SANCTI BONAVENTURAE

ORD. MIN. EPISC. CARD. ET ECCL. DOCTORIS SERAPH.

BREVILOQUIUM

ADJECTIS

ILLUSTRATIONIBUS EX ALIIS OPERIBUS EJUSDEM S. DOCT. DEPROMPTIS

TABULIS AD SINGULA CAPITA

ET APPENDICIBUS

OPERA ET STUDIO

P. ANTONII MARIAE A VICETIA

REF. PROVINCIAE VENETAE LECT. THEOL.

FAVENTE

REVERENDISS. IN CHRISTO PATRE

FR. BERNARDINO A PORTU ROMATINO

ORD. MIN. GENERALI MINISTRO

VOLUMEN I.

VENETIIS

EX TYPOGRAPHIA AEMILIANA

MDCCCLXXIV

« Methodus et principia, quibus antiqui Doctores Scholastici Theologiam excoluerunt, temporum nostrorum necessitatibus scientiarumque progressui minime congruunt. ».
Error damnatus a S. P. Pio IX in *Syllabo*, n. 13.

« Sufficit hæc doctrina: ut quid stulto labore consumeris? quid dictas? quid scribis? multiplicentur potius et transcribantur Opera Doctoris istius, de quo vere dicitur illud Christi de Johanne: *Erat lucerna ardens et lucens.* »
Jo. Gerson, *de Exam. Doctrinar.* ad finem libri.

« Nihil recipiendum est quod ab Ecclesiasticorum Magistrorum et approbatorum Theologorum traditione dissonat, nec revocandum in dubium quod ab eis universaliter cum testimoniis Ss. Patrum fuerit rationabiliter definitum; quia, veritate reperta, qui curiose per supervacuam subtilitatem altius perscrutando fodere nititur profunda Scripturarum, quasi novi aliquid reperturus, quod ab aliis non fuerit inventum, vanitatem diligens, mendacium quaerit. »
S. Bonaventura, *De profectu Religios.*, l. 2, c. 72.

AD LECTOREM

Quanti in Ecclesia Dei doctrina Seraphici Doctoris S. Bonaventurae semper habita fuerit, nemo ignorare potest, qui ecclesiasticam historiam vix a limine salutaverit. Quotquot enim de ea scripserunt, in eo toti fuerunt, ut nostrum Doctorem summis laudibus celebrarent, eumque inter principes ex Scholasticis unanimi judicio accensuerunt.

Ex quibus, praestantissimus Cancellarius Parisiensis Joannes Gerson, inter cetera, in ejus laudem haec habet: « Si quaeratur a me, quis inter ceteros Doctores plus » videatur idoneus? Respondeo sine praejudicio, quod Dominus Bonaventura: quoniam » in dicendo solidus est, et securus, pius, et justus, et devotus. Praeterea recedit a » curiositate quantum potest, non immiscens positiones extraneas, vel doctrinas sae» culares dialecticas, aut physicas, terminis theologicis adumbratas, more multorum: » sed dum studet illuminationi intellectus, totum refert ad pietatem et religiositatem » affectus. Unde factum, ut ab indevotis Scholasticis, quorum, proh dolor! major est » numerus, ipse minus extiterit frequentatus: cum tamen nulla sublimior, nulla di» vinior, nulla salubrior, atque suavior pro Theologis sit doctrina. Quanto denique » diligentius in senectute mea sum revolutus ad studium ipsius, tanto facta est » amplius confusa garrulitas mea (1) ».

Rursus: « *Ignem veni mittere in terram*, dicebat Christus, *et quid volo, nisi ut* » *ardeat?* In dextera nempe Dei est ignea lex, cujus eloquium ignitum est vehemen» ter, cujus oculi sunt sicut flamma ignis, cujus praeco Joannes dictus est lucerna » ardens instar Eliae. Considerans ista noster Eustachius Dominus Bonaventura, voluit » esse Doctor ardens, sciens, quoniam lucere parum est, et saepe vanum, saepe no» xium: quoniam scientia inflat, et daemonium facit: quid enim daemon interpre» tatur, nisi sciens, sed absque caritate? Sortitus est idcirco, secundum laudem vitae » pariter et doctrinae, nomen ipse Bonaventura, ut antonomastice Doctor Seraphicus » nominetur etc. Docet ignem suum cum lumine: unde mirum, imo miserum et mi» serabile videtur, ne dicamus damnabile, quo pacto praelatae sunt doctrinae quae» dam aliae, sub specie subtilitatis plus inquietantes quasi cynifes Aegyptiae, quam » Sabbatum mentis incendio terrae Gessen afferentes.

(1) *De Examinat. Doctrinar.*

» Secutus est Doctor iste, se testante, doctrinam communem et solidam, quae » Parisiis vigebat maxime tempore suo. Unde et allegat ad confirmationem doctrinae » suae Parisienses Articulos, quos per G. Parisiensem de consilio, et assensu Magi- » strorum omnium dicit fuisse damnatos et excommunicatos, vivente et consentiente » Fratre Alexandro de Ales, cujus doctrina, quantae sit ubertatis, dici satis nequit: » de qua fertur respondisse Sanctus Thomas, dum inquireretur, quis esset optimus » modus studendi Theologiam, respondit exercere se in uno Doctore praecipue. Dum » ultra peteretur, quis esset talis Doctor: Alexander de Ales, inquit. Testor me ita » legisse pridem in Tractatu quodam de Visione beata contra Joannem XXII. Te- » stantur scripta ejusdem S. Thomae, maxime secunda secundae, quam intimum sibi » fecerat, et familiarem illum, quem laudabat, Doctorem Alexandrum. Et ecce proh » dolor! Doctores isti duo, Ales et Bonaventura, videntur quasi sepulti cum illis, quo- » rum est memor amplius, praesertim in cordis amore. Extolluntur alii quidam, quo- » rum sint utinam nomina in libro vitae, non enim studiosis invidemus. Sed multae » aliquos ipsorum literae fecerunt sub nomine subtilitatis insanire cum sequacibus » ipsorum.... Sint alii Doctores, qui dicantur Cherubici: Bonaventura autem veris- » simo nomine Seraphicus simul et Cherubicus, quia inflammat affectum, et erudit » intellectum, reducit et unit ad Deum per amorem excitativum; dum alii multi so- » lum divaricant et dispergunt intellectum per praecisiones, prioritates et posterio- » ritates, per signa, et contingentia, cum tamen unum sit necessarium (1) ».

Et iterum: « Nescio si praecipuus inter omnes numerandus sit Eustachius: ita » enim nomen istud suum vulgatum Bonaventura, videor posse tradere. Ille enim » singulariter inter omnes Doctores Catholicos, pace omnium salva, videtur idoneus, » et securissimus ad illuminandum intellectum, et ad inflammandum affectum (2) ».

Et alibi cum amatorem pacis et concordiae inter Doctores laudat his verbis: « Qualis fuit inter ceteros conditionis Dominus Bonaventura, qui studuit de variis » opinionibus semper elicere illud, quod verum apparebat, et cum sobrietate magna » dimittere illud, quod nimium vel parum videbatur (3) ».

Tanti viri judicio subscribit doctissimus Joannes Trithemius Ordinis S. Benedicti Abbas Spanhemiensis, qui de Bonaventura ait: « Scripsit multa et profunda et » devotissima Opuscula, quibus ardentia verba proferens, non minus affectum legen- » tis in Christi amore accendit, quam intellectum doctrinis sanctis illuminat: omnes » enim sui temporis Doctores utilitate Operum facile praecellit, si spiritum divini » amoris et christianae devotionis in eo loquentem attendas. Profundus est, non ver- » bosus; subtilis, non curiosus; disertus, non vacuus; flammantia, non inflantia verba » proferens. Unde et securius legitur, facilius ab amante intelligitur, utilius frequen- » tatur, dulcius et fructuosius retinetur. Multi doctrinam proferunt, devotionem prae- » dicant multi, pauci scribendo libros docuerunt utramque. Bonaventura autem et » multos superavit et paucos, dum ejus doctrina devotionem, devotio instruit do- » ctrinam. Si ergo et doctus vis esse et devotus, illius Opusculis esto intentus (4) ».

(1) Ibi in Epistola missa Lugd. ad quemdam Minoritam, an. 1426.
(2) Part. 2. tit. de legendis libris a Religiosis.
(3) Part. 4. de Concordia Metaphysicae cum Logica.
(4) De scriptor. ecclesiast. c. 464, apud Fabric. Bibl. Eccles. p. 113.

Neque silentio praetereundum putamus amplissimum elogium, quo eamdem doctrinam magnificavit Joannes Baptista de Judicibus, Ord. Praedic. Theologus, et Episcopus Vintimiliensis, qui in Processu pro Canonizatione Sancti Doctoris haec scripta in ejus laudem reliquit: « Doctrina Beati Bonaventurae quantum ad principium fuit » excellens, quia magis fuit a Deo per infusionem, ut per Processum et Annales » authenticos probatur, quam humano studio, aut naturali ingenio acquisita; et ideo » quo ad principium excelluit, quia quodammodo supra naturam hominis fuit, juxta » illud Jacobi primo: *Si quis indiget sapientia, postulet a Deo.* Unde rogatus a socio » et collega suo carissimo B. Thoma, in quibus potissimie libris studeret, ostendisse » dicitur Crucifixum, et Bibliam, dicens ab his se haurire quae aut praedicaret, aut » legeret, aut scriberet. Excelluit proinde quo ad modum quo scripsit. Nam si di- » ligenter Libros ejus inspicias, et modum dictantis attendas, dices universam illam » doctrinam totam redolere sanctitatem. Ita enim scribebat, ut gustare, quae scri- » beret, videretur. Unde vere potest dici illius sapientia, sapida scientia, quia ipse » scribendo gustabat, et eadem legentibus, etiam si carnales sint, saporem generat » sanctitatis, et spiritualis suavitatis, cibique divini. Nemo enim adeo est volupta- » tum illecebris illaqueatus, quin, si diligenter et attente libros ejus legat, aliquando » et saepius compungatur, et a carnis desideriis ad superna suspiret. Ego, Pater San- » cte *(Xystum IV alloquitur)*, aeque in illius Libris sum versatus, sicut in libris B. » Thomae, ut arbitror Vestra Sanctitas non ignorat, quae me ab ineunte mea novit ado- » lescentia, et qualia mea fuerint studia explorata satis habuit. Consideravi itaque at- » tente in eis esse, quod non facile in multis invenias. Nam ceteri, qui naturales res » et speculabilia scribunt, subtiliter quidem in illa physiceque pertractant. Hic vero » non in ethicis modo, aut Divinis Libris, sed in rebus subtilissimis, etiam naturalibus, » quamdam semper mentis contemplationem, et raptum in Deum animum saporemque » supernarum rerum ostendit, ut sive speculabilia doceat, sive de moribus disserat, et » ipse ad devotionem legentes invitet. Docet itaque illuminando intellectum, et af- » fectum ad spiritualia inflammando, non mordax, non detrahens, sed totus suavis » et benignus, ea quidem facilitate, ut judicare non possis, an exponendo subtilior, » an facilior, an clarior, an perspicacior, an sive doctis, sive insipientibus accom- » modatior, an disserendo subtilia apertior, an moralia docendo speculabilior fuerit. » In quo genere, mihi doctrina ejus maxime inter ceteras videtur excellere.....

» Quo ad finem quoque excellens illius probatur esse doctrina. Finis enim do- » ctrinae ejus est proximorum utilitas, ad quam totus in suis libris fertur. Non » enim aut inani populorum favore, aut ostentatione jactantiae, aut placendi studio, » aut gratia captandae gloriae dictavit, aut edidit, quae habentur; sed ut ad beate » sancteque vivendum legentes attraheret, ut recte inspicientibus universa doctrina » ejus ad utilitatem fidelium ordinata esse videatur (1) ».

Nostri tamen instituti quum non sit singulorum judicia referre, plura legere cupientem ad *Prodromum* Operum S. Doctoris a cl. P. Benedicto Bonellio a Cavalesio Reformatae Provinciae Tridentinae alumno, conscriptum, ac Bassani an. MDCCLXVII impressum remittimus, qui ibidem, per undecim distincta capitulos, judicia in laudem ejusdem Seraphici Doctoris a pluribus, praeclarisque viris prolata collegit.

(1) *In Prodromo ad Op. S. Bonaventurae* p. Bonelli, col. 100-101.

Sat igitur, superque nobis erit laudes recensere, quibus a Summis Pontificibus Bonaventurae doctrina commendari meruit. Ex his primus audiatur Clemens IV, qui in nostro Doctore nedum « eminentiam scientiae (1) » laudavit, sed et « delectatus » fuit mirifice doctrina ejusdem Bonaventurae, quia copiose, quia solide, quia ad rem » scripsit, atque in omnibus suis Operibus et intellectum illuminat, et voluntatem » inflammat (2) ».

Xystus IV in Bulla Canonizationis haec habet: « Exsulta hodie, et lauda habi- » tatio Sion, id est Christiana Religio, in qua tamquam in Monte Sion, per veram » Fidem habitat verus Deus, quoniam magnus in medio tui Sanctus. Quoniam *in* » *medio Ecclesiae suae aperuit os ejus, et implevit illum Dominus spiritu sapientiae et* » *intellectus*, et stola gloriae induit eum, et coronavit ad portas paradisi, in qua una » cum Angelis gloria et felicitate laetatur. Laetemur itaque et exsultemus; quia » caelestis illa Curia ex nobis habet, cui sit cura de nobis, qui suis nos protegat » meritis, quos informavit exemplis, illuminavit doctrinis, et miraculis confirmavit. » Quem Deus dedit cunctis populis in gloriam et honorem, cujus memoria in be- » nedictione est. Ea namque de divinis rebus scripsit, ut in eo Spiritus Sanctus lo- » cutus videatur. Ita pie, religiose, et sancte vixit, ut scriptis vita congrueret, et » quod scribebat, doceret exemplo; in quo morum virtus, et signorum claritas ita » comperta est, ut congruentibus maximis meritis ac miraculis, verae sanctitatis testi- » monium a militante Ecclesia debeatur eidem. Nam cum in flore virente juventutis, » humanis abjectis illecebris, divino se addixisset servitio, Religionem beati Fran- » cisci (quae per ardua tendit) ingressus, tantum sedula lectione, et assidua ora- » tione profecit, ut cum Sapiente merito dicere posset: *Optavi, et datus est mihi* » *sensus*. Illuminatus enim ab eo, qui illuminat omnem sensum, qui lux, via, et » veritas est, et vita, paucorum annorum spatio incredibilem est scientiam consecu- » tus. Nec talentum sibi a Domino creditum sudario alligavit, aut terrae infodit, sed » ut sapientissimus dispensator in communem utilitatem convertit. In celebri enim » Parisiensi gymnasio cathedram rexit, ubi abscondita Scripturarum enucleans, non » solum viva voce profuit multis, sed etiam plurima Librorum optimorum, tum in » sacris Literis, tum in majoribus scientiis, monimenta reliquit, quae essent omni » tempore posteris profutura (3) ».

Amplioribus tamen praeconiis Bonaventurae doctrinam extulit Xystus V. in Apostolicis Literis, quibus « eundem praecipuis, et primariis Doctoribus, qui theologicae » facultatis magisterio Ecclesiam illustrarunt, accensendum decrevit (4) ». « Ad hanc » vero, » ita Summus Pontifex, « eximiam vitae sanctitatem Vir Dei magnam prae- » stantis doctrinae laudem adjunxit, Deo ita disponente, ut ad ejus gloriam, et Ec- » clesiae utilitatem, non solum exemplo, sed verbo et eruditione magnopere profi- » ceret. Itaque cum in Sacrarum Literarum studio, Sanctorum Patrum lectione, et » Scholasticae Theologiae disciplina, Alexandro de Ales Magistro, insigni illius ae- » tatis Theologo, diligentissime versaretur, brevi temporis spatio excellentis ingenii

(1) In Literis Apostolicis pro ejus promotione ad Archiep. Eboracens. apud Wadding. *Annal. ad ann.* 1265, n. 14.

(2) Wadding, *ibid. ad ann.* 1268, n. 87.

(3) Apud Wadding, *ibid. ad ann.* 1482.

(4) In Officio, Lect. VI.

» assiduo labore, et, quod caput est, gratia Spiritus Sancti, qui vas aureum in ho-
» norem electum omni ex parte formabat, tantos progressus fecit, et ad tantam do-
» ctrinae perfectionem pervenit, ut Doctoris et Magistri insignibus in celeberrimo
» Parisiensi gymnasio solemni more decoratus, Sacram Theologiam ibidem professus
» sit. Tantam vero laudem in interpretandi munere, et universae Theologiae scientia
» est consecutus, ut viri doctissimi ejus doctrinam, et eruditionem admirarentur. Et
» quidem multiplices Sancti Viri lucubrationes, et praeclara scripta, quae adhuc
» magna Ecclesiae utilitate, et non mediocri Dei beneficio exstant, quaeque et no-
» strae, et superiorum aetatum Viri eruditi multo cum fructu semper legerunt, et
» magnopere comprobarunt, quantus ille in Theologia fuerit, satis declarant. Ea enim
» divini ingenii sui monumenta posteris reliquit, quibus perdifficiles, et multis ob-
» scuritatibus involutae quaestiones, magna optimorum argumentorum copia, vi et
» ordine, enucleate, et dilucide explicantur, fidei catholicae veritas illustratur, per-
» niciosi errores, et profanae haereses profligantur, et piae fidelium mentes ad Dei
» amorem, et caelestis patriae desiderium inflammantur. Fuit enim in Sancto Bona-
» ventura id praecipuum et singulare, ut non solum argumentandi subtilitate, do-
» cendi facilitate, definiendi solertia praestaret, sed divina quadam animos permo-
» vendi vi excelleret: sic enim scribendo, cum summa eruditione parem pietatis ar-
» dorem conjungit, ut lectorem docendo moveat, et in intimos animi recessus illa-
» batur, ac denique seraphicis quibusdam aculeis cor compungat, et mira devotionis
» dulcedine perfundat: quam sane gratiam in ejus ore et calamo diffusam, admirans
» praedecessor noster Xystus IV Pontifex, illud dicere non dubitavit: *Spiritum San-*
» *ctum in eo locutum videri* ».

Et inferius: « Hac nostra perpetuo valitura Constitutione Doctrinam ipsius S. Bona-
» venturae a supradictis praedecessoribus nostris Clemente IV, Gregorio X et Xysto IV
» laudatam, in Concilio Lugdunensi maxime spectatam, in Florentino etiam ad res
» difficiles explicandas adhibitam, gravissimorum Virorum auctoritate testatam et
» commendatam, et eximio Ecclesiae Doctore dignam, nos quoque plurimum in Do-
» mino laudamus et commendamus (1) ».

Licet porro in omnibus Bonaventurae libris singularis doctrinae praestantia elu-
ceat, prae ceteris tamen, sapientum omnium judicio, duo Opuscula eminent, *Brevi-
loquium* nempe, et *Itinerarium mentis in Deum;* scholasticae primum, mysticae alte-
rum Theologiae exemplar celeberrimum. Siquidem de iis praecitatus Gerson scribere
haud dubitavit: « Sicut apud Grammaticos Donatus de partibus orationis, et apud
» Logicos Summulae Petri Hispani traduntur ab initio novis discipulis ad memoriter
» recolendum; sic apud Theologos discipulos *Breviloquium Bonaventurae*, quod inci-
» pit: *Flecto genua mea*, videretur salubriter imponendum, juncto *Itinerario suo*
» *mentis in Deum*, quod incipit: *In principio primum principium*. Itaque laus omnis
» inferior est his duobus Opusculis, quorum vim agnoscere etiam sola credulitate
» non parvus est profectus (2) ».

Et alibi: « Cujus Opuscula duo tanta sunt arte compendii divinitus composita,
» ut supra ipsa nihil, *Breviloquium* noto, et *Itinerarium*, in quibus processum est

(1) Apud Wadd. *ibid.*
(2) Tract. de Examinat. Doctrin. part. I.

» duabus viis cognoscendi Deum. Primus namque horum duorum Tractatuum procedit » a primo principio, quod Deus est, usque ad alias veritates sub Deo creditas, et habitas. Alius e contra progreditur a creaturis ad Creatorem per sex gradus scalares » usque ad anagogicos excessus. Qui licet sint difficiliores et rariores, debet tamen » omnis Christianus ad illos aspirare, quoniam Theologia talis mystica proprie est » Christianorum...... Confiteor itaque et ego in insipientia mea,... quod a triginta » annis et amplius circa volui habere familiares mihi praedictos Tractatulos, saepe » legendo, saepe ruminando, etiam usque ad verba, nedum sententias. Et ecce hac » aetate, hoc otio velut ad votum, vix perveni ad initium gustus eorumdem (1) ».

Ex hisce duobus autem *Breviloquium*, ut ex ipso nomine patet, Theologiam universam summatim perstringit. Verum de ratione hujus admirabilis libri ipse audiatur Seraphicus, qui in Prooemio his verbis eam patefacit: « Quia haec doctrina tam » in scriptis Sanctorum, quam etiam Doctorum, sic diffuse tradita est, ut ab accedentibus ad Scripturam sacram audiendam non possit per longa tempora videri, » nec audiri, propter quod etiam novi theologi frequenter ipsam Scripturam sacram » exhorrent tamquam incertam et inordinatam, et tamquam silvam opacam; rogatus » a sociis, ut de paupere portiuncula scientiolae nostrae aliquid breve in summa » dicerem de veritate theologiae, eorumque precibus devictus, assensi breviloquium » quoddam facere, in quo summatim non omnia, sed aliqua magis opportuna ad tenendum breviter tangerentur, addens simul cum hoc rationem aliquam ad intelligendum, » secundum quod occurrebat pro tempore. Quia vero theologia sermo est de Deo, et » de primo principio, utpote quia ipsa, tamquam scientia et doctrina altissima, » omnia resolvit in Deum, tamquam in principium primum et summum; ideo in » assignatione rationum in omnibus, quae in hoc toto opusculo vel tractatulo continentur, conatus sum rationem sumere a primo principio, ut sic ostenderem veritatem sacrae Scripturae esse a Deo, et de Deo, et secundum Deum, et propter » Deum, ut merito ista scientia appareat una esse et ordinata, et theologia non » immerito nuncupata (2) ».

Quae quidem Seraphici Doctoris verbà perpendens cl. P. Bernardinus a Portu Romatino, quinque abhinc annis Minister Generalis totius Ordinis Minorum a Summo Pontifice Pio IX renuntiatus, cum adhuc, qua Minister, Provinciam Reformatam Venetam regeret, *Breviloquium* novitiis theologis explanandum tradidit, talesque retulit fructus, ut jam et per alias Ordinis Provincias, laudabili aemulatione, studium Seraphici Doctoris late divulgatum sit.

Ad majorem tamen discipulorum profectum, experientià teste, visum nobis fuit quamplurimum conferre, si obscura quaedam, vel nimium contracta, in quibus lector passim offendit, ab ipso Bonaventura illustrarentur, et copiosius exponerentur. Huic scopo ejus doctrinam per plures dispersam libros suis locis vel transcripsimus, vel saltem fideliter citavimus, ut ad copiosissimum fontem suo quisque lubitu eam haurire valeret.

Utillimum praeterea duximus, si iis quoque, qui vel acri ingenio minime praestant, vel etiam multis distracti curis, in libris Sancti Doctoris sedulo ac serio evol-

(1) Ibid. in Epist. de libris legendis a Religiosis.
(2) § 7 in fine.

vendis dare operam nequeunt, mirabilis ac prorsus singularis *Breviloquii* ordo ac nexus primo, ut ita dicam, intuitu pateret. Ad quod assequendum nihil magis prodesse arbitrati sumus, quam si in totidem Tabulas non modo singulae partes, in quas integer liber dispescitur, imo etiam quodlibet caput distribueretur; quod quidem quantum tyronibus ipsis contulerit, ut et ordinate et facilius doctrinam memoriae mandarent, maudatamque tenacius retinerent, nos ipsi experti sumus. Ad quas tamen Tabulas perficiendas, quo mentis conatu ac industria opus fuerit, nemini persuasum fore putamus, qui ad id operis animum non intenderit. Ad haec summam brevissimam singulis capitibus praemisimus, ut theses in ipsis contentae distinctius discernerentur. Et demum, ne quid ad studiosorum utilitatem desideraretur, suis locis tum auctoritates Conciliorum et Romanorum Pontificum ad dogmata contra errores confirmanda retulimus, tum etiam quaestiones adiaphoras, ad ipsa dogmata spectantes, indicavimus.

Si quid igitur, quod quam exiguum sit minime nos latet, commendatione dignum hoc in opere invenietur, quod pro modulo tenuitatis nostrae, auspicatissimam nacti occasionem, qua sextus a pretiosissimo S. Doctoris obitu annus centenarius recurrit, ad majorem Dei gloriam, ad nostri in scholastica palaestra Ducis doctrinae incrementum, et ad Ordinis nostri alumnorum profectum elucubrandum suscepimus, benigno excipiatur favore, ita ut, si non opus, saltem probetur intentio.

Faxit Deus, ut, quod erat in votis Summo Pontifici Xysto V, Franciscanus Ordo hujus eximii Doctoris Theologiam aliquando amplectatur; « haberemus utique optimum studii theologici ducem, qui et mentem simul illustraret, et inflammaret voluntatem (1) ».

Interim nobis liceat ad Ordinis nostri studiosam juventutem verba convertere, eamque adhortari, ut nocturna diurnaque manu « vere Seraphicam Bonaventurae Doctrinam » evolvat, « quae dignitatem, splendorem, amplitudinem, salutares fructus, uberrimasque utilitates Reipublicae Christianae est allatura. Quandoquidem per eam discent Artium Lectores ad Theologiam easdem reducere, Poëtae sacra pangere, a visibilibus Philosophi ad invisibilia conscendere, morum Magistri probatiora et tutiora sectari; Theologi quoque solidiora tradere, orthodoxa Polemici dogmata propugnare, veram Mystici viam ad sapientiam tenere, Ascetae divina contemplari, Historici ad coaevos recurrere, sacrarum Litterarum Interpretes ad penitiora earum sensa pervadere, sancti Evangelii Praecones animarum lucra quaerere absque vanis verborum phaleris, nec umbras falsae gloriae consectari. Edocebuntur Confessarii suo munere sancte perfungi, Minoriticae Regulae Expositores exegesi omnium optimae insistere, Apologistae sua, posito supercilio, ac ea qua decet modestia tueri, Superiores rite praeesse, Inferiores prompte obtemperare, Juniores salubriorem disciplinam amplecti, Provectiores ad perfectiora contendere, ac quotquot institutionem cupiunt mentis et cordis, indivulse adhaerere Doctori Seraphico, qui nedum intellectum illuminet, sed et affectum inflammet (2) ».

Ceterum in hac editione tertiam Tubingensem a cl. Doctore Hefele, modo Rot-

(1) P. Alexand. de Burgo, Min. Conv. Episc. Cathan. *Instit. Theolog. Syntagm.* diss. 2. cap. 1 pag. 109-110.

(2) P. Bened. a Cavalesio, *in Epistola Dedicat. Prodromi ad Opera S. Bonav.*

temburgensi Episcopo, an. MDCCCLXI publici juris factam plerumque sumus secuti, cui tamen varias adjecimus lectiones, quas nos ipsi ex vetustissima Breviloquii editione an. MCCCCLXXXIV sine loco impressionis in hunc usum collegimus.

ELENCHUS TUM CODICUM MONACENSIUM, TUM EDITIONUM VETERUM AD TERTIAM TUBINGENSEM EDITIONEM CURANDAM COLLATARUM.

A — Cod. Monac. 22273 sive Windberg. 73., membr. Saec. XIII. 4. min. fol. 1-40.
B — Cod. Monac. 16067 sive San-Nicolit. 67., membr. Saec. XIV. 4. min. fol. 1-54.
C — Cod. Monac. 9659 sive Oberaltac. 159., membr. Saec. XIV. 4. min. fol. 23-74.
D — Cod. Monac. 2633 sive Aldersbac. 103., membr. Saec. XIV. 8. fol. 1-49.
E — Cod. Monac. 2649 sive Aldersbac. 119., membr. Saec. XV. 8. fol. 74-145.
F — Cod. Monac. 2694 sive Aldersbac. 164., membr. Saec. XIV. 4. fol. 1-94^{b}.
G — Cod. Monac. 14827 sive Rat. S. Emmeram. 1. ^{b}., nov. sign. 827, membr. Saec. XIV. 8. fol. 221-275.
H — Cod. Monac. 13102 sive Rat. civ. 102, olim Prüflingensis, membr. Saec. XIV. (ann. 1384) 4. fol. 111-166.
K — Cod. Monac. 18652 sive Tegerns. 652, chart. Saec. XV. 4. fol. 23-149^{b}.

SIGNA EDITIONUM VETERUM.

ed. Arg. — editio Argentoratensis s. Eggesteyn, s. l. et a. fol.
ed. Arg. 1479 — ed. Argent. Martini Flach.
ed. Aug. — Augustana Antonii Sorg, s. l. et a. fol.
ed. Nor. — Norimbergensis s. Sensenschmid, 1472, fol.
ed. Ven. — Veneta anni 1477 impensis Johannis de Colonia etc. 4.
ed. Rom. — Romana anni 1596 ex typographia Vaticana, fol.

SANCTI BONAVENTURAE

ORD. MIN. EP. CARD. ET ECCL. DOCT. SERAPH.

BREVILOQUIUM

BREVILOQUIUM, QUOD EX EO APPELLATUR, QUIA SUMMATIM AC BREVITER THEOLOGIAE INSTITUTA AC PRAECEPTA EXPONIT, IN PROOEMIUM ET TRACTATUM DIVIDITUR. PROOEMIUM SACRAE SCRIPTURAE ORTUM, PROGRESSUM, STATUM, LATITUDINEM, LONGITUDINEM, SUBLIMITATEM, PROFUNDITATEM, PROCEDENDI EAMQUE INTERPRETANDI MODUM DEMONSTRAT. TRACTATUS VERO SEPTEM PARTIBUS CONTINETUR: PRIMA EST DE DEO TRINO ET UNO: SECUNDA DE CREATURA MUNDI: TERTIA DE CORRUPTELA PECCATI: QUARTA DE INCARNATIONE VERBI: QUINTA DE GRATIA SPIRITUS SANCTI: SEXTA DE SACRAMENTORUM DISCIPLINA: SEPTIMA DENIQUE DE STATU FINALIS IUDICII. MATERIA PRIMAE PARTIS TRACTATUR A MAGISTRO IN I LIBRO SENTENTIARUM: SECUNDAE ET TERTIAE IN II: QUARTAE IN III: QUINTAE PARTIM IN II, ET PARTIM IN III: SEXTAE VERO ET SEPTIMAE IN IV. *[Edit. Rom.]*

PROOEMIUM [a]

(a) Prologus, Edit. an. 1481.

§ 1. De ortu, progressu et Statu sacrae Scripturae.

(Sacra Scriptura oritur ex divina revelatione, — secundum influentiam Trinitatis. — Ejus notitia non habetur nisi mediante fide in Christum: — ejus progressus non est coarctatus ad leges aliarum scientiarum: — dat homini viatori notitiam rerum sufficientem ad salutem: — procedit secundum exigentiam humanae capacitatis: — ejus fructus est aeterna felicitas; — et hoc fine est perscrutanda, — ad Patrem luminum cum mera fide accedendo).

Flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in caelo et in terra nominatur, ut det vobis secundum divitias gloriae suae virtutem, corroborari per Spiritum eius in interiori homine, habitare Christum per fidem in cordibus vestris, in caritate radicati et fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quae sit latitudo, longitudo, sublimitas et profundum (b)*; scire etiam supereminentem scientiae caritatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei (Ephes. 3,14-19)*. Magnus Doctor gentium et praedicator veritatis, divino repletus spiritu, tamquam vas electum et sanctificatum, in hoc verbo aperit sacrae Scripturae, quae *Theologia* dicitur, *ortum,*

(b) Profunditas ibid.

progressum et *statum;* insinuans *ortum* Scripturae attendi secundum influentiam beatissimae Trinitatis, progressum autem secundum exigentiam humanae capacitatis, *statum* vero, sive fructum, secundum superabundantiam superplenissimae felicitatis.

Ortus namque non est per humanam investigationem, sed per divinam revelationem (I), quae fluit *a Patre luminum (Jacob. 1, 17)* ([c]), *ex quo omnis paternitas in caelo et in terra nominatur (Ephes. 3, 15),* a quo per Filium eius Jesum Christum manat in nos Spiritus sanctus; et per Spiritum sanctum dividentem et distribuentem dona singulis, sicut vult *(1. Cor. 12, 11),* datur fides *(Ibid. 9),* et per fidem habitat Christus in cordibus nostris *(Ibid. 3, 17).* Haec est notitia Jesu Christi, ex qua ([d]) originaliter manat firmitas et intelligentia totius Scripturae sacrae ([e]). Unde et ([f]) impossibile est, quod aliquis in ipsam ingrediatur agnoscendam, nisi prius Christi fidem habeat sibi infusam, tamquam ([g]) totius Scripturae lucernam et ianuam et etiam fundamentum ([1]). Est enim ipsa ([h]) fides omnium supernaturalium illuminationum, quamdiu peregrinamur a Domino, et fundamentum stabiliens, et lucerna dirigens, et ianua introducens; secundum cuius etiam ([i]) mensuram necesse ([j]) est mensurari sapientiam nobis divinitus datam, ne quis sapiat *plusquam oportet sapere, sed* ([k]) *ad sobrietatem, et unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei (Rom. 12, 3).* Mediante igitur hac fide, datur nobis notitia sacrae Scripturae, secundum influentiam beatissimae Trinitatis ([2]) ([l]), iuxta quod expresse insinuat Apostolus in prima parte auctoritatis prius inductae.

Progressus autem sacrae Scripturae non est coarctatus ad leges ratiocinationum ([m]), definitionum et divisionum, iuxta morem aliarum

(I) Idipsum adstruitur a Concilio Tridentino sequentibus verbis: « Sacrosancta oecumenica, et generalis Tridentina Synodus,... hoc sibi perpetuo ante oculos proponens, ut, sublatis erroribus, puritas ipsa Evangelii in Ecclesia conservetur; quod promissum ante per Prophetas in scripturis sanctis, Dominus noster Jesus Christus, Dei filius, proprio ore primum promulgavit; deinde per suos Apostolos, tamquam fontem omnis, et salutaris veritatis, et morum disciplinae, omni creaturae praedicari jussit; perspiciensque hanc veritatem, et disciplinam contineri in libris scriptis, et sine scripto traditionibus, quae ipsius Christi ore ab Apostolis acceptae, aut ab ipsis Apostolis, Spiritu Santo dictante, quasi per manus traditae, ad nos usque pervenerunt; ortodoxorum Patrum exempla secuta, omnes libros tam veteris, quam novi Testamenti, cum utriusque unus Deus sit auctor; nec non traditiones ipsas, tum ad fidem, tum ad mores pertinentes, tamquam vel oretenus a Christo, vel a Spiritu Sancto dictatas, et continua successione in Ecclesia Catholica conservatas, pari pietatis affectu, ac reverentia suscipit, et veneratur. » *Conc. Trident. Sess. IV.*

(c) Lucis, *ibid.*

(d) Ex quo, *ibid.*

(e) Sacrae Scripturae *et infra* fidem Christi *A BCDEFHK et editt. Arg. Nor. Ven. Transpositiones ejusmodi in codicibus Monac. et in editionibus istis saepissime reperies.*

(f) Etiam, *edit. an.* 1484.

(g) *Ad fidem codd. Monac.* ipsius *post* tamquam *delevi et ante* januam *addidi* et. Ipsius *legitur in edit. an.* 1484.

(h) Etiam in ipsa, *ed.* 1484.

(i) Etiam *omitt. ibid.*

(j) Etiam, *ibid.*

(k) *Codices Monac. omittunt* sapiat *post* sed. *Ita et in ed.* 1484.

(l) Trinitatis beatae BCEFHK, *et cdd. Nor. Arg. et ed.* 1484.

(m) Et *ante* definitionum *om.* ABCDEFHK *et editt. Nor. Arg. et an.* 1484.

scientiarum, et non est coarctatus ad partem universitatis; sed potius, cum secundum lumen supernaturale procedat, ad dandam homini viatori notitiam rerum sufficientem, secundum quod expedit ei ad salutem, partim per plana verba, partim per mystica, describit totius universi continentiam quasi in quadam summa, in qua [n] attenditur *latitudo;* describit decursum, in quo attenditur *longitudo;* describit excellentiam finaliter salvandorum, in quo attenditur *sublimitas;* describit miseriam damnandorum [o], in quo *profunditas* consistit, non solum ipsius universi, verum etiam divini iudicii. Et sic describit totum [p] universum, quantum tamen [q] expedit de ipso habere homini [r] notitiam ad salutem, secundum ipsius latitudinem, longitudinem, altitudinem et profundum [s] [3]. Ipsa etiam habet in suo progressu [t] haec quatuor, secundum quod posterius declarabitur, quia sic exigebat conditio capacitatis humanae, quae magna et multa nata est magnifice et multipliciter [u] capere, tamquam speculum quoddam nobilissimum, in quo nata est describi, non solum naturaliter, verum etiam supernaturaliter, rerum universitas mundanarum, ut sic progressus sacrae Scripturae attendatur secundum exigentiam capacitatis humanae.

Status vero, sive fructus, sacrae [v] Scripturae non est quicumque, sed plenitudo aeternae felicitatis [4]. Nam haec est scriptura, in qua verba sunt vitae aeternae [5], quae ideo scripta est, non solum ut credamus, verum etiam ut vitam possideamus aeternam, in qua quidem videbimus, amabimus, et universaliter [x] omnia desideria nostra implebuntur. Quibus impletis, vere tunc sciemus supereminentem scientiae caritatem, et ita impleti erimus in omnem plenitudinem Dei [6]. Ad quam quidem plenitudinem conatur nos divina introducere Scriptura, iuxta praedictae [y] sententiae Apostolicae veritatem. Hoc igitur fine, hac etiam [z] intentione sacra Scriptura perscrutanda est et docenda et etiam audienda [7]. Et ut ad istum fructum et terminum recto perveniamus progressu, per viam recti itineris scripturarum, inchoandum est ab exordio, hoc est, ut cum mera [aa] fide ad Patrem luminum accedamus, flectendo genua cordis nostri, ut ipse per Filium suum in Spiritu sancto det nobis veram notitiam Jesu Christi, et cum notitia amorem ejus [bb]; ut sic ipsum cognoscentes et amantes [cc], et tamquam in fide solidati et in caritate radicati, possimus ipsius Scripturae noscere [dd] latitudinem, longitudinem, altitudinem et profundum [ee], et per hanc notitiam pervenire ad plenissimam notitiam et excessivum [ff] amorem beatissimae Trinitatis, quo San-

(n) *Ita ed. an.* 1484. *In Tubing.* in quo.

(o) Damnandorum *ABCDHK et editt. Nor. et* 1484: damnatorum *edit. Rom.*

(p) Totum *om. ed.* 1484.

(q) *Ex ed.* 1484.

(r) *Ex ead. ed.* 1484.

(s) Profundum *ABDEFHK*, profunditatem *editt. Rom. Ven. et* 1484.

(t) Processu *et infra lin.* 18. processus ABC DEFHK *et editt. Arg. Nor. Cfr. infra* § 4 Not. I.

(u) Magistraliter *ed.* 1484.

(v) Sacrae, *om. ibid.*

(x) Utiliter, *ibid.*

(y) Praedictam *ibid.*

(z) Etiam *om. A BDEG et editt. Arg. Aug. Nor.*

(aa) Mera vel vera, *ed.* 1484.

(bb) *Ita codd. Monac. et ed. Nor.* ipsius *ed. Rom. et* 1484.

(cc) Et *ante* tanquam *om. AC DFH.*

(dd) *Ita. codd. Monac. et editt. Arg. Nor. Alii:*

ctorum desideria tendunt (gg), in quo est status et complementum omnis veri et boni.

scripturae sacrae nosse." *Ed.* 1484. Scripturae nosse.

(ee) *Ita codd. Monac. et ed. Nor. Alii*: profunditatem.

(ff) *Post* notitiam *om.* et excellentissimum ACDEFGHK; *ed.* 1484, et excellentissimum.

(gg) Tendunt desideria; *ed.* 1484.

AD § 1.

(1) « Haec profunda mysteria in Scriptura nullus intelligit nisi per Christum crucifixum et suscitatum, et gentibus per Spiritum Sanctum divulgatum; quia de ipso sunt Scripturae, et propter ipsum, et ideo ab eo explicantur. » *Expos. in cap. 24 Lucae.* » Debemus ergo abire ad Christum per incendium compassionis, per exercitium actionis, per documentum eruditionis. Cant. 1. 8. *Si ignoras te, o pulcherrima mulierum, egredere, et abi.* Egredere de mundo, et vade ad Deum. Egredère de insipida scientia, et vade ad sapidam scientiam, id est, ad sacram Scripturam, quae proprie sapientia, quasi sapida scientia nuncupatur. » *Comment. in Apoc.* cap. 10, n. 705. Supplem. vol. II.

(2) « Est autem omnis Scriptura cor Dei, os Dei, lingua Dei, calamus Dei, liber scriptus foris, et intus; unde Psalmus (44, 1): *Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus scribae velociter scribentis.* Cor Deus, os Pater, lingua Filius, calamus Spiritus sanctus. Pater enim loquitur per verbum seu linguam: sed qui complet, et memoriae commendat, est calamus scribae. Scriptura ergo est os Dei. Unde Isaias (31, 1): Vae qui descenditis in Aegyptum, scilicet ad saeculares scientias, et os Domini non interrogastis, scilicet sacram Scripturam. Non enim debet ad scientias alias descendere, ut sciat certitudinem, nisi habeat testimonium in monte, scilicet Christi, Heliae, Moysi, hoc est novi testamenti, prophetarum, et legis. Item est lingua; unde (*Cant. 4, 11. Ps. 118, 103*)*: Mel et lac sub lingua ejus. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua.* Haec lingua cibos saporat. Unde Scriptura comparatur panibus, qui habent saporem, et reficiunt. Item est calamus Dei, et hoc est Spiritus sanctus; quia, sicut scribens, potest praesentialiter scribere praeterita, praesentia, futura. Unde est liber scriptus foris, qui habet pulchras historias, et docet rerum proprietates. Scriptus est intus, quia habet mysteria, et intelligentias diversas. » *In Hexaëm. serm. 12,* circ. fin.

(3) « *Ingredere in medio rotarum, quae sunt subtus Cherubin, et imple manus tuas prunis igneis, quae sunt inter Cherubin, et effunde super civitatem* (Ezech. 10, 1). Scripturarum sanctarum pelagus et abyssus etiam se ingerit investigatoribus suis, videlicet primo, sub forma veritatis indubitanter irradiantis: secundo, sub forma caritatis indefectibiliter inflammantis, et inebriantis: tertio, sub forma aequitatis irreprehensibiliter judicantis. Cujus ratio est, quoniam in Scriptura traduntur perfecte primo, veritatis documenta: secundo, caritatis praecepta: tertio, aequitatis judicia. Propter primum vocantur singulariter Scripturae veritatis: Danielis 10. 21: *Annunciabo tibi quod expressum est in Scriptura veritatis.* Propter secundum dicitur Matthaei 22. 40, quod *in duobus mandatis* caritatis *universa lex pendet, et prophetae.* Et 1. Timoth. 1. 5, dicitur, quod finis praecepti est caritas. Propter tertium Apoc. 20. 12, quod judicati sunt mortui ex his, quae scripta erant in libris, secundum opera ipsorum. Et ad Romanos 2. 12: *Quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur.* Et in Scriptura sacra occurrit Christus ut speculum divinae veritatis. Est enim candor lucis aeternae, et speculum sine macula Dei majestatis, prout habetur Sapientiae 7. 26. Ut ferculum divinae bonitatis et felicitatis, juxta illud Psal. (22, 5): *Parasti in conspectu meo mensam, impinguasti in oleo caput meum, et calix meus inebrians quam praeclarus est!* Ut solium, sive praetorium divinae aequitatis, sive severitatis. Unde Apoc. 4. 5. dicitur, quod *de throno procedebant fulgura, et voces, et tonitrua.* Ut sic secundum triplicem vim animae, scilicet rationalem, concupiscibilem et irascibilem, et secundum triplex ejus appetibile, scilicet verum, deliciosum et arduum, in Scriptura sacra proponatur pri-

mo, splendor veritatis illuminans rationalem: secundo, calor bonitatis satians concupiscibilem: tertio, rigor aequitatis sanctae tumorem humilians et sancto zelo erigens vim irascibilem. Et sic triplicis ordinis Hierarchiae supremae, primo, splendor Cherubicus: secundo, ardor Seraphicus: tertio, Thronorum judicialis rigor in Scripturis refulget animo deiformiter. Propter quod in verbo Ezechielis praemisso a principio *vir indutus lineis* a sedente super Cherubim, sicut apocalypsi mysteriali, est tria praefata edoctus. Quoniam sub ingressu medii orbicularis est edoctus perscrutari scientialem sinum, sive sapientiale medium veritatis, in quo consistit christianae sapientiae certitudo. Sub amplexu acervi carbuncularis edoctus est apprehendere morale caritatis praeceptum, et igniculum, in quo consistit christianae legis et gratiae plenitudo. Sub effluxu autem incendii universalis edoctus est explicare universale Dei judicium, in quo consistit divinae justitiae rectitudo. Sicut enim in rotarum medio notatur veritatis inventio; sic in carbonum acervo designatur caritatis accensio, et in civitatis incendio aequitatis effusio. Et in his tribus comprehenditur totalis materia Scripturarum sanctarum, quarum forma specialiter describitur sub figura rotarum: finis vero in triplici actu, scilicet intrandi, implendi et effundendi: caussa vero principalis efficiens non solum in praecipiente istos actus, sed in sedente super Cherubin: efficiens vero ministerialis in ipsis Cherubin, per quos designantur Angeli et Prophetae, seu Apostoli Dei sapientia pleni ». *De Sac. Script. mater.* §§ 1-5. Supplem. vol. I.

([4]) « *Vidi in dextera sedentis supra thronum librum scriptum intus et foris, signatum sigillis septem* (*Apoc.* 5, 1.). Consideranti mihi Scripturarum sanctarum pelagus infinitum, et impermeabilem abyssum, occurrit liber Joanni ostensus caelitus, secundum quod in verbo proposito, quod scriptum est Apocalypsis quinto, ipse se inspexisse testatur... In verbo proposito Scripturarum sanctarum dignitas et excellentia convenienter, quoad sui caussam quadruplicem, commendatur. Exprimitur enim in eo perfecte fons Scripturarum sanctarum, sive fontalis ortus et origo; materialis status et conditio; formalis processus, sive progressus, et ordo; finalis fructus et intentio. Ad contemplandam autem Scripturae sacrae fontalem originem innuitur Joanni a *dextera* Dei esse *scriptus*; pro eo quod *in dextera* ejus est visus. Continet enim singulariter divina manus opera propria; quapropter singulariter dicitur esse *in dextera* ejus. Ad intuendum vero materiae suae universalem statum et conditionem, ostenditur *liber scriptus intus et foris,* tamquam omnium interiorum et exteriorum universaliter contentivus. Ad sciendum autem formalem ejus processum et ordinem, monstratur *septem sigillis signatus.* Ad colligendum vero ejus finalem fructum ac finalem intentionem, proponitur non solum ut visus, sed etiam a *dextera sedentis super thronum* plenarie habitus et possessus et profectus. Ex quibus expresse colligitur, quod ejus causa efficiens est dextera Dei, quae non est aliud quam divina virtus et sapientia. Materialis est universalis status rerum omnium interiorum et exteriorum. Formalis vero non est aliud quam mysteriorum divinorum multiformitas figuralis et symbolica. Finalis autem est Dei visio, seu contemplatio possessoria et saporosa; et haec non est aliud, quam deiformitas consummata. Est igitur altissima origine; unde est omnis sapientiae et scientiae fontale principium. Latissima capacitate suae materiae; unde est universale, seu integrale totum, veritatis salubris comprehensivum. Formosissima in suo processu et ordine, propter quod et omnis sapientiae exemplar et speculum. Utilissima in suo fructu et fine, et ratione ejus fructuositatis est omnis scientiae finale complementum. Ipsa enim est principium omnis scientiae, et comprehensiva omnis scientiae, et forma et exemplar omnis scientiae, et finis omnis scientiae. Commendatur ergo hic Scriptura ex parte principii, a quo exiit; quia exiit a Deo, tamquam ab Opifice summae ingeniositatis, ut artificium mirificum: tamquam a Largitore summae liberalitatis, ut donum munificum: tamquam a Pugile summae strenuitatis, ut armamentum, seu bellum fortissimum: tamquam ab Imperatore summae auctoritatis, ut edictum imperialissimum: tamquam a Doctore summae sapientiae et veritatis, ut dogma cer-

tissimum: tamquam a Pontifice summae sanctitatis et pietatis, ut remedium saluberrimum: tamquam a Judice summae aequitatis, ut judicium rectissimum. Propter tria priora convenienter dicitur esse a Dei *dextera;* opifices enim, largitores et pugiles manu sua operantur. Propter quatuor subsequentia, ab eo qui *sedet super thronum;* nam sedere in cathedra est imperatorum, doctorum, pontificum et judicum. Propter primum excedit operatione et fabricatura omnia humana artificia. Propter secundum excedit pretiositate et exuberantia omnia humana dona. Propter tertium excedit impugnationum et defensionum efficacia omnia humana bella, et arma, et omnia bellandi ingenia, et exercitia. Propter quartum excedit suarum legum auctoritate omnes alias leges et mandata. Propter quintum excedit sua claritate et certitudine omnes scientias, et scibilia dogmata. Propter sextum excedit sua sinceritate et utilitate omnia humana remedia et medicamenta. Propter septimum excedit sua aequitate omnia humana judicia.» *Tract. de S. Script. dign. et excell.* §§ 1-6. Supplem. Vol. II.

(5) « *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei (Luc. 8. 10),* id est intelligentiam scripturæ, quae regnum Dei dicitur, secundum illud *(Matth. 21, 43): Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus.* Dicitur autem Scriptura regnum Dei, quia ipsum praedicat, et ostendit, et promittit, et obedientem ipsi ad regnum Dei perducit, secundum illud: *Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere: et illae sunt, quae testimonium perhibent de me. Et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis (Jo. 5, 39-40)* ». *Expos. in Luc. cap. 8, v. 10.*

(6) Quomodo sacra Scriptura intellectum et affectum reficiat, et anima in ea quasi in paradiso delectetur, legatur *sermo 17 in Hexaëm.*

(7) «Cum praedicationis officium ex regulari professione Ordini *(Seraphico)* annexum sit, et etiam confessionis, quae notitiam requirunt sacrae Scripturae, quae subtili indiget in plerisque locis expositione, ne ex imperitia errores pro veritate doceamus, necesse est nobis sacrae Scripturae habere studium et magistros. Haec enim scientia non solum utilis est ad aliorum eruditionem, sed etiam ad propriam instructionem, ut servus Dei sciat seipsum bene regere, et virtutes a vitiis discernere, et notitiam Dei et futurorum praemiorum clarius intelligere, et in omnibus cautius et fructuosius conversari. Nam et Apostolus *(2. Tim. 3, 15-17.)* hortatur Timotheum ad lectionis studium, et Sanctorum nobis diligentia in sanctarum ruminatione Scripturarum frequenter commendatur. Veritas enim fidei, et vitae sanctitas non aliunde, quam ex Scripturarum fonte hauritur, sine quibus impossibile est quemquam salvari. Haereticorum etiam versutiis, qui in Scripturis sanctis occasionem erroris per falsas interpretationes assumunt, oportet per ipsarum diligentem investigationem diligentius obviare, et fideles contra illorum fraudes et latentes decipulas praemunire. Unde Hieronymus. » Sancta rusticitas solum sibi prodest, et quantum ex vitae merito Ecclesiam Christi aedificat, tantum nocet, si destruentibus non resistat ». Unde Apostolus *(Tit. 1, 9)* dicit: *Potens sit exhortari in doctrina sana, et eos, qui contradicunt, arguere etc.* » *Determ. quaest. circa Reg. S. Franc. q. 3.*

APPENDIX.

Licet omnes Catholici Theologi divinam inspirationem venerentur, diversimode tamen quoad ejus naturam, modum et extensionem sentiunt.

Siquidem nonnulli omnia, non solum res et sententias, imo etiam singula S. Scripturae verba usque ad minimos apices a Spiritu Sancto dictata fuisse dicunt. Verum huic sententiae, quae usque ad saeculum sextumdecimum communis inter Theologos

fuit, cuique plura Ss. Patrum loca, teste Calmeto */Diss. de Inspirat. ad II. Petr. art. 2./*, suffragantur, multa juremerito opponi possunt; scilicet, primo, *consueta divinae providentiae ratio*, quae prout in necessariis non deest, ita neque in superfluis abundat; superfluum autem videtur ipsa verba ubique suggerere, ad quae seligenda naturalis scriptoris facultas sufficit. Secundo, *styli varietas*, quae in diversis scriptoribus agiographis apparet. Tertio, *diversa ratio*, qua eadem res a sacris scriptoribus narratur. Quarto, *major, minorve difficultas*, quam in opere suo concinnando expertos se esse ipsi agiographi scriptores professi sunt, ut ex. gr. auctor *II. lib. Machab.* 2. 27. fatetur.

Alii ad inspirationem sufficere putant, si Spiritus Sanctus eam scriptoribus assistentiam praebeat, qua in scribendo ab omni errore fiant immunes. Imo nec defuere, qui dicerent satis esse, si Spiritus Sanctus nihil falsi in aliquo libro contineri testetur, etsi liber ille humana plane industria, sine ullo Spiritus Sancti afflatu, exaratus fuerit. Accademiae Lovaniensis et Duacensis has theses, a Lessio et Hamelio S. I. Theologis an. 1586. propositas, damnarunt: « 1. Ut aliquid sit Scriptura Sacra, non est necessarium singula ejus verba inspirata esse a Spiritu Sancto: 2. Non est necessarium, ut singulae veritates et sententiae sint immediate a Spiritu Sancto ipsi scriptori inspiratae: 3. Liber aliquis (qualis forte est liber secundus Machabaeorum) humana industria, sine assistentia Spiritus Sancti, scriptus, si Spiritus Sanctus postea testetur nihil ibi esse falsum, efficitur Scriptura sacra. » Censuram tamen duarum priorum propositionum, quas alii etiam celebres Theologi propugnarunt, orbis catholicus non acceptavit. Porro inter has sententias media via incedendum esse omnino videtur.

§ 2. De latitudine sacrae scripturae.

(Sacra Scriptura dividitur in vetus et novum Testamentum, — inter quae est mira conformitas. — Ratio hujus divisionis. — Eorum differentia est timor et amor. — Scriptura est similis fluvio latissimo, qui quo longius decurrit, magis dilatatur).

Hujus sacrae Scripturae fine concupito et intento, et principio credito simul et invocato, videndus est progressus, quantum ad ipsius *latitudinem, longitudinem, sublimitatem* [a] et *profundum* [b], secundum viam et ordinem Apostolici documenti. Consistit autem ipsius *latitudo* in multitudine suarum partium; *longitudo* vero in descriptione temporum et aetatum; *altitudo* in descriptione hierarchiarum gradatim ordinatarum; *profunditas* in multitudine mysticorum sensuum et intelligentiarum.

(a) Altitudinem, *ed.* 1484.
(b) Profunditatem, *ibid. Cfr. supra* Not. XIII.

Si igitur velimus latitudinem sacrae Scripturae speculari, prima fronte occurrit nobis sacra [c] Scriptura secanda in duo testamenta, scilicet in [d] vetus et novum. Vetus autem occurrit cum [e] multitudine librorum; habet enim libros legales, historiales [f], sapientiales et prophetales [g]; ita quod primi sunt quinque, secundi decem, tertii quinque, quarti sunt [h] sex, ac per hoc in universo viginti sex. Novum similiter testamentum habet libros his correspondentes, se-

(c) Sacra *omitt. ABDEGHK.*
(d) *Ex ed.* 1484.
(e) In, *ibid.*
(f) Sapientiales *antepon. ibid.*
(g) Prophetiales *ibid.*
(h) Sunt *omitt. ibid.*

cundum quadruplicem formam. Nam legalibus correspondent libri evangelici; historialibus actus apostolici; sapientialibus epistolae Apostolorum, et maxime Pauli; prophetalibus correspondet (i) liber Apocalypsis (I); ut sic mira (j) sit conformitas inter vetus et novum testamentum, non solum in continentia sensuum, verum etiam in quadriformitate partium. In cuius figuram et consignationem (k) praevidit (l) Ezechiel rotam quatuor facierum (I), et rotam in medio rotae (2), quia vetus est in novo (3), et e converso *(Ezech. 1-15. seqq.)*. Nam (m) in libris legalibus et evangelicis est facies leonis, propter excellentiam auctoritatis; in historialibus est facies bovis, propter exempla (n) virtutis; in sapientialibus est facies hominis, propter prudentiam sagacem; in libris prophetalibus (o) est facies aquilae, propter intelligentiam perspicacem.

(i) Prophetialibus liber. *ibid.*
(j) Sic mira *om. ibid.*
(k) Consignificationem *ibid.*
(l) Ita, *ibid.*
(m) Et *ibid.*
(n) Excellentiam *ibid.*
(o) Prophetialibus *ibid.*

Recte autem sacra Scriptura dividitur in vetus et novum testamentum, et non in theoricam et practicam, sicut philosophia; quia cum sacra (p) Scriptura fundetur proprie super cognitionem fidei, quae virtus est et fundamentum morum et iustitiae et totius rectae vitae, non potest in ea sequestrari notitia rerum, sive credendorum, a notitia morum. Secus autem est de philosophia, quae non tantum de veritate morum, verum etiam agit de vero nuda speculatione considerato. Quoniam igitur Scriptura sacra est notitia movens ad bo-

(p) Sacra *omitt. ibid. — Hic et in multis aliis locis om. ABC DEFGHK, et editt. Nor. Ven.*

(I)... « Sacrorum vero librorum Indicem huic Decreto adscribendum censuit, ne cui dubitatio suboriri possit, quinam sint, qui ab ipsa Synodo suscipiuntur. Sunt vero infrascripti. Testamenti veteris, quinque Moysis, idest, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, Josue, Judicum, Ruth, quatuor Regum, duo Paralipomenon, Esdrae primus, et secundus, qui dicitur Neemias, Thobias, Judith, Hester, Job, Psalterium Davidicum centum quinquaginta psalmorum, Parabolae, Ecclesiastes, Canticum canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus, Isaias, Hieremias cum Baruch, Ezechiel, Daniel, duodecim Prophetae minores, idest, Osea, Ioël, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Naum, Abacuch, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias, duo Machabaeorum, primus et secundus. Testamenti novi, quatuor Evangelia, secundum Matthaeum, Marcum, Lucam et Joannem. Actus Apostolorum a Luca Evangelista conscripti. Quatuordecim Epistolae Pauli Apostoli, ad Romanos, duae ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, duae ad Thessalonicenses, duae ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebraeos. Petri Apostoli duae, Joannis Apostoli tres, Jacobi Apostoli una, Judae Apostoli una, et Apocalypsis Joannis Apostoli. Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia Catholica legi consueverunt, et in veteri vulgata latina editione habentur, pro sacris et canonicis non susceperit; et traditiones praedictas sciens et prudens contempserit; anathema sit. » *Concil. Trident. sess. IV.*

num, et revocans a malo, et hoc est per timorem et amorem; ideo dividitur in duo testamenta, quorum brevis differentia est timor et amor ([4]). Et quia quadrupliciter potest quis ([q]) moveri ad bonum et revocari a malo, scilicet per praecepta potentissimae maiestatis, vel per documenta sapientissimae veritatis, vel per exempla et beneficia innocentissimae bonitatis, vel ex his ([r]) omnibus in unum collectis; ideo tam in novo quam in veteri testamento sunt quadriformiter traditi libri continentes sacram Scripturam, secundum correspondentiam ad quatuor praemissa ([5]). Nam libri legales movent per praecepta maiestatis omnipotentissimae ([6]), historiales per exempla bonitatis innocentissimae, sapientiales per documenta veritatis providentissimae ([s]), prophetales ([t]) movent ex omnium praedictorum aggregatione, sicut in eis manifestissime apparet ([u]); unde ipsi sunt quasi rememorativi totius legalis sapientiae et doctrinae. Est igitur Scriptura sacra similis fluvio latissimo ([7]), qui ex concursu aquarum multarum aggregatur magis ac magis, secundum quod longius decurrit. Nam cum primo in Scriptura essent libri legales, postea ([v]) supervenit aqua sapientiae historialium librorum, tertio vero superadvenit doctrina sapientissimi Salomonis, post hoc etiam doctrina sanctorum Prophetarum, et tandem doctrina Evangelica revelata, per os carnis Christi prolata, per Evangelistas conscripta, per sanctos Apostolos divulgata; additis etiam documentis, quae Spiritus Sanctus super eos veniens docuit nos per eos, ut sic, omnem veritatem per Spiritum Sanctum iuxta divinum promissum edocti *(Jo. 16. 13)*, omnis veritatis salutaris doctrinam Ecclesiae Christi darent, et sacram Scripturam consummando ([x]) veritatis notitiam dilatarent.

([q]) Aliquis *ed.* 1484.

([r]) His *om. AB CDEFGHK.*

([s]) *Ita BDEFG HK. Alii* : prudentissimae *seu* sapientissimae.

([t]) Prophetiales *ed.* 1484.

([u]) *Ita editt. Rom. et* 1484; *omnes codd. Monach.* manifeste in eis apparet.

([v]) Post *ABCD EFGHK.*

([x]) Conservando *ed.* 1484.

AD § 2.

([1]) De quatuor faciebus Scripturarum fuse agit S. D. in *sermon. 13, in Hexaëm.*

([2]) « Sicut enim centrum est medium ad certam notitiam sumendam de sphaera, vel circulo, et quanto aliqua sunt propinquiora centro, tanto citius et evidentius possunt certificari per centrum; sic Christus est tamquam centrum in medio Scripturarum: et circa ipsum immediate existit rota angelicae Hierarchiae, et postea rota contemplativae et finalis Ecclesiae; et rota Ecclesiae, quae est de gentibus, et post hoc Synagogae. » *Tract. de S. Script. Myster.* §. 11, Supplem. vol. I. Est quippe « Christus in medio praelatorum, in medio contemplativorum, in medio evangelistarum, in medio justorum, in medio beatorum. Nam omnes isti recipiunt influentiam a Christo, sicut extrema a medio. Omnis enim virtus consistit in medio, quia omnis virtus est ab ipso. » *In Apoc. cap. 4, v. 6 n. 286,* Suppl. vol. II. « Novum testamentum continetur in veteri sicut rota in rota. Nihil enim est aliud novum testamentum quam vetus spiritualiter expositum. » *In Princip. Script.* De his am-

pliora habentur in *Tract. de S. Script. Myster.* a §. 22, usque ad finem opusculi.

(3) « Lex nova est in vetere sicut rota in rota... secundum implicationem quamdam: quia quod in lege nova est explicite, in veteri lege erat implicite. » *3, Dist. 25, a. 2, q. 1. ad 1.*

(4) « Assignatur differentia inter legem mosaicam et evangelicam in hunc modum: quia lex Moysi dicitur lex figurae, lex poenae, lex litteralis, lex occidens, lex timoris, lex servitutis, lex oneris. Lex autem evangelica dicitur lex veritatis, lex gratiae, lex spiritualis, lex vivificans, lex amoris, lex libertatis, lex facilitatis. In lege quippe evangelica quatuor conditiones nobilissimae sunt adjectae, scilicet documenta instruentia, promissa incitantia, sacramenta adjuvantia, et consilia perficientia. » *Centil. p. 3, sect. 32.*

(5) « Novum Testamentum, et maxime quatuor Evangelia, quatuor qualitatibus secundum Hieronymum contexuntur: quae sunt praecepta, mandata, testimonia et exempla. Praecepta sunt ad declinandum a malis: mandata, ad faciendum bona: testimonia ad credendum vera: exempla ad imitandum, et explendum honesta. Timor incutitur praeceptis, fides roboratur testimoniis, spes erigitur exemplis, caritas consummatur mandatis. » *Centil. loc. cit.*

(6) « Sunt specialiter in Scriptura quatuor genera praeceptorum; scilicet, quaedam caeremonialia, ut: *Non arabis in bove et asino (Deut. 22, 10).* Quaedam sacramentalia, ut de vitula rufa, et aliis sacrificiis, et circumcisione. Quaedam judicialia, ut oculum pro oculo, dentem pro dente. Quaedam moralia, ut decem praecepta Decalogi. » *Centil. loc. cit.*

(7) « Sacra Scriptura comparatur *flumini*, quoniam sicut flumen est clarum aspectu; sic sacra Scriptura est clarissima propter evidentiam historiae: profundum situ; sic sacra Scriptura est profundissima propter eminentiam intelligentiae: foecundum fructu; sic sacra Scriptura est foecundissima propter excellentiam sapientiae. » *Comm. in Apoc. cap. 8, v. 10*, n. 571, Supplem. vol. 11. — « Flumen sacrae Scripturae est, cujus ortus Sapientia increata; Ecclesiastici 24, 40: *Ego sapientia effudi flumina*; cujus cursus Sapientia inspirata; Ecclesiastici 47, 16: *Impletus es quasi flumen sapientia*; cujus fructus Sapientia incarnata, in proposito: *Ostendit mihi fluvium aquae vivae.* » *Ibid. cap. 22, v. 1. n. 1665.* — « Est autem iste fluvius voluptuosissimus propter dulcores suavissimarum delectationum: luminosissimus propter fulgores limpidissimarum speculationum: ignitissimus propter fervores ardentissimarum inflammationum: impetuosissimus propter vigores sublimissimarum elevationum. Et hinc est, quod in Scriptura dicitur: Fluvius voluptatis, fluvius veritatis, fluvius caritatis, seu igneus, et fluvius rapidus. E contra, fluvius mundanae scientiae est fluvius torridus, exsiccans flumina gratiarum: fluvius turbidus, obfuscans splendores intellectuum: fluvius tepidus, tepefaciens amores affectuum: fluvius turgidus, tumefaciens expressiones affatuum. » *Princ. Sac. Script.*, ubi de his comparationibus S. D. fuse pertractat.

§ 3. De longitudine sacrae Scripturae.

(Sacra Scriptura describit mundum a principio usque ad finem, — per tria decurrentem tempora, scilicet naturae, legis et gratiae, — in quibus septem distinguuntur aetates, — correspondentes vitae minoris mundi, seu hominis).

Habet etiam haec sacra Scriptura longitudinem, quae consistit in descriptione tam temporum, quam aetatum, a principio scilicet mundi usque ad diem iudicii. Describit enim [a] per tria tempora mundum decurrere, scilicet per tempus legis naturae, legis scriptae et legis gratiae. Et in his tribus temporibus septem distinguit aeta-

(a) Autem *pro* enim *ABCDE FGHK et edit. Arg. Aug. Nor.*

tes [1]; quarum prima est ab Adam usque ad Nöe, secunda a Nöe usque ad Abraham, tertia ab Abraham usque ad David, quarta a David usque ad transmigrationem Babylonis [b], quinta a transmigratione Babylonis usque ad Christum, sexta a Christo usque ad finem mundi [2], septima decurrit cum sexta, quae incipit a quiete Christi in sepulchro usque ad resurrectionem universalem [3], quando incipiet resurrectionis octava [4]. Et sic Scriptura est longissima, quia in tractando [c] incipit a mundi et temporis exordio in principio Genesis, et pervenit usque ad finem mundi et temporis, scilicet in fine Apocalypsis. Recte autem [d] universum tempus, quod decurrit secundum triplicem legem, scilicet [e] inditam interius [f], datam exterius, et desuper infusam, decurrit per septem aetates, et consummatur in fine sextae, ut sic mundi decursus respondeat mundi exordio [g], et [h] maioris mundi decursus correspondeat decursui vitae minoris mundi, scilicet hominis, propter quem etiam factus est. Nam prima aetas mundi, in qua facta est ipsius mundi formatio, casus daemonum et confirmatio Angelorum, recte respondet primae diei, in qua facta est lux, et distincta [i] a tenebris. Secunda, in qua per arcam et diluvium salvati sunt boni et deleti mali, respondet secundae diei, in qua per firmamentum facta est distinctio aquarum ab aquis. Tertia, in qua vocatus est Abraham, et inchoata synagoga, quae fructificare et generare debebat prolem ad Dei cultum, correspondet diei tertiae, in qua apparuit terra, et protulit herbam virentem. Quarta, in qua viguit regnum et sacerdotium, quia David rex ampliavit cultum divinum, correspondet quartae diei, in qua facta est formatio luminarium et stellarum. Quinta, in qua transmigrantes inter populos multos versati sunt et tribulati, correspondet diei quintae, in qua facta est formatio piscium ex aquis. Sexta aetas, in qua natus est Christus in effigie hominis, qui vere est imago Dei, correspondet sextae diei, in qua formatus est homo primus. Septima, in qua [j] est quies animarum non habens finem, correspondet septimae diei, in qua requievit Deus ab omni opere, quod patrarat. Et sic distinguuntur hae septem aetates propter [k] insignia facta, quae fuerunt in earum exordiis, ratione quorum correspondent diebus formationis mundi [5]. Vocatur autem prima aetas *infantia*, quia sicut infantia tota oblivione deletur; sic illa prima aetas per diluvium est consumpta. Secunda *pueritia*, sicut enim in pueritia loqui incipimus; sic in secunda aetate facta est distinctio linguarum. Tertia dicitur *adolescentia*, quia sicut vis generativa tunc incipit in actum suum exire;

(*b*) Babylonis *om. utroque ACDEFGHK et editt. Arg.Aug.Nor.*

(*c*) In tractando *om. ed.* 1484.

(*d*) Enim *ibid.*

(*e*) Scilicet *om. ibid.*

(*f*) Interius *et postea* desuper *om. ACDEFGHK et editt. Arg.Aug.Nor. et* 1484.

(*g*) *Omnes codd. Monach. om.* mundi *ante* exordio, *et* etiam *ante* factus est.

(*h*) Mundi decursus respondeat mundi exordio, et *om. ed.* 1484.

(*i*) *Ita omnes cod. Monac. et editt. Arg. et Nor. et* 1484; divisa *ed.Rom.*

(*j*) Quae est quies *ABCDFGHK.*

(*k*) Per *ed.* 1484.

sic tunc vocatus est Abraham, et data est ei circumcisio, et facta est ei promissio de semine ([l]). Quarta dicitur *iuventus,* quia sicut in iuventute floret hominis aetas; sic in ([m]) quarta aetate sub regibus floruit Synagoga. Quinta dicitur ([n]) *senectus,* quia sicut in senectute vires minuuntur, et decidit pulchritudo; sic et ([o]) in transmigratione factum est de Judaeorum sacerdotio. Sexta aetas dicitur *senium,* quia sicut illa est, quae copulatur cum morte, habens tamen magnam lucem sapientiae; sic sexta aetas mundi terminatur cum die iudicii, et in ea viget sapientia per doctrinam Christi. Sic igitur totus ille ([p]) mundus ordinatissimo decursu a Scriptura describitur procedere a principio usque ad finem, ad modum cuiusdam pulcherrimi carminis ordinati, ubi potest quis speculari, secundum decursum temporis, varietatem et multiplicem aequitatem ([q]), ordinem, rectitudinem et pulchritudinem ([r]) multorum divinorum iudiciorum, procedentium a sapientia Dei gubernante mundum ([6]). Unde sicut nullus potest videre pulchritudinem carminis, nisi aspectus eius feratur super totum versum; sic nullus videt pulchritudinem ordinis ([s]) et regiminis universi, nisi eam totam speculetur. Et quia nullus homo tam longaevus est, quod totam possit videre oculis carnis suae, nec futura potest per se praevidere, providit nobis Spiritus Sanctus librum Scripturae sacrae, cuius longitudo commetitur se decursui regiminis universi.

(l) Ei *ante* promissio *om. AB EGHK.*
(m) In *om. AB CDEFGHK et editt. Arg. Aug. Nor.*
(n) Dicitur *om. ABDEFGHK et editt. Arg. Nor.*
(o) Et *om. ed.* 1484.
(p) Iste *ABEF GHK et editt. Arg. Aug.*
(q) *Ita in ed.* 1484. *In aliis* multiplicitatem et aequitatem.
(r) Pulchritudinem vel multitudinem, *ed.* 1484.
(s) Ita *ed.* 1484. *In aliis* ordinationis.

AD § 3.

([1]) « Septenarius magnum mysterium habet. Omnis autem proportio, et proportionalitas est secundum rationem ternarii, et quaternarii: quia necesse est, ubi est proportionalitas, ut sit in quatuor terminis, vel secundum rem, vel secundum rationem. Unde Augustinus (*lib. 1, de musica, c. 12*) ostendit, proportionem ascendere usque ad quatuor, quae ex partibus quaternarii generatur. Iste autem septenarius, sive in mundo sensibili, sive in mundo minori, ortum habet a mundo archetypo, ubi sunt rationes causales secundum rationem septenarii. Deus enim habet rationem triformis causae, originantis, exemplantis, finientis, nec potest esse pluribus modis. Unde Apostolus: *Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia* (*Rom. 11, 36.*). Ratio autem causandi est secundum quatuor, sublimitatem potentiae, profunditatem sapientiae, latitudinem benevolentiae, longitudinem aeternitatis. *Ut possitis*, inquit Apostolus, *comprehendere cum omnibus sanctis etc. (Ephes. 3, 18.).* Potentia creat, sapientia gubernat, benevolentia perficit, aeternitas conservat. Iste numerus universitatis in mundo, in homine, in Deo est mysterialis. Secundum hunc numerum facit Deus currere mundum istum; et Scriptura, quae explicat decursum mundi, secundum hunc numerum tradi debuit explicative. Distinguit ergo Scriptura tempora originalia, figuralia, gratiosa, seu salutifera. Tempora originalia consistunt in primis septem diebus. Figuralia, ab initio mundi usque ad Christum. Ubi novum tempus incipit, licet Salomon dicat: *Nihil novum sub sole (Eccles. 1, 10)*, verum est secundum naturam, sed hoc est super naturam, et post, sunt tempora gratiosa. A temporibus originalibus in-

cepit Moyses; et ita debuit facere, quia Scriptura debuit facere seminaria, tamquam terra germinans; et post arbores figurarum; et postea fructum: ponuntur ergo septem dies, ut tempore originali. Primus dies lucis formatae: secundus dies aquae divisae: tertius dies terrae foecundatae: quartus lucis sydereae: quintus motivae vitae: sextus humanae formae: septimus quietis primae. Septem autem sunt tempora figuralia. Tempus naturae conditae, purgandae culpae, gentis electae, legis statutae, regalis gloriae, vocis propheticae, quietis mediae. In novo Testamento similiter sunt septem tempora gratiosa: tempus collatae gratiae, baptismi in sanguine, normae fidei catholicae, normae legis justitiae, sublimis cathedrae, clarae doctrinae, pacis postremae. » *Serm. 16, in Hexaëm. in princip.*

(2) Quomodo singulae aetates sibi invicem correspondeant, et quare Deus ordinaverit mundum per sex aetates, et sextam aetatem per septem ecclesiastica tempora, S. Doctor lucide demonstrat in cit. *serm. 15 in Hexaëm.*

(3) « Septima aetas currit cum sexta, scilicet requies animarum post Christi passionem. » *Serm. 15 in Hexaëm. in princ.*

(4) « Ad has sequitur octava aetas, scilicet resurrectio mortuorum, de qua Psalmista ait: *Mane astabo tibi, et videbo (Ps. 5, 5.).* Et est reditus ad primum, quia post septimam diem regressus est ad primum. » *Ibid. loc. cit.*

(5) Vide *serm. 15, in Hexaëm. circa med.*

(6) « Ordo Scripturae consimilis est ordini naturae in germinatione terrae. Ibi enim est primo fixio radicum. Secundo productio viridantium foliorum. Tertio pullulatio vernantium florum. Quarto plenitudo reficientium fructuum. Sic in Scriptura primo est fixio radicalium virtutum, ut in Patriarchis, qui sunt quasi radices omnium, quae dicuntur in Scriptura. Unde in electione eorum est plantatio prima; sed postea in istitutione praeceptorum et sacrificiorum est productio viridantium foliorum. *Vitis frondosa Israël (Ose. 10, 1).* Postea in manifestatione visionum prophetalium est pullulatio florum. Postmodum in diffusione charismatum spiritualium est plenitudo reficientium fructuum. Unde primo fuit unus Patriarcha sicut radix, scilicet Abraham, postea alter, ut Isaac, postea Iacob; et iste duodecim Patriarchas generavit, et ab illis duodecim tribus. Post hanc plantationem secuta est lex, ut productio viridantium foliorum, quae umbram habebat *(Hebr. 10. 1.).* Et quia non semper debet durare folium, sed venire flos; ideo subsecuta est prophetia cum odore et pulchritudine. Et quia oportuit, quod caeli rorarent *(Isa. 45, 8.)*, ideo quarto subsecutus est fructus in Christo: quia Christus fructus est legis, et consummatio. De primo dicit Pater ad Sapientiam incarnatam: *In electis meis mitte radices; et radicavi in populo honorificato (Eccles. 24, 13, 16).* Haec est productio ligni, quod est ad vescendum suave *(Gen. 2, 9.).* De secunda productione foliorum dicitur: *Quam pulchra tabernacula tua, Jacob, et valles nemorosae (Num. 24, 5-6)*, quae sunt scilicet mysteria sacrae Scripturae. Quis potest cogitare amoenitatem mysteriorum sacrae Scripturae, de quibus dicitur: *Sedebat unusquisque sub ficu sua, et sub vite sua (3, Reg. 4. 25)?* Unde pulchra est arbor, sed sterilis; pulchra serpentis erectio, et umbra; sed arbor crucis est fructuosa. Tertia est productio Prophetarum, pullulatione florum, de quibus dicitur: *Flores apparuerunt in terra nostra, et vox turturis audita est (Cant. 2, 12.).* Flores apparuerunt, quando ille dixit: *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet (Isa. 11, 1.).* Sed vox turturis audita est, quando dictum est: *Quomodo sedet sola civitas etc. (Thren. 1, 1.).* Turtur gemitum habet pro cantu. Quarto, plenitudo reficientium fructuum; unde legitur: *Erit germen Domini in magnificentia, et gloria, et fructus terrae sublimis (Isa. 4, 2.).* Et hoc fuit, quando illa dixit: *Benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris tui (Luc. 1, 42.).* Terra fructificat primo herbam, secundo spicam, tertio granum. Hoc est tempus ante legem, sub lege, post legem. Hunc ordinem sequitur Scriptura. » *Serm. 14, in Hexaëm. in princip.*

§ 4. De sublimitate sacrae Scripturae.

(Sacra Scriptura est alta ex descriptione hierarchiae ecclesiasticae; — altior ex descriptione angelicae; — altissima ex descriptione divinae: — philosophicam cognitionem sibi substernit, et in suo cacumine tangit caelum; — et hoc totum per unum hierarcham Jesum Christum; — ac propterea est etiam venustissima).

Habet nihilominus Scriptura sacra in suo processu ([a]) sublimitatem, quae consistit in descriptione hierarchiarum gradatim ordinatarum, quae sunt hierarchia ecclesiastica, angelica et divina, seu subcaelestis ([b]), caelestis et supercaelestis; ita quod primam describit patenter, secundam aliquantulum magis occulte, et ([c]) tertiam adhuc magis occulte. Ex descriptione ecclesiasticae hierarchiae est alta, ex descriptione angelicae altior, ex descriptione divinae altissima; ita ut possimus dicere illud ([d]) prophetae: *Mirabilis facta est scientia tua ex me; confortata est, et non potero ad eam (Psalm. 138. 6).* Et hoc quidem satis recte. Nam cum res habeant esse in materia vel natura ([e]), habeant etiam esse in anima per notitiam ([f]) acquisitam, habeant etiam esse in ea per gratiam, habeant etiam esse in ea per gloriam, et habeant etiam esse in arte aeterna; philosophia quidem agit de rebus, ut sunt in natura, seu in anima, secundum notitiam naturaliter insitam, vel etiam acquisitam; sed Theologia, tanquam scientia super ([g]) fidem fundata et per Spiritum Sanctum revelata, agit et de eis, quae spectant ad gratiam et gloriam, et etiam ad sapientiam aeternam ([1]). Unde ipsa substernens ([h]) sibi philosophicam cognitionem ([2]), et assumens de naturis rerum, quantum sibi opus est ad fabricandum speculum, per quod fiat repraesentatio divinorum, quasi scalam erigit, quae in sui infimo tangit terram, et ([i]) in suo cacumine tangit caelum, et hoc totum per illum unum hierarcham ([j]) Jesum Christum ([3]), qui non tantum ratione ([k]) naturae humanae assumptae est hierarcha in ecclesiastica hierarchia, verum etiam in angelica, et est ([l]) media persona in illa supercaelesti hierarchia beatissimae ([m]) Trinitatis ([4]); ita quod per ipsum ([n]) a summo capite Deo descendit unctionis gratia, non solum in barbam, verum etiam in oram vestimenti, quia non tantum in Hierusalem supernam, verum etiam usque in Ecclesiam militantem. Est enim pulchritudo magna in machina mundana, sed longe maior in Ecclesia ([o]) pulchritudine sanctorum charismatum adornata; maxima autem in Hierusalem superna, supermaxima autem in illa Trinitate summa

(a) Cfr. supra, § 1. Not. VIII.
(b) Sub caelestis, *om. ed.* 1481.
(c) Et *om. ibid.*
(d) *Id ibid.*
(e) Vel natura *om. ABCDEGHK, et ed.* 1484.
(f) Scientiam *ed.* 1481.
(g) Supra, *ibid.*
(h) Subjiciens *ACDFG.*
(i) Sed *ed.* 1484.
(j) Hierarchitum *ibid. Sic et infra.*
(k) Ratione *om. ibid.*
(l) Est *om. ibid.*
(m) Divinissimae, *ibid.*
(n) Ipsam *ibid.*
(o) Ecclesiastica, *ibid.*

et beatissima (p). Ideo ipsa Scriptura sacra (q) non tantum habet altissimam materiam, per quam delectat et (r) per quam in altum levat intelligentiam mentis, verum etiam ipsa est venustissima, et miro quodam modo intellectum nostrum (s) delectat; et sic magis ac magis delectando adsuefacit ad divinorum spectaculorum contuitus et anagogias.

(p) Summa et beatissima Trinitate, *ibid.*
(q) Sacra *om. ibid. Sic et infra passim.*
(r) Et *om. ibid.*
(s) Meum, *ibid.*

AD § 4.

(1)« *Ostendit mihi Dominus fluvium aquae vivae splendidum tamquam crystallum, procedentem de sede Dei et agni (Apoc. 22, 1)...* Si quae sunt nobilitates degeneres, ut antiphrastice loquar, in mundanis scientiis, non collectim, sed sparsim reperiuntur in singulis. Nam metaphysicam inquiunt mundi sapientes esse scientiarum suarum nobilissimam propter universalitatem subjecti; nam est de ente, secundum quod ens, idest, de ente secundum omnem entis differentiam, quae est substantia, et accidens: idem, et diversum: actus, et potentia: unum, et multa. Ens enim primum in prima philosophia subjectum esse non potest, quia a Philosopho primo ens primum inquiritur. De subjecto autem in scientia praecognoscendum est, et quid est, qnod dicitur per nomen; et quia est, et nullo modo debet inquiri, ut Philosophus dicit. Scientiam mathematicam dicunt esse nobilissimam propter certitudinem modi: scientiam de anima propter nobilitatem subjecti: et moralem propter utilitatem finis, qui est beatitudo creata, id est, misera, quam dicit ille esse actum perfectum secundum virtutem. Sed omnium nobilitates causarum aggregantur in divina scientia. Nam in quantum est progressio quaedam, et scaturigo fontis aeterni, habet ex efficiente nobilissimo auctoritatem inviolabilem: et hoc notatur cum dicitur *procedere de sede Dei et agni.* In quantum vero est fluvius aquae vivae, habet ex subjecto nobilissimo profunditatem imperscrutabilem. In quantum vero ostensus, revelatus et inspiratus, habet ex nobilissimo modo processum inconfutabilem. In quantum splendidus, habet certitudinem infallibilem. In quantum crystallinus, pulchritudinem incontaminabilem. In qnantum lignum vitae, afferens fructus duodecim, habet ex fine nobilissimo fructum desiderabilem. In quantum in medio plateae Hierusalem, habet amplitudinem incoarctabilem ». *Princ. S. Scrip. in princ.*

(2) Vide Opusculum *de Reductione artium ad Theologiam.*

(3) « Est enim sacra Scriptura per Verbum increatum edita, et instituta: per Verbum inspiratum recitata: per Verbum incarnatum consummata: per Verbum auctenticatum promulgata. Dicitur enim Verbum Dei, Verbum verbi incarnati: Verbum veritatis et sapientiae: Verbum virtutis et potentiae: Verbum vitae et Verbum gratiae ». *Princ. S. Scr. in princ.* « Igitur si vis intueri veritatem christianae Sapientiae, ingredere in medio rotarum, quod quidem medium est Christus Jesus, qui Jo. 8. 12. de se ipso dicit: *Ego sum lux mundi.* Et cap. 14. 6: *Ego sum via, veritas, et vita.* Unde non sine causa Apostolus 1. Cor. 2. 2. *Non judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, et hunc Crucifixum. In ipso* enim *sunt omnes thesauri sapientiae*, prout idem dicit ad Coloss. 2. 3. Est enim fons sapientiae Verbum Dei in excelsis, prout habetur 1. 5. Ecclesiastici ». *De S. Script. mater.* § *6.* Supplem. vol. I. Cfr. *Tract. de S. Script. myster.* Supplem. vol. 1.

(4) « Christus fuit medium septiforme. Medium essentiae, quod est de consideratione Metaphysici: medium naturae, quod est de consideratione Physici: medium distantiae, quod est de consideratione Mathematici: medium doctrinae, quod est de consideratione Dialectici: medium modestiae, quod est de consideratione Ethici: medium justitiae, quod est de consideratione Politici: medium con-

cordiae, quod est de consideratione Theologi. Medium essentiae est Christus origine primarium: medium naturae, virtuali connexione pervalidum: medium distantiae, centrali infinitate profundum: medium doctrinae, rationabili manifestatione clarissimum: medium modestiae, discreta electione praecipuum: medium justitiae, judiciali severitate praecelsum: medium concordiae, perfecta conciliatione pacatum. Primum medium essentiae est Christus aeterna generatione: medium naturae in Incarnatione: medium distantiae in Passione: medium doctrinae in Resurrectione: medium modestiae in Ascensione: medium justitiae in judicii examine: medium concordiae in sempiterna beatitudine. De isto ligno benedicto, Domino Jesu Christo, est tota Scriptura sub ratione medii septiformis. Nam de Deo, seu Verbo incarnando, est vetus Testamentum: de Deo incarnato totum novum Testamentum; ita quod in veteri Testamento Verbum Dei erat medium naturarum uniendarum, scilicet divinae et humanae, in novo est medium naturarum jam unitarum. Sed quoniam in unoquoque prius quod carnale est, deinde quod spirituale: ideo vetus Testamentum praemittitur ». *Princip. Sac. Script. quasi in fine.* Vide quoque *serm. 1. in Hexaëm.*

§ 5. De profunditate sacrae Scripturae.

(Sacra Scriptura, praeter intelligentiam literalem, habet triplicem sensum, allegoricum nempe, tropologicum et anagogicum; — quae multiplicitas sensuum competit ipsius subiecto, — auditori, — origini — et fini.

Habet postremo ipsa sacra Scriptura profunditatem, quae consistit in multiplicitate mysticarum intelligentiarum. Nam, praeter *literalem sensum,* habet in diversis locis exponi tripliciter, scilicet ([a]) *allegorice, moraliter* et *anagogice* ([1]). Est autem *allegoria,* quando per unum factum indicatur aliud factum, secundum quod credendum est ([2]). *Tropologia,* sive moralitas, est, quando per id, quod factum est, datur intelligi aliud ([b]), quod faciendum est ([3]). *Anagogia,* quasi sursum ductio, est, quando datur intelligi illud ([c]), quod desiderandum est, scilicet aeterna felicitas beatorum ([4]).

(a) Scilicet om. ed. 1481.
(b) Id ibid.
(c) Illud om. ibid.

Recte autem hic triplex sensus debet esse in sacra Scriptura, praeter intelligentiam literalem, quia sic competit ipsius Scripturae subiecto, ipsius ([d]) auditori, seu disciplulo ([e]), ipsius origini, ipsius etiam fini. *Subiecto,* inquam, competit; quia ipsa est doctrina, quae est de Deo, de Christo, de operibus reparationis, et de credibili. Subiectum enim illius, quo ad substantiam Deus, quo ad veritatem Christus, quo ad operationem reparationis opus ([5]), quo ad omnia haec est ipsum credibile. Deus autem est trinus et unus: in essentia unus, in personis trinus. Ideo Scriptura, quae est de ipso, habet in unitate literae triformitatem intelligentiae ([6]). Christus etiam, cum sit unum Verbum, omnia per ipsum facta dicuntur *(Jo. 1. 3.),* et in ipso relucent; ita quod eius sapientia est multiformis et una. Opera repara-

(d) Omnes Codd. Monac.; Ipsi.
(e) Et ed. 1481.

tionis cum sint multa, omnia ad Christi oblationem principaliter ([f]) habent aspectum ([7]). Credibile autem ([g]), ut credibile, diversimode relucet secundum diversum statum credentium. Ideo propter conformitatem ad omnia praemissa sacra Scriptura in una litera multiformem parit intelligentiam. Competit etiam hoc *auditori;* quia nullus est conveniens ([h]) eius auditor, nisi humilis ([8]), mundus ([9]), fidelis ([10]), et studiosus ([11]). Ideo sub cortice literae apertae occultatur mystica et profunda intelligentia ([12]) ad comprimendum superbiam, ut ipsius profunditate, in humilitate literae latente, et superbi comprimantur, et immundi repellantur, et fraudulenti declinentur, et negligentes excitentur ad intelligentiam mysteriorum. Et quia auditor doctrinae istius non est unius generis, sed cuiuslibet, omnes enim salvandos oportet aliqua de doctrina hac scire; ideo ipsa multiformem habet intelligentiam, ut sic omnem intellectum capiat, et omni intellectui condescendat, omnem intellectum superexcedat, et omnem intellectum sibi diligenter intendentem multitudine radiositatis suae illuminet pariter, et accendat ([13]). Competit etiam *principio,* a quo est; quia est a Deo per Christum et Spiritum Sanctum ([14]), loquentem per ora Prophetarum et aliorum, qui hanc doctrinam scripserunt ([i]). Quoniam autem Deus non tantum loquitur per verba, verum etiam per facta, quia ipsius dicere facere est, et ipsius facere dicere ([j]), et omnia creata tanquam Dei effectus innuunt suam causam; ideo in Scriptura divinitus tradita non tantum debent significare verba, verum etiam facta. Christus etiam doctor, licet esset humilis in carne, altus tamen erat in ([k]) deitate; ideo decebat ipsum et eius doctrinam habere humilitatem in sermone cum profunditate sententiae, ut, sicut Christus fuit panniculis involutus *(Luc. 2.),* ita sapientia Dei in Scriptura figuris quibusdam humilibus involveretur ([l]). Spiritus etiam sanctus diversimode illustrabat, et revelationes faciebat in cordibus Prophetarum, et ([m]) ipsum etiam nullus latere potest intellectus, qui missus erat omnem docere veritatem; ideo competebat eius doctrinae, ut in uno sermone multiplices laterent intelligentiae ([15]). Competit nihilominus ipsi *fini;* quia ([n]) Scriptura data est, ut per ipsam ([o]) dirigatur homo in cognoscendis et agendis, ut tandem perveniat ad optata. Et quia omnes creaturae ad hoc factae sunt, ut serviant homini tendenti ad supernam patriam; ideo Scriptura assumit ipsarum creaturarum species diversas ([16]), ut sic per ipsas ([p]) doceat nos sapientiam dirigentem nos ([q]) ad aeterna. Et quia homo non dirigitur ad aeterna, nisi cognitiva agnoscat ([r]) verum credendum, et operativa

(f) Principalem *ABDEFGHK et editt. Nor. Aug. et 1481.*

(g) Autem *om. ABDEFGHK et ed. Arg.*

(h) Conveniens est *ed.* 1484.

(i) Sumpserunt *ACDFG.*

(j) Et ipsius facere dicere *om.* ABCDEFGHK.

(k) In *om. hic et supra* in carne, *ed.* 1484.

(l) Involvatur, *ibid.*

(m) Ita, *ibid.*

(n) Quia per ipsum *ibid.*

(o) *Codd. Monac.* eam.

(p) *Codd. Monac. et editt. Arg. Aug. Nor.* per illas.

(q) Nos *om. ed.* 1484.

(r) Cognoscat, *ib.*

faciat bonum operandum, et affectiva suspiret ad Deum videndum et amandum et perfruendum; hinc est, quod Scriptura sacra per Spiritum Sanctum data assumit librum creaturae, referendo in finem secundum triplicem modum intelligentiae, ut sic per tropologiam habeamus notitiam agendorum moraliter ([s]), per allegoriam ([t]) credendorum veraciter, per anagogiam desiderandorum delectabiliter ([17]), ut sic purgati per virtuosam operationem, illuminati per radiosam fidem et perfecti per ardentissimam caritatem, perveniamus tandem ad bravium felicitatis aeternae.

(s) Virtualiter ibid.
(t) Insuper per allegoriam, ibid.

Ad § 5.

(1) « Sacra Scriptura est ille fluvius, qui egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradisum, et fidelis animae, et militantis Ecclesiae; qui inde dividitur in quatuor capita, scilicet rivos historiarum, anagogiarum, allegoriarum et tropologiarum. Rivi historiarum retrahunt animam a terrestribus: rivi anagogiarum refovent animam in caelestibus: rivi allegoriarum dirigunt animam in credendis, seu credibilibus: rivi tropologiarum ordinant animam in agendis, seu agibilibus, ita ut verissime dictum sit per Ecclesiasticum (39, 27): *Benedictio illius,* scilicet sacrae Scripturae, *quasi fluvius inundabit* ». *Princ. Sac. Scriptur. vers. med.*

(2) « Triplex refulget intelligentia in Scripturis. Prima docet quid credendum, quantum ad fidem: secunda docet quid expectandum, quantum ad spem: tertia docet quid operandum, quantum ad caritatem, quae operatur magna, si est, ut dicit Gregorius *(hom. 30 in Joan.).* Unde et Joannes: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit (14, 23).* Refulgentia quantum ad fidem est *allegoria,* quae bifurcata est, secundum juncturam capitis et corporis. Allegoria spectans ad caput Christum, fertur ad ipsum natum, passum et mortuum. Allegoria spectans ad corpus, fertur ad Ecclesiam, secundum statum primitivum, mediativum et finitivum. Nam et his modis tribus commendat sponsus sponsam in Canticis: *Quae est ista,* inquit, *quae ascendit quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol (Cant. 6, 9)? Quae est ista, quae ascendit per desertum sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhae et thuris, et universi etc. (Cant. 3, 6)? Quae est ista, quae ascendit de deserto deliciis affluens, et innixa super dilectum suum (Cant. 8, 5)?* Insuper de Christo capite dicit Paulus: *Nolo vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt in nube, et in mari, et omnes eandem escam spiritualem manducaverunt, et omnes eundem potum spiritualem biberunt. Bibebant autem de spirituali, consequente eos petra, petra autem erat Christus (1. Cor. 10, 1-4).* De allegoria pertinente ad corpus Christi mysticum dicit idem: *Scriptum est, quoniam Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem, quae sunt per allegoriam dicta. Haec enim sunt duo Testamenta (Galat. 4, 22-24).* Non oportuit, ut amplius explanaret, quia per illam intelliguntur duo populi ». *Serm. 2. in Hexaëm. post med.*

(3) « Juxta intelligentiam, quae declarat quid agendum per caritatem, sumitur *Tropologia.* Est autem Tropologia duplex: una, quae spectat ad activam, scilicet, quae docet quid agendum: alia spectat ad contemplativam, quae docet quomodo contemplandum, quomodo anima feratur in Deum; nec tamen est anagogia, quia anagogia est sursum actio animae in Deum. Sed Tropologia contemplativa

facit, quod feratur, et docet modum ferendi. Haec sapientia est velata superbis, qui nequeunt Scripturas intelligere, quarum mysteria intelligi non possunt, nisi sciantur volumina decursuum universi, et dispositio ejus per antitheta. Vide pulcherrimam sapientiam in mysteriis, et plus quam primo modo. Si enim laudo sponsam, quod verax est, et pulchra, non afficitur animus: sed dum dicit Scriptura: *Pulchrae sunt genae tuae sicut turturis, collum tuum sicut monilia (Cant. 1, 9),* commendat castam, et honestam, et dat causam castitatis, quia propter amorem sponsi... Igitur pulcherrimae sunt genae tuae, quae sunt prominentes, in quibus primitus apparet pulchritudo. Collum, per quod vox emittitur, veritas est. Monilia, quae ornant pectus, et stringunt, discretio est, quia si quis dicat veritatem, non quando debet, vel ut non debet, vel ubi non debet, vel quibus non debet, non sunt servatae circumstantiae verum loquendi. Haec sapientia surgit ex multis mysteriis, sicut ex multis speculis fiunt multiplicationes radiorum et ignium. Haec sunt specula mulierum, ex quibus fit labrum aeneum *(Exod. 30, 18)*: haec est Scriptura, ut *revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformemur, a claritate* in claritatem *(2. Cor. 3, 8), tamquam a Domini spiritu*, a claritate allegoriae in claritatem anagogiae et tropologiae. Haec sapientia tribuitur secundum mensuram fidei *(Rom. 12, 3)*, quia secundum gradus captivationum intellectualium est gradus effusionum spiritualium, et sapientialium. Hujus sapientiae Paulus se profitetur professorem, quando dicit: In Evangelio positus sum praedicator, et magister gentium *(1. Tim 2, 7)*. Moyses autem posuit figuras nubilosas, et ideo habuit faciem cornutam *(Exod. 24)*, sed Apostolus revelatam » *Serm. 2, in Hexaëm. l. c.*

(4) « Juxta intelligentiam, quae declarat quid est expectandum per spem, sumitur A*nagogia*. Est autem duplex Anagogia, scilicet caelestis, et supercaelestis. Anagogia caelestis, ut quando dictum est Abrahae: *Suspice caelum, et numera stellas, si potes (Gen. 15, 5)*, idest caelestes intelligentias. *Numquid nosti ordinem caeli, aut rationem ejus pones in terra (Job 38. 33)?* Anagogia supercaelestis est, quando Abraham tres vidit, et unum adoravit *(Gen. 18, 2)*. Est etiam in duobus Angelis missis ad subversionem Sodomorum. Hi Angeli sunt Filius, et Spiritus Sanctus, qui mittuntur. Pater autem non mittitur; et hinc est quod solum duo Angeli nominantur, eo quod Pater nusquam missus legitur. Quia vero apparuit, ut docet Hugo, hinc est, quod in visione Abrahae dicitur: *Tres vidit etc.* » *Sermon. 2, in Hexaëm. l. c.*

(5) *Itiner. ment. in Deum*, cap. 4, n. 4-7.

(6) « *Ecce descripsi eam tibi tripliciter,* ait Sapiens *(Prov. 22, 20.)*. Cum omnis scientia debeat gerere Trinitatis insigne, praecipue illa scientia, quae in sacra Scriptura docetur, debet in se praesentare vestigium Trinitatis. Propter hoc sapiens eam tibi tripliciter descripsisse dicit, propter triplicem ipsius intellectum spiritualem, moralem scilicet, allegoricum et anagogicum. Hic autem triplex intellectus respondet triplici actui hierarchico, scilicet purgationi, illuminationi et perfectioni. Purgatio autem ad pacem ducit, illuminatio ad veritatem, perfectio ad caritatem. Quibus perfecte adeptis, anima beatificatur, et secundum hoc quod circa haec versatur, suscipit meriti incrementum. In horum igitur trium cognitione dependet scientia totius Theologiae, et meritum vitae aeternae. » *Incend. amor. cap. 1, n. 1.*

(7) « Verbum Dei in veteri Testamento humanandum praefigurabatur, praemonstrabatur, promittebatur, praedocebatur, et prophetabatur. Praesagiebatur figuris, praemonstrabatur exemplis, promittebatur patribus, praedocebatur sapientialibus documentis, prophetabatur oraculis. Idcirco vetus Testamentum quadripartitum est in libros legales, historiales, vel exemplares, prophetales, sapientiales. Praefigurabatur autem Verbum Dei incarnandum, seu humanandum, in legalibus figuris remotis, remotioribus, remotissimis. In Genesi quidem figuris remotissimis praesagiebatur ortus, occasus, triumphus, cultus. Ortus in ligno vitae plantato in medio paradisi, idest, verbo Dei divinae et humanae naturis inserto, in medio militantis Ecclesiae, secundum Glossam. Occasus passionis in Abel: triumphus resurre-

ctionis in Noë: cultus pietatis in Abraham... In Exodo vero figuris remotioribus praefigurabatur Verbum humanandum nasciturum, in Moyse natum occultandum propter Pharaonem (sic Christus propter Herodem), revelandum ad populi captivati liberationem, populi captivantis interemptionem, liberati instructionem per legem, ut exercitatus in lege veteri assuefieret ad legem Evangelii. Varietas sacrificiorum libri Levitici, secundum Origenem (*in cap. 3, Levit. hom. 3)*, unum verum sacrificium offerendum in fine temporum praemonstrabat, scilicet Christum, qui est sacerdos et hostia. Liber vero Numerorum ordinem et connexionem membrorum corporis Christi mystici subtilitate mirabili praefigurabat, et ordinem ecclesiasticae Hierarchiae proficiscentis in via, et pervenientis ad patriam. In Deuteronomio, quod est denua legis repetitio, ad memoriam reducuntur beneficia Dei omnipotentis, ut altius infigatur memoriae incarnatio Verbi, quae est beneficium beneficiorum, ubi de semine Judae prophetam suscitandum commemorat, sicut Jacob in suis benedictionibus commemorat. Josue Christum et re praesignat, et nomine, praecipue quantum ad distributionem terrae, quam funiculo distributionis distributurus est Christus, qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum. Multitudo judicum sibi invicem succedentium unum verum judicem praesagiebat Christum, potissime quantum ad triumphum resurrectionis. Nam Samson, maximus judicum, primo clausus et obsessus a Philistaeis, qui nocte media, victis hostibus, portas confregit, figurat Christum, qui nocte media, cum descendisset in infernum, liberatis patribus, portas inferni confregit; cujus etiam incontaminata mater et virgo significabatur in vellere Gedeonis. Copula maritalis Booz Israëlitae, et Ruth alienigenae signat conjunctionem Christi et Ecclesiae de gentibus, quam discalceatus ille contempserat. Liber Regum illum significat, in cujus femore scriptum erat: *Rex regum, et dominus dominantium (Apoc. 19, 16).* Qui cum sit rex et sacerdos, in primo libro praesignatur ut evacuaturus sacerdotium legale in depositione, seu extinctione Heli, et substituturus sacerdotium novum in substitutione Samuelis, qui non fuit de stirpe Aaron, translaturus etiam regnum ab Israël in reprobatione Saulis, et confirmatione David. In libro secundo promittitur Christus de semine Davidico nasciturus. In tertio libro, in figura pacifici Salomonis, praefiguratur Christus, qui *est pax nostra, qui fecit utraque unum (Ephes. 2, 14);* cujus etiam corporis mystici typus fuit materiale templum Salomonis. In quarto libro Regum praefiguratur Christus ut evacuaturus omnem gentilitatis ritum in interemptione pseudoprophetarum per Eliam, et ut suscitaturus mortuos in Elisaeo, ut confecturus Eucharistiae sacramentum in pane subcinericio, ut ascensurus in caelum in translatione Eliae in curru igneo. In libro Paralipomenon, in confirmationem repetitur in primo translatio sacerdotii, in secundo translatio regni. Liber Esdrae et Nehemiae Christum praefigurant quantum ad fervorem zeli, quo Christus inardescebat ad reaedificationem templi veri, quod sumus nos. In libro Job praemonstrabatur Christus ut exemplar summae patientiae: in Thobia, ut exemplar summae modestiae: in Judith, ut exemplar summae pudicitiae: in Esther, ut exemplar summae clementiae: in Machabaeis, summae constantiae. Libri sapientiales Christum redolent ut doctorem universalem, sicut liber Ecclesiasticus: ut doctorem specialem ad virtutis initiationem, in Proverbiis: ad contemptum vanitatis, in Ecclesiaste: ad gustum suavitatis, et exemplum caritatis, in Canticis: ad speculamina veritatis, in Sapientia. In Prophetis Christus praenunciabatur, et postulabatur. Postulabatur quidem per orationis instantiam in prophetia psalmi David. Praenunciabat Isaias incarnationis mysterium: Hieremias, appropriate loquendo, passionis remedium: Ezechiel resurrectionis trophaeum: Daniel retributionis judicium. Duodecim Prophetae, in angustia unius voluminis coarctati, Christum praesagierunt, sicut ipsum duodecim Apostoli praedicaverunt, ut numerus testium esset non tantum sufficiens, sed abundans. » *Princip. Sac. Script. in fine.*

(8) « Ad gemitum orationis per Christum crucifixum, per cujus sanguinem purgamur a sordibus vitiorum, primum quidem lectorem

invito, ne forte credat, quod sibi sufficiat lectio sine unctione, speculatio sine devotione, investigatio sine admiratione, circumspectio sine exultatione, industria sine pietate, scientia sine caritate, intelligentia sine humilitate, studium absque divina gratia, speculum absque sapientia divinitus inspirata » *Itiner. ment. in Deum, in Prolog.*

« Scito autem quod in concordia arcana Scripturarum divinarum nemo potest intrare, nisi per crucis stultitiam. Nam in summa crucis stultitia resurgit, et assurgit in summa sapientia. » *De Sac. Script. mater.* §. *21. Supplem. vol. I.*

(9) « Efficitur spiritus noster hierarchicus ad conscendendum sursum, secundum conformitatem ad illam Jerusalem supernam, in quam nemo intrat, nisi prius per gratiam ipsa in cor descendat, sicut vidit Joannes in Apocalypsi sua *(21, 27).* Tunc autem in cor descendit, quando per reformationem imaginis, per virtutes theologicas, et per oblectationes spiritualium sensuum, et suspensiones excessuum, efficitur spiritus noster hierarchicus, scilicet purgatus, illuminatus et perfectus. » *Itiner. ment. in Deum. c. 4, n. 5.*

(10) « *Sentite de Domino in bonitate: Sentite*, scilicet recte aestimando; *de Domino in bonitate,* id est, bene, non male, ut haeretici. Monet autem ad bene sentiendum, et sensu exteriori pie divinas Scripturas legendo, et sensu interiori pie intelligendo. Unde Glossa: Scripturam pie legite, et intelligite: pie scilicet, devote approbando, et exequendo, quod intelligitis; et non redarguendo, vel contemnendo, quod non intelligitis. » *Expos. in cap. 1. v. 1. Sap. post init.*

« Debet esse fidelis in assensu per captivationem intellectus... *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi (2. Cor. 10, 5).* Et hoc quidem fit per veram fidem, sine qua impossibile est documenta scripturae evangelicae intelligere. » *Procem. in Ev. S. Luc.*

(11) « Non enim dispositus est aliquo modo ad contemplationes divinas, quae ad mentales ducunt excessus, nisi cum Daniele sit *vir desideriorum (Dan. 9, 23).* Desideria autem in nobis inflammantur dupliciter, scilicet per clamorem orationis, quae rugire facit a gemitu cordis, et per fulgorem speculationis, qua mens ad radios lucis directissime et intentissime se convertit. » *Itin. ment. in Prolog.* Vide inferius ad §. 7, not. 5.

(12) Cfr. *serm. 14, in Hexaëm;* et *Tract. de S. Script. myst.* §§. *56 - 67.* Vol. 1, Suppl.

(13) Vide *De donis Spir. Sancti; de scientia,* cap. 4.

(14) « Habet Scriptura multos intellectus, quia talis debet esse vox Dei, ut sit sublimis. Ceterae scientiae sunt contentae sub uno sensu, sed in hac est multiformis. Et in hac signant voces, et res: in aliis autem solae voces, quia unaquaeque doctrina determinatur per signa sibi convenientia. Unde literae, et voces sunt signa intellectuum. Et quia intellectus proportionati, et determinati sunt; ideo, nomine semel posito, non est utendum aequivoce. Deus autem causa est et animarum, et vocum formatarum ab anima, et rerum, quarum sunt voces. Ideo primus sensus literalis; deinde, quia res significant, sunt tres sensus. Deus enim manifestat se in qualibet creatura tripliciter, secundum substantiam, et operationem, et virtutem. Et omnis creatura repraesentat eum, qui est Trinitas, et qualiter pervenitur ad Deum. Et quia per fidem, spem et caritatem pervenitur ad Deum; ideo omnis creatura insinuat quid credendum, quid expectandum, quid operandum. Et secundum hoc est triplex intelligentia spiritualis: Allegorica, quid credendum: Anagogica, quid expectandum: Tropologica, quid operandum: caritas facit operari. Intelligentia literalis est quasi facies naturalis, scilicet hominis. Aliae sunt facies mysticae. Per leonem, qui habet magnificentiam, Allegoria, sive quid credendum. Per faciem bovis, qui trahit aratrum, et sulcat terram ad fructificandum, Tropologia, sive moralis. Per aquilam, quae in altum volat, Anagogia. Prima facies, scilicet literalis, aperta est. Secunda, Allegoria magnificentiae in altum elevatae. Tertia, Tropologia est fructuosa. Quarta, irreverberatis oculis solem intuetur. Hae quatuor sunt quasi visio maris propter spiritualium intelligentiarum primitivam originationem, profundissimam altitudinem, et profluen-

tissimam multiformitatem. Unde sicut sunt tres personae in una essentia, sic tres intelligentiae in una superficie literae. » *Serm. 13, in Hexaëm. post init.*

(15) « Secundum spiritualem intelligentiam per monumentum intelligitur Scriptura, in qua latet Dominus quasi in quodam sepulchro. Unde Joannes: *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere (5, 39).* Per lapidem superpositum intelligitur velamen Scripturae, propter quod etiam lex in lapideis tabulis erat scripta, et de hoc velamine dicitur: *Usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum (2, Cor. 3, 15).* » *Expos, in Luc. cap. 24, vers. 2.*

(16) « Subserviunt ei omnia artificia, et ad sui manifestationem assumit omnia artificiorum genera, tam in laneis, lineis, pellibus, quam in lignis, metallis, lapidibus; tam in vasis aureis, argenteis, et etiam nauticis, quam in aliis instrumentis; tam in domibus, quam in templis, et aliis aedificiis; tam in imaginibus, quam in aliis picturis, et caelaturis. Haec est enim arca Noë, et Moysi tabernaculum Domini, turris et civitas David, thronus Salomonis, et caenaculum grande stratum. Haec est vestis Aaron, in qua descriptus erat orbis terrarum, et parentum magnalia in quatuor lapidum ordinibus erant sculpta. Haec tunica Christi inconsutilis desuper contexta per totum. Haec magni Eliae pallium, in cujus receptione Elisaeus duplici Eliae repletus est spiritu. Haec psalterium regis David cum omnibus tubis et citharis. Unde non potuit nisi a dextera summi opificis exire. Ad haec potest adjici illud Isaiae 48 13; *Manus mea fundavit terram, et dextera mea mensa est caelos.* Per terram enim et caelum, quae sunt extrema mundi, universum orbem significare intendit. Unde potest dici de ea illud Proverb. 8. 27: *Quando praeparabat caelos aderam.* » *De Sac. Script. dign. et excell.* §. 7, Supplem. vol. II.

(17) Plura exempla videri possunt in *serm. 13, in Hexaëm. in fine.*

§ 6. De modo procedendi ipsius sacrae Scripturae.

(Modus procedendi Sacrae Scripturae communis est unus, nempe authenticus, — sub quo multi reponuntur; — et quare: — nihil in Sacra Scriptura est falsum, superfluum vel diminutum).

In tanta igitur multiformitate sapientiae, quae in ipsius sacrae Scripturae continetur latitudine, longitudine, altitudine et profundo, unus est communis modus procedendi, videlicet authenticus (a), intra quem continetur modus narrativus, praeceptorius, prohibitivus, exhortativus, praedictivus, comminatorius, promissivus, deprecatorius et laudativus (b). Et omnes hi modi sub uno modo authentico reponuntur; et hoc quidem (c) satis recte (1). Quia enim haec (d) doctrina est, ut boni fiamus et salvemur, et hoc non fit per nudam considerationem, sed potius per inclinationem voluntatis; ideo Scriptura divina eo modo debuit tradi, quo (e) magis possemus inclinari. Et quia magis movetur affectus ad exempla, quam ad argumenta, magis ad promissiones, quam ad ratiocinationes, magis per devotiones, quam per definitiones; ideo Scriptura ista non debuit habere modum definitivum (f), divisivum et collectivum, ad probandum passiones aliquas de subiecto, ad modum aliarum scientiarum, sed opor-

(a) *Ita recte in ed.* 1484.
(b) Praeceptorius, prohibitorius, exhortarius, praeditorius... promissorius,.. et laudatorius. *Ita in ed.* 1484.
(c) Quidem *om. ed.* 1484.
(d) Haec *om. ibid.*
(e) *Ita ibid. In aliis repetitur* modo.
(f) Et *ed.* 1484.

tuit, quod haberet modos proprios secundum varias inclinationes animorum, diversimode animos inclinantes, ut (g) si quis non movetur per praecepta et prohibita, saltem moveatur per exempla narrata; si quis non per haec movetur (h), moveatur per beneficia sibi ostensa; si quis nec per haec movetur, moveatur per monitiones sagaces, per promissiones veraces, per comminationes terribiles, ut sic saltem excitetur ad devotionem et Dei laudem, in qua percipiat (i) gratiam, per quam dirigatur circa opera virtuosa. Quoniam igitur hi modi narrativi non possunt fieri per viam certitudinis rationum, quia particularia gesta probari non possunt; ideo ne Scriptura ista tanquam dubia vacillaret, ac per hoc minus moveret, loco certitudinis rationis (j) providit Deus huic Scripturae certitudinem auctoritatis, quae adeo magna est, quod omnem perspicacitatem (k) humani ingenii superexcellit (2). Et quia non est certa auctoritas eius, qui potest fallere vel (l) falli, nullus autem sit (m), qui falli non possit et fallere nesciat, nisi Deus et Spiritus Sanctus; hinc est, quod ad hoc, quod Scriptura sacra modo sibi debito esset perfectae auctoritatis, vel (n) authentica (o), non per humanam investigationem est tradita, sed per revelationem divinam. Ideo nihil in ipsa contemnendum tanquam inutile (3), nihil respuendum tanquam falsum, nihil repudiandum tanquam (p) iniquum (I); pro eo quod Spiritus Sanctus eius auctor perfectissimus nihil potuit dicere falsum, nihil superfluum, nihil diminutum (4); et propterea caelum et terra transibunt, verba Scripturae sacrae non praeteribunt, quin impleantur, *donec* enim *caelum et terra transeat, iota* (q) *unum aut unus apex non praeteribit a lege, donec omnia fiant (Matth. 24. 35),* Salvatore testante. *Qui ergo solverit* ea, quae Scriptura docet, *et docuerit sic homines, hic* (r) *minimus vocabitur in regno caelorum; qui autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno caelorum (Ibid. 5. 18-19).*

(g) Uti *ibid.*

(h) Movetur per haec *ibid.*

(i) Percipiet *ibid.*

(j) Minus rationis loco certitudinis moveret *ibid.*

(k) *Ita ABCDEF*; perspicuitatem *ed. Rom. et* 1484.

(l) *Ita omnes codd. Monac.*; et *ed. Rom.*

(m) Sit *om. ABCDEG.* Est *ed.* 1484.

(n) *Ita in ed.* 1484. *In aliis*: perfecte authentica.

(o) Quae *additur ed.* 1484.

(p) Respuendum tamquam irritum vel iniquum, *ibid.*

(q) Enim *ed.* 1484.

(r) Hic *om. ABDFGHK, et ed.* 1484.

(I) Ad rem Concilium Tridentinum: « Ad coërcenda petulantia ingenia, decernit, ut nemo suae prudentiae innixus, in rebus fidei et morum ad aedificationem doctrinae Christianae pertinentium, sacram Scripturam ad suos sensus contorquens, contra eum sensum, quem tenuit, et tenet sancta mater Ecclesia, cujus est judicare de vero sensu et interpretatione Scripturarum sanctarum, aut etiam contra unanimem consensum Patrum, ipsam Scripturam sacram interpretari audeat; etiamsi hujusmodi interpretationes nullo unquam tempore in lucem edendae forent ». *Sess. IV. Decr. de edit. et usu sac. lib.*

Ad § 6.

([1]) « Modum tractandi, quo sacra Scriptura contexitur, reprehendunt indocti, secundum Rabanum. Procedit enim narrando, praecipiendo, prohibendo, comminando, promittendo; qui modus potius ad legem pertinet, quam ad artem, quae procedit per modum quaestionis, responsionis, oppositionis, solutionis, nunc diffiniens, nunc dividens, nunc arguens, nunc concludens. Erroris primi *(Vide not. 3.hujus §)*, et tertii destructio est, quia Scriptura sacra est de Deo, tamquam de subjecto nobilissimo et arduissimo, unde Theologia dicitur. Destruitur etiam per hoc, quod omne genus veritatis et sapientiae in Scriptura sacra reperire contingit, secundum Augustinum *(lib. 2, de Doct. chr. c. 41, in fin.)*. Ait enim sic: Quidquid homo extra sacram Scripturam didicerit, si noxium est, ibi damnatur; si utile est, ibi invenitur. Et cum ibi quis invenerit omnia, quae utiliter alibi didicerit, multo abundantius ibi inveniet ea, quae nusquam omnino alibi, sed illarum tantummodo scripturarum mirabili altitudine, et mirabili humilitate discuntur. Idem etiam ait, quod in ipsa omnis philosophia reperitur, logica, physica, ethica *(Aug. 2. epist. 3. non procul a fine)*. Isidorus etiam *(Etym. lib. 2. c. 24)* de libris exemplificat, in quibus specialiter praedicta tractantur, dicens: In his tribus generibus philosophiae, logicae, physicae, ethicae, etiam eloquia divina consistunt. Nam aut de natura disputari solet, ut in Genesi et Ecclesiaste; aut quantum ad rerum naturalium generationem et corruptionem et alterationem; aut de moribus, ut in Proverbiis, et in omnibus sapientialibus libris; aut de logica, pro qua nostri Theologiam sibi vindicant, ut in Canticis et Evangeliis. Cassiodorus super Psalmos *(95 et 144 in fin.)* ad veritates in speciali descendit, ostendens ex quibus locis Scripturarum sacrarum Philosophi veritates libris suis insertas acceperunt, nunc de Topicis Aristotelis, nunc de Geometria Euclidis, nunc de aliis philosophis faciens mentionem. Unde in libro de sacrae Scripturae institutione *(in prol. post med.)* sic dicit: Constat quidem in origine spiritalis sapientiae, scilicet Scripturae sacrae, aut disciplinarum, aut artium liberalium initia, seu indicia fuisse seminata; quae postea doctores saecularium literarum ad suas literas prudentissime transtulerunt. Quod apto loco in expositione psalterii fortasse probabimus. Recte ergo dicitur in Ecclesiastico *(19, 18)*: *In omni sapientia dispositio legis.* Et non immerito, quia in dispositione Angelorum data est. De libro Job sic dicit Hieronymus *(Ep. 103, ad Paulin.)*, quod hic liber omnes leges dialecticae, propositione, assumptione, confirmatione, conclusione determinat. Cujus verbi Cassiodorus, ubi prius, faciens mentionem, sic ait: Si ita est, imo, quia aliter esse non potest, quod tanti viri probat auctoritas, ubi sunt, qui dicunt artem dialecticam a Scripturis sanctissimis non coepisse? Contra istos loquitur Basilius *(in hexaëm. hom. 3. post med.)*: Nullus argumentationem illorum, qui de caelo disputant, disputationi spiritualium velit conferre sermonum. Quantum enim caste viventium mulierum pulchritudo meretriciae formositati praeponitur, tantum noster sermo dignoscitur praelatus esse illorum doctrinae. Unde in libro Sapientiae (*7, 26*) dicitur: *Candor est lucis aeternae etc.* » *Princ. Sacr. Script. circ. med.*

([2]) Igitur « nihil recipiendum est, quod ab ecclesiasticorum magistrorum et approbatorum theologorum traditione dissonat, nec revocandum in dubium, quod ab eis universaliter cum testimoniis sanctorum Patrum fuerit rationabiliter definitum; quia, veritate reperta, qui curiose per supervacuam subtilitatem altius perscrutando fodere nititur profunda Scripturarum, quasi novi aliquid reperturus, quod ab aliis non fuerit inventum, vanitatem diligens, mendacium quaerit. » *De profect. Relig. l. 2. c. 72.*

([3]) « Sunt, qui insipientiam in sacram Scripturam impingunt, secundum quod insinuat Apostolus: *Iudaei signa petunt, et Graeci sapientiam quaerunt (1. Cor. 1, 22).* Impingunt autem insipientiam rei, verbi et modi.

Rei, quoniam de rebus humilibus videtur agere, utpote de jugulatione pecorum, de lepra domorum vel vestium, de contextione genealogiarum, et quibusdam aliis, quae parum, aut nihil ad sapientiam animi, vel bonitatem conferre videntur, cum tam ars, quam virtus, consistant circa arduum et difficile. Talem se fuisse confitetur Augustinus ante suam plenam conversionem ad Christum, dicens: Itaque institui animum intendere in Scripturas sacras, ut viderem quales essent. Et ecce video rem non compertam superbis, neque nudatam pueris, sed incessu humilem, successu excelsam, et velatam mysteriis. Et non eram ego talis, ut intrare possem in eam, aut cervicem inclinare ad ejus gressus. Non enim, sicut modo loquor, ita sensi, cum attendi ad illam Scripturam. Sed visa est mihi indigna, quam dignitati Tullianae comparárem, tumor enim meus refugiebat modum illius, et acies mea non penetrabat interiora ejus. Verumtamen illa erat, quae cresceret cum parvulis, sed ego dedignabar esse parvulus *(lib. 3. Confess. c. 5)*. Simplicitatis et insipientiae verbi lex divina frequenter arguitur, sed ab illis, qui post quarundam literarum saecularium verbosam, potius quam fructuosam eloquentiam ad sacram Scripturam recenter accedunt, secundum quod de seipso beatus Hieronymus scribit ad Eustochium, dicens: Itaque miser ego lecturus Tullium, jejunabam, et post noctium crebras vigilias, post lacrymas, quas mihi praeteritorum recordatio peccatorum ex imis visceribus eruebat, Plautus sumebatur in manus. Si quando in memetipsum conversus Prophetas legere coepissem, sermo horrebat incultus: et quia lumen caecis oculis non videbam, non oculorum putabam culpam esse, sed solis... »

..... Contra secundos Scripturarum arguentes de simplicitate dicendi et defectu eloquentiae, loquitur Augustinus *(lib. 4, de doct. chr. c. 6)*: Ubi literarum sacrarum auctores intelligo, non solum nihil eis sapientius, verum etiam nihil eloquentius mihi videri potest. Et audeo dicere, omnes, qui recte intelligunt, quod illi loquuntur, simul intelligere non aliter eos loqui debuisse. Sicut enim est quaedam eloquentia, quae magis aetatem juvenilem decet, est quae senilem, nec jam dicenda est eloquentia, si personae non congruat eloquentis; ita est quaedam, quae viros summa auctoritate dignissimos, planeque divinos decet. Hac illi locuti sunt, nec ipsos decet alia, nec alios ipsa. Et paulo infra: Possem quidem, si vacaret, omnes virtutes et ornamenta eloquentiae, de quibus inflantur isti, qui linguam suam auctorum nostrorum linguae non magnitudine, sed rumore praeponunt, in literis divinis ostendere. »

..... Quartus defectus, quem errantes in Scripturam solent impingere, est superfluitas. Dicunt enim, quod genealogias superfluas texit, et historias productas ponit, et multa inutiliter repetit. Hunc errorem tangit et reprobat Rabanus *(in Gen. c. 171, 181)*, dicens: Verba quaedam de arcanis legis sunt, in quibus erraverunt multi. Haec autem sunt historiae et narrationes, quae repetuntur in lege, et rememoratio generationum filiorum Noë. Et subjungit in fine capitis: Sed scito, quod cujuscumque rei rationem non advertis in lege, res illa causam habet fortem, secundum quod dixerunt sapientes, non est aliquid frustra in nobis, id est in sapientia tradita nobis; quod si frustra est, ex nobis est, id est, ex defectu scientiae nostrae. Nam injustis sacra Scriptura videtur injusta, insipientibus stulta, obscoenis immunda, vanis superflua. Sic e contra, sapientibus videtur omnis sapientiae contentiva. Propter quod Gregorius (*lib. 6. Mor. c. 9)* comparat eam mannae. Quod vero aliena sit a Scriptura superfluitas omnis, manifestum est testimonio Salvatoris, cum dicit: *Amen quippe dico vobis, jota unum, aut unus apex non praeteribit a lege, donec omnia fiant etc. (Matth. 5, 18)*. Non solum ergo minima litera jota superfluit, sed nec litera minor apex, qui literarum ambiguitatem distinguit: quanto magis nulla Scripturae sacrae syllaba, vel dictio, vel sententia superfluere potest. Propter quod de libris illis, qui maxime videntur narrare superflua, dicit Hieronymus *(ep. ad Paulin. 103)*: In Levitico singula sacrificia, imo singulae syllabae, et vestes Aaron, et totus ordo Leviticus spirant caelestia sacramenta. Numeri vero nonne totius arithmeticae mysteria continent? Liber Parali-

pomenon tantus est, quod sine eo scientiam scripturarum si quis voluerit sibi arrogare, seipsum irrideat. Per singula quoque nomina, juncturasque verborum, et praetermissae in libris Regum narrantur historiae, et innumerabiles explicantur Evangelii quaestiones. Unde Cassiodorus *(de div. lect. c. 16)*: In Scripturis sanctis nimietas non arguitur, sed magis importunitas crebra laudatur. Et merito, quia quanto notitia rerum salutarium plus discitur, tanto amplius credentibus, atque operantibus aeterna vita praestatur. Praeterita sine falsitate describuntur. Praesentia, plus quam videantur, ostenduntur. Futura quasi perfecta narrantur. Ubique in eis veritas regnat, ubique divina virtus irradiat, ubique panduntur humano generi profutura ». *Princip. Sac. Script. post med.*

(4) « Solent in Scripturam sacram quatuor genera defectuum homines infelices impingere, scilicet injustitiae, insipientiae, inhonestatis et superfluitatis. De primo errore fuerunt quidam professores veteris Testamenti, secundum quod in Ezechiele scriptum est: *Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupescunt: et non est aequa via Domini (18, 2)*. Hujus erroris ex lege divina sumebatur occasio, Deo dicente in Exodo: *Ego sum Dominus Deus tuus, fortis et zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios usque in tertiam et quartam generationem (20 5)*. Propter haec et similia quidam legem mosaicam opinantur injustam, et a Deo bono et justo minime datam fuisse mentiuntur, ut Marcionistae et Cerdoniani, secundum quod recitat Damascenus *(lib. de haer.)*... Legis autem justitia, tam in novo, quam in veteri Testamento commendatur. In Ecclesiastico quippe scriptum est: *Legem mandavit Moyses in praeceptis justitiarum (24, 33)*. Et in libro Sapientiae *(6, 5)* nominatur lex justitiae. De ipsa etiam dicit Apostolus: *Itaque lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum (Rom. 7, 12.)*. Legis etiam divinae justitia velut a populi ore probatur per humanarum rerum justitiam, quae a divina lege derivatur, secundum quod aperte docet Origenes *(l. Num. c. 27)*.

.... Tertium genus maculae, quod in sacram Scripturam impingunt, est inhonestas, secundum quod patet per Augustinum *(l. 22. c. 2. contr. Faustum)*. Dicebat enim Faustus, quod Hebraeorum scriptores tamquam lepram, aut scabiem, abominanda et turpissima praecepta, scilicet verbis Dei, commiscebant in lege. Et est erroris huius occasio, quod tam de corporalibus immunditiis, quam spiritualibus, mentio fit in lege divina. Hunc errorem tangit Radulphus, nobilis expositor super Leviticum *(l. 13. c. 4. prope fin.)*, ubi de praedictis immunditiis diffuse tractatur, sic inquiens: Multi, cum in Scripturis talia reperiunt, abominantur, avertunt auditum, et pene, si audiant, legem divinam, quod in ea talia scripta sint, reprehendere nituntur. Contra quos idem alibi *(in Lev. l. 14. c. 6. prope med.)* invehitur: Nos temeraria praesumptione arguimus lucem, quae nos ipsos nobis ostendit: arguimus verbum Dei, quod sine suo vitio vitia nostra reprehendit. Quid agis humana superbia? tantae sunt sordes tuae, in has faeces devoluta es, ut sermo Dei, qui curam tui suscepit, non aliter tibi subvenire posset, nisi in stercora tua quodammodo manus mitteret, et ut tibi sordes detrahat, si dici fas est, ipse contraheret. Sicut tamen radius solis incontaminatus cloacas penetrat; sic stylus Spiritus Sancti attingit ubique propter sui munditiam, et nihil inquinatum incurrit in illum. Et subdit: Scriptura sacra quasi tibi potio temperata est. Si ejus amaritudo palatum tuum contristat, quid accusas medicum? Et paulo post: Deus enim, magnus medicus, magnum suscepit aegrotum, universum genus humanum. Huic languido, quia diversi sunt mores, variae aegritudines, varias etiam in verbo suo temperavit confectiones. Quod non prodest tibi, prodest alteri. Neque enim tuum tantummodo in Scriptura sacra agitur negotium. Omnium est ibi salus reposita. Si igitur sentis te talem non esse, qualem Scriptura describit, gratias age Deo, qui a talibus te servavit. Aliis tamen adhuc languentibus ne velis subtrahi medicinam. Omnia ergo, quae in volumine legis invenis, comede, secundum quod in Ezechiele *(3, 1)* scriptum est. Nil ducas spernendum, nil aestimes abjiciendum, ex hoc enim quod sacra Scriptura detestando narrat enormia,

non solum non vituperari, verum etiam extolli meretur secundum Augustinum, qui de speculo et luce idem ponit ad exemplum (*l. 2. c. 60, 61, cont. Faust.*), sic dicens: Peccatum Lot, cui perhibitum est, antequam peccaret, justitiae testimonium, non modo non decolorat divinitatem Dei, vel scripturae illius veritatem; verum etiam laudandum, diligendumque commendat, quod tamquam speculi fidelis nitor admotarum sibi personarum, non solum quae pulchra, atque integra, sed etiam quae deformia sint, atque vitiosa indicat. Et mox: Numquid cujusquam membra distorta depravant lucem, quae cuncta demonstrat? sic nec cujuspiam malefacta malam Scripturam faciunt, qua prodente, legentibus innotescunt. Verumtamen non semper, cum turpium facit mentionem, verbis utitur manifeste turpibus; sed juxta periphrasim loqui consuevit, quae figura circuitu et circumlocutione verborum foeditatem evitat, secundum Isidorum (*Etym. l. 1. c. 20 de Tropis).* Unde et Rabanus sic ait: Loquela Hebraea vocata fuit loquela sanctitatis; illud autem non putes, quod fuerit propter electionem nostram, sed recte vocatum fuit hoc linguagium. In ipso namque non invenies nomen unum proprium fornicationis, nec invenies nomen impositum alicui membro, quod turpe est nominare; sed loquitur de eis per verba transumpta et accommodata. Merito ergo vocatur lex disciplinae in Ecclesiastico (*45, 6*), ac sanctissima et gravissima in Machabaeis *(2, 6, 28)* ». *Princip. Sac. Script. circa med.*

§ 7. De modo exponendi sacram Scripturam.

(Abscondita sunt manifestanda per scripturam magis patentem; — ad quod valde confert bibliae literam memoriae commendare. — Non ubique est requirenda allegoria, — nec omnia mystice sunt exponenda. — Attendatur ad triplicem S. Augustini regulam. — Veritas theologica, seu ipsius Sacrae Scripturae, per verba explicita praenoscatur; — ad quam addiscendam Seraphicus Doctor BREVILOQUIUM conscripsit. — Ratio hujus operis).

Quemadmodum autem ([a]) Scriptura haec specialem ([b]) habet modum procedendi, sic iuxta suum procedendi modum speciali suo modo debet intelligi et exponi. Cum enim ipsa sub una litera multiplicem tegat intelligentiam, expositor debet abscondita producere in lucem, et illam eductam manifestare per aliam scripturam magis patentem. Sicut si exponerem ([c]) illud Psalmi: *Apprehende arma et scutum, et exurge in adiutorium mihi (Psalm. 34. 2)*, et ([d]) velim explicare, quae sint ([e]) arma divina, dicam, quod eius veritas et bona voluntas; et quod ita sit, probatur per scripturam apertam; nam et scribitur ([f]) alibi: *Scuto bonae voluntatis tuae coronasti nos (Psalm. 5. 13.)*; et iterum: *Scuto circumdabit te veritas eius (Psalm. 90. 5)*. Ad quod non potest quis de facili pertingere, nisi per assuefactionem lectionis textum et literam Bibliae commendet memoriae ([1]), alioquin in expositione Scripturarum nunquam poterit esse potens ([2]). Unde sicut qui dedignatur prima addiscere ([g]) elementa, ex quibus dictio integratur, nunquam potest noscere ([h]) nec dictionum significatum, nec rectam legem constructionum; sic qui literam sacrae Scripturae spernit, ad spirituales eius intelligentias nunquam assurget ([3]). At-

(a) Autem *om. in ed.* 1484.
(b) Spiritualem *ibid.; sic et inferius* spirituali.
(c) Exponeret *ibid.*
(d) Si *addit. ibid.*
(e) Sunt *ibid.*
(f) Describit *pro* et scribitur, *ibid.*
(g) *Ita Codd. Monac. et ed.* 1484; ediscere *ed. Rom.*
(h) Noscere *BD EFGHK*, cognoscere *ed. Rom.*; nosse *ed.* 1484.

tendat autem expositor, quod non ubique requirenda est allegoria, nec omnia sunt mystice exponenda. Propter quod notandum est [i], quod Scriptura sacra quatuor habet partes. Una est [j], in qua secundum literam agit de mundanis naturis, et per illas significat reparationem nostram, sicut apparet in descriptione formationis mundi. Alia est, in qua agit de actibus et processibus illius populi Israëlitici, et per illos significat reparationem generis humani. Tertia est, in qua nudis verbis significat et exprimit ea, quae pertinent ad nostram salutem, quantum ad fidem vel mores. Quarta est, in qua praenuntiat nostrae salutis mysterium, partim verbis nudis, partim aenigmaticis et obscuris; et propterea Scriptura in his locis variis non est uniformiter exponenda.

Debet autem expositor dirigi in expositione sacrae Scripturae secundum triplicem regulam, quae trahi potest de verbis beati Augustini *(De doctr. christ. l. 3. c. 10 seqq.)*. Prima est haec: ubicumque in hac Scriptura prima verborum significatio significat res creationis, sive singulares actus [k] humanae conversationis, ibidem res significatae per verba primo significantur, deinde nostrae reparationis mysteria. Ubi vero prima significatio verborum exprimit fidem sive caritatem, ibi nulla est allegoria quaerenda.

Secunda regula est ista [l]: ubi verba huius Scripturae significant res creationis aut conversationis [m] populi Israëlitici, ibi quaerat ex alio Scripturae loco, quid [n] quaelibet res significet, et deinde significationem suam eliciat per verba nude significantia fidei veritatem, vel morum etiam [o] honestatem; utpote [p] si dicatur: *oves pariunt gemellos fetus (Cantic. 4. 2)*, ostendat [q] quod oves significant ibi homines, et geminus fetus geminam caritatem.

Tertia regula est ista: quando aliqua Scriptura habet aliquem intellectum literalem et spiritualem, debet discutere [r] expositor, utrum illa attributio conveniat historico an [s] spirituali significato, si forte utrique non poterit [t] convenire [4]. Si autem [u] utrique competit, tunc literaliter et spiritualiter debet affirmari [5]. Si vero altero modo tantum, tunc spiritualiter solum debet intelligi: sicut sabbatum legis esse perpetuum, sacerdotium aeternum, possessionem terrae aeternam, et pactum circumcisionis esse aeternum, quae omnia ad spirituale significatum referenda sunt.

Ad hoc autem, quod per sacrarum Scripturarum silvam quis secure incidendo et exponendo incedat, opus est, ut prius noverit ipsius sacrae Scripturae veritatem per verba explicita, videlicet, ut

(i) Est *om.* *ACDFGHK.*
(j) Est *om. ed.* 1481.
(k) Singulas res *ibid.*
(l) Illa *ibid.*
(m) Conversionis *ibid.*
(n) Quidquid *ibid.*
(o) Etiam *om. ibid.*
(p) Ut *ibid.*
(q) Ostendit *ibid.*
(r) Escutere *ibid.*
(s) Aut *ibid.*
(t) Potest *ibid.*
(u) Et si *ibid.*

attendat, quomodo Scriptura describat initium, progressum et consummationem duplicis corporis, quasi ex opposito se respicientium; bonorum scilicet, qui hic se humiliant, ut exaltentur sempiternaliter in futuro, et malorum, qui hic se exaltant, ut aeternaliter depримantur (v). Unde ipsa agit de toto universo, quantum ad summum et imum, primum et ultimum, et quantum ad decursum intermedium, sub forma cuiusdam crucis intelligibilis, in qua describi habet et quodammodo videri lumine mentis tota machina universi, ad quam quidem intelligendam oportet nosse rerum principium, scilicet Deum (x), ipsarum rerum creationem, lapsum, redemptionem per sanguinem Jesu Christi, reformationem per gratiam, curationem per sacramenta, et tandem retributionem per poenam et gloriam sempiternam (I).

Et quia haec doctrina tam in scriptis Sanctorum, quam etiam (y) Doctorum sic diffuse tradita est, ut ab accedentibus ad Scripturam sacram audiendam non possit per longa tempora videri nec audiri, propter quod etiam (z) novi theologi frequenter ipsam Scripturam sacram exhorrent tanquam (aa) incertam et inordinatam (bb) et tanquam silvam opacam; rogatus a sociis, ut de paupertaticula (cc) scientiolae (dd) nostrae aliquid breve in summa dicerem de veritate Theologiae, eorumque precibus devictus assensi *breviloquium* quoddam facere, in

(v) Et.. deprimuntur *ibid.*

(x) Scilicet *et infra* Jesu Christi *om.* *ABCDEFGHK.*

(y) Etiam *om.* *ed.* 1481.

(z) Etiam *om.* *ibid.*

(aa) Quandam *ante* silvam *add.* *ABCDEFGHK, et in ed.* 1481.

(bb) Tanquam incertam et inordinatam *om.* *in ed.* 1481.

(cc) *Ita plures Codd. Krabb. Alii:* Paupere portinnenta. *Ed.* 1481. paupecula.

(dd) Scientiao *ed.* 1481.

(I) Contra praedictam doctrinam sunt propositiones 79-85. Quesnelli, et 67. Synodi Pistoriensis, a Ss. PP. Clemente XI et Pio VI. respective damnatae Constitutione *Unigenitus* an. 1713., et Bulla *Auctorem Fidei* an. 1794. Quae sunt: « 79. Utile et necessarium est omni tempore, omni loco, et omni personarum generi studere, et cognoscere spiritum, pietatem et mysteria sacrae Scripturae — 80. Lectio sacrae Scripturae est pro omnibus — 81. Obscuritas sancti Verbi Dei non est laicis ratio dispensandi seipsos ab ejus lectione — 82. Dies dominicus a Christianis debet sanctificari lectionibus pietatis, et super omnia sanctarum Scripturarum. Damnosum est velle Christianum ab hac lectione retrahere — 83. Est illusio sibi persuadere, quod notitia mysteriorum religionis non debeat comunicari foeminis lectione sacrorum Librorum. Non ex foeminarum simplicitate, sed ex superba virorum scientia ortus est Scripturarum abusus, et natae sunt haereses — 84. Abripere e Christianorum manibus novum Testamentum, seu eis illud clausum tenere, auferendo eis modum illud intelligendi, est illis Christi os obturare — 85. Interdicere Christianis lectionem sacrae Scripturae, praesertim Evangelii, est interdicere usum luminis filiis lucis, et facere ut patiantur speciem quamdam excommunicationis ». — 67. « Doctrina perhibens a lectione sacrarum Scripturarum nonnisi veram impotentiam excusare, subjungens ultro se prodere obscurationem, quae ex hujusce praecepti neglectu orta est super primarias veritates religionis, *falsa, temeraria, quietis animarum perturbativa, alias in Quesnello damnata* ».

quo summatim non omnia, sed aliqua magis opportuna ad (ee) tenendum breviter tangerentur (ff), addens simul cum hoc rationem aliquam ad intelligendum, secundum quod occurrebat pro tempore (6). Quia vero Theologia (gg) sermo est de Deo et de primo principio, utpote quia ipsa, tanquam scientia et doctrina altissima, omnia resolvit in Deum, tanquam in principium primum et summum; ideo in assignatione rationum in omnibus, quae in hoc toto opusculo (hh) vel tractatulo continentur, conatus sum rationem sumere a primo principio, ut sic ostenderem veritatem sacrae Scripturae esse a Deo, et de Deo, et secundum Deum, et propter Deum (ii), ut merito ista scientia appareat una esse et ordinata et Theologia non immerito nuncupata. Si quid igitur imperfectum vel obscurum vel superfluum, vel minus rectum ibi fuerit, venia occupationi et brevitati temporis et pauperculae scientiae concedatur; si quid (jj) vero rectum (kk), soli Deo honor et gloria referatur. Ut autem sequentia clarius elucescant, titulos particulares (ll) capitulorum praemittere curavi (*) ad faciliorem memoriam et lucidiorem contuitum dicendorum, quae septem partitionibus (7) et septuaginta duobus capitulis distinguuntur.

(ee) Ad *om. ibid.*
(ff) Tangentur, *ibid.*
(gg) Theologicus *idib. male.*
(hh) In toto hoc opusculo *om. ibid.*
(ii) Et propter Deum *om. ibid.*
(jj) Quod *ibid.*
(kk) Ibi fuerit *addit. ibid.*
(ll) Speciales *ibid.*

(*) Titulos hos singulis capitulis superposuimus.

AD § 7.

(1) « Oportet operari in sacra Scriptura, et exercitari intellectum. Sed multos inveni exercitantes corpus, paucos ingenium. Haec exercitatio est spiritus ad pietatem. Unde in Proverbiis dicitur: *Per agrum hominis pigri transivi et per vineam, et ecce totum repleverant urticae et spinae (24, 31).* Hoc fit, quando homo habet bonam dispositionem, et non exercet eam, sed crescunt ibi urticae malignitatis, spinae cupiditatis. Maceria lapidum virtutum destruitur propter dissipationem cogitationum. Et hinc dicitur in Proverbiis: *Praepara foris opus tuum, et diligenter exerce agrum tuum (24, 27)* ». *Serm. 19. in Hexaëm. prope init.*

(2) « Modus studendi debet habere quatuor conditiones, scilicet ordinem, assiduitatem, complacentiam, commensurationem .... Est ergo ordo, ut prius studeat homo in Scriptura sacra quantum ad literalem sensum, post in originalibus, et ista subjiciat sacrae Scripturae: similiter in scriptis magistrorum, et in scripturis philosophorum, sed transeundo et furando, quasi ibi non permanendum. Quid lucrata fuit Rachel, quod furata fuit idola? tantum fuit lucrata, quod mentita fuit, et simulavit infirmitatem, et abscondit ea subter stramenta cameli, et sedit desuper: sic quando quaterni philosophorum absconduntur. Aquae enim nostrae non debent descendere ad mare mortuum, sed in suam primam originem. Secundo oportet habere assiduitatem. Impedimentum enim maximum lectio vagabunda, quasi placens modo hoc, modo illud legere, modo aliud facere. Vagatio exterior signum est vagationis animae; et ideo talis non potest proficere, quia non figitur in memoria, sicut ponit exemplum Gregorius: Quando homo vidit faciem hominis semel, non ita perfecte postea cognoscet. Sic de sacra Scri-

ptura, quia primo faciem obscuram habet, postea quando frequenter videtur, efficitur familiaris. Tertio oportet habere complacentiam. Sicut enim Deus proportionavit gustum et cibum, quia cibus dat saporem gustui, qui habet vim discretivam, et ex his duobus cibus incorporatur; sic primo oportet sumere Scripturam, postea masticare, deinde incorporare. Ad quid homo bibet aquam turbidam? *Quid tibi in via Aegypti, ut bibas aquam turbidam (Hier. 2, 18)?* sed bibe aquam salutarem sapientiae... Quartum est commensuratio, vel non plus sapere, quam oportet *(Rom. 12. 3)*. Unde ait Sapiens: *Mel invenisti? comede quod tibi sufficit, ne forte satiatus evomas illud (Prov. 25, 16)*. Ne plus te extendas, quam ingenium tuum potest ascendere, nec infra maneas. Videtur in designationibus hujus, ut dicit Dionysius *(de eccl. hier. c. 6)*, quod Seraphim mediis volabant alis, ut nec sistat homo infra quam potest, nec ascendat supra illud, quod potest... Qui autem vult in hoc studio proficere, oportet, quod habeat sanctitatem, ut possit studere ad habendam vitam timoratam, impollutam, religiosam, aedificatoriam. Primo, haec est vita Sanctorum timorata, ut in his, quae agit, semper timeat... quia in omnibus potest esse peccatum. *Verebar omnia opera mea, sciens quod non parceres delinquenti (Job 9, 28)*. Optimum signum est timor, et pessimum est audacia, quia talis nunquam corrigitur. Secundo, vita impolluta, quod totum faciat propter amorem Dei, non propter amorem alicujus rei; quia omnis amor suspectus est, nisi verbi Dei... Tertio, quod sit vita religiosa, clausa sicut maceria vineae: sic oportet quod homo faciat sibi restrictivum linguae, et sensuum ceterorum. Sane *si quis putat se religiosum esse, non refraenans linguam suam etc. (Jac. 1, 26). Sepi aures tuas spinis (Eccl. 28, 28)*. Vita nostra non debet esse data loquelis, sed lacrymis. Quarto, quod sit vita aedificatoria proximi, ut sit paratus omnes aedificare, et doleat, si quis ex ipso scandalizatur; et debet cavere damna alterius ». *Serm. 19. in Hexaëm. prope finem*. Verum de his modis studendi fusius S. D. agit in *Tract. de Studio divinarum Literarum a* § *21. ad 48;* Supp. vol. I.

(3) Studere debet Christi discipulus in sacra Scriptura, sicut pueri primo addiscunt a, b, c, etc., et postea syllabicare, et postea legere, et postea quid significet pars. Similiter in sacra Scriptura saepe primo quis debet studere in textu, et ipsum habere in promptu, et intelligere quod dicitur per nomen, non solum sicut Judaeus, qui semper tendit ad literalem sensum. Tota Scriptura est quasi una cythara. Et sicuti chorda per se non facit harmoniam, sed cum aliis, similiter unus locus Scripturae dependet ab alio, imo unum locum respiciunt mille loca. Notandum, quod quando Christus fecit miraculum de conversione aquae in vinum *(Jo. 2, 1-11)*, non statim dixit: fiat vinum, vel fecit de nihilo; sed voluit, ut ministri implerent hydrias aqua, ut dicit Gregorius ad literam *(hom. 6. in Ezech.)*. Quare sic fecit, ratio non potest reddi. Sed secundum spiritualem intelligentiam reddi potest ratio, quia Spiritus sanctus non dat spiritualem intelligentiam, nisi homo impleat hydrias, secundum capacitatem suam, aqua, scilicet notitia literalis sensus; et inde esse potest, quod Deus convertit aquam sensus literalis in vinum spiritualis intelligentiae. Propter hoc Paulus fuit altus, quia ipse didicerat legem ad pedes Gamalielis *(Act. 22, 3)*. Unde qui Scripturam habet, potens est cum eloquiis, et etiam in venusto sermone. Unde beatus Bernardus parum sciebat, sed quia in Scriptura multum studuit, ideo locutus est elegantissime ». *Serm. 19. in Hexaëm. circa med.*

(4) « Si quidem in superficiali circumferentia Scripturarum steteris, occurrent tibi multa divisibilium composita et multiformia, variabilia et transitoria, sensibilia et exterius apparentia et effusa; particularia, propria aut privata bona, seu commoda, et ex aliis quam a creatore deducta; inconnexa et separata, irregularia et incommensurata. Si vero Christum ingressus, te fixeris, occurret tibi in omnibus unum bonum, simplicissimum, invariabile et aeternum, arcanum et intimum et intellectualissimum, universalissimum, communissimum, omnium finis et principium, omnium connexivum, regulativum et commensurativum ». *De S. Script. Mater.* § *8.* Supplem. vol. I.

(5) « Circa divinam Scripturam meditari, exponere et intelligere multifarie, prout expedire credimus, possumus, dummodo non sit contra veritatem vitae, justitiae et doctrinae, et non sit contra fidem, et contra bonos mores ». *Medit. Vitae Christi, in Proëm.*

(6) « *Vade* igitur, ne pigreris tu Clerice, tu Religiose, tu curam animarum habens, qui debes alios instruere, *et accipe librum apertum de manu Angeli,* id est, sacram Scripturam addisce, quae est aperta, et mundo manifesta, virtute Christi. Ante enim adventum Domini Scriptura sacra clausa erat, et mundo velata; sed per Christum certe fuit aperta, et mundo revelata. Ipse enim revelat profunda et abscondita, et novit in tenebris constituta, et lux cum eo est *(Dan. 2, 22).* Sed quid est? Certe multi sunt adhuc, quibus signatus est liber iste. Nam multi sunt hodie indiscreti et ignorantes, qui errores seminant, indiscrete solvunt et ligant; et sic caeci caecis ducatum praestant, et propter haec in foveam cadunt praecipitantes subditos et seipsos. Unde de his dicitur: *Viam sapientiae nescierunt ; et quoniam non habuerunt sapientiam, perierunt propter suam insipientiam (Baruch 3. 23 ac 28). Vade* ergo, *et accipe librum apertum de manu Angeli,* ne merito de negligentia valeas reprehendi ». *Comment. in Apocal. cap. 10. v. 8. nn. 702-703.* Supplem. vol. II.

(7) « Admirabile materiale subjectum, et principale objectum hujus Scripturae, seu per Scripturam menti nostrae repraesentatum, Deus est, secundum quod est a nobis apprehensibilis, seu discernibilis, seu visibilis. Unde rationes, secundum quas est a nobis apprehensibilis, visiones Dei dici possunt, seu Dei illuminationes; et illae possunt apprehendi sub septem. Est enim a nobis apprehensibilis secundum rationem primo, summi principii et creatoris: secundo, gubernatoris: tertio pontificis et redemptoris: quarto, magistri et illuminatoris: quinto, inhabitantis seu justificantis domini seu sponsi: sexto, summi judicis et retributoris: septimo, summi boni beatificantis. Cum enim Deus non sit a nobis apprehensibilis nisi per suos effectus, septem autem sunt principales effectus, scilicet opus creationis, gubernationis, redemptionis et illuminationis, sanctificationis, judicii et beatificationis; ideo sub istis septem rationibus debet a nobis potissime apprehendi, et in Scripturis principalissime repraesentari ». *De Sac. Script. Myster.* §. *51.* Supplem. vol. I.

PROOEMIUM

IN TABULAS

DISTRIBUTUM

PRO

§ 1. De ortu, progressu

Sacrae Scripturae
- *Ortus* — attenditur secundum *influentiam Trinitatis,* scil. est per revelationem
- *Progressus* — attenditur secundum *exigentiam humanae capacitatis,* scil. per
- *Status,* seu *Fructus* — attenditur secundum *superabundantiam felicitatis,* sc. ejus

§ 2. De latitudine

Sac. Scriptura
- materialiter — dividitur in Testamentum
  - *vetus,* in quo sunt libri . .
    - *legales.*
    - *historiales.*
    - *sapientiales.*
    - *prophetales.*
  - *novum,* in quo respondent
    - legalibus . .
    - historialibus
    - sapientialibus
    - prophetalibus
- formaliter — revocat a malo et movet ad bonum . . . . .
  - specialiter. .
    - in veter
    - in novo
  - communiter, in utrisque

ŒMII.

ET STATU S. SCRIPTURAE.

fluentem in nobis
a Patre luminum
per Filium ejus Jesum Christum
Spiritum Sanctum.

verba plana / mystica describit
universi continentiam
decursum temporum
excellentiam salvandorum
miseriam damnandorum.

finis est
ut credamus
ut vitam aeternam possideamus
ut sciamus supereminentem scientiae caritatem Christi
ut impleamur in omnem plenitudinem Dei.

SACRAE SCRIPTURAE.

. . . *evangelia,* — in quibus est facies leonis, propter *excellentiam auctoritatis.*
. . . *actus apostolici* — — » est facies bovis, propter *exempla virtutis.*
. . . *epistolae Apostolorum* — » est facies hominis, propter *prudentiam sagacem.*
. . . *Apocalypsis,* — — in qua est facies aquilae, propter *intelligentiam perspicacem.*

. . . per *timorem*
. . . per *amorem*

. . . in libris
legalibus — per *praecepta majestatis omnipotentissimae.*
historialibus — per *exempla bonitatis innocentissimae.*
sapientialibus — per *documenta veritatis providentissimae.*
prophetalibus — per *omnia praedicta aggregata.*

§ 3. De longitudi

Sacra Scriptura describit mundi decursum per tempus

- legis *naturae* — quod continet
  - primam aetatem, respondente
    - *(Ab Adam usque ad Noë)*
  - secundam aetatem, respondente
    - *(A Noë usque ad Abraham)*
- legis *scriptae* — quod continet
  - tertiam aetatem, respondente
    - *(Ab Abraham usque ad Davi*
  - quartam aetatem, respondente
    - *(A David usque ad trans*
  - quintam aetatem, respondente
    - *(A transmigratione ad Ch*
- legis *gratiae* — quod continet
  - sextam aetatem, respondente
    - *(A Christo usque ad fine*
  - septimam aetatem
    - decurrente
      - *(A mo*
    - respondente
    - praecedent

ɪcrae Scripturae.

.. ratione ejus principii ab hominis formatione . . primae diei creationis
finis cum diluvio . . . . primae aetati *infantiae.*

.. ratione arcae et diluvii . . . . , ... secundae diei creationis
distinctionis linguarum . . . . secundae aetati *pueritiae.*

.. ratione inchoationis Synagogae . . . . tertiae diei creationis
promissionis de semine. . . . . tertiae aetati *adolescentiae.*

.. ratione regni et sacerdotii . . . . quartae diei creationis
quartae aetati *iuventutis.*

rationem Babylonicam)

.. ratione tribulationis . . . . quintae diei creationis
squalloris sacerdotii . . . . quintae aetati *senectutis.*

um)

.. ratione Christi in ea nati . . . . sextae diei creationis
conjunctionis cum die judicii . . . .
sapientiae per doctrinam Christi . . sextae aetati *senii.*

undi)

.·. cum sexta

hristi usque ad resurrectionem universalem)

.. ratione ejus principii . . . . septimae diei creationis
septimae aetati *quietis animarum post mortem.*

. ratione ejus finis. . . . . octavam aetatem *resurrectionis.*

§ 4. De sublimitat

Sacra Scriptura est sublimis
- ratione *objecti* — quia describit spectantia
  - ad gratiam, scil. . . . .
  - ad gloriam » . . . . . .
  - ad sapientiam aeternam »
- ratione *medii* — quia omnia describit per unum Jesum Christum,

§ 5. De profunditate

In Sacra Scriptura est in unitate literae sensus
- *allegoricus*
- *tropologicus*
- *anagogicus*

qui competit ejus
- *subjecto*, quod est. .
  - quoad substantiam
  - quoad veritatem .
  - quoad operationem
  - quoad omnia haec
- *auditori*, qui debet esse . .
  - *humilis* .
  - *mundus* .
  - *fidelis* .
  - *studiosus*.
- *principio, a quo est,* sc.
  - a Deo — loquente
  - per Christum . .
  - per Spiritum S.
- *fini*, seu *gloriae*, ad quam ut perveniamus

SACRAE SCRIPTURAE.

. . . hierarchiam *ecclesiasticam.*
. . . hierarchiam *angelicam.*
. . . hierarchiam *divinam.*

. . . qui est ratione { humanitatis — *hierarcha* { in ecclesiasticâ / in angelicâ; divinitatis — *media persona* in divinâ.

SACRAE SCRIPTURAE.

. . . *Deus* { unus in essentia / trinus in personis

. . . *Christus,* cujus sapientia { una / multiformis

. . . *reparationis opus,* in quo { multa sunt / omnia ad Christum principaliter referuntur

. . . *ipsum credibile* { in se — idem / relate ad credentes — diversimode relucens.

{ per verba / per facta

{ humilem in carne / altum in deitate

loquentem { per ora Prophetarum / per ora aliorum.

purgati per virtuosam operationem . . . per tropologiam datur *notitia agendorum moraliter.*
illuminati per radiosam fidem . . . . . . per allegoriam — » *notitia credendorum veraciter.*
perfecti per ardentissimam caritatem . . per anagogiam — » *notitia desiderandorum delectabiliter.*

§ 6. De modo procedendi

Sacra Scriptura, quia ad nostram salutem ordinata,
- quoad *intellectum,* ut eum certissimum
- quoad *voluntatem,* ut eam inclinet ad

§ 7. De modo exponendi

Expositor Sacrae Scripturae debet
- literam Bibliae memoriae mandare.
- attendere ad quatuor S. Scripturae partes.
- dirigi secundum triplicem S. Augustini regulam.
- praenosse ipsius S. Scripturae veritatem, scil.

ipsius sacrae Scripturae.

reddat — procedit per auctoritatem divinam, . . . scil. modo *authentico.*

bonum aeternum — procedit
- per exempla . . . . . » modo *narrativo.*
- per praecepta . . . . » modo *praeceptivo.*
- per prohibitiones . . » modo *prohibitivo.*
- per monitiones sagaces » modo *exhortativo.*
- per praedictiones . . » modo *praedictivo.*
- per comminationes. . » modo *comminatorio.*
- per promissiones. . . » modo *promissivo.*
- per orationes . . . . . » modo *deprecatorio.*
- per laudationes Dei . » modo *laudativo.*

sacram Scripturam.

hominum
- initium, sc. . .
  - principium, quod est Deus.
  - creationem.
- progressum, sc.
  - lapsum
  - redemptionem per Christum
  - reformationem per gratiam
  - curationem per sacramenta.
- consummationem, seu retributionem per sempiternam
  - poenam
  - gloriam.

I. PARS

IN QUA DE TRINITATE DEI AGITUR

CAPUT I.

De illis septem, de quibus est Theologia in summa.

(Theologia quid sit. — Agit de Deo principio primo, ut effectivo, refectivo et perfectivo: — Est scientia perfecta, — sapientia perfecta, — eminenter speculativa et practica, — una).

In principio intelligendum est, quod sacra doctrina, scilicet [a] Theologia, quae principaliter agit de primo principio, scilicet de [b] Deo trino et uno, de septem agit in universo; scilicet de Trinitate Dei, de creatura mundi, de corruptela peccati, de Incarnatione Verbi, de gratia Spiritus Sancti, de medicina sacramentali, et [c] de statu finalis judicii.

Ratio autem ad intelligentiam [d] huius veritatis [e], haec est [1]: quia cum sacra Scriptura, sive Theologia, sit scientia, dans sufficientem notitiam de primo principio, secundum statum viae, secundum quod necessarium [f] est [g] ad salutem [2], et Deus non tantum sit rerum primum [h] principium, et exemplar [i] effectivum in creatione, sed etiam refectivum in redemptione, et perfectivum in retributione; ideo non tantum agit de Deo creatore, sed etiam [j] de creatore et creatura. Et quia creatura rationalis, quae est quodammodo finis omnium, non stetit, sed suo casu indiguit reparari; ideo agit de corruptela peccati, medico, sanitate et medicina [k], et tandem de curatione perfecta, quae erit [l] in gloria, impiis proiectis in poenam. Et [m] ideo ipsa sola est scientia perfecta, quoniam [n] incipit a primo, quod est primum principium, et pervenit ad ultimum, quod est praemium aeternum: incipit a summo, quod est Deus altissimus creator omnium, et pervenit ad infimum, quod est infernale supplicium (I).

(a) Videlicet *A EHK*.
(b) De *om.* ABCDGIIK.
(c) Et *om. ed.* 1481.
(d) Ad intelligentiam *om.* ABCEFG.
(e) Hujus veritatis ad intelligentiam praedictorum; *ita in ed.* 1484.
(f) Juxta quod expedit ad salutem ABEIIK.
(g) Est necesse *ed.* 1484.
(h) *Ita in ed.* 1484.
(i) Et *add. ibid.*
(j) Etiam *om. ibid.*
(k) Et medicina, medico, *ibid.*
(l) Est *ibid.*
(m) Et *ex ed.* 1484.
(n) Quae *ibid.*

(I) Contra hanc doctrinam est error proscriptus a Pio IX in *Syllabo*, n. 5: « Divina revelatio est imperfecta, et iccirco subjecta continuo et indefinito progressui, qui humanae rationis progressioni respondeat ».

Ipsa etiam sola est sapientia perfecta (3), quae incipit a causa summa,
(o) Creaturarum ibid. ut est principium causatorum (o), ubi terminatur cognitio philosophica (I); et transit per eam, ut est remedium peccatorum; et reducit in eam, ut est praemium meritorum et finis desideriorum (II). Et in hac cognitione est sapor perfectus, vita et salus animarum (4); et ideo ad eam addiscendam inflammari debet desiderium omnium Christianorum (5). Ex his patet, quod licet Theologia sit de tot et tam variis, est tamen scientia una, cuius subiectum (6), ut a quo omnia, est Deus; ut per quod omnia, Christus; ut ad quod omnia, opus re-
(p) Reparatorium ABCDFG HK, *et edit.* 1484. parationis (p); ut circa quod omnia, unicum caritatis vinculum, quo caelestia et terrestria connectuntur; ut de quo omnia in libris canonicis comprehensa, credibile, ut credibile; ut de quo omnia in libris
(q) Et *edit.* 1484. expositorum, credibile, ut (q) intelligibile (7). Secundum Augusti-
(r) Quia *add. ibid.* num (r): Quod credimus, debemus auctoritati; quod intelligimus, rationi *(Lib. de util. cred. c. 11)* (8) ».

(I) Contra rationalistas, quorum figmenta damnata reperiuntur in cit. *Syllabo,* nn. 8, 9: « Quum ratio humana ipsi religioni aequiparetur, iccirco theologicae disciplinae perinde ac philosophicae tractandae sunt » — « Omnia indiscriminatim dogmata religionis Christianae sunt objectum naturalis scientiae, seu philosophiae; et humana ratio historice tantum exculta potest ex suis naturalibus viribus et principiis ad veram de omnibus etiam reconditioribus dogmatibus scientiam pervenire, modo haec dogmata ipsi rationi tanquam objectum proposita fuerint ».

(II) Huic doctrinae adversantur errores in eodem *Syllabo* nn. 6, 40. proscripti, qui sunt: « Christi fides humanae refragatur rationi; divinaque revelatio non solum nihil prodest, verum etiam nocet hominis perfectioni » — « Catholicae Ecclesiae doctrina humanae societatis bono et commodis adversatur ».

AD CAPUT I.

(1) « *Parati omni poscenti reddere rationem de ea, quae in vobis est, fide et spe (1. Petr. 3. 15).* Cum ergo multi sint, qui fidem nostram impugnant, utique rationem de ea poscunt, utile et congruum videtur per rationes eam astruere, et modo inquisitorio, et ratiocinando procedere... Modus procedendi perscrutatorius, atque inquisitivus, convenit huic Doctrinae, quippe qui initiantes ad fidem promovet, infirmos fovet, perfectosque consolidat... Cum enim finis imponat necessitatem his, quae sunt ad finem, quia, sicut dicit Philosophus (*Aristot. 1. de par. an. c. 5. Alex.*): Serra est dentata, quia est ad secandum; sic iste liber, quia est ad promotionem fidei, habet modum inquisitivum. Modus enim ratiocinativus, sive inquisitivus, valet ad fidei promotionem, et hoc tripliciter secundum tria genera hominum. Quidam enim sunt fidei adversarii; quidam sunt in fide infirmi; quidam vero perfecti. Modus inquisitivus valet primo ad confundendos adversarios. Unde Augustinus (*1. de Trin. c. 2*): Adversus garrulos ratiocinatores, elatiores magis quam capaciores, rationibus catholicis, et similitudinibus congruis ad defensionem et assertionem

fidei est utendum. Secundo valet ad fovendum infirmos. Sicut enim Deus caritatem infirmorum fovet per beneficia temporalia, sic fidem infirmorum fovet per argumenta probabilia. Si enim infirmi viderent rationes ad fidei probabilitatem deficere, et ad oppositum abundare, nullus persisteret. Tertio valet ad delectandum perfectos. Miro enim modo anima delectatur in intelligendo quod perfecta fide credit. Unde Bernardus (*l. 5. de Consid. post init.*): Nihil libentius intelligimus, quam quod jam fide credimus ». *1. Sent. q. 2. in Proëm.*

(2) « Theologus... considerat, quod mundus creatus a Deo, sicut a principio, reducitur in Deum sicuti in finem. Licet enim agat Theologus de operibus conditionis principaliter, agit tamen de operibus reconciliationis. Agit ergo Theologus de salute animae, quomodo inchoatur in fide, promovetur in virtutibus, consummatur in dotibus ». *Serm. 1. in Hexaëm.* in fin.

(3) « Quia Deus summe suavis et bonus est, et omnia, quae ab ipso fluunt, sapida sunt et bona; ideo cum intellectus coeperit in agnitione veri dilatari, statim etiam gustus animae, hoc est interior affectus, incipit quodam spirituali sapore in cognitis delectari. Et sic quod in solo intellectu fuerat scientia, accedente sapore affectus, dicitur sapientia, id est sapida scientia; scientia est ex cognitione veri, sapientia ex adjuncto amore boni. « *De profectu Relig. l. 11. c. 72. in princip.* — » Sapientia quadrupliciter consuevit accipi tam a philosophis, quam a Sanctis, videlicet communiter, et minus communiter, et proprie, et magis proprie. Communiter accipiendo sapientiam, sic sapientia dicit cognitionem rerum generalem, secundum quod definit eam Augustinus (*l. 14. de Trin. c. 1.*), et Philosophus (*1. Met. in proëm.*), quod sapientia est cognitio rerum divinarum et humanarum. Et Philosophus in prima philosophia dicit, quod sapiens est, qui omnia novit secundum quod convenit. Alio modo dicitur sapientia minus communiter, et sic sapientia dicit cognitionem non quamcumque, sed cognitionem sublimem, videlicet cognitionem rerum aeternarum: et sic accipit eam Apostolus (*1. Cor. 12. 8*): *Alii datur per spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae,* secundum quod exponit Augustinus, dicens, quod sapientia est cognitio aeternorum, scientia vero est cognitio creatorum. Et sic etiam dicit Philosophus, quod sapientia est cognitio causarum altissimarum. Tertio modo accipitur sapientia proprie, et sic nominat cognitionem Dei secundum pietatem; et haec quidem cognitio est, quae attenditur in cultu latriae, quem exhibemus Deo per fidem, spem et caritatem, secundum quem modum accipit Augustinus (*de Civitate Dei l. 14. c. 1. in princ.*), exponens illud Job (*28. 28.*): Ecce pietas ipsa est sapientia, dicens ibidem, quod pietas et sapientia idem est quod theosebia, et theosebia idem est quod cultus divinus, qui consistit in tribus virtutibus, secundum quod ipse dicit in principio *Enchirid. ad Laurentium.* Quarto modo dicitur sapientia magis proprie, et sic nominat cognitionem Dei experimentalem. Et hoc modo est unum de septem donis Spiritus sancti, cujus actus consistit in degustando divinam suavitatem ». *3. dist. 35. a. 1. q. 1.*

(4) « Theologia est scientia affectiva; et hujus cognitio est gratia speculationis, sed principaliter ut ipsa boni fiamus. — Ad intelligentiam praedictorum notandum est, quod perfectibilis est intellectus noster a scientia. Hunc autem contingit considerare tripliciter, scilicet in se, vel prout extenditur ad affectum, vel prout extenditur ad opus. Extenditur autem intellectus per modum dictantis et regulantis; et quia secundum hunc triplicem statum errare potest, habet triplicem habitum directivum. Nam si consideremus intellectum in se, sic est proprie speculativus, et perficitur ab habitu, qui est contemplationis gratia, quae dicitur speculativa scientia. Si autem consideremus ipsum, ut natum extendi ad opus, sic perficitur ab habitu, qui est ut boni fiamus; et haec est scientia practica, sive moralis. Si autem medio modo consideretur ut natus extendi ad affectum, sic perficitur ab habitu medio inter pure speculativum et practicum, qui complectitur utrumque, et hic habitus dicitur sapientia, quia simul dicit cognitionem et affectum: *Sapientia*

enim doctrinae est secundum nomen ejus (*Eccl. 6. 23*). Unde hic est contemplationis gratia, et ut boni fiamus, principaliter tamen ut boni fiamus. Talis est cognitio tradita in hoc Libro. Nam cognitio haec juvat fidem, et fides sic est in intellectu, ut, quantum est de sui ratione, nata sit movere affectum. Et hoc patet, nam haec cognitio: Christus pro nobis mortuus est, et consimiles, nisi sit homo peccator et durus, movet ad amorem et devotionem. Non sic ista: Circulus vincit diametrum ». *1. Sent. q. 3. in Proëm.*

(5) « Finis igitur Doctrinae Evangelicae est superintellectualis, et superaffectualis expressio, et proclamatio divinarum laudum; ad quam requiritur superineffabilis caritatis et amicitiae gustus: et superhumanitatis reverentialis cultus: et superuniversalis divinae veritatis, et sapientiae respectus. Oportet enim divinam bonitatem, et sanctitatem, et beatissimam Trinitatem gustare, et omnem divinam majestatem adorare, quantum ad auctoritatem suae summae praesidentiae, secundum quam vere dicitur *Dominus:* et quantum ad regnum suae summae providentiae, secundum quam vere dicitur *Deus;* et quantum ad efficaciam et virtutem suae summae potentiae, secundum quam vere dicitur *Omnipotens.* Et etiam oportet universalitatem divinae veritatis circumspicere in omnibus praeteritis, praesentibus et futuris; ut sic vere possit cognosci *qui erat, et qui est, et qui venturus est* (*Apoc. 1. 8*). Sine isto triplici trinario non potest dici laudari perfecte, nec anima perfecte beatificari ». *De Doctrin. Evang.* n. 14. vol. II. *Supplem.*

(6) « Subjectum in aliqua scientia, vel doctrina, tripliciter potest accipi. Uno modo dicitur subjectum in scientia, ad quod omnia reducuntur sicut ad principium radicale. Secundo modo, ad quod omnia reducuntur sicut ad totum integrale. Tertio modo, ad quod omnia reducuntur sicut ad totum universale. Exemplum hujus manifeste patet in grammatica. Nam subjectum primo modo, ad quod omnia reducuntur sicut ad primum elementale, vel radicale, est littera :... Subjectum, ad quod omnia reducuntur sicut ad totum integrale, est oratio congrua et perfecta. Subjectum vero, ad quod omnia reducuntur sicut ad totum universale, est vox literata, articulata, ordinabilis ad significandum aliquid in se, vel in alio ». *In Proëm. 1. Sent. q. 1.*

(7) « Alio modo est credibile objectum veritatis, alio modo scientiae. Credibile enim, secundum quod habet in se rationem primae veritatis, cui fides assentit propter se, et super omnia, pertinet ad habitum fidei. Secundum vero, quod super rationem veritatis addit rationem auctoritatis, pertinet ad doctrinam sacrae scripturae. De qua dicit Augustinus, quod major est ejus auctoritas, quam humani ingenii perspicacitas (*lib. 2. sup. gen. ad litt. cap. 5. in fin.*). Sed secundum quod supra rationem veritatis, et auctoritatis addit rationem probabilitatis, pertinet ad considerationem praesentis libri, in quo ponuntur rationes probantes fidem nostram; et sic patet quo modo differenter est fides de credibili, et libri de canone sacrae scripturae, et praesens scriptura ». *In Proëm. in lib. 1. Sent. q. 1. ad 5 et 6.*

(8) « Cum verba philosophorum aliquando plus valent ad intelligentiam veritatis et errorum confutationes, non deviat a puritate in his aliquando studens; maxime cum multae sint conclusiones fidei, quae sine his terminari non possunt ». *Epist. ad magist. innomin.* circa finem.

CAPUT II.

Quid tenendum de Trinitate personarum, et unitate essentiae.

(In unitate naturae sunt tres personae. — Trinitas personarum non excludit pluralitatem attributorum).

Primo igitur de Trinitate Dei sunt tria consideranda, scilicet, qualiter unitas (1) substantiae et naturae simul stet cum pluralitate

personarum [2]: secundo, qualiter cum pluralitate apparitionum: tertio, qualiter cum pluralitate appropriatorum.

De pluralitate ergo [a] personarum in unitate naturae [3] hoc dictat recta fides esse tenendum [b], quod in unitate naturae (I) sunt tres [4] personae [5] (II), scilicet Pater et Filius (III) et Spiritus Sanctus [6] (IV). Quarum prima [7] a nulla est, secunda [8] est a sola prima [9], per generationem [10], tertia [11] vero est a prima [12] et secun-

(a) Ergo *om. ed.* 1484.
(b) Scilicet *om.* ABCFGHK *et ed.* 1484.

(I) Contra unitatem divinae naturae peccarunt per defectum Athei: per excessum Idololatrae, seu rectius Polytheistae; Tritheistae etiam saec. VI., duce Joanne Philippono; et Manichaei, qui duo summa principia, bonum et malum, esse autumarunt. — Contra omnes istos in Symbolo Nicaeno-Constantinopolitano definitum fuit: « Credo in unum Deum ».

(II) Trinitatem personarum omnium primi impugnarunt Praxeas, Noëtus et Sabellius saec. III., quorum asseclae et Patropassiani appellati sunt. Eos confutarunt S. Dionysius Alexandrinus et Tertullianus: damnarunt Conc. Alexandrinum an. 319, Mediolanense an. 347, et Syrmiense an. 351, ubi anathemate percussus fuit Photinus ejusdem haeresis instaurator. His adhaeserunt saec. XVI. Sociniani, qui, duce Michaële Serveto, ac post ejus supplicium Laelio et Fausto Socini, unicam in Deo personam agnoscentes, individuam denegarunt Trinitatem, dicti propterea Unitarii, vel etiam Trinitarii et Antetrinitarii — Contra hos in omnibus fidei catholicae professionibus Ss. Trinitas credenda proponitur.

(III) Arius Ecclesiae Alexandrinae presbyter saec. IV. negavit Filium esse Patri ὁμοούσιον, idest consubstantialem; unde Filium ex non extantibus factum esse, et tempus fuisse quando non erat, et proinde non proprie, sed participatione tantum Deum esse effutiebat. Processu autem temporis in tres sectas error Arianorum divisus est. Prior Anomaeorum, ducibus Aëtio et Eunomio, qui Filium dissimilem *(anomion)* Patri esse blasphemabant; secunda Semiarianorum cum Basilio Ancyrano, qui Filium similem quidem substantiae Patris, seu ὁμιούσιον, non vero consubstantialem, idest ομοούσιον, admittebant; tertia Acaciorum, qui Filium Patri similem in omnibus, praeterquam in substantia, autumabant. Omnium primus contra eos calamum strinxit S. Athanasius, quem secuti sunt SS. Basilius Caesar., Hilarius Pictav., Eusebius Vercell., aliique quamplures. Porro Arius damnatus primo fuit in Conc. Alexandrino an. 320, solemnius vero in Conc. Œcum. Nicaeno I an. 325. Alia quoque Concilia, praeter memorata, indicta fuere contra Arii fautores, ut Sardicense an. 347, duo Romana an. 368 et 370, et Aquilejense an. 381. — Contra hos in Symbolo Nicaeno credere profitemur: « In Filium Dei unigenitum, ex Patre natum ante omnia saecula, consubstantialem Patri ».

(IV) Spiritus Sancti divinitatem impugnare ausus est Macedonius Patriarcha Constantinopolitanus saec. IV, quem Ss. Athanasius et Basilius strenue refutarunt, et Conc. Œcum. Cpolitanum I. an. 381 anathemate percussit. — Sed contra in Symbolo Nicaeno-Cpolitano: « Credo in Spiritum sanctum dominum, vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur, et conglorificatur, qui locutus est per prophetas ».

da [13], (I) per spirationem [14] sive processionem [15]; ita quod Trinitas personarum non excludit ab essentia divina [16] summam unitatem [17] [c], simplicitatem [18] (II), immensitatem [19], [d] aeternitatem [20], incommutabilitatem [21], necessitatem [22] et etiam primitatem [23]; quin potius includit summam foecunditatem [24], caritatem [25], liberalitatem [26], aequalitatem [27], germanitatem [28] conformitatem [29] et inseparabilitatem [30], quae omnia sana fides intelligit esse in beata Trinitate [31].

(c) Summam *add. ed.* 1484.

(d) Et *add. ibid.*

Ratio autem huius veritatis haec est: quia fides, cum sit principium cultus Dei, et fundamentum eius, quae secundum pietatem est, doctrinae, dictat de Deo esse sentiendum altissime [32] et piissime [33]. Non autem sentiret altissime, si non crederet, quod Deus posset se summe communicare: non sentiret piissime, si crederet, quod posset et nollet [34]; et ideo, ut altissime et piissime sentiat, dicit, Deum se summe communicare, aeternaliter habendo dilectum [35] et condilectum [36], ac per hoc Deum unum et trinum [37]. Huic autem fidei, in quantum dictat de Deo piissime sentiendum esse, attestatur tota sacra Scriptura, quae dicitur doctrina secundum pietatem; quia Deum fatetur habere prolem, quam summe diligit, Verbum sibi coaequale [38], quod ab aeterno genuit [39], in quo cuncta disposuit, per quod cuncta produxit et gubernat [40], per quod etiam carnem factum pro summa benignitate hominem redemit pretiosissimo [e] eius sanguine, redem-

(e) Pretioso *ibid.*

(I) Photiani Spiritum sanctum a solo Patre procedere contendunt. Haec haeresis exagitata primo fuit a Ss. Basilio Patriarcha Cptano et Nicolao I Magno, Rom. Pont., ac deinde a N. Seraphico Doctore; proscripta vero in Conciliis Oecum. Cptano IV an. 869, Lugdunensi II an. 1274, et Florentino an. 1439. Schisma autem a Photio initiatum, et a Michaële Caerulario an. 1043 instauratum, adhuc miserrime perdurat. — Sed contra in Symbolo Niceno-Cptano: « Credo in Spiritum sanctum... qui ex Patre Filioque procedit ». — In Conc. Lugdun. II. definitum fuit: « Credimus et Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedentem ». — Et in Florentino: « Definimus... quod Spiritus Sanctus ex Patre et Filio aeternaliter tanquam ab uno principio et unica spiratione procedit ».

(II) Divina simplicitas negabatur ab Antropomorphitis, qui Deum corporeum esse censebant. Impugnatur etiam a pantheistis, qui Deum aut idem esse cum universo, aut saltem ex eo etiam coalescere contendunt. — Sed in Conc. Oecum. Lateran. IV, cap. *Firmiter*, definitum fuit, quod in Deo sit « Una essentia, substantia, seu natura, simplex omnino ». Quibus verbis errores etiam refutantur Gilberti Porretani, et Abbatis Joachimi, quorum prior realem destinctionem inter divinam essentiam et attributa, et inter attributa a se invicem; alter, ut videtur, inter divinam naturam divinasque personas invexerant. De primo cfr. S. D. 1. *dist*, 27. *p*. 1. *a*. 1. *q*. 4.

ptumque cibavit; per quod etiam in fine mundi summam misericordiam impertiendo [f], ab omni miseria liberabit; ut per Christum omnes electi sint [g] filii summi Patris, in quo erit omnis pietatis consummatio, et Dei ad nos, et e converso. In quantum autem fides [h] dictat de Deo sentiendum altissime, non tantum attestatur ei sacra Scriptura, verum etiam omnis creatura, iuxta quod dicit Augustinus *(Lib. 15. de Trinit. c. 4)*: » Neque enim divinorum librorum tantummodo auctoritas praedicat esse Deum, sed omnis, quae nos circumstat, ad quam nos etiam pertinemus, universa ipsa rerum natura, proclamat, habere se praestantissimum conditorem, qui nobis mentem rationemque naturalem dedit, qua viventia non viventibus, sensu praedita non sentientibus, intelligentia non intelligentibus, immortalia mortalibus, potentia impotentibus, iusta iniustis, speciosa deformibus, bona malis, incorruptibilia corruptibilibus, immutabilia mutabilibus, invisibilia visibilibus. incorporalia corporalibus, beata miseris praeferenda videamus. Ac per hoc, quoniam rebus creatis creatorem sine dubitatione praeponimus, oportet, ut eum et summe vivere, et cuncta sentire atque intelligere, et mori, corrumpi, mutarique non posse, nec corpus esse, sed spiritum omnipotentissimum, iustissimum, speciosissimum, optimum, beatissimumque fateamur ». Ecce in his duodecim includuntur altissimae nobilitates essentiae [i] divinae. Sed post, ut ipse ostendit, haec duodecim reducuntur ad tria, scilicet ad aeternitatem, sapientiam et beatitudinem; et haec tria ad unum, scilicet ad sapientiam, in qua includuntur mens generans, verbum nascens [j], et amor utrumque nectens, in quibus fides dictat beatissimam consistere Trinitatem [41]. Et quoniam summa sapientia ponit Trinitatem, ponit etiam [k] nihilominus omnes prius habitas nobilissimas conditiones, videlicet unitatem, simplicitatem et ceteras sequentes; necesse est omnes praedictas nobilitates divini esse simul stare cum beatissima [l] Trinitate.

(f) Pertiendo *ibid.*

(g) *Ita recte ibid. In ceteris editt.* et .. sunt.

(h) Fides *om. ibid.*

(i) Esse divini AB. *Et statim:* quae tamen possunt ad tria reduci, scilicet *etc.* AB.—Esse divini, quae tamen reducuntur ad tria *etc. ed.* 1484.

(j) Proles *ed.* 1484.

(k) Etiam *om. ibid.*

(l) Nobilissima *ibid.*

AD CAPUT II.

(1) « Cum unum multo completius sit in Deo, quam in creaturis, multo formalius ibi dicitur positive. Et rursus, cum omnis unitas ad primam unitatem reducatur, et non est reductio habitus ad privationem, necesse est quod unum in Deo aliquid ponat. Et propterea dicendum, quod est loqui de hoc nomine *Unus* in creaturis, vel quantum ad rem intellectam, vel quantum ad rationem intelligendi. Si enim loquamur quantum ad rationem intelligendi, sic dico, quod dicitur privative; unde et ratio ejus assignatur per privationem divisionis, sive multitudinis; et hoc est, quia unum est primum, et prima non habent intelligi a

nobis, et notificari nisi per posteriora, et inde est quod privative dicitur unum; unitas autem in substantia, quantitate et qualitate, quia habet aliquid prius, per quod possit intelligi, dicitur positive, ut identitas, aequalitas, similitudo, et eorum opposita privative. Si autem loquamur quantum ad rem intellectam, sic unum habet respectum ad materiam, et habet respectum ad formam. Ratione respectus ad materiam, est in se indivisum, tamen potentia divisibile; et quia potentia materialis se habet per modum privationis, similiter et unum. Ratione respectus ad formam, quae dat esse distinctum et limitatum, sic dicit positionem. Quoniam igitur in Deo est unum omnino secundum formam, in creaturis attenditur et secundum formam et secundum materiam; hinc est quod solum in Deo positive, in creaturis vero aliquando accipitur positive, aliquando privative, secundum rem ». *1. dist. 24. a. 1. q. 1.*

(2) « Cum dicimus plures esse personas, singularitatem atque solitudinem excludimus » — « Notandum, quod in divinis recipimus unitatem, non singularitatem, nec solitudinem, quia singularitas excludit communicabilitatem, et solitudo excludit pluralitatem; et nos ponimus unam essentiam in pluribus: ideo hoc non recipimus. Similiter notandum ex parte pluralitatis, quod recipimus ista quatuor, alietatem, pluralitatem, discretionem atque distinctionem; sed haec quatuor e contrario non recipimus, scilicet diversitatem, multiplicitatem, divisionem et separationem. Ratio autem hujus est, quia separatio supponit divisionem, divisio multiplicitatem, multiplicitas diversitatem, diversitas autem ponit formae vel naturae distinctionem. Et quia in divinis est naturae omnimoda unitas; ideo cum non recipiatur diversitas, nec aliquod istorum quatuor. E contra, discretio supponit distinctionem, distinctio pluralitatem, pluralitas alietatem. Alietas autem non tantum attenditur quantum ad formam, sed etiam quantum ad suppositum; et quia sunt plures hypostases, ideo praedicta quatuor in divinis recipiuntur. Distinctio autem nominum praedictorum haec est; nam de primis quatuor, alietas et pluralitas important distinctionem a parte rei; sed distinctio et discretio per comparationem ad nostram cognitionem, sed alietas per modum substantiae, pluralitas per modum quantitatis, quamvis non sit ibi vere quantitas. Distinctio autem et discretio differunt, quia discretio dicitur in comparatione ad visum, sed distinctio in comparatione ad tactum. Alia autem quatuor differunt sic, quia diversitas attenditur secundum substantiam, multiplicitas quantum ad veram quantitatem, divisio quantum ad positionem, sive ad discontinuationem, sed separatio quantum ad ubi. Vel aliter, diversitas quantum ad principium intrinsecum, multiplicitas quantum ad numerum, divisio quantum ad terminum, separatio vero attenditur quantum ad medium interjectum ». *Ibid. in expos. text.*

(3) « Impossibile est plures Deos esse, et si recte accipiatur significatum hujus nominis, Deus, non solum est impossibile, sed etiam non intelligibile. Deus enim dicit simpliciter summum, et in re, et in opinione cogitantis. Quia in re, ideo omnia ab ipso, et in ipso, et ad ipsum; et in ipso omnino est status: ideo impossibile est intelligere, salvo hoc intellectu, quod aliquid sibi parificetur aliud ab ipso. Item nihil majus Deo cogitari potest, nec etiam aequale, quia summum in opinione; ideo impossibile, et non intelligibile est ponere plures Deos ». *1. dist. 2. a. 1. q. 1.*

(4) « In divinis aliquo modo est numerus, aliquo modo non. Nam secundum quod dicit distinctionem personalem secundum originem, sic dicendum est numerum esse in divinis; secundum autem quod aggregationem et divisionem substantialem dicit, non est ponendus numerus in divinis ». *1. dist. 24. a. 2. q. 1.*

(5) « Utrum sit ponere in Deo personarum pluralitatem. Et quod sic, ostenditur supponendo de Deo quatuor. Primum est, quod in ipso sit summa beatitudo. Secundum est, summa perfectio. Tertium est, summa simplicitas. Quartum est, summa primitas. Ex prima suppositione arguitur sic: Ibi est summa beatitudo; sed ubicumque est summa beatitudo, est summa bonitas, summa caritas, et summa jucunditas. Sed si est summa bonitas, cum

bonitatis summae sit se communicare, et hoc est maximo in producendo ex se aequalem, et dando esse suum; ergo etc. Si summa caritas, cum caritas non sit amor privatus, sed ad alterum; ergo requirit pluralitatem. Item, si summa jucunditas, cum nullius boni sine socio sit jucunda possessio; ergo ad summam jucunditatem requiritur societas, et ita pluralitas. Ex secunda suppositione arguitur sic: Ibi est summa perfectio; sed perfectionis est producere talem, qualis ipse est in natura; ergo necesse est ibi esse multiplicationem; sed hoc non potest esse secundum aliam essentiam; ergo oportet, quod sit secundum aliam personam, sive suppositum. Ex tertia suppositione arguitur sic: Ibi est summa simplicitas; sed simplicitatis est, quod aliqua natura sit in pluribus, ut patet in universali; sed ex defectu simplicitatis est, quod numeretur in illis; ergo si in Deo est simplicitas in nihilo deficiens, est in pluribus non numerata essentia; ergo etc. Ex quarta suppositione arguitur sic: Ibi est summa primitas; sed quanto aliquid est prius, tanto foecundius est, et aliorum principium; ergo sicut essentia divina, quia prima, est principium aliarum essentiarum; sic persona Patris, cum sit prima, quia a nullo est principio, habet foecunditatem respectu personarum; sed foecunditas in Deo respectu Dei non potest esse nisi actui conjuncta; ergo necesse est plures esse personas ». *1. dist. 2. a. 1. q. 2. fundam.*

(6) « Omnipotens Deus Pater, Filius, Spiritus sanctus unus est Deus, nam in unitate naturae numerali est realis pluralitas personarum, quarum prima, scilicet Pater, a nullo est producta, nec producibilis; nec genita, nec generabilis; nec spirata, nec spirabilis; nec creata, nec creabilis. Secunda persona, scilicet Filius, est genita a Patre naturali productione, naturali foecunditate intellectus per memoriam. Tertia persona, scilicet Spiritus sanctus, est spirata a Patre et Filio, non genita, nec creata, sicut nec secunda persona est creata, nec spirata ». *Declar. Termin. Theol.* — Alibi S. D. hoc mysterium in sole mirifice adumbrat his verbis: « Sol aeternus, Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus. Pater scilicet summe vigens: Filius summe fulgens: Spiritus sanctus summe calens. Pater, lux ingentissima: Filius, splendor pulcherrimus, et fulgentissimus: Spiritus sanctus, amor ardentissimus. Sicut iste sol cuncta vivificat, cuncta illustrat, cuncta calefacit; et sicut ista tria, vigor, splendor, calor, sunt unus sol, et tamen habent distinctionem, nec sunt tres soles; sic Pater, Filius, Spiritus sanctus, sunt unus Deus. Et sicut vigor est splendens et calens in isto sole visibili, splendor est vigens et calens, calor vigens et splendens; sic Pater est in seipso, et in Filio, et in Spiritu sancto. Et Filius est in Patre, et in se, et in Spiritu sancto. Et Spiritus sanctus est in Patre, et in Filio, et in seipso secundum rationem circumincessionis, quae notat identitatem cum distinctione ». *Serm. 21. in Hexaëm.* in princip.

(7) « Cum inter personas divinas sit ratio producentis et producti, inter eas ordo originis est ponendus — Triplex est ordo, scilicet secundum positionem, secundum antecessionem, et secundum originem. Ordo secundum positionem dicitur aliquorum, quorum unum est superius, aliud inferius. Et hoc potest esse dupliciter, vel in loco, vel in dignitate: et hic ordo non cadit in divinis... Ordo vero secundum antecessionem dicitur esse eorum, quorum unum prius est, alterum vero posterius; et hoc dicitur dupliciter, aut quia antecedit duratione, sive tempore, aut prius naturali intelligentia, sive cognitione: et hic ordo non est in divinis, sicut probat ratio tertia, quia hic ordo tollit aequalitatem et simultatem, quorum utrumque perfecte est in divinis. Ordo autem secundum originem, sive secundum emanationem, est producentis ad productum: et iste ordo est in divinis, quia ibi est ordo principii et principiati, sive producentis et producti... Ad illud quod objicitur: Ubi est ordo, ibi dependentia; dicendum quod ordo importat habitudinem; et quia habitudo in creaturis, ratione imperfectionis, dicit dependentiam; ideo in creaturis importat dependentiam, in divinis autem solum ponit comparationem et connexionem, et nullam dependentiam et inclinationem ». *1. dist. 20. a. 2. q. 1.*

(8) « Divinae personae habent ordinem na-

turae; non quod altera sit posterior altera, sed quod altera ex altera, vel ordinem naturae, idest naturalis originis». *1. dist. 20. a. 2. q. 2.*

(9) « Ab Omnipotente detrahere maximum posse est impossibile; sed Deus Pater est Omnipotens, cujus maximum posse est generare Filium; ergo detrahere ei posse generare Filium est impossibile. Sed in aeternis potentia est conjuncta actui; ergo pari ratione impossibile est auferre actum generationis; ergo impossibile est non generare. Sed impossibile non esse, et necesse esse convertuntur; ergo necesse est generare ». *1. dist. 6. a. 1. q. 1. fund. 3.*

(10) « Generatio est productio substantifica per modum naturae ». *Decl. Term. Theol.* — « Generare de sui propria ratione est similem sibi in substantia et natura producere. Sibi vero similem in natura producere tripliciter est. Aut per impressionem suae similitudinis in alio; et sic generatur character a sigillo, lumen a luminoso, species ab objecto. Alio modo per eductionem speciei consimilis ab alio; et sic generatur elementum ab elemento. Tertio modo per productionem similis de simili, sive de seipso; et sic generatur animatum ab animato: et iste tertius modus est perfectior. Unde non reperitur nisi in substantiis habentibus formam nobilem, quae est vita. Et iste modus generationis est secundum nascentiam, et est in Deo et creaturis, sed differenter, quia producere alium ex seipso potest esse dupliciter, vel ex se toto, vel ex parte sui. Ex se toto non potest producere nisi ille, cujus essentia potest esse in pluribus una et tota. Nam si non potest esse in pluribus una et tota, si generans dat totam suam substantiam generato, tunc substantia tota transit in generatum, et generans perdit substantiam totam generando, quod esse non potest. Ideo adhuc necesse est, quod talem habeat substantiam, quae una et tota sit in pluribus; talis autem substantia non est nisi substantia habens summam simplicitatem; haec autem est sola divina essentia, in qua propter summam simplicitatem suppositum non addit ad essentiam. Unde nec ipsam coarctat, nec limitat, nec formam multiplicat; et ideo in eo potest esse generatio communicans eandem substantiam totam, et talis generatio est omnimodae perfectionis, et in solo Deo reperitur, ratione jam dicta. Alio modo contingit aliquem ex se producere quantum ad partem sui. Sic pater naturalis generat filium, partem substantiae transmittendo et descindendo. Et haec generatio necessario est cum transmutatione, quia enim pars decisa non habet actum totius, necesse est quod per mutationem acquirat; sed quod acquirit quod non habet, variatur; ideo haec generatio est mutatio, et habet variationem conjunctam. Est etiam cum corruptione adnexa; quia enim aliqua pars generantis deperditur, generans est, a quo potest fieri ablatio, et ita corruptio. Est etiam cum conversione adjuncta; quia enim fit deperditio, necesse est, quod per nutrimentum fiat restauratio; et ideo generatio in creatura et perfectionis et imperfectionis est. Perfectionis a parte virtutis producentis, imperfectionis a parte subjecti divisibilis; et ideo est in solis animatis, quae habent formam perfectionis, idest animam, et ipsum, scilicet corpus, defectibile et restaurabile. Generatio vero in divinis est omnimodae perfectionis. Quod enim non est ex parte, ideo est, quia habet actu speciem. Et ideo nec ibi est in natura imperfectio, nec variatio, quia nihil novum acquiritur; nec corruptio, quia nihil adimitur; nec nutritio, quia nihil restituitur ». *1. dist. 9. a. 1. q. 1.* Cfr quoque *1. dist. 7. a. 1. q. 1.*

(11) « Secundum rationem intelligendi prior est emanatio Verbi, tum quia Verbum est Spiritus sancti principium, tum etiam quia Verbum procedit per modum naturae, sed Spiritus sanctus per modum liberalis voluntatis; tum etiam quia intelligimus emanationes in personis per emanationes repertas in imagine. In imagine autem constat, quod cognitio et intelligentia praecedit amorem et voluntatem; non tamen volo dicere, quod in divinis sit emanatio naturâ posterior emanatione, sicut reperimus in imagine creata ». *1. dist. 12. a. 1. q. 4.*

(12) « Spiritus sanctus procedit prius a Patre quam a Filio, auctoritate, non tempore, vel causalitate, vel origine » — « Prius dicitur multipliciter. Dicitur enim prius dura-

tione, prius causalitate, prius origine, prius auctoritate. Et primis duobus modis prius nullo modo cadit in Deo, quia prius duratione contrarium est aeternitati, prius causalitate contrarium est essentiae unitati. Sed prius origine, quo alter ex altero, et prius auctoritate, quo alter accipit ab altero, cadit ibi. Sed prius origine cadit respectu producentis et producti, cum alter oritur ex altero; cum vero unum oritur a duobus, non cadit ibi *prius* origine, quia tunc ambo sunt unum originale principium; tamen cadit ibi *prius* auctoritate, quia quamvis Pater et Filius sint unum in producendo, tamen hoc accipit Filius a Patre. Si ergo quaeritur, utrum per prius procedat Spiritus sanctus a Patre, quam a Filio; si intelligatur duratione falsum est, similiter si prius causalitate, sicut probant primae rationes ad hoc inductae. Si autem prius auctoritate, ut prius idem sit quod principalius, veritatem habet ». *1. dist. 12. a. 1. q. 1.* — « Spiritus sanctus non plenius procedit a Patre quam a Filio, neque immediatius » — « Spiritus sanctus dicitur procedere a Patre principaliter et per se. Principaliter, quia auctoritas est in Patre. Per se, quia non tantum mediante Filio, sed etiam immediate. Non tamen plenius procedit a Patre, nec perfectius, quia plenius ponit gradum perfectionis, ponit etiam compositionem substantiae in producto, quorum neutrum est in divinis. Unde si ponatur haec, quod illud, quod procedit ab aliquo principalius, etiam plenius procedit, aut si non plenius, neque principalius, simpliciter est neganda ». — « Productio Spiritus sancti est mediata simul et immediata. Mediata, in quantum est a Filio, et Filius a Patre; sed immediata, in quantum ipse Spiritus sanctus ab ipso Patre spiratur... Et hunc modum oportuit esse in Deo propter summam germanitatem. Si enim tantum mediata esset processio Spiritus sancti, ut tantum esset a Filio, non esset summa germanitas Spiritus sancti cum Patre. Similiter, si omnino immediata, ut esset a Patre tantum, non esset summa germanitas cum Filio ». *1. dist. 12. a. 1. qq. 2-3.*

(13) 1. *dist.* 11. a. 1. q. 1. ubi accusationes etiam Graecorum adversus Latinos refelluntur.

(14) « Spiratio est productio substantifica per modum voluntatis ». *Decl. Term. Theol.* — « Spiritus sanctus procedit a Patre et Filio, in quantum sunt unum in foecunditate voluntatis. Una autem est in Patre et Filio voluntas, quia Pater et Filius sunt una substantia. Si ergo est in eis voluntatis foecunditas, una est foecunditas in eis. Voluntatis autem foecunditas est in Patre et Filio, quia uterque Deus improcessibilis. Sicut enim superius dictum fuit (*dist. 2.*) de numero personarum, et infra (*dist. 28.*) melius patebit, cum agetur de innascibilitate (*vide inferius cap. seq. n. 13*), quae idem est in Patre, quod primitas, et primum et principium sunt idem, et ratio primitatis est ratio principiandi, sive foecunditatis. Quoniam ergo Pater prior est in omni emanatione, scilicet processione et generatione, quia nec generatur, nec procedit; hinc est, quod utroque modo est principium. Quia vero Filius prior est emanatione processionis, non generationis, quia generatur, tamen est inspirabilis; hinc est, quod est principium spirandi, non generandi. Quia vero Spiritus sanctus neutro modo se habet, neutro modo est principium. Inde est ergo quod, quamvis Spiritus sanctus a duobus procedat, quia tamen procedit, non ut sunt differentes, sed ut est in eis una foecunditas voluntatis, patet quod Spiritus sanctus procedit ab eis, in quantum sunt unum ». *1. dist. 11. a. 1. q. 2.*

(15) « Processio est spiratio passiva. Spiratio est spiratio activa. » *Decl. Term. Theol.* — « Quemadmodum Spiritus sanctus non est Filius, sic Spiritus sancti processio non est generatio » — « Sicut Pater dicitur ingenitus, quia ab eo removetur omnis generatio, quia nec generatur, nec est a generato; similiter e converso processio proprie de eo dicitur, in quo est omnino ratio procedendi: et talis est Spiritus sanctus, quia procedit, et est a procedente: non sic autem Filius; ideo Spiritui sancto attribuitur. Aliter potest dici, quod completa ratio processionis consistit in comparatione ad principium a quo, et ad terminum ad quem; et quia Spiritus in sua emanatione, quia nexus est, utrumque respicit, Filius alterum; ideo completissima ratio hujus nominis reperitur in Spiritu sancto, quamvis

aliquo modo reperiatur in Filio; et ideo Spiritui sancto appropriatur. « *1. dist. 13. a. 1. q. 2. ad 4.* « Recipitur a Patribus orthodoxis haec sententia: Pater, et Filius sunt unum principium Spiritus sancti, quod quidem principium dicit unitatem communis notionis in comparatione ad essentiae et vis spirativae unitatem » — « Tametsi concedatur, quod Pater atque Filius sint unum principium Spiritus sancti, non tamen illud est concedendum, quod Pater et Filius sint unus Spirator. « *1. dist. 29. a. 2. qq. 1. 2.*

(16) Vide *Itiner. mentis in Deum,* c. 5.

(17) « Essentia divina est summe una, idest nullo modo divisibilis in plures essentias. » *Decl. Term. Theol.*

(18) « Essentia divina ... est summe simplex, id est non composita ex multis rebus distinctis a se invicem re, nec componibilis cum rebus a se re distinctis; sed quidquid est in ea, propter sui infinitatem, est una res cum ea. » *Decl. Term. Theol.* — « Ad hoc quod principia aliquid constituant, oportet quod principia sint differentia, sint dependentia, sint imperfecta, sint etiam difformia. Si enim essent omnino conformia et perfecta, non possent aliquid constituere, quia ex duobus entibus actu nihil fit. Quia ergo differentia, ideo sunt composita, quasi cum aliis posita. Quia dependentia, ideo infirma. Quia imperfecta, ideo obscura. Quia dissimilia, ideo disparia. Deus autem non potest esse ex differentibus et diversis, quia est vita per essentiam. Non potest esse ex infirmis, quia virtus per essentiam. Non potest esse ex imperfectis et obscuris, quia lux est. Similiter non potest esse ex disparibus et dissimilibus, quia spiritus per essentiam. Summa ergo actualitas, summa potestas, summa claritas, summa spiritualitas non permittunt in Deo esse aliquam compositionem. Unde ex his quatuor conditionibus quatuor rationes eliciuntur probantes Deum simplicissimum. » *1. dist. 8. p. 2. dub. 6.*

(19) « Essentia divina ... est immensa, idest ipsa per seipsam est praesens omni rei, et persona per ipsam operatur in omni re, et manu tenet et intelligit omnia. *Declar. Term. Theolog.*

(20) « Essentia divina ... est aeterna, idest non incoepit, nec desinit, simul et semel omnes perfectiones indivisibiliter continet. » *Ibid.* — « Aeternum est quod principio caret. Et licet de suo nomine non dicat nisi privationem initii durationis, per appropriationem tamen dicit privationem omnis principii. » *1. dist. 31. p. 2. a. 1. q. 3.* Cfr. etiam *Centiloq. p. 3. s. 7.*

(21) « Essentia divina ... est incommutabilis, idest nec substantialiter, nec accidentaliter mutabilis, nec generabilis, nec corruptibilis, nec aliquo modo perfectibilis, vel defectibilis. » *Decl. Term. Theol.* — « Immutabilitas dicitur per privationem mutabilitatis. Mutatio autem dicitur tripliciter. Uno modo ab ente in ens; et haec est mutatio secundum accidens, et dicitur variatio. Alio modo ab ente simpliciter in ens potentiâ, sive secundum quid; et haec est mutatio secundum formam, et dicitur corruptio. Alio modo est mutatio ab ente in simpliciter non ens; et haec est secundum totam rei substantiam, et dicitur versio. Secundum hoc intelligendum est, quod immutabilitas dicitur tripliciter. Uno modo invariabilitas, alio modo incorruptibilitas, et tertio modo invertibilitas. Si ergo immutabilitas dicatur invariabilitas, sic dico quod in nulla omnino est creatura, neque per naturam, neque per gratiam; nam omne creatum aut est accidens, aut habet accidens, et ita variabile. Sic accepta immutabilitas proprie proprium ipsius Dei est. Si autem dicatur immutabilitas incorruptibilitas, sic dico quod in aliquibus est creaturis, in quibusdam per naturam, ut puta in simplicibus, in quibusdam per gratiam, ut puta in glorificatis corporibus. Nec sic est proprie proprium divinae essentiae. Si vero tertio modo dicatur immutabilitas, sic omnibus creaturis inest per gratiam, nulli autem per naturam, nisi soli Deo. Invertibile enim per naturam est, quod ex seipso habet, ut possit stare; hoc autem est in quo nulla est vanitas, vel varietas, et in quo omnino nulla est essentiae mutatio, nec ad esse, nec ad non esse; et hoc est solum aeternum; ideo haec invertibilitas est in solo Deo, et est proprie proprium ejus. Invertibilitas autem per gratiam inest omnibus vel pluribus creaturis, quia Deus sua gratuita bonitate cetera continet, ne in nihil cedant: et loquor de creaturis, quae dicunt quid completum, et per se existens. Concedendum ergo quod immutabilitas, prout privat varia-

tionem secundum accidens, quantum ad naturam et potentiam, solius Dei est. Similiter ut privat mutationem in non esse secundum actum et potentiam, quantum est de natura, solius Dei est, licet per gratiam conveniat multis creaturis. » *1. dist. 8. p. 1. a. 2. q. 2.* — « Sicut dicit Boëtius *(de cons. philos. met. 9. l. 3.)*, Deus, stabilis manens, dat cuncta moveri, unde divina essentia est immutabilis. Non enim mutatur loco, quia ubique est; non tempore, quia aeternitas simul est; non forma, quia purus actus est. Unde mutationem secundum formam tollit simplicitas, secundum tempus tollit aeternitas, secundum locum tollit immensitas. Et ideo in Deo est summa stabilitas; et inde omnis motus causalitas, quia sicut probat Augustinus *(l. 8. de gen. ad litt. c. 21)*, et vult Philosophus *(Arist. 7. phys. cont. c. 1)*: Omnis motus procedit ab immobili, ut cum movetur manus, stat cubitus, et movetur cubitus stante humero: quia ergo Dei sapientia est stabilis, ideo omnia movet. » *Ibid. q. 1.*

(22) « Essentia divina est necessaria, idest ipsa non potest non esse, nec aliquid ab eo deficere, et omnis sua actio est ipsa essentia, et necessaria, licet terminus actionis divinae ad extra non sit necessarius. » *Decl. Term. Theolog.*

(23) « Essentia divina ... est prima, idest radix et fundamentum emanationum, et personalium proprietatum, et omnino prima entitas inter omnia entia, et in divinis, et in creaturis. » *Ibid.* Vide superius ad n. 12.

(24) « Idest memoria perfecta ad producendum personam utramque. Nam memoria, quam dicunt intellectivam, naturam Dei dicit cum intellectu, quae foecunda est respectu Verbi. Sed memoria, quam dicunt spirativam, naturam Dei dicit cum voluntate, quae est foecunda respectu Spiritus sancti. » *Ibid.* Vide superius n. 14.

(25) « Idest una numero voluntas in tribus personis, et per consequens eadem volitio, et volitum idem. » *Ibid.* — « Caritas, secundum quod est finis in quo quiescimus, convenit toti Trinitati. » *2. dist. 38. a. 1. q. 2.*

(26) « Idest communicabilitas suae essentiae, et omnis infinitae perfectionis in deitate ipsis personis, et suae bonitatis et influentiae in creaturis omnibus, et rebus productis. » *Decl. Term. Theol.* — « Per modum liberalitatis emanare est dupliciter, aut sicut volitum, aut sicut ratio volendi, sive aut sicut datum, aut sicut ratio donandi. Primo modo emanant creaturae, quae sunt extra; secundo modo emanat tertia in Trinitate persona, quia ratio volendi, et donandi est intrinseca perfectissimae voluntati. » *1. dist. 10. a. 1. q. 1. ad 1.*

(27) « Idest perfectio Patris non est major, nec minor perfectione Filii, similiter et Spiritus sancti, nec Filius est perfectionis majoris, vel minoris, quam Pater et Spiritus sanctus. Idem dicendum de Spiritu sancto respectu Patris et Filii, nec est deitas alia in Filio et Spiritu sancto, quam in Patre, nec e converso: nec est potestas alia in Patre, quam in Filio et Spiritu sancto, nec major, nec minor. Nec est duratio, sive aeternitas, major vel minor in Patre, quam in Filio, et Spiritu sancto. » *Decl. Termin. Theol.* — « Aequale et inaequale est propria passio consequens quantitatem. Quantitas autem dicitur dupliciter, proprie, scilicet quantitas molis, et translative quantitas virtutis. Et quia illa est propria passio quantitatis, aequalitas consequitur utramque quantitatem. Ergo ubi est ponere quantitatem virtutis, ibi est ponere aequalitatem vel inaequalitatem. Haec autem quantitas virtutis ponitur in spiritualibus, et summe reperitur in divinis, quia haec quantitas non repugnat simplicitati, sed consonat, similiter nec aequalitas consequens istam quantitatem. Et quia altera pars contradictionis completior attribuenda est Deo, et aequalitas praeit inaequalitatem; ideo ponenda est aequalitas in divinis. » *1. dist. 19. p. 1. a. 1. q. 1.* Vide etiam *ibid. qq. 2-4 et dist. 20 a. 1. qq. 1. 2.*

(28) « Idest naturae et essentiae summa unitas, scilicet numeralis, in tribus personis, similiter et talis unitas est in omni perfectione essentiali in tribus personis, non autem in omni proprietate notionali. » *Decl. Term. Theolog.*

(29) « Idest essentialium proprietatum summa unitas et identitas et nulla diversitas: voluntatis concordia, nulla discordia, si saltem debet dici concordia: operationum ad creaturas indivisibilitas, et omnium effectuum similis producibilitas. » *Ibid.*

(30) « Idest personarum simultas in existendo, et utique praesentiam exhibendo, et

omnia operando. » *Ibid.* — « In divinis est summa et perfecta circumincessio,... qua dicitur quod unus est in alio, et e converso; et hoc proprie et perfecte in solo Deo est, quia circumincessio in essendo ponit distinctionem simul et unitatem. Et quoniam in solo Deo est unitas cum distinctione, ita quod distinctio est inconfusa, et unitas indistincta; hinc est, quod in solo Deo est circumincessio perfecta. Et patet ratio hujus, quia ratio circumincessionis est perfecta unitas essentiae cum distinctione personarum; et quoniam hoc proprium est solius Dei, ideo et circumincessio talis. » *1. dist. 19. p. 1. a. 1. q. 4.*

(31) Qua ratione ex divina essentia perfectiones divinae deducantur, profundissime ac limpidissime S. D. demonstrat in *Itiner. ment. cap. 5.*

(32) « Altitudo fidei in duobus est, in altitudine sublimitatis et in altitudine profunditatis. De prima altitudine Ecclesiasticus dicit (1, 2); *Altitudinem caeli, et latitudinem terrae, et profunditatem abyssi quis dimensus est?* Quasi diceret, super omnem humanam rationem est nosse sublimitatem fidei, dilatationem caritatis, venerationem divini timoris. De secunda in Ecclesiaste *(7, 25)* dicitur: *Est alta profunditas, quis inveniet eam?* scilicet per rationem, transcendit enim investigationem nostram... De his duobus Ecclesiasticus *(24, 7)* dicit: *Ego in altissimis habito, et thronus meus in columna nubis.* Altitudo fidei consistit in cognitione aeterni Dei; profundum autem in cognitione Dei humanati. De primo scriptum est *(Job. 11, 8): Excelsior caelo est, et quid facies?* Profunditas scilicet Dei humanati, quae tanta est, quod ratio deficit. Altitudo investigabilis est, unde psalmographus *(Ps. 138, 6): Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam.* Item *in altissimis* dicit, in quantum fides docet Deum aeternum: *Et thronus ejus in columna nubis* dicit, in quantum docet Dei humanitatem. De his duobus Apostolus *(Rom. 11, 33)* dicit: *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei;* sapientia quantum ad notitiam Dei aeterni, scientia quantum ad notitiam Dei humanati. » *Serm. 8. in Hexaëm. ant. med.*

(33) « Primum omnium necesse habes, anima mea, altissime, piissime, sanctissime de optimo Deo sentire, videlicet certa fide credendo, attenta mente considerando, et perspicaci rationis intuitu cum admiratione perspiciendo. Altissime quidem de optimo Deo sentis, si cuncta de nihilo creantis et supportantis immensam potentiam, si cuncta gubernantis et ordinantis infinitam sapientiam, si denique cuncta judicantis et retribuentis indeterminatam justitiam, fideli, pio et perspicaci contuitu et credis, et admiraris, et perspicis, et extra te exiens, et intra te ingrediens, et supra te transcendens, ut illud veraciter decantes: *Exultaverunt filiae Iudae propter judicia tua, Domine, quoniam tu Dominus altissimus super omnem terram, nimis exaltatus es super omnes Deos etc. (Ps. 96, 9).* Piissime de optimo Deo sentis, si ejusdem misericordiam admiraris, amplexaris et benedicis, ut summe benignam in nostrae humanitatis et mortalitatis assumptione, ut summe viscerosam in crucis et mortis perpessione, et ut summe liberalem in Spiritus sancti donatione et Sacramentorum institutione, cum seipsum communicet liberalissime in Sacramento altaris, quatenus illud Psalmi ex animo cantes: *Suavis Dominus universis, et miserationes ejus super omnia opera ejus etc. (Psalm. 144, 9).* Sanctissime de optimo Deo sentis, si ejusdem inexplicabilem sanctitatem advertens, miraris et laudas, atque illi cum Seraphim: *Sanctus, sanctus, sanctus (Isa. 6, 3)* proclamas. Sanctus primo, hoc est in seipso sanctitatem summe ac purissime habens, ut impossibile sit ipsum aliquid, nisi sanctum, velle vel approbare. Sanctus secundo, hoc est sanctitatem ita perfecte in aliis diligens, ut impossibile sit ipsum vere sanctitatem servantibus aut gratiae dona subtrahere, aut gloriae praemia denegare. Sanctus et tertio, hoc est ita severe oppositum sanctitatis abhorrens, ut impossibile sit ipsum peccata nisi abhorrere aut reprobare, aut impunita relinquere. Quod si sic senseris, cum legislatore cantabis: *Deus fidelis, et absque ulla iniquitate, justus et rectus (Deuter. 32, 4).* » *De regim. animae, in princip.* Cfr. etiam *serm. 8. et 9. in Hexaëm.*

(34) « Attende et vide, quoniam Deus est lux inaccessibilis, mens invariabilis, et pax

incomprehensibilis. Quae non tantum essentiae unitatem, sed etiam includunt perfectissimam Trinitatem. Lux quidem tanquam parens generat splendorem, lux autem et splendor producunt calorem; ita quod calor procedit ab utroque, licet non per modum prolis. Si ergo Deus vere lux est inaccessibilis, ubi splendor et calor est substantia, ibi hypostasis, vere in Deo est Pater et Filius et Spiritus sanctus, quae sunt propria divinarum personarum. Mens etiam tanquam principium concipit et producit a se verbum, a quibus emanat amoris donum. Et hoc in omni mente perfecta est reperire. Si ergo Deus est mens invariabilis, planum est in Deo esse principium primum, verbum aeternum et donum perfectum, quae sunt propria divinarum personarum. Pax etiam includit nexum plurimorum. Perfecte autem necti non possunt, nisi similes. Similes autem esse non possunt, nisi ambo a tertio, vel unus ab altero. Sed in divinis non possunt ambo esse a tertio eodem modo. Necesse est ergo, quod si in divinis sit vera pax, quod ibi sit prima origo, ejus imago et utriusque connexio. » *Incend. amor. c. 3.*

(35) « Generatio Filii est secundum voluntatem complacentiae, et non secundum voluntatem, quae sit principium cum communicante naturam » — « Voluntas potest dupliciter considerari respectu voliti, scilicet ut in ratione approbantis et diligentis; et sic est respectu omnis boni, sive sit necessarium, sive sit contingens, sive creatum, sive increatum, sive ab alio, sive non ab alio, ut patet. Haec enim vera est: Pater vult esse Deus. Alio modo consideratur ut in ratione producentis. Et hoc dupliciter, aut prout est principium distinctum contra naturam, secundum quod dicitur, quod alia sunt natura, alia voluntate; aut prout est conjunctum. Si prout est principium distinctum, sic distinguitur voluntas dupliciter, scilicet accedens et antecedens: voluntas accedens est, qua aliquis de non volente fit volens: haec non est in Deo, nec respectu Dei, Deus enim non habet aliam novam voluntatem, nec respectu sui, nec respectu alterius. Voluntas antecedens praecedit effectum causalitate et duratione; haec quidem est in Deo, sed non respectu Dei, sed respectu creaturae solum, omnes enim divinae personae sunt simul. Alio modo, prout voluntas consideratur ut principium conjunctum naturae, potest esse dupliciter, quia tunc natura et voluntas sunt principium. Aut igitur natura est producens principaliter voluntate communicante, aut e converso, utrumque enim principaliter esse non potest. Si voluntas est principium cum communicante natura, sic est processio Spiritus sancti, qui procedit per modum amoris, tamen similis in natura. Si vero natura est principium cum communicante voluntate, sic est generatio Filii, qui producitur ut omnino similis, et per modum naturae, nihilominus ut dilectus; et ideo dicitur, quod sibi in eo complacet Pater, et dicitur filius dilectionis. » *1. dist. 6. a 1. q. 2.*

(36) « Ad illud quod objicitur, si est ponere tertiam personam ob communicationem, pari ratione et quartam, dicendum quod omnis ratio et natura concordat, quod non fiat per plures, quod potest sufficientissime fieri per unum, alioquin esset ibi superfluum. Si ergo mutua dilectio non potest esse minus quam ad unum, et communicatio illius mutuae non minus quam ad unum, et in uno est mutua dilectio, et in altero mutuae dilectionis communicatio perfectissime, cum utrumque accipiat totum infinite; patet, quod non est ultra procedere, sed ibi est stare. Unde ipsa eadem ratio, quae ponit personarum pluralitatem, aufert infinitatem, et ponit Trinitatem. » *1. dist. 10. a. 1. q. 1. ad 4.*

(37) « Sicut fides catholica dicit, ponere est tantum tres personas, non plures, nec pauciores; et ad hoc sumitur ratio necessitatis et congruitatis. Ratio necessitatis, quare non possunt esse pauciores quam tres, est summa beatitudo, et summa perfectio. Nam summa beatitudo exigit dilectionem et condilectionem; summa perfectio duplicem emanationem, scilicet naturae et liberalitatis; et ad hoc, ad minus, exiguntur tres personae. Item ratio necessitatis, quare non possunt esse plures, est summa simplicitas, quae non patitur personas distingui, nisi secundum modos emanandi. Est iterum principalis foecunditas, quae non permittit personam producere aliquo genere emanationis, nisi secundum rationem in-

tell'gendi sit prior illo. Unde prima persona, quae est innascibilis et inspirabilis, generat et spirat. Secunda vero persona, quia inspirabilis, sed genita, non generat, sed spirat. Tertia persona, quia spiratur, et procedit a generante, nec generat, nec spirat: et ideo impossibile est esse plures personas quam tres. Ratio congruitatis sumitur ex sufficientia combinationum... quia cum amor sit in omnibus personis... et non sit nisi triplex amor, videlicet gratuitus, debitus et ex utroque permixtus, tantum erunt tres personae; una, quae tantum dat, in qua est amor gratuitus; alia, quae tantum accipit, in qua est amor debitus; et media, quae dat et accipit, in qua est amor permixtus ex utroque. Item alio modo possunt combinari secundum rationem originis; et hujusmodi combinationis sufficientia in tribus consistit. Nam contingit intelligere personam, quae est principium personae, et non est principiatum: et rursum personam, quae est principiatum, et non principium personae: et tertio modo personam, quae est principiatum et principium. Quartus autem modus, quod nec sit principium, nec principiatum, est omnino impossibilis, nec intelligibilis. » *1. dist. 2. a. 1, q. 4.*

(38) Etsi Verbum coaequale sit Patri, potentiam tamen generandi non habet, « quia Pater non communicat Filio potentiam generandi propter duo. Unum est, quia non potest; aliud, quia non debet. Ratio autem quare non potest, haec est, quia foecunditas ad generandum est in Patre, quia principium; et ideo principium, quia primum. Impossibile autem est, quod principium communicet alii primitatem, nam hic est oppositio in adjecto, quod persona producta sit prima. Quia ergo foecunditas ad generandum ex primitate Patri inerat; ideo non potest eam communicare Filio; et hanc credo propriam esse rationem hujus... Similiter non debet communicare, quia in emanatione divinarum personarum debet attendi originalis distinctio, et plenissima communicatio. Originalis distinctio, quia necesse est ea, quae communicant in natura, distingui vel per materiam, vel per originem. Per materiam distingui personas est impossibile, quia ubi est talis modus distinguendi, est compositio et variatio et formae multiplicatio, quae omnia Deo repugnant, qui est simplex et invariabilis et vere unum; et ideo necesse est distingui per originem, sive habitudinem: ergo per generare et generari: ergo si Filius potest generare, potest etiam non distingui. Si tu dicas, quod adhuc est distinctio, quia unus tantum pater, alius tantum filius, alius pater et filius, tunc ego oppono tibi, quod secundus filius posset generare eadem ratione qua primus, et tunc duo essent, quorum uterque esset pater et filius. Similiter propter plenissimam communicationem non debet communicare, quia multiplicatio suppositorum secundum similem modum egrediendi non est nisi aut propter defectum durationis, sicut est in generabilibus et corruptibilibus, ut per successivam generationem perpetuetur esse, aut propter defectum perfectae actionis, ut fiat per plures quod non potest per unum, sicut sunt perfectae plures stellae, quia non sufficeret una ad hoc, quod faciunt omnes. Sic etiam plures Angeli et plures animae ad implendam illam civitatem et manifestandam Dei bonitatem, quam nec una anima, nec unus Angelus poterat sufficienter manifestare. Cum ergo in Filio Dei sit plenissima communicatio, quia totam infinitatem suam dat sibi Pater, non fuit conveniens quod communicaret Filio illam potentiam; et ideo fuit impossibile, quia inconveniens quodlibet in divinis est impossibile. » *1. dist. 7. a. 1. q. 2.*

(39) *1. dist. 7. a. 1. qq. 3. 4.*

(40) Cfr. *Comment. in Evang. Joan. cap. 1. v. 1. et 2.* vol. 1. Supplem.

(41) « Duodecim ponit *(Augustinus)* conditiones, aeternus, immortalis, incorruptibilis, immutabilis; ecce quatuor: item vivus, sapiens, potens, speciosus; et ecce quatuor: item justus, bonus, beatus, sanctus spiritus; ecce quatuor. De primo quaternario accipiatur unum nomen, scilicet aeternus, quod alia tria comprehendit: quia si est aeternus, eo ipso est immortalis; et si immortalis, eo ipso incorruptibilis; et si incorruptibilis, eo ipso immutabilis. De secundo quaternario accipiatur sapiens, ergo vivus; si vivus, ergo potens; si potens, ergo speciosus, quia sapientia est forma pulcherrima. Unde Sapiens (8, 2) dicit:

Amator factus sum formae illius. De tertio quaternario accipiatur illud nomen beatus, quod comprehendit alia tria; quia si beatus, ergo bonus, ergo justus, ergo sanctus spiritus. In his ergo tribus, scilicet aeternitate, sapientia et beatitudine, una relucet Trinitas, aeternitas Patri, sapientia Filio, beatitudo Spiritui sancto. Adhuc etiam redigit ad unum haec tria, et accipit sapientiam, et ostendit Trinitatem; quia necesse est, si est sapientia, ut sit mens, quae cognoscat se, et diligat se et alia. Nec tamen intelligendum, quod ita sit Pater mens, quod Filius non sit, imo est insania; imo quia Pater mens, Filius est mens, Spiritus sanctus est mens. Item Filius notitia, Pater notitia, Spiritus sanctus notitia: et sic de aliis. Hoc autem in anima non est, quia mens non est notitia. Sapientia ergo in cognitione est: ubi ergo est cognitio, necesse est, ut sit emanatio, sive generatio Verbi, ex qua generatione sequitur productio amoris nectentis. Et sic producens est Pater, Verbum est Filius, nexus Spiritus sanctus, in quibus est Trinitas vere distincta, non in sapientia et in mente, sicut est in anima. Hoc est ex veritate sapientiae». *Serm. 11. in Hexaëm. in princip.*

CAPUT III.

De istius fidei intelligentia sana.

(In divinis sunt duae emanationes, — tres hypostases, — quatuor relationes, — quinque notiones, — tres proprietates personales).

Ad istius autem fidei intelligentiam sanam docet doctrina sacra, quod in divinis sunt duae emanationes, tres hypostases, quatuor relationes, quinque notiones (1), et ex his tantum tres proprietates personales (2).

Ratio autem ad praedictorum intelligentiam haec est: quia cum primum et summum principium, hoc ipso quod primum, sit simplicissimum; hoc ipso quod summum, sit perfectissimum: ideo perfectissime se communicat, quia perfectissimum (a); et indivisionem omnimodam servat hoc ipso quod simplicissimum. Et ideo, salva unitate naturae, sunt ibi modi emanandi perfecte (3). Modi autem emanandi perfecte (b) sunt duo tantum, scilicet per modum naturae (4) et per modum (c) voluntatis (5). Primus est generatio (6), secundus spiratio sive processio (7); et ideo hi sunt ibi (8). Et quia duabus emanationibus substantificis necesse est emanare duas hypostases (9), necesse est etiam ponere hypostasim primo producentem ab alio (d) non emanare, ne sit in infinitum abire; et (e) ideo sunt ibi tres hypostases (10). Et quia cuilibet emanationi respondet duplex habitudo relativa (f); ideo sunt ibi quatuor relationes, scilicet paternitas, filiatio (11), spiratio et processio. Et quia per has habitudines innotescunt nobis divinae hypostases, et praeter hoc etiam hypostasis illa, in qua est prima ratio principiandi, innotescit nobis (g), quia non producitur, nam (h) hoc est nobilitatis in ipsa; ideo sunt quinque notiones, sci-

(a) Perfectionem *om. cdd.* 1484 *fortasse rectius.*

(b) Perfecte AB CDFGHK et ed. 1484; perfecti *ed. Rom.* Ita et superius ABCG HK.

(c) Per modum *om. ed.* 1484.

(d) Aliquo *ibid.*

(e) Et *om.* ADE FGHK.

(f) Relationis *ed.* 1484.

(g) Nobis *om.* A BCDEFGHK.

(h) Quia *ed.* 1484.

licet quatuor relationes praedictae cum innascibilitate. Et quia quaelibet personarum unam habet proprietatem, per quam principaliter innotescit; ideo tantum tres sunt proprietates personales [12], quae his nominibus exprimuntur proprie et principaliter, scilicet Pater et Filius et Spiritus Sanctus. Cum enim proprium sit Patris esse innascibilem sive ingenitum [13], esse principium non de principio [14], et [i] esse Patrem: innascibilitas notificat ipsum per modum negationis, licet ex consequenti per modum positionis, quia innascibilitas in Patre ponit fontalem plenitudinem [15]: principium non de principio, per modum positionis cum negatione [16]: esse Patrem, per modum positionis et habitudinis [17] proprie [j], complete et determinate. Similiter cum filius sit imago [18], Verbum [19] et Filius: imago nominat illam personam, ut similitudinem expressam [20]: Verbum [k], ut similitudinem expressivam [21]: Filius, ut similitudinem hypostaticam. Rursus imago, ut similitudinem conformem: Verbum, ut similitudinem intellectualem [22]: Filius, ut similitudinem connaturalem [23]. Per hunc modum, cum proprium sit Spiritus Sancti esse donum [24], esse nexum seu caritatem amborum, esse etiam Spiritum Sanctum; donum nominat ipsum [l], ut datum voluntarium, caritas sive nexus, ut datum voluntarium et praecipuum [25], Spiritus Sanctus, ut datum voluntarium praecipuum et hypostaticum. Hinc est, quod per haec tria nomina, quae sunt Pater et Filius et Spiritus Sanctus, trium personarum proprietates personales insinuantur [26]. Haec igitur tenenda sunt [m] ad fidei Trinitatis intelligentiam sanam.

(i) Et *om.* ABCDG *et ed. Nor. et* 1484.

(j) Proprie *om.* 1484.

(k) Autem *add. ed.* 1484. *Ita et inferius.*

(l) Ipsum *om.* CDEFGHK.

(m) Attendatur *ed.* 1484.

AD CAPUT III.

(1) « Notio est, qua persona innotescit, ut distinguatur ab alia » *Decl. Term. Theol.*

(2) Proprietas personalis est, qua persona proprie, et principaliter innotescit. » *Ibid.*

(3) « Vide igitur et attende, quoniam optimum, quod simpliciter est, quo nihil melius cogitari potest; et hoc tale sic est, quod non potest cogitari non esse, quia omnino melius est esse quam non esse, sic est quod non potest recte cogitari, quin cogitetur trinum et unum. Nam bonum dicitur diffusivum sui. Summum igitur bonum summe diffusivum est sui. Summa autem diffusio non potest esse, nisi sit actualis et intrinseca, substantialis et hypostatica, naturalis et voluntaria, liberalis et necessaria, indeficiens et perfecta. Nisi igitur in summo bono aeternaliter esset productio actualis et consubstantialis, et hypostaticalis aeque nobilis, sicut est producens per modum generationis et spirationis, ita quod sit aeternalis principii aeternaliter comprincipiantis, ita quod esset dilectus et condilectus, genitus scilicet et spiratus, hoc est Pater et Filius et Spiritus sanctus; nequaquam esset summum bonum, quia non summe se diffunderet. Nam diffusio ex tempore in creatura non est nisi centralis vel punctalis respectu immensitatis bonitatis aeternae. Unde et non potest aliqua diffusio cogitari major illa, ea videlicet in qua diffundens communicat alteri

totam substantiam et naturam. Non igitur summum bonum esset, si re vel intellectu illa carere posset. Si igitur potes mentis oculo contueri puritatem bonitatis, quae est actus purus principii caritative diligentis amore gratuito, et debito, et ex utraque permixto; quae est diffusio plenissima per modum naturae et voluntatis; quae est diffusio per modum verbi, in quo omnia dicuntur, et per modum doni, in quo cetera dona donantur; potes videre per summam boni communicabilitatem, necesse esse Trinitatem Patris et Filii et Spiritus sancti. In quibus necesse est propter summam bonitatem esse summam communicabilitatem, et ex summa communicabilitate summam consubstantialitatem, et ex summa consubstantialitate summam configuralitatem, et ex his summam coaequalitatem, ac per hoc summam coaeternitatem, atque ex omnibus praedictis summam cointimitatem, qua unus est in altero necessario per summam circumincessionem, et unus operatur cum alio per omnimodam indivisionem substantiae et virtutis et operationis ipsius beatissimae Trinitatis. *Itiner. ment. c. 6. n. 1.*

(4) « Generatio ponenda est in divinis. Hujus ratio potissima est, ut credo, quia omnis natura est communicabilis; et quia in Deo propter sui nobilitatem est aptitudo actui conjuncta, imo ipse actus, oportet quod natura sit pluribus communicata: sed non possunt esse plures ab una natura, quin unus sit ab alio, vel ambo a tertio; ergo cum ante divinas personas nihil sit, oportet quod una sit ab alia; et quoniam sunt conformes in natura, et generatio est emanatio secundum conformitatem naturae, ideo credo, quod necesse est in divinis ponere generationem ». *1. dist. 9. a. 1. q. 1.*

(5) « Necesse est aliquam personam in divinis procedere per modum liberalitatis, et illam dicimus Spiritum sanctum. Hanc autem necesse est procedere per modum amoris, quia si ponatur in divinis emanatio per modum voluntatis, necesse est, quod inter omnes sit prima et nobilissima; emanatio autem per modum amoris est hujusmodi, quod patet, si respiciamus in anima. Affectio enim amoris est prima inter omnes affectiones, et radix omnium aliarum, sicut dicit Augustinus in pluribus locis ». *1. dist. 10. a. 1. q. 2.*

(6) « Generatio filii est aeterna tum ratione generantis, tum ratione geniti. Ratione generantis, propter summam et perfectam foecunditatem. Ratione geniti, propter summam et perfectam aequalitatem, quarum utraque conditio tollit, ne Filius sit posterius Patre... Alia ratio est propter summam in utroque actualitatem, in qua non distat actus a potentia, nec posse antecedit esse ». *1. dist. 9. a. 1. q. 3.*

(7) Sicut Spiritus sanctus non est Filius, ita nec processio Spiritus sancti est generatio. Ad illud ergo, quod objicitur in contrarium, quod generatio est productio substantiae, dicendum quod est producere substantiam secundum voluntatem, et est producere substantiam similem praeter naturam, et est producere substantiam similem per modum naturae. Isti tres modi distinguuntur, et diversi, et separabiles sunt, quantum est de se. Quod patet, quia in productione Adam fuit substantiae productio, et tamen non fuit generatio, Deus enim non generavit Adam, sed creavit. In productione Evae de Adam fuit similis substantiae productio, non tamen generatio, quia Adam non genuit Evam. Sed in productione Abel fuit substantiae productio secundum vim naturae; et ideo fuit ibi generatio secundum rem. Ergo isti tres modi distinguuntur in Deo; tamen in actione creaturae non distinguuntur, quia creatura non potest substantiam producere nisi similem, et hoc per virtutem naturalem. Et ratio hujus est imperfectio potentiae, et limitatio in creatura; sed in Deo est summa potentia, et ideo in ejus operatione isti tres modi habent distinctionem. Ideo quamvis in istis inferioribus gratiâ materiae sit completa ratio generationis, productio substantiae similis, vel productio substantiae, non tamen in divinis; imo oportet addi per modum foecunditatis naturae. Et quia ista conditio defecit in productione Spiritus sancti, patet quod non sequitur ». *1. dist. 13. a. 1. q. 2.*

(8) « Generatio et spiratio, sive processio, differunt non tantum secundum rationem dicendi, sed etiam secundum differentiam originis et habitudinis, quia diversus est modus

se habendi et differens modus originis: talis autem differentia unitati essentiae non repugnat. Si autem quaeratur ratio differentiae harum emanationum, dicendum quod prima ratio differendi non potest assignari a parte terminorum. Termini enim sunt personae, quae non important rationem differendi active, sed passive. Si ergo personae differunt, quare, et in quibus differant, si ostendere voluerimus, necesse est redire ad emanationes et relationes, quae sunt generatio et processio; et ita in hac assignatione erit circulus. Similiter ex parte principiorum. Si enim dicatur, quod differant hae duae emanationes secundum foecunditatem duplicem, naturae et voluntatis, quaero, quo modo differat foecunditas a foecunditate. Si dicas, quod foecunditas naturae est in solo Patre; voluntatis, in Patre et Filio: hoc ulteriorem habet quaestionem, unde veniat haec differentia; et oportet ad hoc venire, quod foecunditas naturae est in uno, quia imago procedens per illam nata est esse solum ab uno; foecunditas voluntatis in duobus, quia nexus, sive processio per modum nexus, est in duobus; et ita redit differentia in primum, et est ibi ratio circularis. Ergo patet secundum hoc, quod harum emanationum differentia prima nec est sumenda a parte termini, nec a parte principii. Et ideo notandum est, quod est loqui de hujusmodi emanationibus quantum ad esse, et quantum ad distingui. Si quantum ad esse, sic habent rationem essendi a suis perfectis principiis, et foecundis. Quia enim in Deo est perfectissima natura, et natura vera; ideo perfecta et vera foecunditas in hypostasi, quae habet rationem principii. Et quia vera, et perfecta, et propria est foecunditas naturae; ideo veram et propriam habet emanationem: et haec est generatio. Similiter intelligendum est de spiratione quantum ad voluntatem. Unde ratio, quare hujusmodi vere sint in Deo, est vera foecunditas naturae et voluntatis. Si autem loquamur quantum ad differre, dicendum quod seipsis differunt, sicut ostensum est, quia omnis distinctio in divinis venit a modis originis et relationis. Unde sicut duae differentiae seipsis differunt, ut rationale et irrationale, similiter in divinis hae duae emanationes. Et sicut differentiae differentiarum innotescunt nobis per alias differentias, quae ab illis oriuntur, sic et in divinis, quia enim seipsis distinguuntur generatio et spiratio, ad eas consequitur secundum rationem intelligendi differentia duplex. Una, quia generatio est ab uno, sed spiratio a duobus. Quia enim generatio est emanatio per modum perfectae assimilationis, ideo ad unum principium respicit. Quia vero spiratio est emanatio per modum connexionis, ideo est a duobus. Alia differentia est in comparatione ad nos. Quia enim Spiritus sanctus spiratur ut nectens, et ita in alterum tendens; ideo Spiritus sanctus procedit ut donabilis. Filius vero generatur, et generatio non respicit tertium. Per has differentias necessario elicitur harum emanationum concomitantia, quia spiratio dat praeintelligere generationem, non enim nectuntur nisi distincti et similes, et ita illi, quorum unus est ab alio per generationem. Similiter generatio dat consequenter intelligere spirationem, necesse est enim distinctos, et omnino similes per deliciosum amorem conjungi. Concedendae ergo sunt rationes probantes, quod differunt, sicut est manifestatum in rationibus, sed illae rationes non sunt sumptae a priori. Aliqui tamen voluerunt assignare alias differentias, et quidam per vim spirativam et generativam dicunt differre; sed haec differentia declarat ignotum per ignotius. Alii etiam dixerunt quod Filius procedit per modum esse, Spiritus sanctus per modum bene esse; sed haec verba non sunt sana, nec tali materiae convenientia ». *1. dist. 13. a. 1. q. 3.*

(9) « Differt emanatio in his inferioribus, et in Deo, quia in his inferioribus terminatur ad essentiam, vel substantiam, quae multiplicatur; sed in divinis terminatur ad hypostases. Quoniam ergo hypostasis, ad quam terminatur processio, est amor; hypostasis, ad quam terminatur generatio, est imago; et amoris et nexus est spirari, non generari; e converso, imaginis est generari, non spirari, cum non sit consimilis ratio propria hypostasum secundum se, nec erit consimilis emanatio, ipse vero procedit, ac si ad substantiam proprie terminaretur ». *Ibid. q. 2. ad 3.*

(10) « Generatio in divinis facit realem di-

stinctionem inter generantem et generatum, non rationalem vel intellectualem solum, sicut dixit Sabellius, sed realem quantum ad personam, non quantum ad essentiam, sicut dicit Arius. Quod sic patet. Generatio in creaturis dicit emanationem per modum actionis, sive mutationis, in Deo emanationem per modum relationis. In quantum enim emanatio dicit distinctionem ratione emanationis, est distinctio, quia, sicut dicit Anselmus *(De process. Sp. S. post princ.)*: Nec intellectus capit, nec natura permittit, illum, qui est ab alio, esse illum a quo est, secundum quod positive dicitur aliquis esse ab alio. Nam Pater privative dicitur esse a se, idest, non ab alio; in quantum autem talis emanatio ponit distinctionem in persona. Generatio enim est productio convenientis in natura; ratione igitur naturae non potest esse distinctio. Ergo vel erit ratione suppositi, vel proprietatis. Si proprietatis, aut absolute, aut respective. Non absolute, quia tunc esset distinctio in natura. Nec respective, utputa relationis, quia in relatione secundum se non est motus in creaturis, nec origo in divinis. Unde filiatio non generatur nisi in alio; ergo necesse est, quod sit distinctio in supposito. Similiter ratione relationis est distinctio, quia nihil ad se refertur, nec ordinatur. Ratione vero talis relationis est distinctio personalis, quia generare et generari, cum dicant relationem per modum actionis et passionis, dicunt eam in supposito, et respectu suppositi. Et ideo, quia relatio inter extrema notat distinctionem, patet quod distinctio est ibi suppositorum. » *1. dist. 9. a. 1. q. 2.*

(11) « Paternitas et generatio sunt una notio secundum rem, licet generatio vario modo significetur » — Cum generatio originem dicat, paternitas vero habitudinem, generatio est ratio paternitatis, et non e converso. » *1. dist. 27. p. 1. a. 1. qq. 1. 2.*

(12) « Hujusmodi termini numerales dicuntur secundum relationem, et important notiones. Et hoc patet, quia in divinis important distinctionem, distinctio autem est a proprietatibus. Unde *Tres* important proprietatem trium personarum in concretione. Notio autem, in quantum convenit soli, dicitur esse proprietas: in quantum vero ab alio distinguit, dicitur esse unitas. Unde dicuntur personae tres tribus proprietatibus distinctae... Ad illud, quod objicitur, quod notiones sunt quinque, dicendum quod *Tres* non quascumque notiones importat, sed solum personales. Illa enim notio, quae facit illam personam esse personam et ab omnibus distinctam, illa dicitur unitas personae, in quantum dat esse distinctum; et illa notio est una unius, sicut una est unitas unius, et illae sunt tantum tres: et ideo, cum sint tres unitates in tribus personis; hinc est quod personae solummodo tres dicuntur. » *1. dist. 24. a. 2. q. 2. in concl. et ad 4.*

(13) Hoc nomen *ingenitus*, secundum quod convenit Patri proprie, dicit relationem privative, sed ex hoc ipso ex consequenti dicit relationem positive. Quod patet sic. Non generari enim dicitur, qui simpliciter non generatur; et sic convenit non tantum Patri, sed essentiae, et Spiritui sancto. Sed ultra hunc intellectum, prout proprie convenit Patri, addit, quia Pater non generatur, nec per generationem accipitur; et sic excluditur essentia, quae per generationem accipitur, sed adhuc convenit Spiritui sancto. Prout autem convenit soli Patri, sic dicitur *ingenitus*, quia non generatur, nec per generationem accipitur, nec generationem consequitur. Per primum membrum excluditur Filius, per secundum essentia, per tertium Spiritus sanctus, cujus processio praesupponit generationem secundum ordinem originalem, quia procedit ut nexus a Patre et Filio. Quamvis enim in divinis non sit prius et posterius, tamen secundum originem et rationem intelligendi prior est generatio Filii, quam processio Spiritus sancti, et tamen sunt simul natura. Sic ergo large accepto verbo consequendi, cum ibi proprie non sit praecedere et sequi, tripliciter dicitur aliquis esse *ingenitus*, aut quia non producitur per generationem, nec per generationem accipitur, sive habetur; aut quia nec producitur, nec accipitur, nec consequitur. Hoc igitur modo *ingenitus* importat nullo modo esse ab alio, et ita primitatem, ac per hoc fontalem plenitudinem, » *1. dist. 28. a. 1. q. 1.*

(14) « Principii nomen absque ulla imper-

fectione recipitur in divinis; ibidemque tum notionaliter, tum essentialiter accipi potest. » — «In divinis est vera origo, sive emanatio, non tantum vera, sed etiam completissima. Ad hoc autem quod sit perfectissima, necesse est quod emanans habeat cum producente aequalitatem omnimodam, ac unitatem in substantia, quia nihil potest aequari Deo, nisi Deus. Si ergo emanatio et origo debet exprimi convenienter et catholice, debent recipi nomina dicentia originis veritatem, et non recipi nomina importantia imperfectionem, vel diversitatem, vel inaequalitatem. Quoniam ergo principium et principiatum dicunt originis veritatem, ideo utrumque recipitur in divinis, maxime autem intentio principii. Sed quoniam posterius dicit imperfectionem, et initium similiter, quia dicit imperfectam durationem, scilicet inceptionem; et intentio causae importat diversitatem, quia causa est ad cujus esse sequitur aliud, et intentio finis inaequalitatem, quia finis melior est his, quae sunt ad finem; ideo nec intentio prioris et posterioris, nec initii et initiati, nec causae et effectus, nec finis et ejus quod est ad finem, recipitur in persona respectu personae, sed intentio producentis et producti, quia possibile est quod productus sit summe perfectus, et aequetur producenti; ideo recipitur in divinis, similiter et intentio principii. » *1. dist. 29. a. 1. q. 1.*

(15) « Hoc, quod est *Innascibilis*, aliam relationem importat, quam hoc quod est Pater, sive quantum ad principalem intellectum, sive quantum ad consequentem. Quantum ad principalem, manifestum est, quia importat respectum ad principium per modum privationis, Pater autem importat respectum ad principiatum per modum positionis et generationis; et ita dicunt diversas habitudines, quarum una est habitudo vera, altera privatio habitudinis. Quantum ad consequentem intellectum similiter differunt, licet non tantum. Nam Pater dicit rationem principii solum respectu Filii, et per modum generationis; sed innascibile universalem dicit principalitatem, sive fontalem plenitudinem in producendo, non tantum quantum ad generationem, sed etiam quantum ad spirationem, non tantum respectu Filii, sed etiam respectu Spiritus sancti. Et hoc patet, quia *innascibilis* dicitur eo quod non generatur, nec generationem consequitur. Ergo in nomine *innascibilis* aufertur ratio nascendi et procedendi; et si hoc, ponitur ratio omnimodae principalitatis, et ideo fontalis plenitudinis. » *1. dist. 28. a. 1. q. 2.*

(16) « Improcessibilitas notio ipsius Patris dici non debet, cum neque primo, neque ex consequenti positive significet aliquid. » *Ibid. q. 4.*

(17) « Paternitas est notio personalis Patris. Ad hoc enim quod aliqua relatio sit personalis, oportet quod dicat illius personae primam et propriam habitudinem, et per modum positionis, et completionis; sed constat quod innascibilitas, quantum ad primum intellectum, non dicit positionem, quantum ad consequentem intellectum non dicit specialem relationem, sed fontalem plenitudinem. Similiter spiratio non dicit propriam relationem; et ideo necesse est quod paternitas dicat. » *Ibid. q. 3.*

(18) « Sicut exemplar secundum proprietatem vocabuli dicit expressionem per modum activi, unde exemplar dicitur ad cujus imitationem fit aliquid; sic e contrario imago per modum passivi: et dicitur imago, quod alterum exprimit, et imitatur. Et hoc modo accipitur imago dupliciter, secundum quod duplex est expressio, scilicet vel in naturae unitate, vel in naturae diversitate. In naturae communitate, sive unitate, sicut filius Imperatoris dicitur imago Patris. In naturae diversitate, sicut imago Imperatoris est in nummo. Sic respectu Dei dicitur imago per expressionem secundum identitatem naturae; et sic est imago increata: et dicitur notionaliter, sive secundum relationem, quia imago dicit emanationem, emanatio autem in unitate naturae non est nisi personae. Dicitur etiam imago per expressionem in diversitate naturae; et sic dicitur imago creata respectu totius Trinitatis. Et sic patet, quod imago in divinis accepta dicitur secundum relationem personae ad personam, et hoc secundum vocabuli proprietatem... Sed quoniam contingit abuti nomine exemplaris, ut etiam dicatur exemplar, quod ad imitationem alterius fit; sic e contrario contingit abuti imagine, ut dicatur imago, ad cujus expressionem fit aliquid; et sic, cum creatura fiat ad

expressionem unitatis essentiae in Trinitate personarum, potest dici imago de tota Trinitate; et sic dicitur imago ipsum imaginans, cum de ratione nominis dicatur imaginatum, sicut exemplar dicitur exemplatum abusive, quamvis exemplar sit exemplans... Imago creata, cum sit respectu unius essentiae, est communis imago trium personarum, et indicat unitatem substantiae in tribus. Unde nunquam imago pure dicitur ad se, quia semper dicit respectum, vel personae ad aliam personam, vel essentiae ad creaturam, sive creaturae ad divinam naturam. Nunquam etiam dicitur pure secundum substantiam, quia semper notat vel distinctionem interius, vel exterius. Unde imago non dicitur essentia simpliciter, sed essentia ut in tribus personis considerata. Tamen, proprietatem sermonis servando, imago dicitur secundum relationem personalem, prout dicitur imago aeterna. » *1. dist. 31. p. 2. a. 1. q. 1.*

(19) « Verbi creati interioris nomen convenienter ad divina dicitur translatum » — « Augustinus... similitudinem istius verbi ad illud assignat quantum ad tria, scilicet quantum ad emanationem, sive originem, quantum ad dispositionem, quantum ad unionem. Nam haec tria in Filio Dei est considerare: originem, secundum quam dicitur Filius; dispositionem aeternam, secundum quam dicitur mundus archetypus, et ars plena omnium rationum viventium; et unionem, secundum quam dicitur homo factus. » *1. dist. 27. p. 2. a. 1. q. 4.*

(20) « Imago in divinis non tantum dicit expressionem personae, sed etiam expressionem in summo. Expressio autem in summo duo ponit, scilicet quod sit unius ad unum, et quod sit secundum omnem modum. Quod sit unius ad unum, ponit per hoc quod illud, quod per superabundantiam dicitur, uni soli convenit, et si sit essentiale, essentiae, si personale, personae. Nam unum in summo non potest exprimere plura, vel plures, unum, inquam, in quo nulla est diversitas. Similiter unum summe non potest exprimi a pluribus, ut plures sunt, quia tunc omnino differentes essent. Ponit etiam aliud, videlicet ut sit expressio secundum omnem modum. Nam si ex aliquo respectu non habet exprimere, non exprimeret summe. Propter primam rationem, solus Filius est imago, quia solus ab uno procedit, Spiritus autem sanctus a duobus, et ideo aequaliter utrumque exprimit, et neutrum in summo. Propter secundam rationem, solus Filius est imago, quia secundum omnem respectum habet rationem exprimendi, et in quantum comparatur ad illum, a quo est, et in quantum comparatur ad illum, qui ex ipso est. In quantum comparatur ad illum, a quo est, quia exit per modum naturae, et ita per modum verbi, et speciei, et per modum similitudinis expressae. In quantum comparatur ad illum, qui est ex eo, quia per omnia et eodem modo spirat Filius, ut Pater; Spiritus sanctus autem in nullo horum convenit, ideo ratio imaginis est in solo Filio, quia ab uno tantum procedit, et quia per modum naturae, quia etiam consimiliter producit sanctum Spiritum. Media tamen ratio, quia per modum naturae, est ratio propria, aliae vero faciunt ad congruitatem. » *1. dist. 31. p. 2. a. 1. q. 2.*

(21) « Sapientia vel notitia dicit primum in intelligendo; deinde filius, qui dicit ipsam emanationem, sive conceptionem; deinde imago, quae dicit modum expressum emanandi; et tertio loco verbum, quod dicit haec omnia, et superaddit rationem exprimendi et manifestandi. » *1. dist. 27. p. 2. a. 1. q. 3.*

(22) « Sicut dicit Augustinus *(Ex 15. de Trin. c. 10. et 11.)*: Tunc verbum dicitur vel generatur, quando mente similitudo, vel imago alicujus cognoscibilis concipitur, et verbum illud respicit, quod respicit similitudo concepta. Quoniam igitur mens nostra, nec simul, nec uno et eodem videt se, et alia; ideo alio verbo dicit se, et alio alia, imo aliis: tot enim in eo sunt verba, quot intellecta. Summus autem Spiritus in Patre se et omnia uno aspectu et eodem cognoscit. Et cum intelligit se et alia, cognoscit ut aliorum principium; et quia in ipso vis conceptiva concipit similitudinem omnia circumplectentem sub intuitu uno, sive aspectu, concipit, sive generat, unum verbum, quod est similitudo Patris imitativa, et similitudo rerum exemplativa, et similitudo operativa; et ita tenet quasi medium, et dicitur Pater operari per verbum; et ulterius ipsi Verbo attribuitur, quod sit Dei virtus et Dei sa-

pientia. Et ita patet, quod verbum divinum dicit respectum ad Patrem, dicentem ipsum, a quo generatur per omnia consimilem. Dicit etiam respectum ad creaturam per modum exemplaritatis dispositivae et virtutis operativae. Et quia ista non dicunt respectum in actu, sed solum in habitu; dico quod sicut exemplar dicit respectum in habitu, et potentia similiter, quia multa scit Deus et potest, quae non facit, sic et verbum aeternum. » *1. dist. 27. p. 2. a. 1. q. 2.*

(23) « Una differentia potest accipi sic, ut verbum dicatur, quod procedit ab interioribus; imago, quod imitatur in exterioribus; et Filius complectitur utrumque: et ideo magis et communius dicitur Filius, quam aliquid aliorum. Vel aliter: Omnia haec tria important similitudinem alterius; sed si Filius importat illam similitudinem naturaliter emanantem, imago ut expresse imitantem, verbum ut aliis exprimentem, quantum est de se, sive natum exprimere; ideo Filius frequentius nominatur illa persona propter hoc, quod ipsam emanationem et habitudinem illam nomine importat proprio. Vel aliter: Imago importat illam similitudinem ut conformem, verbum importat illam ut mentalem, sive spiritualem, sed Filius connaturalem. » *1. dist. 27. p. 2. dub. 2.*

(24) « Dicendum quod, sicut patet ex verbis Augustini *(lib. 15. de Trin. c. 19)*: Donum dicitur in divinis proprie, sive personaliter, non essentialiter, sicut Verbum proprie dicitur de Filio: Datum autem potest accipi et essentialiter, et personaliter, sive proprie et communiter; tota enim Trinitas dat se, et tamen Pater, et Filius proprie dant Spiritum sanctum. Propter hoc notandum, quod datum de sui ratione idem est, quod communicatum. Potest igitur hoc, quod est datum, dici communicatum ex liberalitate; et sic est commune toti Trinitati. Vel ex liberalitate et auctoritate; et sic convenit Spiritui sancto et Filio, qui habent subauctoritatem respectu Patris. Vel potest dici datum ex liberalitate et auctoritate, non tantum communicatum, sed etiam productum; et hoc modo proprium est Spiritus sancti, cujus proprium est procedere secundum rationem liberalitatis, et ita secundum rationem doni, vel donabilis. Et hoc modo donum vel datum aequivalent. Differunt tamen, quia datum dicit communicationem in actu, sed donum in habitu. Et concedendum est, quod donum proprie dicitur in divinis de Spiritu sancto ». *1. dist. 18. a. 1. q. 4.*

(25) « Pater et Filius communicant in Spiritu; et ideo amborum est unitas. Et rursum ille Spiritus est amor, et ideo communicant in eo, ut in uno amore: et quia amor propriissime nexus est; ideo Spiritus sanctus proprie nexus est, quia amor mutuus est amor unicus et substantificus ». *1. dist. 10. a. 2. q. 2.*

(26) De proprietatibus personalibus, sive generatim, sive speciatim, multa videri possunt apud S. D. *1. dist. 26-30.*

CAPUT IV.

De istius fidei expressione catholica.

(In divinis sunt duo modi praedicandi, per modum substantiae et relationis: — tres modi supponendi, nomine essentiae, personae et notionis: — quatuor modi significandi substantiam, nomine essentiae, substantiae, hypostasis et personae: — quinque modi dicendi et quaerendi: — tres modi differendi ex diverso modo existendi, se habendi et intelligendi).

Ad istius etiam fidei expressionem catholicam tenendum est, secundum sacrorum Doctorum documenta, quod in divinis sunt duo modi praedicandi, scilicet per modum substantiae (1) et relationis; tres modi supponendi, scilicet essentiae, personae (2), notionis; quatuor modi significandi substantiam, scilicet nomine essentiae, sub-

stantiae, personae (a), hypostasis; quinque modi dicendi, scilicet, quis, qui, quae, quod et quid; tres (b) modi differendi, scilicet secundum differentem modum existendi, secundum differentem modum se habendi, et secundum differentem modum intelligendi.

Ratio autem ad intelligentiam (c) praedictorum haec est: quia, cum primum principium sit perfectissimum simul et simplicissimum, omnia, quae perfectionis sunt, de ipso dicuntur perfecte, (d) proprie et vere; quae autem imperfectionis sunt, aut non dicuntur, aut si dicuntur, secundum assumptionem humanae naturae dicuntur, vel transumptive (3) (e). Cum igitur decem sint praedicamenta, scilicet substantia, quantitas (4), relatio, qualitas, actio, passio, ubi, quando, situs et habitus; quinque ultima spectant proprie ad corporalia, seu mutabilia; ideo non attribuuntur Deo, nisi transumptivo modo et figurativo (5). Alia vero quinque praecedentia Deo attribuuntur secundum id, quod complectionem dicunt, ita tamen quod divinam simplicitatem non impediant. Omnia ergo haec praedicta (f) praedicamenta sunt idipsum, quod est illud (g), de quo praedicantur; et ita per comparationem ad subiectum, in quo sunt omnia, dicuntur transire in substantiam, relatione tamen excepta, quae cum duplicem habeat comparationem, scilicet ad (h) subiectum in quo, ad (i) terminum ad quem, primo modo transit, ne faciat compositionem, sed secundo modo manet, ut faciat distinctionem (6). Et hinc est, quod substantia continet unitatem, et (j) relatio multiplicat Trinitatem; et ideo manent ibi hi tantum duo modi praedicandi differentes, de quibus talis datur regula (k): Quae dicuntur secundum substantiam, de omnibus dicuntur, et singillatim, et (l) simul, et singulariter: quae vero secundum relationem, aut non de omnibus dicuntur, aut si de pluribus, pluraliter, ut relati, distincti, similes, aequales, propter relationem intrinsecam (7). Nomen autem Trinitatis comprehendit utrumque (8) (m).

Et quoniam plures possunt esse relationes in una persona, sicut sunt plures personae in una natura (9); ideo distinctio in notione non infert diversificationem personae, nec distinctio personae plurificationem naturae. Et propterea non quidquid convenit essentiae, convenit notioni, vel personae, nec e converso; et hinc est, quod sunt ibi tres modi supponendi (10), de quibus talis consuevit dari regula: Supposità essentià, non supponitur notio, nec persona; et supposità notione, non supponitur essentia, nec persona; et supposità personà, non supponitur essentia, nec notio, sicut patet per exempla (n).

Et quoniam vera distinctio est in suppositis substantiae, manente

(a) Et *add. ed.* 1484.
(b) Et tres *ibid.*
(c) Ad intelligentiam *om. ibid.*
(d) *Ita in ed.* 1484. *Recte.*
(e) Translative A BCDEFGHK.
(f) Praedicta *om. ed.* 1484.
(g) Id *ibid.*
(h) Ut ad *ibid.*
(i) Et ut ad *ibid.*
(j) Et *om. ibid.*
(k) Quod quae *ibid.*
(l) Et *om. ibid.*
(m) Nomen autem Trinitatis comprehendit utrumque *om. ed.* 1484.
(n) Exemplum *ibid.*

essentia una (11); ideo necesse est ibi multipliciter significari substantiam, scilicet ut communicabilem et incommunicabilem. Ut communicabilem per modum abstractionis, per nomen essentiae; et per modum concretionis, per nomen substantiae: ut incommunicabilem vero, vel ut distinguibilem per nomen hypostasis; vel ut distinctam per nomen personae. Vel aliter, scilicet (o) vel ut distinctam qualitercumque, et sic hypostasis: vel notabiliter et perfecte, et sic persona (12). Exempla horum quatuor sunt in creatura (p): hūmanitas, homo, aliquis homo, Petrus. Primum essentiam, secundum substantiam, tertium hypostasim, quartum personam dicit.

Et quia in persona, quae distinguitur, non solum est considerare eum, qui distinguitur, sed etiam (q) illud, quo distinguitur (r), et hoc est proprietas, sive notio (13); ideo necesse (s) est, quod in divinis sint quinque modi dicendi pariter et quaerendi: scilicet *quis,* ratione personae: *qui,* ratione hypostasis, quia dicit suppositum (t) substantiae indistinctae: *quae,* ratione notionis: *quod,* ratione substantiae: *quid,* sive *quo,* ratione essentiae (u).

Et quoniam omnes hi modi in unitate essentiae radicantur, quia quidquid est in Deo, est ipse Deus, unus, et solus (14); ideo non ponunt ibi differentiam nec secundum essentiam, nec secundum esse. Et propterea sunt ibi tantum (v) tres modi differendi (15), scilicet secundum modos (x) essendi, sive emanandi, sicut differt persona a persona: secundum modos se habendi, sicut differt persona et essentia, quia una persona ad alteram (y) refertur, et ideo distinguitur; essentia vero non refertur ad alteram, et ideo non distinguitur: secundum modos (z) etiam intelligendi, sicut differt una proprietas substantialis ab altera, ut bonitas et sapientia. Prima differentia est perfectissima et summa, quae possit reperiri in divinis, est enim in suppositis, ita quod unum non dicitur de altero. Secunda differentia est minor, quia (aa) est in attributis; licet enim unum possit dici de altero, ut persona de essentia, aliquid tamen dicitur de uno, quod non de altero, ut (bb) persona distinguitur et refertur, essentia vero non. Tertia vero differentia minima est, quia est in connotatis; licet enim (cc) unum de altero dicatur ad invicem, et idem possit dici de utrisque, non tamen idem connotatur utrobique, nec per idem intelligi datur utrumque. Ex primo modo differendi oritur pluralitas personarum: ex secundo modo pluralitas praedicationum substantialium et relativarum: ex tertio pluralitas proprietatum essentialium et notionum, sive ab aeterno sive ex tempore, sive proprie sive transumptive, sive com-

(o) Scilicet *om. ibid.*
(p) Videlicet *add. ibid.*
(q) Etiam *add. ibid.*
(r) *Ibid.* et *om.*
(s) Necessarium *ibid.*
(t) Subjectum *ed. Nor.*
(u) Divinae *add. ed.* 1484.
(v) Tantum *om. ibid.*
(x) Modum *ibid.*
(y) Aliam *ibid.*
(z) Modum *ibid.*
(aa) Quae *ibid.*
(bb) Quod *add. ibid.*
(cc) Enim *om. ibid.*

muniter sive appropriate. Dictorum exempla manifesta sunt. His intellectis, claret satis, et quid sentiendum, et qualiter loquendum sit ([dd]) de summa Trinitate divinarum personarum.

([dd]) Est ibid.

Ad Caput IV.

([1]) « Nomen substantiae a duplici proprietate potest dici, videlicet a per se stando, non per aliud: si sic, proprie est in divinis, et magis proprie quam in creaturis. Vel a substando alii vel aliis, et hoc est tripliciter. Vel alii inhaerenti; et sic false et improprie dicitur in divinis, quia proprietates in divinis non sunt accidentes, nec inhaerentes. Vel alii distinguenti; et sic dicitur in divinis non omnino improprie, nec omnino proprie, quia proprietas illa non inhaeret, et ideo non facit subsistere, sive substare, quasi sub alio stare, sed existere, quasi ab alio esse; et hinc est quod Richardus dicit in lib. de Trinit. *(l. 4. c. 20)*, quod melius dicitur existentia quam subsistentia. Vel quia substat ut perficienti; et sic dicitur res naturae substare respectu essentiae. Et iste modus magis est circa nostrum intelligere, quam circa divinum esse ». *1. dist. 23. a. 1. q. 2.*

([2]) « Personae nomen non incongrue, Spiritu sancto dictante, ad supposita divina est translatum, cum in illis dignitas et distinctio vere reperiantur ». *Ibid. q. 1.*

([3]) « Nihil est incommodi, quod de Deo, qui aeternus est, aliqua nomina ex tempore dicantur, quae ex principali significatione essentiam in respectu ad creaturas significant ». — « Quae de Deo ex tempore dicuntur, praedicantur per accidens, pro quanto de eo non necessario dicuntur ». — « Nomina, quae de Deo ex tempore dicuntur, non important aliquam relationem secundum rem in Deo, sed solum secundum modum intelligendi ». *1. dist. 30. a. 1. qq. 1-3.*

([4]) « Numerus in creaturis est quantitas, sed in Deo dicit relationem; et hoc patet sic. Distinctio in creaturis est per alicujus proprietatis vel qualitatis oppositionem, et ita per additionem: ubi autem additio, ibi limitatio: ubi limitatio, ibi unius ab alio divisio: et ubi haec sunt, ibi aggregatio diversorum, et mensuratio. Et quia quantitatis est mensurare, ad distinctionem in inferioribus sequitur numerus, et est modus essendi consequens materiam cum forma. In divinis autem est distinctio per originem, non per additionem alicujus; et ideo nulla additio, nulla limitatio: et ubi hoc non est, nec mensuratio, et ideo nec quantitas. Sed ubi origo, ibi habitudo et relatio; et ideo in divinis numerus non dicit quantitatem, sed magis relationem. Sed quoniam relatio non transit in substantiam, igitur nec termini numerales ». *1. dist. 24. a. 2. q. 2. ad 1.*

([5]) « Quaedam sunt nomina, quae significant rem, cujus veritas est in Deo, et oppositum in creatura, ut immensus et aeternus; et talia nullo modo transferuntur, nec secundum rem, nec secundum impositionem. Quaedam significant rem, cujus veritas est in Deo, et similitudo ejus in creatura, ut potentia, sapientia et voluntas; et talia nomina transferuntur a creaturis ad Deum non secundum rem, sed secundum impositionem, quia prius imposita sunt creaturis quam Deo, licet prius sint in Deo. Quaedam sunt nomina, quae significant rem, cujus veritas est in creatura, et consimilis proprietas in Deo, ut lapis et leo; res enim significata est in creatura, sed similitudo proprietatis, ut stabilitas et fortitudo, est in Deo; et ista sunt proprie translativa ». *1. dist. 22. a. 1. q. 3.*

([6]) « Relatio in aliquibus convenit cum aliis praedicamentis, in aliquibus differt. Convenit enim in hoc, quod est praedicamentum, et genus entis, et in hoc quod est accidens: et disconvenit in hoc, quod praeter alia genera habet respectum non solum ad subjectum, sed etiam ad objectum, secundum habitudinem et dependentiam. Quantum ad primas conditiones impossibile est relationem manere in di-

vinis, sicut alia genera, et hoc propter summam simplicitatem. In Deo enim relatio non est praedicamentum, nec accidens, sed substantia est. Quantum vero ad conditiones, quas habet respectu objecti, necesse est quodam modo manere, et hoc propter veram distinctionem, quae est in divinis, et veram originem et habitudinem. Et necesse est quodam modo non manere, scilicet quantum ad dependentiam, et hoc propter omnimodam absolutionem, quae est in divinis. Alia igitur genera simpliciter transeunt, sed relatio quodam modo manet, et quodam modo transit. Quia alia genera respectum solum ad subjectum dicunt, et secundum illum transeunt. Sed relatio ultra dicit respectum ad objectum, et secundum illum respectum dicit pluralitatem, quae vere est in divinis; et ita relatio manet. Patet etiam quo modo transit, videlicet, quantum ad omne, quod dicit compositionem. Unde non est genus, neque in genere; nec est accidens, nec aliud ». *1. dist. 26. a. 1. q. 2.*

(7) Quatuor sunt genera nominum in divinis. Quaedam enim essentialia sunt dicta essentialiter, ut divinitas, deitas et majestas. Quaedam essentialia personaliter dicta, ut potentia generandi. Quaedam personalia dicta personaliter, ut generans et genitus. Quaedam personalia dicta essentialiter, ut missus, incarnatus, et hujusmodi, quae dicunt respectum ad personam, et ideo personalia et effectum in creatura, et ideo essentialiter sunt dicta ». *1. dist. 7. a. 1. q. 1. ad 4.* Cfr quoque *1. dist. 5. a. 1. q. 1. et dist. 31. p. 1. a. 1. per integrum.*

(8) « Convenit dici quod hoc nomen *Trinitas* duplicem habet etymologiam. Uno modo Trinitas dicitur unitas ter; et sic nomen numerale cadit in eo ut complementum; et sic dicitur secundum relationem, sicut termini numerales; et unitas, quam importat, est unitas personalis, non essentialis, quia illa plurificatur. Alia etymologia est, Trinitas est unitas trium; et tunc unitas non numeratur, sed significatur ut communicabilis tribus. Et quoniam haec unitas est essentialis, ideo importat unitatem essentialem. Et haec quidem etymologia absque dubio habet veritatem, sed prima non videtur habere veritatem. Nam cum eandem significationem habeat trinus et Trinitas, si illa est etymologia: Trinitas unitas ter, tunc trinus diceretur unus ter. Hoc autem non potest dici de Deo, videlicet ter unus, cum tamen dicatur trinus. Propter quod dicendum, quod hujusmodi nomina important unitatem formalem, sive essentiae, cum pluralitate suppositorum; et ideo habent quodammodo naturam termini substantialis in hoc, quod dicuntur de tribus singulariter, et termini numeralis in hoc, quod dicuntur de nullo per se ». *1. dist. 24. a. 3. q. 2.*

(9) « Cum ratio unitatis sit ratio distinctionis cum indivisione, in divinis autem ponamus essentiam distinctam ab aliis essentiis per seipsam, et personam distingui ab aliis per proprietatem; necesse est etiam in divinis ponere et unitatem essentialem et personalem. Quoniam igitur persona non est aliud ab essentia, unitas essentiae et personae non sunt duae unitates secundum rem, sed una ratione differens. Ideo unitas de hac et illa non dicitur aequivoce, quoniam nec illi, nec isti imponitur specialiter. Quia ergo concretum accipit specialem significationem ab abstracto; hoc nomen *Unus* importat in divinis unitatem essentialem et personalem. Et cum adjective tenetur, indifferenter importat utramque, determinatur autem per adjunctum. Cum enim additur termino essentiali, importat essentialem; cum additur termino notionali, importat personalem; cum autem substantivatur, necesse est quod seipso determinetur. Et ideo, cum neutrum genus importet quod dicit sub indistinctione, in neutro convenienter attributum est, sive appropriatum, unitati essentiali. In masculino vero, quia importat distinctionem et suppositum certum, et quia dicit rationem producentis, appropriatum est unitati personali. Et ideo patet, quod sic non accipitur ut ens, neque ut convertibile cum eo, sed solum in neutro ». *1. dist. 24. a. 1. q. 2.*

(10) « Nomen accipi differenter in divinis potest esse tripliciter, aut quantum ad suppositum, aut quantum ad significatum, aut quantum ad connotatum. Primo modo accipitur differenter hoc nomen *Deus,* cum dicitur: Deus est Trinitas, et Deus generat; quia in prima stat pro natura, in secunda pro persona, et il-

lud non inducit aliquam multiplicitatem. Alio modo contingit terminum differenter accipi quantum ad significatum, secundum quod ipse terminus in una sui acceptione significat essentiam, in alia personam; sicut hoc nomen *Pater,* prout Deus, dicitur Pater Filii, et prout dicitur Pater noster, et hoc inducit aequivocationem, quia est diversitas significationis, non in re ipsa, sed in significando. Tertio modo contingit differenter accipi ratione connotati, utpote hoc nomen *principium,* dictum essentialiter connotat effectum creatum, dictum personaliter nihil connotat creatum ». *1. dist. 29. a. 1. q. 2.*

(11) « In omni substantia, cujus est esse et operari, necessario intelligimus naturam, et habentem naturam. Et naturam dicimus essentiam vel substantiam; habentem naturam dicimus personam. Quo modo ergo in creatura rationali contingit unam personam habere plures naturas, scilicet corporalem et spiritualem; sic et a contrario sensu contingit in Deo propter summam simplicitatem unam naturam haberi a pluribus, quia contingit eam haberi alio et alio modo; et hoc non potest esse ab eodem. Quia ergo eadem est natura, tantum habita et non numerata; ideo tantum dicitur una substantia et essentia; quia vero plures habentes, ideo plures personae, nulla omnino repugnantia existente ». *1. dist. 23. a. 2. q. 2.*

(12) « Cum fides dicat Deum esse trinum et unum, in quantum dicit unum, non possumus intelligere unum, quin intelligamus *quod est,* et *quo est* unnm: et *quo est* unum, est id *quo est;* et *quod est* unum, est illud, *quod est.* Primum est *essentia,* secundum *substantia.* Si intelligamus trinum, necesse est quod intelligamus eum, qui distinguitur, et quo distinguitur. Quo distinguitur, est proprietas; ille autem, qui distinguitur, semper significatur ut distinctus. Et hoc potest esse dupliciter, vel ut distinctus proprietate quacumque, vel ut distinctus proprietate nobili. Primum significatur nomine *subsistentiae,* quae dicitur prima substantia, et non tantum convenit individuo hominis, sed etiam asini. Secundum significatur per hoc nomen, *persona,* quod importat nobilem proprietatem, et non convenit nisi supposito rationalis creaturae. Pro qua Graeci utuntur *hypostasis* nomine, sicut nos nomine personae, ut dicit Boëtius, qui ait quod Graeci utuntur nomine hypostasis pro supposito rationalis creaturae ». *1. dist. 23. a. 1. q. 3.*

(13) « Proprietas dicitur, in quantum convenit soli: relatio, in quantum dicit habitudinem ad alterum: notio, in quantum principium cognoscendi. Et quia omnis proprietas est ratio cognoscendi, similiter et omnis relatio; ideo nomen notionis est plus quam ista duo ». *1. dist. 26. a. 1. q. 4.*

(14) Qualiter dictiones exclusive accipiantur in divinis, vide *1. dist. 21. per integrum.*

(15) « Est notandum, quod est dici diversimode, secundum triplicem differentiam. Uno modo dici diversimode attenditur secundum diversum modum essendi, qui est per se, et per accidens. Et hoc quidem modo non est dici diversimode in divinis, quia ista diversitas modi ponit diversitatem essentialem in re dicta; et quantum ad hoc unus solus modus dicendi est in Deo. Nam omnia, quae dicuntur de Deo, sunt ipse Deus, et ejus substantia. Alio modo dici diversimode est secundum diversum modum intelligendi, qui quidem attenditur secundum aliam, et aliam rationem, sive modum cognoscendi; et sic non tantum est dici diversimode in nominibus divinis, imo omnimode, quia Deus non tantum cognoscitur per diversa, imo per omnia rerum genera; et sic nomina dicta de Deo quaedam dicuntur per modum substantiae, ut Deus; quaedam per modum qualitatis, ut bonus, et sic de aliis omnibus. Tertio modo dici diversimode est secundum diversum modum se habendi, quod quidem attenditur quantum ad absolutum, et ad comparatum, sive relatum; et hic quidem modus diversitatis minor est quam primus, et major quam secundus. Minor quam primus, quia secundum primum attenditur diversitas essentialis et compositio. Major quam secundus, quia secundum illum non omnino attenditur in re distinctio. Secundum autem istum modum attenditur in eo unitas et pluralitas; unitas secundum absolutum, pluralitas secundum respectum. Et quantum ad hunc modum solum sunt duo modi dicendi, scilicet secundum substantiam ad se, et secundum relatio-

nem, ut illa quae dicuntur ad aliquid. Quia vero haec non dicunt alium modum essendi, ideo haec praedicantur de illis, et sunt unum. Et quia dicunt alium modum se habendi, ideo secundum illa unitas, secundum haec pluralitas ». *1. dist. 22. a. 1. q. 4.*

CAPUT V.

De unitate divinae naturae in multiformitate apparitionum.

(Deus se manifestat generaliter per effectuum universitatem; — specialiter per habitationem, — per apparitionem, — per descensum, — per missionem. — Missio vel apparitio unius personae non est missio vel apparitio personae alterius. — Solius Patris est mittere et non mitti; — solius Spiritus Sancti est mitti et non mittere, quoad divinas personas; solius Filii mittere et mitti).

Secundo autem de pluralitate apparitionum docet divina doctrina hoc esse tenendum. Cum Deus sit incircumscriptibilis, invisibilis et incommutabilis, nihilominus tamen habitat in sanctis viris specialiter [a]. Apparuit Patriarchis et Prophetis, descendit de caelis, misit etiam [b] Filium et Spiritum Sanctum ad salutem humani generis. Et licet in Deo sint [c] indivisa natura, virtus et operatio Trinitatis; missio tamen, vel apparitio unius personae, non est missio, vel apparitio alterius. Licet etiam [d] sit ibi summa aequalitas, solius tamen est Patris mittere, et non mitti: Spiritus Sancti est tantummodo [e] mitti respectu divinarum personarum, nisi forte dicatur mittere hominem assumptum: Filii autem est mittere, et mitti, sicut ex Scripturis potest colligi [f].

Intelligentia autem et ratio praedictorum haec est: quia licet primum principium sit immensum et incircumscriptibile, sit incorporeum et invisibile, sit aeternum et incommutabile; principium tamen est rerum spiritualium et corporalium, naturalium et gratuitarum, ac per hoc rerum etiam mutabilium, sensibilium et circumscriptarum, per quas, licet ipse sit [g] immutabilis, insensibilis, incircumscriptibilis [h], seipsum reddit manifestum et notum. Reddit autem se manifestum et notum generaliter per universitatem suorum effectuum ab ipso emanantium, in quibus dicitur esse per essentiam, potentiam et praesentiam, quod se extendit ad omnia creata. Reddit etiam se specialiter notum per aliquos effectus, qui in ipsum specialiter ducunt, ratione quorum dicitur habitare [i], apparere, descendere, mitti et mittere [1]. Habitare namque dicit effectum spiritualem et [j] specialem cum acceptatione; sicut est [k] effectus gratiae gratum facientis, quae est deiformis, et in Deum reducit, et Deum facit nos habere, et haberi a nobis, ac per hoc et [l] inhabitare in nobis [2]. Et quia gratiae

(a) Spiritualiter *ed.* 1484.
(b) Etiam et *ibid.*
(c) Sint ABCDEFG *et ed.* 1484 *Recte.*
(d) Etiam *om. ed.* 1484.
(e) Tantum *ibid.*
(f) Sicut ex praedictis apparet; *ed. Venet. et an.* 1484.
(g) Sit *om. ed.* 1481.
(h) Incircumscriptus *ed. Ven. et* 1481.
(i) Inhabitare *ed. Ven. et* 1484.
(j) Spiritualem et *om. ibd.*
(k) Est *om. ed.* 1481.
(l) Et *om. ibid.*

effectus communis est omnibus personis, ideo una persona non habitat sine alia; imo simul tota Trinitas.

Apparere vero dicit effectum sensibilem cum expressa significatione, sicut Spiritus sanctus apparuit in columba *(Jo. 1. 34)* (3). Et quoniam, sicut personae divinae distinctae sunt, sic distincte significari possunt, et signis, et nominibus; ideo quaelibet persona pòtest per se apparere, et apparitio potest omnibus competere, sive insimul, sive cuilibet personae per se (4) (m). Unde quod Spiritus sanctus dicitur in linguis igneis et columba apparuisse (5), hoc non est propter novum vinculum, vel effectum specialem (6), sed propter unionem, quae est inter signum et signatum, sibi specialiter et modo et origine deputatum (7). Descendere autem dicit utrumlibet effectuum praedictorum cum inchoatione. Deus enim beatissimis Angelis semper est praesens in caelis, quia in eis semper habitat et apparet. Peccatoribus autem in terris est modo ut absens, et quantum ad gratiam, et quantum ad notitiam; ideo cum incipit apparere vel inhabitare, de praesente (n) caelis et quasi absente nobis, fit praesens terris; et ideo, licet in se non mutetur, tamen dicitur descendere nobis.

(m) Et apparitio potest cuilibet competere sive omnibus simul, sive cuilibet per se, ed. Ven. et 1484.

(n) In add. ed. 1484.

Mitti vero dicit effectus praedictos cum aeterna productione. Tunc enim Pater mittit Filium, cum faciendo eum nobis praesentem per notitiam vel gratiam, insinuat (o), quod ab ipso procedit (8). Et quia Pater a nullo procedit, ideo nusquam dicitur mitti. Quia vero Filius et (p) producit et producitur, ideo mittit et mittitur. Quia vero Spiritus sanctus aeternaliter producitur, sed non producit, nisi ex tempore; ideo ipsius est proprie mitti (9) et non mittere (q), nisi respectu creaturae (10). Ex quo apparet, quod hae sunt impropriae, et exponendae (r): « Spiritus sanctus mittit se: Spiritus sanctus mittit Filium: Filius mittit seipsum » ; nisi intelligatur, in quantum est de Virgine natus. Patet etiam, quare mittere et mitti non competit omnibus, quia licet dicat effectum in creatura, dicit tamen relationem intrinsecam; ita quod mittere dicit auctoritatem, mitti subauctoritatem, ratione productionis aeternae interius importatae.

(o) Innuit ed. Ven. et 1484.

(p) Et om. ed. 1484.

(q) Mittere vero non competit sibi, nisi etc. Ed. Ven. et 1484.

(r) Improprie exponendae ed. Arg.

AD CAPUT V.

(1) « In creaturis omnibus dicitur Deus *esse* quantum ad naturam; et hoc tripliciter, scilicet per essentiam, praesentiam, et potentiam; ita quod extra immensitatem divinae essentiae nihil manet; propter limpiditatem divinae praesentiae nihil latet; contra infinitatem divinae potentiae nihil valet: et sic esse competit beatissimae Trinitati. Dicitur *habitare* in justis, quantum ad gratiam, quae est effectus beatissimae Trinitatis, ad Deum redu-

cens, et faciens nos habere Deum, et Deum haberi a nobis, ac per hoc Deus Trinitas in nobis dicitur habitare. Dicitur *sedere* in beatis, quantum ad gloriam, ratione cujus Deus trinus in beatorum mentibus quietatur, in quorum potestativa sedet, ut aequitas, in cognitiva lucet, ut veritas, in affectiva ardet, ut caritas ». *Centiloq. p. 3. sect. 3.*

(2) « Habitare Deum in nobis est effectum spiritualem causare in nobis, cum acceptatione per caritatem, qua Deus nos habet, et habetur a nobis ». *Decl. Term. Theol.*

(3) « Deus dicitur esse in creaturis quatuor modis: Primo modo per rationem essendi; et sic est in omnibus, et aequaliter, nec descendit, nec movetur, nec recedit. Secundo modo per rationem signandi, vel ostendendi; sic Deus dicebatur esse in iis creaturis, quae ipsum signant, sicut in monte Sinai, et nube. Tertio modo per rationem gratificandi; sic dicitur esse in iis, quos amat, et qui eum amant. Quarto modo per rationem uniendi, vel assumendi; sic in Christo. Primo igitur modo existendi, quia universalis et communis, non respondet descensus, vel ascensus: aliis modis sic. Unde Deus dicitur aliquando descendere, quando descendit creatura, quae ipsum signat. Aliquando quando confert gratiam. Aliquando quando descendit natura assumpta. Quia igitur ad hoc erat illa columba instituta, et specialiter ostendebat Spiritum; ideo dicitur descendisse in ipsa, non in alia, non ratione effectus specialis, vel novae unionis, sed ostensionis ». *Comm. in Ev. Joan. c. 1. v. 34. n. 69. vol. 1. Supplem.*

(4) « Missio visibilis praesupponit missionem tanquam superius, et superaddit differentiam, quae est visibile. Missio autem communiter, ut dictum fuit supra in praecedenti distinctione, praesupponit circa missum emanationem, et superaddit manifestationem. Et quoniam manifestatio emanationis, secundum quam attenditur missio, non fit nisi super eum, quem Spiritus sanctus inhabitat per effectum gratiae inhabitantis; hinc est, quod missio de ratione generali dicit manifestationem emanationis, et inhabitationis. Haec autem differentia visibilis superadveniens missioni, contrahit ipsam quantum ad principale significatum, quod est manifestatio: ideo dicit manifestationem cum apparitione, sive apparitionem manifestantem personae emanantis inhabitationem, vel personae inhabitantis emanationem. Unde concedo, quod visibilis missio est apparitio; sed haec non est tota ratio, sed apparitio, in qua manifestatur divina persona, non tantum ut operans, sed etiam ut inhabitans; nec tantum ut inhabitans, sed etiam ut emanans, quasi ab alio veniens. Per primum excludit apparitionem Dei in qualibet creatura. Per secundum, apparitionem in Veteri Testamento. Per tertium, apparitionem Patris; quia Pater non apparuit ut emanans, sive ab alio veniens ». *1. dist. 16. a. 1. q. 1.*

(5) « Quare tot modis apparuit Spiritus sanctus, dicendum quod apparitio Spiritus sancti fuit ad manifestandam plenitudinem redundantiae, ut prius habitum est; et quoniam redundantia potest esse triplex, ideo tribus modis apparuit. Potest enim esse haec plenitudo per redemptionem; et ita fuit in Christo, et haec est perfecta gratia per omnem modum. Ideo in Christo apparuit in columba, quia erat pretium redemptionis primogenitorum, et erat animal integrum et perfectum. Potest etiam esse per vitae influentiam quantum ad sensum et motum, et hoc mediantibus Sacramentis; et haec plenitudo est in sacerdotibus, et ideo datus est eis Spiritus sanctus in specie flatus, ut habetur in Joan. (20. 6): *Insufflavit in eos dicens: Accipite Spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata, et cetera.* Potest etiam tertio modo esse per cognitionis administrationem sive doctrinam; et haec plenitudo est in Apostolis et Doctoribus; et ideo Spiritus Sanctus apparuit eis in linguis igneis. *1. d. 16. a. 1. q.* 3. *ad 5.*

(6) « ... De Spiritu sancto dicendum, quod ejus missio visibilis utilis est ad manifestandam et emanationem et inhabitationem, sed non qualemcumque inhabitationem, nec in omni genere personae. Propterea intelligendum, quod est inhabitatio duplex, scilicet secundum sanctificationis sufficientiam, et secundum plenitudinis redundantiam. Illa, quae est secundum sanctificationis sufficientiam, interius invisibiliter latet. Quae vero secundum redundantiam, exterius apparet; et ideo talis

inhabitatio in signo visibili et exteriori manifestari debet, sicut factum est in Apostolis. Similiter intelligendum, quod duplex est genus credentium. Quidam enim volunt signa, ut puta, sensuales. Quidam intelligentiam quaerentes, utputa, jam provecti. Quaerentes signa, ut per haec manuducantur ad intelligibilia, propter tales utilis est missio visibilis, ad manifestandam inhabitationem plenitudinis redundantis, et hoc personis manuducendis per sensum. Ex hoc patet primum, quare scilicet non fuit missio visibilis tempore legis scriptae, quia non erat missio in plenitudine, quoadusque venit plenitudo temporis. Patet etiam, quare modo non datur, sive mittitur visibiliter, quia jam manuducti sumus ad fidem; unde sicut cessaverunt miracula, ita exteriora signa ». *1. d. 16. a. 1. q. 2.*

(7) « Filii missio visibilis fuit in forma rationali congruenter facta, quoniam apparuit ut Mediator: Spiritus sancti vero in igne, et columbae specie, ut manifestaretur instructor ». — « Dicendum, quod finis imponit necessitatem his, quae sunt ad finem; ideo modus apparendi sumendus est juxta finem apparitionis. Apparuit autem Filius in carne, ut esset Mediator: Spiritus vero sanctus, ut Doctor: *Cum venerit docebit vos omnem veritatem (Joan. 16. 13).* Ad mediationem autem necessaria est extremorum separatorum concursio, et in unum unio, sicut patet; et ideo Filius in creatura apparuit, ut unitus. Ad eruditionem autem ignorantium intervenit signum; ideo Spiritus sanctus apparuit in creatura, ut signatum in signo. Quoniam ergo nihil est Deo perfecte unibile, nisi beatificabile, et hoc solum est substantia rationalis; ideo Filius in sola substantia rationali apparuit. Quia vero usui significationis purae convenit creatura irrationalis magis quam rationalis, ne forte crederetur unita, non tantum significans; ideo Spiritus sanctus apparuit in creatura irrationali, quae aliquo modo haberet rationem significandi et exprimendi, sicut flatus significat spirationem, ignis vero dilectionem. Rursus, quoniam ad perfectam mediationem requiritur, quod mediator sit unus, et quod unio sit inseparabilis; Filii apparitio singularis fuit et indivisibilis. Sed contra, quia non potest Spiritus sanctus perfecte significari in uno signo; ideo oportuit per plura: et ideo Filius uno modo apparuit, sed Spiritus sanctus pluribus. ». *1. dist. 16. a. 1. q. 3.*

(8) « Dicendum tam de Filio, quam de Spiritu sancto, quod dari vel mitti est dupliciter, vel simpliciter, vel ad hoc. Tunc datur simpliciter, quando simpliciter habetur, videlicet non tantum ad usum, sed ad fructum; hoc autem est solum per dona gratiae gratum facientis, et ideo in illa solum datur simpliciter vel Filius, vel Spiritus sanctus. Alio modo dicitur dari ad hoc, quando non ad fructum, sed ad auxilium, sive ad aliquem usum aliqua dona donantur; et hoc fit, cum dantur aliqua dona gratiae gratis datae, in quibus manifestatur Filius vel Spiritus sanctus ». *1. dist. 15. p. 2. a. 1. q. 1.*

(9) « Missio Filii et Spiritus sancti quoad radicem gratiae eadem est: quoad habitus aliqua est indistinctio: quoad actus est alia, et alia, semper tamen sunt indivisae ». — « Dicendum, quod in missione invisibili est donorum collatio, in quibus est manifestatio et inhabitatio. Et secundum hoc intelligendum est, quod est loqui de donis Dei quantum ad radicem, vel quantum ad habitum, vel quantum ad actum consequentem. Loquendo autem quantum ad radicem, sic quia una est gratia gratum faciens, per quam inhabitat Filius et Spiritus sanctus, quae est radix donorum gratuitorum; sic dantur vel mittuntur eodem dono. Loquendo autem quantum ad habitum, sic distinguendum, quia quidam habitus sunt pure affectivi, quidam pure cognitivi, quidam medii. In habitibus pure affectivis datur, sive mittitur, Spiritus sanctus, quia ei appropriatur. In habitibus pure cognitivis nec Filius, nec Spiritus Sanctus proprie, sicut dictum est, mittitur. In habitibus autem partim cognitivis, partim affectivis, secundum quod diversa in se continent, et Filius mittitur et Spiritus sanctus. Nam cognitivi dicunt in manifestationem verbi, affectivi in manifestationem amoris. Si autem loquamur quantum ad actus consequentes, qui sunt illuminatio intellectus et affectus inflammatio; sic vocando donum, in aliis et aliis donis mittuntur; sed quoniam ista conjuncta sunt, ideo missio Filii et Spi-

ritus sancti invisibiles, sunt indivisae, et secundum hoc procedunt rationes ad opposita partes. Tamen illud, quod adducit pro simili in missione sensibili, nequaquam est simile, quia non est tanta unio et connexio in signis exterioribus, quanta est in habitibus interioribus ». — « Spiritus sanctus mitti dicitur non in profectu gratiae prius habitae solum, sed in collatione novi doni, et novi usus ». — « Ad hoc dicunt aliqui, quod gratiam augeri est dupliciter, scilicet perceptibiliter, et imperceptibiliter. Si perceptibiliter, tunc dicunt in tali augmento dari, vel mitti Filium et Spiritum sanctum. Si autem imperceptibiliter, tunc dicunt ipsum non mitti. Et ratio hujus est, quia tunc dicitur dari vel mitti, cum mente percipitur: sed aliter potest dici, quod augmentum gratiae est dupliciter; aut secundum profectum in gratia prius habita, aut ejus usu, aut per collationem novi usus, vel etiam doni gratuiti. Si solum per profectum, sicut ostendunt ultimae rationes, non dicitur mitti Spiritus sanctus. Si autem per collationem novi doni, sicut fuit Apostolis in die Pentecostes, vel novi usus, sicut est in confirmatione; tunc potest dici mitti vel dari Spiritus sanctus, quia aliquo modo est ibi de novo quantum ad illud donum vel usum doni, et quia abundantius est. *1. dist. 15. p. 2. a. 1. qq. 2-3.*

(10) « Cum mittitur Filius, vel Spiritus sanctus ad aliquem, non mittitur, ut sit ibi, ubi prius non erat, sed ut sit in eo aliter, quam prius: sed novus modus essendi, addens supra esse per naturam, non est nisi per gratiam gratum facientem ». *1. dist. 15. p. 2. a. 1. q. 1. fundam. 4.* — « Quoniam opera Trinitatis sunt indivisa; ideo quando venit Spiritus sanctus, secundum veritatem venit Pater et Filius, tamen secundum appropriationem attribuitur Patri alteram personam mittere. Mittere vero, praeter hoc quod dicit effectum, importat personalem distinctionem per auctoritatem et subauctoritatem; et ideo, etsi Pater veniat cum Filio, non tamen mittit se cum Filio ». *Comm. in Ev. Joan. c. 14. v. 24. n. 1000. vol. 1. Supplem.* Cfr quoque *1. dist. 15. et 16 per integ.*

CAPUT VI.

(a) Divinae om. ed. 1484.

De unitate divinae (a) naturae in multiplicitate appropriatorum.

(Appropriata quid sint. — Quaenam essentialia, et cur approprientur Patri, — vel Filio, — vel Spiritui sancto).

Tertio vero de pluralitate appropriatorum (1) hoc docet sacra Scriptura esse tenendum, quod licet omnia essentialia omnibus personis aequaliter et indifferenter conveniant, tamen Patri dicitur appropriari unitas, Filio veritas, Spiritui sancto bonitas (2). Et iuxta hanc sumitur secunda appropriatio Hilarii *(II. lib. de Trinit.)*, scilicet aeternitas in Patre, species in imagine, et usus in munere (3). Et (b) iuxta hanc sumitur tertia, scilicet in Patre ratio principiandi, in Filio ratio exemplandi, in Spiritu sancto ratio finiendi. Et iuxta hanc sumitur quarta, scilicet omnipotentia Patri, omniscientia Filio, voluntas seu benevolentia Spiritui sancto. Haec autem dicuntur appropriari, non quia fiant propria, cum semper sint communia; sed quia ducunt ad intelligentiam et notitiam propriorum, scilicet trium personarum.

(b) Et om. ed. 1484.

Intelligentia autem et ratio praedictorum haec est: quia enim primum principium est nobilissimum et perfectissimum, ideo conditiones entis nobilissimae et generalissimae in eo reperiuntur in summo. Hae autem sunt: unum, verum, bonum, quae non contrahunt ens secundum supposita, sed secundum rationem. Nam unum nominat ens, ut connumerabile; et hoc habet per indivisionem sui in se. Verum, secundum quod cognoscibile; et hoc habet per indivisionem sui a propria specie. Bonum, secundum quod communicabile; et hoc habet per indivisionem sui a propria operatione. Et quia haec triplex indivisio se habet secundum ordinem quantum ad rationem intelligendi, ita quod verum praesupponit unum, et bonum praesupponit verum et unum; hinc est, quod haec attribuuntur primo principio in summo, quia perfecta et generalia, et appropriantur (c) tribus personis, quia ordinata; et ideo summe unum Patri, qui est origo personarum; summe verum Filio, qui est a Patre, ut Verbum; summe bonum Spiritui sancto, qui est ab utroque, ut amor et donum (4).

(c) Attribuuntur ib. et ed. Ven.

Et quia summe unum est summe primum (d), quia caret omni inceptione; et quia summe verum est summe aequale et pulchrum; et quia summe bonum est (e) summe utile et proficuum: hinc oritur secunda appropriatio Hilarii *(loc. cit.)*, quae est aeternitas in Patre; quia non habet principium (f), sed est omnino primum; species in imagine, id est in Verbo, quia summe pulchrum; usus in munere, id est, in Spiritu sancto, quia summe proficuum et communicativum. Quod per alia verba sic (g) insinuat Augustinus *(lib. I. de doct. christ. c. 5)*: In Patre unitas, in Filio aequalitas, in Spiritu sancto unitatis aequalitatisque concordia (5) ».

(d) Summum primum, *ibid.*
(e) Est *om. ed.* 1484.
(f) Initium *ibid.*
(g) Sic *om. ibid.*

Rursus, quia summe unum et primum tenet rationem principiandi et originandi, quia summe pulchrum et speciosum (6), tenet rationem exprimendi et exemplandi, quia summe proficuum et bonum tenet rationem finiendi, quia bonum et finis idem; hinc oritur tertia ratio appropriandi efficientiam (h) Patri, exemplaritatem Filio (7), finalitatem Spiritui sancto (8).

Rursus, quia a primo et summo (i) principio fluit omne posse, a primo et summo exemplari fluit (j) omne scire, et (k) ad summum finem tendit omne velle; ideo necesse est, primum principium (l) esse omnipotentissimum, omnisapientissimum et benevolentissimum (m). Unitas autem prima et summa, rediens supra seipsam reditione (n) completa et perfecta, est omnipotentissima, sic et veritas sapientissima (o), et bonitas benevolentissima (p): et haec appropriantur, quia

(h) Efficaciam *ibid.*
(i) Summe primo *ibid.*
(j) Fuit *om. ibid.*
(k) Et *om. ibid.*
(l) Principium *restit. ex ed. Ven. et ed.* 1484.
(m) Omnibenevolentissimum *ibid.*
(n) Reductione *ed. Ven. I. et* 1484.
(o) Omnisapientissima *ed.* 1484.
(p) Omnibenevolentissima *ibid.*

ordinem insinuant (9). Voluntas enim dat praeintelligere cognitionem, et voluntas et cognitio praesupponunt potentiam et virtutem, quia posse scire est aliquid posse. Ex his apparet, quae sint appropriata, et quibus, et qua de causa. Haec enim (q) ultima, scilicet, potentia et sapientia et voluntas, sunt potissime illa, ex quibus (r) in Scripturis laudatur Trinitas summa. Et ideo de his aliquid dicendum est breviter, et summatim.

(q) *Ita in ed.* 1481; *recte. In ceteris* tamen.
(r) In quibus *ed.* 1481.

AD CAPUT VI.

(1) « Appropriare aliqua personis divinis est ipsa communia omnibus personis ad notitiam propriorum personalium facientia, alicui personae attribuere; ut Patri unitatem, aeternitatem, principiationem, omnipotentiam, Filio veritatem, speciem, exemplationem, omniscientiam, Spiritui sancto bonitatem, usum, finem, voluntatem. » *Decl. Term. Theol.* Cfr *1. dist. 34. a. 1. q. 3.*

(2) ... De appropriatis est loqui dupliciter. Aut quantum ad id, quod significant: aut quantum ad ordinem, quem connotant. Si quantum ad significatum, cum illud sit commune, et omnibus conveniat personis per indifferentiam, non convenit appropriari ratione sumpta a parte rei, appropriatur tamen ratione sumpta a parte intellectus nostri, propter errorem amovendum. Quoniam enim intellectus carnalis in patre carnali videt defectum potentiae, et in filio defectum sapientiae, et in spiritu intelligit furorem iracundiae; ideo spiritualis intellectus, ut elevet a carnalitate, potentiam Patri attribuit, quamvis non magis conveniat ei, sed ne minus videatur convenire; et sic de aliis. Si autem loquamur quantum ad ordinem, vel originem, quem connotant; sic appropriantur a parte rei propter convenientiam cum propriis personarum. Unde quia Pater a nullo est, et Filius a Patre, et Spiritus sanctus ab utroque; et hujusmodi ordo attenditur in potentia, et sapientia, et bonitate: ideo patet ratio appropriandi. Unde illa, quae non connotant aliquo modo ordinem, vel originem, non sunt appropriabilia. » *1. dist. 34 a. 1. q. 3.*

(3) Illa appropriatio Hilarii fuit ad explicandam personarum originem, sive emanationem. Quoniam ergo persona Patris emanatione et origine caret; ideo id debuit ei appropriari, quod importat privationem principii. Tale autem est hoc nomen *aeternitas.* Aeternum enim est, quod principio caret. Et licet de suo nomine non dicat nisi privationem initii durationis, per appropriationem tamen dicit privationem omnis principii. Et sic patet prima obiectio. Spiritus vero sanctus procedit per modum voluntatis et amoris: et ita debuit ei appropriari nomen, quod actum exprimit voluntatis; hoc autem est hoc nomen usus. Nam uti est assumere aliquid in facultatem voluntatis, sive ad utendum, sive ad fruendum. Quoniam ergo assumptio ad fruendum est per amorem, similiter ad utendum, quia amor est pondus et ordo: ideo usus recte appropriatur Spiritui sancto. Et sic patet ultimo quaesitum, scilicet quod usus accipitur hic, non prout dividitur contra fruitionem, sed prout dicit amoris complexum, et actum liberum. Filius vero emanat per modum naturae; ideo emanat per modum perfectae, et expressae similitudinis. Nam natura producit sibi simile, et aequale. Et quia habet in se rationem expressae similitudinis; ideo et cognitionis, quia expressa similitudo est ratio cognoscendi. Et quia per modum perfectae similitudinis, et rationis, habet in se rationem cognoscendi, et exemplar omnium; inde est quod habet rationem perfectae pulchritudinis. Quia enim est perfecta, et expressa similitudo; ideo pulcher est in comparatione ad eum, quem exprimit. Quia vero rationem cognoscendi habet, et non unius tantum, sed totius universitatis; ideo pulchrum pulcherrimus ipse mun-

dum mente gerens, ut ait Boëtius *(de consol. l. 3. Metro 9.)*, pulchritudinem habet in comparatione ad omnem pulchritudinem extraneam. Ex his duobus relinquitur perfectissima pulchritudo. Sicut enim dicit Augustinus: Pulchritudo non est aliud, quam aequalitas numerosa. Quoniam igitur in comparatione ad Patrem habet pulchritudinem aequalitatis, quia perfecte exprimit sicut pulchra imago; in comparatione vero ad res habet omnes rationes, secundum quod dicit Augustinus *(super Joan. cap. 1. et 6. de Trin. c. 10.)*, quod est ars plena omnium rationum viventium; ita patet, quod in filio recte reperitur ratio omnis pulchritudinis. Eo igitur quo Filius per modum naturae emanat, habet rationem perfectae et expressae similitudinis; eo quod habet rationem perfectae similitudinis, habet rationem cognitionis; et ratione utriusque habet rationem pulchritudinis. Quoniam igitur nomen speciei importat similitudinem, et importat cognoscendi rationem, et importat pulchritudinem, ut species quidem Priami *(ex isagoge Porphirii. c. de specie)* digna est imperio; ideo elegantissime appropriatur Filio. Patet ergo, quare illud nomen magis appropriat Hilarius Filio quam aliud, quare etiam magis diffinit imaginem per illud nomen, quam aliquod aliud. *1. Dist. 31. p. 2. a. 1. q. 3.*

(4) « Haec appropriata respiciunt Deum non solum in se, sed ut est principium et origo originans, gubernans, beatificans. *In Hexaëm. serm. 21. circ. med.* Fusius de his in *Centiloq. p. 3. sect. 4-6.*

(5) « Sicut appropriatio Hilarii fuit ad explicandam personarum originem; sic ista est ad explicandum ordinem. Quoniam igitur persona Patris est prima, ante quam non est alia, et quae non est ex alia; ideo appropriatur ei unitas, quae est prima in numero, et ante quam nihil est in numero.... Accipitur hic unitas secundum rationem, qua dicit primitatem, non essentiae indivisionem, quia sic convertitur cum ente, aut voluntatis conformitatem, quia sic appropriatur Spiritui sancto. Ut prima autem, Patri appropriatur. Similiter, quia persona Filii secundum rationem intelligendi est secunda et perfecte exprimens Patrem, et hoc facit aequalitatem; ideo aequalitas ratione ordinis primo reperitur in Filio. Tunc enim primo intelligitur, cum Filius intelligitur nasci, et ex hoc patet objectum. Quod enim aequalitas approprietur, hoc non est ratione unitatis, sed ratione primae associationis, et perfectae. Aequalitas enim tunc primo intelligitur, quando intelligitur associatio; et haec intelligitur primo in Filio, qui est secunda persona. Similiter, quia persona Spiritus sancti secundum rationem intelligendi est tertia; concordia autem ponit duos concordabiles, et etiam concordantem; ideo primo incipit concordia, ubi primo intelligitur oriri persona tertia. Et sic patet illud, quod concordia appropriatur alicui, non quia de communi aliquid faciat proprium, sed quia distinctos connectit, et hoc secundum rationem suae emanationis, quod non convenit Filio ratione emanationis, sed ratione mediationis, quia mediator Dei et hominis. » *1. dist, 31. p. 2. a. 2. q. 3.*

(6) « Quoniam species tenet rationem formae, virtutis et operationis, secundum quod habet respectum ad principium, a quo manat, ad medium, ad quod transit, et ad terminum, in quem agit; ideo proportionalitas aut attenditur in similitudine, secundum quod tenet rationem speciei, seu formae, et sic dicitur speciositas; quia pulchritudo nihil est aliud quam aequalitas numerosa, seu quidam partium situs cum coloris suavitate » *Itiner. ment.* cap. 2. n. 5. Cfr. *1. d. 31. p. 2. ar. q. 3.*

(7) « Procedit Filius secundum rationem exemplaritatis, non sicut exemplatum per exemplar, sed sicut ipsum exemplar, vel ratio exemplandi cetera. Et si tu objicias, quod exemplar commune est toti Trinitati: respondet ad hoc Altisiodorensis *(Guill.)* de mundo archetypo, sive de ideis, quod idea, sive mundus archetypus, non tantum appropriatum est ipsi Filio, verum etiam proprium. Vel aliter potest dici, quia secundum quod exemplar dicit rationem cognoscendi, sic commune est toti Trinitati, et appropriatur Filio, sicut sapientia. Secundum vero quod ultra hoc dicit rationem emanandi, sic est proprium Filii. » *1. dist. 6. a. 1. q. 3. ad 4.* Cfr etiam *Comment. in Evang. Joan. c. 1. v. 4-5.* vol. 1. *Supplem.*

([8]) *Incend. amor.* c. 3. n. 9.

([9]).... « Est loqui de illis tribus circumlocutionibus quantum ad illud, quod significant, aut quantum ad ordinem, quem connotant. Si loquamur quantum ad illud, quod significant; sic omnia dicuntur esse ex Deo, tanquam ex principio primo non aliunde moto. Omnia dicuntur esse per Deum, tanquam per principium sufficientissimum, quod omnia agit per seipsum. Omnia dicuntur esse in Deo, tanquam in principio infinito, quod non potest facere aliquod extra se, sed omnia ambit ejus virtus, et in his tribus circumlocutionibus significatur quod Deus est principium primum et sufficientissimum et infinitissimum. Et quia omnia haec in Deo sunt unum, et conveniunt tribus; ideo quantum ad significatum dicit Ambrosius, quod habent eandem vim, nec tamen est inculcatio, quia diversimode important secundum rationem intelligendi. Si autem loquamur quantum ad ordinem, quem connotant praepositionum habitudines, sic sunt appropriatae tribus. Quia *ex ipso*, dicit rationem primi: et *per ipsum,* dicit rationem medii: et *in ipso,* dicit rationem ultimi, sive quietativi. Et ideo, *ex ipso,* appropriatur personae Patris, quae est prima in Trinitate: *per ipsum,* appropriatur Filio, quae est persona media: et *in ipso,* Spiritui sancto, qui est persona tertia. » *1. dist. 36. dub 4.*

CAPUT VII.

De omnipotentia Dei.

(Deus vere, proprie et perfecte est omnipotens, — licet ab ejus omnipotentia excludantur culpabilia, — paenalia — et materialia).

Igitur de omnipotentia Dei secundum doctrinam sacram haec
(a) Videlicet *om. ed.* 1481. tenenda sunt: videlicet ([a]) quod Deus est omnipotens, ita tamen, quod ei non attribuuntur actus culpabiles, utpote mentiri et malle velle, nec actus poenales, ut metuere et dolere, nec actus corporales sive materiales, ut dormire et ambulare, nisi forte transumptive, nec actus
(b) Ut ibid. inconvenientes, utpote ([b]) posse facere maiorem se, vel alium Deum sibi aequalem, vel infinitum actu, et consimilia; quia, ut dicit Anselmus *(De fide Trinit. c. 5)*, « quodlibet inconveniens, etiam minimum,
(c) Tamen *ibid.* apud Deum est impossibile ». Licet autem ([c]) hoc non possit, est tamen omnipotens vere et proprie et perfecte ([1]).

Intelligentia autem et ratio praedictorum haec est: quia primum principium est potens potentia, quae est potentia simpliciter ([2]); et ideo distributio addita ei distribuit pro his, quae posse est posse simpliciter. Haec autem sunt, quae egrediuntur a potentia completa et ordinata. Potentiam autem completam dico, quae non potest deficere, nec potest succumbere, nec potest indigere. Potentia autem incompleta in peccando deficit, in patiendo succumbit, in corporalibus actionibus indigentiam includit. Divina autem potentia, quia potentia ([d]) summa et perfectissima ([3]), ideo nec est de nihilo, nec est sub
(d) Potentia *om. ibid.* aliquo, nec egit aliquo alio ([4]); ac per hoc nec culpabilia, nec poena-

lia, nec materialia potest; et hoc quia omnipotens, potentia completa est ([e]). Potentiam autem ordinatam contingit tripliciter dici, vel secundum actum, vel secundum aptitudinem ex parte creaturae ([f]), vel secundum aptitudinem ex parte solius virtutis increatae. Quod possibile est potentiae primo modo dictae, est non tantum possibile, sed etiam actuale. Quod secundo modo, et non primo, est possibile simpliciter, licet non actuale. Quod autem ([g]) tertio modo, et non primo modo ([h]) vel secundo, est possibile Deo, sed impossibile creaturae. Quod autem ([i]) nullo praedictorum modorum est possibile, sicut illud ([j]), quod directe repugnat ordini secundum rationes et causas primordiales ([k]) et aeternas, simpliciter est impossibile; sicut quod Deus faciat aliquod actu infinitum ([5]), quod simul faciat aliquid esse, et nullo modo esse; quod faciat id, quod fuit, non fuisse; et cetera talia, quae posse esse est contra ordinem et complementum esse ([m]) divinae potentiae. Ex his patet, respectu ([n]) quorum est divina potentia: patet etiam, quae debent dici simpliciter possibilia, et quae simpliciter impossibilia, et quod aliquorum impossibilitas simul stet cum vera omnipotentia.

(e) *Ita ibid. In ceter. ed.* Omnipotens est potentia completa.
(f) Ex parte creaturae *om. ed. Ven. et 1484. quae sequentia sic habent:* vel secundum possibilitatem, quae quidem possibilitas est ex parte solius virtutis increatae.
(g) Autem *om. ed.* 1484.
(h) Modo *om. ibid.*
(i) Autem *om. ibid.*
(j) Id *ibid.*
(k) Primordialissimas *ibid.*
(l) Etiam *add. ibid.*
(m) Esse *restit. ex ed.* 1484.
(n) Respectu *om. ibid.*

Ad Caput VII.

(1) « Deus est omnipotens, non quod possit actus culpabiles, ut mentiri, nec actus poenales in se recipere, ut timere, nec corporales, ut dormire, nec inconvenientes, ut facere aliquem majorem se. Est, inquam, Deus perfecte, vere et proprie omnipotens, idest potens omnia, quae sunt alicuius potentiae et potentiae completae, » *Decl. Term. Theol.*

(2) « Quaedam sunt, quae dicunt potentiam quantum ad modum dicendi, dicunt tamen impotentiam a parte rei, ut posse mori, posse corrumpi. Propter hoc intelligendum, quod quaedam sunt, quae posse est potentiae simpliciter et perfecte, ut posse intelligere, diligere et operari. Quedam sunt, quae posse est potentiae, tamen imperfectae, ut currere et ambulare, isti enim actus dicunt simul actionem et passionem, sive defectum in agente. Quaedam, quae posse simpliciter est impotentiae, ut privationes, ut posse peccare, deficere, loquendo de his ratione privationis. Secundum hoc intelligendum, quod cum potentia Dei sit perfectissima, illa potest Deus per se et in se, quae sunt potentiae simpliciter, ut intelligere et operari: illa vero, quae sunt imperfectae potentiae, potest quidem non in se, sed per se. Per se potest ex hoc, quod est ibi perfectionis et potentiae. In se non potest, propter illud quod est ibi impotentiae et imperfectionis, quae in eo non cadunt. Illa autem, quae sunt simpliciter impotentiae, nec potest in se, nec potest per se. Per se non potest, quia nihil est a Deo, quod non sit a Deo per se et immediate, hoc autem quod est defectus, non potest esse in Deo, nec a Deo, quia Deus non deficit in essendo, nec in agendo. Si ergo quaeratur, utrum Deus possit omne, quod potest aliud agens, respondendum est non simpliciter, sed cum determinatione, scilicet quod potest omne, quod est potentiae: et in se potest omne, quod est potentiae simpliciter, et perfecte, in alio potest quod est potentiae imperfectae: nec in se, nec in alio, quod est omnimodae impotentiae, et hoc ipso dicitur omnipotens, quia potentia ejus ad omnia sufficit, et in nullo deficit. » *1. dist. 42. a. 1. q. 2.*

(3) « Potentia divina est infinita in virtute, in actu, et in habitu. » *1. dist. 43. a. 1. q. 1.*

(4) « Deus potest in aliud a se, et hoc absque elongatione potentiae a substantia, absque dependentia ab objecto et absque indigentia, cum divina essentia intime sit in omnibus, et potentia ejus sit ab illa omnimoda indivisione indivisa » — « Ad hoc intelligendum, notandum est, quod posse aliud, sive in aliud a se, hoc est dupliciter. Aut in aliud sicut indistinctum secundum essentiam, et remotum secundum distantiam, sicut unum contrarium agit in aliud; quia impossibile est duo contraria esse in eodem subjecto: et hoc modo posse in aliud est per egressum potentiae a substantia, et ideo est ibi elongatio et distantia. Et quia elongatur a sua substantia, ideo pendet a substantia, in quam agit; et ideo est ibi dependentia; et quia distantia et dependentia, ideo imperfectio et indigentia. Hoc modo posse in aliud Deo non competit propter tres conditiones praedictas, sicut ostensum est, quia repugnat divinae potentiae, sicut distantia, dependentia et indigentia. Alio modo posse in aliud dicitur sicut indivisum secundum formam et essentiam, non tamen in remotum secundum aliquam distantiam, quia divina essentia, dum operatur, intime est in illo. Et hoc modo nec ponit distantiam, nec dependentiam, nec indigentiam. Cum enim divina essentia sit omni perfectione perfecta, et potentia ejus sit omnimoda indivisione indivisa, a nullo alio dependet, nullo alio indiget. Hoc ergo modo ponendum est, quod Deus potest in aliud a se, sive aliud a se. » *1. dist. 42. a. 1. q. 1.*

(5) « Duplex est infinitum, scilicet in actu, et in potentia. Infinitum in potentia Deus potest facere, et facit. Infinitum in actu non potest facere, nec facit. Non potest, inquam, facere, quia nec convenit sibi, nec convenit creaturae. Sibi non convenit, cum enim summe bonum sit, non potest aliquid facere nisi bonum; et ita non potest facere nisi rem ad se ordinatam. Quoniam ergo ordo praesupponit numerum, et numerus praesupponit mensuram, quia non ordinantur ad aliud nisi numerata, et non numerantur nisi limitata; ideo necesse fuit Deum facere omnia in numero, pondere et mensura; nec aliter facere potuit, nec potest, nec infinitum, nec infinita in actu. Ratio est etiam, quia hoc nullo modo convenit creaturae. Infinitum enim in actu est actus purus, alioquin si aliquid haberet de limitatione, et arctatione esset finitum; sed quod est actus purus, est suum esse per essentiam, et nihil tale accipit esse ab alia essentia, nec ex nihilo; si ergo creatura, eo ipso quod creatura, aliunde est, et ex nihilo, nullo modo potest esse actus purus, nullo modo potest esse infinita; et si non potest esse una infinita, nullo modo possent esse infinitae secundum numerum, quia necesse est illas plures ad aliquam unam creaturam reduci; sed infinita ad finitum reduci, est impossibile; patet ergo etc. Et quod ad aliquod finitum reducantur, patet; quia necesse est ponere ordinationem in creaturis, non tantum ad Deum, sed etiam ad se invicem. Summa ergo rationis est, quia non decet Deum facere creaturam, nisi ordinem habeat et mensuram; ratio est ex parte creaturae, quia necesse est omnem creaturam esse limitatam, eo quod ex nihilo, et eo ipso quod composita est. » *1. dist. 43. a. 1. q. 3.*

CAPUT VIII.

(a) Praedestinatione et praescientia *om. ed.* 1481.

De Dei sapientia, praedestinatione, et praescientia (a).

(Divina sapientia est cognoscitiva rerum, — et ratio cognoscendi: — varia sortitur nomina, — non tamen in se diversificatur. — Simul stat contingentia cognitorum cum infallibilitate divinae praescientiae; — libertas voluntatis creatae cum infallibilitate praedestinationis aeternae; — unitas divinae sapientiae cum multiformitate idearum, vel rationum. — Ratio vel idea unum sunt in Deo; — non tamen ex parte nostrae intelligentiae).

(b) Limpidissimum cognoscat *ibid.*

De sapientia vero Dei haec tenenda sunt: scilicet, quod ipsa divina sapientia limpidissime cognoscit (b) omnia bona et mala, praete-

rita, praesentia et futura, actualia et potentialia [c], ac per hoc incomprehensibilia nobis et infinita; ita tamen, quod ipsa in se nullo modo diversificatur, licet diversa nomina sortiatur. In quantum enim [d] est cognoscitiva [e] omnium possibilium, dicitur *scientia* sive *cognitio:* in quantum est cognoscitiva omnium, quae in universo fiunt, dicitur *visio:* in quantum est cognoscitiva omnium, quae bene fiunt, dicitur *approbatio:* in quantum est cognoscitiva eorum, quae futura sunt, dicitur *praescientia* sive *praevisio* [1]: in quantum est [f] cognoscitiva eorum, quae ab ipso Deo fienda sunt [g], dicitur *dispositio:* in quantum est cognoscitiva eorum, quae praemianda sunt, dicitur *praedestinctio:* in quantum vero est cognoscitiva eorum, quae damnanda sunt, dicitur *reprobatio* [2].

Et quia ipsa non tantum est cognoscitiva, sed est [h] etiam ratio cognoscendi omnia; ideo [i] in quantum est ratio cognoscendi omnia cognita, dicitur *lux:* in quantum est ratio cognoscendi visa et approbata, dicitur *speculum:* in quantum est ratio cognoscendi [j] praevisa et disposita, dicitur *exemplar:* in quantum est ratio cognoscendi praedestinata et reprobata [k], dicitur *liber vitae* [3]. Est igitur liber vitae respectu rerum, ut redeuntium [4]: exemplar, ut exeuntium [5]: speculum, ut euntium [6]: lux vero respectu omnium.

Ad exemplar autem spectat *idea*, *verbum*, *ars et ratio. Idea*, secundum actum praevidendi: *verbum*, secundum actum proponendi: *ars*, secundum actum prosequendi: *ratio*, secundum actum perficiendi, quia superaddit intentionem finis [7]. Quia vero haec omnia unum sunt in Deo, ideo frequenter accipitur unum pro alio.

Et licet divina sapientia, ratione diversitatis scitorum et connotatorum, diversa sortiatur vocabula, non tamen diversificatur secundum rationem intrinsecam. Cognoscit enim contingentia infallibiliter, mutabilia immutabiliter, futura praesentialiter, temporalia aeternaliter, dependentia independenter, creata increate, alia a se in se et per se. Et cum infallibiliter contingentia cognoscat, simul stat libertas et vertibilitas voluntatis cum praedestinatione et praescientia.

Intelligentia autem et ratio praedictorum haec est: quoniam primum principium, hoc ipso quod primum est [l] et summum, cognitionem habet simul [m] simplicissimam et perfectissimam. Quia perfectissimam, ideo cognoscit omnia [n] distinctissime, sub omnibus conditionibus, quas res habent, vel habere possunt [8]; et propterea futura scit esse futura, et praesentia praesentia, et bona scit approbanda, mala reprobanda. Hinc est, quod diversa sortitur vocabula, secundum

(c) Possibilia *A BII et editt. Arg. Aug. Nor. et Ven. et* 1484.
(d) Autem *ed.* 1484.
(e) In se *post* cognoscitiva *add. edit. Ven. et* 1484.
(f) Est *om. ed.* 1484.
(g) *In edit. Ven. et* 1484, *post* fienda sunt *statim sequitur:* dicitur praedestinatio, *omissis:* in quantum est cog. eor. quae premianda sunt.
(h) Est *om. ed* 1484 *hic et inferius.*
(i) Ideo *om. ibid.*
(j) Est ratio cognoscendi *om. ibid.*
(k) Approbata *ibid.*
(l) Est *om. ibid.*
(m) Simul *om. ibid.*
(n) Simul *ibid.*

quod dictum est supra. Sed quia simul stat perfectio sapientiae cum summa simplicitate; hinc est, quod omnia alia a se cognoscit in se et per se: ex quo sequitur secundum, quod creata cognoscit increate: ex quo sequitur tertium, quod dependentia cognoscit independenter: ex quo oritur quartum, quod temporalia cognoscit aeternaliter: ex quo sequitur (o) quintum, quod futura cognoscit praesentialiter (9): ex quo oritur (p) sextum, quod mutabilia cognoscit immutabiliter: ex quo oritur septimum, quod contingentia cognoscit (q) infallibiliter. Et ita contingentia, manentia contingentia, sunt divinae sapientiae prorsus infallibilia, tam in contingentibus, quae subiacent naturae, quam libertati voluntatis humanae (10).

Unde qui vult hoc verum intelligere, quo modo simul stet libertas voluntatis creatae cum infallibilitate praedestinationis aeternae, resolvendo (r) ab hoc ultimo, procedat per illos septem gradus usque ad primum (s), quod primum principium perfectissime cognoscit omnia per seipsum, quod est verum certissimum; ex quo cetera praedicta ratiocinando infallibiliter concluduntur. Sicut autem divinae cognitionis certitudo simul stat cum contingentia rerum cognitarum (11), quia simul est simplicissima (t) et perfectissima divina sapientia; sic unitas simul stat cum multiformitate rationum et (u) idearum ex eadem causa. Quia enim perfectissima est, ideo distinctissime et perfectissime cognoscit universa (v) et singula, et illa omnia (x) distinctissime et perfectissime repraesentat; et ideo singulorum (y) dicitur habere rationes et ideas, tanquam rerum similitudines perfectissime expressivas (12). Quia vero simplicissima est, ideo omnes similitudines illae sunt unum in ipsa (13). Unde sicut Deus (z) una virtute omnia producit ex tempore secundum omnimodam rerum integritatem, sic una virtute omnia exprimit sempiternaliter. Et sicut una est in Deo altissimo operatio activa secundum rem, dicuntur tamen plures rerum productiones, ratione pluralitatis productorum; sic una est veritas unius actus intelligentiae in Deo, dicuntur tamen plures similitudines, ideae et rationes, ratione pluralitatis ideatorum, vel existentium, vel futurorum, vel possibilium. Hae autem rationes vel ideae, licet sint una veritas et lux in essentia, non tamen dicuntur esse (aa) una ratio vel idea. Ratio enim vel idea dicitur ut ad alterum, secundum rationem intelligendi. Nominat enim similitudinem cogniti, quae realiter tenet se ex parte Dei, licet secundum rationem intelligendi dicere videatur aliquid ex parte ideati. Si autem huius simile in creatura requiratur, dicendum, quod hoc est ipsius exemplaris

(o) Sequitur om. ibid.
(p) Oritur om. ibid. et inferius.
(q) Cognoscit om. ibid.
(r) Revolvendo ed. Ven. et 1484.
(s) Principium ed. 1484.
(t) Simplex ibid.
(u) Et om. ibid.
(v) Omnia ibid.
(x) Et illa omnia om. ibid.
(y) Singulorum ibid.
(z) Ex ibid.
(aa) Esse om. ibid.

proprium; quia, sicut dictum est, simul est simplex et infinitum et perfectissimum; quo praeintellecto, cetera consequenter innotescunt. Quia enim exemplar illud est simplicissimum et perfectissimum, ideo actus purus; quia vero infinitum et immensum, ideo extra omne genus. Et hinc est, quod existens unum, potest esse similitudo expressiva multorum.

AD CAPUT VIII.

(1) « Dicendum, quod praescientia dicit praecognitionem futuri. Est ergo loqui de praescientia, aut quantum ad rem significatam, aut prout significatur per illud nomen. Si quantum ad rationem nominis, sic non significat in ratione causae. Si quantum ad rem importatam, sic dicit causam, sed tamen non semper respectu praesciti, sive futuri. Futurum enim in triplici differentia est. Quoddam enim est, cujus Deus est tota causa; ut sunt illa, quae creantur. Quoddam, cujus creatura, aut ejus voluntas, est tota causa; ut sunt defectus, et peccata. Quoddam, cujus Deus et creatura simul sunt causa, ut sunt opera naturalia et opera moralia, quia Deus cooperatur creaturae. Secundum hoc intelligendum, quod respectu primi futuri divina praescientia est tota causa; respectu vero secundi futuri nec est causa tota, nec causa, quia non habet causam efficientem, sed deficientem, est tamen causa sui oppositi; respectu vero tertii est causa, sed non tota. Concedendum ergo est, quod divina scientia, vel praescientia, aliquo modo respectu futurorum est causa. Tamen si accipiatur in sua generalitate, dicendum, quod divina praescientia semper importat causalitatem aliquam, sed non semper respectu praesciti, ut puta cum praescitum est malum. » *1. dist. 38. a. 1. q. 1.*

(2) « Divina cognitio potest considerari aut in se, aut in comparatione ad creaturas. Si in se, aut prout dicit pure cognitionem per modum speculationis, aut prout dicit speculationem junctam affectioni. Primo modo est scientia, secundo modo est sapientia. Vel sic, aut dicit cognitionem simplicem, aut per rationem nobilissimam, sive per causas nobilissimas, quae ipse Deus sunt. Primo modo est scientia, secundo modo est sapientia. Si autem consideretur in comparatione ad res, hoc potest esse dupliciter. Aut connotat eventum, et sic est praescientia: aut effectum, et hoc dupliciter, aut in conservando, sive gubernando, et sic est providentia: aut in efficiendo, et hoc dupliciter, aut quantum ad bonum naturae, et sic est dispositio: aut quantum ad bonum superadditum, et sic est praedestinatio: aut quantum ad ejus privationem, et sic reprobatio. Sed quia privatio gratiae non est effectus, sed defectus; ideo reprobatio non hic numeratur, sed continetur sub praescientiae nomine, et ipsum sibi appropriat. Unde divisio potest sic formari: Cognitio Dei aut est in se, aut in comparatione: si in se, aut per rationem nobilissimam, et sic sapientia: aut per qualemcumque rationem, et sic est scientia. Si in comparatione, aut eventuum, et sic praescientia: aut eventuum et effectuum, et hoc vel in gubernando, et sic est providentia: vel in efficiendo, et sic, si respectu cujuscumque naturae, sic est dispositio: si respectu rationalis, sic praedestinatio: aut eventuum et effectuum et defectuum, et sic reprobatio, quae est praescientia nominata per appropriationem. » *1.dist. 35. ad dub. 3.*

(3) « Liber vitae dicitur Dei notitia, et virtus divina, qua in nobis est nostrorum oblitorum recordatio. » *4. dist. 43. a. 2. q. 1.*

(4) « Sicut ars, et exemplar est totius Trinitatis, tamen appropriatur Filio; sic liber vitae. Sed notandum, quod creaturarum ad Deum est duplex comparatio. Una in exeundo: et haec est omnium creaturarum, quia omnes a Deo exierunt. Alia est in redeundo: et haec est creaturarum ad beatitudinem ordinatarum, quia egressus est per virtutem, et quies per

beatitudinem. Quantum ergo ad primam comparationem dicitur Filius ars plena omnium rationum viventium; et scriptura istius libri est aeterna dispositio omnium producendorum quantum ad suas rationes et ideas. Quantum ad secundam comparationem dicitur Filius liber vitae; et scriptura istius libri est praedestinatio omnium salvandorum quantum ad ipsos, et gratiam et gloriam, quam habituri sunt. Sed attendendum quod gratiam, per quam est regredi ad Deum, quidam habent temporaliter, quidam vero finaliter. Qui habent finaliter, ipsi scribuntur, et eorum gratia, quoniam ipsi redeunt per gratiam. Qui autem temporaliter, ipsi quidem in praedestinatione scripti non sunt, quia non sunt praedestinati. Sed eorum gratia scripta est secundum veritatem, et merita, quae nunquam remunerabuntur; et ratione illius scribi dicuntur, non simpliciter, sed solum secundum reputationem, quia justitia divina ad tempus judicat eos gloria dignos, et cum cadunt, judicat indignos; ideo dicuntur deleri, non quia prius sint scripti, et postmodum deleti, sed quia prius secundum merita scripta judicantur digni, deinde indigni. » *4. dist. 43. a. 2. q. 2.*

(5) « Ratione exemplaritatis res actualiter sunt in Deo : ratione creationis potentialiter, quia possunt produci». *1. dist. 36. a. 1. q. 1. ad 2.*

(6) « Speculum enim habet in se quamdam naturam vasis continentis, et medii deducentis, et formam apparentis imaginis, cum superirradiatione illustrantis luminis ». *De Sac. Script. Myster.* §. 54. Supplem. vol. 1.

(7) « Idea, sive ratio cognoscendi, plus se tenet secundum rationem intelligendi ex parte cogniti. Similitudo enim, secundum quod hujusmodi, non dicit respectum ad id, in quo est, sed cujus est; sed verbum plus se tenet a parte dicentis, similiter et ars et exemplar ex parte producentis: et quia multa sunt cognita, et unum cognoscens, ideo ideae sunt plures, et ars tantum una. Vel aliter, ratio et idea dicunt respectum ad res, in quantum distinctae sunt, non sic alia vocabula ». *1. dist. 35. a. 1. q. 3. ad 2.*

(8) « Res tripliciter sunt in Deo, videlicet ut in principio producente; et sic sunt ibi ratione potentiae. Ut in exemplari exprimente, et sic sunt ibi ratione notitiae. Et ut in fine conservante, et sic sunt ibi ratione voluntatis. Primo modo, quia sunt in Deo sicut in principio producente, cum totum ex nihilo producat Deus, nihil omnino sunt in Deo, nec vita, nec aliquid. Quia vero sunt in Deo tamquam in fine conservante, cum conserventur secundum esse quod habent, sic sunt quaedam vita, quaedam non. Unde quaedam sunt tantum, quaedam sunt et moventur, quaedam (ut homines) et sunt et moventur et vivunt. Quia vero sunt in Deo, ut in exemplari exprimente, sic sunt in ipso vita. Et quia non solum in illo exemplari exprimuntur entia, sed etiam omnia cognoscibilia; ideo omnia sunt in Deo vita, quae in ipso sunt. Et ideo dicit B. Joannes: *Quod factum est, in ipso vita erat* (Jo. I.) ». *1. dist. 36 a. 2. q. 1.*

(9) « Cognoscere omnia praesenter dupliciter potest intelligi. Aut quod notetur praesentialitas a parte cognitorum, et sic est falsa, quia non cognoscit omnia esse vera praesenter, et simul. Aut ita quod notetur praesentialitas a parte cognoscentis, et sic habet veritatem. Et ratio hujus est, quia Deus omnium ideas habet praesentes, et simul, per quas cognoscit res futuras ita certitudinaliter, sicut si essent praesentes. Et iterum, super omnes illas simul et praesenter se convertit, et ita simul et praesenter cognoscit. Et iterum, praesens suae cognitionis est praesens simplicissimum, quod circumplectitur omnia tempora. Ex his tribus rationibus simul junctis dicitur Deus omnia praesenter cognoscere. Et rationes istae ortum habent ex hoc, quod praesentialitas divinae cognitionis, quae quidem aeternitas est, est simplex et infinita. Quia simplex est, ideo semper praesens. Quia infinita, ideo sunt ei omnia praesentia. Et exemplum hujus ponitur in praesentialitate Dei quantum ad rerum existentiam, secundum quam Deus totus est in una; et ita est in una, ut nihilominus sit et in alia, et hoc est, quia simplex est, et infinitus: ideo Deus judicat aliquid esse futurum, sed non futurum sibi, et omnia praesenter cognoscit, et tamen nihilominus praescit ». *1. dist. 39. a. 2. q. 3.* Cfr quoque *1. dist. 35. a. 1. q. 1. ad 6.*

(10) « Quia est causa conservans, est dux

gubernans. Praeest enim ad dirigendum omnes actus, secundum quod gubernabiles sunt, non sicut artifex domum dimittit, sed res conservat, et dirigit. Ideo habet apud se normas directissimas. Nec est idem modus, ut creatura manat a Creatore secundum formas expressivas, et secundum quod a mente divina emanant regulae secundum directionem aeternarum regularum. Item quia doctor est, ipse docet infallibiliter, et certificat sic, quod impossibile est aliter se habere, secundum sententiam omnium doctorum. Christus est doctor internus, nec scitur aliqua veritas, nisi per ipsum, non loquendo sicut nos, sed interius illustrando; et ideo necesse est, ut habeat clarissimas species apud se, non tamen ab alio accipit. Ipse enim intimus est omni animae, et suis speciebus clarissimis refulget super species intellectus nostri tenebrosas, et sic illustrantur species illae obtenebratae, admixtae obscuritate phantasmatum, ut intellectus intelligat. Si enim scire est cognoscere rem aliter impossibile se habere, necessarium est, ut ille solus scire faciat, qui veritatem novit, et habet in se veritatem. Item est jus rectissimae remunerationis per leges justissimas. Si ergo juste praemiat, necesse est, ut habeat leges justissimas. Loquitur ergo scriptura de ipso, ut est exemplar, ut omnis creatura vivit in formis aeternis; unde Joannes *(1. 3-4): Quod factum est, in ipso vita erat.* Scivit autem per cognitionem et amorem; et qui hoc negat, negat praedestinationem aeternam. Nam ab aeterno novit Deus creaturam, et amat eam, quia praeparavit eam gloriae et gratiae. Item habet normas directissimas; unde Apostolus *(Haebr. 10. 16)*, et Hieremias (31. 33): *Dabo leges meas in visceribus eorum; et in corde superscribam eas.* Superscribit enim primo in natura; secundo in industria, seu in progressu; tertio in gratia; quarto in gloria. In quocumque statu dat normas suas; ergo necesse est, ut in se habeat eas. Item quia est lux illustrans sapientia, est enim speciosior sole, quia licet sol habeat rationem radiandi, non tamen species in se descriptas habet; et ideo illud exemplar est pulchrius, quia cum hoc quod lucet, habet species claras. Item est jus per se judicans, ut in Apocalypsi *(20. 12): Libri aperti sunt, et alius liber apertus est,* scilicet liber vitae, et liber conscientiae. Per librum vitae habet anima vivere, et judicare: et si liber conscientiae concordat cum libro vitae, approbatur; si autem discordat, reprobatur: Unde Psalmus *(138. 16): Imperfectum meum viderunt oculi tui, et in libro tuo omnes scribentur,* id est, manifestabuntur scripti, non de novo scribentur: in hoc libro scribuntur omnes leges aeternae. Deus ergo est exemplar aeternum; et haec est fides, quae credit Deum esse conditorem rerum etc. Et super hoc fertur speculatio, ut sit ars praestantissime repraesentans. Haec autem ars et est una, et multiplex: quomodo autem hoc esse potest, videri non potest, nisi veniat illuminatio a montibus aeternis, et tunc turbabuntur insipientes corde et stulti (*Ps.* 75. 5). Oportet enim alte sentire de Deo. Est autem multiformis, qui multa repraesentat, et certitudinaliter. Unde melius video me in Deo, quam in meipso. Est tamen summe una. Ad hoc notandum, quod causa prima est prima, et immediata; quia prima, ideo nihil habet ab alio, sed omnia ab ea; et est immediata, quia causa immediata nobilior est mediata. Quia ergo prima, ideo potentissima; ergo multa potest. Item quia immediata; ideo est actualissima, quia causa immediata in actu est, etiam actualissima, eo quod immediata, quia actus immediatior, quam potentia; non autem est actualissima secundum efficientiam, sive secundum actum extrinsecum, quia non statim facit quidquid potest; ergo est actualissima secundum actum intrinsecum, qui est dicere. Unde ab aeterno dixit hoc faciendum, et hoc in tempore fit: haec causa est, quia est una, et summe simplex; et in eo quod summe simplex, est infinita, quia virtus, vel causa, quanto magis unita et simplex, tanto magis infinita, non quidem distensione molis, sed virtutis. Haec est lux inaccessibilis, et tamen proxima animae, etiam plus quam ipsa sibi ipsi. Est etiam inalligabilis, et tamen summe intima. Hoc autem videre non est, nisi hominis suspensi ultra se in alia visione; et quia volumus videre simplici intuitu, quo modo illa ars est una, et tamen multiplex, quia immiscet se cum phantasia;

cogitare non possumus, quo modo infinita sit, nisi per distensionem, et ideo videre non possumus simplici intuitu, nisi ratiocinando. Quia ergo illa ars est causa, sequitur, quod in illa arte est repraesentatio causabilium causaliter, quia rationes illae causae sunt. Ideo sunt in causante; et hinc est, quod causae sunt contingentium infallibiliter. Quod enim contingens est, infallibiliter repraesentatur, exprimit enim modum, qui accidit infallibiliter in re, quia secundum quod in se, et apud se est, exprimit. Vera enim est contingentia a parte rei, ita et infallibilitas ex parte Dei. Item mutabilium immutabiliter; materialium immaterialiter, quia illae rationes non sunt materiales; possibilium actualiter; partibilium impartite, quia non est major ratio montis, quam milii, nec etiam in anima nostra; accidentium substantialiter, sed illae rationes sunt in Deo substantia, quae est Deus; corporalium spiritualiter; temporalium sempiterne; distantium, indistanter, etiam in anima; dissonantium, indissonanter, ut ratio albi et nigri; deficientium indeficienter, quia quidquid est ibi, vita vivit. Ad hos splendores exemplares ratio duxit, et fides ». *In Hexaëm. serm. 12.* ant. med.

(11) « Divina praescientia est, et tamen non imponit rebus necessitatem. Omnia enim sic praecognoscit esse eventura, sicut eventura sunt; et ideo cum multa sint eventura contingenter, ut illa quae sunt a libero arbitrio, et a casu, et a fortuna, sicut praescit haec esse futura ab istis, sic praescit modum contingentiae, secundum quem sunt ab istis. « *1. dist. 38. a. 2. q. 1.*

(12) « Creatura egreditur a Creatore, sed non per naturam, quia alterius naturae est; ergo per artem, cum non sit alius modus emanandi nobilis, quam per naturam, vel per artem, sive ex voluntate; et ars illa non est extra ipsum: ergo est agens per artem, et volens: ergo necesse est, ut habeat rationes expressivas. Si enim dat formam huic rei, per quam distinguitur ab alia re, vel proprietatem, per quam distinguitur; necesse est, ut habeat formam idealem, immo formas ideales ». *In Hexaëm. serm. 12.* in princip.

(13) « Hoc nomen, *Idea,* significat divinam essentiam in comparatione, sive in respectu ad creaturam. Idea enim est similitudo rei cognitae. Quae quamvis in Deo sit quid absolutum, tamen secundum modum intelligendi dicit respectum medium inter cognoscens et cognitum. Et quamvis ille respectus secundum rem plus se teneat ex parte cognoscentis, quia est ipse Deus, tamen ratione intelligendi, sive dicendi, similitudo plus se tenet ex parte cogniti. Et quoniam cognoscens est unum, et cognita sunt multa; ideo omnes ideae in Deo sunt unum secundum rem, sed tamen plures secundum rationem intelligendi, sive dicendi ». *1. dist. 35. a. 1. q. 3.* Cfr. etiam *serm. 12. in Hexaëm.* circ. med.

APPENDIX.

De sapientia, seu scientia Dei, multae quaestiones adiaphorae a Theologis exagitari solent; nobis duas praecipuas historice delibare sufficiat, quarum prima versatur de ratione, qua scientia Dei est efficax et causa rerum, secunda de medio scientiae divinae quoad futuribilia.

Quoad primam quaestionem, Thomistae asserunt ideo res a Deo cognosci, quia futurae sunt; *ideo novit, quia sunt;* et proinde concipiunt in Deo primo voluntatem, deinde scientiam visionis, eamque practicam et efficacem, et demum omnipotentiam. Ceteri Theologi e contra docent, primo, Deum per *scientiam simplicis intelligentiae* omnia possibilia in sua essentia et omnipotentia videre; secundo, ex infinitis possibilibus hunc rerum ordinem esse decernere; et tertio denique, *scientiâ visionis*

ea quae futura sunt videre. In hac igitur sententia scientia est efficax mediate, nempe per voluntatem. Mens autem Seraphici patet ex conclusione sequenti: « Dicendum, quod praescientia dicit praecognitionem futuri. Est ergo loqui de praescientia, aut quantum ad rem significatam, aut prout significatur per illud nomen. Si quantum ad rationem nominis, sic non significat in ratione causae. Si quantum ad rem importatam, sic dicit causam, sed tamen non semper respectû praesciti, sive futuri. Futurum enim in triplici differentia est. Quoddam enim est, cujus Deus est tota causa, ut sunt illa quae creantur. Quoddam, cujus creatura, aut ejus voluntas, est tota causa, ut sunt defectus et peccata. Quoddam, cujus Deus et creatura simul sunt causa, ut sunt opera naturalia, et opera moralia, quia Deus cooperatur creaturae. Secundum hoc intelligendum, quod respectu primi futuri divina praescientia est tota causa: respectu vero secundi futuri nec est causa tota, nec causa, quia non habet causam efficientem, sed deficientem, est tamen causa sui oppositi: respectu vero tertii est causa, sed non tota. Concedendum ergo est, quod divina scientia, vel praescientia, aliquo modo respectu futurorum est causa. Tamen si accipiatur in sua generalitate, dicendum quod divina praescientia semper importat causalitatem aliquam, sed non semper respectu praesciti, ut puta cum praescitum est malum /1. *dist.* 38. *a.* 1. *q.* 1/ ».

Quoad secundam quaestionem, disputant Theologi de medio, quo Deus cognoscit futura libera et conditionata, seu *futuribilia.* Confundendum porro non est *medium scientiae* cum *scientia media,* de qua inferius dicendum.

Thomistae tale medium in *aeterno decreto physicae praedeterminationis* reponunt; Deus enim est causa prima et primum movens, creaturae vero sunt in potentia tum ad esse, tum ad operari, et quin a Deo physice seu realiter praemoveantur ac praedeterminentur, ex se in actum erumpere nequeunt; ergo a Deo continue physice praedeterminantur. In decreto autem aeterno hujus physicae praedeterminationis Deus cognoscit futura libera. Quod si quaeratur medium, quo in hoc systemate Deus peccata cognoscit, respondetur, Deum ea cognoscere tum in *decretis positivis* movendi voluntatem ad actum materialem peccati, tum in *decretis permissivis* malitiae, ad quam humana voluntas sua perversitate tendit.

Efficaciam autem vel inefficaciam gratiae ex differenti hujus physicae praedeterminationis gradu repetunt.

Molinistae gratiam versatilem admittentes, futura a Deo ante omne decretum cognosci docent *per scientiam mediam,* sic dictam, quia est media inter scientiam *simplicis intelligentiae* et *scientiam visionis.*

Hoc tamen nimis crudum systema mitigatum fuit a Congruistis, ita nuncupatis, quia *medium* in *praevisione congruarum circumstantiarum* reposuerunt. Deus enim, juxta ipsos, ex congruitate circumstantiarum confert gratiam; in *praevisione* igitur *harum congruarum circumstantiarum* futura libera cognoscit.

Augustinienses demum, inter utrosque quasi media via incedentes, primo distinguunt naturam angelicam ab humana, et statum naturae humanae ante lapsum et post lapsum, et futura ordinis naturalis a futuris ordinis supernaturalis. His praemissis, medium quo Deus in hac sententia cognoscit futuribilia in statu naturae angelicae et naturae humanae ante lapsum est *decretum dandi gratiam sufficientem,* seu *adjutorium sine quo aliquid non fit;* in statu autem naturae humanae

post lapsum est *decretum dandi gratiam victricem et a se efficacem,* seu *adjutorium quo aliquid fit* (Vid. S. August. lib. *de correption. et gratia* cap. 12). Quod quidem de actibus supernaturalibus, non vero de naturalibus, hos enim omnes independenter ab omni decreto Deum cognoscere asserunt. Ratio autem hujus sententiae haec est. In natura angelica, et in statu naturae humanae ante lapsum minor gratia sufficiebat, quam in statu naturae lapsae: in decreto autem dandi hanc gratiam sufficientem Deus cognoscit futura libera Angelorum, et hominis innocentis. E contra, in statu naturae lapsae, Deus homini lapso gratiam victricem largitur, sine hac enim nullum opus efficeret salutare; in decreto autem dandi hanc gratiam victricem Deus futura libera supernaturalia cognoscit.

Ex his colligitur Augustinienses *de futuris ordinis mere naturalis* cum Molinistis convenire, nam absolute pronunciant a Deo ante quodvis decretum ea cognosci; *de futuris* autem *ordinis supernaturalis* convenire cum Thomistis, ea a Deo cognosci post decretum, in hoc tantum ab invicem dissentientes, quod Thomistae asserunt post decretum physicae praedeterminationis, Augustinienses post decretum dandi gratiam sufficientem quoad naturam angelicam et humanam innocentem, dandi gratiam efficacem quoad naturam corruptam.

Hucusque scholae catholicae: porro nil horum nobis revelatione innotescit.

CAPUT IX.

De voluntate Dei et providentia ([a]).

(a) Et providentia *om. ed.* 1484.

(Divina voluntas in se ita est recta, ut non possit obliquari; — ita efficax, ut non possit impediri; — ita una, ut tamen per quinque differentias possit significari. — Ratione regulata, dicitur providentia. — Nemo aliquid potest efficere, nisi ipsa cooperante et coëfficiente; — nemo deficere, vel peccare, nisi ipsa juste deserente).

De voluntate ([b]) Dei haec tenenda sunt: quod ([c]) ipsa sic est recta, ut ([d]) nullo modo possit obliquari: sic est efficax, ut nullo modo ([e]) possit impediri: sic est una, ut tamen multiformiter habeat significari ([1]). Significatur enim divina voluntas, quae est voluntas beneplaciti, per voluntatem signi ([2]), secundum quinque differentias signorum, quae sunt: praeceptio ([f]) prohibitio, consilium, impletio, permissio ([3]); secundum quae disponuntur a voluntate beneplaciti quaecumque in universo fiunt. Est enim voluntas Dei prima et summa causa omnium specierum et motionum ([g]). Nihil enim fit visibile aut intelligibile in ista totius creaturae amplissima quadam universaque ([h]) republica, quod non de illa imperiali aula summi imperatoris aut iubeatur aut permittatur, secundum ineffabilem iustitiam praemiorum atque poenarum ([i]), retributionum et gratiarum (I). Et

(b) Autem *post* voluntate *add. ABCEFGH et ed. Nor.*
(c) Quia *ed.* 1484.
(d) Ut ABDEGH *et editt. Nor. et Ven.*; quod *ed. Rom.*
(e) Modo *om. ed.* 1484.
(f) Praeceptum *ibid.*
(g) Omnium specierum corporalium et notionum, *ed. Ven. et* 1484.
(h) Immensaque *editt. Nor. et Ven. et* 1484.
(i) Et *add. ed.* 1484.

(I) Praecipuus error contra divinam voluntatem est Jansenianorum saec. XVII, qui divisionem voluntatis in antecedentem et consequentem in ordine ad originalem

quia ista voluntas, ratione regulata ([j]), dicitur providentia; hinc est, (j) Recta *ibid.* quod omnia, quae in universo fiunt, aguntur et reguntur divina providentia ([4]) (I), quae per omnia est irreprehensibilis; quae nihil praecipit, prohibet, vel ([k]) consulit, nisi juste; nihil agit, nisi bene; nihil (k) Et *ibid.* permittit iniuste.

Intelligentia autem et ratio praedictorum haec est: primum principium, cum sit summe nobile, et voluntatem habet, et nobili modo habet ([5]). Cum igitur voluntas de se dicat illud, secundum quod in agentibus a proposito attenditur regula rectitudinis ([l]), et (l) Rectificationis *ibid.* efficacia operationis; necesse est, quod voluntas in Deo sit rectissima et efficacissima. Ideo autem rectissima, quia idem est ([m]) in (m) Sunt *ibid.* Deo voluntas et veritas: ideo efficacissima, quia idem prorsus in Deo est voluntas et virtus, sive potestas ([6]). Et quia non potest divina voluntas carere veritate; ideo non tantum est recta ([n]), verum etiam (n) Dicitur recta *ed. Ven. et* 1484. regula rectitudinis. Quia vero nullo modo potest carere virtute; ideo non tantum est efficax, verum etiam fons et origo totius efficaciae; ita ut nihil sine illa possit effici, nihil contra illam possit fieri, nihil etiam sit, a quo valeat ([o]) impediri (II). Et quia rectissima est, nul- (o) Possit *ed.* 1481.

reatum desumentes, affirmarunt Deum ante hujusce reatus praevisionem habuisse quidem veram seriamque voluntatem salvandi omnes homines, ast post praevisionem non habuisse voluntatem salvandi nisi electos; ac ex consequenti Christum pro salute electorum tantummodo humanam assumpsisse naturam, pro iisque solis sanguinem suum fudisse; quoad reliquos Deum nonnisi metaphoricam habuisse voluntatem, et ex ea Christum pro iis mortem subiisse. Haec haeresis proscripta fuit ab Innocentio X an. 1653 in Constit. *Cum ex occasione;* ab Alexandro VII an. 1656 in *Formulario: Apostolici regiminis;* a Clemente XI an. 1713 in Bulla *Unigenitus;* et tandem a Pio VI in Bulla *Auctorem fidei* — Contra utramque Jansenianorum partem est Censura ultimae ex quinque damnatis Jansenii propositionibus, quae habetur in praefata Const. Innocentii X. his verbis: « *Semipelagianum est dicere Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse, aut sanguinem fudisse;* falsam, temerariam, scandalosam, et intellectam eo sensu, ut Christus pro salute dumtaxat praedestinatorum mortuus sit, impiam, blasphemam, contumeliosam, divinae pietati derogantem, et haereticam declaramus, et uti talem damnamus ».

(I) Providentiam vel in dubium revocare, vel etiam omnino negare, praeter Sophistas priorum saeculorum, et Deistas saec. XVIII, increduli nostri temporis ausi sunt. — Eorum error damnatus legitur in *Syllabo* Pii IX n. 2.: « Neganda est omnis Dei actio in homines et mundum ».

(II) Contra hanc doctrinam sunt errores damnati in *Syllabo,* nn. 3. 4: « Humana ratio, nullo prorsus Dei respectu habito, unicus est veri et falsi, boni et mali arbiter, sibi ipsi est lex, et naturalibus suis viribus ad hominum ac populorum bonum curandum sufficit » — « Omnes religionis veritates ex nativa humanae rationis vi

lus potest esse rectus, nisi conformetur ei (7). Nullus autem potest ei conformari, nisi voluntas illa innotescat sibi (p). Oportuit ergo voluntatem divinam, ut (q) regulam rectitudinis (r), notificari nobis. Rectitudo autem quaedam est necessitatis, et haec (s) est in faciendo bonum necessarium, et declinando malum: quaedam autem est perfectionis, et haec (t) est in supererogando ultra debitum; et secundum hoc innotescit nobis per triplex signum, scilicet praeceptionem, prohibitionem et consilium. Quod quidem significat divinum beneplacitum (u) acceptare tanquam iustum, quod fit secundum divinum praeceptum, quod declinatur secundum divinam prohibitionem (8), et adimpletur secundum divinum consilium. Signa vero haec infallibilia signa sunt divinae voluntatis, ut est regula rectitudinis.

(p) Et *ibid.* (q) Ut restit. ex ed. 1484. (r) Rectificationis *ibid.* (s) Hoc *ibid.* (t) Hoc *ibid.* (u) Placitum *ibid.*

Rursus, quia efficacissima est, nullo modo potest aliquis aliquid efficere, nisi ipsa (v) cooperante et coëfficiente (9); nullus deficere vel peccare potest, nisi ipsa iuste deserente. Et secundum hoc duo sunt signa eius, scilicet impletio, quod est signum voluntatis, ut efficientis, et (x) permissio, quod est signum voluntatis iuste deserentis. Iuste autem deserit, quia iustum est, ut sic administret res, quas condidit, ut non infringat leges, quas indidit, et sic cooperetur rebus, quas creavit (y), ut tamen (z) eas agere proprios motus sinat; et ideo si liberum arbitrium, ad utrumque vertibile de lege naturae, in malum dimittat cadere, hoc non permittit nisi iuste (10). Rursus, et (aa) si per gratiam praeveniat et sustentet, nulli iniuriam facit: ideo non agit iniuste, nec omnino iuste secundum exigentiam meritorum, quia merita ad hoc non sufficiunt (11), sed gratis et misericorditer, et quodam modo iuste, quantum est ex condecentia bonitatis suae. Cum ergo damnat et reprobat, operatur secundum iustitiam (12); quando vero praedestinat (13), secundum gratiam et (bb) misericordiam (I), quae non exclu-

(v) Omnino *add. ibid.* (x) Et *om. ibid.* (y) Creat *ibid.* (z) Tamen *om. ibid.* (aa) Et *ante* si *om.* ABDEG, *et editt. Nor. Arg. Aug.* (bb) Gratiam et *om. ed.* 1484.

derivant; hinc ratio est princeps norma, qua homo cognitionem omnium cujuscumque generis veritatum assequi possit ac debeat ».

(I) Contra divinam praedestinationem duplex oppositus error recensetur, Pelagianorum nempe et Praedestinatianorum. Asserebant Pelagiani causam praedestinationis esse praevisionem operum moralium; et idcirco respuebant necessitatem gratiae et gratuitatem praedestinationis sive ad gratiam, sive ad gloriam. Hanc haeresim nonnulli temperantes, docuerunt esse ex nobis initium fidei aut boni operis, atque perseverantiam in fide usque in finem, et gratiam a Deo conferri intuitu conatus, quem quisque adhibet naturae viribus; in ceteris vero gratiae supernaturalis auxilia necessaria ultro fatebantur: hi dicuntur Semipelagiani, vel etiam Massilienses. Praedestinatiani e contra, nimio ardore gratiae efficaciam defendentes, liberum arbitrium

dit iustitiam (14). Quia ergo omnes, secundum quod de massa perditionis erant, debebant damnari; ideo plures reprobantur, quam eligantur (15), ut ostendatur, quod salvatio est secundum gratiam (cc) specialem, sed damnatio secundum iustitiam communem (16). Nullus ergo potest conqueri de divina voluntate, quia omnia agit rectissime (17); imo in omnibus debemus gratias agere, et honorificare regimen divinae providentiae (18). Si quis autem quaerat, quare magis uni peccatori gratiam largiatur (dd), quam alteri, hic oportet silentium imponere humanae loquacitati, et exclamare cum Apostolo: *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, et investigabiles viae eius. Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis eius consiliarius fuit, aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia. Ipsi gloria in saecula saeculorum. Amen (Rom. 11, 33-36)* ».

(cc) Spiritus sancti *add. ibid.*

(dd) Magis uni peccatori minus gratiae quam alteri largiatur; *ibid.*

ab ea tolli dixerunt. Istorum haeresi Calvinus saec. XVI addidit Deum eadem ratione ad vitam, et ad mortem praedestinare; Dei voluntate perire quicumque pereunt, et trahi etiam invitos ad salutem; in Deo non esse voluntatem salvandi omnes, et Christum pro solis electis occubuisse, quibus duabus propositionibus et Janseniani, ut superius vidimus, subscribunt. Porro Pelagianos ac Semipelagianos acriter insectatus est S. Augustinus, et post ejus vestigia Ss. Fulgentius Ruspensis et Prosper Aquitanus. In sola causa Pelagianorum viginti quatuor synodi, adhuc Augustino superstite, convocatae fuerunt. Semipelagiani vero expressius damnati fuerunt in Concilio Arausicano II; Calvinistae autem in Conc. Tridentino. — Contra haeresim Pelagianam in Conc. Trident. *sess. VI. can.* 2. definitum fuit: « Si quis dixerit, ad hoc solum divinam gratiam per Christum Jesum dari, ut facilius homo juste vivere, ac vitam aeternam promereri possit; quasi per liberum arbitrium sine gratia utrumque, sed aegre tamen et difficulter, possit; anathema sit ». Et *can.* 3. « Si quis dixerit, sine praeveniente Spiritus sancti inspiratione atque ejus adjutorio, hominem credere, sperare, diligere, aut poenitere posse, sicut oportet... anathema sit ». — Contra Semipelagianos, praeter canonem tertium Conc. Trident. modo allatum, in Arausicano II, *cap. VII,* definitum fuit: « Si quis per naturae vigorem... Evangelicae praedicationi consentire posse confirmat, absque illuminatione et inspiratione Spiritus sancti.... haeretico fallitur spiritu ». — Contra Calvinianos in Conc. Trident. *sess. VI. can.* 6. « Si quis dixerit, non esse in potestate hominis vias suas malas facere, sed mala opera, ita ut bona, Deum operari, non permissive solum, sed etiam proprie et per se, adeo ut sit proprium ejus opus non minus proditio Judae, quam vocatio Pauli; anathema sit ».

AD CAPUT IX.

(1) « In Deo est ponere voluntatem, sicut ostendunt quatuor rationes praedictae *(in fundam. ejusdem distinctionis),* propter quatuor conditiones, scilicet potestatis, voluptatis, aequitatis et liberalitatis, quae sunt circa voluntatem, et magis proprie in Deo, et completiori modo quam in nobis. Voluntas enim in nobis est per differentiam a substantia et actu, et per distantiam a fine: in Deo autem per omnimodam indifferentiam horum, scilicet substantiae, virtutis, actus et finis. Et quia in nobis est per differentiam a substantia, et ab actu; ideo aliis praesidens, et secundum diversos actus variabilis. Propter differentiam enim a substantia, in qua possunt et aliae potentiae radicari, praesidet aliis potentiis, ut sensui, et appetitui. Propter differentiam ab actu, est variabilis secundum alterationem affectionum: in Deo autem neutrum; ideo nec regit inferiores potentias, nec habet variari secundum affectiones varias. Et quia in nobis est per distantiam a fine; inde est, quod est indigens, et ideo in ea est fuga, et appetitus; et cadit in ea tristitia, et malitia, quia potest a fine obliquari, cum non sit illi conjuncta. In Deo autem est omnino fini conjuncta; ideo nec fugam, nec appetitum habet, nec tristitiam, nec malitiam, sed omnino laetitiam, et justitiam. » *1. dist. 45. a. 1. q. 1.*

(2) « Ratio et auctoritas compellit nos distinguere voluntatem signi, et voluntatem beneplaciti. Auctoritas quidem; quia dicit Apostolus: *Haec est voluntas Dei sanctificatio vestra* (1, *Thess.* 4); sed illud non est dictum per essentiam; ergo vel per causam, vel per significationem; non autem per causam; ergo per significationem. Item ratio dictat; quia communi usu loquendi consuevimus praeceptum nostrum voluntatem appellare. Propter hoc intelligendum, quod sicut non absurde intellectus dicitur vis intellectiva et ipsum intellectum, ita voluntas dicitur ipsa vis volendi et ipsum volitum. Et quia voluntas Dei innotescit nobis per volitum tanquam per visibile signum, et signum est quod facit in aliud venire, dum offert se sensui; inde est quod voluntatem Dei dividimus in voluntatem beneplaciti, et in voluntatem signi. » *1. dist. 45. a 3. q. 1.*

(3) *1. dist. 45. a. 3. q. 2.*

(4) « De fato aliter loquitur Boëtius et aliter Augustinus. Boëtius enim loquitur de fato, prout est aliquid secundum veritatem; et sic fatum nominat ordinem in rebus mobilibus ad divinam providentiam relatum, ordinem, inquam, non solum secundum naturam, et causam necessariam, sed etiam secundum libertatem voluntatis, et contingentiam. Dicit enim sic in libro de consolatione *(4. prosa. 6 circa initium):* Providentia cuncta pariter, quamvis diversa, quamvis infinita, complectitur: fatum vero singula dirigit in motum, locis, formis, et temporibus distributa. Et haec temporalis ordinis explicatio in divinae mentis adunata prospectu, providentia est; eadem vero adunatio digesta, atque explicata temporibus fatum vocatur. Et sic patet, quod Boëtius fatum accipit generaliter ad egressum, et decursum omnium rerum, sive voluntariarum, sive naturalium, sive necessariarum, sive contingentium. Augustinus vero in *lib. 5. de Civit. Dei (cap. 5)* accipit fatum secundum aestimationem Philosophorum, qui vocant fatum vim positionis siderum et constellationum, secundum quam cuncta necessario eveniunt in his inferioribus, et sic fatum nihil est. Et ostendit ipse, quod nihil sit: et ita aequivoce accipit fatum Boëtius et Augustinus, et propter hoc non fit assumptio sub medio, sed magis aequivocationis deceptio, propter quam tollendam de medio dicit August. in *lib. 5. de Civit. (ibidem),* quod si quis fatum vocat ordinem causarum, quem Deus instituit, cum hoc sit verum, sententiam teneat, et linguam corrigat, quia secundum communem usum sic accipitur, sicut mathematici accipere consueverunt ». *2. dist. 14. p. 2. a. 2. q. 3. ad 1.*

(5) Et idcirco « tametsi concedamus Deum esse omniscium, atque omnipotentem, non tamen omnivolentem admittimus, quia scientia est omnium tam futurorum, quam possibilium,

tam bonorum quam malorum. Potentia est omnium bonorum, etiam possibilium. Voluntas autem non est nisi bonorum, quae sunt vel erunt » — « Potentia est respectu omnium bonorum, in quibus solum salvatur ratio potentiae. Nam posse malum non est posse. Unde posse malum non tantum derogat perfectioni potentiae, sed etiam ipsi potentiae, quia posse deficere non est posse, et ideo adhuc dicitur omnipotens. Voluntas vero est respectu bonorum tantum, non respectu malorum. Et quamvis in volendo malum non salvetur dignitas voluntatis, salvatur tamen ratio volendi, quia velle malum velle est. Et hinc est, quod Deus non dicitur omnivolens, quiá non vult malum, sed tamen omnipotens dicitur, quamvis non possit malum. Si quaeratur, quare ratio potentiae non salvetur respectu mali, sicut et ratio voluntatis, dicendum, quod potentia idipsum quod dicit, dicit per modum habitus, et positionis, de potentia activa loquendo. Unde quando est respectu privationis, jam non est potentia, sed defectus potentiae: sed voluntas idipsum quod dicit, dicit per modum cujusdam adhaerentiae et complacentiae: quia ergo in malum salvatur ratio consensus, et complacentiae, sicut et respectu boni; ideo velle malum, velle est, sed posse malum non est posse ». *1. dist. 45. a. 1. q. 2.*

(6) « Divina voluntas est causa prima, et universalissima, et actualissima; ideo potest in totum effectum, et in totam rei substantiam etiam sine adminiculo alterius causae, nec aliqua causa potest quid vel modicum sine ipsa; et ideo necesse est, quod ipsa sit causa immediata in omni actione et re ». *1. dist. 45. a. 2. q. 2.*

(7) « Voluntas humana potest conformari voluntati divinae per similem habitudinem ad actum, ad objectum, et ad finem ». *1. dist. 48. a. 1. q. 1.* Cfr. et *q. 2.*

(8) *1. dist. 46. a. 1. qq. 2-3.*

(9) « Cum ratio causandi res sit ipsa divina bonitas in ratione effectivi, et in ratione finis, voluntas autem conjungat effectivum cum fine; ea propter dicimus voluntatem divinam esse rerum causam ». *1. dist. 45. a. 2. q. 1.*

(10) « Deus permittit mala fieri, et hoc ordinatissime. Duplex est enim ordo rerum, unus in universo, alter in finem, et uterque exigit, quod Deus permittat mala fieri. Ordo quippe in universo exigit, quia ad perfectionem universitatis necesse fuit fieri creaturam arbitrio liberam, et peccare potentem; sed administratio universitatis est, ut Deus sic res conditas administret, ut eas agere proprios motus sinat, sicut dicit Augustinus *(de Civit. Dei lib. 7. c. 30).* Ideo cum debuerit dare potentiam peccandi, et debuerit regere salvo ordine suae conditionis, si voluit peccare, debuit permittere; et si non voluit peccare, debuit conservare; et ita debet permittere mala. Ordo ad finem hoc exigit; quia duplicem finem contingit reperiri in universo, unus est salus electorum, alius divina laus. Quoniam ergo permissio malorum reddit electos gloriosiores per occasionem, et Deus non curat utrum per causam, vel per occasionem, electorum gloria augeatur; ideo Deus permittit recte. Unde Augustinus *(de Civ. Dei lib. 11. capp. 17-18)* dicit, quod nullum faceret, quem malum praesciret, nisi pariter nosset, quibus bonorum usibus accommodaret. Prosunt autem eis exercitando. Et ideo dicit de lapsu mundi, quod permisit plures esse malos, quia si pauci essent, non auderent exercere bonos. Divina etiam laus hoc exigit, quia occasione mali summe manifestatur divina misericordia in electis, in Filii unigeniti donatione pro inimicis secundum tempus. Summe etiam manifestatur Dei justitia in aeterna punitione reproborum. Unde Augustinus *(de Civ. Dei lib. 21. c. 12)* et in *Enchirid. (c. 99. in fine):* Si omnes remanerent in poena, in nullo appareret misericordis gratia redimentis. Rursus: Si omnes transferrentur ad lucem, in nullo appareret severitas ultionis ». *1. dist. 47. a. 1. q. 3.*

(11) « In praedestinatione tria intelliguntur. Primum est propositum aeternum. Secundum est temporalis gratificatio. Tertium vero aeterna glorificatio. Similiter in reprobatione intelliguntur tria, scilicet aeternum odium, temporalis obduratio, et aeterna damnatio. Quantum ad primum et ultimum, similiter est judicandum: nam ultima, scilicet poena et gloria, simpliciter cadunt sub meri-

to. Primum vero, scilicet propositum aeternum, eo ipso quo aeternum est, meritum habere non potest. Quantum vero ad medium, quod est gratificatio, et obduratio, differenter est judicandum. Nam obduratio simpliciter cadit sub demerito, sive sub malo merito. Gratificatio vero nec simpliciter sub merito, nec simpliciter extra. Est enim meritum congrui, digni et condigni. Meritum congrui est, quando peccator facit quod in se est, et pro se. Meritum digni, quando justus facit pro alio. Meritum condigni, quando justus operatur pro se ipso, quia ad hoc ordinatur gratia de condigno. Gratia autem alteri promerenda non est omnino ex condigno, quia peccator omni bono est indignus. Nec solum ex congruo, quia justus dignus est exaudiri. Gratificatio ergo sub merito congrui potest cadere quo ad ipsum gratificandum: sub merito digni, quantum ad alium virum sanctum: sub merito condigni, quantum ad neutrum, et hoc proprie loquendo est meritum. Respondendum est ergo ad quaestionem, cum quaeritur, utrum praedestinatio, et reprobatio cadant sub merito, quod simpliciter loquendo, quantum ad principale significatum, neutra cadit sub merito; quantum vero ad connotatum, reprobatio cadit sub merito simpliciter, praedestinatio vero secundum quid ». *1. dist. 41. a. 1. q. 1.*

(12) « Obduratio, in quantum poena est, dicit animae ineptitudinem, et ita dicit defectionem poenalem: et poena omnis in quantum talis, est justa et ordinata; ideo dicit defectum ordinatum. In quantum ergo defectus est, non habet causam nisi deficientem; haec autem non est Deus, quia Deus non est causa deficiens, sed liberum arbitrium destitutum. In quantum vero ordinatum, habet causam merentem, scilicet ipsam culpam, et causam ordinantem, scilicet retribuentem divinam justitiam ». *1. dist. 40. a. 4. q. 2.*

(13) « Praedestinatio duo importat, et rationem praescientiae, et rationem causae. In quantum dicit rationem causae, non necessario ponit effectum, quia non est causa per necessitatem, sed per voluntatem: et iterum, non est tota causa, sed cum alia causa contingente, scilicet cum libero arbitrio. Et regula est, quod quotiescumque effectus pendet ex causa necessaria et variabili, a necessaria tanquam ab universali, a variabili tanquam a particulari denominatur: a variabili, quia denominatio est a causa particulari, et effectus, qui dependet a causa contingente, est contingens. Et praeter rationem causae importat rationem praescientiae, et praescientia quidem totum includit in cognitione liberi arbitrii, et ejus cooperationem, et vertibilitatem, et totum. Et praeterea non est nisi veri, et etiam de vero contingente est infallibilis, sicut supra monstratum est in quaestione de praescientia: ideo praedestinatio infert salutem, et non potest cassari, nec discordare a libero arbitrio. Et quia praescientia nullam imponit necessitatem consequenti, sed solum consequentiae, similiter nec praedestinatio». *1. dist. 40. a. 2. q. 1.* — « Praedestinatio a parte rei evenientis, nullam ponit certitudinem in eventu, licet a parte Dei praecognoscentis infallibilitatis et immutabilitatis certitudinem ponat ». *Ibid. q. 2.*

(14) « Cum praedestinatio significet divinam essentiam, ut causam gratiae et gloriae, et hoc secundum ordinatam distributionem gratiae et gloriae, quantum est de se non tantum importat scientiam, sed etiam voluntatem et potentiam: sed quoniam causalitas gratiae et gloriae attribuitur proprie voluntati ut efficienti, sed scientiae ut disponenti, et potentiae ut exequenti; ideo etsi praedestinatio importet illa tria, tamen principalius est in genere voluntatis. Et ideo ab Augustino definitur praedestinatio per illa tria. Primo per illud, quod respicit potentiam *(in lib. de fide ad Petrum Cap. 35):* Praedestinatio est gratuita donationis praeparatio. Secundo per illud, quod respicit scientiam *(in lib. de bono persev. lib. 8. c. 14):* Praedestinatio est praescientia beneficiorum Dei. Tertio per illud, quod respicit voluntatem, et propriissime *(in lib. de praedest. sanct.):* Praedestinatio, inquit ibi, est propositum miserendi ». *1. dist. 40. a. 1. q. 2.*

(15) « Electio tripliciter dicitur. Est enim electio secundum affectionem dilectionis, et secundum effectum finalis gratificationis, et secundum statum praelationis. Prima est ae-

terna, et est idem quod praedestinatio. Secunda est temporalis, et signum primae infallibile. Tertia similiter temporalis, nec est effectus, nec signum aeternae electionis. Multi enim praeficiuntur mali, et reprobi, et utinam non sint plures mali, quam boni ». *1. dist. 40. a. 3. q. 2.*

([16]) « Praedestinatio, atque reprobatio, quantum ad rationem voliti, et ordinationem ad voluntatem divinam, non habent causam meritoriam; habent autem causam congruentiae bona et mala opera in generali: quid vero sit causa in speciali, est ignotum ». *1. dist. 41. a. 1. q. 2.*

([17]) « Cum Apostolus dicat quod Deus hoc *vult,* scilicet *omnes homines salvos fieri (1. Tim. 2. 4),* necesse habemus concedere, quod Deus velit. Et cum non possit exponi de voluntate signi, necesse habemus exponere de voluntate beneplaciti. Sed cum non omnes salventur, et voluntas Dei nunquam frustratur; ideo necesse est, quod fiat vis in modo distribuendi, vel in modo volendi. Et egregius doctor Augustinus duplicem facit vim in modo distribuendi in *Enchirid.* (c. 103). Uno modo, quod distributio sit accommodata, sicut et hic: omnis homo timet in mari, secundum communem modum loquendi intelligitur, qui est in mari. Similiter Augustinus exemplificat, si dicatur: Magister iste docet omnes pueros de ista civitate, quia scilicet docet omnes, qui addiscunt. Nullus enim docetur, nisi per ipsum. Similiter, Deus vult omnes homines salvos fieri, quia nullus salvatur, nisi velit Deus; et ideo orandus est, ut velit. Facit etiam alio modo vim in distributione secundum omnem modum distribuendi, quae potest fieri pro singulis generum; et sic est falsa et non intelligit Apostolus sic: vel pro generibus singulorum, et est sic vera, quia Deus de omni gente voluit et vult aliquos salvari, et de Graecis et de Latinis, et de praelatis et subditis, et de omni gente: ideo dicit Apostolus pro omnibus esse orandum. Haec est responsio Augustini, cui Magister innititur, et necesse est sic, vel sic solvere: supposito quod velle dicat ibi velle Dei, secundum quod dicitur velle placito, quietato, sive voluntate absoluta, de qua verum est dicere: *Omnia quaecumque voluit, fecit (Ps. 113. 3).* Sed Damasc. *(lib. 2. c. 29)* facit vim in modo volendi. Distinguit enim in Deo voluntatem antecedentem et voluntatem consequentem. Et voluntas antecedens est voluntas respectu ejus, propter quod Deus hominem fecit; et est irrefragabiliter bonorum. Voluntas autem consequens est voluntas, non quae sequitur merita, sed quae vult aliqua secundum scientiam meritorum. Prima, scilicet antecedens, dicitur a Magistris voluntas conditionalis, sive voluntas, qua Deus vult, quantum in se est. Secunda autem, scilicet consequens, dicitur absoluta. Differentia autem inter hanc voluntatem et illam non est secundum diversitatem affectionis, sive modi volendi, qui sit in Deo, sed secundum rationem connotandi et intelligendi. Prout enim Deus dicitur velle omnium salutem quantum in se est, et antecedenter connotatur in omnibus ordinatio ad salutem, tum ex parte naturae datae, tum ex parte gratiae oblatae. Dedit enim eis Deus naturam, secundum quam possent eum cognoscere, et cognitum quaerere, et quaesitum invenire, et invento inhaerere, ac per hoc salutem obtinere. Gratiam similiter obtulit, dum Filium misit, et obtulit, cujus pretium omnium saluti sufficit. Leges etiam et mandata tribuit salutis, et ostendit. Ipse etiam praesto est omnibus inquirentibus, et *prope est omnibus invocantibus eum (Ps. 144. 18).* Velle ergo hominem antecedenter salvare, est ordinatum ad salutem facere, et volenti pervenire, non deesse. Unde velle antecedenter salvare, non connotat salutem, sed ordinabilitatem ad salutem. Velle autem consequenter, sive absolute salvare, est velle dare salutem ei, quem praescit ad salutem perventurum per suum auxilium et gratiam, et connotat salutis eventum. Et sic non est dicere, quod Deus velit omnes homines salvos fieri. Huic responsioni magis consonant Magistri, quamvis utraque bona sit. Secundum hanc ergo respondendum, quod Deus vult omnes homines salvos fieri, quantum in se est voluntate antecedente, non autem voluntate absoluta, sive consequente. Et quia illa non connotat effectus eventum; ideo non impeditur in hoc, quod non omnes salventur. Patet etiam responsio

ad illud, quod objicitur de praedestinatione, sive electione, quia in illis clauditur voluntas absoluta, non solum antecedens. Patet etiam responsio ad ultimum de connotato. Ad illud tamen quod objicitur, quod voluntas conditionata non cadit in Deum, dicendum quod non ponitur in Deo velleitas quantum ad defectum plenitudinis voluntatis, nec propter diversos modos volendi, sed propter aliam comparationem in connotando ». *1. dist. 46. a. 1. q. 1.*

([18]) « Ad illud quod objicitur, quod alius alterius locum accipit et coronam, dicendum quod locus aeternae mansionis et corona retributionis alicui debetur secundum reputationem praesentis justitiae, alicui secundum praediffinitionem praescientiae. Et contingit, quod unus locus debetur alicui secundum praesentem justitiam, et quod, illo cadente, alius intrat, cui debetur secundum praediffinitionem aeternam. Quando vero alicui debetur locus secundum praediffinitionem aeternam, potest quidem cadere, et locum perdere, et alius, qui non est praedestinatus, potest acquirere; sed tamen hoc nunquam eveniet. Quia ergo praescitus iustus frequenter locum aeternae mansionis perdit, quem alius paris meriti acquirit, et nemo scit utrum sit praescitus, vel praedestinatus; ideo, quamvis sciat se esse iustum, timere debet, ne amittat locum. Et ad hunc timorem hortatur beatus Joannes in praedicta auctoritate Apocalypsis (3. 11); et hic timor bonus est omnibus, et praescitis, et praedestinatis, quia humiliat et sollicitat. E contra certitudo de electione elevat in tumorem, et deprimit in torporem; ideo secundum ordinatissimam dispositionem hoc factum est, ut nulli reveletur, an sit praedestinatus, nisi sit a Deo confirmatus in bono, ut non possit elevari per superbiam, vel torpere per negligentiam ». *1. dist. 40. a. 2. q. 2. ad 1. 2.*

APPENDIX.

Circa praedestinationem duae sunt sententiae, quarum una a Thomistis et ab Augustiniensibus, altera a Molinistis et a Congruistis propugnatur.

Porro praedestinationis processus juxta priores talis est. Omnes homines, quum filii irae nascantur, massam damnationis constituunt. Ex hac autem Deus quos vult, ex pura misericordia ac bonitate, absque meritorum praevisione ex parte hominum, eligit, ceteris negative reprobatis, seu non electis. In quo quidem *nulli injuriam facit,* ut ait S. D. noster in textu, seu nullius jus violat, nam, cum omnes sint peccatores, nemo meritum, seu jus ad electionem, habet. Eligendo autem praedestinat ad gratiam, quam ipsis electis largiri in tempore decernit, vel ut in justitia permaneant, vel ut a peccatis, si in ea lapsi sunt, resurgant. Primus proinde in ista sententia actus praedestinationis est voluntas; quod tamen relate *ad intentionem.* Nam quod attinet *ad executionem,* praeter divinam gratiam ex parte Dei, requiri cooperationem ex parte hominis ex fide constat.

Processus vero juxta Molinistas talis est. Deus omnibus hominibus gratiam sufficientem, *versatilem* dicunt, offert; quos autem ipsi gratiae fideles praevidet, ad gloriam praedestinat; praevidet vero per scientiam mediam. At cum gratia versatilis et ipsis nimis molesta videretur, hoc systema mitigatum fuit a Congruistis, duce Suaresio, qui asserunt Deum per scientiam mediam praescire, quomodo gratià uterentur in iis circumstantiis positi, quosque fideles praevidit, in talibus circumstantiis congruis ponere. Ex dictis apparet, Augustinienses ac Thomistas praedestinationem adaequatam, ceteros nonnisi inadaequatam admittere; primos reprobationem negativam

agnoscere, secundos eam rejicere: illos praedestinationem gratuitam *in se,* istos, *in sua causa* asserere: in priori sententia Deum praedestinare *ante praevisa merita,* ac proinde primum praedestinationis actum esse voluntatem, secundum vero intellectum: in sententia posteriori Deum praedestinare *post praevisa merita,* et ideo primum actum esse intellectum, secundum voluntatem. Cuinam autem ex hisce sententiis noster Seraphicus propius accedat, ex his, quae in hoc capite habentur, evidentissime apparet. Porro advertendum est Molinistas a Pelagianis quam longe distare; Pelagiani enim ex praevisione meritorum per naturae vires comparandorum Deum ad gloriam praedestinare autumabant, quod haereticum esse nemo non videt, necessitatem enim gratiae, et praedestinationis gratuitatem omnino denegabant: Molinistae e contra praedestinationem admittunt post praevisa merita per gratiam adquirenda. De cetero, cum de his nihil nobis ex revelatione innotescat, neque ab Ecclesia hucusque de his systematibus a Theologis excogitatis aliquid definitum sit, cuilibet ex his adhaerere, cuique, prout ipsi magis arriserit, conceditur facultas.

Antequam tamen de hac re finem faciamus, nonnulla monita, ex Trigosio deprompta, de hoc mysterio disserentibus scitu prorsus necessaria, referre censemus. Quae sunt. « 1.° Ut in hac materia maxima cum humilitate ac reverentia procedamus captivantes intellectum nostrum in obsequium fidei (2. *Corinth.* 10. 5), nam licet hoc de omnibus fidei rebus sit dicendum, praecipue tamen de hoc altissimo mysterio, in quo ipsum vas electionis ad divitias divinae sapientiae recurrit. 2.° Ut in argumentis contrariis veritati praedestinationis non turbemur, etiamsi argumenta illa dissolvere minime valeamus; sed statim ad Ecclesiae Doctores recurramus, illorumque vestigiis inhaerentes, credamus illa argumenta optime esse ab illis soluta, quamvis noster intellectus ea capere non possit; memoria tenentes verba S. Augustini: Benedictus Deus, qui dixit; *Qui crediderit salvus erit;* et non dixit qui intellexerit, salvus erit. 3.° Ut media quadam via in hac re procedamus inter gratiam divinam ac liberum arbitrium, ne scilicet nimium libero arbitrio tribuentes, Dei gratiam negare videamur; et e contra ne totum divinae gratiae concedendo, liberum arbitrium prorsus destruamus. 4.° Ut certissime teneamus, quod in manu nostra stat nostra salus, ita ut qui servaverit mandata Dei, salvabitur, ut dixit Christus illi juveni /*Matth.* 19/. *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* 5.° Ut in hac re magis fides praestetur Sacrae Scripturae auctoritati, Conciliorum determinationibus, et sententiis SS. Patrum, quam nostro ingenio et nostris sophisticis argumentis, quae saepe saepius nos fallunt; et ideo in his caute, modeste et reverenter, non autem libere ac pertinaciter disputandum est. (*In Summam S. Bonav.* v. 1. p. 1. q. 18. a 1. pag. 532) ».

PARS

IN TABULAS

C. I. — De illis septem, d

- Teologia agit de Deo
  - *in se* absolute, de principio *primo* in suis
    - emanationibus .
    - conditionibus .
  - *relative ad extra*
    - de principio *effectivo* — seu
      - De creatura . .
      - De corruptela. .
    - de principio *refectivo*, — seu
      - De Incarnatione
      - De Gratia . . .
    - de principio *perfectivo*, — seu
      - De Sacramentis
      - De statu finalis

C. II. — Quid tenendum de Trinitat

- In Deo est *unitas naturae*
  - cum *Trinitate personarum*, scil. cum persona
    - Patris. .
    - Filii . . .
    - Spiritus S.
  - cum *divinis perfectionibus*, scil. cum
    - immortalitate
    - incorruptibilitate
    - immutabilitate
      - quae
    - vita
    - potentia
    - speciositate
      - quae
    - justitia
    - bonitate
    - spiritualitate
      - quae

PRIMA

DISTRIBUTA.

QUIBUS EST THEOLOGIA IN SUMMA.

}, seu de Deo uno et trino, cujus subjectum Deus, *a quo omnia,* quia principium *primum.*

mundi
peccati }, cujus subjectum Christus, *per quem omnia,* quia principium *effectivum.*

Verbi
. . . . }, cujus subjectum Opus reparationis, *ad quod omnia,* quia principium *refectivum.*

. . . .
judicii }, cujus subjectum caritatis vinculum, *circa quod omnia,* quia principium *perfectivum.*

PERSONARUM ET UNITATE ESSENTIAE.

a nulla procedente, seu cum *mente generante*
procedente a Patre, » cum *verbo nascente*
procedente ab utraque » cum *amore nectente*
} inclusis in *sapientia.*

ad aeternitatem
ad sapientiam
ad beatitudinem
} quae ad *sapientiam* reducuntur, in qua sunt { *mens generans*
verbum nascens
amor utrumque nectens.

In divinis sunt

- duae *emanationes* . . . . . .
  - per modum *naturae* — Generatio
  - per modum *voluntatis* — Processio
- tres *hypostases*. . . . .
  - Pater
  - Filius
  - Spiritus sanctus
- quatuor *relationes*. . . . . .
  - Paternitas
  - Filiatio
  - Spiratio activa
  - Spiratio passiva
- quinque *notiones*. . . . . . .
  - Innascibilitas
  - Paternitas
  - Filiatio
  - Spiratio
    - activa
    - passiva
- tres *proprietates personales*
  - Pater, qui est
    - *Ingenitus*
    - *Principium non de principio*
    - *Pater*
  - Filius, qui est
    - *Imago*
    - *Verbum*
    - *Filius*
  - Spiritus sanctus, qui est
    - *Donum*
    - *Caritas*
    - *Spiritus sanctus.*

C. IV. — De istius fidei expressione catholica.

In divinis sunt

- duo *modi praedicandi* . . . . . .
  - per modum substantiae
  - per modum relationis
- tres *modi supponendi* . . . . . .
  - essentiae
  - personae
  - notionis
- quatuor *significandi substantiam*
  - ut communicabilem
    - in abstracto — per essentiam
    - in concreto — per substantiam
  - ut incommunicabilem
    - distinguibilem — per hypostasim
    - distinctam — per personam
- quinque *modi dicendi* . . . . . .
  - quis . . . . . ratione personae
  - qui . . . . . » hypostasis
  - quae . . . . . » notionis
  - quod . . . . . » substantiae
  - quid, vel quo » essentiae
- tres *modi differendi,* scil. secundum modum . . . .
  - emanandi, ex quibus pluralitas personarum
  - se habendi, ex quibus praedicationes
    - substantiales
    - relativae
  - intelligendi, ex quibus
    - proprietates essentiales
    - notiones

C. V. — De unitate divinae naturai

Deus se manifestat
- *generaliter* — per universitatem effectuum, in
- *specialiter* — per
  - effectum spiritualem cum
  - effectum sensibilem cum
  - per praedictos effectus cum
  - per praedictos effectus cum

C. VI. — De unitate divinae naturae

Appropriantur
- Patri . . . . . Unitas . . Æternitas
- Filio. . . . . . Veritas. . Species . .
- Spiritui sancto Bonitas. . Usus . . .

C. VII — De

Omnipotentia Dei se extendit ad omnia, quae veniunt a potentiâ
- *completa*
- *ordinata*

IN MULTIFORMITATE APPARITIONUM.

quibus est	per *essentiam*	
	per *potentiam*	
	per *praesentiam*	
acceptione	seu	per *habitationem*
expressa significatione	»	per *apparitionem*
inchoatione.	»	per *descensum*
aeterna productione. .	»	per *missionem.*

IN MULTIPLICITATE APPROPRIATORUM.

Ratio principiandi . . Omnipotentia

Ratio exemplandi . . Omniscientia

Ratio finiendi. . . . . Omnivolentia

OMNIPOTENTIA DEI.

quae non est de nihilo, et ideo	. .	*culpabilia*	excluduntur.
quae non est sub aliquo	» . .	*poenalia*	
quae non indiget alio . . .	» . .	*materialia*	
secundum actum.	»	*actualia*	comprehenduntur.
secundum aptitudinem ex parte creaturae	»	*possibilia*	
secundum aptitudinem ex parte Dei	»	*mere possibilia*	

C. VIII. De S

Deus cognitionem habet, quia principium
- primum — *simplicissimam,* qua
- summum — *perfectissimam,* quae

C. IX. — De Voluntate

Voluntas Dei
- *in se,* scilicet absolute, est
  - *rectissima, et regula rectitudinis.*
  - *efficacissima, et fons et origo totius*
  - *una et significabilis.* . .
    - ut regula
    - ut fons et
- *ut ratione regulata,* scilicet relative ad extra, est, . .
  - quoad . .
  - quoad . .

Sapientia Dei.

cognoscit
- alia a se . . . *in se et per se*
- creata. . . . . *increate*
- dependentia . *independenter*
- temporalia . . *aeternaliter*
- futura. . . . . *praesentialiter*
- mutabilia. . . *immutabiliter*
- contingentia . *infallibiliter*

omnes ideae in eo unum sunt.

dicitur
- ut *cognoscitiva*
  - possibilium *(simplicis intelligentiae) scientia* per *lucem*
  - existentium *(visionis)* . . . . *visio* / bonorum operum . . . . *approbatio* } per *speculum*
  - futurorum . . . . *praescientia* / ab ipso Deo faciendorum . . *dispositio* } per *exemplar*
  - praemiandorum . . . . *praedestinatio* / damnandorum. . . . . *reprobatio* } per *librum vitae*
- ut *ratio cognoscendi*
  - omnia . . . . *lux*
  - euntia, seu . . { visa. . . . . / approbata. . } *speculum*
  - exeuntia, sc. . { praevisa . . / disposita . . } *exemplar* { *idea* . / *verbum* / *ars* / *ratio* }
  - redeuntia, scil. { praedestinata / reprobata. . } *liber vitae*

et habet omnium rerum ideas.

Dei et Providentia.

efficaciae.

rectitudinis
- necessitatis...
  - in faciendo bonum necessarium. . per *praeceptum*
  - in declinando malum . . . . per *prohibitionem*
- perfectionis .... in supererogando ultra debitum. . per *consilium*

origo totius efficaciae
- cooperando et coëfficiendo . . . . . . per *impletionem*
- juste deserendo . . . . per *permissionem.*

omnes creaturas . . . *Providentia*
solos electos . . . . . *Praedestinatio.*

TABULA GENERALIS

HUJUS I. PARTIS

IN QUA DE TRINITATE DEI AGITUR.

Trinitas Dei stat

- cum *pluralitate Personarum,* in qua
  - quoad *fidem* — est Trinitas Personarum
    - in unitate naturae
    - cum divinis perfectionibus.
  - quoad *intelligentiam,* sunt
    - duae emanationes
    - tres hypostases
    - quatuor relationes
    - quinque notiones
    - tres proprietates personales.
  - quoad *expressionem,* sunt
    - duo modi praedicandi
    - tres modi supponendi
    - quatuor modi significandi substantiam
    - quinque modi dicendi
    - tres modi differendi.
- cum *multiformitate apparitionum*
  - *generalium*
  - *specialium*
    - habitationis
    - apparitionis
    - descensionis
    - missionis.
- cum *multiplicitate appropriatorum*
  - in *genere*
  - in *specie*. .
    - cum *Omnipotentia,* quae est
      - completa
      - ordinata
    - cum *Sapientia,* quae est. .
      - simplicissima
      - perfectissima
    - cum *Voluntate*
      - in se
      - relative ad extra

II. PARS

IN QUA DE CREATURA MUNDI AGITUR

CAPUT I.

De productione mundi totalis.

(Omnis creatura est producta in esse ex tempore, — de nihilo, — ab uno primo principio, — solo et summo; — in certo pondere, numero et mensura. — In qualibet creatura vestigium Creatoris reperitur).

His summatim praeintellectis de Trinitate Dei, dicenda sunt aliqua de creatura mundi. Circa quam haec tenenda sunt in summa: videlicet, quod universitas machinae mundialis producta est in esse ex tempore, et de nihilo ab uno primo principio solo et summo; cuius potentia, licet sit immensa, *disposuit tamen omnia in certo pondere, numero et mensura (Sap. 11. 21).* Haec generaliter intelligenda sunt circa rerum productionem, ex quibus et [a] veritas colligitur et error repudiatur. Per hoc enim, quod dicitur: ex tempore [1], excluditur error ponentium mundum esse [b] aeternum [2]. Per hoc, quod dicitur: de nihilo, excluditur error ponentium aeternitatem circa principium materiale [3] (I). Per hoc, quod dicitur: ab uno principio [4], excludi-

(a) Et *om. ed.* 1484.

(b) Esse *om.* A CDEFG *et editt. Nor. Arg. Aug. et* 1484.

(I) Materiae aeternitatem propugnarunt, praeter Platonicos, Seleuciani et Hermiani, apud Epiphanium et Augustinum, obscuri nominis haeretici, sed praecipue Manichaei, qui, teste eodem Augustino (*lib. de fide contra Manich. capp.* 40. 41), autumarunt materiam non esse a Deo creatam, sed potius Deum ab ipsa ad mundi productionem adjutum fuisse. Quidquid porro sit de praedictis haereticis, certum omnino est recensitos errores a Pantheistis acceptatos ac prò virili propugnatos fuisse. Praecipuus pantheismi coriphaeus fuit saec. XVII Benedictus Spinoza, Judaeus, ac deinde Christianus, apostata et atheus. Recentissime vero ipsum pantheismum strenue tueri conatus est Vincentius Gioberti. — Contra Manichaeos ex Concilio Nicaeno credere tenemur « in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium ». Pantheismus vero damnatus fuit a Pio IX in *Syllabo*, nn. 1. 2: « Nullum supremum, sapientissimum, providentissimumque Numen divinum existit ab hac rerum universitate distinctum, et Deus idem est ac rerum natura, et iccirco im-

tur error Manichaeorum *(August. de haeres. ad Quodvult. haer. 46)*, ponentium pluralitatem principiorum (5) (I). Per hoc, quod dicitur: solo et summo, excluditur error ponentium Deum produxisse inferiores creaturas per ministerium intelligentiarum (6) (II). Per hoc, quod additur (c): in certo pondere, numero et mensura, ostenditur, quod creatura est effectus Trinitatis creantis sub triplici genere causalitatis: efficientis, a quo est in creatura unitas, modus et mensura: exemplaris, a quo est in creatura veritas, species et numerus: finalis, a quo est in creatura bonitas, ordo et pondus. Quae quidem reperiuntur in omnibus creaturis, tanquam vestigium creatoris, sive corporalibus, sive spiritualibus, sive ex utrisque compositis (7).

(c) Additur om. ed. 1484.

mutationibus obnoxius, Deusque reapse fit in homine et mundo, atque omnia Deus sunt, et ipsissimam Dei habent substantiam; ac una eademque res est Deus cum mundo, et proinde spiritus cum materia, necessitas cum libertate, verum cum falso, et justum cum injusto ». — « Neganda est omnis Dei actio in homines et mundum ».

(I) Error Manichaeorum ponentium pluralitatem principiorum, « omnibus est abominabilior, quia deficit in principio summo, in quo philosophi communiter concordaverunt, ponens primo duo principia, ac per hoc auferens ordinem atque decorem universi, et bonitatem et Dei potestatem. Et hunc errorem inter ceteros non humanam malitiam, sed diaboli astutiam credo adinvenisse, ut se alterum Deum esse persuadeat mentibus peccatorum (*S. D. lib.* 2. *dist.* 1. *p.* 1. *dub.* 2.) ». Porro Manichaeis, sic dictis a Cubrico, Persarum lingua Manete, Graecorum Manichaeo, eorum praecipuo duce, saec. III, praeluserant saec. II Gnostici, Cerdoniani, Marcionistae et Apellitae, iisque Persae atque Aegyptii, qui in sua mythologia Isidem et Osiridem, sive Oromasdem et Arimanium, seu duo principia boni et mali jampridem agnoscebant. Horum figmenta iterum prodierunt saec. IV per Priscillianum, et XIII per Albigenses. Contra Gnosticos autem, ceterosque haereticos antiquiores strenue in primis decertarunt S. Irenaeus Martyr et Tertullianus; contra Manichaeos S. Augustinus; contra Priscillianum Ss. Leo Magnus et Turribius Astorgensis; contra Albigenses S. Dominicus cum suis fratribus. Plura quoque Concilia contra ipsos fuere indicta: hic tamen hoc tantum indicare sufficiat Albigenses solemniter damnatos fuisse an. 1215 sub Innocentio III, in Conc. Oecum. Lateran. IV. — Porro contra praedictos errores est definitio Conc. Bracarensis I an. 563, can. 13: « Si quis dixerit, creationem universae carnis non opificium esse Dei, sed malorum Angelorum, sicut Manichaeus et Priscillianus dixerunt, anathema sit ».

(II) Nonnulli Deum mundi opificem negantes, creationem aliis causis tribuerunt, ut Angelis, vel etiam diabolo, aut aliquibus ex caelestibus. Hujus absurdissimi erroris auctores fuere saec. I Simon Magus, omnium haereticorum primus, Menander, Saturninus ac Basilides; et saec. II Valentinus. Eos acriter perstrinxit potissimum S. Irenaeus M. — Ecclesia vero in Conc. Later. IV, cap. *Firmiter* definivit: « Firmiter credimus, et simpliciter confitemur, quod unus solus est verus Deus... qui sua omnipotenti virtute, simul ab initio temporis, utramque de nihilo condidit creaturam, spiritualem et corporalem, angelicam videlicet et mundanam ».

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia ad hoc, quod sit ordo perfectus (8) et status in rebus, necesse est, quod omnia reducantur ad unum principium, quod quidem (d) sit primum, ut det ceteris (e) statum, et perfectissimum (f), ut det ceteris omnibus (g) complementum. Quoniam igitur primum principium, in quo est status, non potest esse nisi unum solum, si mundum producit, cum non possit ipsum producere de se ipso, necesse est, quod producat ipsum ex nihilo. Et quia productio ex nihilo ponit esse post non esse ex parte producti, et immensitatem in virtute producente ex parte principii; cum hoc sit solius Dei, necesse est, quod creatura mundi sit producta ex tempore ab ipsa virtute immensa, agente per se et immediate. Rursus, quoniam principium perfectissimum, a quo manat perfectio universorum, necesse est agere a se, et secundum se, et propter se, et quia nullo in agendo indiget extra se; necesse est, quod habeat intentionem triplicis causae, respectu cuiuslibet creaturae, scilicet efficientis, exemplaris et finalis. Necesse est etiam omnem creaturam secundum hanc triplicem habitudinem comparari ad causam primam. Omnis enim creatura constituitur in esse ab efficiente, et conformatur ad exemplar, et ordinatur ad finem (9): ac per hoc est una, vera, bona, modificata, speciosa, ordinata, mensurata, discreta et ponderata; est enim pondus inclinatio ordinativa (h) (10). Et haec quidem generaliter dicta sunt de omni creatura, sive corporea, sive incorporea, sive ex utrisque constituta (i), sicut est natura humana (11).

(d) Quidem *om. ibid.*
(e) Et statum *ibid.*
(f) Perfectissime *ibid.*
(g) Omnibus *om.* ABCDEFG *et edd. Arg. Aug. Nor.*
(h) Ordinata *ed.* 1484.
(i) Composita vel constituta ADE H *et editt. Nor. Arg. Aug.*

AD CAPUT I.

(1) « Differt dicere, secundum Augustinum *(lib. 11. de Civ. Dei, c. 6)*, aliquid fieri *ex* tempore, et *in* tempore, et *cum* tempore. *Ex* enim importat ordinem: *In* importat continentiam: *Cum* importat simultatem; et ideo nihil est factum in tempore, nec ex tempore, nisi quod exceditur a tempore. Quia igitur tempus, et ea, quae in primordio temporis creata sunt, a tempore non exceduntur; ideo dicit ea esse creata cum tempore, non in tempore, nec ex tempore. Et ideo cum Deus dicatur Dominus respectu omnis rei creatae, Deus non potuit incipere Dominus esse ex tempore, nec in tempore, proprie accipiendo habitudinem ejus, quod est *Ex* et *In*, nos autem in communi sermone large accipimus » *2. dist. 2. p. 1. dub. 2.*

(2) *2. dist. 1. p. 1. a. 1. q. 1.*

(3) *2. dist. 1. p. 1. a. 1. q. 2.*

(4) « *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil (Jo. 1, 3).* Hic describitur Verbum per comparationem ad id, quod per Verbum dicitur. Et hoc quantum ad quatuor conditiones; describit enim ipsum, ut principium creationis sufficiens, ut indeficiens, ut praecognoscens, ut aliis cognitionem praebens. Et per has quatuor conditiones plures haereses eliduntur. Primo ergo dicitur ipsum principium sufficiens, quia ad omnia producenda sufficit. Ideo dicitur: ***Omnia per ipsum***

facta sunt, scilicet a Deo Patre per Verbum; quia *(Eccl. 18, 1): Qui vivit in aeternum, creavit omnia simul,* et hoc per Verbum. Unde in Psalmo *(32. 9; ac 148. 5): Dixit, et facta sunt.* Augustinus *(lib. Confess. 11. c. 7. n. 9):* Verbo tibi coaeterno dicis quaecumque dicis, et fit quod dicis, nec aliter quam dicendo facis. *Et sine ipso factum est nihil.* Hic notatur secunda conditio, scilicet quod est principium indeficiens, quia nulli operationi deest; nam Pater sine Verbo nihil facit *(Jo. 5, 19): Quaecumque enim Pater facit, haec et Filius similiter facit.* Similiter creatura sine Verbo cooperante nihil facit *(Jo. 15, 5): Sine me nihil potestis facere.* Et in hoc perfecte eliditur haeresis Manichaeorum, qui posuerunt duo principia, et quaedam produci a Deo lucis, quaedam a Deo tenebrarum. Non enim intellexerunt, quomodo omnia per Verbum facta sunt. *Quod factum est, in ipso vita erat, et vita erat lux hominum.* Hic notatur tertia conditio, scilicet quod est principium praecognoscens; quia omnia sunt in ipso antequam fiant, et in ipso vivunt, atque subsistunt, sicut arca in mente artificis. Unde Augustinus *(lib. 6. de Trin. c. 10. n. 11)* dicit, quod Filius est ars plena omnium rationum viventium *(Eccl. 23, 29), Domino enim Deo, antequam crearentur, omnia sunt agnita;* sic et post perfectum respicit omnia. Ideo rationes in ipso vivunt, quia non transmutantur *(Jacob. 1, 17): Apud ipsum non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio;* et transmutatio nonnulla mors est. *Et vita erat lux hominum.* Tangitur hic quarta conditio, quae est aliis cognitionem praebens. Ideo dicitur *lux hominum*, quia homines illuminat, et videre facit. Unde in Psalmo *(4, 7): Signatum est super nos lumen vultus tui Domine.* Sine quo lumine non est videre, sicut dicit Augustinus *(Tract. in Jo. n. 18. 19; Soliq. l. 1. c. 8).* Quia sicut non videt oculus, nisi a luce corporali illuminetur; sic non videt intellectus, nisi a luce spiritualissima illustretur. Et licet omnibus cognitionem praebeat, non tamen omnibus praebet comprehensionem sui, quia peccatores per ipsam cognoscunt, et ipsam non comprehendunt; et ideo dicit: *Et lux in tenebris lucet,* cum peccatores facit vera cognoscere. *Et tenebrae eam non comprehenderunt;* quia infidelitatis tenebris obcaecati, et absentes luci non cognoscunt *(Gen. 1, 2): Tenebrae erant super faciem abyssi,* idest infidelitas in facie cordis humani. Unde ad Ephesios *(5, 8): Fuistis aliquando tenebrae; nunc autem lux in Domino (1. Jo. 1, 5): Deus lux est, et tenebrae in eo non sunt ullae. Si dixerimus, quoniam societatem habemus cum eo, et in tenebris ambulamus, mentimur, et veritatem non facimus.* Et per hoc eliditur error ille, qui posuit omnia a fortuna, nec esse providentiam, nec Deum cognoscere acta nostra. » *Comment. in Ev. Jo. c. 1. v. 3-5. nn. 9-13. Supplem. Vol. I.*

(5) *2. dist. 1. p. 1. a. 2. q. 1.*

(6) « Deus, cum sit actus purus, atque causa omnium rerum sufficiens, immediate omnia produxit. » *2. dist. 1. p 2. a. 2. q. 2.*

(7) « Primo modo aspectus contemplantis res in seipsis considerans, videt in eis pondus, numerum et mensuram. Pondus, quoad situm ubi inclinantur, numerum quo distinguuntur, et mensuram qua limitantur. Ac per hoc videt in eis modum, speciem et ordinem, nec non substantiam, virtutem et operationem; ex quibus consurgere potest, sicut ex vestigio, ad intelligendum potentiam, sapientiam et bonitatem Creatoris immensam. » *Itiner. c. 1. n. 11.*

(8) « Ordo importat habitudinem; et quia habitudo in creaturis ratione imperfectionis dicit dependentiam, ideo in creaturis importat dependentiam. » *1. dist. 20. a. 2. q. 1. ad 5.*

(9) *1. dist. 3. p. 1. dub. 7.*

(10) « Dicendum quod res creata habet tripliciter considerari. Aut in se, aut in comparatione ad alias creaturas, aut in comparatione ad causam primam. Et secundum hos omnes modos contingit reperire Trinitatem dupliciter. Si enim consideratur quantum in se, vel quantum ad se, hoc est, aut quantum ad substantiam principiorum, et sic est illa Trinitas: materia, forma, compositio, quae ponuntur in libro de *regulis fidei.* Aut quantum ad habitudines: sic est illa de Sapientia *(11, 21): Omnia in numero, pondere et mensura disposuisti.* In numero enim intelligitur princi-

piorum distinctio. In pondere, propria ipsorum inclinatio. In mensura, eorum ad invicem proportio. Item si consideretur una creatura in comparatione ad alias creaturas; hoc potest esse, aut in quantum agit actione naturali; et sic sumitur illa Trinitas Dionysii: Substantia, virtus et operatio: aut in quantum agit actione spirituali; et sic illa Augustini *(de 83. q.)*: Quo constat, quo congruit, quo discernitur; et ultimum refertur ad animam. Si autem considerantur in comparatione ad Deum, hoc potest esse dupliciter. Aut in quantum referuntur tantum; et sic est illa: Modus, species et ordo. Aut in quantum referuntur et assimilantur; et sic est illa: Unitas, veritas, bonitas. Quoniam ergo vestigium attenditur in comparatione ad Deum proprie, ideo in his ultimis conditionibus proprie accipitur vestigium. Et quia magna est inter istas comparationes convenientia; ideo Magister miscet haec ad invicem propter multam convenientiam et respondentiam; quia unitas respondet modo, qui respicit Deum ut causa efficientem; veritas speciei, quae respicit ipsum ut exemplar; bonitas ordini, qui respicit Deum ut finem.» *1. dist. 3. p. 1. dub. 6;* Cfr quoque *2. 35. a. 2. per int.,* et *Centiloq. p. 3.* §. *8.*

(11) *Centiloq. p. 3. sect. 9.* Vide infra *cap. III. not. 16.*

CAPUT II.

De natura corporali quantum ad fieri.

(Natura corporea fuit creata ex nihilo ante omnem diem: — distincta per triduum; — ornata et consummata per alterum triduum. — Cur maluerit Deus per successionem temporum res creare).

Natura vero corporea nobis consideranda est quantum ad fieri, et quantum ad esse, et quantum ad operari. De natura vero corporea quantum ad fieri, haec specialiter tenenda sunt, scilicet quod sex diebus sit in esse producta, ita quod in principio, ante omnem diem, creavit Deus caelum et terram *(Gen. 1.)* (1). Prima vero die formata est lux (2): secunda firmamentum factum est in medio aquarum (3): tertia die separatae sunt aquae a terra, et congregatae in locum unum (4): quarta vero die (a) caelum ornatum est luminaribus (5): quinta aër et aqua volatilibus et piscibus (6): sexta terra animalibus (7) et hominibus (8): septima vero die requievit Deus, non a labore, nec (b) opere, cum usque nunc operetur (9), sed a novarum specierum conditione (10); quia omnia fecerat vel in simili, sicut illa, quae propagantur, vel (c) in seminali ratione (11), sicut illa, quae aliis modis introducuntur in esse.

(a) Quarta vero *om. ed.* 1481.
(b) Ab opere A BCDEFGH *et editt. Arg. Aug. Nor. Ven. et* 1481.
(c) Vel *om. ed.* 1484.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia enim res manant a primo principio et perfectissimo, tale autem est omnipotentissimum, sapientissimum et benevolentissimum; ideo oportuit, quod sic producerentur in esse, ut in earum productione reluceret (d) triplex nobilitas praedicta et excellentia (12). Et ideo triformis fuit operatio divina ad mundanam machinam producendam, scilicet creatio, quae appropriate respondet omnipotentiae; distinctio,

(d) Relucent *ibid.*

quae respondet sapientiae; ornatus, qui respondet bonitati largissimae (13). Et quoniam creatio est de nihilo (14), ideo fuit in principio ante omnem diem, tanquam omnium rerum et temporum fundamentum (15).

Rursus, quia distinctio corporum mundi attenditur secundum triplicem modum, ideo facta fuit per triduum. Est enim distinctio naturae luminosae a perspicua et opaca, et haec facta est in prima die in divisione lucis a tenebris; et (e) est distinctio naturae perspicuae a perspicua, et haec facta est secunda die in divisione aquarum ab aquis; et est distinctio naturae perspicuae ab opaca, et haec facta est tertia die in divisione aquarum a terris. In his autem implicite datur intelligi distinctio caelestium et elementarium (f), secundum quod post declarabitur. Sic igitur distinctio fieri debuit per triduum.

Et quia ornatus correspondet distinctioni, ideo similiter tribus diebus debuit consummari. Est enim ornatus naturae luminosae, et hic factus est quarta die, in formatione stellarum et solis (g) et lunae; et est (h) ornatus naturae perspicuae, et hic factus est quinta die, in (i) qua ex aquis facti sunt pisces et aves ad ornatum aëris et aquae; et est ornatus naturae opacae, scilicet terrae, et hic factus est sexta die, in quo factae sunt bestiae, facta sunt et reptilia, facta est etiam ad consummationem omnium natura humana (16). Haec autem omnia, licet potuerit Deus (j) facere in instanti, maluit tamen per successionem temporum, tum propter distinctam et claram repraesentationem potentiae, sapientiae et (k) bonitatis (17); tum propter convenientem correspondentiam dierum sive temporum et operationum; tum etiam, ut, sicut (l) in prima mundi conditione fieri debebant seminaria operum fiendorum, sic fierent et praefigurationes (m) temporum futurorum. Unde in illis sex (n) diebus quasi seminaliter praecessit distinctio omnium temporum, quae explicantur per decursum sex aetatum (18). Et hinc est, quod sex diebus operum additur septimus quietis; qui dies non scribitur habere vesperam, non quia non habuit dies illa noctem succedentem, sed ad praefigurandum (o) animarum quietem, quae nunquam habebit finem. Si autem diceretur alio modo, quod omnia essent simul facta, tunc omnes hi septem dies ad considerationem angelicam referrentur (p) (19). Verumtamen primus modus dicendi est magis Scripturae consonus et auctoritatibus Sanctorum, et qui praecesserunt et etiam (q) qui secuti sunt beatum Augustinum *(Epist. 55. ad Januar. c. 9).*

(e) Secunda *ibid.*
(f) Elementalium *ibid.*
(g) Et solis *om. ibid.*
(h) Est etiam *ibid.*
(i) In *om. ibid.*
(j) Deus *om. ibid.*
(k) Et *in ed.* 1484.
(l) Sicut *om. ibid.*
(m) Praesignationes *ibid.*
(n) Sex *ed. Ven. et* 1484; septem *ed. Rom.*
(o) Praesignandam *ed.* 1484.
(p) Referuntur *ibid.*
(q) Etiam *om. ibid.*

AD CAPUT II.

(1) S. D. *2. dist. 12. dub. 1.;* et *dist. 13. dub. 4.*

(2) *2. dist. 13. per integr.*

(3) *2. dist. 14. p. 1. a. 1. q. 2.*

(4) *2. dist 14. p. 2. dub. 2.*

(5) *2. dist. 14. p. 2. dub. 3;* et *a. 2. qq. 1-3.*

(6) *2. dist. 15. dub. 1.*

(7) *2. dist. 15. a. 1. qq. 2-3.*

(8) « Occurrit autem triplex ratio ad praesens, quare post omnia productus est homo, scilicet propter partium corporis multitudinem, propter animae et corporis distantiam, et propter totius compositi perfectionem. Propter partium corporis multitudinem debuit homo ultimo produci; cum enim corpus ejus sit completissimum inter cetera corpora, et quanto aliquid completius, tanto posterius, post omnia producendus erat. Propter animae et corporis distantiam debuit fieri post cetera; quia enim distat anima a corpore, et non solum sicut forma a materia, sed etiam sicut spirituale a corporali, et sicut perpetuum a corruptibili; ideo magna distantia temporis debuit intervenire inter productionem hominis quantum ad materiale principium et conjunctionem suarum partium, ut per distantiam temporis intelligeretur distantia principiorum constituentium. Et propter totius compositi perfectionem post cetera debuit homo produci; quia enim homo sua dignitate, et complemento finis est omnium corporalium; ideo post omnia erat producendus, ut sua productione finiret et compleret omnia praecedentia, sicut finis complet, quod ad ipsum ordinari habet. » *2. dist. 15. a. 2. q. 2.*

(9) « Est opus primae conditionis, et hoc consistit in creatione rerum, quae spectant ad complementum universi, et includit in se creationem, distinctionem et ornatum. Et hoc perfectum fuit in sex diebus. Ab hoc opere Dominus requievit. Aliud est opus conservationis; et quia res non possunt conservari in seipsis, quia natae sunt per naturam corrumpi, consistit hoc opus in transmutatione, propagatione, et animarum creatione. Et hoc opere operatur Deus, et cooperatur naturae cooperanti. » *Comm. in Ev. Jo. c. 5. v. 18. n. 327.* vol. I. Supplem.

(10) « Omnis artifex perfectus opus inchoat, ut ad perfectionem perducat, et sicut intendit, ita facit, si per omnia sufficientia virtutis agentis sibi suppetit; cum autem ad perfectionem deduxerit, habet quod intendit; omne autem operans propter quid, obtento eo, propter quod agit, quiescit: omnis igitur agens perfectus sic operatur, ut aliquando quiescat. Cum igitur Deus sit agens perfectissimum in producendo ipsum universum, necesse est ergo ipsum aliquando quiescere; sed cum duplex sit agens, quoddam quod movetur, et laborat in sua operatione, quoddam vero, quod nec mutatur, nec variatur; illud quod primo modo agit, quiescit per quietationem, quae quidem est privatio motus et laboris, sicut est agens creatum; illud vero, quod secundo modo agit, quiescit quietatione, non quae sit laboris vel fatigationis privatio, sed quae est cessatio ab opere propter ipsius perfectionem: et sic dicitur Deus ab omni opere quievisse, cum universum produxerit ad esse perfectum, et sic quievit, cum ad perfectum esse deduxit. » *2. dist. 15. a. 2. q. 3.*

(11) *2. dist. 15. a. 1. q. 1.*

(12) « Finis conditionis rei, sive rerum conditarum, principalior est Dei gloria, sive bonitas, quam creaturae utilitas. Sicut enim patet *(Prov. 16, 4): Universa propter semetipsum operatus est Dominus;* sed non propter suam utilitatem, vel indigentiam, quia ait in Psalmo (15, 2): *Dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges:* ergo propter sui gloriam, non, inquam, propter gloriam augendam, sed propter gloriam manifestandam, et propter gloriam suam communicandam, in cujus manifestatione et participatione attenditur summa utilitas creaturae, videlicet ejus glorificatio, sive beatificatio. » *2. dist. 1. p. 2. a. 2. q. 1.*

(13) *Itiner. c. 1 n. 14.* Vide inferius *ad cap. V. n. 2.*

([14]) *2. dist. 12. a. 1. q. 3.*, et *a. 2. q. 3.*

([15]) *2. dist 12. a. 2. q. 2.*

([16]) « In productione rerum sensibilium servatus est ordo convenientissimus, tam si attendas finem et materiam, quam praeeccellentiam perfectionis naturae. *2. dist. 15. a. 2. q. 2.* Vide quoque *De S. Script. Mater.* §. 9. Supplem. vol. 1.

([17]) « Produxit Deus trinus et unus differentiam triplicem creaturae. Nam produxit creaturam pure corporalem, ut est mundialis machina; creaturam pure spiritualem, ut est natura angelica; creaturam ex utraque compositam, ut est natura humana. Sic enim decuit Deum producere varia et diversa, ut multiplicitas creaturae faceret perfectionem universi, quae consistit in amplitudine ambitus, in sufficientia ordinis, et influentia bonitatis; ex quibus etiam divina potentia, sapientia et bonitas innotescit. Decuit namque Deum sic res producere, ut essent ad manifestationem suae potentiae; quae quidem apparuit in productione creaturarum summe distantium, et earumdem conjunctione, ut patet in natura humana, in qua corporeum et incorporeum uniuntur. Item decuit Deum sic res producere, ut essent in manifestationem suae sapientiae, quae maxime ex perfectione ordinis declaratur; qui quidem ordo necessario tria requirit, scilicet infimum, medium et supremum. Infimum fuit natura corporalis, supremum natura spiritualis, medium natura composita ex utraque. Item decuit Deum sic res producere, ut essent in manifestationem suae bonitatis, et benevolentiae, quae maxime consistit in diffusione, et communicatione in alterum. Sic ergo divina bonitas communicavit actum nobilissimum, qui est vivere, et intelligere, ut non tantum daret alii potentiam vivendi, et intelligendi, sed etiam potentiam se communicandi alii; quod factum est in homine, in quo spiritualis vita et intellectiva perficit corporalem. » *Centiloq. p. 3. sect. 9.*

([18]) « Secundum tropologiam autem, et allegoriam simul, intelligitur per septem dies virtus Spiritus septiformis, et octavus est perseverantia finalis, quae nunquam deficit. Prima ergo pertinet ad lucem fidei, quia prima die facta est lux: *Justorum semita quasi lux splendens procedit, et crescit usque ad perfectam diem (Prov. 4, 18).* Secunda vero ad firmitatem spei, in qua factum fuit firmamentum: *Fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animae tutam ac firmam etc. (Haebr. 6, 19).* Tertia ad viriditatem caritatis, quando terra germinat: *Justi, quasi virens folium, germinabunt (Prov. 11, 28).* Gregorius: Non habet aliquid viriditatis ramus boni operis, nisi manserit in radice caritatis *(hom. 27. in Ev).* Quarta ad luminosam discretionem prudentiae, quae viget in virili aetate: *Memento Creatoris tui in diebus juventutis tuae, antequam veniat tempus afflictionis tuae, et appropinquent anni, de quibus dicas: Non mihi placent. (Eccl. 12, 1). Lucetis sicut luminaria in mundo (Philipp. 2, 15).* Quinta ad fortitudinem potentiae, quae probatur in aquis tribulationis: *Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquae usque ad animam meam. Misit de summo, et accepit me, et assumpsit me de aquis multis (Ps. 17, 17).* Sexta ad rectitudinem justitiae, propter severitatem respectu bestialium motuum, et pietatem respectu hominum: *Scies quod pacem habeat tabernaculum tuum, et visitans speciem tuam, non peccabis (Job 5, 24).* Septima ad sanctificationem temperantiae: *Vade ad populum, et sanctifica illos hodie, et cras: laventque vestimenta sua (Exod. 19, 10).* Et in Exodo *(20, 8): Memento, ut diem sabbati sanctifices.* Octava ad consummationem finalis perseverantiae: *Erant feriae tabernaculorum septem diebus (Lev. 23, 34).* Octavus dies erit celeberrimus atque sanctissimus, quia erit de transitu hujus vitae ad gloriam supernam. Unde etiam: *Domine, ne in furore tuo arguas me (Ps. 6, 1),* intitulatur Psalmus pro octava. » *Expos. in Luc. c. 2. v.* 21. Cfr etiam in *Hexaëm. serm. 15. circa medium, et serm. 16. per integ.; De Profectu Relig. lib. 2. c. 65,* et superius *Proëm.* §. 3.

([19]) « Deum materiam primam non perfecte statim formatam creasse sacrae Scripturae testimoniis probabilius est, licet oppositum humanae rationi magis consonum videatur. — Ad praedictorum intelligentiam notandum est,

quod circa hanc quaestionem diversae sunt Sanctorum opiniones. Quidam enim Sancti in hac quaestione magis secuti sunt viam theologicam, trahentes rationem ad ea, quae sunt fidei. Quidam vero, inter quos praecipuus fuit Augustinus, magis secuti sunt viam philosophicam, quae illa ponit, quae videntur magis rationi consona, unde et intellectum Scripturae trahit ad rationis confirmationem et attestationem. Unde cum videatur rationabilius a summa potentia omnia produci simul, et mora temporis interjacentis nullius videatur esse utilitatis, vel necessitatis, posuit omnia simul esse producta; suam positionem confirmans per auctoritates sacrae Scripturae, et exponens illud, quod videtur sibi contradicere, videlicet de dierum distinctione, ostendens quod illi dies non fuerunt dies materiales, sed potius spirituales, qui omnes simul potuerunt esse; et haec positio multum fuit rationabilis, et valde subtilis. Verumtamen quia ad hanc positionem videtur intellectus Scripturae distrahi, et securius est, et magis meritorium intellectum nostrum, et rationem omnino Scripturae supponere, quam ipsam aliquo modo distrahere. Ideo communiter aliqui Doctores, et qui praecesserunt Augustinum, et qui secuti sunt, sic intellexerunt, et posuerunt, sicut testus in litera sacrae Scripturae Genesis sonare videtur. Unde posuerunt omnia materialia et corporalia simul esse creata in materia, sed per senarium dierum esse distincta in forma. Hanc positionem, etsi minus videatur rationabilis quam alia, non tamen est irrationabile sustinere. Quamvis enim ratio non percipiat hujus positionis congruitatem, prout considerationi suae innititur, percipit tamen, prout sub lumine fidei captivatur. Est enim hujus successivae formationis, et distinctionis ratio quadruplex, videlicet literalis, moralis, allegorica et anagogica. Literalis in hoc, quod Deus non tantum intendit facere, quantum potest, tantum etiam communicare creaturae, quantum potest recipere. Unde cum possit dare beatitudinem absque meritis, vult tamen quod mereamur. Sic cum possit statim perficere materiam, maluit tamen ipsam sub quadam informitate et imperfectione facere, ut ex sua imperfectione quasi materia ad Deum clamaret, ut ipsam perficeret: et hoc idem voluit per senarium dierum differre, ut in perfectione numeri simul ostenderetur perfectio universi *(Aug. de gen. ad lit.* lib. *4. c. 2)*. Secundum enim arithmeticum senarius est numerus perfectus, quia constat ex omnibus suis partibus aliquotis, ita quod non deficit, nec excrescit. Partes autem aliquotae dicuntur, quae sumptae aliquotiens reddunt totum. Ratio moralis est, ut in hoc erudiatur homo, quod sicut materia corporea per seipsam informis existit, tunc autem formatur, cum divina bonitas ejus informitati tribuit formam; sic anima formari non potest per seipsam, nisi Deus gratiam suam infundat, cui etiam numerus senarius attestatur, quia tempus est merendi per universum tempus vitae praesentis, ut postmodum detur homini quies; quia non pervenitur ad perfectionem meriti usque ad consummationem gratiae finalis, post quam nulla sequitur vespera; et ideo dies septimus non habet sibi assignatum vespere in Scriptura. Allegorica vero ratio est, quia sicut expresse Augustinus *(de Gen. lib. 4. c. 4. et lib. ult. de Civit. Dei. c. ult. in fin.)* ostendit, in illa prima mundi conditione, quae est distincta per senarium, totum spacium decursus mundi praesentis secundum sex aetates praesignatur; ut primus dies aetati primae respondeat, secundus secundae, et sic deinceps, secundum quod plane adaptat August. *(super Gen. ad literam),* quod hic longum esset repetere. Ratio autem anagogica est, ut in illa dierum distinctione intelligatur perfectio cognitionis in Angelica natura beatificata, secundum quod plane ostendit August. *(super Gen. ad literam quasi per totum)*. Quod ideo vocat ad literam, quia expositionem istam, quam alii reputabant anagogicam, dicit legislatorem intendisse ad literam; nihil tamen ibi asserendo dicit, sed protestatur ipse modo inquisitorio se ibi procedere. Et sicut patet ex ejus intentione ibidem, magis volebat intellectum ex Scriptura elicere, ex quo Scriptura non posset a viris philosophicis derideri, nec propter hoc aliquis naturali philosophia imbutus a fidei veritate retardari, sicut ipse aliquando fuerat retardatus, magis, inquam, quam intellectum principalem exponere, quem ibi habuit

legislator, et magis intendit ostendere, quid creatum fuerit, vel tunc potuerit, quam quid factum fuerit. Et in 12. *Confess.* ostenditur, quod una et eadem Scriptura multipliciter potest intelligi, et in omnibus sensibus vere, quorum nullus Spiritum sanctum latuit, ex cujus inspiratione Scriptura edita fuit, et in hoc manifeste ostendit quod aliis non contradicit. » *2. dis. 12. a. 1. q. 2.*

CAPUT III.

De natura corporali, quantum ad esse.

(Mundus consistit in natura caelesti — et elementari).

(a) Tenenda sunt ed. 1484. De natura vero corporea quantum ad esse tenendum est (a), quod corporalis mundi machina tota consistit in natura caelesti et (b) Elementali, ibid. et inferius. elementari (b), ita quod caelestis distincta est in tres caelos principales, scilicet empyreum, crystallinum et firmamentum. Intra firmamen- (c) Autem om. ibid. tum autem (c), quod est caelum stellatum, continentur septem orbes septem planetarum, qui sunt: Saturnus, Iupiter, Mars, Sol, Venus, Mercurius, Luna. Natura vero elementaris in quatuor sphaeras distinguitur, scilicet: Ignis, Aëris, Aquae, et Terrae; et sic procedendo a summo cardine caeli usque ad centrum terrae, decem concurrunt orbes caelestes et quatuor sphaerae elementares, ex quibus integratur et constituitur tota machina mundi sensibilis, distincte, perfecte et ordinate.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum natura corporalis ad perfectionem sui, et expressionem sapientiae multiformis primi principii, requirat multiformitatem formarum, sicut apparet in mineralibus, plantis et animalibus; necesse fuit po- (d) Possent ibid. nere aliqua corpora simplicia, quae multiformiter possunt (d) misceri, ad introductionem formarum multiformium; et talis est natura subiecta contrarietati, et haec est elementaris. Necesse etiam fuit (e) Immixta editt. Nor. Ven. et 1484. fieri naturam, per quam haberent haec contraria in mixto (e) conciliari; et talis est natura elongata a contrarietate, cuiusmodi est natura lucis et corporis supercaelestis.

Et quoniam mixtio fieri non potest nisi per contraria agentia et patientia; ideo necesse fuit duplicem contrarietatem fieri in ele- (f) Scilicet om. ibid. mentis, scilicet (f) quantum ad qualitates activas, quae sunt calidum (g) Et om. ib. et inferius. et (g) frigidum, et quantum ad passivas, quae sunt humidum et siccum. Et quia quodlibet elementum agit et patitur; ideo quodlibet habet duas qualitates, unam activam, et aliam passivam; ita tamen,

quod unam principalem et propriam, alteram accidentalem vel acquisitam [h]; ac per hoc necesse est, tantum quatuor esse elementa, secundum quatuor qualitates praedictas, quadrupliciter combinatas [i].

Natura autem caelestis [j] aut est uniformis et immobilis; et haec est empyreum, quia lux pura [1]: aut mobilis et multiformis; et sic est [k] firmamentum [2]: aut mobilis et [l] uniformis; et sic caelum medium inter empyreum et stellatum, quod est caelum crystallinum [3]. Quartum membrum, scilicet quod sit multiforme et immobile, non potest stare, quia multiformitas disponit ad motus varietatem, non ad uniformem quietem. Sunt igitur tres caeli [4], quorum primum per totum est luminosum, scilicet empyreum: secundum per totum perspicuum, scilicet crystallinum: tertium ex utroque [m] coniunctum, scilicet firmamentum. Cum igitur tres sint caeli incorruptibiles, et quatuor elementa variabilia, ut fiat debita connexio, concordia et correspondentia, disposuit Deus septem orbes planetarum, qui sua varietate motuum, et incorruptibilitate formarum, quasi quoddam vinculum essent et iunctura inferiorum elementarium orbium et superiorum caelestium, ad perficiendum et decorandum universum, quod secundum numerales [n] proportiones ordinatum dicitur et connexum denario caelestium orbium, et quaternario elementorum, reddentibus ipsum proportionaliter tam pulchrum, quam perfectum et ordinatum, ut suo modo suum repraesentet principium.

(h) Alteram accid. vel acq. *restitui ex ed. Ven. Legitur et in ed.* 1484.
(i) Combinatas ABCDEF *et editt. Nor. Arg. Aug. Ven.; et* 1484. Concubinatas *ed. Rom.*
(j) Supercaelestis *ed.* 1484.
(k) Est *om. ibid.*
(l) Et *om. ibid.*
(m) Utrisque *ibid.*
(n) Mirabiles *ed. Ven. et* 1484.

AD CAPUT III.

(1) « Ponendum est illud caelum *(empyreum),* quia persuadet ratio finis triplex. Una est perfectio universi, alia est propter motum firmamenti, tertia principalis propter habitationem hominis beati. Et quoniam finis imponit necessitatem his, quae sunt ad finem, propter perfectionem universi necesse est ipsum esse uniforme. Quia cum sit caelum luminosum difforme, si non esset caelum uniforme, non esset universum completum. Propter motum firmamenti ponendum est ipsum immobile, ut motus mobilis fiat circa immobile, scilicet centrum, et intra continens immobile, et locans, scilicet empyreum. Propter habitaculum hominis beati ponendum est ipsum luminositatis perfectae, ut habitatio congruat suo habitatori. Ex his ergo colligitur quare sit factum, et cujus sit dispositionis inter alios caelos, quia uniforme, et immobile, et luminositatis perfectae. » *2. dist. 2. p. 2. a. 1. q. 1.*

(2) « Firmamentum et ignis elementum diversam sortiuntur naturam, quamvis propter analogiam, quam habent in caliditate et lumine, firmamentum ignem dixerint Patres sancti. » *2. dist. 14. p. 1. a. 1. q. 2.*

(3) « Supra firmamentum, sicut dicit Scriptura, sunt aquae, quae tamen non habent naturam et speciem aquae elementi, censentur tamen aquae nomine propter convenientiam in aliqua proprietate. Unde, notandum est quod aqua ista tres habet proprietates: ha-

bet enim perspicuitatem, habet frigiditatem, habet nihilominus gravitatem. Quantum ad naturam perspicuitatis hae aquae et illae conveniunt, eo quod habent naturam receptivam luminis, et quodam modo retentivam... Quantum autem ad naturam gravitatis simpliciter differunt, illae enim aquae nullo modo sunt graves, nec appetunt deorsum. Quantum vero ad naturam frigiditatis partim conveniunt, partim differunt. Conveniunt enim in hoc, quod utraeque sunt frigidae effective; differunt autem in hoc, quod istae sunt frigidae formaliter, illae vero minime. Et secundum hoc patet, quod nomen aquae tripliciter accipitur in primaria rerum distinctione. Aliquando pro informi materia, ut ibi: *Spiritus Domini ferebatur etc.* Aliquando pro natura transparenti, et luminis retentiva, ut ibi: *Fiat firmamentum in medio aquarum.* Aliquando pro ipso elemento aqueo, ut ibi: *Congregentur aquae in locum unum.* Et sic patet, quod super firmamentum verae sunt aquae, sicut dicit Scriptura, et auctoritates Sanctorum; quia illud intendunt persuadere. Patet etiam, quod non sunt ibi aquae elementares, sive ejusdem naturae, cujus sunt aquae istae... Hanc autem viam satis sustinere possumus probabiliter, cum nihil videatur sibi obviare. » *Ibid. q. 1.*

(4) Mistice nomine caeli significantur Angeli, Apostoli, judices et praelati, Religiosi et contemplativi et Doctores S. Scripturae. Cfr S. D. *De Eccles. Hierarchia p. 4. capp. 1-5.*

CAPUT IV.

De natura corporali, quantum ad operari et influere.

(Caelestia influunt in terrestria, quantum ad effectivam productionem; — in terrestria et elementaria, quantum ad distinctivam significationem; — non tamen certe signant futura contingentia, — neque influunt super liberum arbitrium).

De natura corporali quantum ad operari, hoc tenendum est, scilicet [a] quod caelestia influunt in terrestria et elementaria, quantum ad distinctivam significationem temporum, scilicet dierum, mensium et annorum. Sic enim dicit Scriptura, quod *sint in signa et tempora et dies et annos (Gen. 1. 14).* Influunt etiam [b] quantum ad effectivam productionem rerum generabilium et corruptibilium, scilicet mineralium, vegetabilium, sensibilium et corporum humanorum. Sic tamen sunt in [c] signa temporum et regimen operationum, ut non sint certa signa futurorum contingentium, nec influant super liberum arbitrium per vim constellationum, quam dixerunt aliqui philosophi esse fatum [1].

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum in corporibus caelestibus propter proximitatem ad primum principium sit lux, motus, calor et virtus; lux ratione suae formae et speciei; motus respectu superioris influentis; calor respectu inferioris naturae suspicientis; virtus vero omnibus modis praedictis: cum, inquam, ita sit, caelestia corpora per lumen et motum sunt in [d]

(a) Scilicet om. ed. 1481.
(b) Etiam om. ibid.
(c) Ibi ibid.
(d) Et distinctiones ibid.

distinctiones temporum, scilicet diei, secundum lucem solis et motum firmamenti; mensis, secundum motum lunae in circulo obliquo; anni, secundum motum solis in eodem circulo; temporum vero, secundum varium planetarum motum, distantiam et concursum, ascensum et descensum, retrogradationem et statum, ex quibus oritur diversitas in temporibus ([2]). Per virtutem autem et calorem influunt ad productionem eorum, quae ex elementis generantur ([e]), excitando, promovendo, conciliando ([3]); ita quod secundum conciliationem contrariorum ab aequalitate remotam ([f]) influunt in mineralia, secundum conciliationem ab aequalitate minus ([g]) longinquam in vegetabilia, secundum conciliationem aequalitati proximantem in sensibilia, secundum vero conciliationem aequalem in corpora humana, quae disposita sunt ad nobilissimam formam, quae est anima rationalis, ad quam ordinatur et terminatur appetitus omnis naturae sensibilis et corporalis ([h]), ut per eam, quae est forma, ens, vivens, sentiens et intelligens ([i]), quasi ad modum circuli intelligibilis reducatur ad suum principium, in quo perficiatur et beatificetur. Et quoniam ([j]) in illud tendit per liberum arbitrium, ideo, quantum ad arbitrii libertatem, praecellit ([k]) omnem virtutem corporalem: ac per hoc cuncta nata sunt sibi servire, nihil autem sibi dominari habet, nisi solus Deus, non fatum, sive vis positionis ([l]) siderum ([4]). Et propterea indubitanter verum est ([m]), quod sumus finis omnium eorum, quae sunt, et omnia corporalia facta sunt ad humanum obsequium ([5]), ut ex illis ([n]) omnibus accendatur homo ad laudandum et amandum factorem universorum, cuius providentia cuncta disponuntur. Haec autem sensibilis corporalium machina est tanquam quaedam domus a summo opifice homini fabricata, donec ad *domum veniat non manu factam in caelis (2. Cor. 5. 1)*, ut sicut anima modo, ratione corporis et status meriti, nunc est in terris, sic aliquando corpus, ratione animae et status praemii, sit in caelis.

(e) Ex *ante* elementis *editt. Arg. Aug. Nor. Ven. et* 1481.
(f) Remota *ed.* 1481.
(g) Minns *om. ibid.*
(h) Corruptibilis *ibid.*
(i) Ens et vivens et intelligens *ibid.*
(j) Quantum *ibid.*
(k) Praecessit *ibid.*
(l) Seu dispositio siderum, *ed. Ven. et* 1481.
(m) Verum est indubitabiliter ABCDEGH *et ed. Nor.*
(n) Ilis *ed.* 1481.

AD CAPUT IV.

([1]) De fato vide superius *part. 1. cap. 9. n. 4.*

([2]) *2. dist. 14. p. 2. ad dub. 4.*

([3]) *2. dist. 14. p. 2. a. 2. q. 2.*

([4]) *2. dist. 14. p. 2. a. 2. q. 3.*

([5]) « Finis, ad quem res ordinantur, duplex est. Quidam enim est finis principalis, et ultimus, quidam est finis sub fine. Si primo modo loquimur de fine, sic omnium creaturarum tam rationalium, quam irrationalium finis est Deus, quia omnia propter semetipsum creavit Altissimus *(Prov. 16. 4)*, omnia enim fecit ad laudem suae bonitatis. Si autem loquamur de fine non principali, qui est finis quodam modo, et finis

sub fine; sic omnia sensibilia alia facta sunt propter hominem. Et hoc insinuat Philosophus *(Arist. 2. physic. cont. 24)*, cum dicit: Sumus finis nos quodam modo omnium eorum, quae sunt. Insinuat etiam Scriptura multo excellentius, cum dicit: *Faciamus hominem ad imaginem, et similitudinem nostram, et praesit piscibus maris, etc. (Gen. 1, 16.)*; quia enim homo rationis capax est, ideo habet libertatem arbitrii, et natus est piscibus dominari; quia vero per similitudinem natus est in Deum tendere immediate, ideo omnes creaturae irrationales ad ipsum ordinantur, ut mediante ipso in finem ultimum perducantur. Et sic concedendae sunt rationes ostendentes animalia propter hominem facta esse. Ad dissolutionem autem rationum, quae inducuntur in contrarium, notandum est, quod aliter ordinantur animalia ad hominem secundum statum innocentiae, aliter secundum statum naturae lapsae. Secundum statum innocentiae ordinantur ad hominem secundum rationem quadruplicem. Prima ratio est ad manifestandum ejus imperium, quod manifestarent, dum ei per omnia obedirent. Secunda ad decorandum hominis habitaculum, perpulchrum enim erat habitaculum hominis animalium multiplicatione, non solum arborum decorari. Tertia ad exitandum hominis sensum, ut in ipsorum animalium naturis diversis videret homo multiformitatem sapientiae conditoris. Quarta ad moderandum ejus affectum, ut dum homo videret animalia secundum rectitudinem suae naturae currere, et amare illud, ad quod naturaliter facta sunt, ex hoc excitaretur ad amandum Deum. Et propter has rationes non solummodo fecit Deus jumenta, sed etiam bestias, et pecora, omnia enim faciunt ad hominis utilitatem secundum rationes praedictas. Secundum statum naturae lapsae ordinantur ista animalia ad utilitatem hominis; sed aliter bestiae, et aliter jumenta et pecora. Jumenta enim et pecora ordinantur ad relevandam hominis indigentiam quantum ad cibum, et quantum ad vestimentum, et quantum ad obsequium, sicut sunt equi et asini, et quantum ad solatium, sicut quaedam aves et catuli et similia; et sic facta sunt propter hominem ratione quadruplici. Similiter animalia, sive bestiae noxiae, ordinantur ad hominem secundum quadruplicem rationem et utilitatem, quam ponit Aug. super genesim ad literam lib. 3 *(c. 17)*, dicit enim quod aut poenaliter laedunt, aut salubriter exercent, aut utiliter probant, aut ignoranter docent. Et sic patet, quod tam bestiae, quam reptilia et jumenta facta sunt propter hominem, sive in statu innocentiae, sive in statu naturae lapsae. » *2. dist. 15. a. 2. q. 1.*

CAPUT V.

De modo describendi (a) praedicta in sacra Scriptura.

(a) Scribendi *ed.* 1484.

(Sacra Scriptura est doctrina sufficiens de creatione, licet non descendat ad speciales entium naturas describendas: — ordinate narrat rerum conditiones, quantum ad tempus, — ad distinctionem et ornatum, — et quantum ad influentiam: — ordinate tacet secundum literam de Angelorum conditione et lapsu).

Ex iam dictis colligitur, quod, sicut Deus res ordinate condidit, quantum ad tempus, et ordinate disposuit, quantum ad situm; sic etiam (b) ordinate gubernat, quantum ad influentiam, et Scriptura ordinate narrat, quantum ad doctrinae sufficientiam; licet non ita explicite describat distinctionem orbium, nec caelestium, nec elementarium, et (c) parum aut nihil dicat de motibus et virtutibus corporum superiorum, et de mixtionibus elementorum et elemen-

(b) Etiam *om. ibid.*

(c) Et *om.* ABC DEFGH *et editt. Arg. Aug. Nor.*

tatorum; et, quod plus est, nihil explicite narrat de conditione supernorum spirituum, maxime cum describit istud [d] universum in esse productum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum [e] haec est: quia, cum primum principium reddat se nobis cognoscibile et per Scripturam [1] et per creaturam [2], per librum creaturae se manifestat ut principium effectivum, per librum Scripturae ut principium reparativum, et principium reparativum non potest cognosci, nisi cognoscatur et effectivum [f]; ideo sacra Scriptura, licet principaliter agat de operibus reparationis, debet nihilominus agere de opere conditionis, in quantum tamen [g] ducit in cognitionem primi principii efficientis et reficientis: et ideo ipsa est cognitio sublimis et salutaris [3]. Sublimis, quia de primo principio effectivo, quod est Deus creator: salutaris, quia de primo principio [h] reparativo, quod est Christus Salvator et mediator. Rursus, quia sublimis est, utpote quia agit de primo principio et ente summo; ideo non descendit ad describendas speciales entium naturas, motus, virtutes et differentias; sed stat [i] in quadam generalitate, in qua implicantur specialia, describendo scilicet conditionem mundi, quantum ad dispositionem et influentiam, quoad naturam luminosam, opacam et perviam in generalitate quadam. Et quoniam primum principium, de quo agit, habet in se ordinem naturae in existendo, ordinem sapientiae in disponendo, ordinem bonitatis in influendo, ita quod ordo naturae habet in se [j] simultatem [k] et aequalitatem, ordo sapientiae considerat prioritatem et posterioritatem, ordo bonitatis influentis [l] superioritatem et inferioritatem; ideo ad insinuandum ordinem naturae determinat Scriptura, iuxta quod Deum operari decebat, quod in principio ante temporis decursum fuerit [m] illa triplex natura de non esse in esse producta, cum dicit: *In principio creavit Deus caelum et terram*, et: *Spiritus Dei ferebatur super aquas (Gen. 1. 1-2).* Ubi nomine caeli insinuatur natura luminosa, nomine terrae natura opaca, nomine aquae natura pervia, sive perspicua, sive contrarietati subiecta, sive supra contrarietatem elevata. Ubi etiam insinuatur Trinitas aeterna, scilicet Pater in nomine Dei creantis, Filius in nomine principii, Spiritus sanctus in nomine spiritus Dei. Et sic intelligendum est illud, quod dicitur: *Qui vivit in aeternum, creavit omnia simul (Eccli. 18. 1).* Non quia ea [n] creavit in chaos omnimodae confusionis, secundum quod finxerunt poëtae, cum produxerit hanc triplicem naturam, summam in summo, mediam in medio, et infimam in infimo; nec etiam crea-

(d) Id *ed.* 1484.
(e) Horum *ibid.*
(f) Principium reparationum potest cognosci nisi cognoscatur ut effectivum, *ibid.*
(g) Tamen *om. ibid.*
(h) Primo *om. ibid.*
(i) Constat *ibid.*
(j) In se *om. ABCD et editt. Arg. Aug. Nor. Ven. et* 1484.
(k) Similitatem *ed.* 1484.
(l) Influentis *restit. ex ed.* 1484.
(m) Fuit *ibid.*
(n) Ea *om. ibid.*

vit in esse omnimodae distinctionis, cum caelum esset perfectum, et terra incomposita, natura vero media, quasi medium tenens, nondum esset ad perfectam distinctionem deducta. Ad insinuandum autem (o) ordinem sapientiae in disponendo determinat, quod haec triplex natura non simul fuit distincta et ornata (p), sed iuxta triplicis naturae creatae exigentiam per triduum distincta, et per triduum aliud (q) ornata; ut sicut Deus in principio triplicem naturam simul creavit in primordio temporis, sic successione temporis (r) in triplici mensura temporis, scilicet triplicis diei, triplicem faceret distinctionem naturae triplicis creatae; et rursus in alio triduo triplicem ornatum triplicis naturae distinctae. Ad insinuandum vero ordinem bonitatis in influendo determinat, quod haec triplex natura collocata est in mundo secundum sub, medium (s) et supra, iuxta suam dignitatem et influentiam. Et quia luminosum plurimum habet de specie, ideo sibi debetur (t) circumferentia; quia vero (u) opacum minimum habet de specie, ideo sibi debetur (v) centrum; sed (x) quia natura (y) pervia tenet medium, ideo medium sortita est (z) situm. Et quoniam natura corporis pervii et perspicui communis est naturae caelesti et elementari, et rursus luminosa utrique (aa) convenit; ideo recte dicitur firmamentum factum in medio aquarum, non quia aquae super caelos sint aquae fluxibiles (bb), frigidae, graves et (cc) corruptibiles, sed quia subtiles et incorruptibiles et perviae et super omnem contrarietatem sublimatae; ac per hoc caelestis naturae, et in caelestibus collocandae ratione nobilitatis formae. Collocantur etiam ratione virtutis et influentiae. Quia enim omnis actio corporalis in rebus inferioribus regulam, originem et vigorem (dd) sumit a natura caelesti, cum duae sint qualitates activae, scilicet calidum et frigidum, et aliquod sit caelum principaliter influens in calidum, sicut (ee) caelum sidereum ratione luminositatis; congruum fuit, quod aliquod influeret super frigidum, et sic crystallinum. Et sicut caelum sidereum, licet influat ad calorem, non tamen est formaliter calidum; sic etiam caelum, quod dicitur aqueum, sive crystallinum, non est essentialiter frigidum. Unde quod Sancti dicunt, quod aquae sunt ibi constitutae ad reprimendum calorem superiorum corporum, et cetera consimilia (ff), non secundum formalem praedicationem, sed secundum efficentiam et influentiam sunt intelligenda. Competit ergo conditio creaturae, secundum ordinem praedictum, et ordini (gg) creatricis sapientiae, et divinae scripturae, quae est scientia sublimis (4).

Rursus, quia ipsa est (hh) scientia salutaris, ideo non deter-

(o) Autem *om. ibid.*
(p) Ordinata *ibid.*
(q) Ad aliquid *ibid.*
(r) Scilicet *add. ibid.*
(s) Medium *om.* ABCDEFGH *et editt. Nor. Arg. Aug.*
(t) Describitur *ed.* 1484.
(u) Et quia *ibid.*
(v) Describitur *ibid.*
(x) Et *ibid.*
(y) Natura *om. ibid.*
(z) Sortitur *ibid.*
(aa) Utrisque *ibid.*
(bb) Perfluxibiles *ibid.*
(cc) Et *om. ibid.*
(dd) Primam originem *ibid.* Regulam... et vigorem *om.*
(ee) Ut pote *pro* sicut ABE *et editt. Aug. Nor.*
(ff) Similia ABH *et editt. Nor. Aug.*
(gg) Ordinem *ed.* 1484.
(hh) Ipsa est *ibid. om.*

minat de opere conditionis, nisi propter opus reparationis ([5]). Et quoniam angeli sic conditi sunt, ut labentes nullatenus reparentur, sicut apparebit in sequentibus; ideo tacetur, secundum litteram exteriorem, angelorum lapsus et conditio, quia non debebat subsequi reparatio ([6]). Quia vero sublimitatem sacrae Scripturae non decebat prorsus reticere de conditione sublimissimae creaturae; ideo sic sacra Scriptura describit rerum conditiones ([ii]), iuxta quod exigit scientia sublimis et salutaris, ut tamen secundum spiritualem intelligentiam tota conditio literaliter descripta, spiritualiter referatur ad describendam hierarchiam et angelicam et ecclesiasticam; ideo secundum spiritualem intellectum describitur in illis tribus naturis primo productis, hierarchia angelica nomine caeli, et ecclesiastica nomine terrae, et gratia, per quam irrigatur utraque, nomine aquae. Rursus, per septenarium numerum ([jj]) dierum intelligitur septiformis Ecclesiae status, secundum decursum ([kk]) septem aetatum ([7]). Per eumdem etiam septenarium intelligitur septiformis conversio angelorum a creatura ad Deum. Et sic ex praedictis apparet sufficientia et veritas Scripturae in diversis opinionibus Sanctorum, scilicet Augustini et aliorum, qui sibi non contradicunt, cum verae sint, si recte intelligantur ([ll]).

(ii) Conditionem ABCDEFGH et editt. Nor. Arg. Aug.

(jj) Numerum om. ABCDEFGH et editt. Nor. Arg. Aug. et 1484.

(kk) Cursum ed. 1484.

(ll) Intelligamus ibid.

AD CAPUT V.

([1]) « Nam ad cognitionem naturalium rerum multum potest (homo) proficere proprio studio atque ingenio; sed in cognitione modi perveniendi ad vitam per seipsum plus deficit, quam proficit, nisi divinae revelationis instructione dirigatur; et propterea magis data est nobis Scriptura divinitus, et per Spiritum sanctum revelata in cognitione fidei et morum, quam in cognitione rerum naturalium. » *2. dist. 23. dub. 3.*

([2]) « Deus cognoscitur per creaturas a viatoribus tantum: sed in creaturis a viatoribus semiplene, a comprehensoribus autem perfecte ». — « Ad intellectum praedictorum notandum, quod aliud est cognoscere Deum in creatura, aliud per creaturas. Cognoscere Deum in creatura est cognoscere ipsius praesentiam et influentiam in creatura; et hoc quidem est viatorum semiplene, sed comprehensorum perfecte. Unde dicit Augustinus *(de Civitate Dei lib. ult. c. ult.)*, quod tunc expresse Deus videbitur, quando Deus erit omnia in omnibus. Cognoscere autem Deum per creaturam, est elevari a cognitione creaturae ad cognitionem Dei quasi per scalam mediam: et hoc est proprie viatorum, sicut dicit Bernardus ad Eugenium *(lib. 5 de consid.)*: Aliter autem convenit homini in statu naturae institutae et naturae lapsae, quia in statu primo cognoscebat Deum per creaturam tamquam per speculum clarum, sed post lapsum cognovit tamquam per speculum et aenigma, sicut dicit Apostolus *(I. Cor. 13. 12.)*, propter obnubilationem intellectus et peiorationem rerum ». *1. dist. 3. p. 1. a. 1. q. 3.* — « Ad illud quod obiicitur, quod omne illud, quod est ens cognoscibile per se, aut cognoscitur per sui essentiam, aut per speciem, dicendum, quod adhuc est ter-

tius modus cognoscendi, scilicet per effectum: cognoscitur autem Deus per effectus visibiles, et per substantias spirituales, et per influentiam luminis connaturalis potentiae cognoscenti, quod est similitudo quaedam Dei non abstracta, sed infusa, inferior Deo, quia in inferiori natura, sicut dicit Augustinus *(lib. 9. de Trin. c. 11)* ». *2. dist. 3. p. 2. a. 2. q. 2. ad 4.* Ex allatis verbis nemo non videt nostri Seraphici doctrinam toto caelo distare ab ea, quam Ontologi tradunt. Verum de his fusius dicendum occurret *cap. 9 hujus partis,* not. I.

(3) « Quartum lumen, quod illuminat ad veritatem salutarem, est lumen sacrae scripturae, quod ideo dicitur superius, quia ad superiora ducit manifestando ea, quae sunt supra rationem. Et etiam quia non per inventionem, sed per inspirationem, *a Patre luminum descendit (Jacob. 1. 17).* Quod licet unum sit secundum intellectum litteralem, est tamen triplex secundum sensum mysticum et spiritualem. In omnibus enim sacrae scripturae libris, praeter litteralem sensum, quem exterius verba sonant, concipitur triplex sensus spiritualis, scilicet allegoricus, quo docetur quid credendum de divinitate et humanitate sit: moralis, quo docetur quo modo vivendum sit: et anagogicus, quo docetur qualiter est Deo adhaerendum. Unde tota sacra scriptura haec tria docet, scilicet Christi aeternam generationem et incarnationem, vivendi ordinem, et Dei et animae unionem. Primum respicit fidem, secundum mores, tertium finem utriusque. Circa primum insudare debet studium doctorum, circa secundum studium praedicatorum, circa tertium studium contemplativorum ». *De Reduct. art. ad Theol. post init.*

(4) Sublimitas hujus scientiae egregie demonstratur ex consideratione septem conditionum creaturarum. « Haec consideratio dilatatur secundum septiformem conditionem creaturarum, quae est divinae potentiae, sapientiae et bonitatis testimonium septiforme, si consideretur cunctarum rerum origo, magnitudo, multitudo, pulchritudo, plenitudo et operatio et ordo. Origo namque rerum secundum creationem, distinctionem et ornatum, quantum ad opera sex dierum, divinam praedicat potentiam cuncta de nihilo producentem, sapientiam cuncta lucide distinguentem, et bonitatem cuncta largiter adornantem. Magnitudo autem rerum secundum molem longitudinis, latitudinis et profunditatis, secundum excellentiam virtutis longe lateque et profunde se extendentis, sicut patet in diffusione lucis, secundum efficaciam operationis intimae, continuae et diffusae, sicut patet in operatione ignis, manifeste indicat immensitatem potentiae, sapientiae et bonitatis trini Dei, qui in cunctis creaturis per potentiam, praesentiam et essentiam incircumscriptus existit. Multitudo vero rerum secundum diversitatem generalem, specialem et individualem, in substantia, in forma seu figura, et efficacia ultra omnem humanam aestimationem, manifeste trium praedictarum conditionum in Deo immensitatem insinuat et ostendit. Pulchritudo autem rerum secundum varietatem luminum, figurarum et colorum, in corporibus simplicibus, mixtis et etiam complexionatis, sicut in corporibus caelestibus, et mineralibus, sicut lapidibus et metallis, plantis et animalibus, tria praedicta evidenter proclamat. Plenitudo autem rerum, secundum quod materia est plena formis secundum rationes seminales, forma est plena virtute secundum activam potentiam, virtus est plena effectibus secundum efficentiam, idipsum manifeste declarat. Operatio multiplex, secundum quod est naturalis, secundum quod est artificialis, secundum quod est moralis, sua multiplicissima varietate ostendit immensitatem illius virtutis, artis et bonitatis, quae quidem est omnibus causa essendi, ratio intelligendi, et ordo vivendi. Ordo autem secundum rationem durationis, situationis et influentiae, scilicet per prius et posterius, superius et inferius, nobilius et ignobilius, in libro creaturae insinuat manifeste primi principii primitatem, sublimitatem et dignitatem quantum ad infinitatem potentiae. Ordo vero divinarum legum, praeceptorum et judiciorum, in libro Scripturae immensitatem sapientiae. Ordo autem divinorum sacramentorum, beneficiorum et retributionum, in corpore Ecclesiae immensitatem bonitatis; ita quod ipse ordo nos in primum et summum potentissimum et sapientissimum et optimum evidentissime manu du-

cit. Qui igitur tantis rerum creatarum splendoribus non illustratur, caecus est: qui tantis clamoribus non evigilat, surdus est: qui ex omnibus his effectibus Deum non laudat, mutus est: qui ex tantis indiciis primum principium non advertit, stultus est. Aperi ergo oculos, aures spirituales admove, labia tua solve, et cor tuum appone, ut in omnibus creaturis Deum tuum videas, audias, laudes, diligas et colas, magnifices et honores, ne forte contra te universus orbis terrarum consurgat. Nam ob hoc *pugnabit orbis terrarum contra insensatos (Sap. 5, 21),* et e contra sensatis erit materia gloriae, qui secundum Prophetam possunt dicere: *Delectasti me, Domine, in factura tua, et in operibus manuum tuarum exultabo. Quam magnificata sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia fecisti, impleta est terra possessione tua (Psalm. 91. 5-6, et 103. 24).* » *Itiner. ment. in Deum,* c. 1. nn. 14-15.

(5) « Sacra Scriptura principaliter est de operibus reparationis. Unde et ipsa praecipue agit de fide, spe et caritate, per quas virtutes habet anima reformari, et specialissime de caritate. De qua dicit Apostolus: *Quod est finis praecepti,* secundum quod est *de corde puro, conscientia bona, et fide non ficta (1. Tim. 1. 5).* Ipsa est *plenitudo legis (Rom. 13. 10),* ut dicit idem. Et Salvator noster asserit totam legem prophetasque pendere in duobus praeceptis ejusdem *(Matth. 22. 40),* scilicet in dilectione Dei et proximi: quae duo innuuntur in uno sponso Ecclesiae Jesu Christo, qui simul est proximus et Deus, simul frater et Dominus, simul etiam rex et amicus, simul verbum increatum et incarnatum, formator noster et reformator, α et ω. Qui etiam summus hierarca est, purgans, illuminans et perficiens sponsam, scilicet totam Ecclesiam, et quamlibet animam sanctam. De hoc igitur hierarca et ecclesiastica hierarchia est tota sacra Scriptura, per quam docemur purgari, illuminari et perfici, et hoc secundum triplicem legem in ea traditam, scilicet naturae, scripturae et gratiae. Vel potius secundum triplicem partem ejus principalem, scilicet legem Mosaicam purgantem, revelationem Propheticam illustrantem, et eruditionem Evangelicam perficientem. Vel potissimum secundum triplicem ejus intelligentiam spiritualem, scilicet tropologicam, quae purgat ad honestatem vitae: allegoricam, quae illuminat ad claritatem intelligentiae; et anagogicam, quae perficit per excessus mentales, et sapientiae perceptiones suavissimas: secundum tres virtutes praedictas theologicas, et sensus spirituales reformatos, et excessus tres supradictos, et actus mentis hierarchicos, quibus ad interiora regreditur mens nostra, ut ibidem speculetur Deum in splendoribus sanctorum, et in eisdem tanquam in cubilibus dormiat in pace et requiescat, sponso adjurante quod non excitetur, donec de ejus voluntate procedat *(Cant. 2. 7)* ». *Itiner. ment. c. 4. nn. 6-7.*

(6) « Conditio angelicae naturae non oportet explicite dici; sicut etiam nec de lapsu naturae angelicae in Scriptura legitur historialiter, sed magis allegorice. Et ratio hujus est, quia Scriptura principaliter intendit agere de operibus reparationis humanae, sicut dicit Hugo; et propterea, ut illa melius explicentur, agit de lapsu hominis et conditione naturae humanae institutae, et ratione hujus determinat de his, quae faciunt ad hominis conditionem et conservationem. Et quia in Scriptura non agitur de lapsu naturae angelicae, nec etiam in ea agitur de conditione Angeli instituti ». *2. dist. 13. a. 1. q. 1. ad 2.*

(7) Vide superius in *Proëmio,* § 3.

CAPUT VI.

De productione supernorum spirituum.

(An Deus debuerit Angelos creare. — Angelis a primordio suae conditionis quatuor sunt attributa: — et cum his alia quatuor concomitantia).

Consequenter vero agendum est de natura spirituali et incorporea, cuiusmodi est angelica [1], de qua considerari oportet, quantum ad conditionem supernorum [a] spirituum, quantum ad ruinam daemonum, et quantum ad confirmationem bonorum angelorum (I). Sciendum est igitur, quod angelis a primordio suae conditionis [2] quatuor sunt attributa: scilicet simplicitas essentiae; personalis discretio propter rationem insitam; memoria, intelligentia et voluntas; et libertas arbitrii ad eligenda bona et respuenda mala [3]. Haec autem quatuor attributa principalia alia quatuor comitantur, scilicet: virtuositas in operando, officiositas in ministrando, perspicacitas in cognoscendo, et immutabilitas post electionem, sive in bono sive in malo.

(a) Et spirituum ed. 1481.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium, hoc ipso quod primum, omnia de nihilo produxit; ideo non tantum prope nihil, sed etiam prope se, non [b] tantum substantiam a se longinquam, scilicet naturam corpoream, producere debuit, verum etiam propinquam: et haec est substantia intellectualis et [c] incorporea [4] (II), quae, hoc ipso quod Deo simillima est, simplicitatem habet naturae [5], et discretionem personalem [6], ut Deo assimiletur ex parte substantiae sive communis sive individuae. Habet etiam in mente imaginem Trinitatis secundum memoriam, intelligentiam et voluntatem. Habet etiam voluntatis libertatem, ut assimiletur Deo ex parte potentiae sive naturalis sive electivae; ut sic po-

(b) Et non ibid.

(c) Et om. ibid.

(I) Angelorum existentiam inficiati sunt Sadducaei, ut patet ex *Act.* 23. 8: « Saducaei enim dicunt non esse resurrectionem, neque Angelum neque Spiritum ». Recentiori autem aevo idipsum adstruerunt Sociniani, Materialistae ac Pantheistae — Contra quos in Conc. Lateran. IV. cap. *Firmiter* definitur: « Unum esse universorum principium, qui utramque condidit creaturam, angelicam videlicet et mundanam, ac deinde humanam, quasi communem, ex corpore et spiritu constitutam ».

(II) Spiritualitatem Angelorum nonnulli, inter quos Origenes, Tertullianus, Clemens Alexandrinus, Methodius, Cassianus et Gennadius negarunt, docentes eos aethereis corporibus nostris longe subtilioribus praeditos esse. Verum haec opinio post Conc. Lateran. IV vix salva fide admitti potest.

tentia naturalis insignita sit Dei imagine, electiva vero arbitrii libertate. Nequaquam enim perveniret meritorie ad praemium gloriosum, quod facit quemquam beatum, nisi haberet liberum voluntatis arbitrium: hoc autem esse non potest nisi in substantia rationali, quam comitatur memoria, intelligentia et voluntas. Ubi autem est ratio, oportet, quod sit rationalis naturae substantia individua. Necesse est etiam, quod sit substantia spiritualis et incorporea, ac per hoc simplex carens omni divisione quantitativa ([d]). Talis autem substantia, hoc ipso, quod simplex est, virtuosa est in operando: hoc ipso, quod virtuosa est et personaliter discreta ([e]), competit ei distinctio officii in ministrando: hoc ipso, quod simplex et virtuosa, competit ei perspicacitas in discernendo ([7]): hoc ipso autem, quod perspicax et simplex est, habens intellectum deiformem, ideo stabilitatem habet post electionem in electo, sive in bono sive in malo. Et hae conditiones ipsam generalem conditionem supernorum spirituum generaliter comitantur.

d) Quanti *ibid.*

(e) Distincta *ibid.*

AD CAPUT VI.

([1]) « A Damasceno definitur Angelus quantum ad substantiam, cum dicit: *Angelus est substantia incorporea;* quantum ad virtutem, cum dicit: *Intellectualis, semper mobilis, arbitrio libera.* Ubi tangitur triplex virtus angelica, scilicet cognitiva, cum dicit: *Intellectualis;* operativa, cum dicit: *semper mobilis,* quia infatigabiliter operatur; imperativa, cum dicit: *arbitrio libera.* Operatio tangitur, cum dicitur: *Deo serviens;* duratio, cum dicitur: *gratiâ, non naturâ, immortalitatem suscipiens* ». *Centiloq. p. 3. sect. 16.*

([2]) « Quatuor primo fuerunt simul creata: Angelus, caelum empyreum, materia prima, et tempus, quantum ad mensurarum concomitantiam ». *2. dist. 2. p. 1. a. 2. q. 3.*

([3]) « Ista attributa sunt convenientia Angelo per naturam suam et sui creationem, tanquam principalia, a quibus alia habent ortum. Et sumitur sufficientia sic: In Angelo est considerare esse et posse, sive substantiam et personam. Et circa substantiam duo, scilicet quo est, et penes hoc est substantia, et simplicitas. Vel ipsum quod est, et penes hoc est personalis discretio. Similiter circa posse est considerare ipsam potentiam, et penes hoc tertium, scilicet ratio naturaliter insita. Est iterum considerare facultatem potentiae, et penes hoc est quartum attributum, scilicet liberum arbitrium. Vel aliter: Angelus habet quadrupliciter considerari, scilicet in se; et sic essentiae simplicitas. Ad alterum Angelum; et sic personalis discretio. Ad Deum; et sic memoria, intelligentia et voluntas, in quibus consistit ratio imaginis. In comparatione ad ea, quae subjecta sunt eorum regimini; et sic habet liberum arbitrium. Vel aliter, et magis secundum consonantiam ad ea, quae dicuntur in litera. Quia in Angelo est considerare substantiam, formam et potentiam. Substantia autem considerari potest dupliciter, sicut dictum est; et sic competit ei simplicitas et personalitas. Formae attribuitur imaginis pulchritudo, sive venustas. Potentiae attribuitur libertas ». *2. dist. 3. p. 1. dub. 1.* Cfr. quoque *Centiloq. p. 3. sect. 13.*

([4]) « Dubitaverunt aliquando magni doctores, utrum scilicet Angeli habeant corpora naturaliter sibi unita; unde super hoc dubio loquitur tam Augustinus quam Bernardus:

sed nunc satis certitudinaliter tenetur, et Magister et Richardus affirmant, quod angeli sunt naturaliter incorporei, nec habent corpora naturaliter sibi unita. De hoc tamen plures dubitant, utrum daemones habeant corpora sibi inseparabiliter alligata, in quibus torqueantur. Sed satis planum est quod, sicut boni angeli non habent corpora nisi voluntarie sumpta, sic nec mali: et hujus signum est, sicut dicit Richardus, quod corpus modicae quantitatis a maxima multitudine daemonum aliquando obsidetur, sicut legitur in Marco (5. 9) de illo, qui dicit: *Legio mihi nomen est:* legio enim, ut idem Richardus dicit, continet sex milia sexcentos sexaginta sex, unde si daemones corpora haberent, cum suis corporibus nullo modo possent subintrare corpus ita modicum. Propter quod satis probabiliter dici potest, quod non solum non habent corpora sibi naturaliter unita, verum etiam nec boni, nec mali habent inseparabiliter alligata, quantum est de lege communi. Nec obstat eorum cruciatus; quia sicut in Quarto Libro ostendetur (*Dist.* 44), spiritus absque corpore secundum ordinem divinae justitiae potest ab igne materiali puniri ». *2. dist. 8. p. 1. a. 1. q. 1.*

(5) *2. dist. 1. p. 2. a. 3. qq. 1. 2;* et *dist. 3. p. 1. a. 1. per integr.*

(6) « Angelorum quidam solo numero inter se discrepant, nullamque specificam habent differentiam: nonnulli vero et numero et specifica inter se discrepant differentia ». — « Hic fuit duplex positio. Quidam enim dixerunt, quod in Angelis est discretio personalis, sed nunquam pure, imo sunt ibi tot species, quot individua : similiter dicunt in luminaribus mundi. Sed licet hoc aliquam probabilitatem habeat in corporalibus; non tamen videtur rationabile in spiritibus, ut nullus communicet cum alio in natura spirituali et specifica. Sicut enim innotescit per scripturam, multi angeli ad idem officium ordinantur, et communem videntur habere operationem eamdem. Nobis etiam nec per scripturam, nec per dicta Sanctorum, nec per officia innotescit tanta diversitas; ideo non videtur nisi praesumptio hoc dicere, maxime cum non appareat in promptu aliqua ratio cogens. Alia est positio sobria et catholica, quod in Angelis est ponere distinctionem, quantum ad personalitatem tantum modo, aut in omnibus aut in aliquibus: et concedendae sunt rationes ad hoc inductae, tum ex parte ministerii, tum ex parte assimilationis ad Deum, tum ex parte assimilationis mutuae ». *2. dist. 3. p. 1. a. 2. q. 1.*

(7) « Angelus quidem per innatas species intelligit alia atque necessaria, et per earumdem applicationem, atque appropriationem singularia et contingentia ». — « Angelus naturali cognitione divinam essentiam in claritate essentiae non poterat videre, cum ejus splendor cujuscumque virtutis creatae vires transcendat ». — *2. dist. 3. p. 2. a. 2. qq. 1. 2* — « Angelo non fuit data praescientia sui status, cum talis notitia potius ad praemium, quam ad meritum spectare videatur ». — « Angelus malus certam praescientiam habere sui casus non potuit ». *2. dist. 4. a. 2. qq. 1. 2.*

APPENDIX.

Circa Angelos quamplures quaestiones in medium proferri possent. Nobis de praecipuis nonnulla delibanda sufficiat.

Prima quaestio est de tempore, quo Angeli creati sunt. Eos aliquando creatos fuisse, et aliquod initium durationis suae habuisse, certa fide tenendum est, et evincitur in primo capite hujus secundae partis *Breviloquii,* et ostenditur a D. Paulo *ad Coloss.* 1., ubi de Filio Dei scribit: « *In ipso condita sunt universa in caelis et in terra, visibilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates. Omnia per ipsum et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnes* ». Quia autem Moyses, cujus scopus fuit mundi creationem rudi populo enarrare, vel etiam, ut censet noster Seraphicus, *cap. praeced.*, descriptionem exponere mundi conditi

in ordine ad reparationem, de Angelorum productione specialem sermonem non instituit; propterea Ss. Patribus ac Theologis fas fuit de ea re diversimode opinari. Attamen sententia, qua asseritur Angelus ante mundi creationem aut multo aut nonnullo tempore extitisse, licet multi ex Ss. Patribus, tum Graecis tum Latinis, ipsi subscribant, post Conc. Lateran. IV., in quo definitum fuit: *Deum sua omnipotenti virtute simul ab initio temporis utramque de nihilo condidisse naturam etc.*, vix salva fide propugnari potest; ac proinde scholasticorum sententia jam invaluit, qua Angelos simul cum mundo corporeo creatos fuisse tenetur. Vide Seraphicum *in* 2. *sent.* 2. *distin. p.* 1. *a.* 2. *q.* 3. Quanam autem die Angeli creati fuerint, communis sententia tenet eos creatos fuisse prima die, cum creatum fuit caelum, vel cum creata fuit lux; hocque S. Augustinus desumit ex verbis, quae in *Job.* 38. 7. leguntur juxta versionem septuaginta. « Quando facta sunt sydera, laudaverunt me voce magna Angeli mei ». /*De Civit. Dei. l.* 9. *c.* 2/.

Secunda quaestio est de statu, in quo Deus condidit Angelos. Seraphicus, vestigia premens Magistri Sententiarum, Hugonis Victorini, Alexandri Alensis et fere omnium Theologorum, qui eum praecesserant, docet in 2. *sent. d.* 4. *a.* 1. *q.* 2., Angelos creatos fuisse in statu purae naturae, ac post aliquod tempus ad gratiam fuisse elevatos. Modo tamen contraria sententia invaluit; quae est S. Thomae 1. *p. q.* 62. *a* 3., et innititur auctoritati S. Augustini, qui expresse de Angelis scribit *in lib.* 12. *de Civit. Dei c.* 9: « Deus erat simul in eis et condens naturam, et largiens gratiam ». Falsitate autem laborat Jansenistarum assertum, qui ad possibilitatem purae naturae negandam sententiam thomisticam ad fidem spectare autumant — Hanc quaestionem alia excipit de gratia, qua Angeli donati fuerunt, utrum scilicet aequalis fuerit in omnibus, nec ne. Negativa sententia est S. Thomae 1. *p. q.* 62. *a.* 6, et est communis scholasticorum. Inter recentiores autem Theologos non pauci oppositum tenent. Verum nil nobis certum est.

Quaeritur etiam de modo, quo per species infusas Angeli cognitionem rerum acquirant. S. Thomas 1. *qq.* 54-58. docet eos omnia in speciebus a Deo acceptis cognoscere: Seraphicus vero, distinctionem inducens, tenet universalia et necessaria ab Angelis per species a Deo acceptas intelligi; singularia tamen et contingentia per earundem applicationem et appropriationem. /*Vide Seraph.* 2. *sent. dist.* 3. *p.* 2. *a.* 2. *q.* 1/.

CAPUT VII.

De apostasia daemonum.

(Angeli omnes boni sunt creati, — inter bonum summum et creatum, — liberi. — Lucifer cecidit cum consentientibus sibi, — et perdidit locum summum; — obstinatus est in malo, — excaecatus a vero, — deordinatus in operatione, — infirmatus in virtute, — conversus ad decipiendos et tentandos homines).

De apostasia vero daemonum hoc est tenendum, scilicet quod Deus angelos omnes fecit bonos, tamen medios inter se ([a]) summum bonum et commutabile bonum, quod est creatum ([1]); ita quod si converterentur ad amandum, quod est supra, ascenderent ad statum

(a) *Se restitui ex edit.* 1484.

gratiae ([2]) et gloriae; si vero ad bonum commutabile, quod est infra, hoc ipso ruerent in malum culpae et poenae, quia non est dedecus peccati sine decore iustitiae. Primus autem ([b]) Lucifer inter angelos ([3]), praesumens de privato bono, privatam appetiit excellentiam, volens aliis superferri; et ideo cecidit cum ceteris consentientibus sibi. Cadens autem factus est impoenitens, obstinatus et excoecatus, et exclusus a Dei contemplatione, et deordinatus in operatione, toto nitens conamine ad subvertendum hominem per tentationem multiplicem.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium sit summe bonum, nihil facit, nisi quod sit bonum ([c]), quia a bono non procedit nisi bonum; quod tamen fit ab ipso, hoc ipso minus est eo, et ideo non potest esse summum bonum. Fuit igitur angelus a Deo conditus bonus quidem (I), sed non summus ([4]); perficiendus tamen, si affectu tenderet in summum. Et quoniam per liberum arbitrium voluntatis poterat tendere in bonum summum, vel converti ad bonum privatum, Lucifer suae pulchritudinis et altitudinis consideratione excitatus ([d]) ad se diligendum et suum privatum bonum, praesumpsit de altitudine habita ([5]), et ambivit excellentiam propriam, non tamen ([e]) obtentam; ac per hoc praesumendo constituit se sibi principium summum ([f]), in se ipso gloriando; et ambiendo constituit se sibi summum bonum ([6]), in seipso quiescendo. Cum autem ipse non esset summum principium ([g]), nec summum bonum; necesse fuit, ut, inordinato ascensu appetito ([h]), descensu rueret pari ratione, et omnes in hoc consentientes ([7]). Et quia non est dedecus peccati sine decore ([i]) iustitiae; ideo statim cum cecidit in peccatum ([8]), cum ceteris adhaerentibus sibi ([9]), perdidit locum summum, scilicet caelum ([j]) empyreum ([10]), descendens ad imum, scilicet caliginosum aërem ([11]), vel infernum ([12]); ita quod lapsus in culpam fuit per liberum arbitrium, lapsus vero in poenam per divinum iudicium. Et quia immutabilitatem habuit ([k]) post electionem ([13]) (II), ideo statim obstinatus est in ma-

(b) Autem om. ibid.

(c) Nihil facit, quod non sit bonum, ABDEFG, et editt. Arg. Aug. Nor. Ven. et 1484.

(d) Excoecatus ed. 1484.

(e) Tamen om. ibid.

(f) Summum om. ibid.

(g) Nec summum esset principium ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven. et 1484.

(h) Appetito om. ed. 1484.

(i) Dedecore ibid.

(j) Caelum om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Ven. et 1484.

(k) Immutabilem habebat intellectum ed. 1484.

(I) Manichaei, quibus deinde adhaesit Priscillianus, asserebant diabolum natura sua esse malum, imo omnium malorum principium. — Sed contra Conc. Later. IV definivit, Cap. *Firmiter:* « Diabolus et daemones, alii a Deo quidem natura, creati sunt boni; sed ipsi per se facti sunt mali ».

(II) Origenes docuit daemones ac damnatos aliquando fore convertendos. — Sed Conc. Cptanum II an. 553, *anath.* 5. « Si quis dicit, aut sentit, ad tempus esse daemonum et impiorum hominum supplicium, anathema sit ».

lo (14), et per hoc excaecatus a vero (15); deordinatus est (l) in opera- (l) Et deordinatus *ibid.*
tione, et infirmatus in virtute; ideo voluntas eius impia, et actio (m) (m) Actio *om. ibid.*
aversa a Deo, conversa est ad hominis odium et invidiam; et perspicacitas rationis, a vero lumine excaecata, conversa est ad deceptiones per divinationes et cautelas (16); et officiositas in ministrando, a vero ministerio amota, conversa est ad tentamenta (17); et virtuositas, immutata et coarctata, quantum permittitur, convertitur ad miracula facienda per transmutationes repentinas (18), quas facit circa corporeas creaturas (19). Et quia haec omnia fuerunt deordinata per voluntatem depravatam per superbiam; ideo haec omnia convertit ad fomentum suae superbiae, quaerens ab hominibus (n) coli et ho- (n) Omnibus *ibid.*
norari et (o) adorari ad modum Dei. Hinc est, quod omnia male agit, (o) Vel *ibid.*
quod tamen iusto iudicio Deus permittit ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum, sicut apparebit per finale iudicium.

Ad Caput VII.

(1) « Angeli boni non fuerunt creati in statu beatitudinis, si beatitudo statum perfectum, cum omnium bonorum plenitudine, visione Dei clara, tentioneque perfecta claudat. Quod si beatitudo tantum dicat privationem cujuscumque mali, tam culpae quam poenae, beati creati fuerunt ». *2. dist. 4. a. 1. q. 1.*

(2) « Fuerunt aliqui dicentes, quod Angeli omnes creati sunt in gratuitis gratum facientibus. Et ratio, quae movit eos, fuit haec ex parte Dei, scilicet perfecta liberalitas: et ex parte creatorum, idoneitas. Quia enim ab instanti creationis erant vasa et receptacula munda, et Deus est promptus suam gratiam impartiri, nisi habeat obstaculum ex parte suscipientis, non dimisit Deus illa ad momentum vacua; sed statim ut condidit, gratià illustravit: et talia debuerunt da manu Dei exire receptacula, ut statim essent prompta in bonum usum. Unde sicut probabiliter conjiciunt aliqui, quod Deus fecerit arbores plenas fructibus, et alia in statu nobilissimo et perfectissimo; sic etiam naturam Angeli ornaverit gratià a sui conditione, quae in primo usu bono sine victoria erat perpetuanda, et in prima deordinatione perpetualiter amittenda. Haec est una positio, et satis videtur consona Sanctorum auctoritatibus, ut patet inspicienti. Fuerunt etiam alii, qui dixerunt Angelos non habuisse gratiam gratum facientem ab instanti creationis, sed post. Et ratio, quae eos movit, est dispositio angelicae naturae, quae fertur in id, quod appetit, sine retardatione. Unde sicut ex conversione ad malum ita profunde conversi sunt, ut non possent redire; sic, imo multo magis, ex conversione ad bonum, sive ex habilitate, ita bono totaliter adhaesissent, si gratiam habuissent, quod nunquam lapsi essent. Unde non videtur aliquo modo probabile, quod Lucifer habuerit gratiam; et si ipse non habuit, cum inter ceteros esset excelsus, a majori arguitur, nec alios habuisse a sui origine. Hanc positionem videtur acceptare Magister: hanc positionem communiter tenent Doctores: et ita huic tamquam probabiliori et communiori concordant». *2. dist. 4. a. 1. q. 2.*

(3) « Lucifer appetiit omnibus praeesse, et credidit se posse obtinere, ut nulli subesset; sed hoc non est probabile, nisi vidisset se omnes praecellere; ergo fuit de supremo ordine ». *2. dist. 6. a. 1. q. 1. fund. 3.*

(4) *2. dist. 3. p. 2. a. 1. q. 1.*

(5) « Est loqui de peccato quantum ad triplicem statum, scilicet quantum ad inchoationem, consummationem et confirmationem. Pec-

catum diaboli initiatum est in praesumptione, statim enim ut suam vidit pulchritudinem, praesumpsit. Consummatum est in ambitione, quia praesumens de se, appetiit quod omnino supra se fuit, et ad quod pervenire non potuit. Sed confirmatum est invidiae et odii aversione, quia ex quo obtinere non potuit, quod appetiit; ideo invidere coepit, et affectu odii contraire. Et in hoc firmatum est, quia haec omnino ipsum a Deo separavit, et perfectum obstaculum posuit, sicut perfecta caritas perfecte Deo iungit ». *2. dist. 5. a. 1. q. 1.*

(6) « Angelus malus quodam modo aequiparantiae, quodam modo imitationis appetiit similitudinem, cum sua auctoritate, aliis praeesse, et quod sine meritis, nullique subesse appetierit ». — « Dicendum quod duplex est similitudo Dei, scilicet aequiparantiae, sive aequalitatis, et imitationis. Similitudo imitationis potest appeti ordinate et inordinate. Ordinate, ut appetatur similitudo in his, quae nostrae sunt aptitudinis, et divinae acceptionis; cuiusmodi sunt perfectiones, et decores virtutum. Inordinate vero, ut homo appetat id, quod non decet, vel quod Deo non placet, ut si appetat hominibus praeesse, vel se de adversariis vindicare. Similitudo omnimoda aequalitatis nullo modo potest appeti ordinate; sed aliquo modo est appetibilis, aliquo modo non. Nam omnimoda similitudo non est appetibilis, quia non potest cadere in cognitionem, sive in intellectum, et ideo nec in appetitu; et si quis fingat, non appetit aequalitatem, sed suam fictionem. Alio modo est similitudo aequalitatis in aliqua conditione, ut in dominii praesidentia, et scientia; et sic credo quod potest appeti. Notandum est igitur, quod diabolus quodam modo appetiit similitudinem imitationis, quodam modo aequalitatis: et hoc apparet, si attendatur appetibile, et modus appetendi. Diabolus enim appetiit aliis praeesse, sua tamen auctoritate; quod appetiit praeesse, hoc fuit imitationis, et hoc quidem aliquando obtinuisset, si stetisset; quod autem propria auctoritate, ita quod sine meritis et sine datore, ita quod nulli subesset, hoc est solius Dei, et hoc est aequiparantiae: et ita patet quod appetiit; et patent multae auctoritates Sanctorum, quia Gregorius dicit, quod appetiit esse sui juris, ita quod nulli subesset. Bernardus *(de grad. hum. in 1. grad. superbiae)* dicit, quod appetiit aequalitatem potentiae. Anselmus *(de cas. diabol. c. 6.)*, quod appetiit praeesse sine meritis; et omnes verum dicunt, et diversae auctoritates circumloquuntur hoc, quod est praeesse omnibus propria auctoritate ». *2. dist. 5. a. 1. q. 2.*

(7) « Superbia daemonum conformis fuit capiti, totius malitiae principi, scilicet tenebrarum. Ipse autem diabolus, attendens suorum naturalium strenuitatem et excellentiam et praecellentiam, voluit praeesse, et requiescere sua auctoritate, hoc est sine meritis et sine ministerio. Daemones vero ei subiecti non sunt ausi tantum appetere; sed considerantes naturalium strenuitatem, voluerunt sub umbra illius requiescere, ita quod non ministrarent, sed quadam sub illo potirentur voluntaria libertate, quam videbant se non posse habere sub divino dominio. Cognoverunt autem Angeli se esse factos ad participandum quietis beatitudinem, et acquirendum per merita et ministeria. In hoc ergo superbierunt, quia sine meritis voluerunt beati esse, et sine ministerio quiescere, et sine limite propriam voluntatem implere: et hoc totum est superbire, quamvis non sit tantae superbiae, quantae fuit appetere omnibus praecellere, et nulli subesse ». *2. dist. 5. a. 2. q. 1.*

(8) « Antiqua positio fuit aliquorum, quod simul tempore fuit diabolus, et peccavit, nec unquam fuit nisi malus, et videtur Augustinus *(super gen. lib. 2.)* illam approbare; et ideo aliqui moderni eam tenuerunt. Sed quoniam, sicut expresse dicit Augustinus, praedicta positio accedit ad primam, quae est haeretica, et ita quasi haeresim sapit; ideo communis opinio Magistrorum Parisiensium est, quod duratione conditio Angeli praecessit lapsum; et de communi consilio Magistrorum positio opposita excommunicata est ab Episcopo Parisiensi. Ideo tanquam magis veram et catholicam, et magis probabilem, et communem opinionem dico illam esse tenendam, quod morula fuit inter creationem et lapsum, licet parvula. Propter quam sancti et expositores, et ipsa Scriptura loquitur de malitia diaboli, quasi semper fuisset in ea; quia il-

lud modicum quasi pro nihilo reputatur ». *2 dist. 3. p. 2. a. 1. q. 2.*

(9) « Inter Luciferi peccatum et ceterorum fuit ordo, tum quoad gravitatem delicti, tum quoad occasionem, quia ceteris praebuit exemplum, tum quoad durationem, quia prius ipse, quam ceteri, peccavit ». *2. dist. 5. a. 2. q. 2.*

(10) *2. dist. 2. p. 2. a. 2. q. 1.*

(11) « Sicut patet ex Scripturis, locus daemonum post lapsum usque ad diem iudicii non est locus subterraneus, quem vocamus infernum; sed aër caliginosus, in quo generaliter daemonum multitudo inhabitat. Utrum autem aliqui detrusi sint in infernum, hoc ego nescio, nec invenio a Sanctis determinatum. Hoc autem bene credo, quod aliqui descendunt ad torquendas animas, secundum quod inter se habent deputata maledictionis officia. Ratio autem, quare in hoc aëre sunt, est propter humanum exercitium. Sicut enim dicit August. *(lib. 2. de Civit. Dei c. 18),* nunquam Deus, quos praesciebat futuros malos, eos fecisset, nisi pariter nosset, quibus bonorum usibus eos accommodaret. Unde divina dispositio hoc exigit, ut etiam de praevaricantibus angelis obsequium quodam modo electorum trahat et eliciat, scit enim bene uti malorum pravis voluntatibus, et ideo non eos detrusit in infernum, sed locum dedit aptum ipsis daemonibus, tum quantum ad statum peccati, tum quantum ad statum exercitii, sive belli. Aër enim caliginosus propter caliginem convenit tenebrositati culpae, sed propter mobilitatem et subtilitatem convenit angelicae velocitati; unde, sicut aliquibus viris sanctis ostensum est, frequenter circa nos volitant ut muscae ». *2. dist. 6. a. 2. q. 1.*

(12) *2. dist. 6. a. 2. q. 2.*

(13) *2. dist. 7. p. 1. a. 2. per integr.*

(14) « Daemonum voluntas de potentia habente ordinem ad actum rectificari non potest, tametsi Deo non sit impossibile diabolo bonam restituere voluntatem, cum poenitentiam non possit habere, cum tempus jam praeterierit conversionis, et meriti ». — « Daemon in voluntate mala semper continuitatem habet quoad deformitatem, quoad pronitatem et quoad actum peccandi, cum macula ab eo non possit separari; semperque idem appetat, quod primo appetiit, omnemque suum actum deformet, atque depravet ». *2. dist. 7. p. 1. a. 1. qq. 1. 2.*

(15) In daemonibus judicium intellectus speculativi, etsi maneat integrum quantum ad substantiam potentiae, tamen per culpam est aliquo modo obnubilatum: judicium vero intellectus practici est omnino subversum ». — « In daemonibus, quoad memoriam, quae dicit habitum, nulla cadit oblivio: sed quoad actum memorandi dicuntur obliti, praesertim suae salutis, et beneficiorum Dei ». *2. dist. 7. p. 2. a. 1. qq. 1. 2.* « Angelus malus, neque etiam bonus, potest secreta conscientiae nostrae scrutari, quamquam per exteriora quaedam signa ea conjicere possit ». *2. dist. 8. p. 2. a. 1. q. 6.*

(16) « Daemones futurorum contingentium non possunt certam habere praecognitionem, cum hoc solius sit Dei; licet ob ingenii acrimoniam, longam experientiam, dolosam cautelam, et alienam doctrinam aliquando possint vera praedicere. » *2. dist. 7. p. 2. a. 1. q. 3.* Cfr quoque *Centil. p. 3. sect. 14.*

(17) « Daemones animabus humanis illabi nequeunt, hoc enim solius est Dei, cum in anima idem sit intimum atque supremum, solus autem Deus est superior mente humana. » — » Daemon sensus nostros deludere potest, id esse praesens ostendendo, quod tamen non est, vel aliter ostendendo quam sit, sive abscondendo quod praesens est ». — « Daemon potest animae humanae cogitationes immittere, non quidem ut principale agens talis effectus, sed ut excitans, atque impellens ». — « Daemon potest animas nostras incendere, cogitationes et affectiones excitando, et subministrando. » *2. dist. 8. p. 2. a. 1. qq. 2. 3. 4. 5.*

(18) « Daemones artificiatas formas propria virtute possunt inducere, naturales autem per virtutem tantum alienam, non autem propriam. » — « Daemonum ministerio, vel auxilio in magicis artibus, aut quibusvis rebus magnis operandis non possumus uti sine peccato. » *2. dist. 7. p. 2. a. 2. qq. 2. 3.*

(19) « Sicut innuit textus Evangelicus, et Augustinus etiam in *lib. de divinatione daemonum*, daemones per naturam suae subtili-

tatis et spiritualitatis possunt quaecumque corpora penetrare, et in eis sine aliquo obstaculo et impedimento subsistere; ratione vero suae potestatis possunt ea corpora, in quibus sunt, commovere et conturbare. Sicut enim spiritus spiritui penetrabilis esse non potest; sic nec corpus potest resistere spiritui: ideo daemones, quantum est de potestate et subtilitate naturae, possunt corpora humana intrare, possunt etiam et vexare, nisi prohibeantur a superiori virtute; et cum permittuntur introire et vexare, tunc dicuntur corpora obsidere. Permittit autem hoc Dominus, sive ad gloriae suae ostensionem, sive ad peccati punitionem, sive ad peccantis correctionem, sive ad nostram eruditionem. Sed ex qua istarum causarum determinate permittat, latet hoc humanam industriam, propter hoc quod occulta sunt Dei iudicia, hoc tamen planum est, quod non sunt injusta: et ideo non permittit talia sine causa. » *2. dist. 8. p. 2. a. 1. q. 1.*

CAPUT VIII.

De confirmatione bonorum Angelorum.

(Angeli boni per gratiam et gloriam in quadruplici facultate confirmati fuerunt, — et secundum triplicem hierarchiam perfecte ordinati).

De confirmatione vero bonorum Angelorum tenendum est, quod sicut angeli a Deo aversi statim sunt obstinati per impoenitentiam, sic angeli [a] ad Deum conversi statim fuerunt confirmati per gratiam et gloriam in voluntate: perfecte illuminati in ratione secundum cognitionem matutinam et vespertinam, perfecte fortificati in virtute, sive motiva sive operativa: perfecte ordinati in operatione, sive contemplativa, sive ministrativa, et hoc secundum triplicem hierarchiam [1], scilicet supremam, mediam et infimam [2]. Ad supremam autem spectant *Throni*, *Cherubim*, et *Seraphim:* ad mediam autem *Dominationes, Virtutes, Potestates:* ad infimam vero *Principatus, Archangeli*, *Angeli* [3]. Ex quibus plurimi sunt in ministerium missi [4], et [b] ad custodiam hominum deputati [5], quibus ministrant purgando, illuminando, perficiendo [c], secundum imperium voluntatis Dei.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum angeli propter expressam similitudinem et propinquitatem ad primum et summum principium habeant intellectum deiformem et immutabilem [d] post consensum ex libertate arbitrii, divina superveniente gratia [6], ad summum bonum conversi, cum totaliter in Deum tenderent, per gloriam fuerunt confirmati pariter et perfecti [7]: ideo, quantum ad voluntatem, fuerunt stabiles et felices, quantum ad rationem, perspicaces; ita ut non tantum cognoscerent res in proprio genere, sed etiam in ipsa arte aeterna [e], ac per hoc non

(a) Angeli om. ed. 1484.
(b) Et om. ibid.
(c) Et perficiendo ibid.
(d) Ita recte ed. Ven. et 1484; immutabilem Nor., immutabilitatem ed. Rom.
(e) Aeterna om. ed. 1484.

tantum haberent cognitionem vespertinam, sed etiam matutinam, vel etiam diurnam (8), propter illius lucis plenitudinem et omnimodam puritatem, respectu cuius omnis creatura merito potest dici tenebra. Quantum autem ad virtuositatem, perfecte fortificati sive in imperando, sive in exequendo, sive in contemplando, vel assumpto corpore vel etiam non assumpto (9). Quantum vero ad operationem, perfectissime ordinati, ut iam non possint deordinari, nec ascendendo ad contemplationem Dei, nec descendendo ad ministrandum homini; quia cum Deum facie ad faciem contemplentur, quocumque mittantur, intra Deum currunt. Aguntur enim et agunt secundum ordinem hierarchicum in eis initiatum per naturam (10) et consummatum per gloriam (11) (I), quae stabiliendo liberi arbitrii vertibilitatem, illustravit perspicacitatem, ordinavit officiositatem et roboravit virtutem secundum quatuor attributa superius nominata. Perspicacitas autem rationis in contemplando, aut principaliter respicit ad maiestatem divinam venerandam, aut ad veritatem intelligendam, aut ad bonitatem desiderandam; et secundum hoc sunt tres ordines (12) in prima hierarchia, scilicet, Throni, ad quos spectat (f) reverentia; Cherubim, ad quos sapientia; et Seraphim, ad quos spectat benevolentia. Ad perfectam autem virtuositatem spectat virtus imperativa, virtus executiva et virtus expeditiva. Prima ad Dominationes, secunda ad Virtutes, tertia vero ad Potestates spectat, quarum est arcere potestates contrarias. Ad perfectam vero officiositatem spectat regere (13), revelare (14), et relevare (15). Primum est Principatuum, secundum Archangelorum, tertium Angelorum, quia custodiunt, ne stantes cadant, et cadentes adiuvant, ut resurgant. Et sic patet, quod haec omnia sunt in beatis angelis, secundum plus et minus, gradatim a superioribus descendendo usque ad ima (16). Ordo autem denominari debet ab eo, quod excellentius accipit in munere.

(f) Spectat om. ibid.

(I) Ab omnibus fere explosa est illa Origenis opinio, qui omnes Angelos creatos aequales putavit, eam vero, quae modo est in eis, differentiam, ex variis eorumdem meritis ortam esse.

AD CAPUT VIII.

(1) « Hierarchia dicitur a *hiera*, quod est sacrum, et *archi* principatus, quasi sacer principatus, vel ordo » *2. dist. 9. in Exp. textus.* — « Triplex autem invenitur definitio hierarchiae, secundum quod triplex est differentia hierarchiae, scilicet divina, angelica et ecclesiastica. Divina sic definitur a Dionysio (*de cael. hier. c. 3)*: Hierarchia est divina pul-

chritudo, ut simpla, ut optima, ut consummativa. Angelica sic definitur ab eodem: Hierarchia est ordo divinus, scientia, et actio, deiforme, quantum possibile est, similans, et ad inditas ei divinitus illuminationes, proportionabiliter in Dei similitudinem ascendens. Ecclesiastica magistraliter sic definitur: Hierarchia est rerum sacrarum et rationabilium ordinata potestas, debitum in subditis obtinens principatum. Haec autem definitio potest etiam convenire angelicae hierarchiae. » *Centiloq. p. 3. sect. 16; De Eccles. Hierarchia,* passim; in *Hexaëm. serm. 21. per integr.,* et *Itiner.* c. 4. n. 5.

(2) « Ordo Angelicus est: Multitudo caelestium spirituum, qui inter se aliquo munere gratiae similantur, sicut et in naturalium donorum participatione conveniunt. Hujus notificationis explanatio in promptu est. Notificatur enim hic ordo quantum ad suum fundamentum, quantum ad suum complementum, quantum ad dispositionem, quae inter haec medium tenet locum. Fundamentum tangitur, cum dicit: Ordo est multitudo caelestium spirituum, ordo enim fundatur in natura. Complementum vero tangitur in hoc quod dicit: Qui inter se aliquo munere gratiae similantur, ordo enim complementum habet a gratia. Dispositio media inter utrumque notatur in hoc, quod dicitur: Sicuti in naturalium donorum participatione conveniunt, quia meliora naturalia disponunt ad majora gratuita. » *2. dist. 9. in exp. text.*

(3) « Angelorum nomina propria in singulis ordinibus a donis gratiarum sumuntur super diversos status et gradus, in quibus distinguuntur et ordinantur. » *2. dist. 9. art. unic. q. 4,*

(4) « Distingui oportet in missione. Est enim missio exterior, quae est ad nos. Et est missio interior, quae est ad Angelos, sed propter nos. Si de missione exteriori loquamur, sic non competit omnibus Angelis, quia non competit superioribus agminibus, sicut dicit Dionysius, quia ea, quae praeeminent, usum exterioris officii nunquam habent, in quo significat, quod intelligit de missione exteriori, quae est ad nos. Si autem intelligamus de missione interiori, quae est ad Angelos propter nos, sic mitti competit omnibus, quoniam superiores mittuntur ad medios, et medii ad infimos, dum revelando purgant, et illuminant ea, quae nobis expediunt; et hoc totum est propter nos: et ideo signanter dicit Apostolus *(Hebr. 1. 14): Missi propter eos:* non inquit, missi ad eos. » — « Bonos Angelos ad nos mitti, competit caritati divinae, quae per hoc manifestatur: Angelicae, quae per hoc nos adiuvat: et nostrae, quae, cum sit parvula, per hoc fovetur, nutritur et excitatur » — *2. dist. 10. a. 1. q. 2. — q. 1.*

(5) « Dei potentiam, sapientiam et misericordiam decebat, et homini lapso in peccato plurimum conducebat angelicae custodiae ipsum deputari » — « Homini non modo in statu lapsae naturae, sed institutae quoque conveniebat angelica custodia, licet in statu isto magis expediat, cum colluctationem habeat non adversus carnem, et sanguinem, sed adversus mundi rectores » — « Cum Salvator noster Christus Jesus vinci a diabolo non potuerit, nec per blanditias seduci, nec reluctantem carnem habuerit, nec praesidentiae angelicae subjectus fuerit, custodia angelica ei non fuit destinata » — « Quamquam Angelus bonus in malo obstinatos, quoad malum evitandum, semper dum vivunt, custodiat, ad bonum tamen exequendum tantum eis custodiae beneficium subtrahit » — « Ex beatificatione custoditi.. Angelorum gaudium essentiale augeri non potest... accidentale vero et extensive et intensive ampliari non est incommodum » — Angeli ex damnatione eorum, quos custodiunt, nec misericordiae gemitum, nec aliquod suae gloriae detrimentum incurrunt. » *2. dist. 11. a. 1. et 2.*

(6) « Angeli non fuerunt creati in gratia gratum faciente, licet oppositum nonnulli defenderint; probabilior tamen est prima opinio, quam Magister defendit, et est communis » — « Dicendum, quod haec quaestio facti est: et quia non invenimus aliam rationem quam congruitatis, probabiliter possumus utrumque opinari, sicut et alii ante nos. Fuerunt enim aliqui docentes, quod Angeli omnes creati sunt in gratuitis gratum facientibus. Et ratio, quae movit eos, fuit haec ex parte Dei, scilicet perfecta liberalitas; et ex parte creatorum, ido-

neitas. Quia enim ab instanti creationis erant vasa et receptacula munda, et Deus est promptus suam gratiam impartiri, nisi habeat obstaculum ex parte suscipientis, non dimisit Deus illa ad momentum vacua, sed statim ut condidit, gratiâ illustravit: et talia debuerunt de manu Dei exire receptacula, ut statim essent prompta in bonum usum. Unde sicut probabiliter conjiciunt aliqui, quod Deus fecerit arbores plenas fructibus, et alia in statu nobilissimo et perfectissimo; sic etiam naturam Angeli ornaverit gratia a sui conditione, quae in primo usu bono sine victoria erat perpetuanda, et in prima deordinatione perpetualiter amittenda. Haec est una positio; et satis videtur consona Sanctorum auctoritatibus, ut patet inspicienti. Fuerunt etiam alii, qui dixerunt Angelos non habuisse gratiam gratum facientem ab instanti creationis, sed post. Et ratio, quae eos movit, est dispositio angelicae naturae, quae fertur in id, quod appetit, sine retardatione. Unde sicut ex conversione ad malum ita profunde conversi sunt, ut non possent redire; sic, imo multo magis, ex conversione ad bonum, sive ex habilitate, ita bono totaliter adhaesissent, si gratiam habuissent, quod nunquam lapsi essent. Unde non videtur aliquo modo probabile, quod Lucifer habuerit gratiam; et si ipse non habuit, cum inter ceteros esset excelsus, a majori arguitur nec alios habuisse a sui origine. Hanc positionem videtur acceptare Magister: hanc positionem communiter tenent doctores; et ita huic tanquam probabiliori, et communiori concordant. Ad auctoritates in contrarium adductas respondendum est per distinctionem gratiae. Uno enim modo gratia dicitur communiter, prout comprehendit quidquid naturalibus est superadditum, naturalibus, inquam, quae sunt de essentiali rei constitutione; sicut dicitur ex gratia habere bonum ingenium, bene legere, bene cantare, et hujusmodi. Alio modo dicitur quod superadditum est libero arbitrio ad rectitudinem faciens et disponens; sicut dicimus virtutes naturales, sicut innocentia, mititas, pietas. Tertio modo quod est superadditum tanquam rectificans, et complens, et elevans; et haec dicitur gratia gratum faciens, quia facit hominem acceptabilem Deo; et ideo acceptabilem, quia conformem. Quando ergo dicitur, quod Angelo data sunt gratuita, aut non intelligitur de gratuitis tertio modo dictis, sed primo vel secundo, quia sic multa dona gratuita habuerunt: aut si intelligitur de gratuitis proprie dictis, non intelligitur ab instanti creationis, sed sicut intelligitur peccatum diaboli fuisse ab initio, quia statim post initium, et post primum motum deliberativum cecidit, ita intelligendum est de gratia Angelorum. Aut si intelligitur de gratuitis proprie dictis, et ab instanti creationis, hoc non intelligitur formaliter, sive essentialiter, sed dispositive; unde dicitur aliquis creatus in aliquo, quia in proxima dispositione ad illud: et ita per hanc triplicem viam ad auctoritates inductas, et multas alias, quae possent induci, potest breviter responderi. » *2. dist. 4. a. 1. q. 2.*

(7) « Angeli, qui ad Deum conversi sunt, quamquam a natura rectitudinem quandam habere potuerint, meritoriam tamen sine gratia habere non poterant » — « Angelorum praemium praecessit meritum; quia meritum requirit fundamentum in perfectione voluntatis, et non in multitudine operationum » *2. dist. 5. a. 3. qq. 1. 2.*

(8) « Divina lux illuminans Angelum illuminatione perfecta ad cognitionem sui, facit Angelum lucem, et cognitio ipsius Dei in se dies dicitur, quia pura est lux, et cognitio, et cognoscendi ratio. Lux ista angelica sic illuminata habet cognoscere creaturam; et sic quia cognoscit id, quod est tenebra, est ejus cognitio mane, vel vespera appellata; sed vespera, prout cognoscit creaturam in seipsa, mane prout ex illa cognitione consurgit ad laudem Dei, sive ad laudandum Deum, et refert ad cognitionem ipsius, quam habet in verbo. Unde Augustinus *(de Civ. Dei l. 2. c. 7):* Scientia creaturae in comparatione scientiae creatoris, quodam modo advesperascit, itemque lucescit, et mane fit, cum ipsa refertur in laudem, dilectionemque Creatoris, nec in noctem vergitur, nisi cum Creator amore creaturae relinquitur. Unde nota, quod etsi ad similitudinem hujus lucis visibilis dicatur ibi mane et vespere, sicut dictum est, tamen est duplex differentia. Una, quia ibi

vespere non vertitur in noctem, sicut de luce materiali. Altera vero, quia mane non succedit meridies, neque diei vespere, sed totum est simul. Unde Augustinus *(de Gen. ad lit. c. 18. in fine):* Simul, inquit, habent dies vespere et mane: et sic patet, quod in Angelis beatis est nunc cognitio vespertina cum matutina, nec habent successionem, vel ordinem temporis; habent tamen ordinem dignitatis. » *1. dist. 4. a. 3. q. 2.*

(9) « Angeli boni interdum corpora assumunt humana ad operationes aliquas exercendas, ad seipsos manifestandos, atque ad homines consolandos » — « Angeli vera corpora humana complete organizata et perfecta non assumunt, cum tale corpus ad ministerium illis non competat, nec veram formam naturalem, absque naturae auxilio, educere valeant » — « Angeli assumunt corpora elementaria, praesertim aërea, cum aliqua alterius elementi imperfecta mixtione, terrei vel aquei vaporis, non tamen perfecta » — « Angelus in corpore assumpto nec naturales, neque vitales operationes exercet, cum generativam, neque vegetativam habeat virtutem, licet aliquo modo iis conformes, et semiplenas habeat functiones » — « Angelus in corpore assumpto operationes potentiae sensitivae non exercet, cum corpus non sensificet, licet motricis virtutis operationes in ipso exerceat. » *2. dist. 8. p. 1. a. q. 2. et a. 2. et a. 3. per integ.*

(10) « Circa hoc duplex est opinio, et utraque probabilis. Una est, quod in Angelis est diversitas secundùm speciem, et etiam secundum genera subalterna, ut hierarchia sit quasi unum genus, et ordines faciant species; et ad hoc ponendum moti sunt tum propter divinae bonitatis ostensionem, tum propter simile in aliis creaturis, tum etiam propter gradus repertos in ipsis angelis. Cum enim angeli ejusdem ordinis aliquo modo se excedant, videtur quod angeli diversorum ordinum, et hierarchiarum adeo se excedant, quod etiam habeant in specie et in genere diversitatem. Alia positio est, quod Angeli omnes sunt ejusdem naturae, tum propter unionem illius civitatis, tum propter universi perfectionem. Licet autem utraque harum positionum habeat probabilitatem, quia tamen per Scripturam non innotescit nobis diversitas operationum, et videtur quod illi, qui aggressi sunt hanc materiam determinare, sicut Dionysius, divina inspiratione cognoverint et officium et naturam, et ipsi dicunt quod omnia, quae sunt omnium ordinum, in omnibus reperiantur, licet magis excedenter in uno; videtur magis theologica et probabilis positio, nisi occurrat manifesta auctoritas in contrarium, quod omnes Angeli sint ejusdem speciei, sicut et omnes homines. Et quemadmodum in hominibus sunt gradus et ordines, et quoad naturalia, et quoad officia commissa, sive dignitates, et quoad gratuita, salva tamen unitate speciei, sic intelligendum est in Angelis ». *2. dist. 9. a. unic. q. 1.*

(11) « Ordo est a natura, et est a gratia; sed a natura tanquam a praeambula dispositione, a gratia tanquam a completiva perfectione. Hoc dico de illis ordinibus, secundum quos attenditur distinctio hierarchiarum in supremis spiritibus, sicut manifeste apparet ex officio et actione et nominatione ipsorum ordinum, inter quos praecipuus ordo est ordo Seraphim, qui nominatur ab ardore dilectionis, quae non est in Angelis consummata et perfecta, nisi per gratiam: et ideo concedo, quod ordinum principalis distinctio non potest esse a natura ». *2. dist. 9. a. un. q. 2.*

(12) « Sicut in suprema hierarchia propter summam perfectionem reperitur pulchritudo ex perfectissima aequalitate et similitudine parium, sic in angelica hierarchia reperitur pulchritudo perfecta in genere creaturae ex quadam gradatione disparium. In his enim duobus modis consistit pulchritudo, et convenientia, sicut dicit August. *(de vera Religione cap. 30. in med.);* sed in suprema hierarchia ex sola similitudine et aequalitate potest esse perfectissima pulchritudo; quia in qualibet personarum aequalium est omnimoda et summa perfectio, in angelica vero hierarchia, quia illi spiritus, qui ordinantur, non habent singillatim summam perfectionem, necesse est, quod ex quadam convenienti diversitate in quadam proportionabili gradatione consurgat quaedam convenientia ordinata et pulchritudo in genere creaturae perfecta. Et ideo sicut in Sanctis intelligimus, quod unus est ordo apostolorum, alter martyrum, alter confessorum,

et sic de aliis, et tamen in his ordinibus est gradatio quaedam, nec potest omnimoda reperiri aequalitas, cum de quolibet Sancto possit dici: *Non est inventus similis illi, qui conservaret legem Excelsi (Eccli. 44. 20);* sic suo modo intelligendum est in spiritibus angelicis. Ideo et in eodem ordine ponenda est quaedam gradatio, et quidam ordo, licet non sit tantus excessus, quantus reperitur in Angelis diversorum ordinum ». *2. dist. 9. a. un. q. 8.*

(13) « Angelorum praelatio post judicium evacuabitur quoad influentiam unius ad alterum et quoad imperium, licet quoad dignitatis excessum debeat remanere ». — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod tripliciter aliquid dicitur praeferri alteri. Aut per modum excedentis solum, sicut praefertur aurum argento; aut per modum excedentis, et influentis, sicut praefertur caelestis natura elemento; aut per modum imperantis, sicut praefertur dominus ministro. Ad rationem autem perfectae praelationis ista tria concurrunt, ut qui praefertur, natus sit eum, cui praefertur, excedere, et in ipsum aliquo modo influere, et eidem praecipere. Hoc modo est nunc in praelatione, quae attenditur inter ordinem et ordinem in hierarchiis angelicis, et etiam in hierarchia ecclesiastica. In angelis enim ordo, qui ordini praefertur, excedit in naturalibus et gratuitis, etiam quodam modo influit purgando, illuminando et perficiendo, et etiam ministeria complenda injungit. Cum ergo quaeritur, utrum esset praelatio ordinis ad ordinem, dicendum, quod si intelligatur de praelatione quantum ad primam conditionem, scilicet ratione excessus, non evacuabitur, sed manebit, quia ordo excedit ordinem tam in gratuitis, quam in naturalibus, ita post iudicium, sicut et nunc. Si autem intelligatur ratione duorum sequentium, scilicet ratione praesidentiae, et influendo et imperando, sic cessabit et evacuabitur, quia illuminatio, quam dicitur recipere angelus ab angelo, et imperium, si quod est ibi, attenditur per comparationem ad nos, quibus ministrant, non per comparationem ad Deum, in quo quiescunt, et beatitudinis completione perfecte illuminantur: et secundum viam hanc procedunt rationes et auctoritates, ostendentes quod post iudicium cessabit praelatio ordinis ad ordinem. Sic enim dicit Magister et Apostolus *(1. Cor. 15. 24)*, quod Deus evacuabit praelationem, evacuando potestatem et principatum, dum enim tolletur ministerium, tolletur subiectio et imperium ». *2. dist. 9. a. un. q. 6.*

(14) « Angelorum locutio non est idem quod cogitatio, quia locutio supra verbum addit respectum ad alterum, et effectum protendendi speciem intelligibilem ad alterum » — « Eadem saepe numero est Dei, et ipsius Angeli locutio, quamvis a Deo sit per modum imperantis, ab Angelo vero per modum ministerii, licet interdum Deus per semetipsum nobis loquatur aliquid mentibus nostris revelando ». *2. dist. 10. a. 3. qq. 1-2.*

(15) « Angeli boni mittuntur ad affectum nostrum inflammandum non tanquam causae agentes, sed tantum excitantes, atque adiuvantes ». — « Angelus bonus mittitur ad inferiorem animae portionem illuminandam non irradiando, vel deferendo, sed tantum exprimendo et suggerendo ». *2. dist. 10. a. 2. qq. 1, 2.*

(16) « Cum ad perfectam rationem ordinis concurrant praecellentia naturalium et gratuitorum sibi correspondentium, in eis solum proprie et perfecte est ponere ordinum distinctionem, in quibus est haec duo simul concurrentia reperire. Quoniam ergo in angelis gratia correspondet naturae, et creati sunt in naturalium praecellentia, et beatificati in differenti donorum praerogativa; hinc est, quod proprie est in eis et ordo et hierarchia, maxime cum illa praerogativa ita habeat stabilem permanentiam et distinctionem, quod nullam admittat confusionem. In hominibus vero, etsi sit reperire praecellentiam in naturalibus, et etiam in gratuitis, tamen haec duo, ut plurimum, sibi non correspondent; quia ubi melior est natura, frequenter minor est gratia; et qui hodie minor est in merito, cras fortassis erit major in praemio. Ideo in hominibus secundum statum praesentem non est proprie ordinum distinctio secundum gratuita, licet aliquo modo secundum auctoritates et officia et status professionum ordinetur Ecclesia. Dicendum est igitur, quod proprie et

perfecte in solis angelis ponenda est distinctio ordinum; in hominibus vero, etsi aliquo modo reperiatur in praesenti, reperitur imperfecte et incerte. In futuro vero, quamvis reperiatur stabiliter, non tamen reperitur undique; ut sic oporteat eos, qui praecellunt in gratia, praecellere in natura ». *2. dist. 9. a. un. q. 9.*

CAPUT IX.

De productione hominis, quantum ad spiritum.

(Anima rationalis est forma beatificabilis, — libera, — intelligens, — vivens vitâ perpetuâ; — creata; — nec tantum forma, sed hoc aliquid: — unitur corpori, ut perfectio per essentiam, — ut motor per potentiam vegetativam, — sensitivam, — intellectivam. — Ejus proprietates sunt cognitio et affectus. — Libertas arbitrii est facultas rationis et voluntatis).

(a) *Vero om. ed. 1484.*
(b) *Extrinseca ibid.*
(c) *Ita ed. Arg.*

Post naturam vero ([a]) corpoream et incorpoream dicenda sunt aliqua de natura ex utrisque composita. Primo ex parte mentis, secundo ex parte carnis, tertio ex parte totius hominis. De anima igitur rationali haec in summa tenenda sunt, secundum sacram doctrinam, scilicet quod ipsa est forma ens, vivens, intelligens et libertate utens ([1]). Forma quidem ens, non a seipsa, nec de divina natura, sed a Deo de nihilo per creationem in esse deducta ([2]) (I). Forma autem vivens (II), non ex natura extrinseca ([b]) sed a ([c]) seipsa, non vita

(I) Contra animae humanae creationem opinati sunt diversa ratione Origenes et Apollinares. Primus arbitratus est omnes animas, sive Angelorum, sive hominum, simul ab initio creatas fuisse, et ab invicem natura non distingui, ex quibus, quae meruerunt, in sua remanserunt puritate, quae vero demeruerunt, juxta culpae gravitatem in corpus plus minusve nobile detrusae fuerunt.

Apollinares autem, pater et filius, praeter alios errores, de quibus suo loco, autumarunt animas humanas non quidem a Deo in corporibus infundi, cum creantur, sed una cum corporibus generari. Ex quo errore spiritualitatem quoque et immortalitatem prorsus adimi nemo non videt. Idem error tribuitur Tertulliano et Luciferianis, ipso saec. IV.

(II) Contra animae humanae essentiam peccarunt nonnulli per excessum, nonnulli per defectum. Inter priores veniunt Gnostici, Manichaei, eorumque pedissequus Priscillianus una cum Pantheistis, qui eam de substantia Dei esse delirarunt. — Contra hos Conc. Toletan. I. an. 400. can. 2. definivit: « Si quis dixerit, vel crediderit animam humanam Dei portionem, vel Dei esse substantiam; anathema sit ».

Inter secundos recensentur quotquot animam humanam formam esse corporis denegarunt. Inter hos veniunt, qui proscripti fuerunt in Conc. Oecum. Viennensi an. 1311, et Petrus Pomponacius, qui praeterea animae immortalitatem ratione evinci haud posse asseruit. — Contra eos definitio Oecumenici Concil. Lateran. V. an. 1513. *sess.* 8., in qua plures de anima errores damnantur: « Sacro approbante Concilio, damnamus et reprobamus omnes asserentes animam intellectivam mortalem esse, aut uni-

mortali, sed vita perpetua. Forma vero intelligens, non tantum creaturam ([d]), sed etiam creatricem essentiam (I), ad cuius imaginem facta est per memoriam, intelligentiam et voluntatem. Forma libertate utens, quia semper est libera a coactione. A miseria vero et coactione libera fuit in statu innocentiae, licet non in statu naturae lapsae ([3]). Haec ([e]) libertas a coactione nihil aliud est, quam facultas voluntatis et rationis, quae sunt potentiae animae principales.

([d]) *Ita ed.* 1481. *Ceterae creatam.*

([e]) Haec autem *ibid.*

cam in cunctis hominibus, et haec in dubium vertentes; cum illa non solum vere et per se et essentialiter humani corporis forma existat, sicut in Canone Clementis Pp. V. in Generali Viennensi Concilio edito continetur, verum et immortalis, et pro corporum, quibus infunditur, multitudine singulariter multiplicabilis et multiplicata et multiplicanda sit ».

Quidam Antonius Gunterius, presb. Coloniensis, eundem de anima errorem hisce nostris temporibus renovare conatus est; cujus scripta a Pio IX damnata fuere in appositis Literis ad Card. Coloniensem datis sub die 15 Junii 1857, in quibus, praeter alia, haec habentur: « Noscimus iisdem libris laedi catholicam sententiam ac doctrinam de homine, qui corpore et anima ita absolvatur, ut anima, eaque rationalis, sit vera, per se atque immediata corporis forma ». Idipsum confirmat in Literis ad Episc. Wratislaviensem, sub die 30 Aprilis 1860, in quibus liber cujusdam Balter Gunterii discipuli improbatur.

(I) *Intelligens,* ait S. D., non intuens, *divinam essentiam;* sicut superius [*cap.* 5. *huj. partis*] docuerat, primum principium nobis se reddere *cognoscibile et per scripturam et per creaturam* tantum; et alibi [2. *dist.* 10. *a.* 1. *q.* 1]: « Quamvis Deus sit praesens, tamen *propter caecitatem et caliginem intellectus nostri,* in qua sumus, ipsum cognoscimus *ut absentem* ».

Perperam igitur, et nonnisi summa injuria, Ontologi patrocinium Seraphici Doctoris implorare contendunt. Ipsi enim turpiter pro suis placitis ea S. D. verba usurpant, in quibus de cognitione Dei non per naturales vires, sed per subsidium gratiae assequenda is loquitur, de quo postremo cognitionis genere constanter in suis opusculis mysticis sermo est, ut lector etiam ex hisce illustrationibus inde depromptis facile animadvertere potuit. Etenim « ad hoc, quod illi [*summo bono*] uniamur, necessario intervenit duplex medium. Medium unum, per quod anima nata est uniri a se diverso, et hoc est potentia; aliud speciale, vel spirituale, quod ipsam sublevet, et hoc est virtus » [1. *dist.* 1. *dub.* 1]. Et alibi: « Differt dicere *considerari* et *figi* et *comprehendi. Considerari* potest lux divina a mente non munda, ut a philosophis; sed *figi* non potest in illa, nisi mens a vitiis pura; *comprehendi* non potest nisi in patria. Ratio autem, quare non potest figi, est duplex. Una, quia est supra intellectum; et ideo intellectus in ea non figitur, nisi habeat gluten affectus, sed statim recedit. Alia ratio, quia oculus sanus est illi luci proportionabilis secundum qualitatem, et sic non secundum quantitatem; sed si oculus sit infirmus, sive lippus, sicut est in non habente fidem, utroque modo est improportionabilis, et ideo non figitur » [1. *dist.* 2. *dub.* 2]. Consulatur Sanseverino *Philosophia Christiana cum antiqua et nova comparata, Neapoli,* 1862, *vol. III, art.* 41, ubi contra Ontologos expen-

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium sit beatissimum et benevolentissimum; ideo (f) Sua om. ibid. suà (f) summà benevolentià beatitudinem suam communicat creaturae, non tantum spirituali et proximae, sed etiam corporali et longinquae. Corporali tamen et longinquae communicat mediate; quia

dit: « 1.° Num S. Bonaventura interiorem cognitionem Dei eo modo admiserit, quo a Neoplatonicis explicata fuit; 2.° num facultates ratione superiores in anima agnoverit, per quas haec ad interiorem illam cognitionem pervenit ».

Porro Ontologismi systema a Malebranchio Gallo, Oratorii presbytero, primum excogitatum, sed nostra aetate novo quodam modo a Giobertio expositum, in eo totum est, ut statuat cognitionem viatorum a Deo, tanquam unico intelligibili, et unico intelligibilitatis fonte esse repetendam, sive quod Deus, ut sensit Malebranchius, rerum ideas animae manifestet, sive, ut Giobertio placuit, quod ipsa anima eas ideas in Deo intueatur cum intuitione substantiali et perenni Dei creantis mundum. Clarius Ontologismum definivit Ubaghs his verbis: « Ontologismus est doctrina philosophica, cujus praecipua capita haec duo sunt: 1.° Lumen rationis humanae, seu lux mentium nostrarum Deus est, qui immediate animae praesens, non per speciem abstractam, sive ideam mediam vicariamve, sed nulla re interpositá a mente percipitur, seu magis aut minus obscure cernitur. 2.° Veritates aeternae, necessariae, immutabiles, quae passim absolutae vocantur, non aliquid subjectivi sunt, non merae cogitandi formulae, sed in se aliquid vere objectivi ac divini sunt, atque adeo non nisi in Deo, luce mentium, a nobis intelligi et conspici possunt » *(De mente S. Bonav. circa modum, quo Deus ab homine cognoscitur, Lovanii,* 1859, *in Praef. pag. V.*). — Verum contra hanc doctrinam ob oculos ponenda est declaratio Congregationis S. Romanae et Universalis Inquisitionis. Quum enim ab ipsa Congregatione postulatum fuisset, « utrum sequentes propositiones tuto tradi possint: 1.ª Immediata Dei cognitio, habitualis saltem, intellectui humano essentialis est, ita ut sine ea nihil cognoscere possit: siquidem est ipsum lumen intellectuale; 2.ª Esse illud, quod in omnibus, et sine quo nihil intelligimus, est esse divinum; 3.ª Universalia, a parte rei considerata, a Deo realiter non distinguuntur; 4.ª Congenita Dei tanquam entis simpliciter notitia omnem aliam cognitionem eminenti modo involvit, ita ut per eam omne ens, sub quocumque respectu cognoscibile est, implicite cognitum habeamus; 5.ª Omnes aliae ideae non sunt nisi modificationes ideae, qua Deus tanquam ens simpliciter intelligitur; 6.ª Res creatae sunt in Deo tanquam pars in toto, non quidem in toto formali, sed in toto infinito, simplicissimo, quod suas quasi partes absque ulla sui divisione et diminutione extra se ponit; 7.ª Creatio sic explicari potest: Deus ipso actu speciali, quo se intelligit et vult, tanquam distinctum a determinata creatura, homine v. g., creaturam producit: — Feria IV die 18 septembris 1861, in Congregatione Generali habita in Conventu S. Mariae supra Minervam coram Eminentissimis et Reverendissimis DD. S. R. E. Card. contra haereticam pravitatem in tota Republica Christiana Inquisitoribus Generalibus, iidem Eminentissimi et Reverendissimi DD., praehabito voto DD. Consultorum, omnibus et singulis propositionibus superius ennunciatis mature perpensis, proposito dubio, responderunt: *Negative* ».

lex divinitatis ([g]) haec est, ut infima per media reducantur ad summa. Et ideo non tantum spiritum angelicum et separatum fecit beatificabilem, sed etiam spiritum coniunctum, scilicet humanum. Est igitur anima rationalis forma beatificabilis ([3]). Et quia ad beatitudinis praemium pervenire non est gloriosum, nisi per meritum, nec mereri ([h]) contingit, nisi in eo, quod voluntarie et libere fit; ideo animae rationali libertatem arbitrii dari oportuit, per remotionem omnis coactionis ([4]); quia hoc est de natura voluntatis, ut nullatenus possit cogi; licet per culpam misera efficiatur et serva peccati. Rursus, quia forma beatificabilis est capax Dei per memoriam ([5]), intelligentiam ([6]) et voluntatem ([7]), et hoc est esse ad imaginem Trinitatis, propter unitatem in essentia et ([i]) trinitatem in potentiis ([j]); ideo animam hominis ([k]) necesse fuit esse intelligentem Deum et omnia, ac per hoc imagine Dei insignitam ([8]). Et quia nihil beatum potest beatitudinem amittere, nihil poterat ([l]) esse beatificabile, nisi esset incorruptibile et immortale; necesse igitur fuit animam rationalem immortali vita de sui natura esse viventem ([9]). Postremo, quia omne, quod ab alio beatificabile est et immortale, est mutabile, secundum bene esse, et incorruptibile secundum esse; ideo anima nec a se est, nec de divina natura ([10]), quia mutabilis; nec producta de aliquo, nec per naturam generata, quia est immortalis et incorruptibilis. Et ita haec forma non potest per generationem in esse introduci, quia omne naturaliter generabile, est naturaliter corruptibile ([11]). Ex his apparet, qualiter finis beatitudinis necessitatem imponit praedictarum conditionum ipsi animae ad beatitudinem ordinatae. Quoniam autem natura ([m]) beatificabilis est immortalis; ideo cum unitur corpori mortali, potest ab eo separari; ac per hoc non tantum forma est, verum etiam hoc aliquid ([12]): et ideo ([n]) non tantum unitur corpori ut perfectio, verum etiam ut motor, et sic perficit per essentiam, quia movet pariter per potentiam. Et quoniam ipsa non tantum dat esse, verum etiam vivere et ([o]) sentire et intelligere; ideo potentiam habet vegetativam et ([p]) sensitivam et intellectivam, ita quod per potentiam vegetativam generat, nutrit et augmentat. Generat ut quid, nutrit ut quale, augmentat ut quantum. Per sensitivam ([13]) vero apprehendit sensibilia, retinet apprehensa, componit et dividit retenta. Apprehendit quidem per sensitivam exteriorem quinque partitam, secundum correspondentiam ad quinque mundi corpora principalia ([14]); retinet per memoriam; componit et dividit per phantasiam, quae est prima virtus collativa ([15]). Per intellectivam autem discer-

(g) Deitatis *ibid.*
(h) Meritum *ibid.*
(i) Et *om. ibid.*
(j) Potentia *ibid.*
(k) Hominis *om. ibid.*
(l) Poterit *ibid.*
(m) Natura *ed. Ven. et* 1484 *recte; ed. Rom.* ut.
(n) Ideo *om. ed.* 1484.
(o) Et *om. ibid.*
(p) Et *om.* ABEFGH *et editt. Arg. Aug. Nor.*

nit verum, refugit malum et appetit bonum. Verum quidem discernit per rationalem, malum repellit per irascibilem, bonum appetit per concupiscibilem (16).

(q) Discretio veri est cognitio, ed. 1484.

Rursus, quia discretio est veri cognitio (q), fuga et appetitus est affectio; ideo tota anima dividitur in cognitivam et affectivam (17). Amplius, quoniam cognitio veri est duplex, vel veri ut veri, vel veri ut boni (18); et hoc, vel aeterni, quod est supra animam, vel temporalis, quod est infra; hinc est, quod (r) potentia cognitiva, utpote intellectus (19) et ratio (20) dividuntur, ita quod intellectus in speculativum (21) et practicum (22), ratio in superiorem portionem et inferiorem (23), quae potius nominant diversa officia, quam diversas potentias (24).

(r) Quod om. ibid.

Postremo, quoniam appetitus dupliciter potest ad aliquid ferri, scilicet secundum naturalem instinctum, vel secundum deliberationem et arbitrium; hinc est, quod potentia affectiva dividitur in voluntatem naturalem et voluntatem electivam, quae proprie voluntas dicitur (25). Et quoniam talis electio indifferens est ad utramque partem, ideo est a libero arbitrio. Et quoniam haec (s) indifferentia consurgit ex deliberatione praeambula, et voluntate adiuncta; hinc est, quod liberum arbitrium est facultas rationis et voluntatis (26), ita quod (t), sicut dicit Augustinus *(de spir. et an. c. 13, 34-35)*, omnes praedictas rationales potentias comprehendit. Ait enim: Cum (u) de libero arbitrio loquimur, non de parte animae loquimur, sed certe de tota anima (v). Ex concursu namque illarum potentiarum, rationis supra seipsam redeuntis, et voluntatis concomitantis, consurgit integritas libertatis, quae est principium meriti vel demeriti, secundum electionem boni, vel mali.

(s) Haec om. ibid.

(t) Quod om. ibid.

(u) Cum enim ibid.

(v) Anima om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven. et 1484.

AD CAPUT IX.

(1) *Centiloq. p. 3. a sectione 19 ad 25.*

(2) « Animam Adae statim in corpore creatam fuisse, est probabilius asserendum, licet de hoc dubitaverit Augustinus ». — « Animae humanae non omnes simul creatae fuerunt; quamvis naturae priusquam corpori uniantur ». *2. dist. 17. a. 1. q. 3; et dist. 18. a. 2. q. 2.*

(3) « Anima est substantia spiritualis, corpori, ut forma rectrix et vivificatrix accommodata, et ad aeternam beatitudinem principaliter ordinata ». *Decl. Term. theol.*

(4) « Libertas a coactione est facultas rationis et voluntatis, consurgens ex deliberatione praeambula, et voluntate adjuncta, et dicitur liberum arbitrium ». *Ibid.* — « Liberum arbitrium a Philosopho sic definitur: Liberum de voluntate judicium. A Bernardo *(de lib. arb. ant. med.)*: Liberum arbitrium est consensus ob voluntatis inamissibilem libertatem, et rationis indeclinabile judicium. Ab Augustino sic: Liberum arbitrium est facultas rationis et voluntatis, qua bonum eligitur, gratia assistente, vel malum, eadem desisten-

te. Ab Anselmo *(de lib. arb. c. 15)* sic: Liberum arbitrium est potestas servandi rectitudinem propter seipsam. Potest enim liberum arbitrium considerari quantum ad actum, et sic definitur a Bernardo. Quantum ad actum et objectum, et sic ab Anselmo. Quantum ad actum et objectum et finem ultimum, et sic ab Augustino. Denominatur autem ista potentia a Magistro sententiarum: Libertas a coactione, sive a necessitate, a culpa et a miseria. A Bernardo vero: Libertas arbitrii, consilii et complaciti. A Magistro sententiarum privative; a Bernardo positive..... Item quantum ad bene esse, ad quod requiritur duplex bonum, scilicet bonum rectificans, sive ordinans, et bonum delectans, sive quietans. Et excluditur duplex malum, scilicet malum deformans, et malum affligens. Respectu mali deformantis, dicitur a Magistro libertas a culpa privative. Respectu boni rectificantis, dicitur a Bernardo libertas consilii positive. Respectu mali affligentis, dicitur a Magistro libertas a miseria privative. Respectu boni quietantis, dicitur a Bernardo libertas complaciti positive ». *Centiloq. p. 3. sect. 24.* Cfr quoque *2. dist. 25. p. 2. dub. 2.*

(5) «Memoria est illa vis, quae conservat formas sensibilium specierum». *Decl. Term. Th.*

(6) « Intellectus est illa vis animae, qua anima apprehendit res immateriales et intelligibiles ». *Decl. Term. Th.*

(7) « Voluntas dicitur potentia; et sic definitur ab Anselmo *(l. c.)*: Voluntas est instrumentum per seipsum movens. Dicitur actus, sive motus potentiae; et sic definitur ab Augustino: Voluntas est animi motus, cogente nullo ad aliquid admittendum, vel non admittendum, vel adipiscendum, vel non adipiscendum. Dicitur etiam volitum, ut cum dicit aliquis, haec est mea voluntas. Sex sunt actus ad voluntatem liberam pertinentes, secundum Damascenum, scilicet consilium, judicium, sententia, electio, operatio et usus. Liberum arbitrium vult, ecce voluntas: inquirit et scrutatur, ecce consilium: judicat, ecce judicium: disponit, ecce sententia: eligit, ecce electio, quae est duobus placentibus alterum praeoptare; impetum facit, ecce operatio: agit, ecce usus ». *Centiloq. p. 3. sect. 22.*

(8) « Imago attenditur in his tribus potentiis cum comparatione ad unitatem essentiae et pluralitatem actuum, in quibus est distinctio et ordo et origo unius ab altero per modum quemdam disponendi. Nam retentio speciei disponit ad intelligendum, et intelligentia ad amandum, secundum quod intelligitur esse bonum ». *1. dist. 3. p. 2. a. 1. q. 1.* Cfr quoque *2. dist. 16. a. 1. qq. 2. 3. et a. 2.*

(9) *2. dist. 19. a. 1. qq. 1. 2.*

(10) « Anima humana non est producta de Dei substantia; Deus enim ad creaturas se habet in ratione efficientis et formalis et finis; sed nullo modo potest se habere in ratione materialis, quantumcumque creatura sit nobilis, quia quod se habet ut materiale respectu alicuius, est minus completum ipso ». *2. dist. 17. a. 1. q. 1.*

(11) Vide inferius *part. III. cap. 6.*

(12) *2. dist. 17. a. 1. q. 2.*

(13) «Sensualitas est potentia animae, quae sensificat corpus et movet, et appetit delectabilia corpori, et refugit nociva. Sensus est illa vis animae, qua homo cognoscit res corporeas praesentes... Sensus communis est, in quo omnes sensus particulares concurrunt ». *Decl. Term. Theol.*

(14) « Nam per visum intrant corpora sublimia et luminosa, et cetera colorata: per tactum vero corpora solida et terrestria: per tres vero sensus intermedios intrant intermedia, ut per gustum aquea, per auditum aërea, per odoratum vaporabilia, quae aliquid habent de natura humida, aliquid de aërea, aliquid de ignea, seu calida, sicut patet in fumo ex aromatibus resoluto. Intrant igitur per has portas tam corpora simplicia, quam etiam composita ex his mixta. *Itiner. c. 2. n. 3.* Vide etiam *2. dist. 14. p. 1. a. 1. q. 2.*

(15) « Phantasia est virtus animae sensitiva, quae componit in formas novas, secundum similitudinem formarum a particularibus sensibus receptarum ». *Decl. Term. Theol.*

(16) « Cum facta esset anima, quod capax esset summae beatitudinis, in qua haberet summam gloriam, et summam delectationem in Deo, qui est summa et vera beatitudo, datus fuit animae duplex appetitus naturaliter ad hoc, ut ista desideraret, et studeret obti-

nere; et cum obtinuisset, tanto jucundius possideret, quanto ardentius concupisceret. Datus fuit ei appetitus gloriae talis, ut nulla sufficeret ei praeter summam gloriam; et appetitus delectationis talis, ut non satiaret eam aliqua, nisi summa delectatio; et utraque est in solo Deo; et ita nihil sufficit animae praeter Deum, et iste appetitus vocatur concupiscibilitas. Item ex hac orta est alia vis in anima; quia cum tantum concupisceret bonum summum, docente vi rationali, per quod beatificanda erat, naturaliter horrebat, et detestabatur, et repellebat omne, quod ad hanc obtinendam contrariabatur ei; et quidquid ad eam obtinendam prodesset et conservandam, fortiter apprehendebat et tenebat. Et haec vis vocatur irascibilitas juxta irae similitudinem, quae fortiter indignatur contrariis, et fortiter tenet, quod cupit. Per vim rationabilem cognoscit bonum, et melius, et optimum. Per concupiscibilem appetit bonum, et melius bonum amplius, et optimum bonum maxime. Per vim irascibilem tenet et inhaeret bono; et quae ad hoc prodesse poterant, fervide apprehendit; et quae ei obesse poterant, indignanter repellit et fugit. *De profect. Religiosorum, lib. 1. c. 8.*

(17) « Ratio et voluntas, sive intellectus et affectus, sunt diversae potentiae, non tamen distinctae per essentiam. *2. dist. 24. p. 1. a. 2. q. 1.* » Intellectus agens et possibilis sunt duae ipsius animae intellectivae differentiae». *Ib. q. 4.*

(18) « Bonum enim, in quantum bonum, est objectum affectus, non intellectus. Intelligentiae autem et memoriae objectum est verum sub ratione veri, vel bonum sub ratione veri». *2. dist. 39. dub. 1.*

(19) « Intellectus, qui est ianua considerationum scientialium, partim est a dictamine naturae sive a lumine interiori, partim ex certitudine experientiae, sive a lumine exteriori, partim ex illustratione lucis aeternae, sive a lumine superiori. Quod sit partim ex dictamine naturae, patet in Ecclesiastico *(17. 1-5)*, ubi dicitur: *Deus de terra creavit hominem, et ad imaginem suam fecit illum: creavit ex ipso adiutorium simile sibi, et cor ad cogitandum dedit illis: disciplina, et intelligentia implevit illos.* Hinc etiam dicitur, quod anima rationalis tres habet operationes, unam, qua, propter immunitatem a materia est reflexiva sui super se: secundam, qua, propter naturam perfectionis, et formae, est conversiva sui supra corpus administrandum: tertiam, qua, transcendens corpus et se, est elevativa sui ad Deum contemplandum. Est autem hic intellectus secundum dictamen naturae, quod patet in Adam, qui omnibus rebus secundum specificas differentias nomina imposuit. Anima autem nostra habet supra se quoddam lumen naturae signatum, per quod habilis est ad cognoscendum principium et illa semiplena, quia principia cognoscimus, in quantum terminos cognoscimus. Secundo intellectus iste est a frequentia experientiae. In Ecclesiastico *(34. 9)* legitur: *Vir in multis expertus, multa recognoscit.* Et Philosophus docet, quod ex multis sensibus fit una memoria, et ex multis memoriis unum experimentum, et ex multis experimentis unum universale, quod est principium artis et scientiae. Tertio iste intellectus est ab illustratione lucis aeternae. In Daniele *(2. 21)* legitur: *Dat sapientiam sapientibus, et scientiam intelligentibus disciplinam. Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem (Joan. 1. 9).* Quaerit Augustinus, ubi scriptae sunt leges iustitiae, secundum quas iudicat impios; et respondet, quod scriptae sunt in libro lucis aeternae, quae descendunt in animam non migrando, sed imprimendo, sicut imago annuli cerae imprimitur, et annulum non relinquit. Homo et Angelus docent ministerialiter et adminiculative, sicut, qui fenestram aperit, dicitur domum illuminare. Solus Deus docet effective, solus cathedram habet in caelis, qui docet hominem in terris. *In Deo vivimus movemur et sumus (Act. Ap. 17. 28):* dicit Augustinus, quod Apostolus loquitur non tantum de vita temporali, sed intellectuali, secundum quod Deus est omnibus causa essendi, ratio intelligendi et ordo vivendi. Circa haec tria tres cavendi sunt errores in scientiis. Unus est contra causam creandi: secundus est contra rationem intelligendi: tertius est contra ordinem vivendi. Primus est de aeternitate mundi, se-

cundus de necessitate fatali, tertius de unitate intellectus humani. Isti errores significantur in Apocalypsi *(13. 18)*, in numero nominum bestiae, quae sunt sexcentae sexaginta sex. Primi fundant se super circulum motus et temporis; secundi supra motum syderum; tertii supra intelligentiam unam corpus ingredientem et egredientem. Primus error refellitur per id, quod scriptum est (*Gen.* 1. 1.): *In principio creavit Deus etc;* aut enim sentis, Deum esse causam omnium secundum totum, aut secundum partem: si secundum partem, ergo aufers a Deo principalitatem causandi: si secundum totum; ergo creat de nihilo. Dixit sancta mulier *(2. Mac. 7. 28): Respice omnia, quia de nihilo creavit illa Deus.* Secundus error refellitur, quia si necessitas fatalis est, liberum arbitrium non est. Tertius error refellitur, quia si homo aliquid distinctum est, habet principia essentiae suae, propria et distincta ». *In Hexaëm. Serm. 3. post init.*

(20) « Ratio est illa vis animae, qua anima inter bonum et malum, inter verum et falsum, discernit infra se ». *Ibid.*

(21) « Intellectus speculativus est ille, qui exercetur in speculatione veri ». *Ibid.* Cfr quoque *Centiloq. p. 3. sect. 22.*

(22) « Intellectus practicus est ille, qui exercetur in operatione boni ». *Ibid.* « Speculativus intellectus extensione fit practicus, dum conjungitur voluntati et operi ». *Centil. l. c.* « Intellectus speculativus secundum alium statum efficitur practicus, videlicet dum conjungitur voluntati et operi in dictando et regendo ». *2. dist. 24. p. 1. a. 2. q. 3.* « Intellectus speculativus extensione fit practicus..., quia ille idem intellectus, et illa eadem potentia, quae dirigit in considerando, postmodum regulat in operando ». *Ibid. a. 2. q. 1.* « Intellectus practicus non tantum consistit in vero, sed etiam se extendit ad bonum... Ad hoc enim sufficit..., quod cum ipsa affectione et voluntate habeat quamdam concomitantiam ». *2. dist. 39. a. 1. q. 1. ad 2.*

(23) « Portio animae inferior est ipsa anima, in quantum respicit inferiora. Portio animae superior est ipsa anima, in quantum respicit superiora. *Decl. Term. Theol.* » Ratio superior non solum habet judicare secundum leges aeternas, sed etiam habet judicare secundum lumen proprium, et secundum lumen sibi ab inferiori acquisitum ». *2. dist. 24. p. 2. a. 1. q. 1.* « Quantum praecellit judicium viri judicium pueri, tantum praecellit... judicium rationis sursum conversae judicium rationis ad inferiora depressae ». *3. dist. 23. a. 1. q. 1.*

(24) « Divisio rationis in superiorem portionem et inferiorem non est adeo per diversa membra, ut haec et illa sit potentia alia et alia.... nec est per membra ita convenientia, ut non sit in eis differentia nisi solum secundum aspectus. Est enim differentia in eis secundum dispositiones, et secundum officia. Secundum dispositiones, quia haec fortis, illa debilis. Secundum officia, quia haec regit, et illa regitur. Ratione diversae dispositionis in debilitate et fortitudine haec vocatur vir, et illa mulier. Ratione diversitatis in officio et regimine, haec vocatur superior, quia regit, et illa inferior, quia regitur. Talis autem dispositionum diversitas ortum habet non ex diversitate naturae, sed ex diversa comparatione ejusdem potentiae. Dum enim ratio nostra ad superiora convertitur, purgatur et illuminatur et perficitur. Dum leges aeternas conspicit, et immutabilitatem divinae virtutis et aequitatis, in bono fortificatur et vigoratur. Dum autem ad haec inferiora convertitur, utpote ad sensibilitatem et carnem, quodammodo trahitur et emollitur; et ideo sunt ejusdem naturae ratio superior et inferior, differentes secundum fortitudinis et debilitatis dispositionem. Et quia una oritur ab altera, et ei conjungitur tanquam adjutorium simile sibi, recte haec dicitur vir, et illa dicitur mulier, et inter eas dicitur esse conjugium. Diversitas autem officiorum similiter non venit ex diversitate naturarum, sed ex diversitate dispositionum. Quia enim haec fortis est, et illa debilis; haec intelligens, et consulens divinam voluntatem, illa vero exequens opere; et ideo haec regit, et illa regitur, et ex hoc illa superior, et ista inferior appellatur. Et sic patet, quod superior portio rationis et inferior, etsi aliquo modo recte condividantur, tamen diversae potentiae non sunt; ista enim membra, videlicet superius et inferius, essentiam

potentiae non variant, sed dispositiones et officia; et hoc insinuant ipsa nomina ». *2. dist. 24. p. 1. a. 2. q. 2.* Cfr quoque *ibid. p. 2. a. 1.* et *2.*

([25]) *2. dist. 24. p. 1. a. 2. q. 3.*

([26]) « Liberum arbitrium non dicit potentiam secundum rem distinctam a ratione et voluntate, licet aliquam distinctionem habeat secundum rationem ». — « Liberum arbitrium comprehendit simul rationem atque voluntatem, et non est unius, nisi altera concurrente ». *2. dist. 25. p. 1. a. 1. qq. 2. 3.*

([27]) « Quarta divisio potentiarum ponitur ab Augustino *(lib. de spir. et anima, c. 4)*, quae facit ad majorem evidentiam praedictorum. Distinguit autem vires animae in rationalem, concupiscibilem et irascibilem. Per rationalem est anima habilis ad cognoscendum aliquid infra se et supra se, in se et juxta se. Cognoscit siquidem Deum supra se, se in se, Angelum juxta se, et quidquid caeli continetur ambitu, infra se. Per concupiscibilem et irascibilem habilis est affici ad aliquid appetendum vel fugiendum, amandum vel odiendum. De rationalitate omnis sensus animae nascitur; de concupiscibilitate omnis affectus. Affectus quadripartitus esse dignoscitur, dum de eo, quod amamus, jam gaudemus, vel gaudendum speramus; vel cum de eo, quod odimus, jam dolemus, vel dolendum metuimus. Unde de concupiscibilitate gaudium et spes, de irascibilitate dolor et metus oriuntur. Qui quidem quatuor affectus animae omnium sunt vitiorum atque virtutum quasi quaedam principia et communis materia. Affectus quidem omni operi nomen imponit. Notandum vero, quod sensus animae virtutes apprehensivae vocantur, sive cognitivae, quae a rationabilitate oriuntur. Quinque autem sunt progressus ad sapientiam: sensus, imaginatio, ratio, intellectus, intelligentia. Sensus est ea vis animae, quae rerum corporearum corporeas recipit formas, sed praesentes. Imaginatio est ea vis animae, quae rerum corporearum corporeas recipit formas, sed absentes. Sensus namque formas accipit in materia, imaginatio extra materiam. Et ea vis exterius formata, sensus dicitur, et eadem usque ad intimum traducta, vocatur imaginatio, quae de sensu oritur. Ratio est ea vis animae, quae rerum corporearum formas, naturas, differentias, propria et accidentia omnia percipit incorporea, sed non extra corpora, nisi ratione existentia. Abstrahit enim in corporibus, quae fundantur a corporibus, non actione, sed consideratione. Intellectus est ea vis animae, quae invisibilia percipit, ut angelos, daemones, animas et omnem spiritum creatum. Intelligentia est ea vis animae, quae immediate supponitur Deo. Cernit quidem ipsum summum verum, et vere immutabile. Sic ergo anima sensu percipit corporea; imaginatione, corporum similitudines; ratione, corporum naturas; intellectu, spiritum creatum; intelligentia, spiritum increatum. Ad imaginationem, quae dicitur sensus communis, et etiam phantasia, pertinent ea, quae vident in somnis dormientes; de quibus dicit Augustinus *(l. c. c. 25)*, quod omnium, quae sibi videntur videre dormientes, quinque sunt genera, scilicet oraculum, visio, somnium, insomnium et phantasma. Oraculum est, cum in somnis parens vel aliqua gravis persona, seu sacerdos, vel etiam Deus, aliquid eventurum aperte, vel non eventurum, faciendum, vel vitandum denunciat. Visio est, cum id quis videt, quod eodem modo, quo apparuerat, evenit. Somnium est figuris tectum, et sine interpretatione intelligi non potest. Insomnium est, quando id, quod vigilantem fatigaverat, se ingerit dormienti; sicut est cibi cura vel potus, vel aliqua studia, vel artes, vel infirmitates. Juxta infirmitates enim diversi diversa accipiunt somnia. Alia enim vident sanguinei, alia colerici, alia melancholici, alia flegmatici; isti enim vident rubra et varia, et illi nigra et alba. Phantasma est, quando vix dormire coeperit quis, et vigilare se existimat, et videtur aspicere irruentes in se, vel passim vagantes formas discrepantes et varias, laetas et turbulentas. In hoc genere est ephialtes *(incubo)*, quem opinantur vulgares invadere dormientes, et opprimere quiescentes, quod non est nisi fumositas conscendens ad cerebrum a stomacho, vel a corde, vim comprimens animalem. » *Centiloq. p. 3. sect. 23.*

CAPUT X.

De productione hominis, quantum ad corpus.

(**Corpus primi hominis coniungendum animae in unitate naturae. — Fuit creatum ipsi proportionabile, quoad complexionem aequalem, — organizationem pulcherrimam et multiformem, — et staturae rectitudinem; — subiectum, obtemperans sine rebellione, — propagans sine libidine, — vegetabile sine defectione, — immutabile ad omnimodam incorruptionem; — et idcirco homini datus est paradisus terrestris, — formata mulier, — datum lignum vitae**).

De corpore autem humano in statu primae conditionis tenenda sunt haec secundum doctrinam fidei orthodoxae: videlicet quod corpus primi hominis sic conditum fuit, et de limo terrae formatum, ut tamen esset animae subiectum, et suo modo proportionabile ([a]). Proportionabile, inquam, quantum ad complexionem aequalem, quantum ad organizationem ([b]) pulcherrimam et multiformem, et quantum ad staturae rectitudinem. Subiectum autem, ut esset obtemperans sine rebellione, esset etiam propagans et propagabile sine libidine, esset vegetabile sine defectione, esset immutabile ad omnimodam incorruptionem ([c]), non interveniente morte ([d]); et secundum hoc datus est sibi locus paradisi terrestris in habitationem tranquillam; formata est mulier de latere viri ([1]), in consortium et adiutorium ad propagationem immaculatam; datum est lignum vitae ad vegetationem continuam, et tandem ad immutationem perfectam per immortalitatem perpetuam.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium sit in producendo potentissimum, sapientissimum et optimum, et in omnibus effectibus suis hoc aliquo modo manifestet, potissime ([e]) debuit hoc manifestare in ultimo effectu et nobilissimo, cuiusmodi est homo, quem inter ceteras creaturas produxit ultimo, ut in hoc potissime appareret et reluceret divinorum operum consummatio. Ut igitur in homine manifestaretur Dei potentia, ideo fecit eum ex naturis maxime distantibus, coniunctis in unam personam et naturam, cuiusmodi sunt corpus et anima, quorum ([f]) unum, scilicet corpus ([g]), est substantia corporea ([2]), alterum vero, scilicet anima, substantia spiritualis et incorporea, quae distant ([h]) maxime in genere substantiae. Ut vero ([i]) ibidem manifestaretur Dei sapientia, fecit tale corpus, quod proportionem suo modo haberet ad animam. Quoniam ergo corpus unitur animae, ut perficienti et moventi et ad beatitudinem sursum tendenti; ideo, ut

(a) Proportionale hic et inferius ed. 1484.

(b) Ita ABCDEFGH et ed. Ven. et 1484; Originationem ed. Rom.

(c) Corruptionem ed. 1484.

(d) Morte ei ibid.

(e) Potentissime ibid. Sic et inferius.

(f) Quorum ABCDEFGH et editt. Nor. Arg. Aug. et 1484; quarum ed. Rom. Ven.

(g) Scilicet corpus om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven. et 1484.

(h) Distat ed. 1484.

(i) Si ibid.

conformaretur animae vivificanti, habuit complexionem aequalem, non a pondere, vel mole, sed ab aequalitate naturalis iustitiae, quae disponit ad nobilissimum modum vitae (3). Ut autem conformaretur moventi per multiformitatem potentiarum, habuit multiformitatem organorum, cum summa venustate et artificiositate et ductibilitate, sicut patet in facie et in manu, quae est organum organorum. Ut autem conformaretur animae sursum tendenti ad caelum, habuit rectitudinem staturae, et sursum erectum caput; ut sic corporalis rectitudo attestaretur rectitudini mentali (j). Postremo, ut in homine manifestaretur Dei bonitas et benevolentia, ideo fecit hominem absque omni macula et culpa, et absque omni poena sive miseria. Cum enim primum principium simul sit optimum et iustissimum, quia optimum, non debuit facere hominem nisi bonum, ac per hoc innocentem et rectum; quia vero iustissimum, non debuit infligere poenam ei, qui nullum omnino habebat peccatum: ac per hoc illi animae rationali tale corpus constituit, quod sibi (k) esset ita obtemperans, ut nulla esset in eo pugna rebellionis, nulla pronitas libidinis, nulla imminutio (l) vigoris, nulla corruptio mortis (4); ita etiam esset animae conforme, ut sicut anima erat innocens, et tamen poterat cadere in culpam, sic corpus esset impassibile, et (m) tamen posset cadere in poenam; et ideo poterat non mori, et poterat mori (5); poterat habere sufficientiam, et poterat habere indigentiam; poterat obtemperare, et poterat habere rebellionem et pugnam. Et propterea in statu illo corpus erat tale, ut ab eo fieret decisio seminalis ad propagationem prolis per adminiculum sexus muliebris, pariter et (n) comprincipiantis (6): fieret etiam humoris nutrimentalis consumptio per actionem caloris: fieret nihilominus restauratio per alimentum lignorum paradisi (7), restaurato seu praeservato per lignum vitae humido radicali (8); quod quidem lignum hanc virtutem habuit, ob quam, ut dicit Augustinus *(de Gen. ad liter. l. 8, c. 4, seqq.)*, fuit non solum in cibum (9), verum etiam in sacramentum. Incorruptio igitur et immortalitas corporis Adae principaliter veniebat ab anima, sicut a continente et influente; a corporis bona et aequali complexione, sicut a disponente et suscipiente; a ligno autem vitae sicut a vegetante et adminiculante; a regimine vero divinae providentiae, sicut interius conservante, et exterius protegente.

(j) Mentis *ibid.*
(k) Sibi *om. ibid.*
(l) Immutatio *ibid.*
(m) Ut *ibid.*
(n) Et *om. ibid.*

AD CAPUT X.

([1]) « Corpus primae mulieris formatum est de osse lateris Adae dormientis propter ordinis habitudinem inter virum et mulierem, et inter ea, quae per ipsos significantur, quae sunt Deus et anima, Christus et Ecclesia, portio superior et inferior. » *2. dist. 18. a. 1. q. 1.* Cfr etiam *qq. 2. 3.*

([2]) « Corpus Adae non fuit pure formatum de natura caelesti, sicut innuit textus Genesis, qui dicit eum formatum de limo terrae, nec debuit pure de natura caelesti formari, imo de natura elementari; hoc exigente ordinis congruentia, quam in omnibus suis operibus semper servat sapientia divina. Requirebat enim hoc ordo hominis, sive in se, sive ad creaturam inferiorem, sive ad creaturam parem, sive ad Deum finem. Ordo ipsius hominis in seipso hoc requirebat; quia enim homo conditus fuit, ut natus multa cognosceret non solum cognitione intellectiva, sed etiam sensitiva; ideo debuit ei dari corpus multiforme, ut diversa organa diversitati sensuum deservirent ad diversa objecta cognoscenda. Quia vero conditus fuit in vertibilitate liberi arbitrii, ut potens vivere in justitia, et mori per culpam, dari debuit ei corpus, quod non esset tantum habile ad vivendum, sed etiam quod posset fieri habile ad corrumpendum, sive moriendum: et ita ordo hominis ipsius in se requirebat, ut corpus daretur homini multiforme, et ad corruptionem possibile; et ideo non caeleste, sed elementare. Ordo etiam hominis ad creaturam inferiorem hoc requirebat. Quia enim corporales naturae inferiores factae sunt, ut deservirent creaturae rationali, sicut supra ostensum fuit, factae sunt etiam, ut mediante illa quodam modo perducantur in finem; hinc est, quod debuit fieri rationalis creatura taliter composita, quod obsequium inferiorum creaturarum esset ei utile, et quod, mediante illa creatura, naturae inferiores quodam modo perducerentur ad beatitudinem: et ideo, ut naturae inferiores possent homini deservire, et in homine quodam modo glorificari, debuit homo non tam ex natura superiorum corporum, quam ex natura elementorum constitui. Ordo etiam ad creaturam parem, id est ad angelum, hoc requirebat. Sicut enim facta est una rationalis creatura prope Deum, et in loco supremo, ut in empyreo; sic debuit fieri alia rationalis creatura in loco infimo, scilicet terra: et ideo corpus ejus constitui debet ex natura tali habitationi convenienti; et ideo magis ex natura elementari, quam caelesti. Ordo etiam ad Deum finem hoc requirebat. Debebat enim homo subijci, ut per humilitatem subiectionis ascenderet, unde Angelus ceciderat per sublimitatem elationis; et ideo debuit sibi dari corpus constitutum de natura inferiori, ut seipsum pulverem reputans, Deo per omnia subiaceret. Unde et Scriptura maluit eum dicere de limo terrae productum, ut ex hoc homo proficeret, et ascenderet per humilitatis meritum. » *2. dist. 17. a. 2. q. 1.*

([3]) « Corpus primi hominis non fuit constitutum ex elementis in complexione aequalitatis a pondere, quia talis est impossibilis; sed in complexione aequalitatis a justitia. *2. dist. 17. a. 2. q. 3.*

([4]) « Adae corpus, ipso perseverante in innocentia, actu non poterat dissolvi, licet corpus ejus haberet potentiam, ut dissolveretur. » *2. dist. 19. a. 2. q. 1.*

([5]) « Adam erat immortalis in statu innocentiae; quae immortalitas quantum ad aptitudinem erat a natura, sed quoad complementum fuit a gratia » — « Immortalitas primi hominis in statu innocentiae erat una per essentiam cum immortalitate gloriae. » *2. dist. 19. a. 3. qq. 1. 2.*

([6]) « Si homo stetisset in rectitudine, adhuc fuisset generatio et sexuum commixtio » — « In statu innocentiae per seminis decisionem prolem generassent primi parentes » — « Si homo stetisset in innocentia, in seminis decisione non fuisset tanta delectationis intensio, quanta nunc est, cum debitum modum non observet » — » In statu innocentiae, si vir uxorem cognovisset, fuisset claustrorum apertio, non tamen poena, neque foeditas » — « In statu innocentiae, cum vir ordinate tantum

uxorem cognosceret, essetque in eis perfectio virtutis generativae, in quacumque conjunctione prolem suscepisset » — « Si homo stetisset, aequaliter natura multiplicaret viros et mulieres. » *2. dist. 20. a. 1. qq. 1-6.*

(7) « Illud lignum vitae dicitur ab Augustino potuisse praestare perfectam immortalitatem, non quia ex propria virtute posset corpus hominis facere incorruptibile, cum hoc sit solius potentiae divinae; sed quia, virtute sibi data, habebat ad hoc disponere, et divina virtus illi ligno tanquam sacramento assisteret, quae immortalitatem perficeret. Et quod lignum vitae hanc posset habere virtutem, ut ad immortalitatem disponeret, satis patet in multis similibus; multa enim sunt aromata, ut myrrha et balsamus, quae corpus hominis diu a putrefactione conservant. Quod vero ratione divinae virtutis assistentis diceretur corporibus illis immortalitatem praebere, simile habetur in sacramentis, quae dicuntur conferre gratiam, quamvis non ipsam gratiam creent, sed divina virtus ipsis assistens... Sic et in proposito intelligendum est, cum lignum vitae esset primis hominibus in sacramentum, sicut dicit Augustinus *(lib. 8. de gen. c. 4).* » *2. dist. 19. ad dub. 4.* Cfr etiam *a. 2. q. 2.* et *a. 3. q. 1. ad 6.*

(8) « Humiditas radicalis est illa, in qua calor sustentificatur: nutrimentalis vero est illa, quae praebet homini caloris fomentum. » *2. dist. 30. a. 3. q. 2.*

(9) « Licet hujus ligni vitae fructus vivificus principaliter proponeretur ad edendum, tanquam restaurativus radicalis humoris; nihilominus tamen ad ipsius solatium producta sunt et alia ligna in circuitu ligni vitae. Et hoc quatenus varietate fructuum, multiformium pulchritudinum, et saporum, vitaret homo fastidium, quod accidere solet per conversionem ad unum; et haberet oblectamentum, quod ex varietate atque innovatione consurgit in spiritualium notitia sensuum per experientiam multiformium objectorum. Per hunc etiam modum, licet animae devotae sufficere possit Christus Jesus, et hic Crucifixus, secundum duodecim fructus, quos illud beatissimum Lignum vitae jugiter affert, sicut ex praecedentibus liquet; ad vitandum tamen fastidium, et dandum solatium hujusmodi animae, proposuit Deus et alias meditationum materias. Proposuit, inquam, tanquam arbores fructuosas, quibus refocilletur humanae mentis devotio, et his multis multiformiter exerceatur; ut tandem in illo uno illius ligni fructu finaliter conquiescat, et eo feliciter perfruatur. » *De Plantat. Paradisi,* n. IX. *Vol. 1.* Supplem.

CAPUT XI.

De productione hominis, quantum ad totum coniunctum.

(Dati sunt homini sensus interior et exterior, — motus imperativus et executivus, — bonum visibile et invisibile, — praeceptum naturae et disciplinae, — adjutorium naturae, scilicet conscientia et synderesis, — adjutorium gratiae gratis datae et gratum facientis).

De toto autem homine in paradiso collocato haec tenenda sunt, videlicet quod datus est ei duplex sensus, scilicet interior et exterior (a), mentis et carnis. Datus est ei duplex motus, scilicet imperativus in voluntate et executivus in corpore. Datum est ei duplex bonum, unum visibile, et alterum invisibile. Datum est ei duplex praeceptum, scilicet naturae et disciplinae (1). Praeceptum naturae: *Crescite, et multiplicamini (Gen. 1. 28)*; praeceptum disciplinae: *De ligno scientiae boni et mali ne comedas (Gen. 2. 17).* Juxta quae datum est

(a) Scilicet *ante* mentis om. AB CDEF *et edit. Arg. Aug. Nor. Ven. et* 1481.

sibi quadruplex adiutorium, scilicet scientiae, conscientiae, synderesis et gratiae, ex quibus sufficienter habuit, ut posset stare in bono et proficere, et a malo cavere et declinare (I).

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia ([b]) primum principium fecit mundum istum sensibilem ad declarandum seipsum, videlicet ut homo per illum, tanquam per speculum et vestigium, reduceretur in Deum artificem amandum et laudan- (b) Quod ed. 1481.

(I) Ad hoc caput omnes errores retulimus, qui passim de hominis productione irrepserunt. Porro, praetermissa Praeadamitarum fabula ab ipso Isaaco Pereyro Gallo ejurata una cum secta Calviniana, cui erat addictus, praecipue versantur circa dona, quibus protoparentes nostri in statu innocentiae instructi fuerunt. Pelagiani enim, quibus nonnulli adhaeserunt ex novatoribus saec. XVI., Zuinglius nempe, Sociniani et Arminiani, et demum Rationalistae, justitia originali eos nunquam exornatos effutierunt. E contra Lutherani, Calvinistae, Michaël Bajus et Iansenius justitiam originalem non esse donum seu gratiae beneficium, sed partem debitam ac naturalem et essentialem, sive etiam, ut ajunt Janseniani, *integralem* constituere delirarunt. Ex quibus haeresibus quot aliae deriventur, suo loco videbimus.

Contra Rationalistas, eorum errores damnati fuerunt a Pio IX in *Syllabo*, ubi ita exponuntur. « — 3.° Humana ratio, nullo prorsus Dei respectu habito, unicus est » veri et falsi, boni et mali arbiter, sibi ipsi est lex et naturalibus suis viribus ad ho» minum ac populorum bonum curandum sufficit. — 4.° Omnes religionis veritates ex » nativa humanae rationis vi derivant; hinc ratio est princeps norma, qua homo co» gnitionem omnium cujuscumque generis veritatum assequi possit ac debeat. — 5.° » Divina revelatio est imperfecta, et iccirco subjecta continuo et indefinito progres» sui, qui humanae rationis progressioni respondeat. — 6.° Christi fides humanae re» fragatur rationi, divinaque revelatio non solum nihil prodest, verum etiam nocet » hominis perfectioni. — 7.° Prophetiae et miracula in sacris Literis exposita et nar» rata sunt poëtarum commenta, et Christianae fidei mysteria philosophicarum inve» stigationum summa; et utriusque Testamenti libris mythica continentur inventa; » ipseque Jesus Christus est mythica fictio ».

Relati errores ad Rationalismum absolutum spectant, ad moderatum vero pertinent hi, qui sequuntur. — « 8.° Quum ratio humana ipsi religioni aequiparetur, ic» circo theologicae disciplinae perinde ac philosophicae tractandae sunt. — 9.° Omnia » indiscriminatim dogmata religionis christianae sunt obiectum naturalis scientiae seu » philosophiae; et humana ratio historice tantum exculta potest ex suis naturalibus » viribus et principiis ad veram de omnibus etiam reconditioribus dogmatibus scien» tiam pervenire, modo haec dogmata ipsi rationi tanquam objectum proposita fue» rint. — 10.° Quum aliud sit philosophus, aliud philosophia, ille jus et officium ha» bet se submittendi auctoritati, quam veram ipse probaverit: at philosophia neque » potest, neque debet ulli sese submittere auctoritati. — 11.° Ecclesia non solum non » debet in philosophiam unquam animadvertere, verum etiam debet ipsius philoso» phiae tolerare errores, eique relinquere ut ipsa se corrigat. — 12.° Apostolicae » Sedis, Romanarumque Congregationum decreta liberum scientiae progressum impe-

dum ([2]). Et secundum hoc duplex est liber, unus scilicet scriptus intus, qui est Dei aeterna ars et sapientia, et alius scriptus foris, scilicet mundus sensibilis. Cum igitur esset una creatura, quae sensum habebat intus ad cognitionem libri interioris, ut Angelus, et alia, quae totum sensum habebat foris, ut quodlibet animal brutum; ad perfectionem universi ([c]) debuit fieri creatura, quae hoc sensu duplici esset praedita, ad cognitionem *libri scripti intus et foris* ([3]), idest

(c) Ita ibid. *In ceteris edit.* Universitatis.

» diunt. — 13.° Methodus et principia, quibus antiqui Doctores scholastici Theolo-
» giam excoluerunt, temporum nostrorum necessitatibus scientiarumque progressui
» minime congruunt. — 14.° Philosophia tractanda est, nulla supernaturalis revela-
» tionis habita ratione ».

Quum autem Indifferentismus et Latitudinarismus, imo et Liberalismus, ex eadem venenata Rationalismi fonte profluant, eorum errores in eodem *Syllabo* proscriptos exponere hic juverit. Indifferentismus igitur et Latitudinarismus haec figmenta tuentur. — 15.° « Liberum cuique homini est eam amplecti ac profiteri religionem,
» quam rationis lumine quis ductus veram putaverit. — 16.° Homines in cujusvis
» religionis cultu viam aeternae salutis reperire aeternamque salutem assequi pos-
» sunt. — 17.° Saltem bene sperandum est de aeterna illorum omnium salute, qui in
» vera Christi Ecclesia nequaquam versantur. — 18.° Protestantismus non aliud est
» quam diversa verae ejusdem christianae religionis forma, in qua aeque ac in Ec-
» clesia Catholica Deo placere datum est ».

Liberalismus vero damnatus hos errores amplectitur: — 77.° « Aetate hac no-
» stra non amplius expedit religionem catholicam haberi tanquam unicam status re-
» ligionem, ceteris quibuscumque cultibus exclusis. — 78.° Hinc laudabiliter in qui-
» busdam catholici nominis regionibus lege cautum est, ut hominibus illuc immigran-
» tibus liceat publicum proprii cujusque cultus exercitium habere. — 79.° Enimvero
» falsum est, civilem cujusque cultus libertatem, itemque plenam potestatem omnibus
» attributam quaslibet opiniones cogitationesque palam publiceque manifestandi con-
» ducere ad populorum mores animosque facilius corrumpendos, ac indifferentismi pe-
» stem propagandam. — 80° Romanus Pontifex potest ac debet cum progressu, cum
» liberalismo et cum recenti civilitate sese reconciliare et componere ».

Contra autem Pelagianos eorumque asseclas, Concil. Trident. *sess.* 5. *can.* 1. definivit: « Si quis non confitetur primum hominem Adam, cum mandatum Dei in paradiso fuisset transgressus, statim sanctitatem et justitiam, in qua constitutus fuerat, amisisse.... anathema sit » Et *can.* 2. « Si quis Adae praevaricationem sibi soli et non ejus propagini asserit nocuisse, et acceptam a Deo sanctitatem et justitiam, quam perdidit, sibi soli, et non nobis etiam perdidisse... anathema sit ».

Contra Lutheranos ceterosque sunt Censurae a SS. Pontificibus Pio V et Gregorio XIII inflictae propos. 26 et 75 Baji, quae sunt: « Integritas primae conditionis non fuit indebita humanae naturae exaltatio, sed debita ejus conditio ». — « Immortalitas primi hominis non erat gratiae beneficium, sed naturalis conditio ». Item censura Clementis XI in Const. *Unigenitus,* qua proscribitur propos. 35 Quesnelli: « Gratia Adami est sequela creationis, et erat debita naturae sanae et integrae ».

sapientiae et sui operis ([4]). Et quia in Christo simul concurrit aeterna sapientia et eius opus in una persona; ideo dicitur *liber scriptus intus et foris (Ezech. 2. 9. Apoc. 5. 2),* ad reparationem generis humani ([5]). Et quia cuilibet sensui correspondet ([d]) motus, ideo duplex est homini datus motus: unus secundum instinctum rationis in mente, alius secundum instinctum sensualitatis in carne ([6]). Primi est imperare, secundi vero ([e]) est obtemperare secundum rectum ordinem; quando autem fit e converso, tunc rectitudo et regimen animae praecipitatur de statu suo. Et quia cuilibet motui et sensui respondet appetitus ad aliquod bonum; ideo duplex bonum praeparatum est homini, unum scilicet visibile et alterum invisibile, unum temporale et ([f]) aliud aeternum, unum carni et alterum spiritui. Ex his autem bonis Deus unum dedit, alterum ([g]) promisit; ut unum gratis possideretur, alterum vero per meritum acquireretur. Et quia frustra bonum datur, nisi custodiatur, frustra promittitur, nisi ad ipsum perveniatur; ideo duplex fuit ([h]) praeceptum homini datum, scilicet unum naturae ad custodiendum bonum datum ([i]), aliud disciplinae ad promerendum bonum promissum, quod nullo modo poterat mereri melius, quam per meram obedientiam ([7]). Obedientia autem mera est, quando praeceptum ex se solo obligat, non ex aliqua causa alia; et tale dicitur praeceptum disciplinae, quia per ipsum discitur, quanta sit virtus obedientiae, quae suo ([j]) merito ducit ad caelum, suo autem demerito praecipitat in infernum. Non ergo datum est illud mandatum homini propter indigentiam aliquam, quam Deus haberet de humano obsequio, sed ad dandam viam merendi coronam per meram et voluntariam obedientiam.

Et quoniam homo, ratione naturae defectivae ex nihilo formatae, nec ([k]) per gloriam confirmatae, poterat cadere; benignissimus Deus quadruplex contulit ei adiutorium, scilicet duplex naturae et duplex gratiae. Duplicem enim indidit rectitudinem ipsi naturae, videlicet unam ad recte iudicandum, et haec est rectitudo conscientiae ([8]); aliam ad recte volendum, et haec est rectitudo ([l]) synderesis ([9]), cuius est remurmurare contra malum, et stimulare ad bonum ([10]). Duplicem etiam superaddidit perfectionem gratiae ([11]), unam gratiae gratis datae ([12]), quae fuit scientia illuminans intellectum ad cognoscendum seipsum, et Deum suum, et mundum istum, qui factus fuerat propter ipsum; aliam vero gratiae gratum facientis ([13]), quae fuit caritas habilitans affectum ad diligendum Deum super omnia, et proximum sicut seipsum. Et sic ante lapsum homo perfecta ha-

(d) Respondet ABCDEFGH *et editt. Arg. Aug. Nor.*

(e) Vero *om. ibid. praeter G.*

(f) Et om. *ed.* 1484. *Sic et inferius.*

(g) Autem *add. ibid.*

(h) Est *ibid.*

(i) Creatum *ibid.*

(j) Sui *ibid.*

(k) Nondum *ibid.*

(l) Rectitudo *om.* ABCDEFGH *et editt. Arg. Aug. Nor.*

buit naturalia (14), supervestita nihilominus gratiâ divinâ (15). Ex quo manifeste colligitur, quod si cecidit, non aliunde fuit, nisi ex sua culpa, quia obedire contempsit (16).

Ad Caput XI.

(1) *2. dist. 20. dub. 7. ad lit.*

(2) *Itiner. mentis in Deum,* passim.

(3) « Iste liber potest dici divina dispositio, Christi conversatio, Virgo beata, Scriptura sacra. Primo dico, quod iste liber signatus potest dici dispositio divina, Isaiae vigesimonono: *(11) Erit vobis visio omnium sicut verba libri signati.* Dextera, in qua est liber iste, est aeternitas immensa, Psalmo decimoquinto *(11): Delectationes in dextera tua usque in finem.* Iste liber est scriptus *intus,* id est, exemplari dispositione: *foris,* manifesta revelatione. Iste liber signatus est septem sigillis. Primum est pelagus essentiae, secundum abyssus omnipotentiae, tertium profunditas misericordiae, quartum intelligentia infinitorum, quintum praescientia futurorum, sextum differentia ordinandorum, septimum dispositio faciendorum. Liber etiam iste potest dici Christi conversatio, Psalmista (*Psal.* 138, 16): *In libro tuo omnia scribentur.* Dextera, in qua iste liber est, est Dei gratia, Psalmista (*Psal.* 117. 16): *Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltavit me, dextera Domini fecit virtutem,* idest gratia Dei. Iste liber scriptus *intus* est sapientia increata, *foris* sapientia incarnata. Iste liber signatus est septem sigillis. Primum est paupertas altissima, secundum est humilitas infima, tertium est sinceritas pura, quartum est mititas summa, quintum virginitas vera, sextum poenalitas acerbissima, septimum infirmitas constantissima. Liber etiam iste signatus potest dici Virgo Beata, Matthaei primo *(1): Liber generationis Jesu Christi, Filii David,* et cetera. Dextera in qua est liber iste est amplexus filialis, Cant. secundo *(6): Dextera illius amplexabitur me.* Scriptus *intus* sanctitate pura, *foris* honestate mira. Liber etiam iste est signatus septem sigillis, quae sunt septem figurae, quae sequuntur. Prima est arcus aetheris, de quo Genesis nono *(13).* Secunda est arca foederis, de qua Judicium vigesimo *(27).* Tertia virga germinis, de qua Numerorum decimoseptimo *(8).* Quarta rubus visionis, de qua Exodi tertio *(2).* Quinta vellus Gedeonis, de quo Judicum sexto *(37).* Sexta thronus Salomonis, de quo secundi Paralipomenon sexto *(10).* Septima horologium solis, de quo quarti Regum vigesimo *(11).* His omnibus sigillis beata Virgo signatur, et omnibus istis figuris figuratur. Liber etiam iste signatus potest dici Scriptura sacra, Ezechielis secundo *(9): Et ecce missa ad me manus, in qua erat liber involutus, qui erat scriptus intus et foris.* Dextera, in qua erat liber iste, est veritas revelationis, Deuteronomii trigesimotertio *(1): In dextera ejus ignea lex.* Iste liber est signatus septem sigillis, quae sunt septem modi exponendi sacram Scripturam. Primus est historicus, secundus allegoricus, tertius tropologicus, quartus anagogicus, quintus symbolicus, sextus synedochicus, septimus hyperbolicus, sive excessivus, sicut dicitur: *Qui sicut locustae cooperuerunt faciem terrae etc. (Judith. 2, 11)* » *Comment in Apoc. c. 4. v. 1. nn. 319-322.* Supplem. *vol. II.*

(4) « Totus mundus est umbra, via, vestigium, et est liber scriptus forinsecus. In qualibet enim creatura est refulgentia divini exemplaris, sed cum tenebris permixta. Unde sicut quaedam opacitas admixta lumini est via, in tantum est via ducens in exemplar. Sicut tu vides, quod radius intrans per fenestram, diversimode coloratur, secundum colores diversos diversarum partium vitri; sic radius divinus in singulis creaturis diversimode, et in diversis proprietatibus refulget. Unde scriptum est: *In viis suis ostendit se (Sap. 6, 17).* Item est vestigium sapientiae Dei. Unde creatura non est nisi quoddam simulacrum sapientiae Dei et quoddam sculptile. Et ex his omnibus est quidam liber scriptus foris. Quan-

do ergo anima videt haec, videtur sibi, quod deberet transire ab umbra ad lucem, a via ad terminum, a vestigio ad veritatem, a libro ad scientiam veram, quae est in Deo. Hunc librum legere est altissimorum contemplativorum, non naturalium philosophorum, quia solum sciunt naturam rerum, non ut vestigium. Aliud adjutorium est spiritualis creaturae, quae est ut lumen, ut speculum, ut imago, ut liber scriptus intus. Omnis substantia spiritualis lumen est. Unde Psalmus (4, 7): *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* Simul etiam cum hoc est speculum, quod recipit omnia, et repraesentat, et habet naturam luminis, ut judicet de rebus. Totus etiam mundus describitur in anima, et etiam est imago; quia ergo est lumen et speculum habens rerum imagines, ideo est imago; et ex hoc est liber scriptus intus. Unde ad intimum animae nullus potest intrare, licet sit simplex, hoc autem est intrare ad potentias, quia, secundum Augustinum, intimum animae est ejus summum, quanto potentia intimior, tanto sublimior. » *Hexaëm. sem. 12. post. med.*

(5) « Quatuor sunt libri: primus scriptus ab aeterno, scilicet divinitas. Secundus in paradiso, scilicet ratio hominis. Tertius in deserto, scilicet lex. Quartus in homine, Christo, scilicet ejus actio, in qua debemus legere; quia ejus actio, nostra instructio est. Primus est ab aeterno tantum intus, et tres personae tantum ibi legebant. Sed per humanitatem scriptus est foris, et ille liber auro divinitatis est illuminatus, et in claustro humanitatis scriptus. Modo in eo legunt Angeli, et homines, non tantum tres personae. » *Exposit. in psalm. 68.* « Ad gloriam regni perfectam non solum requiritur potestas excellens, verum etiam sapientia fulgens; ut non secundum indeterminatae voluntatis arbitrium disponantur gubernacula regni, sed secundum fulgores aeternarum legum a luce sapientiae inde coeptae manantium. Et haec quidem sapientia scripta est in Christo Jesu, tanquam in libro vitae, in quo Deus Pater omnes thesauros sapientiae et scientiae recondidit. Ac per hoc Unigenitus Dei Filius, ut Verbum increatum, est sapientiae liber, et lux in mente summi artificis, viventibus plena rationibus et aeternis, ut Verbum inspiratum in intellectibus angelicis et beatis, et ut Verbum incarnatum in mentibus rationalibus carni unitis; ut sic multiformis sapientia Dei ex ipso, et in ipso per totum regnum refulgeat, tanquam in speculo decoris, sive pulchritudinis omnium specierum, et luminum contentivo, et tanquam in libro, in quo secundum profunda Dei mysteria omnia conscribuntur. O si talem librum invenire possem, cujus origo aeterna, cujus incorruptibilitas essentia, cujus cognitio vita, cujus scriptura indelebilis, cujus inspectus desiderabilis, cujus doctrina facilis, cujus scientia dulcis, cujus profunditas imperscrutabilis, cujus verba inenarrabilia, et unum tamen verbum omnia. Vere qui hunc invenit librum, invenit vitam, et haurit sibi salutem a Domino » *Lign. Vitae,* titulo: *Jesus liber signatus.*

(6) « Scriptura distinguit hominem interiorem et exteriorem, sicut habetur in epistola ad Corinthios: *Et si is, qui foris est, noster homo corrumpitur; is tamen, qui intus est, renovatur de die in diem (2. Cor. 4. 16).* Exteriorem autem hominem vocat non ipsum corpus tantum, sed corpus cum viribus animae, per quas habet his sensibus intendere, et in eis inhaerere. Interiorem autem hominem vocat ipsum spiritum rationalem, secundum quem habet circa caelestia seipsum occupare. Secundum hoc intelligendum est, quod homo habet potentias animae, per quas convertitur ad spiritualia, et habet potentias, per quas convertitur ad sensualia: et illae virtutes, per quas convertitur ad spiritualia, insimul collectae unum posse perfectum animae integrant, et quaedam potestas resultat interioris hominis regitiva, quae quidem vocatur arbitrii libertas, in qua consistit meritum, et laus et vituperium. Secundum autem quod homo habet converti ad haec sensualia, sic habet et suas potentias, quae similiter in unum concordantes, integrant quasi unum perfectum posse circa ista sensualia; et hoc nomine sensualitatis censet Scriptura, quae simul comprehendit sensibiles cognitivas, et motivas, sicut et arbitrii libertas: et hoc est, quod habitum est supra, quod sensualitas est quaedam vis animae inferior, ex qua est motus, qui intenditur in corporis exterioris sensus, atque appetitus

rerum ad corpus pertinentium; et ideo comprehendit ex sua propria acceptione sensitivam, et motivam, et brutalem. Et quoniam inferior portio rationis per peccatum multum trahitur a sensualitate, et *homo comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis (Ps. 48. 21);* ideo inferior portio rationis aliquando in Scriptura nomine sensualitatis censetur propter nimiam conversionem sui ad sensualia.» *2. dist. 24. p. 2. dub. 3.*

(7) De obedientia legatur S. D. in opp. *De gradib. virtut. c. 2., De Profectu Relig. capp. 38-41;* et *Regul. Novit. c. 13.*

(8) « Conscientia se tenet ex parte cognitivae potentiae, licet non speculativam, sed practicam respiciat cognitionem » — « Quodammodo dicit habitum innatum respectu principiorum, acquisitum vero respectu conclusionum; et iterum ratione ipsorum principiorum dicit habitum innatum respectu luminis super nos signati, dicit etiam habitum acquisitum respectu specierum cognoscibilium. » — « Ligat semper ad faciendum quod dictat, praeterquam in his, quae sunt contra legem Dei, tunc enim ligat ad deponendum eam. » *2. dist. 39. a. 1.*

(9) « Conscientia uno modo dicitur superior pars rationis, quam Graeci synderesim vocant, et apud nos scintilla conscientiae potest dici... Differunt tamen secundum rationem synderesis et conscientia. Nam synderesis judicat faciendum, idest dignum fieri. Conscientia vero judicat faciendum, idest debitum fieri. » *Centiloq. p. 1. sect. 11.* — « In meditatione ratio percunctando affert propositionem, synderesis sententiando profert diffinitionem, conscientia testificando infert conclusionem, et voluntas praeeligendo defert solutionem. » *Incend. amor. c. 1. n. 23.*

(10) « Synderesis, cum stimulet ad bonum, se tenet ex parte affectus, nam synderesis nominat potentiam voluntatis, in quantum habet inclinare ad bonum honestum ». — « Synderesis, licet quoad actum possit impediri, nunquam tamen universaliter quoad omnem actum, et quoad omne tempus extingui potest». — «Synderesis, licet quantum est de se semper sit recta, tamen cum voluntas frequenter ei obviet per impietatis obstinationem, et ratio per erroris excaecationem, quandoque praecipitari dicitur; propterea quod effectus ejus et praesidentia in vires alias deliberativas repellitur, et cassatur. » *2. dist. 39. a. 2. qq. 1-3.*

(11) Nam juxta S. D. « homo in statu innocentiae creatus, prius naturalibus donis fuit praeditus, posterius vero gratuitis honestatus, sic requirente et disponente sapientia, bonitate et divina justitia ». — — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod circa hoc duplex fuit opinio. Quidam namque dicere voluerunt, quod homo fuit creatus non solum in naturalibus, verum etiam in gratuitis, tum propter Dei liberalitatem, tum etiam propter hominis idoneitatem. Sed quoniam Sanctorum auctoritates videntur sonare contrarium, ideo est alia opinio communior et probabilior, quod homo prius tempore habuit naturalia, quam haberet gratuita. Unde secundum hanc in statu innocentiae distinguuntur duo tempora; quoddam enim fuit tempus, in quo tantum habuit naturalia, quoddam vero, in quo habuit et naturalia et gratuita. Secundum diversitatem hujus duplicis temporis dissolvitur apparens contrarietas in auctoritatibus Sanctorum. Nam quaedam videntur dicere, quod homo habuit gratiam, quaedam vero quod non; et utraeque verum dicunt pro diversis temporibus. Ratio autem, quare Dominus voluit post naturalia dare gratiam, cum posset dare simul, sumitur ex triplici ordine, videlicet ab ordine sapientiae, bonitatis et justitiae. Ordo sapientiae hoc requirebat, ut sicut esse gratuitum est alterius generis, quam esse naturale; sic in diversis temporibus homini conferretur: et sicut elementa mundi prius tempore fuerunt creata et distincta, quam ornata, propter ordinem sapientiae commendandum; sic etiam fieret circa hominem, qui est minor mundus. Ordini etiam bonitatis hoc competebat; hoc enim ordine dicitur aliquid ordinari in suum finem: tunc igitur gratia homini ordinate datur, quando datur ei, secundum quod est utilior et fructuosior. Tanto autem gratia Dei est nobis utilior et fructuosior, quanto pro ea Deo gratiosiores existimus; et ideo sic debuit dari, ut ex ipso ordine dandi cognosceretur donum illud esse gratuitum. Propterea non fuit a creatione indita, sed au-

turae jam perfectae et constitutae fuit superinfusa. Ordo etiam justitiae hoc requirebat: Deus enim secundum legem communem requirit aliquam dispositionem et praeparationem a parte nostra, ad hoc quod infundat alicui gratiam, sive in eo cui infundit, ut in adulto, sive in alio adjuvante, secundum quod contingit in parvulo; et ideo gratia non fuit homini concreata, sed dilata fuit quousque homo per actum et usum rationis quodam modo se disponeret ad illam suscipiendam, ut sic verificaretur illud Augustini *(serm. 15. de verb. apost. post med.)* in primo homine: Qui creavit te sine te, non justificat te sine te. Patet igitur, quod multiplex ordo hoc exigebat, ut homo prius fieret in naturalibus, quam donis gratuitis ornaretur; et concedendae sunt rationes, quae hoc ostendunt. Ad illud quod objicitur: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem etc. (Gen. 1. 26),* dicendum quod similitudo attenditur ibi in gratiis gratis datis; vel dicendum quod Deus dicitur fecisse hominem ad suam imaginem et similitudinem, non quia statim cum dedit imaginem, simul etiam dederit similitudinem, sed quia alterum dedit, scilicet imaginem, et ad alterum habilem fecit, videlicet ad similitudinem, quam postmodum pro loco et tempore ei dedit. Unde quantum est ex vi verbi non potest concludi, quod simul et semel fuerit in homine imago Dei et similitudo... Ad illud quod objicitur de perfectione aetatis et cognitionis, dicendum quod non est simile, quia perfectio aetatis et cognitionis non tantum elongatur a perfectione naturae, sicut perfectio gratiae. Unde homo per vim naturae sibi inditam potest pervenire ad perfectam aetatem, et proficere ad cognitionem, sed nunquam potest per se homo in habitum gratiae, nisi Deus infundat mera sua benignitate. Ad illud quod objicitur, quod homo erat idoneus, et Deus erat liberalissimus, dicendum quod Deus majorem idoneitatem expectabat, quae quidem competeret ordini sapientiae et bonitatis et justitiae, sicut prius ostensum est: et ideo non statim gratiam dedit, sed distulit, pro eo quod Deus sic operatur liberaliter, ut tamen sua liberalitas non excludat sapientiam nec justitiam ». *2. dist. 29. a. 2. q. 2.* Vide *App. huj. cap.*

(12) « Dona gratis data in homine ante lapsum, et post lapsum se habent sicut excedentia et excessa. Gratum facientia vero aequalia sunt, si perfectionem dicant ». — « Homo in communi post lapsum efficaciora dona gratuita habuit, ratione tum difficultatis, tum majoris caritatis; licet oppositum sit ratione promptitudinis voluntatis ». *2. dist. 29. a. 3. qq. 1. 2.*

(13) « Adam ante lapsum gratiam gratum facientem habuit, per quam non solum malo resistere, sed etiam in bono proficere potuit; et illa gratia adjutus ita bene meruisset mandatum Domini observando, sicut demeruit transgrediendo. » *2. dist. 29. a. 2. q. 1.*

(14) « Adam, si stetisset, quamvis in cognitione earum rerum, quae naturali cursu fiunt, et quoad novi habitus acquisitionem non profecisset, profecisset tamen quoad modum cognitionis experimentalis, et quoad habilitationem maiorem ad iudicandum: itemque quoad ea, quae fiunt cursu mirabili, proficere potuisset. » — « Adam stante nulla fuisset in eo deceptio, nec ab intrinseco, nec ab extrinseco, quamvis aliqua potuerit inesse nescientia. » — « Adam in statu innocentiae non cognovit Deum eo genere cognitionis, quam expectamus in gloria, licet ipsum, remoto quocumque velamine et obscuritate, agnoverit. » *2. dist. 23. a. 2. qq. 1. 2. 3.*

(15) « Impossibile fuit homini dari vel etiam cuicumque rationali creaturae liberum arbitrium per naturam inflexibile ad malum. » *2. dist. 24. p. 1. a. 1. q. 1.*

(16) « Homini fuit datum, ut per naturale adiutorium in statu innocentiae posset absque omni gratia (supposita divina influentia) superaddita cuicumque tentationi resistere » — « Dicendum, quod aliquem posse resistere virtute propria tentationi diabolicae absque omni gratia, intelligi potest dupliciter. Aut ita, quod excludatur continuatio divinae influentiae, aut ita quod excludatur appositio novae gratiae. Primum simpliciter est impossibile; nunquam enim liberum arbitrium malae suggestioni resisteret, nisi Deus suae bonitatis influentia continua in bono conservaret. Secundo modo veritatem habet pro statu innocentiae. Sicut enim Magister dicit in litera, magna erat

in primo homine liberi arbitrii ab omni labe et corruptione immunitas, atque naturalium potentiarum animae sinceritas et vivacitas, et per hoc poterat evitare, et repellere suggestionem diabolicam, nec indigebat ad hoc apponi sibi novam gratiam, cum respectu hujus nulla esset in eo difficultas. » *2. dist. 24. p. 1. a. 1. q. 2.*

APPENDIX.

Nonnullae quaestiones de protoparentum statu occurrunt; quarum prima versatur circa tempus, utrum nempe homo fuerit creatus statim in statu gratiae, ita ut in ipso creationis instanti una cum integritate naturae donum elevationis acceperit; vel potius antea in statu naturae integrae conditus sit, et deinde ad gratiam elevatus. Priori sententiae, quae est D. Thomae, 1. *p. q.* 95. *a.* 1, plerique ex modernis subscribunt; contraria tamen, quae est Seraphici, 2. *distinct.* 29. *a.* 2. *q.* 2. (Vide *superius not.* 11.), et quamplurium Scholasticorum, salva fide adhuc teneri potest; siquidem Conc. Tridentinum *sess. V. can.* 1. non asseruit primum hominem *creatum* fuisse in sanctitate et justitia, sed simpliciter *constitutum,* quod fieri potuit et post creationem.

Cum autem Conc. Tridentinum *l. c.* mentionem faciat *justitiae* et *sanctitatis,* in qua Adam constitutus fuit, quaeri potest, an gratia sanctificans in ipso idem fuerit ac justitia originalis. Si una ab altera distinguitur, tunc justitia originalis idem est ac originalis rectitudo, includitque dona felicitatis; sanctitas autem idem est ac donum elevans, et complectitur dona sanctitatis. Porro ex Angelico aperte colligitur originalem justitiam non modo cum gratia sanctificante fuisse connexam, verum etiam ab ipsa tanquam a radice profluisse. Vide ipsum S. D. *l. c. et* 1. 2. *q.* 109. *a.* 3. *et q.* 4. *de malo a.* 2. Et hoc sensu justitia originalis dicitur supernaturalis, ex parte nempe suae radicis, seu gratiae sanctificantis. Quamobrem in sententia S. Thomae Deus prius dedit homini donum elevationis, ac deinceps dona felicitatis veluti ex illo manantia; quod quidem et ex effectibus culpae originalis comprobatur, peccatum enim donum elevationis directe ademit, cetera vero non nisi per consequens, quae proinde erant corollaria ipsius doni elevationis. Verum in aliorum sententia Deus prius dona felicitatis ut humanam naturam perficientia largitus est, cui deinceps per ipsa dona perfectae donum elevationis adjecit.

Insuper disputatur de possibilitate status purae naturae. In primis distinguendum est inter statum naturae purae, et statum naturae integrae, et statum naturae per gratiam ad Deum elevatae: « Status naturae purae ille dicitur, juxta Tournely, *tom.* 4. *de grat. q.* 2. *a.* 3., in quo nasceretur homo sine gratia et sine peccato, obnoxius tamen morti ceterisque miseriis, quae naturam ipsam consequuntur ». Existentiam autem hujus naturae purae asserere error est Pelagianorum. Status naturae integrae ille est, in quo homo creatur cum justitia seu rectitudine originali, absque tamen elevatione ad finem supernaturalem: Adam vero creatum fuisse in statu hujusmodi naturae, non ad exclusionem elevationis, sed ad inclusionem originalis rectitudinis, de fide esse clare docet Angelicus *lib. IV contra gentes c.* 52. dicens: « Secundum fidei doctrinam ponimus, hominem a principio taliter esse institutum, quod quamdiu ratio hominis Deo esset subjecta, inferiores vires ei sine impedimento deservirent, et

corpus ab ejus subjectione impediri non posset per aliquod impedimentum corporale, Deo et sua gratia supplente, quod ad hoc perficiendum natura minus habebat ». Status demum naturae per gratiam elevatae ille est, in quo homo in primo instanti suae creationis elevatur ad Deum tanquam suum ultimum finem: Adam autem in tali statu conditum fuisse nobis ex fide minime constat, quamvis, ut diximus, potior Theologorum pars nunc sententiam teneat affirmativam. Itaque, ut ad statum naturae purae redeamus, non desunt Theologi, ut Norisius, Lovanienses, Contensonius, Serry et Goudin, qui possibilitatem status naturae purae denegant; attamen advertendum est cum laudato Goudin non esse *simpliciter* dicendum hominem non potuisse creari in statu naturae purae « secundum ordinariam providentiam, sed secundum providentiam, quae nunc est » */Tract. de gratia q.* 2. *a. l.* § 1. *concl.* 2*/*. Ex qua distinctione omne dissidium tollitur. Cum enim status purae naturae nec Deo, neque homini repugnet, possibilis omnino est, licet tamen, ut docet Angelicus *l. c.* hoc conveniens non esset, ac proinde nec possibile *de potentia ordinaria,* seu *attenta Dei providentia.*

Ex his patet Theologos possibilitatem naturae purae rejicientes quam longe a Bajo et a Jansenio distare, et nonnisi per summam injuriam horum errorum ab aliquibus fuisse insimulatos; Bajus siquidem et Jansenius ex parte ipsius naturae, illi e contra, spectata tantum Dei decentia, possibilitatem talis status denegabant.

CAPUT XII.

De completione et ordinatione totius mundi consummati.

(Trinitas in omni creatura relucet per vestigium, — in omni intellectu repraesentatur per imaginem, — in omni justo legitur per similitudinem. — Intellectus humanus per hos gradus ascendit in Deum).

Ex praedictis colligi potest, quod creatura mundi est quasi quidam liber, in quo relucet, repraesentatur et legitur Trinitas fabricatrix secundum triplicem gradum expressionis; scilicet per modum vestigii, imaginis et similitudinis, ita quod ratio vestigii reperitur in creaturis omnibus, ratio imaginis solum in intellectualibus sive spiritibus rationalibus, et ratio similitudinis in solis deiformibus [1]; ex quibus, quasi per quosdam scalares gradus, natus est intellectus humanus gradatim ascendere in summum principium, quod est Deus.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum omnes creaturae respectum habeant et dependentiam ad suum creatorem, tripliciter [a] possunt comparari ad ipsum, scilicet aut sicut ad principium creativum, aut sicut ad obiectum motivum, aut sicut ad donum inhabitativum. Primo modo comparatur ad ipsum omnis eius effectus, secundo modo omnis intellectus, tertio modo omnis spiritus iustus et Deo acceptus. Omnis enim effectus, quan- [a] Tripliciter *om. ed.* 1484.

tumcumque parum habens de esse, habet Deum sicut principium. Omnis intellectus, quantumcumque parum habens de lumine, natus est per cognitionem et amorem Deum capere. Omnis spiritus iustus et sanctus habet donum Spiritus Sancti infusum sibi. Et quoniam creatura habere non potest Deum sicut principium, quin configuretur ei secundum unitatem, veritatem et bonitatem [2]; nec Deum sicut obiectum, quin eum capiat per memoriam, intelligentiam et voluntatem [3]; nec Deum sicut donum infusum, quin configuretur ei per fidem, spem et caritatem, sive per triplicem dotem [4]; et prima conformitas est longinqua, secunda propinqua, tertia proxima [5]: hinc est, quod prima dicitur vestigium Trinitatis [6], secunda imago [7], tertia similitudo. Est igitur spiritus rationalis medius inter primam et ultimam; ita quod primam habet inferius, secundam interius [8], tertiam superius. Et ideo in statu innocentiae, cum imago non erat vitiata, sed deiformis per gratiam effecta, sufficiebat liber creaturae, in quo seipsum exerceret homo ad contuendum lumen divinae sapientiae; ut sic sapiens esset, cum universas res videret in se, videret in proprio genere, videret in arte; secundum quod tripliciter habent [b] esse res [c], scilicet in materia vel in natura propria, in intelligentia creata, et in arte aeterna [9]. Secundum quae tria dicit Scriptura: *Dixit Deus: Fiat, fecit, et factum est ita (Gen. 1. 3. seqq.)* [10]. Propter quam etiam triplicem visionem accepit homo triplicem oculum, sicut dicit Hugo de sancto Victore *(Serm. 35.)* [*], scilicet carnis, rationis et contemplationis [11]; carnis, quo videret mundum et ea, quae sunt in mundo: oculum rationis, quo videret animum et ea, quae sunt in animo [d]: oculum contemplationis [12], quo videret Deum et ea, quae sunt in Deo [13], ut sic [e] oculo carnis videret homo ea, quae sunt extra se; oculo rationis ea, quae sunt intra se; oculo contemplationis ea, quae sunt supra se. Qui quidem oculus contemplationis actum suum non habet perfectum [14], nisi per gloriam, quam amisit [f] per culpam [15]; recuperat autem per gratiam et fidem et Scripturarum intelligentiam, quibus mens humana purgatur, illuminatur et perficitur ad caelestia contemplanda; ad quae lapsus homo pervenire non potest, nisi prius defectus et tenebras proprias recognoscat, quod non facit, nisi ruinam humanae naturae diligenter consideret et attendat.

(b) Habent ADE FG *et editt. Nor. Aug. et* 1484; habet *ed. Rom.*
(c) Res *om. ed.* 1484.
(d) Animam.... anima *ibid.*
(e) *Ita ibid. In cet. editt. et.*
(f) Amittit ABC DEFGH *et editt. Nor. Arg. Aug.*

(*) Edit. Migne, *Cursus Patrolog. tom. 177. pag. 983.*

AD CAPUT XII.

(1) « Hoc non dicitur, quia habet *(intellectus humanus)* deiformitatem, quam habet intellectus gloriosus per assimilationem, quae est in statu perfecto; sed deiformis dicitur, quia sine susceptione specierum, per id quod habet in se, actu cognoscit. » *2. dist. 3. p. 2. a. 2. q. 2. ad 1.*

(2) *Centiloq. part. 3. sect. 8.* Vide superius ad cap. 1. hujus partis.

(3) « Intra ad te, et vide, quoniam mens tua amat ferventissime semetipsam: nec se posset amare, nisi se nosceret: nec se nosceret, nisi sui meminisset, quia nihil capimus per intelligentiam, quod non sit praesens apud nostram memoriam. Et ex hoc advertis animam tuam triplicem habere potentiam, non oculo carnis, sed oculo rationis. Considera igitur harum trium potentiarum operationes et habitudines, et poteris videre Deum per te, tanquam per imaginem, quod est videre *per speculum, et in aenigmate (1. Cor. 13. 12).* » *Itin. mentis, c. 3. n. 1.*

(4) « Supervestienda est imago mentis nostrae tribus virtutibus theologicis, quibus anima purificatur, illuminatur et perficitur; et sic imago reformatur, reficitur, et conformis supernae Jerusalem efficitur, et pars Ecclesiae militantis, quae est proles, secundum Apostolum, Jerusalem caelestis. Ait enim: *Illa, quae sursum est Jerusalem, libera est, quae est mater nostra (Gal. 4, 26)* » *Itiner. ment. c. 4. n. 3.*

(5) « Cum creatura ducat in cognitionem Dei per modum umbrae, et per modum vestigii, et per modum imaginis, differentia eorum notior, a qua etiam denominatur, accipitur penes modum repraesentandi. Nam umbra dicitur, in quantum repraesentat in quadam elongatione et confusione; vestigium in quadam elongatione, sed distinctione; imago vero in quadam propinquitate et distinctione. Ex hac differentia colligitur secunda, quae est penes conditiones, in quibus attenduntur haec. Nam creaturae dicuntur umbra quantum ad proprietates, quae respiciunt Deum in aliquo genere causae, secundum rationem causae indeterminatam. Vestigium quantum ad proprietatem, quae respicit Deum sub ratione triplicis causae, efficientis, formalis et finalis, sicut sunt unum, verum et bonum. Imago quantum ad conditiones, quae respiciunt Deum non tantum in ratione causae, sed et objecti, quae sunt memoria, intelligentia et voluntas. Ex his concluduntur aliae duae differentiae, quantum ad ea, ad quae ducunt. Nam creatura ut umbra ducit ad cognitionem communium, ut communia; vestigium in cognitionem communium, ut appropriata; imago ad cognitionem propriorum, ut propria. Alia differentia est penes ea, in quibus reperiuntur. Quoniam enim omnis creatura comparatur ad Deum in ratione causae, et in ratione triplicis causae, ideo omnis creatura est umbra vel vestigium. Sed quoniam sola rationalis creatura comparatur ad Deum ut objectum, quia sola est capax Dei per cognitionem et amorem, ideo sola est imago. » *1. dist. 3. p. 1. a. 1. q. 2. ad 5.*

(6) « Haec omnia sunt vestigia, in quibus speculari possumus Deum nostrum. Nam cum species apprehensa sit similitudo in medio genita et deinde ipsi organo impressa, et per illam impressionem in suum principium, scilicet in objectum cognoscendum deducat, manifeste insinuat, quod illa lux aeterna generat ex se similitudinem, seu splendorem coaequalem, consubstantialem et coaeternalem. Et quod ille, qui est imago et similitudo invisibilis Dei, et *splendor gloriae, et figura substantiae ejus (Hebr. 1. 3),* qui ubique est per primam sui generationem, sicut objectum in toto medio suam generat similitudinem, per gratiam unionis unitur sicut species corporali organo, individuo rationalis naturae, ut per illam unionem nos reduceret ad Patrem, sicut ad fontale principium et objectum. Si ergo omnia cognoscibilia habent sui speciem generare, manifeste proclamant, quod in illis tamquam in speculis videri potest aeterna generatio Verbi, Imaginis et Filii, a Deo Patre aeternaliter emanantis. *Itiner. ment. c. 2. n. 7.* Legatur etiam *cap. 4. per integrum.*

(7) « Secundum harum potentiarum ordinem, originem et habitudinem, ducit in ipsam beatissimam Trinitatem. Nam ex memoria oritur intelligentia, ut ipsius proles; quia tunc intelligimus, cum similitudo, quae est in memoria, resultat in acie intellectus, quae nihil aliud est quam verbum. Ex memoria et intelligentia spiratur amor, tanquam nexus amborum. Haec tria, scilicet mens generans, verbum et amor, sunt in anima quoad memoriam, intelligentiam et voluntatem, quae sunt consubstantiales, coaequales et coaevae, se invicem circumincedentes. Si igitur Deus perfectus est spiritus, habet memoriam, intelligentiam et voluntatem, habet et verbum genitum et amorem spiratum, qui necessario distinguuntur, cum unus ab altero producatur, non essentialiter, non accidentaliter: ergo personaliter. Dum igitur mens seipsam considerat per se tanquam per speculum, consurgit ad speculandam Trinitatem beatam Patris, Verbi et Amoris, trium personarum coaeternarum, coaequalium et consubstantialium; ita quod quilibet trium in quolibet est aliorum, unus tamen non est alius, sed ipsi tres sunt unus Deus.

Ad hanc speculationem, quam habet anima de suo principio trino et uno per trinitatem suarum potentiarum, per quas est imago Dei, juvatur per lumina scientiarum, quae ipsam perficiunt et informant, et Trinitatem beatissimam tripliciter repraesentant. Nam omnis Philosophia aut est Naturalis, aut Rationalis, aut Moralis. Prima agit de causa essendi, et ideo ducit in potentiam Patris: secunda de ratione intelligendi, et ideo ducit in sapientiam Verbi: tertia de ordine vivendi, et ideo ducit in bonitatem Spiritus sancti. Rursus, prima dividitur in Metaphysicam, Mathematicam et Physicam. Et prima est de rerum essentiis, secunda de numeris et figuris, tertia de naturis, virtutibus et operationibus diffusivis. Et ideo prima in primum Patrem, secunda in ejus imaginem Filium, tertia ducit in Spiritus sancti donum. Secunda dividitur in Grammaticam, quae facit potentes ad exprimendum: Logicam, quae facit perspicaces ad arguendum: Rhetoricam, quae facit habiles ad persuadendum, sive monendum. Et haec similiter insinuat mysterium beatissimae Trinitatis. Tertia dividitur in Monasticam, Oeconomicam et Politicam. Et prima insinuat primi Principii innascibilitatem, secunda Filii familiaritatem, tertia Spiritus sancti liberalitatem. Omnes autem istae scientiae habent regulas certas et infallibiles, tanquam lumina et radios descendentes a lege aeterna in mentem nostram. Et ideo mens nostra tantis splendoribus irradiata et superfusa, nisi sit caeca, manu duci potest per seipsam ad contemplandam illam lucem aeternam ». *Itiner. ment. c. 3. nn. 5-6.*

(8) « Homo, cum expressam Dei habeat similitudinem ratione tum ordinis, tum proportionis, vere est imago Dei ». — « Homo est Dei imago naturalis, non artificialis, neque connaturalis, cum assimiletur per formam naturalem, non per id tamen, quod in natura conveniat ». — « Hominis proprium est esse imago Dei, non respectu Angelorum, cum ipsi quoque talem habeant imaginem, sed respectu brutorum hoc illi convenit ». — « Imaginis ratio, quo ad esse tam in convenientia ordinis, quam proportionis, aequalis est in Angelo et in homine. Quo vero ad bene esse imaginis se mutuo excedunt ». — « Imaginis ratio, quantum ad id, quod est de ejus complemento, non est principalius in masculo, quam in femina; si vero praesidentiam et rationem principiandi respiciamus, utique aliquo modo principalius est in viro, quam in femina ». — « Imago principalius est in cognitiva virtute, quam in motiva sive affectiva potentia ». *2. dist. 16. aa. 1. 2.*

(9) Haec igitur *via trium dierum in solitudine (Exod. 3. 18).* Haec est triplex illuminatio unius diei, et prima est sicut vespera, secunda sicut mane, tertia sicut meridies. Haec respicit triplicem rerum existentiam, scilicet in materia, in intelligentia, et in arte divina, secundum quam dictum est: *Fiat, fecit, et factum est.* Haec etiam respicit triplicem substantiam in Christo, qui est scala nostra, scilicet corporalem, spiritualem et divinam. Secundum hunc triplicem progressum mens nostra tres habet aspectus principales. Unus est ad corporalia exteriora, secundum quem vocatur animalitas, seu sensualitas. Alius

intra se et in se, secundum quem dicitur spiritus. Tertius est supra se, secundum quem dicitur mens. Ex quibus omnibus disponere se debet ad conscendendum in Deum, ut ipsum diligat ex tota mente, ex toto corde, et ex tota anima, in quo consistit perfecta legis observatio, et simul cum hoc sapientia christiana ». *Itiner. ment. c. 1. nn. 3-4.* Vide superius in *Proëm.* §. 3.

(10) Vide *2. dist. 3. p. 2. a. 2. q. 1. fund. 6.*

(11) « Contemplatio est clara et libera perspicacia ad cognoscendam divinam sapientiam, et propriam, et naturalem possibilitatem ». *Decl. Termin. Theolog.*

(12) « Habitus virtutum disponunt ad exercitium vitae activae. Habitus donorum ad otium vitae contemplativae. Habitus beatitudinum ad perfectionem faciunt utriusque. De his duabus vitis signatis per Liam et Rachel, per Petrum et Joannem, per Martham et Mariam, dicit Beda: Activa panem corporalem esurienti, vel panem doctrinae ignoranti porrigit, errantem corrigit, superbum ad humilitatem revocat, quae singulis expediunt, dispensat. Contemplativa caritatem Dei et proximi retinet, sed ab exteriori operatione quiescit, soli conditoris desiderio inhaeret, et calcatis omnibus curis, ad videndum faciem creatoris inardescit, et desiderat misceri supernis civibus de aeterna Domini incorruptione gaudentibus. Est autem triplex proprietas in utraque, secundum quas mutuo se excedunt. Prima proprietas activae est diligentia utilitatis et necessitatis publicae, respectu rationalis: secunda est caritas erga proximum, cum compassione, respectu concupiscibilis: tertia est fecunditas bonorum operum in agendo, cum perfectione patientiae, respectu irascibilis. In his contemplativa exceditur ab activa. Prima proprietas contemplativae est contuitus pulchritudinis summae majestatis, cum delectatione, respectu rationalis: secunda est quies, cum securitate, respectu irascibilis: tertia est munditia cordis, cum bonitate, respectu concupiscibilis. In his contemplativa excedit activam ». *Centiloq. p. 3. sect. 46.* Vide quoque opusc. *de septem grad. contemplat.; Incend. amor. cap. 3.; Itiner. ment. capp. 1. et 4.; serm. 20. in Hexaëm.; De perfect. vitae ad Sorores, cap. 5; De profectu Religios. lib. 2. capp. 57. et seqq.; Expos. in Cant. Cantic. cap. 8. vers. 5.,* Supplem. *vol. I.;* et *Comment. in Evang. Joan. c. 1. v. 4. n. 16.* Supplem. *eod.* Cfr etiam inferius *part. 7. c. 7. not. 12.*

(13) « Quod anima videat Deum in se, hoc non est, quia anima possit supra Deum, sed magis quod Deus possit supra ipsam, adeo ut anima per divinam potentiam et influentiam elevetur supra ipsam ». *3. dist. 14. a. 1. q. 3. ad 6.*

(14) « Mens, ad hoc quod Deum contempletur perfecte, indiget purgari quoad intellectum et affectum... Utriusque autem purgationis triplex est gradus. Nam intellectus purgatus est, cum abstrahitur a sensibilibus speciebus; purgatior, cum mundatur a phantasticis imaginibus; purgatissimus, cum a physicis rationibus. Gradus purgationis affectus sunt isti: purgatus est affectus, cum mundatur a culpa, purgatior, cum a sequela, purgatissimus, cum ab occasione ». *1. dist. 2. dub. 1.*

(15) « Ad illud quod objicitur, quod Deus nobis praesens est, dicendum est, quod quamvis Deus sit praesens, tamen propter caecitatem et caliginem intellectus nostri, in qua sumus, ipsum cognoscimus ut absentem ». *2. dist. 10. a. 1. q. 1. ad 1.* » — « Esse praesens alicui hoc est dupliciter; vel ut principium conservans et continens, vel ut objectum immutans et movens. Primo modo est Deus praesens Angelo, et lux caeco, secundo modo non; et ideo non est simile de anima et ejus habitibus, quoniam praesentes sunt animae utroque modo. Et ratio hujus est, quoniam haec cognoscibilia non superexcedunt cognoscentis potentiam et naturam ». *2. dist. 3. p. 2. a. 2. q. 2. ad 3.*

PARS

IN TABULAS

C. I. — De productione

Omnis creatura, quia a principio
- *primo* . . . est
  - ex nihilo.
  - ex tempore.
  - ab ipso principio
- *perfectissimo*, scilicet agente. . . .

C. II. — De natura corporali,

Natura corporea fuit a primo principio
- *potentissimo* . . . . *creata* ex nihilo
- *sapientissimo*. . . . *distincta*, scil.
- *benevolentissimo*. . . *ornata*, scil.

II.

DISTRIBUTA.

MUNDI TOTALIS.

per se immediate.

a se	est		una
			modificata
			mensurata.
secundum se,	est		vera
			speciosa
			discreta
propter se. .	est		bona
			ordinata
			pond erata.

QUANTUM AD FIERI.

in principio	ante omnem diem.
luminosa a perspicua et opaca . . .	prima die
perspicua a perspicua.	secunda die
perspicua ab opaca	tertia die
luminosa	quarta die
perspicua.	quinta die
opaca.	sexta die.

C. III. — De natura

Mundus consistit in natura
- *caelesti,* distincta in *caelum* . .
- *elementari,* distincta in *sphaeras*

C. IV. — De natura corporali,

Corpora caelestia
- per *lucem* . . . . sunt in distinctionem diei.
- per *motum* . . . . sunt in distinctionem
  - diei . . .
  - mensis. .
  - anni. . .
  - temporum
- per *virtutem et calorem*. . . influunt secundum conciliationem

CORPORALI, QUANTUM AD ESSE.

- empyreum
- cristallinum
- firmamentum, seu stellatum.

- Ignis
- Aëris
- Aquae
- Terrae

QUANTUM AD OPERARI ET INFLUERE.

secundum motum terrae.

secundum motum lunae.

secundum motum terrae in eodem circulo.

secundum varium motum planetarum.

contrariorum ab aequalitate
- remotam. . . . . in mineralia.
- minus longinquam . . in vegetalia
- proximantem . . . . . in sensibilia
- aequalem . . . . in corpora humana, non tamen in liberum arbitrium.

C. V. — De modo describendi

Sacra Scriptura, quia cognitio
- *Sublimis,* agit de primo principio *effectivo,* de eo insinuans
  - ordinem *naturae*
  - ordinem *sapientiae*
  - ordinem *bonitatis*
- *Salutaris,* agit de primo principio *reparativo,* et idcirco
  - qua talis . . . . . .
  - quia etiam sublimis,

C. VI. — De productione

Primum Principium produxit creaturam Angelicam sibi propinquam
- ex parte *substantiae*
- ex parte *potentiae*

PRAEDICTA IN SACRA SCRIPTURA.

- *in existendo* — distinguens
  - in Creatore
    - Patrem, per verba *creavit Deus*
    - Filium, » *in principio*
    - Spiritum sanctum » *Spiritus Dei ferebatur.*
  - in creatura, naturam
    - luminosam » *caelum*
    - opacam » *terram*
    - perspicuam » *super aquas.*
- *in disponendo* — distinguens rerum
  - creationem — ante omnem diem
  - distinctionem — in primo triduo
  - ornatum — in secundo triduo.
- *in influendo* — determinans collocationem naturae
  - luminosae — in circumferentia
  - opacae — in centro
  - perspicuae — in medio.

literaliter non agit de Angelis.

- spiritualiter intellecta innuit
  - in caelo — hierarchiam angelicam
  - in terra — hierarchiam ecclesiasticam
  - in aqua — gratiam, per quam utraque irrigatur.
  - in septenario dierum
    - septiformem Ecclesiae statum, secundum decursum septem aetatum.
    - septiformem Angelorum conversionem a creatura ad Deum.

SUPERNORUM SPIRITUUM.

- *communis* — per simplicitatem naturae — et ideo est ei *virtuositas in operando.*
- *individuae* — per discretionem personalem — » *distinctio officiorum in ministrando.*
- *naturalis* — per memoriam, intelligentiam, voluntatem — » *perspicacitas in cognoscendo.*
- *electivae* — per libertatem arbitrii — » *immutabilitas post electionem.*

C. VII. — De

Apostasiae Luciferi
- *essentia* fuit praesumptio propriae excellentiae.
- *effectus*, fuerunt
  - perditio loci summi
  - descensio ad imum.
  - quoad voluntatem ......
  - quoad perspicacitatem.....
  - quoad officiositatem .....
  - quoad virtuositatem .....

C. VIII. — De confirmatione

Angeli boni ad Deum conversi, fuerunt
- quantum ad voluntatem ...
- quantum ad rationem......
- quantum ad virtuositatem ..
- quantum ad operationem ...

APOSTASIA DAEMONUM.

- *obstinatio in malo,* . . . et ideo
  - aversio a Deo
  - odium et invidia erga hominem
- *excaecatio a vero* » deceptio
  - per divinationes
  - per cautelas
- *amotio a vero ministerio* » tentamenta
- *immutatio et coarctatio* » miracula per transmutationes repentinas.

BONORUM ANGELORUM.

- *confirmati* per gratiam et gloriam in bono.
- *perfecte illuminati* . . . . . secundum cognitionem
  - vespertinam
  - matutinam
- *perfecte roborati* . . . . . .
  - in imperando
  - in exequendo
  - in contemplando
- *in officiositate ordinati,* scil.
  - in contemplatione
    - majestatis venerandae . . *Throni*
    - veritatis intelligendae . . *Cherubim*
    - bonitatis desiderandae . . *Seraphim*
  - in ministerio
    - virtutis
      - imperativae . . . . . . *Dominationes*
      - executivae . . . . . . *Virtutes*
      - expeditivae . . . . . . *Potestates*
    - officii
      - regendi . . . . *Principatus*
      - revelandi . . . . *Archangeli*
      - relevandi . . . . *Angeli*

C. IX. — De productione

Anima rationalis, quia ordinata ad beatitudinem, est

- praedita libertate arbitrii
- capax Dei — per
  - memoriam
  - intelligentiam
  - voluntatem
- incorruptibilis et immortalis
- immediate a Deo per creationem de nihilo
- forma corporis, quod
  - perficit per essentiam
  - movet per potentiam

C. X. — De productione

In corpore hominis manifestatur

- Dei *potentia*. . . . . quia animae conjunctum in unitate
- Dei *sapientia*. . . . . quia animae proportionabile. .
  - ut
  - ut
  - ut
- Dei *bonitas* . . . . . . quia animae subjectum, scilicet . .
- Dei *benevolentia* . . . quia ei
  - dedit paradisum terrestrem
  - formavit de latere viri
  - dedit lignum vitae
    - ad
    - ad

HOMINIS, QUANTUM AD SPIRITUM.

deducta

vegetativam { nutriendo / augmentando / generando

sensitivam {
- per quinque . . . *sensus externos* sensibilia apprehendendo
- per internos { . . *memoriae* . . . apprehensa retinendo / . . *phantasiae* . . retenta conferendo

intellectivam {
- ut cognitiva, per *rationalem* . . discernendo verum {
  - ut verum *(intellectus speculativus)*
  - ut bonum *(int.practicus)* { aeternum *(ratio superior)* / temporale *(ratio inferior)*
- ut affectiva {
  - per *irascibilem*. . . refugiendo malum
  - per *concupiscibilem* appetendo bonum { secundum naturae instinctum / secundum deliberationem.

HOMINIS, QUANTUM AD CORPUS.

personae et naturae.

perficienti . . . . per complexionem aequalem
multiformiter moventi . . . . . per organorum multiformitatem
ad caelum tendenti . . . . . . per staturae rectitudinem.

{ obtemperans sine rebellione
propagans et propagabile sine libidine
vegetabile sine defectione
immutabile ad omnimodam incorruptionem, non interveniente morte.

in habitationem tranquillam.
mulierem in consortium et adjutorium ad propagationem immaculatam.

vegetationem continuam
immutationem perfectam per immortalitatem perpetuam.

C. XI. — De productione hominis,

Dati sunt homini
- *sensus* . . .
  - interior, seu
  - exterior, seu
- *motus* . . .
  - imperativus,
  - executivus,
- *bonum* . . .
  - visibile . . .
  - invisibile . .
- *praeceptum*
  - naturae . . .
  - disciplinae .
- *adjutorium*
  - naturae . . .
  - gratiae . . .

C. XII. — De completione et

Quoad
- *Ordinationem* — Ordinatur ad Deum
  - ut ad *principium creativum*
  - ut ad *objectum motivum*. . .
  - ut ad *donum inhabitativum*
- *Completionem* — Homo
  - ut *creatura* . . oculo *carnis* videns res in
  - ut *intelligens* oculo *mentis* videns res in
  - ut *justus*. . . . oculo *contemplationis*

QUANTUM AD TOTUM CONJUNCTUM.

nentis, ad cognitionem libri scripti intus.

:arnis, ad cognitionem libri scripti foris.

in voluntate

in corpore

datum in re

promissum

crescite et multiplicamini.

de *ligno scientiae boni et mali ne comedas.*

conscientia
synderesis

gratis datae, seu scientia
gratum facientis, seu caritas.

ORDINATIONE TOTIUS MUNDI CONSUMMATI.

omnis *creatura,* in qua Trinitas *relucet per vestigium,* ratione { unitatis, veritatis, bonitatis }

omnis *intellectus,* in quo Trinitas *repraesentatur per imaginem,* ratione { memoriae, intellectus, voluntatis }

omnis *spiritus justus,* in quo Trinitas *legitur per similitudinem,* ratione { fidei, spei, caritatis }

sua specie, seu naturâ. . . . . per *vestigium*
intelligentia creata . . . . . . per *imaginem*
videns res in *arte aeterna* . . per *similitudinem*
} ascendit in Deum.

TABULA

HUJUS

IN QUA DE CREA

- **Creatura mundi**
  - quoad *productionem*
    - in genere. . . Est a principio
    - in specie
      - *Corporea* — **fuit**
      - *Angelica* — **fuit**
      - *Humana* — **fuit**
  - quoad *ordinationem* — Ad Deum *ordinatur*
    - **omnis**
    - **omnis**
    - **omnis**
  - quoad *completionem* — In homine *completur*, **qui**

GENERALIS

II. PARTIS.

TURA MUNDI AGITUR.

- *primo*
- *perfectissimo*, agente
  - *a se*
  - *secundum se*
  - *propter se*

a principio
- potentissimo. . . . . *creata*
- sapientissimo . . . . *distincta*
- benevolentissimo . . *ornata*

- *producta* primo principio propinqua
  - ex parte substantiae
    - communis
    - individuae
  - ex parte potentiae
    - naturalis
    - electivae
- *punita* in Angelis malis / *confirmata* in Angelis bonis — quantum
  - ad voluntatem
  - ad rationem
  - ad virtuositatem
  - ad officiositatem

producta
- quoad *spiritum*
- quoad *corpus*
- quoad *totum conjunctum*

creatura . . . . . ut ejus *vestigium*

intellectus . . . . ut ejus *imago*

anima justa. . . ut ejus *similitudo*.

ascendit in Deum
- per *vestigium*
- per *imaginem*
- per *similitudinem*.

III. PARS

IN QUA DE CORRUPTELA PECCATI AGITUR

CAPUT I.

De origine mali in communi.

(Peccatum est defectus, — non habens causam efficientem, sed deficientem: — est corruptivum modi, speciei et ordinis: — est a voluntate, — et in voluntate).

Praedeterminatis igitur breviter ([a]) aliquibus de Trinitate Dei et creatura mundi, restat nunc aliqua ([b]) breviter tangere de corruptela peccati. De qua tenendum est ([c]) in summa, quod peccatum non est essentia ([d]) aliqua (I), sed defectus et corruptela *(August. de nat. mali, c. 4.)*, qua scilicet corrumpitur modus, species et ordo in voluntate creata; ac per hoc peccati corruptio est contraria ipsi bono, non tamen habet esse nisi in bono, nec ortum trahit nisi a bono. Quod quidem bonum est liberum arbitrium voluntatis, et ipsum nec est summe malum, cum possit velle bonum, nec summe bonum, cum possit declinare in malum.

(a) Igitur breviter *om. ed.* 1484.
(b) Aliqua *om. ibid.*
(c) Est *om. ibid.*
(d) Natura *ibid.*

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia primum principium cum sit ens a seipso, non ab alio ([e]), necesse est, quod sit ens propter seipsum, ac per hoc summe bonum, nullum prorsus habens defectum. Non est igitur ([f]) aliquid, nec esse potest, quod sit primum et summe malum; quia principium primum dicit summum complementum, et summe ([g]) malum dicit defectum permaximum. Quoniam ergo primum principium, ut summe ens et completum, nec in essendo nec in operando deficere potest; nec ([h]) summe malum est, nec aliquod malum est, nec aliquo modo malum principiare potest; quia tamen omnipotens est, potest bonum de non esse

(e) Seipso non alio *ibid.*
(f) Peccatum *add. ibid.*
(g) Summum *ibid.*
(h) Quia nec *ibid.*

(I) De Manichaeorum dualismo vide superius *part. II. cap. I. n. II.*

in esse deducere, etiam sine adminiculo alicuius materiae. Quod et fecit ([i]), cum creaturam finxit, cui dedit esse, vivere ([j]), intelligere et velle. Quae quidem, quia a summo bono fuit secundum triplicis causae habitudinem, oportuit, quod haberet in sua substantia et voluntate modum, speciem et ordinem. Nata ergo fuit agere opera sua a Deo, secundum Deum et propter Deum; et hoc secundum modum, speciem et ordinem sibi insitum. Sed quia de nihilo fuit et defectiva, potuit deficere ab agendo propter Deum, ut scilicet aliquid faceret propter se, non propter Deum; ac per hoc nec a Deo, nec secundum Deum, nec propter Deum: et hoc est peccatum ([1]), quod est modi, speciei et ordinis corruptivum ([2]). Quod, quia defectus est, non habet causam efficientem, sed deficientem ([3]), videlicet defectum voluntatis creatae ([4]). Quia vero corruptio est, et non nisi boni ([5]), et omnis corruptio in re corruptibili est, ideo non nisi in bono est ([6]); ac per hoc cum voluntas libera corrumpat in seipsa modum, speciem et ordinem ([7]), deficiendo a vero bono ([8]), peccatum omne, in quantum huiusmodi, est a voluntate, sicut a prima origine ([9]), et est in voluntate, sicut in proprio subiecto ([10]); quod quidem facit voluntas, quando sua defectibilitate, mutabilitate et vertibilitate, spreto bono indeficiente et incommutabili, inhaeret ([k]) bono commutabili ([11]). Ex quibus colligitur, quod peccatum non est appetitio malarum rerum, sed desertio meliorum; et ideo in appetitu voluntatis est modi, speciei et ordinis corruptivum, ac per hoc adeo voluntarium *(Aug. de vera relig. c. 13)*; quod si non est voluntarium, iam non est peccatum ([12]). His autem praeintellectis, manifeste cadit impietas Manichaeorum, ponentium summum ([l]) malum omnium malorum principium primum *(Aug. de morib. Manich. l. 2. c. 2. seq.)*. Apparet etiam, quae sit mali origo, et quid mali subiectum.

([i]) Quod etiam *ibid.*
([j]) Et intelligere *ibid.*
([k]) Inhaesit *ibid.*
([l]) Summe ABC DEFH.

AD CAPUT I.

([1]) « Potest peccatum considerari formaliter, prout dicit privationem, et materialiter, prout substernit sibi aliquam actionem. Habet ergo formales diffinitiones. » *Centiloq. p. 1. sect. 3.* Cfr. quoque *2. dist. 35. dub. 6.*

([2]) « Creatura quaelibet, quantumcumque modica, comparari habet ad Deum secundum triplex genus, causae scilicet efficientis, formalis et finalis: et sic habet modum, speciem et ordinem. Creatura vero rationalis non solum habet modum, speciem et ordinem, prout est natura quaedam, sicut ceterae creaturae, verum etiam prout est voluntate libera. Voluntas autem nostra quando habet modum, speciem et ordinem, tunc est bona. Tunc autem habet haec tria, quando in operando continuatur virtuti divinae, ut principio moventi: conformatur ei, ut regulae dirigenti: unitur ei, ut fini quietanti. In primo est modus, in secundo est species, in tertio ordo attenditur secundum

triplex genus causae. Quandocumque vero quis peccat mortaliter, discontinuatur necessario a Deo, tanquam a principio movente, quia Deus nunquam movet ad peccatum: discordat a Deo, tanquam a regula dirigente: elongatur et deordinatur a Deo, tanquam a fine quietante, ponens creaturam finem sui. Et sic malum culpae privat, et corrumpit haec tria inseparabiliter, et aequaliter, non tamen totaliter in rationali creatura, in quantum est agens voluntarie et libere, ultra alias creaturas. ». *Centil. p. 1. sect. 1.* Vide etiam *2. dist. 35. a. 2. 9. 1.* et *De tribus tern. pecc. infam. per integrum.*

(3) « Quaelibet creatura vertibilis est per naturam, si sibi relinquatur. Si quaeritur causa hujus, dicendum, quod hujus versionis cum sit defectus purus, non est reddenda causa efficiens, vel reducens in non esse, sed solum deficiens. Propter quod notandum, quod natura dicitur naturalis origo. Origo autem creaturae est ex nihilo, et est ex suis principiis: secundum hoc dupliciter dicitur aliquid ipsi creaturae naturale, vel quia inest ei ex eo, quod est ex nihilo, vel quia inest ei ex eo, quod est ex suis principiis. Et quia nihil nullius est causa efficiens, sed deficiens; ideo proprietates, quae insunt creaturae, ratione eius quod est ex nihilo, non sunt positiones, sed defectus, nec sunt a virtute, sed a defectu virtutis, nec habent causam efficientem, sed deficientem; et tales sunt vanitas, instabilitas, vertibilitas. Si ergo quaeritur, a quo est vertibilis creatura, dico quod non ab aliquo efficiente, sed per defectum in seipsa. Secundum autem quod naturale dicitur inesse rei per propria et intrinseca principia, sic non dicuntur naturaliter inesse privationes, vel defectus, sed habilitates: et ideo hoc modo accipiendo naturale, nulla creatura est vertibilis in non esse; nec tamen dicitur invertibilis naturaliter, quia naturale est in quod potest natura; sed principia rei non possunt in rei conservationem, nec in conservationem sui; et ideo invertibilitas non est hujus modi naturalis. Nec tamen est contra naturam, imo est ei consona; quia omnis natura appetit salvari, quamvis ex se non possit, et maxime illa creatura, quae appetit beatificari; et haec est illa, quae ad Dei imaginem facta est. Et quia desiderium naturae non est frustra, ubi deficit natura, supplet Dei gratuita influentia. Et sic patet, quod vertibilitas inest per naturam, sed invertibilitas per gratiam. *1. dist. 8. p. 1. a. 2. q. 2. ad num. 6. 7. 8.*

(4) « Malum est a voluntate, ut deficiente, sive notetur defectus praeambulus, qui est naturalis defectibilitas, sive annexus, qui est poena, quae a culpa nunquam separatur, sive ipse effectus informans et denominans, qui est ipsa culpa. » *2. dist. 34. a. 1. q. 2.*

(5) « Peccatum corrumpit, et aliquo bono privat. Cum enim per peccatum fiat animae deformatio et obscuratio, nec possit intelligi aliquid deformari vel obscurari sine amissione alicuius luminis et pulchritudinis, necesse est intelligi per peccatum aliquod in nobis bonum corrumpi. Ad quod intelligendum, notandum est, quod peccatum non est qualiscumque privatio nec cuiuscumque boni, nec in quacumque creatura reperta, sed peccatum, sive culpa, privatio est iustitiae. Justitia autem, ut dicit Anselmus, est rectitudo voluntatis. Voluntas autem est in sola rationali creatura, ac per hoc et iustitia; et sicut iustitia est voluntatis rectitudo, sic culpa, quae iniustitia est, est voluntatis obliquatio. Sicut igitur per obliquationem fit declinatio a rectitudine, et quaedam rectitudinis exterminatio; sic in culpae commissione fit in anima quaedam rectitudinis ademptio, sive corruptio. Et est attendendum quod, cum ad rectitudinem voluntatis tria concurrant, scilicet ipsa potentia rectitudinabilis, et ipse habitus rectitudinis, et ipsa habilitas media, peccatum non corrumpit ipsam potentiam, secundum quod potentia est, nec simpliciter, nec secundum quid; ipsum vero habitum rectitudinis simpliciter tollit; ipsam vero habilitatem mediam quodam modo corrumpit, et quodam modo relinquit: ergo potentiam nec diminuit, nec aufert, justitiam simpliciter tollit, habilitatem vero mediam diminuit, dum homo per peccatum minus et minus redditur ad rectitudinem iustitiae habilis, secundum quod linea, quae magis et magis curvatur, minus est habilis ad dispositionem rectitudinis. » *2. dist. 35. a. 1. q. 1.*

(6) « Malum omnino a bono separatum non

potest esse, quia malum fundatur in bono. » *2. dist. 34. a. 2. q. 1.* — « Omnis actio, quantumvis peccato substrata, est a Deo, cum ipsa sit ens, et a causa bona procedat » — « Circa istam quaestionem fuerunt diversae positiones adeo magnorum virorum, et adeo rationabiles, ut nec Magister ausus fuerit diffinire, quae earum magis contineat veritatem. Attamen, quia per multam discussionem dubia ducuntur ad manifestationem, nunc communiter tenetur, quod illa opinio verior sit, quae dicit, quod omnis actio, sive substrata peccato, sive non, secundum id, quod est actio, est a Deo: nec immerito, quia illud oportet ponere, si pensetur eminentia divinae potentiae et indigentia potentiae creatae. Quia enim Deus est causa primordialissima; ideo est influentiae maximae in causas secundas, et adeo magnae influentiae, ut nec modicum, seu quantumcumque parum, dum tamen aliquo modo sit ens, procedat ab aliqua causa creata, nisi cooperante divina potentia. Omnis etiam potentia creata, quantum est de se, defectiva est, nec est pure activa; ergo quantumcumque faciat modicam operationem, necesse habet adiuvari ab ea potentia, quae est actus purus, propter omnimodam impermixtionem cum materia, et quae sola sibi sufficit, nullo modo indigens adiuvari a causa alia. Et ideo haec positio, quae dicit omnem actionem esse a Deo, secundum quod actio est, absque omni ambiguitate tenenda est. Unde Anselmus in libro de concordia praedestinationis et praescientiae: Omnis qualitas, et omnis actio, et quidquid habet aliquam essentiam, a Deo est, a quo est omnis iustitia, et nulla iniustitia. Facit igitur Deus omnia, quae iusta, vel iniusta voluntate fiunt, idest bona opera, et mala. In bonis quidem facit quod sunt, et quod bona sunt; in malis vero facit quod sunt, sed non quod mala sunt. Et iterum ibidem: Omnes actiones, et omnes motus facit Deus, quia ipse facit res, a quibus, et ex quibus, et per quas, et in quibus fiunt; et nulla res habet ullam potentiam volendi, aut faciendi, nisi illo dante; ipsum quoque velle (quod aliquando iustum est, aliquando iniustum), inquantum est, bonum est, et a Deo est. Non esse vero bonum, non est quid, nec a Deo est. » *2. dist. 37. a. 1. q. 1.*

(7) « Omne peccatum corrumpit circa voluntatem haec tria, modum, speciem et ordinem simul et inseparabiliter. » — « Modus, species et ordo, quae sunt conditiones bonae voluntatis, per quodlibet peccatum aequaliter, non modo inseparabiliter corrumpuntur. » — « Modus species et ordo, qui attenduntur secundum habilitatem ad bonum, in voluntate nunquam possunt per peccatum corrumpi totaliter. » *2. dist. 35. a. 2. qq. 1. 2. 3.*

(8) « Aliquod malum contrariari alicui bono dupliciter potest intelligi. Aut in se, et secundum formam, aut in suo effectu, et in operatione. Primo modo malum non potest contrariari summo bono, cum illud sit bonum per essentiam, cui nihil omnino est contrarium. Secundo vero modo quodam pacto potest contrariari, et quodam pacto non. Nam dupliciter potest aliquis repugnare alicui in suo effectu, aut quia repugnat ex parte virtutis ipsius agentis, aut quia repugnat ex parte idoneitatis ipsius suscipientis. Primo modo nihil potest repugnare Deo in suo opere, quoniam virtus Dei omnipotentissima est; et ideo nullum potest invenire obstaculum. Secundo modo subdistinguendum est, quia nocumentum inferre effectui, hoc potest esse dupliciter, aut simpliciter et universaliter, aut in parte. Primo modo nihil potest contrariari Deo in opere suo. Tantus enim est, et talis ordo universitatis, quem ei Conditor dedit, ut a nullo possit malo perturbari, secundum quod in pluribus locis vult Augustinus *(lib. 3. de lib. arb. c. 12. et seq. tribus; et 11. de Civit. Dei c. 18. et seq.)* Ultimo vero modo aliquid potest repugnare Deo in effectu suo, quia per malum bene contingit aliquem Dei effectum reddi minus habilem ad susceptionem divinae influentiae, ad obtentum perfectionis et beatitudinis, ad quem ordinatur ex sua primaria conditione. Et sic patet, quod uno modo malum potest dici contrariari Deo in suo effectu.... aliis vero modis non. » *2. dist. 35. a. 1. q. 3.*

(9) « Malum culpae, de quo est hic sermo, quod quidem consistit circa rationalem creaturam, tripliciter potest circa ipsam consistere, et considerari. Aut quantum ad exteriorem effectum, aut quantum ad interiorem, aut quantum ad habitum. Malum enim, sive

peccatum, dicitur aliquando actus exterior, aliquando actus interior, aliquando habitus. Unde actus furandi est malus, et voluntas furandi in actu est mala, et habilitatio sive habitualis affectio ad furandum est mala. Secundum igitur quod malum dicitur opus exterius, sic nec est primum in genere entis, nec in genere mali, quoniam actus exterior causatur ab actu interiori, et malitia actus exterioris a malitia voluntatis interioris. Secundum autem quod malum dicitur malus habitus, similiter nec est primum in genere entis, nec in genere mali. Nam malus habitus a malo actu causatur, quia enim mala facimus, mali sumus. Secundum autem quod malum dicitur malus actus interior, sic potest esse primum in genere mali, sed non in genere entis. In genere mali potest esse primum, sicut patet in prima deordinatione voluntatis Luciferi, ante quam nulla praecesserat malitia, nec tamen potest esse principium in genere entis. Actus enim omnis a potentia procedit, et posterior illa est, sicut effectus est posterior causa. Et quoniam potentia illa bona est, et de genere bonorum, patet quod malum originem habet a bono.» *2. dist. 34. a. 1. q. 1.*

(10) « Peccatum est corruptio consistens circa voluntatem, et ejus actum, cum sit obliquatio a rectitudine iustitiae: voluntas autem in actu suo est instrumentum seipsum movens. Unde quando voluntas ad aliquid movetur libere, si moveatur, vel afficiatur inordinate, illa inordinatio respicit et voluntatem moventem et voluntatem motam (Anselm. *lib. de concor. praescien. et lib. arb. long. ant. fin.):* quia voluntas, dum inordinate afficitur, inordinate movet, et inordinate movetur. Quoniam igitur culpa, prout consideratur in actu, nihil aliud est, quam motus voluntatis inordinatus, et ad illum motum concurrit actio, et passio, non tantum est corruptio actio, imo etiam corruptio passio. Nam et inordinatio, qua anima se deordinat, et inordinatio, qua anima deordinatur, utraque est culpa differens comparatione, una tamen per essentiam. Et quia quales sunt actus, tales sunt habitus, maxime cum habitus generantur ex actibus, sicut est in genere malorum habituum; hinc est quod deformitas, vel privatio in voluntate relicta et habet in se aliquid correspondens actioni, et aliquid correspondens etiam passioni. Nam voluntas, dum peccat actualiter, efficitur inhabilis, et in quantum habet rationem moventis, et in quantum habet rationem moti: et ita culpa considerata ut in habitu, et inquantum remanet in anima post actum peccati, et est corruptio, sive privatio correspondens actioni, et est corruptio, sive privatio correspondens passioni. Et sic eadem culpa est corruptio, sive privatio boni, non solum active, sed etiam passive dicta, secundum veritatem loquendo; secundum appropriationem vero corruptio illa, inquantum est active intellecta, tenet mere rationem culpae, inquantum vero passive dicta, tenet rationem poenae. Quia inquantum est active dicta, tenet rationem voluntarii, inquantum vero passive, rationem involuntarii; nec ista sunt incompassibilia circa eamdem actionem et motum. Nam expresse videmus, quod in eadem actione corporali una et eadem actio et delectat et laedit, et per consequens contristat; sicut cum scabiosus scalpendo cutem suam dilaniat, et dilaniando delectatur, et dilaniando etiam laeditur, quod unum placet, et reliquum displicet. Similiter et in eadem actione spirituali est aversio ab incommutabili bono, et conversio ad commutabile bonum; et conversio placet, et aversio displicet. Sic in proposito intelligendum est, quod eadem culpa potest dici active et passive; prout tamen active dicitur, proprie tenet rationem culpae, inquantum vero passive, tenet rationem poenae. Concedendae sunt igitur rationes ostendentes; quod aliqua corruptio passio, utpote illa, quae est rectitudinis privatio, culpa est. » *2. dist. 35. a. 1. q. 2.*

(11) « Id, quod est malum, est secundum intentionem etiam sub ratione mali simpliciter, sed ut bonum sibi; nam ut malum simpliciter et sibi, id nemo intendere potest. » *2. dist. 34. a. 1. q. 3.*

(12) « Malum, secundum Augustinum *(lib. 1. Enchir. ad Laur. c. 11. ac seqq. 3; ac lib. 1. de nat. bon. c. 4)*, non est natura aliqua, sed privatio boni, mali nomen accepit. Manichaeus non potest intelligere malum esse privationem, sed ponit naturam esse aliquam; ideo

necesse habet ponere mali principium, et sic duo principia, cum mali non possit esse principium nisi malum, inquantum tale; bonum vero est diffusivum sui. Cum enim unitas sit indivisio entis, veritas indivisio entis et esse; bonitas addit adhuc super hoc, quia est indivisio entis, et esse, et agere, et illud agere est se se diffundere et communicare. Deus autem omne quod agit, agit a se, secundum se, et propter se; quia agit a se, dat modum: quia secundum se, dat speciem: quia propter se, dat ordinem, quia omne bonum habet modum, speciem et ordinem; horum autem privatio est malum. Cum autem causa sit tantum agens, ut Deus; et tantum acta, ut irrationabilia; et agens et acta, ut rationabilis creatura; horum privatio in causa tantum agente non potest esse; in causa tantum acta potest esse, et est, sed sine culpa; in causa vero agente et acta est cum culpa, quia si deficit, hoc est ex culpa sua, cum possit suam actionem ordinare, et ab ordine pro sui libertate arbitrii deficere. Creatura enim rationalis et a Deo est, et de nihilo est; quia est a Deo, est ipsius imitativa, et imitando Deum in actione sua, si agit a Deo, et secundum Deum, et propter Deum, ut constituat Deum suae actionis principium, exemplar et finem; tunc ejus actio bona est, habens modum, speciem et ordinem. Quia vero de nihilo est, potest ab his deficere, et hoc facit, cum se nimium diligit, ut quando debet constituere Deum finem, et agere propter Deum, constituat propter se, et a se, et sic deficit ab ordine rectae actionis; et talis defectus est malum causatum a propria reputatione et proprio amore. Habemus igitur quid sit malum, quia defectus modi, speciei et ordinis: unde sit, quia a voluntate deficiente: et quare in sola creatura rationali utente libertate arbitrii, propter quam potest a recto ordine obliquari. » Supplem. *vol. 1. Serm. de Semin. n. 42.*

CAPUT II.

De primorum parentum tentatione.

(Deus debuit permittere hominem tentari. — Diabolus volebat et sciebat hominem tentare, — et, Deo permittente, potuit. — Dispensationis divinae fuit et assumptio speciei serpentinae in tentando, — et tentatio de praecepto disciplinae: — versutiae diabolicae fuit tentationis processus).

Ad intelligendum autem, qualiter corruptela peccati intravit in mundum, considerare oportet lapsum primi parentis, traductionem culpae originalis, et ortum sive radicem peccati actualis. Circa lapsum igitur primi parentis haec tria nobis occurrunt consideranda, scilicet tentatio diabolica, culpa commissa et poena inflicta. Haec igitur de tentatione sunt tenenda, videlicet, quod cum Deus hominem condidisset ([a]) in felicitate paradisi in sexu duplici, scilicet virili et muliebri; diabolus invidens homini, assumpta specie serpentina (I), aggressus est mulierem, primo quaerendo: *Cur praecepit vobis Deus, ne comederetis?* secundo asserendo, dicens: *Nequaquam moriemini:* tertio

(a) Sed *add. ed.* 1481.

(I) Ophitae obscuri nominis haeretici saec. II. serpentem Evae deceptorem adorabant, utpote qui, ut ipsi ajebant, nobis initium fuit scientiae boni et mali. Manichaei quoque, teste S. Augustino (*lib.* 15. *contra Faustum c.* 9.), serpentem commendabant, imo, ipsum Christum fuisse effutiebant.

promittendo: *Eritis sicut dii, scientes bonum et malum (Gen. 3. 1. seqq.)*; volens ista tentatione deiicere mulierem infirmiorem, et per illam postea prosternere sexum virilem; quod et fecit, Domino permittente (I).

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia sicut primum principium est potentissimum in operando, sive in ([b]) producendo; sic etiam est rectissimum in gubernando; et ideo sic res, quas condidit, administrat, ut eas agere proprios motus sinat. Quoniam igitur homo sic factus erat, ut per victoriam pugnae perveniret ad praemium quietis aeternae, licet Deus sciret hominem tentationi succumbere, debuit tamen hominem permittere tentari ab eo, qui sciret, posset et vellet ([1]). Quoniam ergo diabolus, qui prius erat sciens et rectus, per superbiam cadendo, factus est versutus et invidus ([2]); ideo per invidiam tentare volebat, et per astutiam sciebat; et ideo tentavit iuxta quod potuit, et Deus permisit. Quod igitur in tentando speciem serpentinam assumpsit ([3]), hoc ([c]) dispensationis divinae fuit, ut non solum deprehendi eius versutia posset, verum etiam ut ex illa effigie versutia diabolica in tentando cunctis filiis Adae innotescere posset ([4]). Rursus, quia tentavit de praecepto disciplinae, hoc similiter fuit dispensationis divinae, ut sive vinceretur, sive vinceret, cunctis innotesceret meritum obedientiae sive demeritum inobedientiae. Quod autem incepit a muliere, hoc fuit versutiae suae, quia facilius est deiicere ([d]) minus fortem ([5]). Unde et versutia hostis ex infirmiori parte aggreditur civitatem. Similiter modus, quo in tentatione processit, maximae versutiae fuit, quia experiendo, impellendo et alliciendo processit. Experientiam enim sumpsit in interrogatione, impulit in assecuratione, allexit autem in promissione. Primo enim interrogavit de ([e]) causa mandati, ut rationem duceret ([f]) in dubium. Secundo autem, dubitatione habita: *Ne forte moriamur (Gen. 3. 3)*, assecuravit ([g]), ut irascibilem duceret in contemptum. Tertio promisit, ut concupiscibilem duceret in appetitum; et sic his tribus modis libertatem arbitrii traheret ad consensum, quae facultas est rationis et voluntatis, complectens nihilominus tres praedictas vires, scilicet rationalem ([h]), irascibilem et concupiscibilem; respectu quarum diabolus allexit mulierem per triplex appetibile, scilicet per scientiam, quae est appetibilis rationali, per excellentiam ad modum Dei ([i]), quae est appetibilis ira-

(b) In *om. ibid.*

(c) Hoc *om. ibid.*

(d) Devincere *ibid.*

(e) Et de *ibid.*

(f) Induceret A EFG.

(g) Coassecuravit *ibid.*

(h) Rationabilem *ibid.*

(i) Ad modum Dei *om. ibid.*

(I) Zuinglius et Calvinus autumarunt Deum voluisse ac decrevisse protoparentum lapsum; et idcirco non tantum permissione, verum etiam voluntate et ordinatione Dei fuisse tentatos.

scibili, per suavitatem ligni, quae est appetibilis concupiscibili; et sic tentavit omne, quod erat in muliere tentabile, per omne illud, per quod (j) poterat in tentationem induci, quod est triplex appetibile mundi, scilicet secundum concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum et superbiam vitae *(1. Jo. 2. 16.)*; secundum quae tria attenditur omnis tentationis origo, sive a mundo, sive a carne, sive a diabolo.

(j) Per restitui ex edit. Arg.

AD CAPUT II.

(1) « Etsi ipsa divina operatio non indigeat approbatione pro eo, quod quidquid Deus facit, bene facit, et recte facit, verumtamen ad excitandam devotionem in mente fidelium, et compescendam rabiem in ore blasphemantium, et Deum in suis operibus inculpantium, quadruplex potest ratio assignari, quare Deus fecit talem hominem, ut possit ab adversario expugnari. Et prima est manifestatio divinae potentiae. Voluit enim Deus ostendere homini, quia sicut sine eo factus non fuerat, ita nec sine ipso persistere poterat. Ut igitur homo nosset quod divinum posse non solummodo est omnis potentiae causativum, sed etiam conservativum, et quod ipsum solum est quod non potest deficere, nec expugnari; ideo placuit sibi creaturam rationalem facere vertibilem et expugnabilem, nec ipsam confirmare quousque experimento disceret quod ipse solus est, in quo non cadit non posse. Secunda ratio est manifestatio divinae sapientiae; majoris enim sapientiae est ostensivum scire ordinare bona cum malis, et eligere bona ex malis, quam ordinare solum bona cum bonis: et ideo, cum non deceret eum ibi mala facere, debuit talem facere creaturam, quae posset in operando deficere, et malum committere, ut Deus mala illa ordinando suam sapientiam declararet. Tertia ratio sumitur ex manifestatione divinae misericordiae, quae potissime manifestata est, cum Unigenitum Filium suum traderet ad liberationem servi. Quarta ratio sumitur ex manifestatione divinae justitiae, quae potissime manifestatur in hoc, quod Deus retribuit unicuique secundum opera sua, praecipue in aeterna punitione malorum: haec autem retributio et punitio, et praefata misericordiae liberatio non esset, nisi Deus creaturam rationalem, et praecipue hominem in statu vertibilitatis fecisset, et ita potentem impugnari et expugnari: et ideo congruum fuit Deum hominem in statu tali facere ». *2. dist. 23. a. 1. q. 1.*

(2) *2. dist. 21. a. 1. q. 1.*

(3) *2. dist. 21. dub. 1.*

(4) « Cum diabolus tentare non potuerit, nisi eo quo permissus est modo, divina sapientia illum permisit tentare hominem in effigie animalis bruti, non cujuscumque, sed serpentis: sic enim exigebat congruentia ordinis respectu tum operis, tum finis, tum etiam divini judicii ». — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod modus ille tentandi non tantum fuit ex diabolica electione, sicut dicit Augustinus *(11. de Gen. c. 3.)*, sed etiam ex divina permissione; non enim licuit diabolo tentare omni modo, quo vellet et posset, sed eo modo, quo Dominus permitteret. Concessit autem divina sapientia, quae omnia ordinat et gubernat et permittit, quod diabolus tentaret hominem in effigie animalis bruti, et non cujuscumque, sed serpentis: sic enim exigebat congruentia ordinis. Quod enim homo tentaretur a diabolo in effigie bruti animalis, congruum erat, tum respectu operis, tum respectu finis intenti, tum etiam respectu divini judicii. Respectu operis, quia homo natus est inclinari ad bonum, ut nunc, maxime ex parte sensibili et brutali; et ideo congruum erat ipsum tentari in effigie animalis bruti. Respectu finis intenti similiter congruum erat, quia ad hoc ordinabatur tentatio, ut homo efficeretur similis animali bruto, cum, contempto bono incommutabili, adhaereret bono com-

mutabili, et ibi quiesceret; et ideo ad haec insinuandum, in specie animalis bruti debuit tentari. Respectu divini judicii etiam congruum fuit, quoniam Dominus iustus et fidelis non permittit hominem tentari ultra, quam possit. Et ideo sic patitur diabolum in tentatione latere, ut nihilominus possit ab homine deprehendi; et ideo non passus est, quod diabolus hominem tentaret omnino in specie consimili, et per hoc non in specie, vel effigie humana, sed potius brutali. Triplex igitur congruentia ordinis exigebat, ut homo a diabolo in brutali effigie tentaretur. Hac etiam triplici congruentia exigente permissus est homo tentari a diabolo, non in quolibet animali bruto, sed in serpente. Primum ratione operis: quia enim tentatio fiebat per suggestionis ingressum, quae intrat ad cor ad modum serpentis, et ibi virus peccati diffundit, ex quo homo habet spiritualiter mori; ideo ut exterior effigies operi responderet interiori, congruum fuit hominem a diabolo tentari in effigie serpentis, cujus est serpere, et venenum diffundere, et diffundendo hominem interimere. Respectu etiam finis intenti congruum erat: quia enim intendebat diabolus faciem hominis et caput, et superiorem mentem convertere deorsum, et totum prosternere, et sic prosternendo ad malum finem deducere, proponendo sibi praemium aliquod delectabile; ideo permissus est tentare in serpente, qui secundum totum corpus suum habet terrae in suo incessu adhaerere. Congruum etiam erat respectu divini judicii: quia enim ex illa tentatione divino iudicio inter tentatum et tentantem debebat inimicitia exoriri; ideo tentatio hominis in serpente debuit fieri, quem post lapsum maxime exhorret, et qui maxime sua calliditate insidiatur hominem laedere. Et sic patet multiplex congruentia, quare diabolus permissus est hominem tentare in effigie serpentina ». *2. dist. 21. a. 1. q. 2.*

(5) « Non est dubitandum, quin tentatio diaboli a muliere inchoaverit, et per eam pervenerit ad virum. Ratio autem hujus sumitur ex parte sapientiae Dei, et ex parte astutiae diaboli. Ex parte sapientiae Dei; Dominus enim tali ordine permisit diabolum tentare, tum propter viri exercitationem, tum etiam ne mulier haberet excusationem, tum etiam propter eruditionem nostram. Propter viri exercitationem, quia ipse adeo fortis erat, et spirituali mente praeditus, quod non solum poterat resistere serpentis tentationi, sed etiam suggestioni mulieris; et ideo fortiori tentatione permissus est tentari. Propter mulieris vero removendam excusationem primo debuit ab ipsa tentatio incipere; nam si vir primo peccasset, cum vir sit caput mulieris, et dominetur ei, non esset multum mirandum, si mulier ei consentiret; imo magnum haberet excusationis colorem. Propter nostram eruditionem etiam hoc permissum est. In illo enim modo tentandi sensibili cognoscimus nos modum et progressum tentationis invisibilis; et sicut ille a serpente venit ad virum mediante muliere, sic iste a sensualitate pervenit ad superiorem portionem rationis mediante inferiori. Ex parte similiter astutiae diaboli potest sumi ratio. Diabolus enim attendebat mulierem esse minoris sapientiae, et debilioris constantiae, et importunioris adhaerentiae. Quia minoris sapientiae, erat facilior ad seducendum; et ideo diabolus seductor per eam voluit sibi facere transitum ac viam. Quia debilioris constantiae, facilior erat ad pervertendum; et ideo diabolus expugnator aggressus est hominis civitatem ex ea parte, ex qua erat aditus minus munitus. Quia vero importunioris erat adhaerentiae, cogitavit diabolus, quod si ipsa primo vinceretur, non quiesceret, quousque perverteret virum. Unde dicitur de muliere, quod *laqueus est venatorum, et sagena cor ejus, vincula sunt manus illius (Eccle. 7. 27)*. Propterea diabolus astutus impulsor incepit a sexu foemineo. Et sic patet quod, sicut dicit Scriptura, per omnem modum congruum fuit tentationem incipi a muliere: tum quia hoc diaboli astutia expetebat: tum quia hoc divina providentia disponebat ». *2. dist. 21. a. 1. q. 3.*

CAPUT III.

De primorum parentum transgressione.

(Mulier assensum praebuit tentatori, — et illexit virum. — Transgressio utrique fuit communis, — sed alia ex causa. — In utroque fuit deordinatio a summo usque ad imum.)

De culpa vero primorum parentum sunt haec tenenda, scilicet quod mulier assentiens tentationi diabolicae, appetiit scientiam et excellentiam ad modum Dei. Appetiit nihilominus experiri suavitatem ligni vetiti, et tandem incidit in transgressionem mandati. Nec his (a) contenta, offerendo fructum ligni vetiti, induxit virum, qui nolens suas delicias contristare, mulierem non corripuit, sed potius consensum praebuit male suadenti, et (b) oblatum pomum gustando, effectus est transgressor divini praecepti.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum a primo principio, ut praedictum fuit, datus esset homini duplex sensus et appetitus respectu duplicis libri, et respectu duplicis boni, ut secundum libertatem arbitrii homo posset ad utrumque converti; mulier, audita suggestione serpentis exteriori, non recurrit ad librum interiorem, qui legibilem se praebet recto iudicio rationis, sed potius sensum suum circa exteriorem librum tenuit, et circa exterius bonum negotiari coepit. Et quia sensus eius non accessit usque ad verum infallibile, appetitus eius converti coepit ad bonum commutabile. Appetiit igitur, quod diabolus promisit, et ideo consensit, ut faceret, quod suggessit. Appetendo igitur excellentem scientiam, erecta est in superbiam (c), hoc ipso illecta est ad gulam; ac per hoc tertio prostrata est per inobedientiam.

Primum fuit in mente, secundum in sensualitate, tertium in opere (d) (1). Et sicut tentatio, ab inferiori incipiens, pervenit usque ad summum, quia ab auditu per appetitum pervenit (e) ad consensum (f); sic e converso deordinatio, a superiori incipiens, pervenit usque ad imum, et fecit unum peccatum consummatum, quod in humana natura est omnis peccati initium et origo malorum. Nam mulier illecta illexit virum, qui similiter ad librum exteriorem conversus, et ad bonum commutabile, nimis appretiando mulieris consortium et suae societatis solatium, nec mulierem voluit corripere, nec proprias delicias contristare. Et quoniam debuit eam corripere, et non corripuit; idcirco imputatur ei peccatum mulieris. Quia vero noluit suas

(a) Hoc ABCDEFG *et editt. Arg.Aug.Nor. et* 1484.

(b) Et *om. ibid.*

(c) *Post* superbiam *in edit. Rom. repet.* erecta in superbiam, *quae verba bene om.* in ABEGHK *et editt. Arg. et Nor.* Erecta est et erecta in superbiam, hoc ipso etc. *ed.* 1484.

(d) Operatione *ed.* 1484.

(e) Venit ABCDEFGH *et editt. Arg.Aug.Nor.*

(f) Ad gustum sive ad consensum *ed.* 1484.

delicias contristare a se repellendo mulierem, incepit [g] nimium diligere seipsum, ac per hoc recedens a divina amicitia, incidit in gulam et inobedientiam [2].

Fuit ergo transgressio praecepti utrique communis, licet ex alia et alia causa, quia non vir, sed mulier fuit seducta *(1. Tim. 2. 14)*: in utroque tamen, scilicet viro et muliere, fuit deordinatio a summo usque ad imum [3]; quia primo in mente fuit [h] sive in [i] ratione, deinde in sensualitate, et postremo in opere. Ideo [j] enim uterque prostratus fuit per inobedientiam, et illectus per gulam, quia uterque erectus fuit in superbiam. Mulier quidem appetendo et ambiendo, quod nondum acceperat, vir autem nimis amando et appretiando. quod iam habebat: unde mulier manducando credidit sublimari, Adam vero existimans se aliquid magnum et Deo carum, minus graviter credidit se puniendum [4]. Nondum enim expertus fuerat rigorem divinae iustitiae et severitatis [5]. Et sic uterque, dum inordinate erexit se supra se, cecidit miserabiliter infra se, a statu scilicet innocentiae et gratiae ad statum culpae et miseriae.

(g) Coepit *ibid.*
(h) Fuit *om.* ABCDEFGH *et editt. Arg. Aug. Nor. Ven. et* 1484.
(i) In *om. ed.* 1484.
(j) Ideoque *ibid.*

AD CAPUT III.

(1) *2. dist. 22. a. 1. q. 1.*

(2) « Vir in appetibili et principali motivo non fuit conformis mulieri transgrediendo, licet esset ei conformis in transgressione mandati divini; uterque enim inobediens fuit, sed aliter vir quam mulier ad inobedientiae culpam prolapsus est. Non enim vir pomum comedit propter appetitum excellentiae in sui assimilatione ad Deum, nec propter appetitum sufficientiae in multorum cognitione, nec propter appetitum suavitatis in cibi degustatione, sicut fecit mulier; fuit tamen in viro quaedam superbia, quaedam avaritia, et quaedam lascivia, per quas perductus est ad inobedientiam. Quodam enim modo superbivit, dum se nimis magni pretii esse apud Deum aestimavit, et tanti, ut propter comestionem illius cibi non incurreret gravitatem alicujus supplicii, sed de facili consequeretur veniam de offensa. Fuit etiam quaedam avaritia, dum curiose scire voluit quid sibi eveniret, dum cibum vetitum degustaret. Fuit etiam quaedam lascivia non carnalis delectationis, sed cujusdam amicabilis affectionis, qua frequenter fit, ut offendatur Deus, ne contristetur proximus; hoc autem fecit Adam, dum comedere voluit, ne suas delicias contristaret, hoc est ne mulierem offenderet. Unde et Dominus ipsum arguit, quod obedivit voci mulieris; et per hoc perductus est ad inobedientiam et transgressionem mandati Dei: et haec tria trahuntur ex verbis Augustini super Genesim ad literam. Primo enim dicit, quod non est putandum, quod homo dejiceretur, nisi praecessisset in eo quaedam elatio comprimenda. Et iterum dicit: Voluit Adam lignum vetitum experiri, cum non videret mulierem mortuam, esca illa percepta. Et iterum: Noluit eam contristare, quam credebat sine suo solatio contabescere, et a se alienatam interire. Concedendum est igitur, quod Adam non appetiit esse sicut Deus, quemadmodum mulier, sicut ostendunt rationes ad hoc adductae. Si autem dicatur alicubi appetiisse se esse sicut Deus, hoc est dictum triplici ratione. Aut quia divinum contempsit imperium, et voluntatem suam divinae praetulit jussioni, et se sibi tanquam Deo subjecit, et ex hoc Deo aequiparari vo-

luit. Aut dictum est, quia mulier de illo sumpta appetiit sicut Deus esse, et per synecdochen quod est partis attribuitur toti. Unde Sancti quod appetiit alter, frequenter loquuntur synecdochice, et attribuunt utrique. Aut potest hoc tertio modo dictum intelligi, quia ipse, cum esset mulieri praepositus, ipsam non compescuit, unde sibi imputatur culpa mulieris. Mulier autem intelligenda est appetiisse se esse sicut Deus non per omnimodam aequalitatem, sed per quandam sublimationem in dignitate supra humanum modum, quod cum vir non compescuit, imo potius ejus voluntati paruit, sibi peccatum mulieris imputatur, et voluisse esse sicut Deus refertur ». *2. dist. 22. a. 1. q. 2.*

(4) « Peccatum Adae non fuit gravissimum propter ingratitudinem majorem, neque propter libidinis intensionem, sed propter extensam in genere humano maximam laesionem ». — « Ratione ingratitudinis vir, sed ratione libidinis mulier gravius peccavit. Et ille quidem quoniam ut causa, haec vero ut occasio majus intulit damnum. Sic gravior fuit culpa viri ex parte peccantis, mulieris autem ex parte peccati ». *2. dist. 21. a. 3. q. 3;* et *dist. 22. a. 1. q. 3.*

(5) « Peccatum primorum parentum ex quadam ignorantia dicente naturalem imperfectionem, non tamen poenam, ortum habuit, cum gravitatem culpae et poenae ignoraverint, et haec fuit magis in muliere, quam in viro ». *2. dist. 22. a. 2. q. 1.*

CAPUT IV.

De primorum parentum punitione.

(Vir et mulier senserunt poenam rebellionis, — et incurrerunt poenam laboris et doloris, — mortis et incinerationis. — Mulieri poena fuit duplicata.)

De poena vero primorum parentum hoc est tenendum, videlicet quod vir et mulier statim post culpam senserunt poenam rebellionis et erubescentiae in carne; et ideo ad cooperiendum verenda fecerunt sibi perizomata. Postea vero divino iudicio vir incurrit poenam laboris et angustiae, poenam famis et indigentiae, poenam mortis et resolutionis in cinerem. Iuxta quod dicitur in Scriptura (a): *Maledicta terra in opere tuo* (*Gen. 3. 17*). Mulieri vero duplicata est poena, quia inflicta est ei (b) poenalitas multiplicium aerumnarum in conceptu, poena doloris in partu, poena quoque (c) subiectionis ad virum in convictu; ac per hoc, secundum quod apparet, satis graviter punitum fuit peccatum illud, scilicet ligni vetiti esus, licet fuerit faciliter perpetratum.

(a) Dicit Scriptura *ed.* 1481.
(b) Poena, quia inflicta est ei *om. ibid.*
(c) Quoque *om. ibid.*

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium sit providentissimum in gubernando, et rectissimum in praesidendo, nihil prorsus inordinatum dimittit in universo: et quia culpa recte ordinatur in poena (d) (convenientius enim iniustus dolet in supplicio, quam laetatus est in delicto, quoniam melius est dolere damnum salutis, quam laetari in damno aequitatis); ideo statim in primis parentibus (e) dedecus peccati subsecutum est decus iudicii, ut quod inordinatum fuit cadendo ab ordine naturae, caderet

(d) Ad poenam *ibid.*
(e) Peccantibus *ibid.*

statim in ordinem iustitiae. Hic enim duplex ordo sic cuncta complectitur, ut quod ab uno ceciderit, statim ([f]) in alteram differentiam relabatur ([1]).

([f]) Statim om. ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.

Quoniam ergo uterque parens superbiendo in mente et gustando in carne, inobediens fuit suo ([g]) superiori, iusto Dei iudicio factum est, ut sibi fieret inobediens suum inferius, et maxime quantum ad partes illas, secundum quas est coniunctio utriusque sexus, quae sunt membra virtuti generativae deservientia. Et quia hoc inerat eis non ex natura, sed ex propria culpa; ideo erubescebant, et cooperiebant se ([h]) ([2]). Rursus, quia vir, spreto summo delectabili, quaesivit in carne delectari; ideo iusto Dei iudicio inflictus est ei labor et defectus, famis et sitis.

([g]) Suo om. ed. 1484.

([h]) Se om. ibid.

Postremo, quia propter bonum carnis separari elegit a bono mentis; ideo ([i]) iusto Dei iudicio anima invita separatur a carne per mortem et incinerationem; ac per hoc, sicut Deus dederat homini, secundum ordinem naturae, corpus subiectum animae, propagabile sine libidine, vegetabile sine defectione, immutabile sine morte interveniente; sic, homine peccante, secundum ordinem iustitiae factum est, ut subtraheret cetera praedicta et infligeret opposita, ut sic culpa non remaneret impunita et inordinata, quod nequaquam pati debet divina providentia. Et quoniam peccatum a muliere exordium sumpsit; ideo poena eius debuit duplicari. Quia igitur in mente superbiens fuit, subiectionem incurrit: quia lignum ad vescendum suave vidit et appetiit, dolorem incurrit: postremo, quia fregit iugum obedientiae, incurrit vinculum et pondus multiplicis aerumnae. Et sic patet, quanto ordine divinae providentiae inflictae sunt viro poenae multiplices, et duplicatae in muliere, ut sic dedecus peccati non remaneret, seu ([j]) esset sine decore iustitiae. Tanta est enim beatitudo iustitiae, ut nemo ab ea nisi ad miseriam possit abscedere.

([i]) Ideo om. ibid.

([j]) Remaneret seu om. ibid.

Ad Caput IV.

([1]) « Differt triplex ordo in creaturis, quia per justitiam fit ordinatio remunerationum et meritorum: per sapientiam vero ordinatio partium ad se invicem: per bonitatem vero ordinatio rerum in suum finem ». *2. dist. 30. a. 1. q. 1. fund. 1.*

([2]) « Absque dubio inter ceteras potentias sensuales maxime corrupta est vis generativa. Unde, sicut communiter consuevit dici, aliae vires solummodo dicuntur corruptae; ista vero corrupta dicitur et infecta propter concupiscentiae pruritum, et vehementiam, quae residet in ipsa. Ratio autem, quare magis inficitur vis generativa, quam alia potentia, sumitur ex hoc, quod ipsa est vis non solummodo deserviens personae, sed etiam deserviens naturae. Et ideo originalis corruptio, sive vitium quod inest naturae ex cor-

ruptione personae, per prius respicit illam potentiam, quam aliam; deservit autem vis generativa naturae, in quantum per ipsam fit transfusio seminalis in prolem. Et quoniam in illo semine est radix infectionis et corruptionis; hinc est, quod illa vis, quae est illius seminis administrativa, plus habet in se de infectione et corruptione originali. Et rursus, quia potentiae generativae in nobis junctus est sensus, et potentia sensitiva respicit ipsum hominem in se, quodam modo habet vis ista deservire personae. Et quoniam inter omnes sensus tactus est maxime materialis, et apprehendens cum majori adhaerentia sensibilitatis ad sensibile, et haec maxime viget in membris genitalibus ratione multitudinis nervorum; hinc est quod modica corruptio ratione magnitudinis sensus plus inficit illam potentiam, quam inficeret aliam, et propterea maxime in ea regnat pruritus et concupiscentia. Et quia post sensum tactus sensus gustus est maxime materialis inter alios; hinc est quod inter alias vires magis sentitur inordinatio circa actum nutritivae, sive gustativae. Ex hac igitur ratione duplici una colligitur ratio sufficiens, quare anima per vitium originale plus inficitur in generativa, quam in alia potentia ». *2. dist. 31. a. 1. q. 3.*

CAPUT V.

De originalis peccati corruptione.

(Peccatum originale corrumpit hominem immediate, per privationem originalis justitiae: — mediate, in anima, per infirmitatem, ignorantiam, malitiam et concupiscentiam; — in corpore, per rebellionem, corruptionem et mortem; — in altera vita, per poenam damni, — et sensus.)

Post lapsum primi parentis dicenda sunt aliqua de traductione (a) peccati originalis. Circa quod primo considerandus est modus corruptionis, secundo modus traductionis, tertio modus curationis. Modus autem, quo genus humanum per originale peccatum corrumpitur, hic est (I). Nam quilibet per concubitum generatus, nascitur

(a) Ita BCDEF GH *et editt. Arg. Aug. Ven. et* 1484. *Cfr infra c.* 8. *init.*: Postquam autem dictum est de traductione peccati originalis. *Ed. Rom. habet*: corruptione.

(I) Triplex est error circa originale peccatum, quorum primus, quoad ejus existentiam, est Pelagianorum, alter vero quoad ejus essentiam, et tertius quoad ejus effectus sunt Lutheranorum et Jansenistarum. Ad singulos descendamus.

Cum Pelagiani, uti jam vidimus *cap. XI. part. II,* negarent Adamum a gratia elevatum fuisse, eumque in statu naturae purae, scilicet sine peccato et sine gratia conditum assererent, pronum fuit ipsis inferre eum nunquam e gratia excidisse, ideoque sibi soli per transgressionem divini mandati nocuisse, non vero suis posteris, nisi malo exemplo. Negarunt proinde ipsum peccatum propagatione transfundi, sed tantum imitatione; mortem ceterasque humanae vitae miserias defectus esse naturales, concupiscentiam autem bonum naturae censuerunt, quae omnia Adam, etsi nulla labe unquam infectus fuisset, in se fuisset expertus. Nulla insuper ipsum Adamum indiguisse reparatione, nullam dari gratiae necessitatem, nullamque vim et efficaciam in se habere sacramenta, et demum Baptismum necessarium minime esse parvulis ad alicujus peccati remissionem, sed tantum ad adoptionem filiorum Dei obtinendam, et ad jus consequendum ad caeleste regnum effutierunt. Argumentis tandem S. Augustini pressi, hominem ex lapsu Adae mortem corporalem, non tamen peccatum, contraxisse docuerunt. Porro haec tam execranda haeresis, quae totum fere catholicum systema evertit, perfrequenter

natura filius irae, quia privatus rectitudine originalis iustitiae; propter cuius absentiam incurrimus, quantum ad animam, quadruplicem poenam, scilicet infirmitatem, ignorantiam, malitiam et concupiscentiam; quae quatuor inflicta sunt propter originale peccatum. Quas sane poenas spirituales comitatur in corpore multiplex poenalitas, multiplex defectus, multiplex labor, multiplex morbus et multiplex dolor. Ad has quoque ([b]) poenas subsequitur poena mortis et incinerationis, poena carentiae visionis Dei ([c]), et amissionis gloriae caelestis, non solum in adultis, verum etiam in parvulis non baptiza-

([b]) Quoque om. ACDEFGH.
([c]) Divinae ed. 1484.

in plurimis Conciliis damnata fuit. Hic autem, quum contra errores circa originale peccatum versantes agatur, ceteris ad propria loca remissis, sint definitiones Conc. Tridentini, nempe *sess. V. can. I.:* « Si quis non confitetur, primum hominem Adam, cum mandatum Dei in paradiso fuisset transgressus, statim sanctitatem et justitiam, in qua constitutus fuerat, amisisse, incurrisseque per offensam praevaricationis hujusmodi iram, et indignationem Dei, atque ideo mortem, quam antea illi comminatus fuerat Deus /*Gen.* 3, 3/, et cum morte captivitatem sub ejus potestate, qui mortis deinde habuit imperium /*Hebr.* 2, 14/, hoc est, diaboli, totumque Adam per illam praevaricationis offensam, secundum corpus et animam in deterius commutatum fuisse: anathema sit ». Et *can.* 2. « Si quis Adae praevaricationem sibi soli, et non ejus propagini asserit nocuisse; et acceptam a Deo sanctitatem et justitiam, quam perdidit, sibi soli et non nobis etiam eum perdidisse, aut inquinatum illum per inobedientiae peccatum, mortem et poenas corporis tantum in omne genus humanum transfudisse, non autem et peccatum, quod est mors animae: anathema sit; cum contradicat Apostolo dicenti: » *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors; et ita in omnes homines mors pertransit, in quo omnes peccaverunt* /*Rom.* 5, 12/. » — Et *can.* 3. « Si quis hoc Adae peccatum, quod origine unum est, et propagatione, non imitatione, transfusum omnibus, inest unicuique proprium, vel per humanae naturae vires, vel per aliud remedium asserit tolli, quam per meritum unius mediatoris D. N. J. C., qui nos Deo reconciliavit in sanguine suo /1. *Tim.* 2, 5; *Col.* 2, 14/, factus nobis justitia, sanctificatio et redemptio /2. *Cor.* 1. 30/; aut negat ipsum Christi Jesu meritum per Baptismi sacramentum in forma Ecclesiae rite collatum, tam adultis quam parvulis applicari: anathema sit; quia non est aliud nomen sub caelo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri » /*Act.* 4, 12/. Unde illa vox: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* /*Jo.* 1, 29/. Et illa: *Quicumque baptizati estis, Christum induistis* /*Gal.* 3, 17/.— Et *can.* 4. « Si quis parvulos recentes ab uteris matrum baptizandos negat, etiam si fuerint a baptizatis parentibus orti; aut dicit in remissionem quidem peccatorum eos baptizari, sed nihil ex Adam trahere originalis peccati, quod regenerationis lavacro necesse sit expiari ad vitam aeternam consequendam, unde fit consequens, ut in eis forma baptismatis, in remissionem peccatorum, non vera, sed falsa intelligatur; anathema sit; quoniam non aliter intelligendum est id, quod dixit Apostolus /*Rom.* 5. 12/: *Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt,* nisi quemadmodum Ecclesia Catholica ubique diffusa semper intellexit ».

tis; qui quidem parvuli poena mitissima inter ceteros puniuntur, quia solam poenam damni habent, sine poena sensus.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium omnia agat a se, et secundum se, et propter se; necesse est esse optimum et rectissimum, ac per hoc piissimum et iustissimum ([1]): et inde est, quod *universae viae eius misericordia et veritas (Psalm. 24. 10.)*, sive iudicium. Si enim Deus a principio hominem in tantis miseriis condidisset, nec pietas esset, nec iustitia, quod tanta opus suum opprimeret miseria, nulla praecedente culpa. Similiter si tantis miseriis nos repleret, vel repleri permitteret sine culpa, nec pie, nec iuste gubernaret nos divina providentia. Si ergo certissimum est primum principium et in producendo et in providendo ([d]) rectissimum et clementissimum esse; necesse est, quod genus humanum taliter fecerit, ut a principio nulla esset in eo culpa ([e]) nec miseria ([2]). Necesse est etiam, quod taliter administret, ut non permittat in nobis esse miseriam, nisi propter aliquam culpam praeambulam. Quoniam igitur certissimum est, quod a nostra origine multiplicem contrahimus miseriam poenae, certum est, quod omnes nascimur ([3]) *natura filii irae (Ephes. 2. 3.)*; ac per hoc privati rectitudine originalis iustitiae, quam privationem vocamus originalem culpam (I) ([4]).

(d) Et in providendo om. ibid.

(e) Nec culpa ABCFG.

Et quia omnis culpa dicit recessum a bono incommutabili, et accessum ad bonum commutabile; et recedere a bono incommutabili est recedere a summa virtute, veritate ([f]) et bonitate; accedere autem

(f) Veritate om. ed. 1484.

(I) Lutherani et Iansenistae, ut superius diximus, male opinati sunt tum circa essentiam, tum circa effectus culpae originalis. Quoad primam, ut omittam haeresim Mathiae Illyrici, qui peccatum originale esse ipsam animam humanam in malum commutatam docuit, formale peccati originalis in fomite concupiscentiae constituerunt, et cum hic fomes per Baptismum non extinguatur, idcirco Lutherani docent peccatum originale per Baptismum non deleri, sed tantum tegi, vel etiam radi, ita ut non amplius imputetur; et proinde omnem culpam actualem nonnisi quamdam manifestationem, ac, ut ita dicam, evolutionem, ipsius culpae originalis esse jactant. Hinc deducunt omnes actiones, imo etiam motus primo primi eorum, qui lavacro regenerationis non sunt abluti, totidem esse peccata, pariterque veluti peccata omnes virtutes morales gentilium traducunt. Porro contra ipsos Conc. Tridentinum *sess. V. can.* 5. definivit: « Manere in baptizatis concupiscentiam, vel fomitem, haec sancta Synodus fatetur et sentit: quae cum ad agonem relicta sit, nocere non consentientibus, sed viriliter per Christi Jesu gratiam repugnantibus non valet: quinimo qui legitime certaverit, coronabitur. Hanc concupiscentiam, quam aliquando Apostolus peccatum appellat (*Rom.* 6 et 7; *Col.* 3, 5), sancta Synodus declarat Ecclesiam Catholicam nunquam intellexisse peccatum appellari, quod vere et proprie in renatis peccatum sit, sed quia ex peccato est, et ad peccatum inclinat.

ad bonum commutabile est plus debito in illud per amorem tendere: hinc est, quod perdens originalem iustitiam, incurrit infirmitatem, ignorantiam, malitiam et concupiscentiam (5). Rursus, quia deserens bonum incommutabile propter bonum commutabile, efficitur indignus utroque; hinc est, quod ratione carentiae originalis iustitiae perdit anima quietem temporalem in corpore per multiplicem corruptionem et mortem, et tandem separatur a visione lucis aeternae, amittendo felicitatem gloriae, tam in anima, quam in corpore (I).

Postremo, quia carentia huius iustitiae in nascentibus non est per motum voluntatis propriae, nec per actualem delectationem (6); hinc est, quod originali peccato (g) post hanc vitam non debetur poena sensus in gehenna (7), pro eo quod non supra condignum, sed citra punit divina iustitia, quam semper comitatur superabundans misericordia (8). Hoc credendum est sensisse beatum Augustinum (*de fide ad Petrum, c. 3.* (*), licet verba ipsius exterius, propter detestationem erroris Pelagianorum, qui aliqualem felicitatem eis concedebant, aliud sentire videantur, ut enim (h) eos reduceret ad medium, abundantius declinavit ad extremum.

(g) Peccato om. ibid.

(h) Scilicet ibid.

(I) Quoad errores circa peccati originalis effectus, Lutherani et Iansenistae, cum autumassent justitiam originalem, scilicet dona primo homini concessa, non esse gratiae beneficia, sed debita naturae humanae, et haec reapse homo per peccatum perdiderit, intulerunt hominem ipsum per lapsum non modo spoliatum gratuitis, verum etiam corruptum in essentialibus, sive in integralibus, liberoque arbitrio destitutum fuisse. Ex his Iansenistae, alia procedentes via, eodem quo Lutherani recidunt. Siquidem hominem sub imperio esse vel gratiae vel concupiscentiae jactitant. Sub quonam vero ex hisce sit, ex ejus operationibus dignoscitur. Quem autem imperium tenet concupiscentiae, ab ipso nonnisi gratia necessitans eruere valet. Qui e contra sub imperio gratiae vivunt, de nullo timere debent. Ex qua tam execranda haeresi multa alia dogmata catholica evertuntur, ut gratiae sufficientis existentia, cultus externi necessitas et utilitas etc. Sed de his proprio loco dicendum. Cum autem et ipsi Iansenistae fateri cogantur ad coronam caelestem adipiscendam nonnisi per merita perveniri posse, et alioquin hominem libero arbitrio orbatum asserant, commenti sunt ad verum meritum constituendum esse sufficientem libertatem a coactione, nec requiri libertatem a necessitate. Porro contra utrosque est definitio Conc. Trid. *sess. VI.* can. 5. « Si quis liberum hominis arbitrium post Adae peccatum amissum et extinctum esse dixerit, aut rem esse de solo titulo, imo titulum sine re, figmentum denique a Satana invectum in Ecclesiam; anathema sit. » Et specialiter contra Iansenistas, censura tertiae proposit. Iansenii, quae his verbis concipitur: « Ad merendum vel demerendum in statu naturae lapsae non requiritur libertas a necessitate, sed sufficit libertas a coactione ». Haec propositio damnata fuit ut haeretica ab Innocentio X. in Bulla *Cum occasione.*

(*) Est autem liber hic a Seraphico laudatus non S. Augustini, sed S. Fulgentii Ruspensis, ut annotarunt editores Benedictini. *Opp. S. Augustin. t. 6. Appendix, p. 18 fol.*

AD CAPUT V.

(1) « Utrum corruptio, quam videmus in humana natura, insit ei ex suae conditionis primordio, an ex peccati merito. Et quod non insit ex suae conditionis primordio, sed ex peccati merito, videtur tam ex ordine divinae iustitiae, quam ex ordine divinae sapientiae, quam etiam ex ordine bonitatis. Differt enim triplex ordo in creaturis, quia per iustitiam fit ordinatio remunerationum et meritorum; per sapientiam vero ordinatio partium ad se invicem; per bonitatem vero ordinatio rerum in suum finem. Ex parte divinae iustitiae arguitur sic: Nullus affligitur poena, nisi praecedat culpa; sed passio involuntaria in rationali creatura est poena; talis autem passio non fuit in homine, antequam praecesserit in eo culpa; igitur talis corruptio non fuit in humana natura a primordio suae conditionis, sed ex merito transgressionis » — « Item a summa aequitate iustitiae nulla procedit curvitas, vel obliquitas; sed humana natura non solum corrupta est corruptione poenalitatis, verum etiam corruptione carnis, quae est corruptio culpabilis, quia videmus homines ex corruptione sibi indita inclinari ad malum; ergo nunquam a divina iustitia processit, quod humana natura sit corrupta in sui primordio; ergo si corrupta est, hoc est solum peccati meritum. Ex ordine autem sapientiae arguitur sic: Ubicumque est summa sapientia, ibi est summa pulchritudo, sicut exponit Augustinus *(lib. 6. de Trin. Dei, c. 10)*; sed a summa pulchritudine nihil procedit foedum aut turpe, nihil quod rationalem offendat aspectum; sed in homine ratione utente sunt aliquae passiones connaturales, de quibus rationabiliter erubescit; ergo passio talis nunquam fuit in homine a sua prima origine, et fuit sic, vel merito transgressionis, ergo etc. » — « Item ubicumque intelligitur sapientia, intelligitur summa veritas et summa aequalitas; sed a summa aequalitate nulla debet procedere improportionabilitas; sed duratio et conservatio corporis secundum statum praesentis miseriae est improportionabilis animae, quae est ejus forma, quia hoc est temporale, illud perpetuum; ergo nunquam humana natura sic producta fuit in sui primordio a summa sapientia; ergo videtur, quod in hoc cecidit ex propria culpa. Ex ordine divinae bonitatis arguitur sic: A summa bonitate nihil procedit, quod sit magis pronum ad malum, quam ad bonum, cum universa propter semetipsum summa bonitas operetur; sed *sensus et cogitationes hominum prona sunt ad malum ab adolescentia sua,* secundum quod dicit sacra scriptura *(Gen. 8. 21)*; ergo in illa corruptione, in qua est, non fuit humana natura a summa bonitate producta » — « Item nihil, quod procedit a summa bonitate, est dignum maledictione; sed multae sunt in nobis passiones dignae maledictione, propter quas tam Job *(3. 3)*, quam Hieremias *(20. 14)*, maledixit diei suae, in qua natus est, et in lege maledicebantur steriles mulieres *(Exod. 23. 26; et Deut. 7. 14.)*; ergo non videtur, quod humana natura in ea corruptione, in qua nunc est, creata sit a summa bonitate; videtur igitur, quod in hanc corruptionem et statum devenit merito culpae, cum hoc sit contra ordinem bonitatis, sapientiae et justitiae, contra quem ordinem inconveniens est Deum aliquid facere *2. dist. 30. a. 1. q. 1. fund.*

(2) « Deus non creavit hominem miserum, neque humanam naturam corruptam, sed per peccatum atque inobedientiam in calamitates est lapsus. » — « Absque dubio natura humana in has tentationes deiecta est merito primae praevaricationis, non instituta a primordio suae conditionis; hoc enim veritas fidei praedicat, sacrae scripturae auctoritas confirmat, rationis probabilitas manifestat. Fides hoc clamat, et dicit Filium Dei passum esse, ut nos a morte eriperet, in quam nos induxerat primus parens. Sacrae scripturae auctoritas confirmat, quia dicitur *(Gen. 2, 17)*, qualiter homo per culpam inobedientiae poenam mortalitatis incurrerit. Ratio autem hoc manifestat, tam ex ordine, qui respicit divinam iustitiam, quam ex ordine, qui respicit sapientiam, quam etiam ex ordine, qui respicit bonitatem summam. Attendendum est tamen, quod ratio in inquirendo dupliciter potest pro-

cedere, aut prout est adiuta radio fidei, et sic procedit aspiciendo ad causas superiores; aut prout iudicio proprio relicta est, et sic procedit respiciendo ad naturas et causas inferiores, acquirit enim scientiam per viam sensus et experientiae. Primo modo ratiocinantur doctores catholici et fideles circa ea, quae sunt fidei; et secundum hunc modum ratiocinandi multum est hoc consonum rationi, quod Deus in tanta miseria et calamitate, in qua nunc est, hominem a principio non fecerit, imo dicere contrarium magnae impietatis videtur esse piae et sanae menti. Secundo modo ratiocinandi processerunt philosophi, qui non aspexerunt in hominis conditione suum principalem auctorem, sed aspexerunt principia componentia et operationes, quas habet per virtutem naturae; et secundum hunc modum ratio potius discordat veritati catholicae, quam concordet. Et haec est ratio, quare philosophi, qui fuerunt tantae veritatis indagatores, non pervenerunt ad lapsus humani cognitionem; quia eis videbatur esse valde rationabile hominem sic fuisse conditum, cum tamen catholicis doctoribus non solum fide, sed etiam rationum evidentia, certitudinaliter eius contrarium appareat esse verum. » *2. dist. 30. a. 1. q. 1.*

(3) « Originale peccatum in omnibus, in quibus habet esse, reperitur aequaliter. » — « Simpliciter unum est secundum speciem: in quolibet autem homine habet unitatem secundum speciem et secundum numerum. » *2. dist. 33. a. 2. qq. 1. 2.*

(4) « Sicut actuale peccatum non dicit omnimodam privationem, eo quod non tantum dicit aversionem, imo etiam conversionem quamdam; non etiam dicit omnimodam boni privationem, imo relinquit aptitudinem, et aliquem actum privando circumstantiam circa ipsum; sic etiam in originali suo modo intelligendum est. Unde sicut non dicitur peccatum actuale esse in aliquo, ex hoc solo quod careat justitia, quia tunc lapis diceretur peccatum habere, sed ex hoc quod aliquam inclinationem habet ad aliquid, in qua cum deberet esse justitia, non reperitur; sic etiam originale peccatum dicitur esse in aliquo non solum quia caret justitia originali, sed etiam quia curvitatem habet, et necessitatem concupiscendi. Unde quemadmodum videmus in aegritndine corporali, utpote in paralysi, quod talis morbus inest ex quadam dissolutione virtutis, ita tamen quod non omnino privatur virtus motiva sicut in mortuo, sed aliquo modo manet, non potens membrum regere, et ita sequitur partim ex positione, partim ex defectu manus tremulatio; sic intelligendum est tam in actuali, quam in originali peccato. Quemadmodum si quis quaereret, quid esset peccatum carnis, dupliciter posset ei notificari, videlicet ratione inclinationis deordinatae, ut dicatur esse immoderatus appetitus rei tractabilis secundum carnem: et ratione privationis boni, ut dicatur esse privatio castitatis et continentiae; et utroque modo respondetur sic convenienter. Sic cum quaeritur, quid sit originale peccatum, recte respondetur, quod sit concupiscentia immoderata; recte etiam respondetur, quod sit debitae justitiae carentia; et in una istarum responsionum clauditur alia, licet una notificet ipsum originale ratione ejus, quod est in ipso habens modum conversionis, altera vero ratione privationis » *2. dist. 30. a. 2. q. 1.* Vide quoque *Centil. p. 1. sect.* 4: et *De tribus tern. peccat. c. 3.*

(5) « Duo facit culpa, Deum enim offendit, et naturam laedit; et offendendo Deum, hominem gratia expoliat; et laedendo naturam, vulnerat naturalia. » *4. in Proëm.* — Idipsum S. Doctor evincit ex celebri parabola hominis descendentis ab Jerusalem in Jerico, qui, uti habetur Lucae 10. 30; *incidit in latrones, qui etiam despoliaverunt eum, et plagis impositis abierunt, semivivo relicto.* « Alia (doctrina), ita Seraphicus, etiam potest elici secundum sensum spiritualem, ut persona indigens ex miseria intelligatur genus humanum, quod in Adam peccante descendit ab Jerusalem in Jericho, idest a paradiso in mundum, et incidit in latrones, id est, in potestatem daemonum, qui spoliaverunt eum gratuitis, et vulneraverunt in naturalibus, et reliquerunt semivivum, quia, subtracta similitudine Dei, ad quam creatus est homo, remansit sola imago. Ut vere possit dici illud: *Homo, cum in honore esset, non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus etc. (Ps.*

48. 21). Et rursus: *Verumtamen in imagine pertransit homo (Ps. 38. 7).* Illa tamen imago est despoliata propter aversionem, et vulnerata propter conversionem, secundum illud: *Duo mala fecit populus meus; me dereliquerunt fontem aquae vivae, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas (Jerem. 2. 13).* Ideo spoliatur et vulneratur, secundum illud: *Cecidit corona capitis nostri: vae nobis quia peccavimus. Propterea moestum factum est cor nostrum, ideo contenebrati sunt oculi nostri (Thren. 5. 16-17).* » *Exposit. in cap. 10. Luc. v. 30.* Vid. *Centil. p. 2. s. 1-2.*

(6) « Absque dubio Deus imputat originale peccatum ipsis parvulis in demeritum, quia in reatum poenae, saltem poenae damni. Hoc autem exigit divinae potentiae altitudo, et divinae sapientiae pulchritudo, et justitiae rectitudo. Altitudo divinae potentiae hoc exigit, ob quam Deus semper debet quaerere gloriam suam et honorem; et ideo si anima rationalis honorem Deo non reddit, cum in se non habeat decus imaginis divinae, per quod Deus honorari habet, necesse est quod Deus dedecus culpae recompenset in decorem justitiae. Pulchritudo etiam sapientiae hoc requirit, quia non patitur aliquid turpe vel inordinatum reperiri intra universum. Et quoniam omne peccatum, sive sit actuale, sive contractum, est privatio modi, speciei et ordinis, necesse est quod inordinationem naturae recompenset Deus per ordinem poenae, ut sic pulchritudo universi ex nulla parte remaneat deturpata. Rectitudo etiam divinae justitiae hoc requirit, quia Deus id a creatura exigit, quod ei dedit. Quoniam igitur Deus humanam naturam in primo homine justam fecerat, voluntatis justitiam non solum a primo parente, sed etiam ab omnibus posteris, in quibus natura illa reperitur, debet exigere. In quocumque igitur est illius justitiae carentia, merito sibi imputatur a divina justitia » *2. dist. 32. a. 3. q. 1.*

(7) « Hic duplex est opinio. Quidam enim attendentes rigorem divinae justitiae ac sententiae, qua Deus pro uno modico mortali, in quo momentanea et quasi nulla fuit delectatio, hominem cruciat aeternaliter, dicunt quod parvuli cremabuntur igne materiali, longe tamen minus quam illi, qui peccaverunt peccato actuali... Nec in hoc derogatur, ut dicunt, divinae misericordiae, quamvis plus manifestetur via justitiae quam misericordiae, pro eo quod minus malum est in tali poena esse, quam omnino non esse, cum non sit ibi tanta boni privatio, sicut manifestat Aug. in lib. de libero arbitrio. Et hoc dicunt esse conveniens, ut sicut in originali peccato erat carentia debitae justitiae, et concupiscentia, sic etiam in poena esset carentia visionis Dei, et afflictio ignis aeterna. Sed cum valde durum illud dicere videatur, quod Deus tam dure, et tam aspere agat cum parvulis sic decedentibus, qui omnino non potuerunt vitare nec mortem culpae, nec mortem naturae, praesertim cum videamus Deum cum impiissimis et sceleratissimis peccatoribus in multis misericorditer agere; ideo est alia positio mitior, quae magis concordat pietati fidei et judicio rationis, quod quia parvuli decedentes cum originali carent justitia, et Spiritus sancti gratia, quae est pignus haereditatis aeternae, privantur in aeternum Dei visione; quia vero in carne fuit foeditas, ideo ponentur in loco vili, utpote infernali: sed quia non habuerunt in se actualem delectationem peccati nec in spiritu, nec in carne, ideo non sentiunt poenae ignis acerbitatem. Hunc modum dicendi magis approbant Magistri communiter. » *2. dist. 33. a. 3. q. 1.*

(8) « Animae parvulorum carebunt actuali dolore et afflictione, non tamen carebunt cognitione. Et illud potest satis rationabiliter intelligi per hunc modum. Decedentes enim in solo originali quasi medium tenent inter habentes gratiam, et culpam actualem: et quoniam status retributionis respondere debet statui vitae praesentis, in tali statu debent animae parvulorum poni, ut quasi medium teneant inter beatos, et aeternis ignibus cruciatos. Quoniam igitur beati carent malo poenae sensibilis, et cum hoc habent Dei visionem, damnati e contrario sunt in tenebris, et puniuntur poena sensibili; parvuli secundum rectum ordinem divinae aequitatis debent communicare in uno cum damnatis, et in alio cum beatis; sed non possunt communicare cum beatis in habendo divinam praesentiam, quia tunc in nullo communicarent cum damnatis,

praesentia enim visionis Dei non stat cum poena sensibili; ideo cum beatis communicant in hoc, quod carent omni afflictione exteriori vel interiori, cum damnatis vero in hoc, quod privantur visione Dei et lucis corporalis. Parvuli igitur sic divino judicio justo inter beatos et simpliciter miseros quasi in medio constituti hoc noverunt, ut tamen ex una parte consideratio generet desolationem, ex altera consolationem; ita aequa lance divino judicio eorum cognitio et affectio libratur, et in tali statu perpetuatur, ut nec tristitia deficiat, nec laetitia reficiat, sed in hoc mirabilis ostenditur ordo divinae sapientiae, quae cuncta novit suis locis disponere, et ad sui gloriam ordinare. Nam sicut in beatis potissime manifestatur misericordia, et in damnatis potissime claret justitia, sic in istis manifestatur misericordia simul et justitia. Et ex hoc patet, quod non facit frustra Deus animas, quas novit de corpore ante susceptionem baptismatis egressuras. Omnia enim facit Deus ad gloriam suam manifestandam. » *2. dist. 33. a. 3. q. 2.*

CAPUT VI.

De originalis peccati transfusione.

(Culpa Adae transfunditur ad animas posterorum, mediante carne, — salva divina justitia. — Persona Adae corrumpit naturam : — natura corrupta corrumpit personas).

Modus autem traductionis culpae originalis videtur esse talis ([a]): quia licet anima non sit ex traduce, originalis tamen culpa ab anima Adae transit ad animas posterorum, mediante carne per concupiscentiam generata; ita quod sicut ab anima peccante infecta fuit caro Adae, et prona effecta ad libidinem, sic caro ([b]) per libidinem seminata, et secum trahens infectionem vitiosam, inficit et vitiat animam; quae quidem infectio vitiosa ([c]) in anima non tantum est poena, sed etiam culpa. Et sic persona corrumpit naturam ([1]), et natura corrupta corrumpit personam, salva in omnibus divina iustitia, cui nullo modo potest ([d]) imputari infectio animae, licet eam creando infundat, et infundendo uniat cum carne infecta.

(a) Hic est *ed.* 1484.

(b) Caro om. BCDEFGH *et editt. Arg. Aug. Nor. Ven. et* 1484.

(c) Vitiosa *om. ABCEF et ut supra.*

(d) Poterat *ed.* 1484.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium fecerit hominem ad imaginem suam propter sui ipsius expressionem; sic eum condidit ex parte corporis, ut omnes homines propagarentur a primo homine, tanquam ab uno radicali principio ([3]); sic ex parte animae, ut propter expressam similitudinem tam in essendo et durando, quam intelligendo et amando, immediate emanarent omnes spiritus rationales ab ipso Deo, tanquam a primo principio et immediato ([4]). Et quoniam spiritus, tanquam excellentior, magis accedit ad primum principium, sic condidit Deus hominem, ut spiritus praeesset corpori, et corpus subesset spiritui creato, quandiu ille subesset spiritui increato: et e contra, si spiritus

non obediret Deo, iusto Dei iudicio, corpus suum inciperet sibi rebellare. Quod et factum est, cum Adam peccavit. Sicut igitur si Adam stetisset [e] in obedientia Dei, corpus suum spiritui obediens esset, et tale ad posteros transmitteret, et Deus illi [f] animam infunderet (5) ita, quod unita corpori immortali et sibi obedienti, haberet ordinem iustitiae et immunitatem omnis poenae; sic ex quo Adam peccavit, et caro facta est rebellis spiritui, oportet, quod talem ad posteros transmittat, et quod Deus secundum institutionem primariam animam infundat (6); anima vero, cum unitur carni rebelli, incurrit defectum ordinis naturalis iustitiae, quo debebat omnibus inferioribus imperare (7). Et quia anima carni unita est, oportet, quod ipsam trahat, et trahatur ab ipsa (8): et quia ipsam non potest trahere tanquam rebellem, necesse est, ut ab ipsa trahatur, et incurrat morbum concupiscentiae (9); et sic incurrit simul [g] carentiam debitae iustitiae, et morbum concupiscentiae. Ex quibus duobus, tanquam ex aversione et conversione, dicitur integrari, secundum Augustinum et Anselmum, peccatum originale (10). Quoniam igitur ordinatissimum fuit, quod natura humana ita conderetur, et quod condita sic propagaretur, et quod peccans ita puniretur, sicut praedictum [h] est prius, ita quod in conditione servatur ordo sapientiae, in propagatione ordo naturae, in punitione ordo iustitiae; patet, quod non est contra divinam iustitiam, si ad posteros transmittitur culpa. Rursus, quia culpa originalis peccati in animam transfundi non posset, nisi poena rebellionis in carne praecederet, et poena non esset, nisi culpa praecessisset, nec culpa praecessit a voluntate ordinata, sed inordinata, ac per hoc non a voluntate divina, sed a voluntate humana; patet, quod originalis culpae transfusio est a peccato primi hominis, non a Deo, non a natura condita, sed a vitio perpetrato. Et sic verum est, quod dicit Augustinus *(de fide ad Petrum, c. 2. §. 16)*, quod peccatum originale non transmittit ad posteros propagatio, sed libido (11).

(e) *Ed. Rom. addit:* in obedientia Dei, *quod om.* ABC DEFGH *et ed. Arg. Arg. Aug. Ven. et* 1484.

(f) Sibi *ed.* 1484.

(g) Similiter *ibid.*

(h) Dictum *ibid.*

AD CAPUT VI.

(1) « Humana natura in omnibus hominibus seminaliter descendentibus ab Àdam non modo poenaliter, sed culpabiliter quoque est corrupta, et hoc merito primae transgressionis. » — « Absque dubio tota massa, hoc est natura humana, in omnibus hominibus seminaliter ab Adam descendentibus corrupta est, non solum poenaliter, sed etiam culpabiliter; hoc enim manifestat visionis Dei carentia, rationalis erubescentia, concupiscentiae praedominantia. Carentia visionis Dei hoc manifestat, quia nullus debet aeterno bono, ad quod factus est, privari, nisi in se habeat aliquid, per quod indignus sit divino aspectui praesentari; tale

autem non est nisi culpa. Si igitur omnes, quotquot sunt, visione Dei privantur, nisi per baptismum fluminis vel flaminis renascantur, planum est, quod omnes, quotquot sunt, contrahunt ex sua origine culpam. Erubescentia etiam rationis hoc manifestat, nullus enim rationabiliter erubescit de his passionibus, quas habet a natura, nisi insint ei per aliquam culpam; sed omnis homo naturaliter erubescit ex genitalium membrorum motu. Ex hoc igitur colligitur et manifestatur, quod quilibet in seipso non tantum poenaliter, sed etiam vituperabiliter et culpabiliter est corruptus, quantum est de sua origine. Praedominantia concupiscentiae hoc evidentissime manifestat; certum enim est, quod tunc anima hominis est ordinata, quando spiritus est sub Deo, et caro et virtutes animales sunt sub spiritu, et sequuntur ejus imperium; ab oppositis igitur tunc anima hominis est perversa, quando caro et virtutes animales praesunt spiritui rationali. Et hoc quidem verum est de plano, non tantum modo secundum fidem, verum etiam secundum philosophiam. Sed in homine vigor concupiscentiae et lex membrorum, quam unusquisque habet a nativitate, captivat spiritum et ei praedominatur. Ex hoc igitur clarum et apertum est, quod anima cuiuslibet hominis a nativitate perversa est et inordinata; sed sicut ordinatio in homine et rectitudo iustitia est, sic perversitas et inordinatio culpa est: si igitur natura cuiuslibet hominis per legem concupiscentiae perversa est a sua origine, in quolibet homine indubitanter ponendum est esse peccatum originale, quantum est de sua prima nativitate. Et de hoc nemo dubitat, nisi qui nescit, quantus sit vigor concupiscentiae, et qualiter spiritus rationalis Deo debeat subesse. Constat enim, quod non subest spiritus noster perfecte Deo, nisi diligat ipsum super omnia, et propter se. Planum est etiam, quod nullus in statu naturae corruptae Deum diligit super omnia et propter se sine dono gratiae, imo necessario vincitur a vigore concupiscentiae, ut magis amet se, vel aliquod bonum apparens. Planum est igitur, quod anima cuiuslibet hominis in sua nativitate peccatrix est, cum subversa et inordinata sit, sicut ostensum est. Et ideo dicit Apostolus in persona hominis lapsi *(Rom. 7. 23-25): Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, et captivantem me in legem peccati.* Et exclamat: *Infelix ego homo, quis me liberabit a corpore mortis hujus?* Et respondet: *Gratia Dei per Jesum Christum.* Hanc igitur legem et ordinationem ad Deum si quis velit attendere, nullo modo dubitabit hominem esse peccatorem a sua nativitate; imo ita certum est, ut dubitari non possit de originali, sicut etiam nec de actuali. Hoc tamen ignoraverunt philosophi, et etiam aliqui haeretici, quia nescierunt attendere, in quo attenditur rectitudo animae et iustitiae, et pro quanto anima dici debet ad Deum ordinata. Constat igitur, quod tota humana natura corrupta est non solum poenaliter, sed etiam culpabiliter.... tum propter debitum ordinationis, quae debet esse in nobis, tum propter carentiam illius innocentiae, quam deberemus habere, tum propter praedominantiam concupiscentiae, per quam animae nostrae sunt inordinatae et injustae; et si injustae sunt et inordinatae, necesse est eas summae justitiae displicere. Patet igitur, quod tota humana natura corrupta est non solum poenaliter, sed etiam culpabiliter.» *2. dist. 30. a. 1. q. 2.*

(2) « Potuit Adam totam naturam corrumpere, et culpabilem facere suo peccato, triplici conditione concurrente. Prima est, quia non tantum erat humanae naturae individuum, sed totius humanae naturae principium. Secunda est, quia non tantum fuit sibi datum mandatum sicut singulari personae, sed tanquam stipiti totius humanae naturae.... Tertia, quia Adam innocentiam et immortalitatem susceperat pro se et pro tota sua posteritate, unde ipse innocens et immortalis generasset immortalem et innocentem. Quia igitur ipse erat omnium principium, et transgressus est mandatum, quod ei datum erat, secundum quod erat principium, et amisit illam justitiam et innocentiam, quam debebat omnibus posteris conservare; hinc est quod per ipsum originali justitia sumus privati, et in ejus infectione ceteri sunt infecti. » *2. dist. 30. a. 1. q. 2.*

(3) *2. dist. 30. a. 3. q. 1.*

(4) « Animae non seminantur, sed, formatis

corporibus, a Deo creantur, et creando infunduntur, et infundendo producuntur; animarum enim creationem Deus sibi solum debuit reservare, tum propter earum dignitatem, tum propter earum immortalitatem. Propter animarum dignitatem, quia cum anima sit imago Dei, et nata immediate ferri in Deum, et beatificari in ipso, diligendo eum ex toto corde, totum suum esse immediate debuit ab ipso habere, ut ipsum ex toto corde teneretur diligere. Decuit etiam hoc propter animarum immortalitatem, cum enim solus Deus sit, qui habeat vitam in semetipso, et vitam indeficientem; solus est, qui potest producere principium vitae perpetuum: cum igitur res incorruptibilis substantificari non possit in materia transmutabili, et operatio creaturae sit super materiam transmutabilem, impossibile est aliquam creaturam animam rationalem producere; et ideo ejus productionem Deus sibi soli debuit reservare. » *2. dist. 18. a. 2. q. 3.*

(5) « Omnium hominum non est unica anima, sed sicut diversi sunt homines, ita secundum veritatem et fidem diversae sunt animae » — « Animae humanae non omnes simul creatae fuerunt, quamvis naturae prius quam corpori uniantur. » *2. dist. 18. a. 2. qq. 1. 2.*

(6) « Decet divinam iustitiam, prout dicit divinae bonitatis condecentiam, infundere animas corporibus propagatis ab Adam ». — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod iustitia dupliciter consuevit accipi. Uno modo dicitur justitia ipsius divinae bonitatis condecentia. Alio modo dicitur justitia, prout considerat meritorum exigentiam. Si dicatur justitia divinae bonitatis condecentia, hoc modo decet divinam justitiam animam rationalem infundere carni ex Adam propagatae, tum ex hoc quod est rerum conditor, tum ex hoc quod est conservator, tum ex hoc quod est provisor, sive administrator. Conditorem enim decet appetitui naturae satisfacere; et ideo cum natura in Adam vitiata corpus format habens appetitum ad animam rationalem, ad divinae bonitatis condecentiam spectat illum appetitum supplere et perficere. Conservatorem etiam decet rem sic conservare, secundum quod nata est conservari. Si ergo species humana, quae in Adam inchoata est, nata est conservari per propagationem hominis ex homine, cum habeat homo corpus animale, nec possit in solis corporibus conservari absque animabus, ad divinae bonitatis condecentiam spectat, inquantum Deus est naturae conservator, animas corporibus infundere naturae legis propagatis. Gubernatorem etiam decet sic rem administrare, secundum quod instituit, et naturae suae indidit virtutem et potentiam ad movendum et operandum. Propter quod dicit Augustinus *(7. de Civ. Dei c. 30):* Sic res, quas condidit, administrat, ut eas agere proprios motus sinat. Quoniam igitur Deus sic instituit humanam naturam, ut Adam praepararet corpora, et ipse illis corporibus animas infunderet, et iterum ipsum Adam instituit in statu mutabilitatis, in quo scilicet posset effici mortalis et immortalis; ex his duobus colligitur necessario, quod ad divinae bonitatis condecentiam spectat, inquantum est rerum administrator, quod animas talibus corporibus infundat. Si enim in primaria conditione sic instituit, et sic decrevit, ut corporibus propagatis ab Adam animas rationales infunderet, et iterum sic debet administrare res, ut eas agere proprios motus sinat, ut salva sit lex institutionis, et lex administrationis, qualiacumque Adam corpora sibi propaget, dum tamen sint disposita ad animam rationalem, decet Deum animas his infundere. Nec ex hoc culpatur Deus in aliquo. Et est exemplum satis manifestum. Si promisissem alicui quotquot dolia faceret de aliqua arbore, implere ea vino, et radix illius arboris sic inficeretur, ut omnia dolia ex illa arbore facta vinum inficerent, quod illis infunderetur, non esset culpa mei infundentis vinum in talia dolia, quia ego facio, quod debeo, et promisi, sed ejus culpa est, qui radicem arboris infecit, et inepta dolia praeparavit. Et sic patet quod, secundum quod justitia dicitur divinae bonitatis condecentia, hoc exigit, videlicet ut animae talibus corporibus infundantur. Si autem justitia dicitur proprie, secundum quod respicit meritorum exigentiam; sic nulla est quaestio, utrum Deus animam tali corpori infundat juste, vel injuste. Justitia enim hic non respicit rerum

conditionem, sed respicit retributionum distributionem. Aliud autem est animam creare, et infundere, et aliud est pro meritis sibi retribuere. Cum enim eam creat, non considerat, quid anima meruit, sed quod anima appetitui naturali uniri appetit. Posset tamen dici, quod etsi non sit assignare justitiam isto modo, secundum quod habetur respectus ad ipsam animam in se, contingit tamen reperire in comparatione ad demeritum Adae. Et hoc est quod dicit Anselmus *(de concept. Virg. c. 27)*: Si quis vir et uxor ad magnam quandam dignitatem et possessionem nullo suo merito, sed sola gratia provecti sunt, si crimen grave inexcusabiliter committant, et pro eo juste dejiciuntur, et in servitutem rediguntur, quis dicet filios, quos post damnationem genuerunt, eidem non subiacere servituti, sed potius ad bona, quae parentes amiserunt juste, gratis debere restitui? Tales sunt primi parentes et eorum filii, quos juste pro culpa sua de beatitudine in miseriam deiecti, in eodem generant exilio, de quibus tanto districtius debet esse iudicium, quanto delictum eorum potest probari improbius. Haec ille. Sic igitur patet, quomodo decet divinam justitiam infundere animas corporibus propagatis ab Adam. » *2. dist. 32. a. 3. q. 2.*

(6) « Originale, prout est vitium in nobis, primo inchoat a parte sensitiva, quia modus corrumpendi e contrario est in nobis, quam fuit in Adam. Ibi enim persona corrupit naturam, et ratio partem sensibilem, et voluntas carnem: sed cum e converso sit in nobis, originalis corruptio ascendit ad partem rationalem mediante portione sensibili, secundum quod est visiositas, licet secundum quod est culpa, habeat esse in sola parte rationali, in qua est libertas arbitrii. » *2. dist. 31. a. 1. q. 2.*

(7) « Potest intelligi peccatum originale contrahi ab anima per naturalem appetitum ipsius animae ad carnem, ita ut principalis ratio ponatur ex parte carnis, et appetitus ille naturalis sit causa sine qua non: et hoc quidem habet veritatem, et necesse est ponere. Nunquam enim caro posset animam inficere, nisi anima haberet naturalem colligantiam ad ipsam. Naturalis autem colligantia non est nisi per appetitum ipsius animae ad corpus, per quem anima adeo alligatur carni, ut, sicut dictum fuit supra, nisi virtutem habeat, per quam carnem regat, necesse habet deorsum ferri cum carne, ac per hoc captivari in servitutem peccati. Propter hoc simpliciter concedendum est, peccatum originale esse contractum, et nullo modo debet dici actum. Et hoc ipsum nomen indicat, quod dicitur peccatum originale, non actuale, dicitur naturale, non voluntarium. » *2. dist. 31. a. 2. q. 2.*

(8) « Ad intelligendum autem, quo modo anima possit infici corruptione culpabili ex tali foeditate, haec tria supponenda sunt tanquam manifesta, quorum unum est, quod foeditas carnis potest facere carnem rebellem spiritui, quod patuit in Adam, qui post peccatum sensit carnis suae rebellionem. Secundum est illud, quod anima unita carni, propter conjunctionem ipsius ad carnem, vel trahit eam sursum, vel ab ipsa trahitur deorsum, propter vinculum, quod est ipsius carnis ad animam. Tertium est illud, quod anima propria virtute non potest regere carnem rebellem, nisi juvetur per divinam gratiam, secundum quod exclamat Apostolus: *Infelix ego homo, etc. (Rom. 7. 24)*. Ex his igitur tribus suppositis necessario sequitur, quod si anima tali carni unitur, ab ipsa trahitur deorsum, et per concupiscentiam incurvatur; sed animam incurvari non est aliud, quam eam perverti; perversitas autem in substantia rationali, quae est capax justitiae, non est aliud, quam injustitia et culpa. Ex hoc igitur clarum est, quod foeditas, quae est in carne, potest animam sibi unitam facere peccatricem. Et quia illa foeditas a primo parente traduci habet in omnes posteros genitos secundum legem propagationis; hinc est, quod mediante carne ad omnes transfundit originale. » *2. dist. 31. a. 2. q. 1.*

(9) Vide *cap. praeced. not. 4.*

(10) « Libido tripliciter dicitur. Uno modo libido dicitnr improba voluntas. Alio modo dicitur delectatio immoderata... Tertio modo corruptio vitiosa, quam dicimus esse in semine, et etiam in virtute generativa, praeter actum generandi, secundum quam ipsa vis generativa dicitur esse corrupta et infecta. Omnibus his modis contingit libidinem esse

circa actum generationis humanae, quoniam ibi est corruptio vitiosa, et delectatio immoderata, et voluntas improba. Sine prima tamen libidine, hoc est improba voluntate, contingit generari frequenter: sine secunda, hoc est immoderata delectatione, vix aut nunquam: et sine tertia nunquam, si sit generatio secundum legem naturae. Cum ergo dicitur, quod peccatum non transmittit ad posteros propagatio, sed libido, hoc non intelligitur de libidine primo et secundo modo, sed tertio.» *2. dist. 31. a. 2. q. 3.*

APPENDIX.

Quum de peccati originalis essentia nihil adhuc definitum sit, in varias Theologi abiere sententias. Nonnulli enim Scholastici, inter quos ipsemet Magister Sententiarum, ipsum constituunt in morbida quadam, non carnis, sed animae, qualitate, ex corruptione tamen carnalis appetitus derivata. Quidam etiam, Pighius nempe et Catharinus, nil aliud esse dixerunt quam culpam protoparentis, qua ipse primo, ac deinde ejus posteri, rei constituti sunt. In horum igitur sententia non inest cuique suum originale peccatum, sed unum dumtaxat est peccatum, quo omnes peccatores fiunt, « licet fomes et concupiscentia, et similiter aliae poenae sint in diversis diversae */Cathar. in opusc. de laps. hom. et pecc. orig./* ». Haec tamen opinio satis difficulter conciliari posse videtur cum Decretis Tridentini, *sess. V.*, ubi profitetur peccatum Adae *propagatione transfundi*, et *esse unicuique* proprium. Verum receptissima est et communis apud Theologos sententia a nostro Seraphico Doctore in textu expressa, peccatum nempe originale esse privationem rectitudinis originalis justitiae. Quae definitio, uti patet, respicit peccatum non pro actione cum lege divina pugnante, ita enim acceptum est prima inobedientia ab Adamo, qui personam totius humani generis gerebat, patrata; sed pro eo, quod remanet in homine post actionem, et quo homo non peccans, sed peccator denominatur.

CAPUT VII.

De originalis peccati curatione.

(Curatur macula in mente, sed remanet infectio in carne; — curatur in parente, sed transmittitur in prolem: — curatur quantum ad reatum poenae aeternae, sed remanet quantum ad actum et motum concupiscentiae: — curatur culpa originalis, sed remanet poena temporalis).

Postremo diligenter attende, quod modus curationis culpae originalis est iste ([a]), scilicet, quod sic curatur culpa ([b]) originalis ([c]), quod remanet poena temporalis, sicut patet in parvulis ([d]) baptizatis. Sic curatur quantum ad reatum poenae aeternae, quod remanet quantum ad actum, et motum concupiscentiae. Sic curatur in parente, quod nihilominus ab eo, qui curatus est per baptismum, transmittitur in prolem originale peccatum (I). Sic tollitur originalis peccati ma-

(a) Ille *ed.* 1484.
(b) A culpa *ibid.*
(c) Originalis *om. ibid. et* ABCDEFG.
(d) Pueris *ed.* 1484.

(I) Pelagiani, quos secuti sunt saec. XII. Albigenses, et saec. XVI. Anabaptistae, baptismi necessitatem non ad peccatum originale delendum, sed tantummodo ad adipi-

cula (1) (e), quod remanet sequela, cum qua oportet pugnare, quandiu vivimus in hac vita; quia in nullo prorsus extinguitur concupiscentia per gratiam communem, quod dico propter Virginem beatissimam Mariam, in qua in conceptione Filii Dei extincta fuit per gratiam singularem.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia sicut infectio derivatur in omnes a principio creato, a quo fit (f) propagatio corporum, et hoc a parte inferiori, scilicet carnis; sic curatio fieri habet a principio (g) increato, a quo fit infusio animarum, et hoc a parte superiori, scilicet mentis. Quoniam igitur ex parte mentis distinctio est in hominibus (h), ita quod secundum illam unus non propagatur ab altero, sed immediate exit a Deo, gratia curativa menti nostrae a Deo infusa respicit unumquemque, in quantum tenet rationem personae singularis et individuae, non in quantum tenet rationem productivi secundum virtutem naturae. Quoniam igitur originale peccatum est morbus inficiens personam pariter et naturam, personam in voluntate, naturam in carne; ideo sic curatur macula originalis in mente, quod remanet infectio et sequela in carne (2). Et quia homo generat non secundum quod curatus est in mente, sed secundum quod corruptus in carne, non secundum quod spiritualis, sed secundum quod carnalis; hinc est, quod quamvis (i) baptizatus sit ab originali mundatus in se, transmittit tamen in prolem originale.

Rursus, quia reatus aeternae poenae respicit deformitatem mentis et personae, actus autem sive motus (j) respicit inclinationem carnis (k) et naturae; ideo transit originale per baptismum, quantum ad reatum (3), et remanet quantum ad actum (l) (4). Postremo, quia

(e) Massa *ibid.*

(f) Fuit *ibid.*

(g) Primo principio *ibid.*

(h) Omnibus *ibid.*

(i) Sic *om. ex edit. cit.* 1484.

(j) Motus autem *deletis verbis* actus *et* sive, ABCDEFGH *et editt. Arg. Aug. Nor. Ven. et* 1484.

(k) Carni *ed.* 1484.

(l) Transit originale per substantiam quantum ad reatum, *ibid. male.*

scendam adoptionem filiorum Dei, atque acquirendum jus ad regnum caeleste agnoverunt.

Lutherani autem, quum peccatum originale in fomite concupiscentiae reposuerint, qui etiam post baptismum remanet, effutierunt ipsum peccatum per baptismum minime remitti, sed tantum tegi, aut radi, vel etiam non imputari.

Porro contra utrosque est definitio Conc. Tridentini, *sess. V. can.* 5. « Si quis per Jesu Christi Domini nostri gratiam, quae in Baptismate confertur, reatum originalis peccati remitti negat: aut etiam asserit non tolli totum id, quod veram et propriam peccati radicem habet, sed illud dicit tantum radi, aut non imputari: anathema sit. In renatis enim nihil odit Deus; quia nihil est damnationis iis, qui vere consepulti sunt cum Christo per Baptisma in mortem: qui non secundum carnem ambulant, sed veterem hominem exuentes, et novum, qui secundum Deum creatus est, induentes, innocentes, immaculati, puri, innoxii, ac Deo dilecti effecti sunt, haeredes quidem Dei, cohaeredes autem Christi; ita ut nihil prorsus eos ab ingressu caeli remoretur ».

afflictio temporalis conditionem respicit ex parte carnis, cum caro remaneat semper subiecta cuidam infectioni, remanere debet semper (m) subiecta poenalitati; et ideo sicut poenalitas et corruptio per gratiam non aufertur (n) a carne, sic sequela illa, sive concupiscentia (5) et languor membrorum, simul stare potest cum gratia curativa (6). Et ideo quamvis paulatim minuatur, quia tamen radix non tollitur, nunquam omnino aufertur in viatore, nisi in beata Virgine per gratiam singularem. (*) Quia enim Virgo concepit eum, qui erat

(m) Semper om. ibid.
(n) Auferuntur ibid.

(*) Neminem latet tempore Seraphici sententiam negantem Beatissimam Virginem ab originali peccato a primo instanti suae conceptionis praeservatam fuisse, ita invaluisse in scholis, ut vix ab ea recedere in publicis disputationibus quis auderet, etsi fortasse affirmantem sententiam teneret in corde. Quod et nostro Doctori contigisse satis manifeste eruitur. Quamvis enim in libris Sententiarum exponendis /3. *dist.* 3. *p.* 1. *a.* 1. *q.* 2/ pro opinione negativa conclusisset, attamen argumenta pro privilegio asserendo tam lucide ac subtiliter exposuit, ut ejus propensio pro eodem non obscure pateat. Quin imo Scotum ipsum praevenit, qui a Seraphico sua argumenta pro Conceptione Immaculata deprompsisse videtur. En igitur verba S. Doctoris in *quaest. cit.*: — « An anima beatae Virginis sanctificata fuerit ante originalis peccati contractionem ». — « Et quod sic, videtur. Anselmus *de conceptu Virginali:* Decebat, ut illius conceptus fieret de matre purissima, ea puritate, qua major sub Deo nequit intelligi; sed major est puritas, ubi nec actualis, nec originalis culpa invenitur, quam ubi est aliqua earum; si ergo beata Virgo fuit purissima, non videtur quod contraxerit originalem culpam; ergo videtur quod sanctificata fuerit ante originalem culpam ». — 2. « Item Augustinus *de natura et gratia /c.* 36/*:* De Matre Domini, cum de peccatis agitur, nullam volo prorsus habere quaestionem; ergo non videtur in ea fuisse peccatum nec actum, nec contractum ». — 3. « Item ratione videtur. Honor matris refertur ad filium, ut dicit Damascenus /*l.* 4. *de fid. orth. c.* 17/; sed omnis honor matris debetur Filio gloriosae Virginis, maxime quantum ad immunitatem peccati; si ergo ad honorem filii spectat habere matrem puram et sanctam; videtur quod Mater Christi immunis fuerit ab omni culpa, tam originali, quam actuali ». — 4. « Item, si est ponere extrema, convenit ponere medium; sed convenit ponere habentes originale peccatum in anima et in carne, sicut filii Adam habent communiter, convenit invenire carentem in anima et carne, sicut in Christo; ergo convenit reperire medium, scilicet habentem in carne, et non in anima; vel in anima et non in carne; sed habere in anima et non in carne est impossibile, quia originale ortum habet a carne, anima enim non traducitur, sed caro; restat ergo quod aliqua persona fuit, quae haberet originale solum in carne, et non in anima; haec autem fuit illa, quae maxime accedit ad Christum puritate; et haec est Virgo Maria; ergo etc. » — 5. « Item sanctificatio beatae Virginis superexcellit sanctificationem aliorum Sanctorum; ergo cum beatus Joannes sanctificatus fuerit quantum ad nativitatem ex utero, quam Ecclesia celebrat; videtur quod Virgo Maria non tantum sanctificata sic fuerit, sed etiam in quantum ad nativitatem in utero; sed nativitas in utero est in animae infusione; ergo beata Virgo in instanti infusionis animae sanctitatem habuit divinae gratiae; ergo nunquam habuit infectionem originalis culpae ». — 6. « Item

expiatio omnis culpae, ideo data fuit sibi gratia singularis, qua extincta fuit in ea radicitus omnis concupiscentia ad concipiendum Dei Filium absque omnis peccati labe et corruptela. « Nempe decens erat, ut ea puritate, qua maior sub Deo nequit intelligi, Virgo illa niteret, cui Deus Pater unicum Filium, quem de corde suo genitum (°) sibi (o) Genuit ibid.

possibile fuit gratiam dari animae beatae Virginis in primo instanti suae creationis; sed congruum est ponere, quod animae illi id Deus dederit, quod congruebat ei suscipere; ergo videtur, quod in primo instanti suae conceptionis dederit ei gratiam; ergo cum gratia non possit simul stare cum culpa, aut gratiam perdidit, aut originalem culpam non contraxit; sed non est dicere, quod gratiam perdidit; ergo videtur esse dicendum, quod non habuit culpam originalem ». — « Quidam voluerunt dicere in anima gloriosae Virginis gratiam sanctificationis praevenisse maculam peccati originalis. Rationem autem hujus assignant; quia decebat animam gloriosae Virginis sanctificari excellentissime super animas aliorum Sanctorum, non solum quantum ad abundantiam sanctitatis, sed etiam quantum ad accelerationem temporis; ideo in instanti suae creationis fuit sibi gratia infusa, et in eodem instanti anima infusa est carni. Et quia omnium mobilium mobilior est sapientia /*Sap.* 7. 24/, et nescit tarda molimina Spiritus sancti gratia, et multo potentior est gratia, quam natura; hinc est, quod effectus gratiae sanctitatis magis praevaluit in carnem, quam effectus foeditatis in animam; et ideo culpam non contraxit. Haec autem positio videtur posse fulciri multiplici congruentia; tum propter Christi praecipuum honorem, quem decebat de matre purissima fieri; tum propter Virginis praerogativam singularem, quae debuit in dignitate sanctificationis ceteros Sanctos et Sanctas praeire; tum etiam propter ordinis decorem, ut sicut fuit persona immunis ab originali et in carne et in anima, sive in causa et in effectu, et persona utroque modo habens originale, sic esset persona media, quae quodam modo haberet, et quodam modo non haberet: et ista est beata Virgo, quae mediatrix est inter nos et Christum, sicut Christus inter nos et Deum. Et hoc dicunt sonare verbum Anselmi, cum dicit, quod beata Virgo purissima fuit ea puritate, qua major sub Deo nequit intelligi. In hoc enim notat gradum suae puritatis inferiorem esse respectu Filii, et superiorem respectu aliorum Sanctorum. Et ideo quasi rationem mediam hujus multiplicis congruentiae voluerunt quidam apponere. Addentes insuper illud, quod non repugnat veritati sacrae Scripturae, et fidei Christianae. Veritati, inquam, non repugnat, imo potius consonat, si quis mysteria ejus attendat. Beata enim Virgo Maria signata fuit per arcam, anima vero beatae Virginis signata fuit per urnam, in qua positum fuit manna. Cum ergo urna illa prius fuerit impleta manna, quam posita in arca, prius saltem per naturam sanctificata fuit anima beatae Virginis, quam carni unita. Fidei etiam Christianae, ut dicit positio praedicta, non repugnat, pro eo quod dicunt ipsam Virginem ab originali peccato liberatam per gratiam, quae quidem pendebat, et ortum habebat a fide, et capite Christo, sicut aliae gratiae Sanctorum. Et iterum: licet illa gratia praeveniret animae infectionem, non tamen praevenit carnis foeditatem. Et ideo ratione illius foeditatis juste remanserunt in Virgine poenalitates, gratia enim sanctificationis non obviat poenae, sed culpae. Et hinc est, quod beata Virgo poenalitatibus fuit obnoxia, et per Christum liberata ab originali peccato, sed aliter quam alii.

(p) Et tanquam ibid. aequalem, tanquam (p) seipsum diligebat, ita dare disponebat, ut naturaliter esset unus idemque communis Dei Patris et Virginis Filius, (q) Substantialiter ibid. et quam ipse Filius specialiter (q) facere sibi matrem eligebat, et de (r) Et om. ibid. qua Spiritus sanctus volebat et (r) operaturus erat, ut conciperetur et nasceretur ille, de quo ipse procedebat.

Nam alii post casum erecti sunt, Virgo Maria quasi in ipso casu sustentata est, ne rueret, sicut exemplum ponitur de duobus cadentibus in luto; et per istam viam effugiunt auctoritates et rationes, quae contra eos adducuntur, dicentes non concludere, quod beata Virgo habuerit infectionem originalis peccati quantum ad effectum, sed quantum ad causam solum ».

Clarius tamen mentem suam de hac re S. Doctor aperuit in *Serm.* II. de B. V., ubi haec habet: « Domina nostra fuit plena gratia praeveniente in sua sanctificatione, gratia scilicet praeservativa contra foeditatem originalis culpae, quam contraxisset ex corruptione naturae, nisi speciali gratia praeventa, praeservataque fuisset. Solus enim Filius Virginis fuit ab originali culpa immunis, et ipsa Mater ejus Virgo. Credendum est enim, quod novo sanctificationis genere in ejus conceptionis primordio Spiritus sanctus eam a peccato originali, non quod infuit, sed quod infuisset, redemit, atque singulari gratia praeservavit ».

Neque silentio praete reundum est ipsum Bonaventuram, totius Ordinis tunc temporis Generalem Ministrum, anno 1263 in generalibus Comitiis Pisis congregatis, festum Conceptionis B. Virginis in toto Ordine quotannis celebrandum statuisse *(Chronol. Seraph. Ord. Vol. I. pag. 27)*.

Hic autem non solum ponenda est sacrosanctae Tridentinae Synodi declaratio, « non esse suae intentionis comprehendere in Decreto, ubi de peccato originali agitur, beatam et Immaculatam Virginem Mariam, Dei Genitricem »; sed adjicienda etiam dogmatica definitio a S. P. Pio IX die octava decembris an. 1854 solemniter prolata, in qua sancitum fuit: « Doctrinam, quae tenet Beatissimam Virginem Mariam in primo instanti suae Conceptionis fuisse, singulari omnipotentis Dei gratia et privilegio, intuitu meritorum Christi Jesu Salvatoris humani generis, ab omni originalis culpae labe praeservatam immunem, esse a Deo revelatam, atque idcirco ab omnibus fidelibus firmiter constanterque credendam ». — Ex qua definitione, ut recte animadvertit cl. P. Seraphinus a Ss. Corde Jesu, Passionista, in lib. *Grandeurs et Apostolat du Marie etc.* (*Paris* 1860, pag. 375), « apparet: 1.° immunitatem Virginis ab omni originalis culpae labe, in ordine executionis consideratam, non solum fuisse *ex gratia Dei*, ut patet, sed etiam *ex Dei privilegio,* quod privilegium locum non habuit in Adamo. *Privilegium* enim dicit *exemptionem a lege communi.* Porro in creatione Adae lex *communis,* a Deo constituta, erat *status ipse justitiae originalis,* in quo statu Adam reapse creatus fuit. Post ejus lapsum *culpa originalis,* filios Adam universim afficiens, *legem arguit generalem* succedentem primariae legi universali justitiae originalis perditae, quae, hoc ipso, post ruinam, evadit quoque *privilegium* pro Adae filiis, si quos Deus separare vellet, sicut de facto mirabiliter separavit Virginem Deiparam, a massa corruptionis universae. Apparet 2. Mariam Virginem praeservatam fuisse immunem ab originali culpa *intuitu meritorum Christi Salvatoris generis humani,* scilicet dependenter a

AD CAPUT VII.

(1) « Deordinatio in anima ratione aversionis dicitur deformitas, ratione vero conversionis dicitur macula. » *2. dist. 42. dub. 1.*

(2) « Si loquamur de causa originalis respectu alterius propagandi, sic per baptismum non deletur originale quantum ad causam, sive radicem. Et ratio hujus potissima, ut credo, est, quia corruptio, quae est causa originalis peccati propagandi, est corruptio naturae consistens penes vim, quae habet radicari in carne. Unde originale, prout est vitium personae, respicit voluntatem; prout autem est vitium naturae, respicit generativam virtutem, et carnem; gratia autem sacramentalis proprie respicit corruptionem personae, contra vero corruptionem naturae non habet ordinari directe; et hinc est, quod cum infunditur gratia baptismalis, deletur originalis culpa, secundum quod erat peccatum ipsius animae; remanet tamen aliquis languor in carne, quae est causa originalis in prole. Si autem quaeratur, quare remedium gratiae sacramentalis ordinatur directe contra originale, prout corrumpit personam, et non prout corrumpit naturam, dicendum quod summus medicus hoc instituit ratione congrua exigente, tum ex parte medici, tum ex parte aegroti, tum ex parte medicamenti. Ex parte, inquam, medici, quia sic Dominus debuit nos curare, ut salutem nostram unusquisque ab ipso immediate recognosceret; ideo unumquemque voluit curari a suo baptismate immediate et in se: et propterea baptismus delet originale in homine, secundum quod est individuum, non secundum quod est alterius principium, ut ex hoc unusquisque reddat obsequium Deo debitum, et magis recognoscat salvationis suae beneficium. Ex parte etiam aegroti congruentia erat; Deus enim neminem vult salvari, nisi salva arbitrii sui libertate: et ideo talem efficaciam medicamento dedit, ut salva esset libertas, et meritum liberi arbitrii. Ideo etiam ut fides habeat locum, occultat Dominus sacramenti sui effectum; et ideo non curatur naturae morbus. Ex parte etiam medicamenti ratio est, quia virtus regenerativa in sacramento est ipsa fides, unde a fide passionis dicuntur sacramenta habere efficaciam. Quoniam ergo haec virtus regenerativa principaliter respicit voluntatem et mentem, virtus autem generativa principaliter respicit decisionem carnis a carne; hinc est quod baptismus sanat, sive curat, originale secundum quod est morbus personae, dum in eo datur gratia, per quam rectificatur personalis voluntas, remanente nihilominus corruptione in carne, et in vi generativa, quae causa est transfundendi originalem culpam. » *2. dist. 32. a. 1. q. 2.*

(3) « Sicut videmus, quod in culpa actuali et est conversio, et est aversio, et in ipso actu peccandi, et in ipso habitu peccati est privatio habitus boni, et quaedam habilitatio ad actum peccati; sic in originali intelligimus esse debitae iustitiae carentiam, et concupi-

meritis praevisis Christi Jesu, qui Salvator est *humani generis* per originalem culpam *sauciati;* non quod Maria *sauciata* et ipsa fuerit cum ceteris Adae filiis, cum quibus naturâ tantum communicavit, non culpa, ut sentit Ecclesia, sed quatenus ipsa *specialiter* constituta fuerat sub *Christo capite,* qui eam sibi Matrem elegerat, sibique reservaverat, quique, primitias meritorum suorum super eam transfundere in executione copiosissime volens, eam voluit a lapsu prae ceteris praeservare. Hic sistit fides. Quod autem Virgo beata constituta *specialiter* fuerit sub *Christo capite cum dependentia* ab Adamo, et solum post praevisum hujus lapsum, an vero *independenter* ab ipso Adamo, tanquam *a capite morali humani generis,* et ante praevisionem sui lapsus, quaestio adhuc est, quam Ecclesia in sua definitione non tangit, nec definitam supponit, nec consequenter vel implicite definit ».

scentiam. Et quemadmodum in actuali privatio habilitatis bonae est ipsum peccatum formaliter loquendo, ipsa vero habilitatio, sive pronitas ad actum peccati, non est peccatum, nisi materialiter loquendo, pro eo quod non est culpa, nisi quamdiu manet ibi privatio; sic intelligendum est in proposito. Et quemadmodum in actualis peccati deletione, cum gratia infunditur, statim removetur culpa, in quantum erat deformitas et privatio, nihilominus tamen simul cum hoc manet quaedam pronitas ad actum, licet remissa, in his potissime, qui peccaverunt peccato consuetudinis; sic quando gratia baptismalis infunditur animae, statim removetur originale peccatum, eatenus qua erat carentia debitae iustitiae, etiam cum statim gratia est in anima, simul cum ea est et iustitia: concupiscentia vero non omnino tollitur, sed minuitur, pro eo quod pronitas ad culpam simul potest stare cum gratia, quia, sicut dictum est, talis pronitas non erat ipsum peccatum, loquendo formaliter, sed materialiter. Unde *(August. de nup. et concup. lib. 1. c. 27)* cum excluditur carentia debitae iustitiae per gratiam baptismalem, remanet concupiscentia ratione poenae. Et hinc est, quod dicit Magister, quod transit reatu, et remanet actu, quia iam non est culpa, per quam homo sit dignus poena, sed poena est ex praecedenti culpa relicta. Pro tanto dicit, quod originale peccatum duplici ratione dicitur remitti in baptismo, et quia concupiscentia extenuatur, et quia debitum solvitur. Solvitur namque debitum, dum per iustitiam gratiae recompensatur iustitia originalis innocentiae. Concupiscentia vero remittitur, dum potestas datur spiritui per gratiam regendi, et vincendi carnem ». *2. dist. 32. a. 1. q. 1.*

([4]) « Dicitur originale peccatum remanere actu, quia cum sit ibi privatio originalis justitiae, per quam homo est reus carentiae visionis Dei, sit etiam pronitas, per quam homo ordinatus est ad actum concupiscendi; ideo aufertur illa privatio justitiae originalis, et relinquitur illa inclinatio habitualis ». *2. dist. 32. dub. 4.*

([5]) « Concupiscentia est in carne, et in sensualitate, et in ratione: ibi quidem causaliter: in ratione formaliter: in sensu vero utroque modo ». — Concupiscentia, secundum quod poenam dicit ad culpam ordinatam, est a Deo: ut vero dicit appetitus excessum, nequaquam: prout dicit appetitum, qui est de genere entium et bonorum, similiter est a Deo ». *2. dist. 32. a. 2. qq. 1. 2.*

([6]) « Concupiscentia, quae remanet post baptismum, non est poena suffocans, quia non praecludit aditum vitae spiritualis; stat enim simul cum gratia prima, etsi incitet ad illicitum, non tamen praevalet, quia subter nos est appetitus noster, et nos dominari possumus illius. Remanet autem haec concupiscentia in membris nostris, ut poena promovens, maxime quantum ad exercitium pugnae, quae facit ad augmentum meriti et coronae, quod bene significatum est in ingressu filiorum Israël in terram promissionis, in qua reliquit eis Dominus adversarios, cum quibus pugnare possent, et per quos Deus eos probaret, utrnm ipsi Deum diligerent, an non, sicut patet in lib. Judicum. Sunt et aliae plures utilitates, ad quas movetur homo occasione concupiscentiae in se relictae ». — « Concupiscentia duo dicit. Dicit enim appetitum immoderatum boni commutabilis: et sic dico, quod ista immoderantia circa appetitum potest esse dupliciter. Aut ita quod ratio captivetur et anima pervertatur, ut necessitatem habeat praeponendi bonum commutabile bono incommutabili; et sic dicitur esse concupiscentia intensa, et hoc modo tenet rationem culpae, ratione videlicet illius immoderantiae. Alio modo concupiscentia dicit immoderantiam, non quia ratio succumbat sensualitati, sed quia sensualitas non perfecte obtemperat rationi; et hoc modo tenet rationem poenae. Primo modo, quia tenet rationem culpae, directe opponitur ipsi gratiae, et ideo gratia superveniens aufert illam immoderantiam, pro eo quod talis immoderantia ponebat debitae iustitiae carentiam. Aliam autem immoderantiam, quae, sicut dictum est, dicit rationem poenae, non tollit gratia in suo adventu, propter hoc quod non opponitur formaliter ei; sed quoniam gratia et concupiscentia relicta respectu eius ad quod inclinant, quamdam habent oppositionem; hinc est quod, secundum quod ho-

mo plus exercitatur in gratia, magis et magis remittitur concupiscentia, nunquam tamen omnino tollitur concupiscentia, quia semper remanet radix ejus in homine, nisi auferatur per donum gratiae speciale ». — « Concupiscentia augetur per consensum illicitum, sicut dicit Augustinus *(De pecc. mer. et remiss. lib. 2. c. 28)*, et hoc duplici ex causa. Primo, quia gratia expellitur, ex cuius praesentia ratio sensualitati praeerat et per consequens remittebatur concupiscentia. Alia est ratio, quia potentia ex frequentia actus magis prompta efficitur ad exeundum in actum consimilem; et quia actus illicitus dicit actum concupiscendi, hinc est quod concupiscentia augetur ab actu illicito, quasi a simili. Ad illud ergo quod obiicitur, quod tunc redit originale peccatum, dicendum quod hoc non sequitur duplici ex causa. Primo quidem quia concupiscentia regnans non dicitur peccatum originale, nisi inquantum habet regnum et dominium ab ipsa hominis origine; cum autem illud habet per illicitum actum, non habet rationem originalis peccati, sed potius actualis. Alia est etiam ratio, quia aliter diminuitur concupiscentia per baptismum, aliter augetur per illicitum consensum. Per baptismum enim sic diminuitur, ut auferatur illud, quod formaliter erat peccatum originale, videlicet carentia debitae iustitiae. Ibi enim absolvitur quis a debito originalis iustitiae, ad quam omnes tenebantur ex ipsa obligatione Adae; sed per illicitum consensum augeri dicitur, pro eo quod, dum homo peccat, magis efficitur pronus ad malum, saltem intensive et quantum ad aliquod peccati genus determinatum. Ad illud quod obiicitur, quod sunt diversorum generum concupiscentia, prout est culpa et prout est poena, dicendum quod, etsi sint diversorum generum in genere moris, non tamen in genere naturae, utriusque enim actus est concupiscere. Praeterea, etsi concupiscentia, prout est poena, non sit eiusdem generis cum concupiscentia, prout est culpa, formaliter loquendo, quia tamen est poena vitiosa, ad illam de se ordinat, et per hoc una augmentatur per alteram, sicut docet ipsa experientia ». *2. dist. 32. a. 1. dub. 1. 2. et 3.*

CAPUT VIII.

De origine peccatorum actualium.

(Peccatum oritur a libera voluntate, — per suggestionem, — delectationem, — consensum — et operationem).

Postquam autem [a] dictum est de traductione peccati [b] originalis, dicenda sunt aliqua de origine peccati actualis. De ortu igitur peccati actualis haec tenenda sunt in summa, videlicet quod peccatum actuale originem trahit a libera voluntate uniuscuiusque per suggestionem, delectationem, consensum et operationem. Juxta quod dicit Scriptura: *Unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus: deinde concupiscentia, cum conceperit, peccatum parit: peccatum vero, cum consummatum fuerit, generat mortem (Jacob. 1. 14).* Si autem suggestio et delectatio sistat citra consensum, est veniale peccatum. Si vero consequatur consensus, et opus in his, quae divina lege prohibita sunt, peccatum est mortale consummatum. Quod si medio modo fit, ut consensus sine opere sit, aut quia vult in opus procedere, sed non potest; tunc voluntas pro facto reputatur, nec [c] minus culpabi-

(a) Autem om. ACDEFGH et editt. Aug. Nor.
(b) Peccati om. ed. 1484.
(c) Tamen ibid.

lis est, quam si in ipso facto deprehenderetur: aut quia non vult in opus procedere, sed ([d]) vult interius voluptari in delectatione; et tunc manducat mulier, sed non vir; et licet non sit peccatum plene consummatum, est tamen inter mortalia computandum, quia, muliere manducante, totus homo damnari meretur, quod maxime intelligi habet in peccatis carnalibus.

(d) Sed quia ibid.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia ([e]) cum peccatum dicat recessum voluntatis a primo principio, in quantum ipsa voluntas nata est agi ab ipso, et secundum ipsum, et propter ipsum; omne peccatum est inordinatio mentis sive voluntatis, circa quam nata sunt esse virtus et vitium ([1]). Peccatum igitur actuale est actualis inordinatio voluntatis ([2]). Inordinatio autem ista ([f]), aut est tanta, quod ordinem iustitiae exterminat; et hoc modo dicitur mortale peccatum, quia natum est auferre vitam, separando ipsam a Deo, per quem vivificatur anima iusta. Aut est tam modica, quod ordinem illum non perimit, sed tantum in aliquo perturbat; et tunc dicitur veniale peccatum, quia de ipso adipisci possumus cito veniam, pro eo quod gratia non tollitur per ipsum, nec inimicitiam divinam incurrit homo ([g]). Est autem ordo iustitiae, ut bonum incommutabile praeferatur commutabili, ut bonum honestum praeferatur utili, et voluntas Dei praeferatur voluntati nostrae ([h]), ut iudicium rationis rectae praesit sensualitati humanae (I). Et quoniam lex Dei istum ([i])

(e) Quia om. ibid.
(f) Illa ibid.
(g) Nec incurritur inimicitia divina CDEFGH et ed. Ven. et 1484.
(h) Propriae ed. 1484.
(i) Justum ibid.

(I) Contra ordinem justitiae, de quo hic agit S. Doctor, a lege divina praeceptum, quo bonum incommutabile commutabili, honestum utili, voluntas divina humanae praefertur, miserrimis hisce temporibus a perditissimis hominibus errores divulgati fuerunt, quos Pius IX in *Syllabo* reprobavit. Hi sunt: n. 56. « Morum leges divina haud egent sanctione, minimeque opus est, ut humanae leges ad naturae jus conformentur, aut obligandi vim accipiant » — n. 57. « Philosophicarum rerum morumque scientia, itemque civiles leges possunt et debent a divina et ecclesiastica auctoritate declinare » — n. 58. « Aliae vires non sunt agnoscendae nisi illae, quae in materia positae sunt, et omnis morum disciplina honestasque collocari debet in cumulandis et augendis quovis modo divitiis, ac in voluptatibus explendis » — n. 59. « Ius in materiali facto consistit, et omnia hominum officia sunt nomen inane, et omnia humana facta juris vim habent » — n. 60. « Auctoritas nihil aliud est nisi numeri et materialium virium summa » — n. 61. « Fortunata facti injustitia nullum juris sanctitati detrimentum affert » — n. 62. « Proclamandum est et observandum principium, quod vocant de *non interventu.* » — n. 63. « Legitimis principibus obedientiam detrectare, imo et rebellare licet » — n. 64. « Tum cujusque sanctissimi juramenti violatio, tum quaelibet scelesta flagitiosaque actio sempiternae legi repugnans, non solum haud est improbanda, verum etiam omnino licita, summisque laudibus efferenda, quando id pro patriae amore agatur ».

ordinem praecipit et vetat oppositum, quando bonum commutabile praefertur aeterno, et bonum utile ([j]) praefertur honesto, et voluntas nostra praefertur divinae voluntati, et sensualis appetitus praefertur rationi rectae, tunc committitur mortale peccatum. De quo dicit Ambrosius *(De parad. c. 8.)*, quod est praevaricatio legis divinae ([k]) et caelestium inobedientia ([l]) mandatorum ([3]). Haec ([m]) autem committitur, sive omittatur quod lex divina praecipit, sive fiat id, quod prohibet. Ex quo duplex genus peccati oritur, delictum scilicet et commissum ([4]). Quando vero bonum commutabile plus debito diligitur, sed non praefertur incommutabili, et utilitas non praefertur honestati, et ([n]) voluntas nostra plus debito amatur, ita tamen quod non praefertur divinae, et caro concupiscit, non tamen praefertur iudicio rationis rectae; tunc non est mortale, sed veniale, quia licet hoc sit praeter legem, non tamen directe est contra legem. Sensualis autem appetitus rationi rectae non praefertur, nisi quando ei ratio consentit ([o]), et ideo peccatum mortale citra consensum non committitur. Si tamen sensualitas inordinate moveatur, cum illa inordinatio ad malum inclinet ([5]), licet ratio non consentiat, peccatum est aliquod, quia aliquo modo laedit ordinem iustitiae ([6]). Et quia in statu innocentiae non movebatur sensualitas, nisi secundum rationis motum; ideo, stante homine, non poterat ibi esse veniale peccatum ([7]). Nunc autem, quia rationi repugnat sensualitas, velimus, nolimus; ideo necesse habemus committere aliquod veniale peccatum per primos motus, qui et si particulariter et singillatim possint declinari, omnes tamen nullo modo possunt caveri; quia ([p]) sic sunt peccata, quod ([q]) sunt etiam poenae peccati, et ideo merito dicuntur venialia, quia hoc ipso digna sunt venia. Verum quia ratio his consentire non compellitur, si post consensum delectationis consentiatur in opus, tunc est plenus consensus, ac per hoc peccatum consummatum ([8]); quia pervenit usque ad virum, id est ([r]) usque ad partem supremam rationis ([9]), ex qua pendet plenitudo consensus ([10]). Quia vero non solum in opus, verum etiam in delectationem est consensus, in quo inferior portio sequitur sensualitatem; ideo si in delectatione sensuali ([s]) ratio sensualitati succumbat, mulier ([t]) serpenti obtemperat ([u]); ac per hoc fit subversio recti ordinis, et ita subversio iustitiae, propter quod ([v]) committitur mortale peccatum, licet minus grave; quod non solum imputatur mulieri, verum etiam viro, a quo mulier compesci debuit et cohiberi, ne obtemperaret serpenti ([11]). Et sic patet, quod in perpetratione omnis peccati actualis fit aliqualis imitatio primi peccati, se-

(j) Aeterno et bonum utile *om. ibid.*

(k) Aeternae sive divinae *ibid.*

(l) Praeceptorum vel *ante* mandatorum *bene om.* ABCDF *et ed. Aug.*

(m) Hoc *ed.* 1484.

(n) Et *om. ibid.*

(o) Ita CDEFGH *et editt. Nor. Ven. et* 1484. *In cet.* consensit.

(p) Quia ABCDEFGH *Ven. et* 1484; qui *ed. Rom.*

(q) Quae *ed.* 1484.

(r) Et *ibid.*

(s) Delectationem sensualem *ibid.*

(t) Et mulier *ibid.*

(u) Obedit *ibid.*

(v) Hoc *ibid.*

cundum explanationem Doctoris praecipui Augustini *(De Trinit. l. 12. c. 12)*.

AD CAPUT VIII.

(1) « Peccatum quodcumque actuale voluntarium est, sive sit mortale, quod est voluntarium simpliciter; vel sit veniale ex deliberatione factum, quod etiam est simpliciter voluntarium, sive ex surreptione, quod secundum quid voluntarium est ». — « Peccatum, ut dicit culpam, est tantum in voluntate: ut autem dicit vitium, si materialiter capiatur, est etiam in aliis potentiis; si autem causaliter, adhuc etiam tantum in voluntate ». *2. dist. 41. a. 2. qq. 1. 2.*

(2) « Peccatum, cum essentialiter in se claudat aversionem et conversionem, non distinguitur per illas tanquam per differentias diversas; et ita aversio et conversio in ipso repertae, non faciunt duo peccata ». *2. dist. 42. a. 3. q. 2.*

(3) « Lex aliquando accipitur stricte pro lege scripta vel data. Aliquando large, prout comprehendit legem naturae, et legem Scripturae, et legem gratiae. Et in praedicta notificatione lex accipitur large... Obedientia dupliciter accipitur: uno modo prout dicit observantiam mandatorum Dei; et sic est communis omnibus virtutibus. Alio modo prout specialiter considerat rationem praecepti; et sic est virtus divisa ab aliis, quia potissime habet usum suum in his, quae ideo sunt bona, quia praecepta. Et sic obedientia dupliciter accipitur, scilicet large et stricte; et in praedicta notificatione accipitur large ». *2. dist. 35. dub. 4.*

(4) « Praevaricatio praeceptorum est delictum, hoc est transgressio praeceptorum affirmativorum. Praevaricatio prohibitionum est commissum, hoc est transgressio praeceptorum negativorum. Differentiae delicti sunt ignorantia, omissio, negligentia. Delictum dicitur quasi derelictum, idest boni desertio ». *Centiloq. p. 1. sect. 7.*

(5) « Cum tentatio sit quidam tactus ad probandum ordinatus, et caro nos pulset, ad cujus pulsationem sequitur approbatio vel reprobatio hominis, recte caro dicitur tentare ». — « Si consideretur tentatio, ut est a movente primo, quamvis aliqua possit esse tentatio ab hoste, quae non est a carne, ut in Adam et Christo; nulla tamen est a carne, quae non sit ab hoste. Si autem consideretur, ut est a movente proximo, sic diaboli et carnis tentationes sunt diversae, et una absque alia esse potest ». — « Si tentatio hostis et carnis sit circa idem vitium, puta carnale, sic difficilior est tentatio carnis; si autem sit circa diversa, sic motus se excedunt, major tamen simpliciter est carnis excessus ». *2. dist. 21. a. 2. qq. 1-3.*

(6) Mortale peccatum nec inquantum culpa, nec inquantum vitium, ponendum est esse in sensualitate. Et ratio hujus est, quia aliter vitiat peccatum mortale, quam peccatum veniale. Peccatum enim mortale vitiat et deordinat deordinatione perfecta, ut ita dicam, quae quidem consistit in aversione a Deo, et ejus contemptu, et deliberationis consensu; haec autem solius rationis sunt; et ideo mortale peccatum in sola ratione consistit. Deordinatio autem venialis non est deordinatio consummata, sed inchoata; et quia deordinatio inchoari debet in potentia inferiori, et consummari in superiori; hinc est, quod veniale peccatum, in quantum vitium est, in sensualitate reperitur, non enim recte opponitur habitui virtutis, sicut vitium mortalis peccati, sed solum ex quadam inclinatione et comparatione ad terminum, ad quem disponit; vitiositas autem et deordinatio mortalis simpliciter excludit habitum virtutis; et propterea omne peccatum tale in ratione ponitur et nullum in sensualitate ». *2. dist. 24. p. 2. a. 3. q. 2.*

(7) « Circa hoc duplex fuit opinio. Quidam enim dixerunt, quod Adam primo peccato peccavit mortaliter; potuisset tamen peccare venialiter, non tamen omni genere venialis... Verumtamen communiter non approbant eam (positionem) Doctores Theologiae; nam im-

probabilitatem habet, si quis attendat ad perfectionem status, et regulam rectitudinis, in qua erat, a qua etiam, cum nullum haberet impellens, exire non poterat nisi contemnendo divinam justitiam, et foedando suam innocentiam, et corrumpendo naturam suam, quae omnia faciunt primam culpam Adae non venialem, sed mortalem fuisse, nec potuisse aliter esse. Et ideo est communis opinio, quam hodie approbant doctores, quod Adam in statu innocentiae primo peccato peccavit mortaliter, nec primum ejus peccatum veniale esse potuit ». *2. dist. 21. a. 3. q. 1.*

([8]) « Voluntas peccandi et actus exterior peccandi, si ordinata sint ad invicem, non sunt duo peccata formaliter: quia interior voluntas et exterior actus unum dumtaxat complent peccatum ». — « Opus exterius non addit iniquitatem quantum ad majorem Dei contemptum; quantum vero ad libidinem et delectationem utique aggravat; similiter quantum ad damnificationem, maxime autem quantum ad peccatum, quo quis laedit proximum ». *2. dist. 42. a. 1. qq. 1. 2.*

([9]) « Divisio rationis in superiorem portionem et inferiorem non est adeo per diversa membra, ut haec et illa sit potentia alia et alia ;... nec est per membra ita convenientia, ut non sit in eis differentia nisi solum secundum aspectus. Est enim differentia in eis secundum dispositiones et secundum officia. Secundum dispositiones, quia haec fortis, et illa debilis. Secundum officia, quia haec regit, et illa regitur. Ratione diversae dispositionis in debilitate et fortitudine haec vocatur vir, et illa mulier. Ratione diversitatis in officio et regimine haec vocatur superior, quia regit, et illa inferior, quia regitur. Talis autem dispositionum diversitas ortum habet non ex diversitate naturae, sed ex diversa comparatione ejusdem potentiae. Dum enim ratio nostra ad superiora convertitur, purgatur, et illuminatur, et perficitur. Dum leges aeternas conspicit, et immutabilitatem divinae virtutis et aequitatis, in bono fortificatur et vigoratur. Dum autem ad haec inferiora convertitur, utpote ad sensibilitatem et carnem, quodam modo trahitur et mollitur; et ideo sunt ejusdem naturae ratio superior et inferior, differentes secundum fortitudinis et debilitatis dispositionem. Et quia una oritur ab altera, et ei conjungitur tanquam adjutorium simile sibi, recte haec dicitur vir, et illa dicitur mulier, et inter eas dicitur esse conjugium. Diversitas autem officiorum similiter non venit ex diversitate naturarum, sed ex diversitate dispositionum. Quia enim haec fortis est, et illa debilis; haec intelligens et consulens divinam voluntatem, illa vero exequens opere; et ideo haec regit, et illa regitur; et ex hoc illa superior, et ista inferior appellatur ». *2. dist. 24. p. 1. a. 2. q. 2.*

([10]) « Etsi possibile sit mulierem comedere sine viro, non tamen est possibile mulierem peccare mortaliter sine viro, sive inferiorem portionem absque superiore: et hoc patet sic. Aliud enim est peccatum mortale committere, aliud cibum vetitum degustare. Peccatum enim mortale dicit deordinationem a Deo, quae est cum consensu et contemptu: inordinatio autem talis est per aversionem et contemptum, et hoc est superioris partis; ejus enim est averti, cujus est converti: consentire autem ad illam potentiam spectat, apud quam residet judiciaria potestas et regiminis auctoritas; haec autem est superior portio rationis. Et ideo impossibile est aliquod peccatum esse mortale in nobis, quod superiori portioni non imputetur, et in quo ipsa non deordinetur propter naturam peccati mortalis, quae exigit ibi esse et contemptum aversionis, et consensum deliberationis, quorum utrumque est superioris partis ». *2. dist. 24. p. 2. a. 2. q. 2.*

([11]) « Est ratio ex istarum potentiarum connexione, quoniam inter superiorem portionem et inferiorem lex conjugii est; et ideo una tenetur alteram regere et reprimere. Non sic autem est inter sensualitatem et inferiorem portionem: et propter hoc, cum inferior portio deordinatur, negligentiae viri, qui debuit eam reprimere, imputatur, et pariter cum illa culpabilis judicatur ». *Ibidem.*

CAPUT IX.

(a) Peccatorum om. ed. 1484.

De origine et distinctione capitalium peccatorum [a].

(Peccatorum actualium unum est initium, — duplex radix, — triplex fomentum, — septiforme caput).

(b) Capitale ante initium recte om. ABD et ed. Aug.

(c) Accendens ex ed. 1484. In cet. accedens minus recte.

(d) Et om. ed. 1484.

Consequenter descendendum est ad ortum peccatorum in speciali, inter quae quaedam sunt capitalia, quaedam poenalia, quaedam finalia, sive irremissibilia; quasi prima, media et postrema. Circa ortum vero peccatorum capitalium hoc est in summa tenendum, videlicet quod peccatorum actualium unum est initium, duplex radix, triplex fomentum, septiforme caput, sive capitale peccatum [1]. Unum, inquam, est initium [b], scilicet superbia, iuxta quod dicit Scriptura: *Initium omnis peccati superbia (Eccli. 10. 15.).* Duplex radix, scilicet timor male humilians et amor male accendens [c]. Triplex fomentum, secundum tria, quae sunt in mundo, scilicet *concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum,* et *superbia vitae (1. Jo. 2. 16).* Septiforme vero caput, scilicet superbia, invidia, ira, acidia, avaritia, gula et [d] luxuria. Inter quae quinque praecedentia sunt peccata spiritualia, duo vero ultima sunt carnalia [2].

(e) Ita ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor.; horum ed. Rom. et 1484.

(f) Peccati om. ed. 1484.

(g) Primum et om. ibid.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum [e] haec est; quia cum peccatum mortale sit actualis a primo principio recessus, recessus autem a primo principio non potest esse nisi per contemptum ipsius, vel in seipso, vel in suo praecepto, contemptus autem primi principii cum sit superbia; necesse est, quod omnis mortalis peccati [f] culpa, sive offensa, initium sumat a superbia. Quia vero nullus contemnit primum et [g] summum principium, vel eius praeceptum per se, nisi per hoc quod aliquid aliud ab ipso vel vult acquirere, vel timet perdere; hinc est, quod necesse est omne peccatum actuale originem trahere a duplici radice, scilicet timore et amore, qui radices sunt malorum, licet non aeque primae. Nam omnis timor ortum habet ab amore, nullus enim timet aliquid perdere, nisi quia amat illud habere; et ideo per ea habet foveri timor, per quae fovetur et amor. Amor autem inordinatus est respectu commutabilis boni. Et quoniam illud est triplex, scilicet interius excellentia, exterius pecunia, inferius carnalis lascivia; hinc est, quod necesse est esse tria peccatorum actualium radicalia fomenta, quae superius sunt praetacta, ad quae dum anima inordinate fertur, omnia peccata actualia oriuntur.

Et quia hoc fit secundum septiformem modum, ideo septem sunt peccata capitalia, ex quibus generatur universitas vitiorum. Voluntas enim nostra aut deordinatur, quia appetit, quod non est appetendum; aut quia refugit, quod non est refugiendum. Si quia appetit, quod non est appetendum, utpote bonum ut nunc, sive commutabile, sive apparens bonum; aut est interius, et sic est privata excellentia, quam amat superbia (3); aut exterius, et sic est sufficientia, quam amat avaritia (4); aut inferius, et sic aut delectabile, quia ad conservationem individui, et (h) sic alimentum, quod est delectabile secundum gustum, et appetitur a gula (5); aut quia ad conservationem speciei, et sic coitus, qui est delectabilis secundum tactum *(Aug. serm. 159 de verb. apost.)*, et appetitur a luxuria (6). Si autem voluntas deordinatur, quia refugit, quod non est refugiendum; hoc potest esse tripliciter, secundum triplicem modum refugiendi. Aut enim refugit secundum perversum instinctum ipsius (i) rationalis, et sic est invidia (7); aut secundum instinctum irascibilis, et sic ira (8); aut secundum instinctum concupiscibilis, et sic est (j) acidia (9). Unde quia quatuor sunt principalia appetibilia, et tres vires, secundum quarum instinctum est fuga; ideo tantum septem sunt capitalia peccata. Rursus, quia sensus appetibilis est cum delectatione, sensus autem rei fugiendae est cum dolore; hinc est, quod quatuor habent coniunctam laetitiam, tria vero alia habent adiunctam tristitiam et poenam; omnia tamen dicuntur capitalia, quia deordinationes sunt principales, et multarum aliarum deordinationum sunt principia suo modo influentia. Unde licet quaedam ex his principaliter fugam respiciant, habent tamen et (k) ipsa delectabilia sua. Nam invidia vult privatum bonum possidere sine socio, et ita integraliter: ira sine contrario, et ità imperturbabiliter: acidia sine labore aliquo, et ita infatigabiliter. Et quia haec non de facili obtinentur, ideo magnum exercitum (l) vitiorum secum trahunt ad huiusmodi, quae appetunt exequenda, vel ad ea, quae respuunt (m) declinanda, respectu quorum dicuntur capitalia peccata, quasi capita, ex quibus manant alia quamplurima (10).

(h) Et *om. ibid.*

(i) Ipsius om. ABCDEFGK *et editt. Arg. Aug. Nor.*

(j) Est om. ed. 1484.

(k) Et ACDEFGH *et editt. Aug. Nor. Ven. et* 1484; ex *ed. Rom.*

(l) *Ita editt. Arg. Aug. Nor. Ven. et* 1484; exercitium *Rom.*

(m) Respiciunt *ed.* 1484.

AD CAPUT IX.

(1) « Capitale vitium dicitur, quia sicut caput est membrum principale et completum, et aliorum membrorum principium quantum ad motum et sensum; sic vitium, quod dicitur capitale, nominat peccatum completum, a quo alia vitia oriuntur. Initium vero nominat proprie illud, in quo actus inchoatur. Radix autem illud, a quo nutrimentum trahitur et fomentum. Unde cum peccatum nutrimentum trahat ex parte appetibilis, et dicat recessum

a Deo; hinc est quod initium peccati attenditur ex parte aversionis, radix vero ex parte conversionis. Et sic aversio est ratione contemptus, conversio vero est ratione cupiditatis et libidinis. Et ideo superbia dicitur initium omnis peccati, cupiditas radix omnium malorum ». *Centiloq. p. 1. sect. 16.* Vide etiam *2. dist. 42. dub. 4.*

(2) « Ordinantur vitia capitalia secundum connexionem, qua fit, ut unum ex altero proferatur. Nam superbus non vult subesse majoribus, vult praeferri aequalibus, vult conculcare minores. Et si non potest, invidet majoribus, quia principantur; aequalibus, quia prosperantur; minoribus, quia exaltantur. Et cum sic nihil proficiat, concipit iram de facili ad majores, mediocres et minores. Deinde decidit in accidiam, qua mentis tranquillitas perturbatur. Et tunc, cum interiorem consolationem amiserit, ad exteriorem per avaritiam se convertit; et sic factus opulentus immoderate per ingluviem farcit ventrem, et postremo ad luxuriam resolvit carnem, a summo rationis vertice usque ad carnis infimum depravatus. Sic patet, quod quinque prima sunt spiritualia, duo vero ultima sunt carnalia ». *Cent. p. 1. sect. 15.*

(3) « Circa superbiam tria sunt attendenda, scilicet definitio, differentia et gradus. Superbia definitur sic a Bernardo *(epist. 42. ant. med.)*: Superbia est propriae excellentiae appetitus... Secundum Gregorium habet quatuor differentias. Prima est, quando homo attribuit sibi bonum, quod habet. Secunda est, quando, et si non sibi, tamen suis meritis. Tertia est, quando jactat se habere, quod non habet. Quarta est, quando se existimat aliis praevalere; unde versus: *A se, pro meritis, falso, plus omnibus inflat*... Gradus superbiae secundum Bernardum *(tract. de grad. humil.* §. *1.)* sunt duodecim, scilicet curiositas, levitas mentis, inepta laetitia, iactantia, singularitas, arrogantia, praesumptio, defensio peccatorum, simulata confessio, rebellio, libertas peccandi, consuetudo. His, quasi quibusdam passibus, superbus diligenter ad finem, quem intendit, pervenit. Curiositas est, quando superbus diligenter inquirit rumores, scilicet quid de ipso dicatur. Levitas mentis est, quando leviter aliquis mutatur de delectatione ex verbis laudis in tristitiam propter verba vituperii. Inepta laetitia est, quando laetatur ex defectibus et criminibus aliorum. Jactantia est, quando narrat ea, quae habet, ut laudetur. Singularitas est, quando propter consuetudinem aliqua singulariter operatur, ut solus appareat, et laudetur. Arrogantia est, quando iactat se habere, quod non habet. Praesumptio est, quando ingerit se ad faciendum, quod ad eum non pertinet. Defensio peccati est, quando peccatum suum, et errorem defendit, et excusat quis manifeste et aperte. Simulata confessio est, quando peccatum suum excusat occulte. Rebellio, quando dissidet, scilicet superioribus, paribus et inferioribus: superioribus obviat, inferiores opprimit, pares molestat et perturbat. *Centiloq. p. 1. sec. 17.*

(4) « Augustinus, super Genesim ad literam, definit sic avaritiam: Avaritia est appetitus non solum pecuniae, sed etiam altitudinis et scientiae... Duplex est actus avaritiae, scilicet diligere pecuniam, et retinere, sive non dare. Ratione primi actus, avaritia opponitur caritati, quae bonum diligit incommutabile. Ratione vero secundi actus, opponitur largitati, sive liberalitati, quae dat danda, et retinet retinenda. Duplex quidem est actus largitatis, scilicet dare danda, et retinere retinenda. Cuius duplex est extremitas vitiosa, scilicet prodigalitas, quae dat non danda, et avaritia, quae retinet non retinenda. Largitas sive parcitas, quod idem est, est virtus, tamen ratione actuum differens erit medietas. Si autem attendatur oppositio, secundum actum dandi, prodigalitas est superfluitas, quae dat non danda; avaritia est diminutio, quae nihil dat; largitas est medietas. Si vero ordinatur secundum actum retinendi: avaritia est superfluitas, quae retinet retinenda, et non retinenda; prodigalitas est diminutio, quae nihil retinet; parcitas vero est medietas. Differentiae avaritiae sunt quinque, scilicet beneficii subtractio, furtum, rapina, usura, simonia. Subtractio beneficii est avaritia retinens beneficium, quod tenetur dare pauperibus in tempore necessitatis, ut dives indigenti. Furtum est avaritia retinens rem alienam invito domino. Rapina est avaritia per vim occupans rem alienam. Usura est avaritia acquirens

per mutuum aliquid praeter sortem. Simonia est avaritia studiose appetens vendere, vel emere spiritualia, vel spirituali annexum. Filiae avaritiae, secundum Gregorium *(lib. 31. mor. c. 17)*, sunt septem, scilicet proditio, fraus, fallacia, periurium, inquietudo mentis, violentia, obduratio mentis contra misericordiam. Proditio est voluntas per deceptionem domesticorum acquirendis inhians. Fraus est voluntas profectum proximi decipiens, propter terrenum emolumentum. Fallacia est voluntas per verba decipiens proximum, causa lucrandi. Periurium est voluntas violans Sacramentum, et iuramentum. Inquietudo mentis est voluntas cogitare non cessans, qualiter possit divitias congregare. Violentia est voluntas per vim aliorum bona rapiens. Obduratio mentis contra misericordiam est voluntas concitata adversus postulationem indigentis, ex nimio ardore pecuniae retinendae ». *Centiloq. p. 1. sect. 22.; et Pharet. l. 2. c. 11.*

(5) « Definitur gula quantum ad excessum in cibo sic: Gula est immoderatus amor edendi. Quantum vero ad excessum in potu dicitur ebrietas, quam definit Seneca *(epist. ad Lucil. 83)* sic: Nihil aliud definio ebrietatem, quam insaniam voluntariam. Quantum vero ad excessum cibi et potus, sic potest definiri: Gula est immoderatus amor alimenti... Differentiae sive conditiones gulae, secundum Isidorum *(sen. li. 2. c. 42.)*; sunt quatuor, scilicet quid, quantum, quando, quomodo. Quid, ad ipsam rem pertinet: quando, si ante legitimum tempus appetat: quantum, ad immoderantiam refertur: quomodo, si nimis ardenter appetat... Quinque sunt filiae gulae secundum Gregorium *(lib. 31. Mor. c. 17.)*, scilicet inepta laetitia, scurrilitas, immunditia, multiloquium, hebetudo mentis, vel sensus circa intelligentiam. Inepta laetitia est voluntas per exteriores lusus excitans libidinem in gustu, et ex ipsa postmodum excitata. Scurrilitas est voluntas per verba carnalia libidinem gustus commovens, et ex ipsa postmodum commota. Immunditia est voluntas per nimiam cibi sumptionem, libidinem in gustu continuare desiderans. Multiloquium est voluntas per multiplicationem verborum, intendens in gustu conservare libidinem. Hebetudo mentis est voluntas libidinis conservandae propriae carnis absorpta, intelligere spiritualia fastidiens ». *Centiloq. p. 1. sec. 23;* et *Pharet. l. 2. c. 12.*

(6) « Luxuria est libidinosae voluptatis appetitus... Quintuplex tentatio est luxuriae, secundum quod in hoc versu continetur: *Visus, et alloquium, contactus, et oscula, factum.* Hoc quippe ordine tentatio luxuriae consummatur. Primo enim inchoatur in visu exteriori, sive interiori, ut in cogitatione: deinde venitur ad alloquium: postea transitur ad contactum: deinde prorumpitur ad osculum: postea consummatur per factum. Differentiae luxuriae sunt sex, scilicet fornicatio, adulterium, stuprum, sacrilegium, incaestus, peccatum contra naturam. Fornicatio est luxuria, qua solutus cognoscit solutam naturali usu. Et intelligitur, et solutus et soluta a vinculo coniugii, consanguinitatis, affinitatis, ordinis et religionis, vel voti continentiae. Adulterium est luxuria, qua coniugalis thorus violatur. Stuprum est luxuria, qua virginalis incorruptio violatur, seu defloratur. Sacrilegium hic appellatur sacrae personae laesio per vitium luxuriae; et melius luxuria sacrilega diceretur. Haec est luxuria, qua votum continentiae violatur; et hoc in se, vel quando in sacris ordinibus constitutus, vel religiosus aliquis fornicatur cum aliqua soluta, vel soluta aliqua cum religioso, vel sacerdote. Incaestus est coitus contra consanguinitatem, affinitatem, vel compaternitatem commissus. Peccatum contra naturam est luxuria, qua naturalis usus coëundi maris et foeminae dissipatur. Filiae luxuriae secundum Gregorium *(lib. 31. Moral. c. 17.)*, sunt octo, scilicet caecitas mentis, inconsideratio, inconstantia, praecipitatio, amor sui, odium Dei, affectus praesentis saeculi, horror, sive desperatio futuri saeculi. Caecitas mentis est voluntas fastidiens, et despiciens superiora etspiritualia. Inconsideratio est voluntas, praevidere renuens agenda inferiora. Inconstantia est voluntas libidine carnis confracta, statum suum tenere non valens. Praecipitatio est voluntas ad aggredi quaelibet impetuose. Amor sui est voluntas affectione carnis imbuta, sibi propter se super

omnia adhaerens. Odium Dei est voluntas Deum, tanquam impedimentum propriae voluntatis carnalis, vel voluptatis, detestans. Affectus praesentis saeculi, est voluntas praesens saeculum semper manere desiderans, propter fruitionem voluptatis carnis. Desperatio, sive horror futuri saeculi est voluntas voluptate praesenti caecata, de aeterna iucunditate desperans ». *Cent. p. 1. sect. 24;* et *Pharet. l. 2. c. 13.*

(7) « Invidia est odium felicitatis alienae *(Aug. Enarr. in Ps. 104.)*... Differentiae invidiae materialiter assignatae secundum Augustinum *(lib. 11. in gen. cap. 13)*, sunt tres, scilicet invidere superioribus, paribus et minoribus, sive inferioribus. Invidet enim homo superioribus, quia eis non aequatur: paribus, quia in melius prosperantur: inferioribus, ne ei aequentur... Filiae invidiae secundum beatum Gregorium sunt quinque, scilicet odium, susurratio, detractio, exultatio in adversis proximi, afflictio in prosperis ipsius. Odium est voluntas affectans proximo malum, ut careat contristante bono. Susurratio est voluntas loquendi seminans discordias inter fratres, ut persequatur proximum propter ipsius bonum contristans. Detractio est voluntas famam proximorum per verba denigrans, ut destruat in aliorum opinione... contristans bonum. Exultatio in adversis proximorum est voluntas procurata in proximi adversitate delectans. Afflictio in bonis proximi est voluntas procurans malum suo desiderio, per eventum prosperitatis contrariae defraudata ». *Cent. p. 1. sect. 19;* et *Pharet. l. 2. c. 3.*

(8) « Ira est animi motus concitatus, ad poenam provocans inferendam... Species, sive differentiae irae sunt tres secundum Damascenum *(Orth. fid. li. 2. c. 16.)*, scilicet fel, mania, cotus. Fel, sive fellea passio, dicitur subitus animi motus impatiens laesionis. Et accidit ex parte corporis, ex commotione fellis; et ex parte animae, ex corruptione vis irascibilis: et tunc movetur fel ad vindictam, ut expellatur tristitia... Filiae irae, secundum beatum Gregorium, sunt sex *(lib. 31. Moral. c. 17.)*: scilicet rixa, tumor mentis, contumelia, clamor, indignatio, blasphemia. Rixa est audax vindicandi voluntas, in iniuriam facti procedens. Tumor mentis est voluntas vindicandi, fugiens adversantem, propter aestimatas inimicitias. Contumelia est voluntas vindicans per exprobrationem malorum. Clamor est voluntas se vindicans in exaltando vocem, per vituperium, ad aliorum aures perveniens. Indignatio est voluntas se vindicans per signum molestiae exterius declaratum. Blasphemia est voluntas se vindicans per opprobrium Deo, vel Sanctis illatum ». *Centiloq. p. 1. sect. 20;* et *Pharet. c. 9.*

(9) « Accidia est taedium interni boni. Secundum beatum Gregorium *(li. 31. Mor. c. 17)*, habet sex filias, quae sunt videlicet malitia, rancor, pusillanimitas, desperatio, torpor, vagatio mentis circa illicita. Malitia est voluntas gravedinis impatiens, machinans malum illius, quem aestimat inferentem. Rancor est voluntas ex impotentia repellendae gravedinis amaricata, amaritudinem intus clausam per signum exterius manifestans. Pusillanimitas est voluntas immoderate metuens gravedinem in aggressu agendorum, sive de propriis viribus immoderate diffidens. Desperatio est voluntas gravedinem reprimens, de adiutorio ad perficienda agenda diffidens, sive de remuneratione divina, propter sustinentiam gravedinis, quae est in implendis praeceptis diffidens. Torpor est voluntas gravedinis impatiens, tepida, vel pigra ad expletionem agendorum inchoatorum. Vagatio mentis circa illicita est voluntas interno gaudio destituta, in rebus exterioribus illicitis quietem, vel consolationem quaerens ». *Cent. p. 1. sect. 21;* et *Phar. c. 10.*

CAPUT X.

De origine et qualitate poenalium peccatorum [a].

(Malum est duplex, culpae et poenae: — inter se differunt. — Quaedam peccata sunt etiam poenae peccati. — Quaelibet poena, qua talis, est a Deo: — nulla culpa est a Deo, sed a libero arbitrio: — poena mere poena est a Deo: — poena conjuncta culpae, vel ad culpam inclinans, est contracta vel acta).

De peccatis [b] poenalibus hoc tenendum est, quod licet malum culpae et malum poenae sint diversae malorum differentiae; quaedam tamen sic sunt peccata, quod etiam [c] sunt poenae peccati. Speciali namque modo peccata et poenae peccati dicuntur illa, quae habent adiunctum dolorem et moestitiam, sicut acidia, invidia et consimilia. Minus specialiter dicuntur illa, quae habent adiunctam vel meram depravationem naturae, vel ignominiam [d] vel ignorantiam, sicut sunt illa, propter quae dicitur peccator *in reprobum sensum tradi (Rom. 1. 28.)*. Generaliter autem peccata, quae sunt inter primam apostasiam et ultimam gehennae poenam, et peccata possunt dici, et poenae peccati, iuxta quod dicit Gregorius *(lib. 25. moral. c. 9.)*: Crimina criminibus vindicari. Licet autem idem dicatur peccatum et poena peccati, tenendum tamen est, quod omnis poena, in quantum poena, iusta est, et a Deo: nulla vero culpa iusta est, nec a Deo, sed tantum a liberae [e] voluntatis arbitrio. Poena vero, quae mere est poena, a Deo est inflicta: quae vero est culpa vel inclinans ad culpam [f], est contracta vel acta.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum malum dicat recessum a primo principio, per hoc quod nocet bono, non autem nocet bono, nisi aliquid adimendo de bono, bonum autem consistit in modo, specie et ordine; nullum [g] est malum, quod non sit modi, speciei et ordinis corruptivum *(Aug. de nat. bon. c. 4.)*. Ordo autem duplex est, scilicet ordo [h] naturae et ordo iustitiae. Ordo autem naturae est in bono naturali, ordo iustitiae in bono morali. Et quia [i] bonum naturale in omni natura, bonum morale in voluntate habet consistere; ideo ordo naturae est in omni natura, ordo autem iustitiae in voluntate electiva habet consistere. Et quia voluntas est instrumentum seipsum movens, natura vero non; hinc est, quod ordo iustitiae est ordo non tantum factus, sed etiam factivus, ordo autem naturae est [j] ordo factus. Quoniam ergo malum potest priva-

(a) Peccatorum *om. ed.* 1484.
(b) Autem *add.* ABCDEFGH.
(c) Et *ed.* 1484.
(d) Vel ignorantiam *om.* ABCDEFG *et editt. Arg. Nor. E contra editt. Aug. Ven. et* 1484 *habent:* vel ignorantiam, *sed om.* vel ignominiam.
(e) Libero *ed.* 1484.
(f) Culpa est *ibid.*
(g) Enim *add. ibid.*
(h) Ordo *hic et inferius om. ibid.*
(i) Quod *ibid.*
(j) Est *om. ibid.*

re ordinem iustitiae et ordinem naturae; hinc est, quod duplex est malum, scilicet culpae et poenae (1). Rursus, quia ordo iustitiae est ordo voluntarius; hinc est, quod malum culpae est affectio voluntaria, malum autem poenae est affectio involuntaria. Postremo, quia ordo iustitiae, qui inest voluntati, est ordo factivus (k); ideo malum culpae, quod est eius privatio, est malum, quod facimus, et malum poenae est malum, quod patimur (2). Et quia non est passio, nisi naturaliter praecedat actio, nec est actio, ad quam non sequatur aliqua passio; hinc est, quod nulla est poena sine praecedente merito culpae (3), nulla est et (l) culpa, quin comitetur aliqua poena (4). Et quoniam quod facimus, a nobis est, quod nos vero patimur, potest esse a nobis et ab aliis, utpote a causa superiori vel inferiori; ideo licet omnis culpa sit a nobis, non tamen omnis poena est a nobis, immo quaedam est a nobis acta, quaedam inflicta, quaedam contracta. Et quia eum, qui facit, quod non debet, iustum est pati, quod debet; ideo omnis poena, in quantum poena, iusta est, et a divina providentia, quia est (m) ad culpam ordinata, et ipsius culpae ordinativa. Quia vero passio illa potest esse per ademptionem boni naturalis, vel boni moralis cum naturali; hinc est, quod quaedam poena est mere poena, quaedam vero est poena et culpa; quia bonum morale, quod est iustitia, non adimitur (n) nisi per iniustitiam, quae est culpa. Prima igitur poena est a Deo, et secundum quod poena, et secundum id, quod est (o): a Deo, inquam, non instituente, sed vindicante (5). Secunda vero, cum sit culpa, secundum id, quod culpa (p) est, a Deo non est, nisi (q) solum quantum ad ordinem (r)(6), ipsa vero, vel est acta, si sequatur ad actuale (s), vel (t) est contracta, si sequatur ad originale. Si igitur proprie accipiatur malum, secundum quod est privatio boni naturalis, et affectio involuntaria, et malum quod patimur, sic non coincidit cum malo culpae in idem, licet sit annexum eidem. Si vero accipiatur (u) large, ut dicatur malum, quod patimur, sive a nobis, sive aliunde, sive in natura, sive in voluntate; sic coincidunt in idem, sed non ad idem, vel secundum idem; quia quod est in se culpa, dicitur respectu (v) praecedentis culpae poena (7), vel culpa ratione actionis, poena dicitur esse ratione passionis (8). Et sic patet, quo modo, pro quanto, et quare (x) aliquid simul dicatur esse peccatum, et poena peccati.

(k) Postremo ordo iustitiae, quia voluntarius in voluntate est ordo factivus, ed. 1484.
(l) Etiam ibid.
(m) Est om. ibid.
(n) Amittitur ibid.
(o) Secundum id, quod est, a Deo est: a Deo inquam etc. ibid.
(p) Culpa om. ibid.
(q) Sed ibid.
(r) Originem ibid.
(s) Actualia ibid.
(t) Vel om. ibid.
(u) Accipias ibid.
(v) Respectu om. ibid.
(x) Qualiter ibid.

Ad Caput X.

(1) « Malum culpae est carentia debitae honestatis: malum poenae est abstinentia debitae delectationis cum sensu sui contrarii. *Decl. Term. Theol.*

(2) « Poena ratione poenae duo nominat, videlicet nocumentum naturae et instrumentum divinae iustitiae, unum tanqnam materiale, reliquum tanquam formale. Unde poena est et ultio, et est etiam passio. Cum ergo poena comparatur ad aliquid, hoc potest esse aut in quantum ultio, aut in quantum passio. Si in quantum ultio, sic proprie habet comparari ad ipsam voluntatem. Deus enim non ulciscitur se de manu, vel pede, vel aliqua potentia sensitiva, sed de voluntate deliberativa, de qua ulciscitur Deus non solum affligendo ipsa in se, sed etiam affligendo eam in ceteris membris corporis, in quibus ipsa cupiebat delectari. Si autem comparetur poena ad aliquid, in quantum est passio, sic dicendum est, quod cum non quaecumque passio poena sit secundum completam rationem poenae, sed passio laedens, passio affligens, passio displicens; sic poena, secundum quod plene tenet rationem poenae, scilicet poena, quae facit hominem esse miserum, adhuc respicit voluntatem ratione sui completivi. Nemo enim plene miser est, sicut dicit Augustinus, ex hoc quod patitur solum, sed ex hoc quod patitur, et scit se pati, et non vult se pati. Secundum autem quod passio tenet semiplenam rationem poenae, prout dicitur passio laedens vel affligens, in eo, in quo non est nata esse, quantum est de prima conditione naturae, sic non tantum respicit voluntatem, sed etiam omnes potentias animae et omnia membra corporis, non tamen respicit illa sine voluntate, quia in nullo potest esse poena, nisi in quo est rationalis voluntas. Unde bruta, quamvis patiantur, non tamen puniuntur. Sic igitur patet, quod poena, et in quantum est ultio, et in quantum est passio plene tenens rationem poenae, directe respicit ipsam voluntatem, ita quod proprium est ipsius voluntatis puniri... In quantum tamen est passio laedens, vel affligens, habet respicere alias potentias, et etiam corporis organa. » *2. dist. 41. a. 2. q. 3.*

(3) « Malum poenae dupliciter potest ordinari. Uno modo ad malum culpae, quod puniendo ordinat. Alio modo in comparatione ad bonum, quod Deus elicit ex illa poena. Dico igitur, quod si aliqua poena infligatur, cujus ordinatio principaliter consistat in comparatione ad malum culpae puniendum, necesse est aliquam culpam praecessisse; nec tantum praecessisse, sed etiam aliquo modo concomitari inseparabiliter. Poena enim ordinata ad puniendum culpam, aut est directe ordinata ad solum puniendum, aut est ordinata principaliter ad malum excludendum. Primo modo est poena infernalis, et secundo modo est poena purgatoria. Et primo modo requirit poena praesentiam culpae secundum deformitatem et maculam. Secundo modo requirit culpae praesentiam secundum reatum et sequelam. Si autem poena infligatur principaliter propter ordinem, quem habet ad bonum, quod inde elicitur, aut ergo propter bonum proprium, aut propter bonum alienum. Si propter bonum proprium, sic requirit, quod in subjecto illo aliquando fuerit culpa, et quod possit esse de futuro. Si autem propter bonum alienum, sic sufficit poenae, ut fuerit culpa in alio, quam in eo qui punitur, in eo videlicet, pro quo poena illa sustinetur, per quem modum fuit in Christo, cujus mors et passio erat ordinata ad redimendum genus humanum, et liberandum, et reparandum a lapsu, in quem ceciderat ex peccato primi parentis. » *2. dist. 36. a. 2. q. 2.*

(4) « Impossibile est culpam in aliquo esse, quin ad ipsam sequatur poena inseparabiliter. Et ratio hujus potest sumi ex perfectione divinae aequitatis, et ex pulchritudine universitatis, et ex inordinatione culpae, et ex conditione peccantis naturae. Ex perfectione divinae aequitatis ratio sumitur sic. Tantae enim aequitatis est Deus, qui est judex omnium, ut non patiatur dedecus peccati ad modicum esse sine decore justitiae; omni enim modo debet

justitia injustitiam superare. Ex pulchritudine universitatis ratio sumitur. Universum enim ex ordine pulchritudinem habet, et talis est ista pulchritudo, qualem decuit fieri ad ostensionem summae sapientiae; et ideo nullo modo foedari potest, ac per hoc nec ad momentum esse in ea aliquid inordinatum, et ita nec peccatum a poena separatum. Ex corruptione culpae ratio sumitur. Nunquam enim culpa committitur, quin modus, species et ordo circa actionem voluntatis privetur; et dum voluntas se voluntarie in actu suo deordinat, semetipsam incurvat, et dum incurvat, modo, specie et ordine privatur quantum ad habilitatem ad bonum: talis autem privatio magna est in ipsa anima damnificatio et laesio... Ex conditione peccantis naturae ratio sumitur. Quia voluntas rationalis, quae est causa peccati, quasi media est inter sensualitatem et synderesim, media est etiam inter Deum et alias creaturas; et cum se convertit ad haec inferiora, ab eo recedit, qui sursum est; et dum acquirit parvum bonum, amittit magnum bonum, quia dum acquirit ut nunc bonum, amittit simpliciter bonum; et quae erat media, facit seipsam infimam. Similiter cum peccando concordat cum sensualitate, discordat cum synderesi; et dum cum synderesi discordat, incurrit ex illa repugnantia remorsum quemdam et afflictionem internam; et ita dum peccat, perdit magnum bonum, perdit honorem proprium, perdit solatium, et incurrit remorsum. Et sic patet, quod ad culpam inseparabiliter sequitur poena. » *2. dist. 36. a. 2. q. 1.*

(5) « Poena plus dicit quam malum. Malum enim plus importat absentiam, sive defectum boni, ubi debet esse; poena vero importat ordinem ad ipsum meritum culpae, et simul cum hoc dispositionem aliquam significat circa ipsum punibile. Quoniam igitur tam ordo, quam dispositio rei dicitur esse a Deo sicut a principio; hinc est, quod rationabiliter conceditur, quod poena sit a Deo, illa potissime, quae importat ordinem fundatum super realem dispositionem. Et quoniam dicit aliquo modo ordinem ad culpam praecedentem, et culpa praecedens non est ex constitutione naturae, sed potius ex voluntatis inordinatione; hinc est quod, etsi poena dicatur a Deo, non tamen dicitur a Deo faciente, sed a Deo vindicante. » *2. dist. 36. a. 3. q. 1.*

(6) « Notandum est, quod poena de sui generali acceptione dicit nocumentum ordinatum; nocumentum autem comparationem habet et ad ipsum nocivum, et ad illud, quod patitur nocumentum, et ad illud, secundum cujus privationem nocumentum illud attenditur. Et secundum istam triplicem comparationem nomen poenae habet triplicem acceptionem. Unde dicitur poena aliquando actio rei laedentis, secundum quod adustio ignis infernalis dicitur esse poena reproborum. Dicitur etiam poena passio rei laesae, sive punitae, secundum quod dicitur, quod afflictio reproborum est eorum poena aeterna. Dicitur etiam defectus alicujus boni, in quem incurritur ex illa passione, sicut defectus quietis, salutis et pacis est poena reproborum. Quocumque autem istorum modorum dicatur poena, sive actio, sive passio, sive defectus, semper nomen poenae, ut sic, impositum est ab ordine, et quod dicit, nominat ut ordinatum. Et quoniam omne ordinatum, ut tale, procedit a Deo, a quo est omnis ordo, quocumque modo dicatur poena, et quidquid dicitur poena, inquantum poena, a Deo est: et quoniam omne ordinatum a Deo est, a Deo enim habet, quod sit ordinatum, Deo placet omnis ordo, idem est enim fieri Deo auctore, et Deo volente. Si autem loquamur de poena secundum illud, quod subest huic ordini, a quo imponitur nomen poenae, tunc dicendum est, quod si poena dicatur defectus, sive carentia alicujus boni, sic dicendum est, quod talis defectus non est a Deo; non enim habet causam efficientem, sed deficientem, nec poena, quae talem defectum nominat, est a Deo. Si autem poena dicatur ipsa passio rei punitae, quae est via ad defectum alicujus boni, tunc distinguendum est: quia quaedam est passio, quae est ordinata simpliciter; quaedam vero, quae quamvis sit ordinata secundum quid, est tamen deordinata simpliciter; quaedam vero medio modo se habens. Passio illa, quae est ordinata simpliciter, est illa passio, quae est pure poenalis, sicut passio famis et sitis, et talis passio a Deo est; unde fames et sitis a Deo dicitur

esse. Passio vero, quae est deordinata simpliciter, sed ordinata secundum quid, est illa, quae est culpabilis, sicut est deformatio imaginis et corruptio habilitatis ad bonum: et talis non est concedenda esse a Deo. Passio vero media est illa, quae est passio vitiosa, utpote illa, quae est ex rebellione carnis ad spiritum, quae quodam modo ordinata est ad culpam praecedentem, quodam modo deordinata est, quia est inclinativa ad culpam sequentem: et haec non conceditur esse a Deo. Et Magister dixit supra *(dist. 22.)*, quod fomes et concupiscentia non habent Deum auctorem, sed diabolum, aut hominem. Et sic distinguendum est de poena, prout dicitur actio rei punitivae. Ex praedictis igitur patet, quod etsi omnis poena sit a Deo, inquantum tenet rationem poenae, non omne tamen, quod dicitur poena, a Deo est; imo quaedam est a Deo, quaedam non. Illa est a Deo, quae dicit positionem aliquam, ita quod non nominat deordinationem; et haec est simpliciter poena. Illa vero non est concedenda esse a Deo, quae nominat simpliciter defectum, vel quae nominat positionem aliquam cum deordinatione. Unde nec conceditur a Deo esse excaecatio, nec obduratio, nec imaginis deformatio, nec gratiae subtractio, sive expoliatio, nec error, nec ignorantia, nec concupiscentia, nec his consimilia; omnia enim haec vel dicunt defectum, vel deordinationem aliquam. » *2. dist. 36. a. 3. q. 2.*

(7) « Peccatum sequens non tantum causaliter, sed etiam essentialiter, ut sic loquamur, est poena peccati praecedentis; et hoc dicendo, sicut Magister dicit, in nullo fit praejudicium veritati, imo hoc est satis planum. Nam poena dicit duo, et dicit malum, sive damnum, et dicit ordinem ad praecedens meritum: et haec duo contingit reperiri circa sequens peccatum. Damnificatio enim et nocumentum est in ipso, secundum quod peccatum; eo enim est peccatum, quo nocet, et magnum malum incurrit quis, cum incidit in peccatum, etiam si nihil aliud deberet habere posterius. Ordinationem vero habet in eo quod sequens; hoc ipso enim quod homo est in peccato, dignus est dimitti cadere in aliud, juxta illud Apocalypsis (22, 11), sicut dicitur in Glossa: Justum est, ut *qui in sordibus* est *sordescat adhuc*. Concedendum est igitur simpliciter, quod peccatum potest esse poena peccati, ut expresse dicunt auctoritates Sanctorum. » *2. dist. 36. a. 1. q, 1.*

(8) « Multae sunt passiones animae, quae non sunt solum poenales, verum etiam culpabiles, sicut ira et invidia. Licet autem hujusmodi passiones peccata sint, tamen non sunt peccata in quantum passiones, sicut idem Augustinus *(l. 83. q. 77.)* dicit, et habetur in litera. Omnis autem passio, in quantum ipsa aliquis patitur, non est peccatum; sed hujusmodi passiones peccata sunt ratione inordinationis voluntatis conjunctae, vel antecedenter, vel consequenter. Propter quod notandum est, quod quaedam est passio illata ab extrinseco; et circa hanc non consistit meritum, nec demeritum, nisi in quantum a voluntate respuitur, vel acceptatur. Unde occidi pro Christo non est meritorium, nisi in quantum volitum est ab eo, qui occiditur; unde, proprie loquendo, in talibus passionibus non est quid meritorium, sed sufferentia passionis. Est et alia passio, quae ortum habet ab intrinseco. Et haec dupliciter potest oriri, quia quaedam oritur ex corruptione naturae, quaedam vero ex conversione voluntatis liberae. Et illa, quae oritur ex corruptione naturae, in duplici differentia est; quoniam natura corrupta est vitiosa corruptione per concupiscentiam, et corrupta est corruptione poenali per mortalitatem inflictam. Illae igitur passiones, quae oriuntur ex corruptione naturae, ut est corrupta poenali corruptione, tenent rationem poenae tantum, ut fames et sitis; illae vero, quae oriuntur ab ipsa, ut est corrupta corruptione vitiosa, non tantum habent rationem poenae, sed etiam culpae, sicut sunt inordinatae affectiones animae, quae consurgunt ex morbo concupiscentiae; et tales sunt passiones irae, et invidiae, et consimiles. Secundum autem quod hujusmodi passiones animae oriuntur ex voluntatis conversione ad aliquod bonum amabile, sic secundum quod voluntas habet converti dupliciter, passiones hujusmodi sunt in duplici genere. Voluntas enim aliquando convertitur ad bonum simpliciter, et tunc detestatur et odit, quod adversatur illi bono,

utpote peccatum: et hoc modo passiones inde consurgentes sunt justae et meritoriae. Convertitur etiam voluntas aliquando ad bonum proprium, et ad bonum ut nunc; et tunc passiones, quae inde consurgunt, culpabiles sunt et malae, sicut et voluntas, a qua oriuntur; sed non habent plenam rationem mali et culpae, nisi quando voluntate consummantur, utpote cum aliquis vult irasci, vel etiam vult contristari. Et sic patet, quod hujusmodi passiones animae peccata sunt, et in quantum oriuntur ex corruptione concupiscentiae, et in quantum ortum habent ex inordinato amore voluntatis deliberativae.» *2. dist. 36. a. 1. q. 2.*

CAPUT XI.

(a) Peccata *om. ed.* 1484.

De origine peccatorum finalium, quae sunt peccata [a] in Spiritum Sanctum.

(Sunt peccata in Spiritum sanctum: — cur haec dicantur irremissibilia, — et sint sex.)

De peccatis autem finalibus, sive irremissibilibus, cuiusmodi sunt peccata in Spiritum Sanctum, hoc est tenendum, quod licet omne peccatum generaliter sit contra Deum trinum et unum; appropriate tamen dicitur aliquod peccatum esse in Patrem, aliquod in Filium, aliquod in Spiritum Sanctum. Hoc autem peccatum in Spiritum Sanctum irremissibile dicitur in hoc saeculo et in futuro; non quia in hoc saeculo non possit dimitti, sed quia raro dimittitur, aut vix in hoc saeculo, quantum ad culpam, modicum autem et quasi nihil fiet remissio sibi in futuro, quantum ad poenam. Huius autem peccati sex sunt differentiae [b], scilicet invidia fraternae gratiae, impugnatio veritatis agnitae, desperatio, praesumptio, obstinatio mentis et impoenitentia finalis.

(b) Seu species *add. ibid.*

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est; quia cum peccatum dicat recessum a primo principio trino et uno, omne peccatum imaginem Trinitatis deformat, et ipsam animam foedat, quantum ad triplicem potentiam, scilicet irascibilem, rationalem [c] et concupiscibilem; et a libero arbitrio procedit, quod gerit in se insigne Trinitatis, scilicet Patris, ratione facultatis, Filii, ratione rationis, Spiritus Sancti, ratione voluntatis. Licet autem haec tria concurrant simul ad omnem culpam, quaelibet tamen harum per suum defectum potest esse ratio deordinandi alias. Defectus autem circa facultatem est impotentia, circa rationem est ignorantia, circa voluntatem est malitia. Et hinc est, quod, cum quaedam sint peccata ex impotentia [1], quaedam ex ignorantia [2], quaedam ex malitia [3]; et potentia attribuitur [d] Patri, sapientia Filio, et voluntas Spiritui Sancto;

(c) Rationabilem *ibid.*

(d) Attribuatur ABCDEFGH.

quaedam dicuntur esse in Patrem, quaedam in Filium, quaedam in Spiritum Sanctum. Et quoniam nihil magis est in voluntate, quam ipsa voluntas, et voluntas ipsa est origo peccati; nullum peccatum est adeo voluntarium, et mere, sicut est illud, quod provenit ex corruptione existente in voluntate. Cum enim dupliciter dicatur involuntarium, scilicet per violentiam et per ignorantiam, primum per defectum potentiae, secundum per defectum scientiae; quando voluntas sola corruptione sua, licet possit resistere, et sciat hoc malum esse, aliquid eligit, tunc dicitur peccare ex certa malitia; et peccatum tale mere procedit ex improbitate voluntatis liberi arbitrii [4], et directe impugnat gratiam Spiritus Sancti, per quam fit remissio peccati [e] [5]. Et quia mere procedit ex libertate arbitrii, ideo non habet colorem excusationis; et propterea modicum et quasi nihil debet ei, qui punitur, de poena relaxari. Quia vero directe impugnat gratiam Spiritus Sancti, per quam fit remissio peccati, ideo dicitur irremissibile; non quia nullo modo possit remitti, sed quia, quantum est de se, directe est impugnativum medicamenti et remedii, per quod fieri habet remissio peccati [6]. Et quoniam peccati remissio fit a Deo per gratiam poenitentialem intra ecclesiasticam unitatem; ideo differentiae huius peccati accipiuntur secundum quod directe impugnant illa tria [7]. Aut enim impugnant ipsam gratiam poenitentialem in se, aut in comparatione ad Deum, a quo datur, aut in comparatione ad Ecclesiam, in qua suscipitur. Si [f] in comparatione ad unitatem Ecclesiae, sic quia unitas Ecclesiae consistit in fide [g] et caritate, sive in gratia et veritate; sic est duplex peccatum, scilicet invidia fraternae gratiae [8], et impugnatio veritatis agnitae [9]. Si in comparatione ad Deum dantem, quia [h] *universae viae eius,* quantum ad iustificationem, maxime sunt [i] *misericordia et veritas (Psalm. 24. 10.);* sic est duplex peccatum, unum quod impugnat misericordiam, et hoc est desperatio [10], aliud quod impugnat iustitiam, et hoc est impunitatis praesumptio [11]. Si vero impugnat ipsam gratiam poenitentialem in se, vel secundum se, sic est duplex; quia gratia poenitentialis facit resilire a peccatis commissis, et praecavere a committendis. Contra primum est obstinatio mentis [12], contra secundum est impoenitentia finalis, secundum quod finalis impoenitentia dicitur propositum non poenitendi, sic enim est species peccati in Spiritum Sanctum [13]. Secundum autem quod finalis impoenitentia dicit continuationem peccati usque in finem, sic est sequela omnium mortalium, quae in hac vita non remittuntur, et ma-

(e) Per quam fit remissio peccati *om.* ABCD EFGH *et editt. Arg. Aug. Nor.*

(f) Si vero *ed.* 1484.

(g) In spe, fide *ibid.*

(h) Cum *pro* quia ABCDEF GH *et ed. Ven. et* 1484.

(i) Sint ABDEF GH *et editt. cit.*

xime omnium specierum peccati in Spiritum Sanctum. Et sic omne peccatum initium sumit a superbia, et consummationem sive finem habet in finali impoenitentia; in quam qui pervenerit (j), corruit in gehennam, a qua quidem impoenitentia finali nullus peccans mortaliter potest liberari, nisi interveniat gratia mediatoris Christi; et ideo incarnationem ipsius desiderabat universitas salvandorum, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

(j) Pervenit AB CDEFGH.

AD CAPUT XI.

(1) « Peccandi potestas, secundum quod dicit potentiam in se, et secundum quod dicit ordinabilitatem ad actum substratum, utique est a Deo: secundum autem quod dicit ordinabilitatem ad deformitatem actus, non est a Deo; sic enim dicit defectibilitatem, quae inest potentiae, in quantum est ex nihilo, et illa potius impotentia est, quam potentia ». — « Potentia peccandi secundum se non est mala, ut consideratur sine actuali deordinatione ad defectum ». *2. dist. 44. a. 1. qq. 1. 2.*

(2) « Ignorantia, quae est privatio cognitionis necessariae ad virtutem et ad salutem nobis possibilis, culpa est, cum sit in nobis, et a nobis. Et est triplex, erronea, affectata et crassa. Si vero sit privatio cognitionis non necessariae, sive nobis impossibilis, quamvis necessariae, nulla est culpa ». — « Quaelibet ignorantia aliquo modo excusat a peccato, vel a toto, vel a tanto; nam si nulla sit voluntas, nullusque contemptus, a toto; si vero minuat de ratione voluntarii et contemptus, a tanto excusabit ». *2. dist. 22. a. 2. qq. 2. 3.* Vide quoque *Centiloq. p. 1. sect. 7.*

(3) « Peccatum aliud ex infirmitate, aliud ex ignorantia, aliud ex certa malitia, sive industria, perpetratur... Peccatum ex infirmitate est aversio voluntatis male humiliatae, vel male accensae ab infirma creatura, a Deo omnipotente. Duae sunt differentiae hujus peccati effectivae, timor male humilians, et amor male accendens... Peccatum ex ignorantia est aversio voluntatis ignorantis et perpetrantis, quod malum est, ab omni scientia Dei. Nota tamen, quod aliud est peccatum ex ignorantia, aliud peccatum ignorantiae. Peccatum ignorantiae est omissio debitae scientiae: peccatum ex ignorantia est peccatum, quod committitur ignoranter. Est ignorantia juris, et ignorantia facti. Ignorantia facti duplex; aut adhibita debita diligentia, et hoc excusat a toto; aut non adhibita debita diligentia, et hoc excusat a tanto, et non a toto. Ignorantia juris, quaedam est vincibilis, quae est culpa; haec autem aut est ex vero consensu, ut ignorantia affectata, et ista sic ex una parte excusat, et alia magis aggravat: aut est ex negligentia et ignavia, sicut ignorantia crassa et supina; et ista, etsi aliquo modo excusat, non tamen sic excusat, quin aeterno igne ardeat, sicut dicit Augustinus. Sic et ignorantia juris invincibilis potest esse duplex: aut enim est introducta per praeambulam culpam, aut praeter omnem culpam... Peccatum ex industria, sive in Spiritum sanctum, est aversio voluntatis malignantis a summo clemente Deo ». *Centil. p. 1. sect. 25.*

(4) « Peccatum in Spiritum sanctum est peccatum gravissimum, et quia naturam maxime laedit, et quia oculos Dei maxime offendit. Naturam, inquam, maxime laedit, dum non solum aufert ei sanitatem, sed etiam praecludit viam ad sanitatem. Unde sicut morbus periculosior est, qui non tantum laedit naturam, sed etiam praecludit viam ad sumptionem cibi vel medicamenti, sic intelligendum est de illo morbo spirituali. Oculos Dei maxime offendit, quia nullum habet colorem excusationis; et ideo peccans hoc genere peccati meretur severius judicari. Et propter haec duo dicit Magister, quod hoc peccatum ceteris est gravius et abominabilius, ut gravius dicatur ratione majoris

laesionis, abominabilius ratione defectus excusationis. Ratio autem hujus est, quia peccatum in Spiritum sanctum est ex malitia, et non solum ex malitia, sed ex malitia et industria. Peccat enim tunc quis peccato in Spiritum sanctum, quando ad malum movetur ex nequitia spiritus, sciens se moveri ad malum; unde peccatum in Spiritum sanctum est ex malitia, conflata ex concursu malitiae ex originali peccato contractae, et malitiae actualis conjunctae industriae; et ideo non tantum dicitur esse ex malitia, sed ex certa malitia. Prima autem malitia, scilicet ex originali relicta, hoc peccatum non excusat, quia talis malitia est in ipsa voluntate secundum se; et ideo, cum voluntati subjacet, non minuit rationem voluntarii, sicut facit infirmitas et ignorantia; et quia non minuit rationem voluntarii, non diminuit de ratione peccati, et propterea non excusat. Alia autem malitia non solum non excusat, sed etiam multum aggravat, tum ratione improbitatis propriae, tum ratione cognitionis adjunctae, utriusque enim est aggravare. Et sic patet, quare peccatum in Spiritum sanctum maxime oculos Dei offendit, scilicet quia est ex certa malitia. Ex hac etiam eadem causa naturam laedit; laesio enim peccati principaliter consistit in deordinatione voluntatis; et quanto voluntas magis improbe ad aliquid se inclinat, tanto magis se deordinat et depravat. Et quia ex certa malitia hoc peccatum procedit; ideo in hoc peccati genere scienter et prudenter, imo etiam imprudenter, peccator praeeligit malum; et ideo voluntas ejus in hoc peccato magis respuit bonum, quam in aliis, quia amplius inficitur voluntatis gustus; et hinc est etiam, quod respuit medicamentum, quemadmodum gustus maxime infectus respuit bonum cibum. Quoniam ergo hoc peccatum ex certa malitia procedit; hinc est, quod est ceteris gravius et abominabilius, quantum est ex genere peccati. Hinc est etiam, quod est maxime naturae laesivum, et maxime oculorum divinae Majestatis offensivum. Et ideo concedendae sunt rationes ostendentes hoc peccatum esse gravissimum. » *2. dist. 43. a. 2. q. 1.*

(5) « Peccatum in Spiritum sanctum directe est contra effectum Spiritus sancti, qui quidem dicitur gratia poenitentialis. Haec autem poenitentialis gratia, secundum quod in sacramento consideratur, tria respicit, videlicet medicum, et aegrotum, et ministrum. Ex parte medici ista duo concurrunt, misericordia et justitia: misericordia, per quam remittit offensam, et justitia, per quam exigit emendam: contra misericordiam est desperatio, contra justitiam est praesumptio. Similiter ex parte aegroti duo concurrunt, videlicet detestatio peccati praeteriti, et propositum non peccandi; nisi enim haec duo in se habeat, non est idoneus ad hoc, quod gratia Spiritus sancti habeat in ipsum efficaciam: contra detestationem peccati est obstinatio; contra vero propositum non peccandi est finalis impoenitentia. Similiter ex parte ministri duo concurrunt, videlicet veritas doctrinae, per quam peccatorem instruat, et sanctitas gratiae, per quam ipsum adjuvet et sublevet: contra veritatem doctrinae est impugnatio veritatis agnitae; contra sanctitatem gratiae est invidentia fraternae gratiae. Et sic patet numerus et sufficentia, quare scilicet tot sunt species peccati, nec plures, nec pauciores. » *2. dist. 43. a. 3. q. 1.*

(6) « Peccatum in Spiritum sanctum, pro quanto habet annexam impoenitentiam, quae tollit propositum poenitendi, dicitur irremissibile, idest difficulter, vel inconsuetum remitti: sed pro quanto dicit finalem impoenitentiam, est absolute irremissibile, idest impossibile remitti. » *2. dist. 43. a. 2. q. 2.*

(7) « Peccatum in Spiritum sanctum ratione sui principii, quod est malitia, ratione actus substrati, qui est spiritualis, et ratione sui oppositi, quod est gratia poenitentialis, est genus peccati distinctum a ceteris generibus peccatorum. « *2. dist. 43. a. 1. q. 1.* Cfr quoque *Centiloq. p. 1. sect. 25.*

(8) « Dupliciter potest quis invidere gratiae alienae; aut quia ex hoc minuitur bonum proprium, cujus promotionem appetit singulariter; et sic est peccatum capitale: aut quia visus animae sic est depravatus, ut sicut non videt bonum in se, sic etiam nollet videre bonum in alio; et tunc est peccatum in Spiritum sanctum. Hoc autem est in illis maxime, qui vix possunt in aliquo homine videre bonum; et ita alio modo est peccatum capitale, alio

modo est peccatum in Spiritum sanctum. Et isto ultimo modo non procedit nisi ex magna corruptione et malitia voluntatis, quae adeo gustum ejus pervertit, ut bonum faciat apparere malum, et malum faciat apparere bonum.» *2. dist. 43. a. 3. q. 2. ad 5.*

(9) « Veritas agnita tripliciter potest intelligi impugnari: aut propter ipsam veritatem, aut propter ipsum dicentem, aut propter effectum consequentem. Primo modo nullus impugnat, cum omnes homines natura scire desiderent. Secundo modo et tertio potest impugnari ex infirmitate, et etiam ex malitia. Et cum quis impugnat eam pertinaciter, sive in confusionem dicentis, sive propter excusationem sui, quasi semper habet adiunctam malitiam, maxime autem cum est veritas ad salutem pertinens, ut est veritas christianae religionis; et sic est peccatum in Spiritum sanctum. Tunc autem dico aliquam veritatem pertinaciter impugnare, quando ex sua impugnatione propter odium dicentis, vel effectus non sequentis facit; vel vult facere praeiudicium veritati, ita quod, quamvis non odiat veritatem, secundum quod veritas est, tamen ratione adiuncti omnino eam abhorret, sicut aliquis odit Deum ratione justitiae; et ratione illius odii contingit, quod homo delectetur in contumeliis Dei, et in confutatione veritatis; et tunc recte dicitur moveri ex malitia, et pertinacia. Si autem quis resistat non pertinaciter, tunc potest bene procedere talis impugnatio ex quadam infirmitate; nec talis impugnatio peccatum est in Spiritum sanctum. Nec valet illud, quod objicitur, quod veritas et agnitio veritatis appropriatur Filio; quia talis impugnatio non procedit ex ipsa agnitione, sed potius procedit ex malitiosa voluntate. Unde Magister supra dixit in prologo: Dissentientibus voluntatibus dissentiens fit animorum sensus; et dum aliud aliis aut videtur, aut complacet, veritati vel non intellectae, vel offendenti impietatis error obnititur, et voluntatis invidia resultat; et illud est, quod movet ad veritatem impugnandam. » *2. dist. 43. a. 3. q. 2. ad 4.*

(10) « Aliquando desperat aliquis ex pusillanimitate, ita quod in ipsa desperatione non invenit complacentiam, sed dolet, et renititur contra ipsam; et tunc non est dicendum esse peccatum in Spiritum sanctum, quia ex tali desperatione homo non projicitur in profundum. Est et alia desperatio, qua quis desperat diffiditive, abscondens se quasi a facie divinae misericordiae, secundum quod fecit Cain, qui dixit *(Gen. 4. 14): Ecce a facie tua ejicies me hodie;* et haec semper est peccatum in Spiritum sanctum, quia est in contumeliam divinae misericordiae, cui suam praefert iniquitatem, sicut dixit Cain: *Major est iniquitas mea,* et cetera. Ex hoc tamen non judicatur infidelis, aut quia talis bene sentit de aliis, sed male de se, aut certe quia non aestimat Deum misereri non posse, sed potius misereri nolle: et tale peccatum semper habet coniunctam malitiam, pro eo quod, qui sic desperat, in tali culpa vult vitam suam finire; unde tales desperatissimi frequentissime sibi ipsis inferunt mortem. » *2. dist. 43. a. 3. q. 2. ad 1.*

(11) « Est praesumptio de meritis, et praesumptio de impunitate. Prima praesumptio, qua quis praesumit de meritis suis, sive de aliquo, quod habet in se, est peccatum superbiae. Secunda vero praesumptio, qua quis praesumit de impunitate, dans totum divinae misericordiae, et auferens ei rigorem omnino justitiae, hoc est peccatum in Spiritum sanctum, quia claudit viam ad gratiam, et viam ampliat ad peccatum; et sic patet, quod aliter pertinet ad peccatum capitale, et aliter ad peccatum in Spiritum sanctum. » *2. dist. 43. a. 3. q. 2. ad 2.*

(12) « Obstinatio dicitur dupliciter. Uno modo dicitur obstinatio continua permansio in culpa. Alio modo dicitur obstinatio voluntas complacens sibi in culpa perpetrata, et priorem culpam non detestans, sed approbans; et hoc modo dicit actum, actum, inquam, procedentem ex malitia; ideo est peccatum in Spiritum sanctum. Differt autem ab impotentia, secundum quod hic proprie accipitur, nam unum est respectu praeteriti, et reliquum respectu futuri. Et quamvis una sit virtus, cujus est praeterita plangere, et plangenda non committere; tamen contra istos duos actus possunt esse diversa vitia, sicut largitas, cum sit una virtus, tamen secundum duos actus, qui ad ipsam concurrunt, videlicet dare et tenere,

habet duo vitia opposita, videlicet prodigalitatem et avaritiam. » *2, dist. 42, a. 3. q. 2. ad 3.*

([13]) « Impoenitentia dicitur dupliciter, videlicet privative et contrarie. Si dicatur privative, sic non est peccatum in Spiritum sanctum, quia non ponit novum peccatum, sed conditionem dicit, sive circumstantiam peccati praecedentis. Alio modo potest dici contrarie; et tunc dicitur impoenitentia voluntas impoenitendi; et talis ex malitia procedit, et est peccatum in Spiritum sanctum. Nec valet illud, quod objicitur, quod scientia non variat genus; dico enim, quod hoc non est ratione scientiae, sed etiam ratione malitiae; haec autem impoenitentia sic est species peccati in Spiritum sanctum, quod tamen aliae species ad ipsam ordinantur, ut ipsa quodam modo omnibus aliis est annexa. » *2. dist. 43. a. 3. q. 2. ad 6.*

PARS II

IN TABULAS

C. I. — De origine

Peccatum est voluntatis creatae liberae defectus
- a causa efficienti. . .
- a causa exemplari . .
- a causa finali. . . . .

C. II. — De primorum

Tentatio
- ex parte *Dei permittentis* — fuit
  - quoad *tentatum* . . . .
  - quoad *tentatorem* . . . .
  - quoad *objectum tentationis* . . .
- ex parte *diaboli tentantis* . . . .
  - quoad *initium* — incepit a
  - quoad *modum* — processit

C. III. — De primorum

Transgressio
- quoad *personas* . . . Prius in muliere, deinde in viro fuit.
- quoad *processum* . . . . . . In utrisque fuit culpae. . . .

III.

DISTRIBUTA.

MALI IN COMMUNI.

. . . . . corrumpens *modum*
. . . . . corrumpens *speciem* } in creatura.
. . . . . corrumpens *ordinem*

PARENTUM TENTATIONE.

in homine libertate arbitrii praedito
in forma serpentis
de praecepto disciplinae
muliere

experiendo, per *interrogationem,* ut rationem duceret in *dubium*
impellendo, per *assecurationem,* ut irascibilem duceret in *contemptum*
alliciendo, per *promissionem,* ut concupiscibilem duceret in *appetitum.*
trahendo liberum arbitrium ad consensum {
- in rationali — per scientiam *(concupiscentia oculorum)*
- in irascibili — per excellentiam *(superbia vitae)*
- in concupiscibili — per suavitatem ligni *(concupiscentia carnis)*

PARENTUM TRANSGRESSIONE.

initium. . . . { per auditionem suggestionis in sensu — hinc ab imo / per conversionem . . . . . . in appetitu . . . . } *tentatio*
commissio — per superbiam . . . . in mente { ad summum / a summo. . }
progressus — per gulam . . . . in sensualitate . . . . . . } *deordinatio*
consummatio - per inobedientiam . . . . . . in opere. . . ad imum. .

C. IV. — De primorum

Inflicta fuit culpae
- *inobedientiae*
  - in utrisque
  - in muliere
- *gulae* . . . .
  - in utrisque
  - in muliere
- *superbiae*. .
  - in utrisque
  - in muliere

C. V — De originalis

Originalis culpa hominem corrumpit
- ***immediate*** — per privationem rectitudinis originalis.
- ***mediate*** ....
  - in hac vita. . .
    - quoad *animam*
      - ex
      - ex
    - quoad *corpus*
      - per
      - per
      - per
  - in altera vita ...
    - quoad *adultos*
      - per
      - per
    - quoad *parvulos* per

C. VI. — De originalis

Transfusio culpae
- non est contra divinam justitiam, quia servatur
  - ordo *sapientiae*
  - ordo *naturae*
  - ordo *justitiae*
- non est a Deo, sed a deordinatione humanae voluntatis.

PARENTUM PUNITIONE.

poena rebellionis

poena multiplicis aerumnae in conceptu

poena laboris et doloris

poena doloris in partu

poena mortis atque incinerationis

poena subjectionis ad virum in convictu.

PECCATI CORRUPTIONE.

. . . . .

recessu a { summa virtute — per infirmitatem in irascibili
summa veritate — per ignorantiam in rationali
summa bonitate — per malitiam in voluntate }

accessu ad bonum commutabile, per concupiscentiam in concupiscibili.

rebellionem

multiplicem corruptionem

mortem et incinerationem

poenam damni

poenam sensus

poenam damni.

PECCATI TRANSFUSIONE.

in conditione, quo homo { ex parte corporis propagatur a primo homine
ex parte animae est immediate a Deo }

in propagatione, quo . . { homo posteris carnem rebellem transmittit
Deus animam ipsi carni rebelli infundit }

in punitione, quo anima { cum uniatur carni rebelli, incurrit privationem justitiae
cum a carne trahatur, incurrit morbum concupiscentiae. }

C. VII. — De originalis

Quia curatio fit a primo principio, idcirco peccatum originis sic tollitur

C. VIII. — De origine

A libera voluntate
- per *suggestionem* . . . .
- per *delectationem* . . . .
- per *consensum* . .
  - in delectationem,
  - in operationem,
- per *operationem* . . . .

C. IX. — De origine et

Quoad capitalium
- *originem,* est
  - unum *initium* — superbia
  - duplex *radix* . .
    - timor male humilians
    - amor male accendens
  - triplex *fomentum*
    - concupiscentia carnis
    - concupiscentia oculorum
    - superbia vitae
- *distinctionem,* est ex deordinata
  - appetitione boni. . . . .
  - fuga a malo . . . .

ECCATI CURATIONE.

uantum *ad culpam.* . . . quod remanet poena temporalis

uantum *ad reatum.* . . . quod remanet actus et motus concupiscentiae

n parente . . . . quod transmittitur in prolem

uantum *ad maculam* . . quod remanet sequela.

PECCATORUM ACTUALIUM.

. . . . *nullum* }

. . . . *veniale* } peccatum

concupiscibili } ratum . . . . . } *mortale* }

ab irascibili . . }

. . . . consummatum }

DISTINCTIONE CAPITALIUM PECCATORUM

interioris . . . *Superbia* . . . ex superbia vitae. . . . . . }

exterioris . . . *Avaritia.* . . . ex concupiscentia oculorum } per *amorem* }

inferioris . . { *Luxuria.* . . / *Gula.* . . . . } ex concupiscentia carnis. . }

} a superbia.

interiori. . . . *Invidia* . . . . ex superbia vitae. . . . . . }

exteriori . . . *Ira*. . . . . . . ex concupiscentia oculorum } per *timorem* }

inferiori. . . . *Accidia* . . . . ex concupiscentia carnis. . }

C. X. — De origine et

- Peccata poenalia
  - distinguuntur
    - in *specialia* . . . .
    - in *minus specialia*. . . . .
    - in *generalia* . . . .
  - oriuntur — quoad malum
    - *culpae* . . . .
    - *poenae*
      - mere poenae
      - cum culpa

C. XI. — De origine peccatorum finalium,

- Peccata finalia sunt
  - appropriate in Spiritum sanctum.
  - irremissibilia
    - ex parte *principii* — quia ex mera
    - ex parte *termini* — quia gratiam
  - septem — Nam gratia potest impugnari
    - relate . .
    - *in seipsa*

QUALITATE POENALIUM PECCATORUM.

quae habent adjunctam moestitiam et dolorem.

quae habent adjunctam depravationem naturae aut ignorantiam, etc.

omnia peccata, praeter primum.

a nobis

a Deo

a nobis { actum / contractum.

QUAE SUNT PECCATA IN SPIRITUM SANCTUM.

voluntate procedunt

poenitentialem impugnant.

ad *Ecclesiam*. . . contra ejus unitatem { in fide . . . . . per *impugnationem veritatis agnitae* / in caritate . . per *invidiam fraternae gratiae* }

ad *Deum* . . . . . contra ejus { misericordiam . . . . . . per *desperationem* / justitiam . . . . per *praesumptionem* }

contra dolorem de peccatis commissis . . . . per *obstinationem mentis*

contra propositum de futuris praecavendis . . . . per *impoenitentiam finalem.*

TABULA

HUJUS III

In qua de Corru

De peccato agitur
- in *communi,* seu prout est voluntatis creatae liberae
- in *particulari,* nempe . .
  - de *lapsu protoparentum,*
  - de *traductione culpae,*
  - de *origine peccati* . . .

GENERALIS

PARTIS

PTELA PECCATI AGITUR.

- leordinatio corrumpens in creaturis
  - modum
  - speciem
  - ordinem

- In quo occurrunt
  - *tentatio. . . .*
    - ex parte Dei permittentis
    - ex parte diaboli tentantis
  - *transgressio*
    - quoad personas
    - quoad processum
  - *poena inflicta*
    - inobedientiae
    - gulae
    - superbiae

- in qua occurrunt
  - modus *corruptionis*
  - modus *transfusionis*
  - modus *curationis*

- *actualis,* seu . .
  - in genere — de origine peccati. . .
    - venialis
    - mortalis
      - rati
      - consummati
  - in specie — de origine peccatorum
    - capitalium
    - poenalium
    - finalium

IV. PARS

IN QUA DE INCARNATIONE VERBI AGITUR

CAPUT I.

De ratione, qua decuit Verbum Dei ([a]) incarnari.

(a) Dei *om. ed.* 1484.

(Ad salutem generis humani nullus alius modus ita conveniens erat reparatori, — reparabili, — et ipsi reparationi.)

Postquam praedicta sunt aliqua de Trinitate Dei, de creatura mundi et corruptela peccati, restat nunc aliqua breviter dicere de Incarnatione Verbi (I), per quod quidem Verbum incarnatum facta est salus et reparatio generis humani ([1]), non quia aliter Deus humanum genus salvare vel liberare non potuerit ([2]), sed quia nullus alius modus ita congruus et conveniens erat ipsi reparatori, et reparabili et reparationi.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum primum principium effectivum rerum non poterat, nec decuit ([b]) esse

(b) Potuerit-decuerit ABCDEFG *et ed. Arg. Aug. Nor. Ven. et* 1484.

(I) Iudaei, ut omnes norunt, Messiam nondum advenisse jactitant, in ejusque expectatione adhuc perseverant. Contra ipsos, praeter integrum Novum Testamentum, sunt etiam ea omnia Testamenti veteris loca, in quibus epocha et officia Messiae ita determinantur, ut nonnisi Jesu Nazareno ad amussim convenire queant. Loca autem, in quibus praecipue epocha promissi Messiae indicatur, sunt vaticinia Iacobi, cum in extremo vitae articulo constitutus benediceret filio suo Iudae, *Gen.* 49. 8; vaticinium Danielis, 9. 24. de septuaginta hebdomadibus; et vaticinia Aggaei 2. 4. *seqq.*, et Malachiae 3. 1.

Rationalistae e contra et increduli vel sub Messiae nomine designari autumant individuum vagum atque indeterminatum, ad humanam naturam moraliter instaurandam, aut etiam ad politicam libertatem vindicandam ordinatum; vel Messiae nomen ideale effutiunt ad quamdam vitae socialis felicem epocham indicandam. Eorum figmentum damnatur in *Syllabo* n. 7. « Prophetiae et miracula in sacris Litteris exposita et nar-» rata sunt pöetarum commenta, et christianae fidei mysteria philosophicarum investi-» gationum summa; et in utriusque Testamenti libris mythica continentur inventa, ip-» seque Jesus Christus est mythica fictio. »

nisi Deum, et non minus sit res conditas reparare, quam in esse producere, sicut non minus est bene esse, quam simpliciter esse; decentissimum fuit rerum principium reparativum esse Deum summum (3), ut sicut omnia creaverat Deus per Verbum increatum, sic omnia repararet (c) per Verbum incarnatum. Quoniam ergo Deus omnia fecit (d) potenter et sapienter et optime sive benevolenter, decuit, ut sic repararet reparanda, quod suam potentiam, sapientiam (e) et benevolentiam ostenderet. Quid autem potentius, quam coniungere extrema summe distantia in unam personam(4)? Quid sapientius et congruentius, quam quod ad perfectionem totius universi fieret coniunctio primi et ultimi, Verbi scilicet Dei, quod est omnium principium, et humanae naturae, quae fuit ultima omnium creaturarum (5)? Quid benevolentius, quam quod Dominus propter servi salutem accipiat *servi formam (Philipp. 2. 7.)*? Immo hoc tantae benignitatis est, ut nihil clementius, nihil amicabilius, nihil benignius cogitari possit (6). Convenientissimus ergo erat (f) hic modus Deo reparatori propter commendandam divinam potentiam, sapientiam et (g) benevolentiam.

(c) Recrearet *ed.* 1484.
(d) Facit *ibid.*
(e) Et sapientiam *ibid.*
(f) Erit *ibid.*
(g) Et *om. ibid.*

Rursus, quia homo cadens in culpam averterat se, et recesserat a principio potentissimo, sapientissimo et benevolentissimo (h); ideo corruerat in infirmitatem, ignorantiam et malignitatem, ac per hoc de spirituali effectus (i) carnalis, animalis et sensualis; et (j) ideo ineptus erat (k) ad divinam virtutem imitandam, ad lucem cognoscendam, ad bonitatem diligendam. Ad hoc igitur, quod homo ab isto statu repararetur, congruentissimum fuit, ut ei condescenderet primum principium, reddendo se illi noscibile, amabile et imitabile. Et quia homo carnalis, animalis et sensualis non noverat, nec amabat, nec sequebatur, nisi sibi proportionalia et consimilia; ideo ad eripiendum (l) hominem de hoc statu, *Verbum caro factum est (Jo. 1. 14)*, ut ab homine, qui caro erat, et cognosci posset, et amari, et imitari; ac per hoc, et homo Deum cognoscens et amans et imitans remediaretur a morbo peccati.

(h) Benignissimo *ibid.*
(i) Effectus est *ibid.*
(j) Et *om. ibid.*
(k) Est *ibid.*
(l) Reparandum *ibid.*

Postremo, quia homo perfecte reparari non poterat, nisi recuperaret mentis innocentiam, Dei amicitiam et suam excellentiam, qua soli Deo suberat, et hoc non potuit (m) fieri nisi per Deum in forma servi; ideo congruum fuit Verbum incarnari. Excellentiam namque recuperare non poterat, nisi reparator esset Deus; quia si mera creatura, tunc homo esset subiectus merae creaturae, et sic non recuperaret statum prioris (n) excellentiae. Amicitiam quoque Dei recupe-

(m) Poterat ABCDEFGH *et editt. Arg. Aug. Nor.*
(n) Prioris *om.* ABCDEFGH *et ed. Aug.*

rare non poterat, nisi per mediatorem convenientem, qui manum posset ponere in utrumque, et utrique parti conformis esset, et utrique (o) amicus; et ideo sicut similis Deo per divinitatem, sic similis homini per humanitatem. Innocentiam vero mentis recuperare non poterat, nisi dimissa culpa, quam dimittere non decebat divinam iustitiam, nisi per satisfactionem condignam (7). Et quia satisfacere non poterat, nisi Deus pro toto humano genere (8), nec debebat nisi homo, qui peccaverat; ideo congruentissimum fuit humanum genus reparari per Deum hominem, natum de genere Adae (9). Quoniam ergo excellentia recuperari non poterat, nisi per reparatorem excellentissimum; nec amicitia reformari poterat, nisi per mediatorem amicabilissimum; nec innocentia reacquiri poterat, nisi per satisfactorem sufficientissimum; excellentissimus autem reparator non est, nisi sit Deus; amicabilissimus mediator non est, nisi sit homo; sufficientissimus satisfactor non est, nisi sit Deus pariter et homo: congruissima fuit nostrae reparationi incarnatio Verbi, ut sicut genus humanum in esse exierat per Verbum increatum, et in culpam ceciderat deserendo Verbum inspiratum (*), sic a culpa resurgeret per Verbum incarnatum.

(o) Utriusque ed. 1484.

(*) ***In nonnullis editionibus, sive antiquis, sive recentioribus, imo et in recentissima Tubingana, vox*** deserendo ***in textu desideratur, ipsique substituitur particula*** per. ***Perperam quidem, et omnino contra mentem S. Doctoris, qui saepissime eamdem distinctionem exhibet. Sic e. g. in*** Itinerario, cap. 4. n. 2, ***ait:*** Anima credens, sperans, et amans Jesum Christum, qui est Verbum Patris incarnatum, increatum et inspiratum, scilicet via, veritas et vita etc. » ***Ad rem cl. P. Bonelli*** in ***Nota ad*** Comment. de plantatione paradisi n. 9, ***postquam textum emendatum retulisset, subjungit:*** « Ita ibi (***in Breviloquio***) secundum editionem antiquissimam an. 1475 per Antonium Sorg in Augusta;..... et hoc ad emendandum gravissimum errorem, qui irrepserat in alias editiones, tam antiquas, quam recentiores, etiam in novissimam Venetam, in qua pro ***in culpam ceciderat deserendo Verbum inspiratum,*** legitur: ***in culpam ceciderat per Verbum inspiratum,*** quod absit D. Bonaventuram scripsisse, ne Verbum inspiratum fiat caussa peccati ». ***Supplem. Opp. S. Bonav. vol. 1. col. 14. not. e.***

AD CAPUT I.

(1) « Incarnationis Dominicae praecipua ratio est humani generis redemptio, quamvis huic rationi aliae sint annexae rationes ». — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod circa hoc duplex est magistrorum opinio. Quidam enim dicere volunt, quod de incarnatione loqui est dupliciter. Est enim incarnatio carnis assumptio. De carne autem assumpta est loqui dupliciter, aut quantum ad substantiam, aut quantum ad defectum passibilitatis et mortalitatis. Si fiat sermo de ipsa quantum ad defectum passibilitatis et mortalitatis, dicunt quod incarnationis praecipua ratio fuit humani generis redemptio. Nisi enim homo peccasset, et lapsus fuisset, et redimendus esset, Christus carnem mortalem non assumpsisset. Si autem loquimur de incarnatione, secundum quod dicit assumptionem humanae naturae, loquendo simpliciter, sic dixerunt, quod praecipua ratio incarnationis non est liberatio generis humani, quia etiamsi homo non peccasset, Christus incarnatus esset. Sed hujus ratio est perfectio multiplex surgens ex dignitate illius operis. Incarnatio enim facit ad perfectionem homi-

nis, et per consequens ad perfectionem totius universi, in hoc quod complet, et completionem dat humano generi secundum illud, quod respicit naturam, et secundum illud, quod respicit gratiam, et secundum illud, quod respicit gloriam. Secundum illud, quod respicit naturam; quia in incarnatione est consummatio modornm ducendi hominem in esse. Est etiam consummatio in comparatione ad perfectionem agentis, in hoc quod in incarnatione homo, qui est ultimus, conjungitur cum suo principio unione, qua sub Deo nulla est major. Facit etiam ad perfectionem hominis quantum ad illud, quod respicit gratiam; quia in incarnatione assumit Christus humanam naturam, ratione cujus plene habet esse caput totius Ecclesiae, cujus corporis membra uniri habent ratione caritatis et gratiae; et simul cum hoc facit ad perfectionem meriti, quia omnia merita pendent, et meliorantur merito Christi. Facit etiam ad perfectionem gloriae, in eo quod homo in Deo suo invenit pascua quantum ad partem corporalem, et quantum ad partem spiritualem, sive ingrediatur, sive egrediatur, quod non faceret, si Deus non esset incarnatus. Completus etiam est totius humanae naturae appetitus, dum per opus incarnationis nobilissima idoneitas, quae erat in humana natura, secundum quam unibilis erat divinae, ad actum perfectum reducitur: et ratione hujus multiplicis perfectionis, quae surgit ex opere incarnationis, congruum fuit Deum incarnari. Et quia haec multiplex perfectio non respicit tantum statum naturae lapsae, imo respicit etiam statum naturae institutae; ideo si homo lapsus non fuisset, nihilominus incarnatus esset, quia ita competebat hominem perfectum esse et secundum naturam, et secundum gratiam, et secundum gloriam, sicut si esset in statu lapso, et quodam modo amplius. Et haec secundum istam opinionem. Et qui hanc opinionem sequuntur, concedunt rationes, quae ad hanc partem adducuntur. Rationes vero ad oppositum, et auctoritates per hoc effugiunt, quia dicunt eas intelligi, secundum quod incarnatio dicitur carnis mortalis et passibilis assumptio. Loquitur enim Scriptura et litera de incarnatione secundum eum modum, qui fuit post lapsum, non per eum modum, qui fuisset, homine persistente in statu innocentiae. Aliorum vero positio fuit, quod praecipua ratio incarnationis fuit reparatio generis humani, quamvis multae sint rationes congruentiae huic annexae. Ista tamen est praecipua respectu omnium; quia nisi genus humanum fuisset lapsum, Verbum Dei non fuisset incarnatum. Et ratio hujus est, quia incarnatio Dei est superexcedentis dignationis; et ideo, cum sit ibi quidam excessus, non fuisset introductum incarnationis mysterium, nisi praecessisset excessus oppositus per ipsum corrigendus et restaurandus. Unde nisi Deus ovem suam perdidisset *(Matth. 18. 12. Luc. 15. 4.)*, non de caelo ad terram descendisset. Quis autem horum modorum melior sit, novit iste, qui pro nobis incarnatus est. Quis etiam horum alteri praeponendus sit, difficile est videre, pro eo quod uterque modus catholicus est, et a viris catholicis sustinetur. Uterque etiam modus excitat animam ad devotionem secundum diversas considerationes. Videtur autem primus modus magis consonare judicio rationis: secundus tamen, sicut apparet, plus consonat pietati fidei. Primo, quia auctoritatibus Sanctorum, et sacrae Scripturae magis concordat; nam tam novum, quam vetus Testamentum, ubi de Filii Dei descensu loquuntur, generis humani liberationem rationem reddunt, quod patet singula discurrendo. Sancti etiam hoc dicunt, sicut patet in auctoritatibus suprapositis. Et ideo si divina eloquia nobilissimam et praecipuam incarnationis rationem assignant, et nihil etiam a nobis dicendum est praeter ea, quae nobis ex sacris eloquiis clarent; ideo magis videtur pietati fidei consonum, quod praecipua incarnationis ratio sit liberatio generis humani, quam aliter sentire. Et hoc aperte dicit Augustinus in libro de verbis Apostoli in serm. 70., tractans illud Lucae (19. 10): *Venit Filius hominis salvum facere quod perierat.* Si homo non periisset, Filius hominis non venisset. Et expressius idem tractans illud *(1. Tim. 1. 15): Venit in hunc mundum peccatores salvos facere.* Nulla causa veniendi fuit Christo, nisi peccatores salvos facere. Et idem plura dicit ad hoc pertinentia. Et in illa oratione, quae incipit: «A cella aromatica», quae

dicitur esse Augustini, hoc ipsum habetur expressius. Ad hoc etiam concordant verba Bernardi et Glossae super dictum locum epistolae ad Timotheum. Secundo vero, praedictus modus magis concordat pietati fidei; quia Deum magis honorificat, quam praecedens. Nam praecedens dicit, quod Deum congruebat incarnari ad perfectionem universitatis; et ideo quodammodo Deum intra perfectionem universi concludit, et quamdam necessitatem incarnationis ponit ei, cum dicit opera ejus aliter ad perfectionem non perduci. Hic autem modus dicendi, cum dicit, quod incarnationis mysterium est super omnem perfectionem, ponit Christnm esse supra omnem perfectionem universitatis, sive quantum ad naturam, sive quantum ad gratiam, sive quantum ad gloriam. Et hoc recte facit; quia, sicut dicit Philosophus lib. 11. primae philosophiae *(11. Met. contex. 44)*: Deus supra omnem universi ordinem ponendus est, sicut non dicitur esse dux de exercitu, sed supra exercitum. Tertio, modus iste dicendi incarnationis mysterium magis commendat, dum dicitur hoc mysterium tantum esse, quod non debuit fieri nisi ex maxima causa; utpote propter placandam divinam iram, et restaurandi omnia, sive quae in caelis sunt, sive quae in terra. Et ideo dicunt, quod tantum mysterium non fuisset introductum, nisi praecessisset lapsus nobilissimae creaturae, et offensio majestatis divinae. Quarto, etiam fidelem affectum magis inflammat. Plus enim excitat devotionem animae fidelis, quod Deus sit incarnatus ad delenda scelera nostra, quam propter consummanda inchoata opera sua. Quoniam ergo hic modus dicendi, etsi non videatur esse ita subtilis, sicut praecedens, plus tamen consonat pietati fidei, in hoc quod auctoritatibus Sanctorum magis concordat, et Deum magis honorificat, etiam incarnationis mysterium magis commendat, et affectum nostrum ardentius inflammat; ideo concedendum est, ut praedictae auctoritates et rationes ostendunt, quod praecipua ratio incarnationis fuit redemptio generis humani, quamvis multae aliae rationes congruentiae huic rationi sint annexae. » *3. dist. 1. a. 2. q. 2.*

(2) « Genus humanum potuit alia via quam per mortem Christi reparari, quantum ex parte Dei, licet ex parte reparati aliter non potuerit. » — « Cum quaeritur, utrum alio modo genus humanum potuerit reparari, quam per mortem Christi, potest quaeri vel de potentia Dei reparantis, vel ex parte generis humani reparati. Si ex parte Dei reparantis, sic absque dubio aliter potuit genus humanum liberari et reparari, sicut Sancti dicunt. Et magister Hugo de sancto Victore alium modum assignat in libro de sacramentis, et Magister recitat in litera. Non est enim limitanda divina potentia, imo etiam sicut solo nutu mentis et imperio voluntatis potuit creare, ita potuit etiam reparare. Si autem quaeritur de potentia ex parte generis humani reparati et liberati, sic dicendum, quod determinatum fuit sibi posse ad hanc viam, et isto modo subintelligendo potest concedi, quod genus humanum non potuit aliter reparari, sicut conceditur, quod nullus homo potest salvari, nisi credat in Christum. Non enim patet nobis alia via salutis, *nec aliud nomen sub caelo, in quo oporteat nos salvos fieri (Act. Ap. 4. 12)*. Potuisset tamen Deus, si voluisset, aliud nomen dare, in quo salus nostra consisteret. » *2. dist. 20. a. 1. q. 6.*

(3) « Absque dubio congruum est et decens reparari genus humanum.... non solum ex parte Dei, sed etiam ex parte hominis. Ex parte Dei, quia decet Dei potentiam, sapientiam et misericordiam... Ex parte vero hominis congruentia est similiter, si consideretur dignitas hominis conditi, et modus labendi, et status lapsi. Dignitas namque hominis conditi tanta erat, ut propter ipsum facta sint universa. Si ergo homo careret suo fine, jam omnia essent suo fine defraudata. Modus vero labendi fuit, quod humana natura totaliter cecidit alio peccante, et alio suggerente; et ideo decens fuit ipsam per alium relevari, ut sicut filii peccaverunt in parente, et parens peccavit diabolo suggerente, sic etiam homo repararetur Domino relevante. Status etiam hominis lapsi reparationi congruit, quia in illo statu simul fuit poenitentia cum miseria; et poenitentia quodam modo placabat divinam justitiam, miseria vero provocabat misericordiam. Et sic patet, quod per omnem modum

congruum fuit reparari genus humanum. Congruum, inquam, ex parte opificis, et congruum ex parte operis. Sed congruitas ex parte operis pura congruentia est, ita quod non ponit necessitatem. Congruitas vero ex parte opificis ponit necessitatem, necessitatem, inquam, non inevitabilitatis, quae dividitur in coactionem et prohibitionem, sed necessitatem immutabilitatis, quae consurgit ex stabilitate et immutabilitate divinae dispositionis: haec autem non arctat divinam potentiam ad oppositum, sed eam determinat ad tale propositum. » *3. dist. 20. a. 1. q. 1.*

(4) « Iste puer reparavit hierarchiam caelestem et subcaelestem, quae tota corruerat. Ergo necesse fuit, ut tangeret caelum et tangeret terram. Iste Hierarca debet esse praecelsus, qui solus possit salvare. Unde dicitur admirabilis: *Multipharie enim olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in filio, qui cum sit splendor gloriae*, et cetera, usque *purgationem peccatorum faciens (Heb. 1. 3).* Ab isto admirabili procedunt mirabilia. Unde et in suae temporalis nativitatis exordio fecit miraculum miraculorum, quod omnia alia miracula respiciunt. Habuit enim naturam corpoream et naturam incorpoream; naturam divinam, naturam humanam; naturam temporalem, naturam aeternam; matrem et virginem; unitum est primum ultimo, summum imo, Deus limo. *Vide arcum*, qui habet multiformitatem colorum et naturarum, *et benedic, qui fecit illum,* quia *valde speciosus est in splendore suo (Eccl. 43, 12).* Hic est sol, qui descendit per decem gradus in horologio Achaz *(Isa. 32, 8),* idest verbum incarnatum, per novem ordines Angelorum usque ad hominem, qui decimus computatur. In hoc miraculorum miraculo, scilicet quod Deus est homo, fides accipit vires suas. Unde Moyses, postquam minavit gregem ad interiora deserti, vidit rubum, qui ardebat et non comburebatur: *Vadam,* inquit, *et videbo visionem hanc magnam (Exod. 3. 3);* et ibi fuit illustratus. Rubus spinosa, passibilitas carnis; flamma, anima Christi plena luminibus et igne caritatis; lux, divinitas; lux coniuncta rubo, mediante flamma, est divinitas coniuncta carni, mediante anima. Ut ergo possit hierarca de mortuis facere vivos, de hominibus Dei filios, necesse est, ut sit praecelsus et admirabilis. » *Serm. 3. in Hexaëm. post medium.*

(5) « Absque dubio major fuit congruentia ad unionem in creatura humana, quam in angelica. Et hoc quidem satis manifestat ipsa operatio divina: *Deus enim nusquam Angelos apprehendit, sed semen Abrahae apprehendit (Haebr. 2. 16).* Ratio autem majoris congruentiae dupliciter accipitur, videlicet secundum humanae naturae institutionem, et secundum ejusdem reparationem. Secundum namque humanae naturae institutionem, major est congruitas in humana natura, quam in angelica. Et hoc triplici de causa. Prima est propter personalem distinctionem, quae quidem in humana reperitur secundum originem, et non in angelica; et ideo magis congruebat, quod persona filii, quae distinguitur a persona patris secundum originem, eam naturam acciperet, in qua proprietatem filiationis retineret: et hoc quidem factum est in humanae naturae assumptione. Nam idem ipse, qui ab aeterno erat Patris Filius, ex tempore factus est Filius Virginis Matris. Secunda est propter majorem divini exemplaris repraesentationem, ratione cujus homo dicitur minor mundus. Anima enim rationalis non tantum repraesentat Deum prout consideratur in se, sed in quantum unitur corpori, quod regit, et in quo toto inhabitat, sicut Deus in majori mundo. Et hoc pluries dicit Augustinus, quod ratione majoris hujus conformitatis major erat ratio unibilitatis. Tertia ratio est propter multiplicem hominis compositionem. Quia enim homo compositus est ex natura corporali et spirituali, et quodam modo communicat cum omni creatura, sicut dicit Gregorius *(hom. 29. in Ev.);* hinc est, quod cum humana natura assumitur et deificatur, quodam modo omnis natura in ea exaltatur, dum in suo simili deitati unitur. Et hinc est, quod assumptio humanae naturae plus facit ad totius universi perfectionem, quam angelicae; et ideo major est in ea congruitas ad unionem etiam secundum suam institutionem. Similiter et secundum reparationem major congruitas in ea reperitur ad unionem triplici de causa, scilicet quia ho-

mo magis indigebat, et minus indignus erat, et amplius ei proderat, ut filius Dei assumeret naturam suam. Magis indigebat, quia totus lapsus fuerat. Minus indignus erat, quia per alium corruerat. Plus ei proderat, quia adhuc in malo obstinatus non erat. Quoniam ergo divina misericordia ista tria pensat in beneficiis, quae impendit; hinc est, quod Deus, *qui dives est in misericordia, propter nimiam caritatem, qua dilexit nos (Ephes. 2. 4),* magis assumpsit humanam naturam, quam angelicam, quia major reperiebatur in ea congruentia ad suscipiendum tantum beneficium divinae misericordiae, et ut per illud relevaretur a miseria. Haec autem ratio, quae sumpta est ab humani generis reparatione, efficacior et principalior est, quam praecedens. Quia.... praecipua ratio incarnationis fuit humani generis reparatio. » *2. dist. 2. a. 1. q. 2.*

(6) « Absque dubio congruum fuit, et Deum decuit incarnari. Et hoc propter suae potentiae et sapientiae et bonitatis eminentem manifestationem, quae quidem facta est in humani generis assumptione. Congruum etiam fuit propter divinorum operum excellentem consummationem, quae quidem facta est in humani generis assumptione, cum ultimum conjunctum est primo. Ibi enim est perfectionis consummatio, sicut patet in circulo, qui est perfectissima figurarum, qui etiam ad idem punctum terminatur, a quo incepit. Decebat etiam propter superabundantem pretii solutionem ad liberationem hominis captivi, quia sola persona divina erat, quae praeponderabat toti humano generi. Postremo decebat propter superfluentem hominis glorificationem, ut non tantummodo inveniret homo in Deo pascua interius, imo etiam pascua exterius. Et sic patet, quod opus incarnationis multum quidem per omnem modum Deo congruebat, et quantum ad ejus infinitatem, et quantum ad ejus perfectionem, et quantum ad pietatem, et quantum ad liberalitatem. Ad infinitatem in seipso, ad perfectionem in operando, ad pietatem in liberando, et quantum ad liberalitatem in remunerando. » *3. dist. 1. a. 2. q. 1.*

(7) « Modus nostrae satisfactionis factae per Christum fuit conveniens et maxime a Deo acceptandus. » — « Modum istum ultra ceteros modos debuit Deus acceptare, quia nobilissimus est inter omnes, qui possunt esse, vel excogitari. Fuit enim acceptissimus ad placandum Deum, congruissimus ad curandum morbum, efficacissimus ad attrahendum genus humanum, prudentissimus ad expugnandum generis humani inimicum. Primo quidem fuit acceptissimus ad placandum Deum, propter quod dicit Anselmus in libro, *Cur Deus homo, cap. 11:* Nihil asperius et difficilius potest homo ad honorem Dei pati sponte et non ex debito, quam mortem. Et nullatenus potest magis seipsum dare homo, quam cum se morti tradit ad honorem ipsius. Et hoc est, quod dicitur: *Tradidit seipsum oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis (Ephes. 5. 2).* Secundo etiam fuit congruentissimus ad curandum morbum. Primus enim homo peccaverat per superbiam et gulam et inobedientiam, sicut dicit Gregorius, et in secundo libro fuit ostensum *(dist. 21. et 22);* voluit enim Deo assimilari per scientiae sublimitatem, gustare ligni suavitatem et transgredi praecepti divini limitem. Et quoniam curatio habet fieri per contrarium; ideo modus satisfaciendi congruentissimus fuit per afflictionem et humiliationem et divinae voluntatis impletionem. Et haec omnia satis relucent in ipsa passione, et de his dicit Apostolus *(Philip. 2. 8): Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Tertio autem fuit efficacissimus ad attrahendum genus humanum. His enim solis passio ad salutem valebat, qui voluntate mera per amorem Deo adhaerebant. Non enim decrevit Deus aliter genus humanum salvare, nisi liberae voluntatis arbitrio, et nullo alio modo, salvo voluntatis arbitrio, Deus hominem magis potuit attrahere ad amorem suum, quam suscipiendo pro eo crucis patibulum, propter quod dicitur *(Joan. 12. 32): Ego si exaltatus fuero a terra, traham omnia ad meipsum.* Et Hugo de arrha sponsae: Ut ostenderet tibi quantum te diligeret, non nisi moriendo te a morte liberavit, ut non tantum pietatis impenderet beneficium, verum etiam caritatis monstraret affectum. Quarto etiam fuit ad vincendum adversarium prudentissi-

mus. Decebat enim ut Christus sua prudentia superaret diabolum, sicut diabolus sua astutia decepit hominem primum. Propter quod dicitur: *Prudentia eius percussit superbum (Job 26. 12)*. Et ultra: *Numquid poteris capere leviathan hamo (Ib. 40. 20)?* Propter quod dicitur distinc. praecedenti. c. 1.: Venit Redemptor et victus est deceptor, tetendit illi muscipulam crucem suam, posuit ei quasi escam sanguinem suum. Ex his quatuor rationibus satis apparet, quod modus iste satisfaciendi pro nobis fuit congruentissimus et Deo maxime acceptandus. » *3. dist. 20. a. 1. q. 5.*

([8]) « Nulla pura creatura potuit satisfacere pro toto genere humano, cum tam gravis fuerit iniuria per peccatum Deo illata « — « Dicendum, quod de duobus consuevit fieri satisfactio, et requiri, videlicet de iniuria et damno. Si ergo Deus requirit satisfactionem ab humano genere, aut requirit pro utroque, aut pro altero horum. Si pro utroque, planum est, quod impossibile est aliquam puram creaturam Deo satisfacere pro humano genere, pro eo quod tam gravis est iniuria, quae infertur Deo ob excellentissimam eius dignitatem, quod nulla pura creatura potest recompensare aliquid ei aequale. Si vero exigit sibi satisfactionem de solo damno condonando iniuriam, nec sic potest pro toto genere humano satisfacere aliqua pura creatura. Aut enim illa pura creatura esset homo, aut non esset homo. Si homo, cum nullus purus homo possit aequivalere toto generi humano, talis homo offerendo seipsum Deo, nunquam recompensaret damnum, quod Adam intulit corrumpendo totum genus humanum. Si esset non homo, nec sic adhuc posset damnum recompensare, si pura creatura esset; aut si posset, non tamen satisfaceret, quia ad illud genus spectat satisfactio, ad quod spectavit transgressio. Aut si hoc posset, non tamen deceret, eo quod naturam humanam in statum pristinum non revocaret; esset enim ex hoc subiecta alii generi creaturae. Et ex hoc habetur, quod non solum pura creatura non posset Deo satisfacere, si esset alterius generis; sed etiam nec si esset a Deo assumpta, conveniret, ut pro humano genere satisfaceret. Et ideo, cum pura creatura non posset pro toto genere humano satisfacere, nec alterius generis creaturam deceret ad hoc assumi, oportuit, ut persona satisfacientis esset Deus et homo » *3. dist. 20. a. 1. q. 3.* — « Nullus, quantumvis gratia fulcitus, potuit pro culpa actuali pro seipso satisfacere satisfactione plena, damnum et iniuriam complectente; sed neque semiplena pro originali. » — « Dicendum, quod est satisfactio plena, et est satisfactio semiplena. Satisfactio plena est, quando simul fit satisfactio de iniuria et damno. Satisfactio vero semiplena est, quando, remissa offensa, satisfactio fit pro damno. Intelligendum est ergo, quod pro nullo peccato, in quo fit aversio a Deo, potest satisfacere aliquis purus homo satisfactione plenaria, nec pro seipso, nec pro aliis, propter hoc quod offensa et iniuria illa omnino excedit puram creaturam. Si vero loquamur de satisfactione semiplena, illa videlicet, in qua, remissa offensa, requiritur emenda de damno; sic dicendum, quod homo potest satisfacere pro suo actuali peccato, sed non pro originali peccato. Ratio autem hujus est, quia peccatum actuale dicit depravationem voluntatis, sed originale dicit depravationem naturae. In hoc autem differt depravatio naturae a depravatione voluntatis, quia corruptio voluntatis respicit ipsam personam, ut est individuum, sed corruptio naturae, ut est alterius principium. Item quia voluntas est vertibilis, et corruptio in ea existens est facile mobilis; quia vero natura uno modo movetur, corruptio in ea existens est difficile mobilis. Quoniam ergo deordinatio voluntatis introducta pro actuali est personae singularis et facile mobilis, recompensari potest per usum gratiae gratum facientis, quae respicit personam singularem. Quia vero depravatio naturae est respiciens propagationem, et ita naturam communem, et ulterius eradicari non potest omnino; ideo pro damno illato nemo potest satisfacere per gratiam singularis personae. Illa enim non tollit omnino peccati originalis radicem ab eo, in quo est, nec per se, nec per usum suum; et ideo non potest omnino tollere reatum et obligationem. Impossibile ergo fuit, quod aliquis pro peccato originali alicuius hominis satisfaceret, nisi omnino a peccato originali mundus esset, nisi

etiam haberet gratiam communem, hoc est gratiam capitis, cuius plenitudo nata est in alios redundare; talis autem non potuit esse nisi homo et Deus, qui esset aliorum caput, sicut in praecedentibus fuit ostensum, quia nullus nisi Deus potest influere aliis motum et sensum. Et sic patet, quod pro minimo peccato originali, nec quantum ad satisfactionem plenariam, nec quantum ad satisfactionem semiplenam potuit satisfacere, nisi Christus, idest homo et Deus. De actuali vero potest quidem purus homo adiutus gratia satisfacere, sed satisfactione semiplena, quae suppletionem et complementum recipit a passione Christi. Christus enim, satisfaciens pro omni offensa, omnibus impetravit gratiam quantum ad sufficientiam, et merito illius satisfactionis homo suscipiens gratiam, satisfacit postea Deo pro laesione, quam intulit sibi actualis culpa. Ex hoc patet, quo modo passio Christi influit in Sacramenta, et quare amplius influit in Sacramentum baptismi, quod est remedium contra originale, quam in Sacramentum poenitêntiae.... Concedendum est ergo, quod nullus adjutus gratia satisfacere potuit pro seipso. » *Ibid. q. 4.*

(9) « Absque dubio Dei filius potuisset carnem assumere aliunde quam de massa corrupta, sive aliunde quam ex his, qui processerunt de genere Adam. Magis tamen congruebat, quod de genere Adae carnem assumeret. Et licet multae sint congruentiae, quae nos latent iuxta multiformitatem sapientiae Dei, tamen secundum verba et dicta Sanctorum quatuor possunt rationes congruentiae assignari. Prima est propter conservandam rectitudinem iustitiae, ut videlicet ejusdem generis esset satisfactor et praevaricator. Nam si alterius generis esset, non attribueretur eidem generi satisfactio, cui et offensio, ac per hoc non recte servaretur iustitiae rectitudo, quae ab illo genere requirit emendam, in quo reperit praecedentem offensam. Secunda est propter manifestandam dulcedinem misericordiae, ut videlicet ipse Dominus, qui ab homine contemptus fuerat tanquam ab adversario et inimico, ipse idem generi humano uniretur in Christo in unitatem personae, in quo manifestatur mira Dei condescensio, in hoc quod ipse genus humanum sibi inimicum coniungere voluit in indissolubile vinculum, iuxta illud, quod dicitur *(Rom. 5, 6): Commendat autem caritatem suam etc.* Tertia autem ratio est ad declarandam ordinationem divinae sapientiae, quae quidem ordinatio nullo potest infringi vitio. Decreverat enim Deus et ordinaverat, ut genus humanum totum multiplicaretur et disseminaretur ex uno, propter repraesentationem illius universalis principii, quod Deus est, nec hoc per peccatum infringi debuit; et ideo Christus, mediator Dei et hominum, homo verus, non aliunde, sed de massa totius generis humani debuit formari. Quarta vero ratio est ad conservandam dignitatem et altitudinem humanae naturae, quam Deus in tanta dignitate constituerat, ut nulli alii generi creaturae, sed soli Deo esset obnoxia. Si ergo non modicum est obnoxia Redemptori, decens est, ut Redemptor, aut solum esset Deus, aut si haberet in se genus naturae creatae, hoc esset de genere illius massae, quae ortum habet a lumbis Adae. Propter has ergo rationes congruentiae, quae apparent manifeste, et a verbis Sanctorum habent firmitatem, concedendum est, quod non solum fuit congruum, quod Christus assumeret carnem de nostro genere ad reparationem humanae naturae, verum etiam hoc magis fuit congruum, quam quod alio modo faceret, licet alio modo facere potuisset. » *3. dist. 12. a. 1. q. 1.*

CAPUT II.

De incarnatione Verbi, quantum ad unionem naturarum.

(Incarnatio opus est totius Trinitatis. — Reparator debuit assumere carnem et animam. — Ista assumptio appellanda Incarnatio. — Deitas et humanitas uniuntur in unitate personae divinae assumentis; — ideoque una est ibi personalitas, nempe divina. — Decuit secundam personam incarnari. — In Christo datur communicatio idiomatum.)

(a) Ipsum *om. ed.* 1484.

(b) Operatio ABCDEFGH *et editt. Arg. Aug. Nor. Ven. et* 1484; Opus *ed. Rom.*

Circa ipsum [a] igitur Verbum incarnatum tria nobis consideranda occurrunt, scilicet unio naturarum, plenitudo carismatum, et perpessio passionum propter redimendum genus humanum. Circa naturarum unionem haec tria consideranda sunt ad intelligendum incarnationis mysterium, scilicet opus, modus et tempus. De opere autem incarnationis haec tenenda sunt secundum fidem Christianam (I), scilicet quod incarnatio est operatio [b] Trinitatis, per

(I) Cum opus Incarnationis sit unio hypostatica, seu conjunctio duarum naturarum divinae et humanae in una divini Verbi persona, et haeretici passim sive naturam seorsim spectatam, sive ipsam hypostaticam unionem adorti sint; majoris perspicuitatis gratia eosdem haereticos sub distinctis classibus enumerare nobis visum fuit.

Porro ut ab humana natura exordiamur, contra ipsam errarunt primo, quotquot in Christo carnem umbratilem ac apparentem tantum agnoverunt, quique nomine generico Docetae, sive Phantasiastes, appellantur. Talis error tribuitur Tatiano, Marcioni aliisque saeculi II. haereticis, et Manichaeis. Insuper errarunt, qui Christum carnem suam de caelo detulisse, non autem ex Beatissima Virgine Maria sumpsisse dixerunt. Haec est haeresis Valentinianorum ipsius saeculi II, instaurata saec. XVI. ab Anabaptistis et a Quackeris. Erravit denique Apollinaris saec. IV, effutiens Verbum Dei non assumpsisse animam, vel ad summum eam assumpsisse ratione destitutam, animae autem vices ipsum Verbum sustinuisse.

Sed contra hos omnes, in Symbolo Athanasiano Christus dicitur: « Perfectus Deus, perfectus homo, ex anima rationali et humana carne subsistens ». Et Conc. Œcum. IV. Chalcedon. *Action. V.* definivit: « Christum perfectum in humanitate; Deum verum et hominem verum, eundem ex anima rationali et corpore consubstantialem nobis secundum humanitatem, per omnia similem nobis absque peccato ».

Jesu Christi divinitatem impugnarunt, praeter Arium, de quo suo loco disseruimus, etiam saec. III. Paulus Samosatenus, saec. IV. Photinus, saec. XVI. Sociniani; novissime vero Rationalistae, qui praeterea ipsum ut sapientem quemdam agnoscentes, cum Confucio, Zoroastro, Mahumede ceterisque id genus turpissime confundunt.

Contra eos vide superius, *ad cap. II. part. I.*

Qui autem directe, licet opposita via procedentes, contra Incarnationis opus insurgere ausi sunt, fuere Nestorius et Eutyches. Ille, ex monacho, Patriarcha Costantinopolitanus, saec. V, erroribus Theodori Mopsuesteni imbutus, in Christo Jesu duas adse-

quam ([c]) fit assumptio carnis a divinitate et unio divinitatis cum carne ([1]); ita quod assumptio non tantum est carnis sensibilis, sed etiam spiritus rationalis secundum potentiam vegetandi, sentiendi et intelligendi; ita etiam quod unio non fit in unitate naturae sed personae, non humanae sed divinae, non assumptae ([2]) sed assumentis ([3]); non personae cuiuslibet, sed personae solius Verbi, in qua tanta fit ([d]) unio, ut quidquid dicitur de filio Dei, dicatur de filio hominis, et e conver-

(c) Scil. operationem: Edit. Tubing.

(d) Fuit edit. 1484.

ruit personas, divinam et humanam, Jesum nempe a Christo distinxit, et Christum purum hominem, Jesum purum Deum agnovit. Ex quo intulit in utero B. Virginis Mariae conceptum fuisse quidem Christum, minime vero Jesum, qui postea Christo se conjunxit non unione hypostatica, sed tantummodo morali; ac proinde divinam Maternitatem Mariae Virginis denegare sacrilega lingua haud dubitavit, eam *Christotocon*, minime vero *Theotocon* appellandam esse contendens; et Christi passionem nullius meriti fuisse, neque ad Deum placandum, et ad humanum genus redimendum suffecisse affirmavit.

Nestorio restitit in primis, cum eoque constanter et gloriose dimicavit S. Cyrillus Alexandrinus. Anathema autem ei indictum fuit an. 430 in Conc. Romae et Alexandriae habitis, solemnius vero anno sequenti in III. Conc. Œcum. Ephesi celebrato sub Caelestino I. Rom. Pontif., praeside ipso S. Cyrillo; et tandem in V. Œcum. Conc. Constantinopolitano II. an. 552.

Contra Nestorium, duplicem in Christo agnoscentem personam, Concil. Calcedon. Œcum. IV. explicans verba symb. Nicaeno-Constantinopolitani: « Et in unum Dominum Jesum Christum », subjunxit: « Non in duas personas partitum aut divisum, sed unum et eundem Filium Unigenitum, Deum verum, Dominum nostrum Jesum Christum confitemur ». Et in Conc. Constant. II *Collat.* 8. *can.* 5. « Si quis introducere conatur in Mysterio Christi duas substantias, sive duas personas, anathema sit ».

Ex haeresi Nestoriana, veluti rivulus e sua fonte, profluit Adoptianismus, in Hispania ortus sub fine saec. IX. opera Felicis Episcopi Urgellitani, et Elipandi Archiepiscopi Toletani, qui duos in Christo filios distinguentes, alterum natura, alterum gratia et adoptione Filium Dei asserebant. Haec haeresis simul ac erupit, reprobata fuit a Pontifice Adriano I. in epistola ad Hispaniarum Episcopos, et, Carolo Magno operam navante, plures Synodi contra ipsam convocatae fuere, nempe Narbonensis an. 788, Ratisponensis an- 792, Francofordiensis an. 794, Forojuliensis an. 796. Inter Adoptianismi oppugnatores recensendi sunt prae ceteris S. Paulinus Patriarcha Aquilejensis, et celebris Alcuinus.

Igitur contra Adoptianos: Concilium Francofordiense in *Epist. Synodica n.* 20: « Dico tibi, quia neque Apostoli eum sic nominaverunt, nec sancta Dei et Catholica Ecclesia consuetudinem habuit eum sic appellare, imo nec credere eum adoptivum esse, sed proprium Filium ».

Eutyches, cujusdam monasterii Constantinopolis Archimandrita, ut unitatem personae contra Nestorium in Christo servaret, dixit, *in Christo esse etiam unam naturam,* ita quod, quamvis ante unionem essent duae naturae distinctae, divina et humana, in unione tamen coierunt in unam naturam, et sic dicebat *Christi personam ex dua-*

so; his tantum [e] exceptis, in quibus exprimitur unio, vel clauditur negatio [4].

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia incarnationis opus non solum est a primo principio, in quantum est effectivum in producendo, verum etiam in quantum reparativum remediando, satisfaciendo et reconciliando. Quoniam ergo incarnatio, in quantum dicit aliquem effectum, est a primo principio, quod omnia facit, ratione summae virtutis; et summa virtus [f] et operatio unita

(e) Ita ACEGH et ed. Ven. et 1484, tamen ed. Rom.

(f) Ita ed. Ven. et 1484. Plures codd. et editt. (e. g. Rom.) male habent: substantia virtus *pro* summa virtus.

bus naturis esse, non autem in duabus naturis subsistere. Porro Eutyches damnatus primo fuit a S. Flaviano Patriarch. Constant.; sed quamplures ac potentes nactus fauctores, in Latrocinio Ephesino an. 449, violentia potissimum Dioscori Patriarchae Alexandrini, absolutus fuit. Attamen in Conc. Œcum. IV. Calcedone an. 451 convocato, actibus Latrocinii Ephesini rescissis, solemniter condemnatus fuit. Praeter laudatum S. Flavianum, qui proprio sanguine catholicum dogma confirmavit, contra Eutychetem mysterium Incarnationis disertissime vindicarunt SS. Pontifices Leo Magnus et Gelasius, et S. Petrus Crysologus.

Igitur contra Eutychem, Conc. Calced. *Act.* 5. definivit: « Christum Filium Dominum Unigenitum in duabus naturis, inconfuse, incommutabiliter, indivise, inseparabiliter agnoscendum, nusquam sublata differentia post unitionem, magisque salva proprietate utriusque naturae, et in unam personam atque subsistentem concurrente ».

Sicut ex Nestoriarismo Adoptianismus, ita ex haeresi Monophysitarum, sive Eutychianorum, veluti ejus surculus, prodiit haeresis Monothelitarum, qui ita appellati sunt ex unitate voluntatis atque operationis, quam in Christo Jesu esse contendebant. Hujus haeresis auctor fuisse perhibetur quidam Theodorus Episcop. Pharanitanus in Arabia an. 626 circiter; praecipui vero propagatores habentur Sergius Patriarcha Costantinopolitanus, Cyrus Phasidis Episcopus ac deinceps Patriarcha Alexandrinus, et Pyrrus monacus et in sede Patriarchali Sergii successor. Honorius Rom. Pontifex, a Sergio fraude circumventus, de hac quaestione ipsi false exposita silentium imposuit. Verum contra Sergium acriter dimicavit S. Sophronius, tunc simplex monacus ac deinde ad Jerosolimitanam sedem assumptus; processu vero temporis Monothelitas perstrinxerunt S. Martinus I. Rom. Pont. et S. Maximus Abbas, qui ambo martyrii palmam in fidei defensione consequi meruerunt. Multis in Conciliis proscripta fuit haec haeresis, nempe in Ierosolymitano sub sancto Sophronio an. 633., in Rom. sub Pont. Severino an. 640, in quo *Ectesis* Heraclii damnata fuit; in Aurelianensi an. 645., in secundo Rom. sub. Sum. Pont. S. Theodoro an. 646., in tertio Rom. an. 649. sub S. Martino I., in Anglicano et Mediolanensi an. 679., et tandem in Œcum. VI. Constant. III. an. 680. sub S. Agathone Rom. Pontifice.

Porro contra Monothelithas, Conc. Constant. III. in Fidei professione definivit: « Confitemur unum Dei Filium Dominum nostrum Jesum Christum,.. et duas naturales operationes indivise, inconvertibiliter, inseparabiliter, inconfuse, secundum Sanctorum Patrum doctrinam adaequate praedicamus ».

est et indivisa omnimode in tribus personis; hinc est, quod necesse est incarnationis operationem a tota Trinitate emanare ([g]). Quia vero est a primo principio, in quantum est reparativum remediando, et totum genus humanum lapsum fuerat et vitiatum, non solum ratione animae, verum etiam et carnis; hinc est, quod necesse fuit, quod totum assumeretur, ut totum curaretur ([5]). Et quoniam nobis magis nota est pars carnis, et magis a Deo distat; ut expressior fiat nominatio, et maior exprimatur humiliatio, et profundior explicetur dignatio; hinc est, quod opus istud ([h]) non inanimatio ([i]), sed incarnatio nominatur.

(g) Manare AB CDEF *et ed.* 1484.

(h) Illud *ed.* 1484.
(i) Animatio A BCEFG *et ed. Aug. Nor. Ven. et* 1484.

Rursus, quia cum sit ([j]) a primo principio, in quantum est reparativum satisfaciendo, et satisfactio non fit, nisi ab eo, qui debet et potest, et non debet nisi homo, nec potest nisi Deus; oportuit, quod in satisfactione simul esset concursus utriusque naturae, divinae scilicet et humanae. Et quia impossibile est, quod divina natura concurrat cum alia, sicut pars ad constitutionem tertii, nec quod ipsa transeat in aliam naturam, nec alia natura transeat in ipsam, propter simplicitatem et immutabilitatem ipsius perfectissimam; hinc est, quod deitas et humanitas non uniuntur in unitate naturae, nec accidentis, uniuntur igitur in unitate personae et hypostasis ([6]). Et quoniam divina natura in nullo supposito potest subsistere, praeter quam in propria hypostasi; ideo unio illa non potest esse in hypostasi seu persona hominis ([7]), sed Dei ([8]); ac per hoc per illam ([k]) unionem ([9]) primum principium in una suarum hypostasum ([l]) ([10]) fecit seipsum suppositum humanae naturae ([11]); et ita una tantum est ibi personalitas ([12]) et unitas personalis ([13]), ex parte scilicet assumentis ([14]).

(j) Quia est *ed.* 1484.

(k) Illam *om. ibid.*
(l) Hypostasium *ibid.*

Postremo, quia est a primo principio, ut est reparativum reconciliando, et reconcilians est mediator, mediatio autem proprie convenit Dei filio ([15]), ideo et incarnatio. Mediatoris namque est esse medium inter hominem et Deum, ad reducendum hominem ad divinam cognitionem, ad divinam conformitatem et ad divinam filiationem. Nullum autem decet magis esse medium quam personam, quae producit, et producitur, quae est media trium personarum. Nullumque magis decet reducere hominem ([m]) ad divinam cognitionem, quam Verbum, quo se Pater declarat, quod est unibile carni, sicut et verbum voci. Nullumque magis decet reducere ad divinam ([n]) conformitatem, quam eum, qui est imago patris. Nullumque magis decet ad filiationem adoptivam reducere ([o]), quam filium naturalem; ac per

(m) Hominem *om. ibid.*
(n) Divinam *om. ibid.*
(o) Reducere *om.* ABCDH.

hoc nullum magis decet fieri filium hominis, quam ipsum filium Dei (16).

Quoniam igitur idem omnino est filius hominis et Dei, ratione incarnationis, et quaecumque uni et eidem (p) sunt eadem, inter se sunt eadem; hinc est, quod necessario fit communicatio idiomatum (17), nisi sit vocabulum, in quo aliqua repugnantia includatur; sicut sunt ista (q), in quibus includitur respectus unionis unius naturae ad alteram, sicut unire, incarnari, assumere et assumi; vel negatio alicuius, cuius oppositum alteri competit, sicut incipere esse, creari (r) et consimilia, in quibus instantia fertur contra regulam praehabitam, propter causam praedictam (18).

(p) Uni et idem ed. 1484.

(q) Illa ABCDFG et 1484.

(r) Ita editt. Arg. Aug. Ven., et 1484; incipere, esse, creare ed Rom.

AD CAPUT II.

(1) « Tam per verbum uniendi, quam per verbum assumendi importatur unio divinae naturae ad humanam. Differunt tamen quantum ad modum significandi, quia verbum uniendi dicitur ab unione, quae magis importat relationem, quam actionem. Verbum autem assumendi dicitur ab assumptione, quae principalius importat actionem. Unde quamvis concedatur, quod divina natura uniat sibi humanam et eidem etiam uniatur, nullo tamen modo conceditur, quod divina natura assumatur. Alia etiam est differentia, quia unire, quantum est de se, non dicit terminum relationis vel actionis determinate, potest enim aliquis aliquid unire sibi et alii. Assumere autem importat terminum intrinsecum, tam actionis, quam relationis, assumere enim est ad se sumere. Cum ergo vocabulum assumendi importet simul relationem et actionem, ille terminus interius intellectus potest referri ad utrumque, vel ad alterum tantum, videlicet ad relationem. Si ad utrumque referatur, cum actio illa terminetur ad unitatem aliquam, tunc assumere dictum de aliquo signat non solum unionem, sed etiam illam unionem terminari ad unitatem assumentis. Et quoniam illa unio non terminatur ad unitatem naturae, sed potius ad unitatem personae; ideo secundum istum intellectum assumere non convenit divinae naturae. Divina enim natura non assumpsit humanam in unitate naturae; et isto modo non conceditur, quod eam assumpserit divina natura, hoc est ad se, sive ad propriam unitatem sumpserit. Si autem terminus ille habeat respectum ad relationem unionis tantum, tunc conceditur, quod divina natura humanam assumpserit, hoc est sibi unierit, univit enim sibi humanan naturam, quamvis non in seipsa, sed in una persona ». *3. dist. 5. a. 1. q. 1.*

(2) « Vere et proprie loquendo, concedi potest et debet, humanam naturam a Deo assumptam esse, pro eo quod, sicut dicit Philosophus *(2. Phys. 11. 21. et 31.)*: Natura accipitur et pro vera materia, et pro vera forma, et de his dicitur secundum analogiam quandam. Quoniam ergo Deus assumpsit carnem et animam humanam, et caro est principium hominis materiale, anima vero formale: hinc est, quod non solum vere humanam naturam, sed etiam totam humanam naturam dicitur assumpsisse ». *3 dist. 5. a. 2. q. 1.*

(3) « Assumptio dicit actionem, et relationem et terminum utriusque; et ratione horum omnium potest divinae personae convenire. Nam divinae personae competit esse principium activum, et rationalis naturae suppositum. Et utrumque spectat ed eius dignitatem et nobilitatem; et ideo divina persona potest humanam naturam fabricare, tanquam principium effectivum, et stabilire tanquam proprium suppositum, ita quod eiusdem naturae erit

causale principium, et suppositum personale; et ita per hoc se habet in ratione principii, et in ratione medii, et in ratione termini. Ratione principii competit ei actio; ratione medii relatio; ratione termini competit utriusquae terminatio. Divina enim persona fecit, ut plures naturae unirentur in se: et ideo concedendum est, quod ipsa assumptio competit divinae personae ». — « Cum tria sint de intellectu illius vocabuli, quod est *assumere*, videlicet actio et relatio et terminatio, primum competit personae ratione naturae, ultimum competit naturae ratione personae, medium vero communiter convenit utrique. Ipsa namque assumptionis actio personae convenit ratione naturae, quia persona agit virtute naturae. Unde illa virtus et operatio competunt cuilibet personae; terminus vero assumptionis respicit ipsam personam proprie et per se. Unde ad unitatem personalem et unius solius personae terminatur ipsa assumptionis actio et unionis relatio. Sed medium, videlicet relatio, communiter convenit utrique. Nam divina natura et divina persona unitur humanae, et humana natura unita est divinae naturae et divinae personae, quia ad utramque habet ordinem et distinctionem formalem et gratuitam coniunctionem, quae implicantur in illa relatione ». *3. dist. 5. a. 1. qq. 2. 3. Cfr.* etiam *q. 5.*

(4) « Communicatio idiomatum est in omnibus, exceptis nominibus unionem importantibus... et illis, ex quibus consurgit intellectuum repugnantia ». *3. dist. 7. a. 2. q. 1. ad 2.*

(5) « Verbum assumpsit veram carnem, verumque corpus de eodem genere, quod nos habemus, ex utero beatae Virginis ». — « Verbum incarnatum vere animam rationalem assumpsit, ut esset perfectus homo, habens animam et corpus ». — « In Christo Iesu secundum humanam naturam est accipere communem speciem cum aliis hominibus, licet secundum quod Deus et homo speciem communem non possimus habere ». *3 dist. 2. a. 2. qq. 1. 2. 3.* Vide quoque *3. dist. 5. a. 2. qq. 4. 5.*

(6) « Quaedam est unio, in qua est unius unibilis in naturam alterius conversio. Et hoc est, quia unius est ad alterum repugnantia, et praedominantia, sicut si gutta aquae uniatur amphorae vini. Quaedam vero est unio, in qua est utriusque unibilis alteratio, et tertiae naturae productio: et hoc quia est ibi repugnantia, et non excellens praedominatio, sicut uniuntur elementa ad constituenda corpora mixta. Quaedam vero est unio, in qua non est unitorum transmutatio, sed tertiae naturae constitutio: et hoc est, quia unibilia non habent repugnantiam, sed habent mutuam dependentiam, sicut uniuntur corpus et anima ad constitutionem hominis. Quaedam vero est unio, in qua nec est transmutatio, nec tertiae naturae constitutio, sed unum unibilium fundatur tantum in altero. Et hoc est, quia nec est ibi repugnantia, nec essentialis dependentia mutua, est tamen excellens praedominatio: sicut quando arbor una inseritur stipiti alterius arboris, tunc utraque arbor servat naturam propriam, et tamen una arbor substantificatur in stipite alterius arboris, ita quod unus est stipes utriusque. Hoc tantum quarto unionis genere habet uniri natura divina humanae. Quia enim nulla est repugnantia inter naturam divinam et humanam; ideo nulla est ibi transmutatio, nec conversio. Quia vero non est mutua dependentia, non est tertiae naturae constitutio. Sed quia est ibi alterius, scilicet divinae naturae, praedominatio, necesse est, quod divina natura humanam naturam trahat ad unitatem. Sed ad unitatem naturae non potest trahere sine transmutatione, et conversione; necesse est ergo, quod eam trahat ad unitatem personae, et una et eadem hypostasis sit divinae naturae et humanae, ut quasi humana natura fundetur et substantificetur in divino stipite. Et ideo multum assimilatur ista unio ei unioni, quae est per insertionem. Propter quod etiam fortassis dicit beatus Jacobus *(1. 21): In mansuetudine suscipite insitum Verbum.* Concedendum est ergo, quod illa unio terminatur ad unitatem personae». *3. dist, 6. a. 2. q. 1.*

(7) Verbum, si assumpsit personam humanam, « aut consumpsit, aut conservavit. Constat quod non consumpsit; quia divina natura humanae naturae nihil nobilitatis abstulit. Si conservavit: ergo, cum assumens non sit assumptum, restat quod in Christo sint

duae naturae, et duae personae, scilicet humana et divina: ergo nec Deus est homo, nec homo est Deus: ergo non est ibi aliqua unio, ac per hoc nec assumptio: si ergo est ibi assumptio vera, manifestum est, quod persona non est assumpta ». *3. dist. 5. a. 2. q. 2. fund. 4.*

([8]) « Omnino falsum est, quod persona personam assumpsit. Hoc enim tripliciter potest intelligi: aut quod ipsum assumptum fuerit persona ante assumptionem: aut quod fuerit persona in assumptione: aut quod fuerit persona post assumptionem. Quolibet istorum trium modorum sumpta sententia praedicti sermonis est falsa. Nam primus repugnat veritati conceptionis, secundus veritati assumptionis, et tertius veritati unionis. Primus namque, qui hoc ponit, quod ante assumptionem fuerit persona, veritati conceptionis repugnat; si enim fuit ante persona, quam esset Deus, Virgo Maria non concepit Deum, sed hominem purum, quod est contra Evangelium, et conceptionis articulum. Secundus vero modus, qui ponit hominem illum tempore assumptionis fuisse personam, veritati assumptionis repugnat. Si enim in assumptione fuit persona, et post assumptionem desiit esse persona, potius in assumptione ipsa persona consumebatur, quam assumebatur: non ergo fuit illa vera assumptio, sed magis consumptio. Tertius vero modus intelligendi, quod fuerit persona post assumptionem illud, quod assumptum est, veritati unionis repugnat. Si enim assumens differt ab assumpto, et illud quod assumptum est, est persona, et qui assumpsit similiter est persona: ergo in Christo sunt duae personae, et duae sunt in eodem naturae: hoc constat, ac per hoc nulla est ibi unio; et si hoc, nulla est ibi incarnatio, nec humani generis reparatio, quod adeo est absurdum, ut totius fidei christianae perimat fundamentum. In hunc autem errorem pessimum incidit Nestorius, ut dicit Boëtius *(de duabus naturis et una persona Christi cap. 5 in prin. et cap. 6. in fin.)*, pro eo quod nescivit distinguere inter personam et naturam. Pro eo enim quod vidit in Christo duplicem esse naturam, intellexit duplicem esse personam. Eutyches vero ex eadem causa erravit, sed non eodem modo: quia enim nescivit discernere inter personam et naturam, et vidit, quod in Christo non poterat esse nisi una persona, ex hoc compulsus est ponere, quod in Christo non est nisi una natura. Et ideo, sicut duo fuerunt errores in divinis, scilicet Arii et Sabellii, pro eo quod nesciverunt distinguere inter naturam et personam; sic duo fuerunt errores circa incarnationem Christi, videlicet Eutychis et Nestorii. Catholica vero Ecclesia per medium istorum errorum pertransiit dicens, in deitate plures esse personas et unam naturam, et in Christo plures naturas et unam personam. Et ideo simpliciter concedit personam assumpsisse naturam, et negat personam assumpsisse personam: » *3. dist. 5. a. 2. q. 2.*

([9]) « Unio duarum naturarum in personae unitate superexcellit omnem naturalem rationem, et supernaturalis dicitur » — « Sicut nulla creatura perfecte Deo assimilatur, sed quodam modo est similis, quodam modo dissimilis, et ubi in uno creatura habet similitudinem, frequenter in alio habet dissimilitudinem; per hunc modum intelligendum est circa hanc sacratissimam unionem. Si enim loquamur de ipsa quantum ad eius speciale, conditiones sigillatim acceptas, sic potest habere convenientiam cum modis unitatum in creaturis repertis. Si autem loquamur quantum ad collectionem suarum proprietatum, sic dicit modum unitatis singularis. Et hoc patet sic. In hac enim unione est considerare distantiam unibilium, unionis principium, unionis terminum et unitorum vinculum. Quantum ad distantiam unibilium, qua unitur Creator creaturae, convenit cum unitate votiva. Quantum ad unionis principium, convenit cum unitate potestativa; quia talis unitas est ex divina virtute et mera gratia. Quantum autem ad unionis terminum, convenit cum unitate nativa, quae quidem terminatur ad unitatem personae. Quantum autem ad unionis vinculum, convenit cum unitate coniugativa, in qua est vinculum perpetuum et individua copula. Quantum autem ad omnes conditiones simul collectas, nullum modum habet unitatis sibi consimilem; quia superexcedit omnem naturam et omnem aliam gratiam communem videlicet quod divina natura et humana unian-

tur in unam personam indissolubiliter per Dei potentiam. Et ideo concedendum est, quod talis unio superexcellit omnem considerationem philosophicam; nec mirum, quia ad ipsam vix pertingit ratio per fidem elevata. Et ideo Bernardus secundum istam unionem assignavit specialem unitatis differentiam, vocans eam unitatem dignativam ». *3. dist. 6. a. 2. q. 2.*

(10) « Una divinarum personarum sine altera naturae humanae potuit uniri, cum ibi non modo sit habitudo causae quo ad efficientiam, sed suppositi quo ad substentationem ». — « Sine dubio una persona incarnari potest, ita quod non alia incarnetur, sicut operis evidentia manifestat. Et ratio huius est ista: quia cum contingat dupliciter comparari creaturam ad Creatorem, videlicet secundum susceptionem alicuius completionis et secundum relationis habitudinem; prima comparatio necessario respicit tres personas indistincte et indivisim, pro eo quod in eis est una perfectio essentialis. Comparatio vero secundum habitudinem relationis potest esse respectu alicuius personae determinate et distincte, pro eo quod istae personae relationibus distinguuntur. Similiter Deus dupliciter habet comparari ad creaturam, videlicet in ratione principii causantis, et in ratione suppositi sustentificantis. In prima comparatione necessario sibi communicant tres personae, pro eo quod in Deo unica est natura, et unica est virtus operativa, per quam Deus creaturarum est causa. Secunda vero comparatio potest respicere aliquam personam distincte, pro eo quod, etsi una persona conveniat cum altera in natura et eius virtute, distinguitur tamen ab alia in supposito et personali proprietate. Quoniam ergo in unione naturarum, sive incarnatione, persona divina fit suppositum, sive hypostasis humanae naturae, ita quod unio sive incarnatio non tantum dicit habitudinem Dei ad creaturam per modum causae, imo etiam per modum suppositi; similiter ex parte creaturae non dicit comparationem solum quantum ad susceptionem completionis, sed etiam quantum ad habitudinem relationis: hinc est, quod incarnatio potest convenire uni personae, ita quod non conveniat alteri ». *3. dist. 1. a. 1. q. 2.*

(11) « Absque dubio non congruit ita totam speciem, sive individuorum multitudinem, assumi a Filio Dei, sicut competit ipsum assumere naturam in singulari. Et hoc tum ratione ipsius unionis in se, tum ratione reparationis nostrae, tum ratione exaltationis naturae assumptae. Ratione unionis in se magis congruebat, quod assumeret unam naturam quam plures, sicut decens erat unum uniri uni, et unigenitum Patris fieri unigenitum Matris; ut sic per unionem naturae nec fieret recessus ab unitate, nec fieret confusio in personali proprietate. Ratione vero reparationis nostrae magis congruebat, quia unio fiebat propter mediatorem. Mediator autem unus est, ut reducat ad unitatem et concordiam Deum et hominem. Si ergo plures essent, aut unus sufficeret, aut non. Si sufficeret: tunc alii superfluerent. Si non sufficeret: iam imperfectus mediator esset. Unde sicut *Christus semel pro peccatis mortuus est (I. Petr. 3. 18)*, quia *una oblatione consummavit in aeternum sanctificatus (Hebr. 10. 14)*; ita semel, et in unica natura debuit incarnari. Ratione vero exaltationis naturae assumptae magis congruebat, quia decebat illum hominem, qui Deus erat, sic exaltari, ut daretur ei *nomen, quod est super omne nomen (Philipp. 2. 9)*. Et quoniam illud, quod per superabundantiam dicitur, uni soli convenit; sic Deus est unus, qui non habet aliam naturam aequalem, sed summus est inter omnia; sic natura assumpta unica est, cui non aequatur aliqua creatura; sed ipse excellit inter omnia creata, tanquam cui *data est omnis potestas in caelo, et in terra (Matth. 28. 18)* ». *3. dist. 2. a. 1. q. 3.*

(12) « Individuum constat ex proprietatibus, quarum collectionem impossibile est in altero reperiri; sed quidquid dicitur de Filio Dei, dicitur de Filio hominis, et e converso: ergo Filius Dei et Filius hominis in Christo non differunt numero, sicut individua duo: ergo Christus non potest dici duo individua, sive supposita ». *3. dist. 6. a. 1. q. 1. fundam. 7.*

(13) « Circularis, imo circulus perfectissimus, est ipse Christus, in quo duae extremitates lineae velut in puncto uniuntur. Nam divinitas, quae omnium rerum caput est et principium, cum natura humana, quae finis erat omnium creaturarum, et ultimo in esse

producta, in ipso Christo, velut in puncto, in unione personae est conjuncta, et tanta firmitate roborata. Firmatae enim sunt duae naturae in una persona sic, quod una ab altera nunquam poterit separari ». *De Eccl. Hier. p. 4. c. 6.*

([14]) « Divinam naturam humanae uniri in unitatem personae non est aliud, quam divinam personam, quae ab aeterno fuit hypostasis respectu divinae naturae, esse hypostasim respectu humanae naturae in tempore. Hoc autem non dicit aliquam imperfectionem, sed potius dignitatem et nobilitatem. Sicut enim, cum Deus ab aeterno sit bonus, in nullo fit derogatio bonitatis suae, dum est causa bonitatis creatae in tempore, quamvis bonitas creata longe sit inferior bonitate increata; sic cum persona Filii Dei sit hypostasis intellectualis et spiritualis, et increata ab aeterno, in nullo derogat ei, si sit hypostasis rationalis naturae creatae in tempore. Et quemadmodum Deus de non creante fit creans in actu absque sui aliqua mutatione, vel innovatione, sed solum facta immutatione ex parte naturae creatae; sic persona Filii Dei, quae non erat hypostasis humanae naturae in actu, habet ejus esse hypostasis absque aliqua sui mutatione, vel innovatione, sola facta mutatione ex parte naturae assumptae. Et quemadmodum Deus, qui est in creatura per essentiam, praesentiam et potentiam, in nullo dependet ab ipsa, sed potius dependet ab ipso creatura, tanquam a causa conservante et sustentante; sic Deus, cum est in creatura rationali per unionem, non dependet ex ipsa, sed potius e converso rationalis creatura dependet ex hypostasi divina, et habet sustentificari in illa, sicut natura sustentatur in persona ». *3. dist. 1. a. 1. q. 1.*

([15]) *3. dist. 19. a. 2, q. 2.* Vide inferius *ad cap. 8. n. 1.*

([16]) « Persona Verbi ad incarnationem inter ceteras personas fuit magis idonea, sive loquamur] de ipsa incarnatione in se, sive prout ordinata est ad humani generis redemptionem. Si enim loquamur de ipsa incarnatione in se, magis congruum fuit personam Filii incarnari, et in quantum est imago, et in quantum est Verbum, et in quantum est Filius. In quantum est imago, quia homo assumptibilis erat ratione dignitatis imaginis; et quia filius est imago patris, ideo magis conveniens erat Filii personam assumere carnem. Rursus, quia Filius Dei Verbum est Patris, sic procedit ab ipso, ut Pater se manifestet per ipsum; et ideo, sicut ad intentionis manifestationem verbum intellectuale copulatur voci sensibili, sic ad divinitatis revelationem Verbum Patris congruum fuit uniri carni. Postremo, quia Filius est semel genitus ab aeterno, et sic congruebat eum carnem assumere, ut esset de genere hominum, et ita hominis filium; ideo decebat ipsum magis incarnari, quam Patrem et Spiritum sanctum. Et hoc est, quod dicit Augustinus *(de fide ad Petr. c. 1.)*, et Magister in litera, quod Dei Filius non quaesivit nisi matrem in terris, quia jam habebat Patrem in caelis. Magis ergo decens fuit Filium incarnari, quam aliam personam, si loquamur de ipsa incarnatione secundum se. Fuit etiam magis congruum, si loquamur de ipsa incarnatione secundum comparationem ad generis humani redemptionem: et hoc apparet, si consideremus hominis lapsum, et reparandi modum, et reparationis fructum. Si consideremus hominis lapsum, videbimus quod lapsus fuit appetendo falsam Dei similitudinem et aequalitatem: et quia Filio primo attribuitur aequalitas; hinc est, quod quasi ex ipso sumpsit homo lapsus occasionem; et ideo inde sumere debuit reparationem. Et hoc dicit Bernardus explanans illud Ionae (*1. 12*): *Propter me orta est haec tempestas; tollite me, et mittite in mare.* Aut certe in hoc quod homo praesumpserat Dei similitudinem, directe contra Filium peccavit; et ideo Filio magis competebat vindicta et indulgentia. Et hoc est, quod dicit Anselmus in libro *Cur Deus homo (l. 2. c. 9. et l. 1. c. 7):* Homo, pro quo erat moriturus, et diabolus, quem erat expugnaturus, ambo falsam Dei similitudinem praesumpserant. Unde specialius adversus Filium peccaverunt. Illi itaque, cui specialiter fit injuria, convenientius attribuitur culpae vindicta et indulgentia. Rursus, si consideremus modum reparationis, magis competit Filio. Reparati enim sumus per mediatoris obedientiam et supplicationem; et quia magis

competit filium supplicare patri et obedire; hinc est, quod magis competit personae Filii incarnari, quam alii. Unde Anselmus in libro 1. *Cur Deus homo:* Convenientius sonat filium supplicare patri, quam aliam personam. Postremo, si consideremus reparationis fructum, vel effectum, magis competebat Filio incarnari; quia incarnatio ad hoc ordinatur, ut simus filii Dei. Si ergo posterius per illud habet reduci, quod est prius in eodem genere, congruum fuit, ut filii Dei efficeremur per eum, qui est Filius naturalis. Unde Augustinus *(3. de Trinitate c. 3.)*: Ut homo ex Deo nasceretur, primo ex ipsis natus est Deus. Oportuit enim, ut per eum efficeremur filii adoptivi, qui est filius naturalis ». *3. dist. 1. a 2. q. 3.*

(17) « Secundum catholicam veritatem absque dubio necesse est concedere hominem esse Deum, et Deum hominem, pro eo quod duae naturae ibi unitae sunt in unam personam: quae autem in uno supposito uniuntur, necessario de se invicem praedicantur, si accipiantur concrete, propter illam maximam, qua dicitur: Quaecumque uni, et eidem sunt eadem, inter se sunt eadem: per quam etiam fundari debet virtus syllogismi expositorii, quod probat Philosophus in libro priorum *(Lib. 1. tract. 3. cap. 10),* ea scilicet, quae dicuntur de uno et eodem, praedicari de se invicem. Si ergo unus est Christus, qui est Deus et homo, necessario oportet concedere Deum esse hominem, et hominem esse Deum. Et hoc quidem attestantur sanctorum auctoritates, et communiter fatentur doctores theologi ». *3. dist. 7. a. 1. q. 1.*

(18) « Sicut in beatissima Trinitate distinctae sunt personae ad invicem, et earum proprietates; sic in Christo naturae sunt distinctae ad invicem, et earum proprietates, quamvis conveniant in supposito: et ideo proprietas unius naturae non debet praedicari de altera natura in abstractione considerata, ne ex hoc intelligatur, quod divina natura et humana sint una essentia. Quod enim praedicatur de altero in abstractione, non intelligitur convenire ei solum ratione suppositi, verum etiam ratione formae ». *3. dist. 8. a 1. q. 1.*

CAPUT III.

De incarnatione, quantum ad modum.

(Modus Incarnationis opponitur modo, quo lapsus est homo. — Incarnatio appropriatur Spiritui Sancto: — fieri debuit per concursum trium de triplici hierarchia: — in istanti: — per virtutem summi operatoris. — Virgo Maria Mater fuit completissimo modo).

De modo incarnationis hoc tenendum est, quod, Angelo nuntiante Virgini mysterium incarnationis perficiendum in ipsa *(Luc. 1. 26. seqq.)*, Virgo credidit, appetiit et consensit; Spiritus Sanctus in eam *(a) Ad ed. 1484.* supervenit ad sanctificandum et (a) fecundandum, cuius virtute Virgo concepit Dei Filium (I), quem virgo peperit, et post partum virgo per-

(I) Praecipui haeretici primi et secundi saeculi, nempe Ebionitae et Cerinthiani saec. I. et Carpocratiani sive Gnostici et Helcesitae saec. II, effutierunt Christum purum hominem fuisse a Beatissima Virgine et a S. Josepho genitum. Contra eos integrum opponitur Evangelium Joannis, et potissimum primum caput; ad eos enim refellendos sacram historiam ipse conscripsit. His accedit Nestorius, qui ex suo principio dignitatem Matris Dei Beatae Mariae auferre sacrilega lingua ausus est.

Igitur contra ipsum: Conc. Constantin. II. *Collat. VIII. Anath. VI:* « Beata Virgo proprie et veraciter Dei Genitrix est ».

mansit (I). Concepit autem non solum carnem, verum etiam carnem animatam et Verbo unitam (II), nulli peccato obnoxiam, sed omnino sanctam et immaculatam, ratione cuius mater Dei dicitur et est dulcissima Virgo Maria [b] [1].

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia incarnatio est opus manans a primo principio, in quantum est reparativum modo congruentissimo [c], modo communissimo [d] et modo completissimo. Decet enim eius sapientiam operari congrue, decet eius largitatem operari [e] communiter, et virtutem operari perfecte. Quoniam ergo incarnatio [f] est a primo principio reparante modo congruentissimo, et congruus modus est, quod medicina ex opposito respondeat morbo, et reparatio lapsui, et remedium nocumento; cum [g] genus humanum lapsum fuerit per diabolicam suggestionem, et per consensum mulieris deceptae, et per [h] generationem concupiscentialem transfundentem originale in prolem; oportuit, quod e contrario hic [i] esset Angelus bonus, suadens bonum, et Virgo credens et consentiens in bonum suasum, et caritas Spiritus Sancti [j] sanctificans et fecundans ad conceptum immaculatum, ut sic contraria contrariis curarentur. Ac per hoc sicut mulier per diabolum decepta, et per virum concupiscibiliter [k] cognita et corrupta, transfudit in omnes culpam, morbum et mortem; sic mulier per Angelum erudita, et per Spiritum Sanctum sanctificata et fecundata [2], absque omni corruptione tam mentis, quam corporis, prolem generaret, quae omnibus ad ipsam venientibus daret gratiam, sanitatem et vitam.

Rursus, quia incarnatio est a primo principio reparante modo communissimo [l], nam per Verbum incarnatum reparatur lapsus hominum et angelorum, utpote caelestium et terrestrium [3], et homi-

(b) *Pro* dulcissima Virgo Maria *ed.* 1484 *habet* Virgo et mater.

(c) Congruissimo *ibid. Sic et inferius.*

(d) Convenientissimo *ibid.*

(e) Decet ejus... operari *om. ibid.*

(f) Incarnatio *om.* ABDFGH *et ed. Arg. Aug. Nor.*

(g) Ergo *recte om. ed.* 1484.

(h) Per *add.* ABDEFGH *et ed. Ven. et* 1484.

(i) Hic *om. ed.* 1484.

(j) Scilicet *add. ibid.*

(k) Concupiscentialiter BCDEF *et ed. Ven.*

(l) Convenientissimo *ed.* 1484.

(I) Virginitatem intemeratam ipsius Deiparae prophana lingua impetere ausi sunt saec. IV. Antidiricomariani, ducibus Joviniano et Helvidio, quorum primus ipsi Beatae Virgini hanc praerogativam in partu, secundus post partum denegavit. Hanc haeresim acriter perstrinxit S. Hieronymus, et in Hispaniis saec. VII. reviviscentem S. Ildephonsus Toletanus.

Adversus hos impios adsertores in omnibus fidei professionibus Christus natus ex Maria Virgine praedicatur.

(II) Origenes autumavit animam Christi Incarnationi praeextitisse, unionemque hypostaticam promeruisse. Hanc haeresim anathemate perculsit Conc. Constantinop. II. Œcum. V. can. II. definiendo: « Si quis dicit, aut sentit animam Domini praeextitisse, unitamque Dei Verbo ante Incarnationem et Nativitatem ex Virgine; anathema sit ».

num lapsus reparatur secundum utrumque sexum; ut medicamentum sit commune omnibus, decentissimum fuit, quod ad incarnationis mysterium fieret concursus Angeli, mulieris et viri; Angeli, ut denuntiantis; mulieris Virginis, ut concipientis (4); viri vero, ut conceptae prolis (5); ut sic Angelus Gabriel esset nuntius Patris aeterni, Virgo immaculata esset templum Spiritus Sancti, proles concepta esset ipsa persona Verbi; ac per hoc in communi reparatione omnium communis fieret concursus trium de triplici hierarchia, scilicet divina, angelica et humana, ad insinuandum non solum Trinitatem Dei, verum etiam generalitatem beneficii, et liberalitatem reparatoris summi. Et quoniam liberalitas Spiritui Sancto appropriatur, et sanctificatio Virginis, in qua peracta fuit Verbi conceptio (6); hinc est, quod, licet opus illud sit a tota Trinitate, per appropriationem tamen dicitur Virgo concepisse de Spiritu Sancto (7).

Postremo, quoniam est a primo principio reparante modo completissimo; hinc est, quod in conceptione completio debita fuit in prole, fuit in conceptu, fuit et in virtute concipiente. Et (m) quia completio (n) debita debuit (o) esse in prole; hinc est, quod in instanti conceptionis, non tantum fuit seminis decisio, verum etiam consolidatio, configuratio, vivificatio per animam (8), et deificatio per deitatem unitam (9); ut sic Virgo Dei filium vere conciperet per unionem carnis ad deitatem, mediante spiritu rationali, per quem, tanquam per medium congruentiae, caro erat idonea ad unionem (10). Quia vero completio debita debuit esse in conceptu, cum ex quatuor modis tres modi producendi hominem praecessissent: primus nec de viro, nec de muliere, sicut in (p) Adam: secundus de viro sine muliere, sicut in Eva: tertius de muliere et viro, sicut in omnibus concupiscibiliter natis; decuit (q) ad complementum universi quartum modum introduci, qui scilicet esset de muliere sine semine virili, per virtutem summi operatoris. Quia vero completio debita (r) debuit esse in virtute; hinc est, quod in conceptione filii Dei simul concurrit virtus innata (s), virtus infusa et virtus increata. Virtus innata materiam praeparavit, virtus infusa purificando segregavit (11), virtus increata subito perfecit, quod non poterat a virtute creata, nisi successive fieri (12). Et sic beatissima (t) Virgo Maria mater fuit completissimo modo, ipsum Dei filium concipiendo absque viro, fecundante Spiritu Sancto (13). Et quia (u) in mente Virginis amor Spiritus Sancti singulariter ardebat (14); ideo in carne eius virtus Spiritus Sancti miracula faciebat, gratià scilicet (v) partim excitante, et partim adiuvante, et

(m) Et om. ABCDEFGH et ed. Ven. et 1484.
(n) Conceptio ed. 1484.
(o) Debet om. ibid.
(p) In om. ibid.
(q) Autem add. ibid.
(r) Debita om. ibid.
(s) Et add. ibid.
(t) Beatissima om. ibid.
(u) Quia enim ABCDEFGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.
(v) Pro scilicet ed. 1484. habet Spiritus Sancti.

partim elevante naturam, iuxta quod conceptus ille mirabilis exigebat (15).

AD CAPUT III.

(1) « Propterea quia beata Virgo illum concepit, qui non tantum dicendus est Christus propter unionem, sed etiam Deus verus propter aeternam generationem, Dei genitrix debet dici, ut ex ipso vocabulo honoretur, et impietatis error extinguatur, qui dicit Mariam concepisse purum hominem. » *3. dist. 4. a. 3. q. 3.*

(2) « *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi (Luc. 1. 35).* » Dicendum, quod per nomen Altissimi intelligitur Pater per appropriationem; Patri enim appropriatur potentia, et in persona Patris principaliter est auctoritas. Per virtutem autem intelligimus filium; quia *Christum* dicimus *Dei virtutem (I. Cor. 1. 24), et Dei sapientiam.* Quoniam ergo sermo praecesserat de Spiritu sancto, subiungitur etiam de Patre et Filio; ut sicut illi tres mundum fabricaverant, sic etiam intelligantur mundum reparasse opere indivisibili, et hoc per fabricam uteri virginalis. Ratio autem quare magis Patrem vocavit Altissimum, quam Patrem appellaret, est, ut ostendatur in opere incarnationis mira fuisse dignatio, in hoc quod nostram humilitatem suae celsitudini copulare voluit. Virtus vero Altissimi Virginem potius dicitur obumbrare, quam illuminare. Obumbratio enim visum adiuvat, et calorem refrigerat, et in adventu filii Dei Virgo Maria refrigerata fuit fomitis extinctione: fuit etiam ad Dei contuitum adiuta per carnis coniunctionem cum Verbo, ut quae non poterat Deum sentire in se propter suae lucis immensitatem, sentiret et cogitaret intra se per assumptam carnis humanitatem. » *3. dist. 3. p. 1. dub. 2.*

(3) « Humani generis redemptio non tantum faciebat ad reparationem lapsus humani, verum etiam ad reparationem ruinae angelicae. » *3. dist. 2. dub. 4.* Vide inferius ad *caput quintum hujus partis, num. 11.*

(4) « Multiplici ratione congruentiae magis decebat, ut Christus carnem assumeret de sola muliere. Prima est ad servandam dignitatem matris, quae ob conceptionem Filii Dei non amisit privilegium virginitatis. Secunda est propter servàndam honorificentiam Patris; Christus enim secundum generationem aeternam habebat Patrem, et cum iste plene sibi sufficeret in caelis, non venit in terris patrem quaerere, sed solum matrem, ne duobus patribus filius existens, neutrius esset filius plene, et sic injuria primo patri quodam modo fieret. Tertia est propter complendam perfectionem universitatis in modis educendi hominem in esse... Quarta ratio propter correspondentiam congruitatis lapsus et reparationis. » *3. dist. 12. a. 3. q. 2.*

(5) « Quoniam in Verbo assumente naturam humanam est praecipua dignitas in principiando, et virtus in agendo, et dominium in praesidendo; hinc est, quod magis decuit sexum virilem, quam muliebrem assumi a Verbo increato, quia illi naturae assumptae debuerunt haec tria communicari excellenter » *3. dist. 12. a. 3. q. 1.*

(6) « Opus incarnationis manifestativum est divinae potentiae, sapientiae et bonitatis secundum diversas conditiones in ipso repertas. Contingit enim loqui de ipso quantum ad ipsa unibilia, et quantum ad unionis modum, et quantum ad unionis fructum. In comparatione ad unibilia, inter quae est infinita distantia, manifestatur divina potentia. In comparatione vero ad unionis modum congruentissimum, prout competebat ad humanum remedium, manifestatur Dei sapientia. In comparatione vero ad fructum, sive effectum consequentem, quo se obtulit Deo, et Patri in odorem suavitatis, manifestatur divina bonitas, misericordia et caritas. Et hoc est, quod dicit Damascenus in *lib. 3. cap. 1.* Monstratur simul in incarnatione bonitas, iustitia et sapientia Dei. Bonitas quidem, quia non despexit proprii plasmatis infirmitatem, sed viscera eius commota sunt, ipso cadente, et manum

porrexit. Justitia, quoniam, homine victo, per illum, et non alium fecit vincere tyrannum. Sapientia, quoniam invenit aporiam, idest vulneris difficilis curam, vel solutionem decentissimam. Quoniam ergo in incarnationis opere secundum considerationes diversas convenit invenire appropriata tribus personis valde excellenter et praecipue; hinc est, quod conceptio, cum sit opus trium personarum, appropriari potest tribus personis, secundum diversas considerationes, sicut ostendunt rationes, quae prius inductae sunt. Scriptura tamen magis appropriat Spiritui sancto, quam alicui trium personarum. Et hoc duplici ratione, videlicet propter erroris exclusionem, et propter veritatis manifestationem. Propter erroris exclusionem; quia in conceptione humana consuevit se immiscere foeditatis concupiscentia, ac per hoc originalis culpa. Ne illud ergo dicatur fuisse in conceptione Christi, dicitur conceptus fuisse de Spiritu sancto; ad excludendum enim carnalem commixtionem, dicitur conceptus fuisse de Spiritu: ad excludendum vero concupiscentiae foeditatem, dicitur non solum conceptus fuisse de Spiritu, sed de Spiritu sancto. Alia vero ratio propter veritatis manifestationem. Illud enim, quod maxime praeparavit Virginem ad Filii Dei conceptionem, fuit amor divinus. Unde quemadmodum mulier concipit per viri dilectionem, vel delectationem, et ipsius adhaesionem, quae est cum desiderio et amore virtutis generativae; sic beata Virgo propter amoris singularitatem, singulariter concepit Deum ex Deo; et ideo concepisse dicitur de Spiritu sancto. Et hanc rationem assignat Hugo de sancto Victore in quodam suo libro, ubi sic dicit: Concepit Virgo Maria de Spiritu sancto, non quod de Spiritus sancti substantia semen partus acceperit, sed quia per amorem et operationem Spiritus sancti, ex carne Virginis divino partui substantiam ministravit. Nam quia Dei amor singulariter in corde Virginis ardebat, ideo in carne eius mirabilia faciebat; cuius dilectio, quia in corde non suscepit socium, operatio in carne illius non habet exemplum. Et sic patet, quod propter erroris exclusionem, et veritatis manifestationem incarnatio Filii Dei potissime appropriari debet Spiritui sancto. Et propter has rationes duas frequenter in Scriptura fit appropriatio » *3. dist. 4. a. 1. q. 1.*

(7) « Licet Christus sit conceptus de Spiritu sancto, non tamen est admittendum, quod Christus possit dici Filius Spiritus sancti, propter vitandum errorem tam circa generationem temporalem, quam aeternam » — « Absque dubio ista locutio non admittitur, nec est admittenda, propter vitandum errorem, tum circa generationem temporalem, tum circa generationem aeternam. Ad vitandum errorem circa generationem temporalem; quia, cum secundum illam dicitur Christus conceptus de Virgine et Spiritu sancto, si diceretur Spiritus sanctus eius Pater, sicut Virgo eius Mater, iam videretur ex hoc Christus natus esse de Maria et Spiritu sancto, sicut nascitur proles de muliere et viro: quod si hoc falsum est, quia proles partem accipit a patre, et partem a matre accipit, in qua assimilatur patri et matri in eadem forma et natura, et hoc non est reperire in Christo, quantum ad eius conceptionem, imo soli matri assimilatur in natura assumpta; ideo non debet admitti Christum esse Filium Spiritus sancti, sed solius Virginis matris, ad manifestandam et servandam veritatem, et proprietatem temporalis generationis. Sumitur etiam ratio ex parte generationis aeternae; quare catholici talem sermonem non admittant, ne scilicet confusio fiat aeternarum relationum, et proprietatum. Unde cum proprium sit personae Patris generare respectu personae Filii, nullatenus admittitur Christum esse Filium Spiritus sancti, in quo Christo non est alia persona, vel hypostasis, quam illa, quam Pater ab aeterno genuit: ideo propter vitandos errores tam circa generationem temporalem, quam circa aeternam, non recipiunt Theologi praedictam locutionem. » *3. dist. 4. a. 1. q. 2.*

(8) « Anima Christi non fuit assumpta a Verbo, mediante habitu gratuito se habente ut causa cooperans, licet congruum fuerit habitum gratuitum adesse » — « Dicendum, quod, cum quaeritur, utrum anima uniatur ipsi Verbo mediante aliquo habitu gratuito, hoc dupliciter potest intelligi. Aut quod ille habitus in illa unione teneat rationem congruentiae, vel rationem causae. Si ita, quod teneat rationem

congruentiae, sic concedi potest, quod anima unitur ipsi verbo mediante habitu gratuito. Quia non decet ipsam verbo uniri, nisi assimiletur habitu perfectae deiformitatis. Unde anima Christi non tantum fuit grata in instanti unionis, sed etiam glorificata super omnes animas beatas, quia non decet animam Dei carere deiformitate. Si autem unio illa intelligatur fieri mediante habitu gratuito, ita quod ille habitus respectu unionis teneat rationem causae, sic veritatem non habet. Quoniam illa unio, quae est per habitum infusum, sicut est unio amoris et cognitionis, convenienter respicit tres personas; unio autem ista respicit unam solam. Rursus, unio illa facit hominem conformem esse Deo et ad Deum, quia gratia est influentia a Deo exiens, et ad Deum reducens. Sed haec unio facit hominem esse Deum, et ideo nullus habitus creatus potest hoc efficere; nec per collationem alicuius boni creati fit, ut homo sit Deus, sed per hoc quod ipsa persona verbi seipsam facit humanae naturae hypostasim et suppositum: hoc autem non facit secundum mutationem factam in se, sed secundum mutationem factam in natura assumpta. Illa autem mutatio in natura assumpta fuit in ipsius naturae formatione, ita quod careret personali distinctione in genere proprio, et inniteretur personae divinae. Sed quia hoc totum Deus gratuita bonitate facit, ideo maxima gratia dicitur esse in unione divinae naturae ad humanam, non quod illa unio perficiatur, vel compleatur per aliquam influentiam creatam, sed quia fit per gratuitam Dei bonitatem, simul coëxistente influentia doni gratuiti ad congruitatem, non ad causalitatem. Unde rationes, quae ostendunt, quod non fiat unio illa mediante aliquo habitu gratuito, sunt concedendae, quoniam ea via procedunt, secundum quod dicitur aliquid fieri per habitum gratuitum cooperantem per modum causae, sicut homo iustificatur mediante gratia informante, et meretur mediante caritate movente et regulante. » *3. dist. 2. a. 3. q. 2.*

(9) « Verbum non est unitum animae umanae mediante Spiritu sancto, tanquam vinculo talis unionis, licet Spiritus sanctus effective concurrerit ad talem unionem. » — « Dicendum, quod, cum quaeritur, utrum persona verbi habeat uniri humanae naturae mediante Spiritu sancto, hoc dupliciter potest intelligi. Aut ita quod illa unio fiat mediante Spiritu sancto sicut vinculo interveniente; aut ita quod fiat sicut principio efficiente. Si primo modo intelligatur, sic non habet veritatem, pro eo quod persona verbi per se unitur humanae naturae, non persona aliqua mediante. Nequaquam enim persona Spiritu sancti intercedit media inter personam verbi, et naturam assumptam. Si autem unio illa intelligatur fieri mediante Spiritu sancto, sicut principio efficiente per modum cuiusdam subauctoritatis et appropriationis, sic veritatem habet; incarnatio enim Verbi fuit a Patre et a Filio mediante Spiritu sancto: sed hoc modo non est hic quaestio, sed illa erit suo loco, cum quaeritur, utrum incarnationis opus appropriari debeat Spiritui sancto. Nunc autem est quaestio, utrum unio verbi fiat mediante Spiritu sancto sicut vinculo interveniente. Ad hanc quaestionem respondendum est, quod hoc falsum est, et non intelligibile, sicut ostendunt rationes ad hoc inductae. » *3. dist. 2. a. 3. q. 3.*

(10) « Cum quaeritur, utrum caro assumpta fuerit a Verbo mediante spiritu humano, hoc dupliciter potest intelligi, secundum quod ad coniunctionem aliquorum potest concurrere medium secundum duplicem rationem. Est enim medium colligantiae, et est medium congruentiae. Medium colligantiae est, per quod extrema ligantur ad invicem, sicut duo corpora ad invicem junguntur interveniente glutino. Medium congruentiae dicitur, ratione cujus congruum est aliqua duo extrema perduci ad aliquam unionem; sicut mulier nobilis mediante nobilitate congruentiam habet, ut sit sponsa regis; cum tamen rex sibi unitur, magis unitur sicut conjugi, quam sicut nobili. Si ergo intelligitur de medio colligantiae; tunc quaeritur, utrum verbum unitur carni mediante Spiritu creato. Respondendum est, quod pro eo quod immediate et inseparabiliter Verbum unitur tam carni, quam animae; ideo non cadit ibi anima medium quasi glutinum, vel vinculum inter corpus et Deum. Si autem intelligitur de medio congruentiae, sic absque

dubio concedendum est, quod caro unitur Christi Verbo mediante spiritu creato. Non enim erat congruum, quod Dei Verbum, quod est vita, acciperet corpus, nisi vivificatum; nec congruebat eum, qui est spiritus immortalis, uniri corpori, nisi vivificato spiritu immortali, unde illud corpus esset idoneum ad incorruptionem. » *3. dist. 2. a. 3. q. 1.*

(11) « Absque dubio, cum Virgo Maria sit Mater Christi, et vere ipsum concepisse dicatur, vere cooperata fuit Spiritui sancto in filii sui conceptione. Et hoc communiter et generaliter tenent doctores Theologiae. De modo autem cooperandi diversi sentiunt diversa. Quidam enim dicere voluerunt, quod Virgo Maria solum cooperata fuit ministrando principium materiale. Alii vero quod cooperata fuit in ultimae formae inductione, et in materiae praeparatione, quamvis non in tota operatione. Alii vero tenent medium inter utrumque.... Et quoniam prima opinio parum dicit, et secunda multum excedit, suis obliquitatibus dirigunt nos in veritatis viam. Et propterea melius sentire videntur, qui dicunt medium, videlicet quod beata Virgo habuit virtutem sibi divinitus datam, per quam administraret materiam illi conceptui, materiam, inquam, quae non solum habuit rationem materiae, sive potentiae passivae, sed etiam sufficientiam, et virtutem ad prolis productionem. Illa tamen virtus per se non poterat prodire ad perfectum actum, nisi per successionem in tempore. Sed quoniam non decebat carnem Christi formari successive, sicut in praecedentibus ostensum est; ideo Spiritus sanctus sua infinita virtute perduxit illam materiam ad actum completum: et per hoc in nullo Virgini derogatur, si Deus sua virtute acceleravit, quod in aliis mulieribus successive perducit ad esse. Non enim fuit minor potentia in Virgine, quam in alia muliere, imo multo maior, quia potentiam naturalem et supernaturalem habuit, qua subministrare poterat materiam, et ipsa sola adeo sicut mulier viro commixta; unde tota substantia Christi fuit de matre sua. Et ideo si velimus sentire recte et loqui, veriori modo fuit Virgo Mater Christi, quam sit aliqua mater filii sui. Unde et per illam virtutem ipsum in ventre per novem menses confovit. Et sic patet, quod Virgo Maria aliquo modo fuit in conceptione Filii cooperata, videlicet subministrando sufficientem materiam virtuti activae, quae tamen supra suum posse accelerata fuit, et ad complementum perducta per virtutem infinitam. Et in hoc consonat sacra Scriptura, quae modo dicit Christum natum de Virgine, modo dicit factum. Consonat etiam verbum Damasceni (*l. 3. de fide orth. cap. 2*), qui dicit, quod virtutem habuit verbi susceptivam et generativam: generativam, quia potuit seminarium corpori Christi ministrare per virtutem sibi collatam divino munere; susceptivam vero, quia solum Dei Verbum potuit carnem assumptam in instanti formare, quod quidem verbum susceptum est a Virgine. » *3. dist. 4. a. 3. q. 1.*

(12) « Ratio hujus sumi potest ex parte Verbi assumentis, et ex parte virtutis efficientis, et ex parte Virginis concipientis. Ex parte Verbi assumentis; quia non decebat Verbum assumere partem humanae naturae, et esse hominem secundum quid, sed totam humanam naturam, et ita carnem et animam, maxime cum anima det carni congruentiam, ut uniatur cum divina natura. Et quoniam anima non est nata uniri nisi carni formatae et organizatae; ideo in primo instanti conceptionis necesse fuit corpus Christi ad perfectionis organizationem perduci. Ratio etiam est ex parte virtutis operantis; quia ibi virtus divina operabatur mirabiliter. Hoc enim est miraculum miraculorum, quod femina concipiat Deum. Et ideo ad suae mirabilis potentiae ostensionem subito formavit illud corpus, quod natura non potest formare nisi successive. Ratio vero nihilominus est ex parte Virginis concipientis, quae statim ut consensit, repleta fuit Spiritu sancto, et mater Dei effecta, juxta illud, quod angelus annunciabat. Et quoniam mater Dei non esset, nisi Deus unitus esset carni, quam conceperat, et caro nec Deo, nec animae congrueret, nisi haberet membrorum distinctionem convenientem; hinc est, quod ab instanti conceptionis corpus Christi debuit in membrorum distinctione perfectum esse. » *3. dist. 3. p. 2. a. 3. q. 2.*

(13) « Decuit Virginem Deo virginitatem vovere triplici ratione. Prima est, ut ei esset

decentissimum habitaculum. Quia enim *sapientia candor est lucis aeternae, et speculum sine macula, quod nihil inquinatum incurrit (Sap. 7. 25. 26),* decebat, ut ex matre incorrupta et re et voluntate firma conciperetur : perfecta autem incorruptio voluntatis in voto consistit virginitatis. Secunda ratio est, ut esset mulieribus totius virginitatis exemplum. Sicut enim Deus Pater Christum viris praeposuit in exemplum, sic ejus matrem in exemplum praeposuit mulieribus; et quoniam hoc est maxime imitandum et laudandum, scilicet votum virginitatis, ideo in illa esse debuit. Tertia ratio est, quia debet in ea esse omnis nobilitatis et sanctitatis privilegium; absit enim, quod aliqua alia virgo beatam Mariam excellat: imo Altissimus, qui fundavit eam, omnis dignitatis privilegio ipsam adornavit, ut sicut ipse eam prae ceteris adamavit, sic ipsa omnibus esset sanctior, et amabilior esset universis. Unde, circumscripta maternitate Dei, adhuc ipsa prae ceteris Sanctis debet amari, et laudari; et ideo Spiritus sanctus, qui aliis inspiravit virginitatis votum, ab ea non retinuit celatum. Non solum autem conveniens fuit ut voveret, sed etiam ut nuberet, ex triplici causa. Primo propter signationem. Secundo propter infamiae vitationem. Tertio propter divini consilii occultationem. Propter signationem, quia Ecclesia est spiritualis sponsa, et virgo et mater; et hoc signari debuit: et nulla alia ad hoc signandum idonea fuit nisi haec, quae simul fuit virgo et mater: et ideo ut perfecte signaret, debuit etiam desponsari. Secunda ratio est propter infamiae vitationem, quia, ut dicit Bernardus (*in med. homil. 2. sup.* Missus est), omnes credidissent, quod esset fornicaria, et non decebat hoc credi de matre Dei, nec etiam de Christo, quod esset natus ex adulterio; tolerabilius autem fuit ad tempus credi, quod esset natus ex conjugio. Si enim virgo fuisset infamata, et filius ejus, tunc color excusationis Pharisaeis esset relictus, et velamen ipsis mulieribus infamibus. Tertia ratio est propter consilii divini occultationem, ne adversario notum fieret consilium Dei. Hoc autem occultatum fuit adversario per hunc modum, quia, sicut Bernardus *(ibidem)* dicit, non poterat latere diabolum, quod scirent homines, unde per homines scire non potuit, nec per se, quia a virgine procul repellebatur. Decens etiam fuit, ut tali homini nuberet, triplici ex causa, scilicet ratione generis et ratione fidelitatis et ratione paupertatis. Ratione generis, quia erat de tribu Juda, et de semine David, et propinquus beatae Virginis: et per ipsum descripta est genealogia Christi, quae non debet per feminas describi, sicut Hieronymus super Matthaeum dicit. Secunda ratio est, quia fuit vir castus et justus, sicut dicit Evangelium, et ut esset virgini in solatium et in testimonium eunti in Aegyptum, datus est ei a Deo in virum. Tertia ratio est propter paupertatem, quia Christus super omnia venit confundere superbiam, non voluit vocari filius regis, sed magis filius fabri. In quo ostenditur Christi humilitas, et etiam ipsius Virginis gloriosae; et confusa est mundanorum superbia. » *4. dist. 30. a. 1. q. 2.*

(14) « Maria merito condigni non potuit mereri concipere Christum, licet merito congrui et ex dignitate meruerit. » — « Dicendum, quod est loqui de merito secundum triplicem gradum et differentiam. Est enim meritum congrui, in quo peccator dicitur gratiam sibi mereri, cum ad gratiam se disponit. Et est meritum digni, quo scilicet vir iustus orat pro alio et meretur exaudiri. Et est meritum condigni, quo quis ex tanta caritate meretur tantam gloriam. Dico ergo, quod beata Virgo Maria concipere Filium Dei ante annunciationem meruit merito congrui, quoniam prae nimia sua puritate, humilitate et benignitate idonea erat, ut efficeretur Dei mater. Post annunciationem vero, postquam consensit, et Spiritus sanctus in copiositate gratiae in eam descendit, non solum habuit congruitatem, sed et dignitatem; et ex tunc meruit non solum merito congruitatis, sed dignitatis obumbrari et impraegnari virtute Altissimi. Sed merito condigni non potuit mereri concipere Filium Dei, pro eo quod hoc excedit omnem meritum, et etiam quia erat ipsius meriti gloriosae Virginis fundamentum. Sive enim dicamus Deum fieri hominem, sive dicamus mulierem fieri matrem Dei, utrumque est supra statum, qui

debetur creaturae; et ideo tam hoc, quam illud fuit benignitatis et gratiae. Et propterea, sicut dixi, quod gratiam primam potest mereri iustus peccatori merito dignitatis, non tantum merito congrui, licet iustus non possit ipsam primam gratiam mereri peccatori merito condigni, ne gratia perdat rationem gratiae; sic potest concedi, quod beata Virgo non tantum merito congrui, sed merito dignitatis meruit conceptionem Filii Dei, quia per copiosam gratiam Spiritus sancti ad conceptionem illam non solum congrua, sed et digna fuit, quamvis eamdem conceptionem verbi divini numquam meruerit merito condigni, ne tantum beneficium incarnationis Filii Dei perderet rationem gratiae, benignitatis et misericordiae ». *3. dist. 4. a. 2. q. 2.*

(15) « Cooperatio gloriosae Virginis ad conceptionem non fuit simpliciter naturalis, sed multum habuit supernaturalitatis » — « Generativa potentia in Virgine fuit excitata a Spiritu sancto, et fuit supra posse suum elevata. Excitata fuit, ut posset praeparare materiam conceptui, secundum quod competit sexui muliebri; sed supra naturam fuit elevata, dum data est ei potentia praeparandi materiam, secundum quod tam nobili et tam perfectae conceptioni competebat. Et ideo Virgo Maria potentiam habuit supra naturam, et potentiam secundum naturam. Et potentia supra naturam fuit ei in sanctificatione collata, et utraque erat in illa conceptionis tempore, in complemento suae operationis constituta. Et ideo operatio sive cooperatio partim quodam modo fuit naturalis, et quodam modo supra naturam. Et est simile: si Deus daret mihi potentiam unum intelligere, et multa simul intelligerem, partim esset naturale in hoc, quod unum intelligerem, partim supra naturam in hoc, quod duarum illarum rerum intellectus non possunt simul per naturam stare; sic et in proposito intelligendum est, quia hoc erat naturae consonum, ut Virgo ministraret humorem sufficientem ad conceptum, quantum ministrat sexus muliebris: sed quod per se sola ministraret, quantum ministrat mulier coniuncta viro, hoc erat supra naturam; et ideo admirabile et insolitum. Concedendum est ergo, quod illa operatio non fuerit naturalis omnino, imo aliquid habuit supra naturam; quia hoc inter omnia mirabilia fuit mirabile praecipuum, virginalem scilicet uterum esse simul integrum et foecundum ». *3. dist. 4. a. 3. q. 2.*

CAPUT IV.

De incarnatione, quantum ad plenitudinem temporum.

(Incarnatio fieri debuit post legem naturae et figurae, — post Patriarchas et Prophetas, — sexta mundi aetate, — in plenitudine temporum).

De tempore vero incarnationis hoc tenendum est: quod, licet Deus in principio potuerit incarnari, noluit tamen nisi in fine saeculorum ([a]), praecedente lege naturae et lege figurae, post Patriarchas *(a) Temporum ed. 1484.* et Prophetas, quibus et per quos fuit incarnatio repromissa. Post quos incarnari dignatus est, tanquam in fine temporum et plenitudine, iuxta quod dicit Apostolus: *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret (Galat. 4. 4).*

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum ([b]) haec est: quia *(b) Ita ABCDE FGH et editt. Arg. Aug. Nor. Ven. et 1484; horum ed. Rom.* incarnatio est opus primi principii reparantis, iuxta quod decet et convenit secundum libertatem arbitrii, secundum sublimitatem re-

medii et secundum integritatem universi (1); nam sapientissimus artifex in agendo omnia haec attendit. Quoniam ergo libertas arbitrii hoc requirit, ut ad nihil trahatur invita; sic debuit Deus genus humanum reparare, ut salutem inveniret, qui vellet quaerere Salvatorem, qui vero nollet quaerere Salvatorem, nec salutem per consequens inveniret. Nullus autem quaerit medicum, nisi recognoscat morbum (c); nullus quaerit doctorem, nisi recognoscat se ignorantem; nullus quaerit adiutorem, nisi recognoscat se impotentem. Quia igitur homo in principio sui lapsus adhuc superbiebat de scientia et virtute; ideo praemisit Deus tempus legis (d) naturae, in quo convinceretur (e) de ignorantia. Et post, cognita ignorantia, sed permanente superbia de virtute, qua dicebant: « non deest, qui faciat (f), sed deest, qui iubeat, addidit legem praeceptis moralibus erudientem, et caeremonialibus aggravantem; ut, habita scientia et cognita impotentia, confugeret homo (g) ad divinam misericordiam et gratiam postulandam, quae data est nobis in adventu Christi: ideo post legem naturae, et scripturae subsequi debuit incarnatio Verbi (2).

(c) Se aegrotantem *ed.* 1484.
(d) Deus legem *ibid.*
(e) Vinceretur *ibid.*
(f) Impleat *om. ibid.*
(g) Homo *om. ibid.*

Rursus, quoniam sublimitas remedii requirit, ut credatur fide firmissima, et ametur caritate ardentissima, tanquam mysterium secretissimum et saluberrimum; ideo congruentissimum fuit, ut ante Christi adventum praeirent multa testimonia Prophetarum, tam explicita in verbis, quam implicita in figuris *(1. Cor. 10-11)*, ut multis et firmis testimoniis, quod erat secretum, fieret certum et indubitabile ad credendum; praeirent etiam multiplicia promissa (3) et ardentissima desideria, ut promissum beneficium expectaretur, expectatum differretur, dilatum (h) amplius desideraretur, et diu desideratum ferventius amaretur, et amatum (i) gratiosius susciperetur, et susceptum sollicitius servaretur (4).

(h) Dilatatum *ibid.*
(i) Amatum *et infra* susceptum *om.* ABCDEFGH *et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.* Amatum *om. etiam ed.* 1484.

Postremo, quoniam integritas et perfectio universi requirit, ut universa sint ordinata quantum ad loca, et quantum ad tempora (j); et hoc opus, scilicet (k) incarnationis, erat perfectissimum inter omnia opera divina, et processus debet esse ab imperfecto ad perfectum, et non e converso; hinc est, quod opus illud debuit fieri in fine temporum, ut sicut primus homo, qui erat totius mundi sensibilis ornamentum, ultimo fuerat conditus, scilicet sexto die, ad totius mundi (l) completionem; sic secundus homo totius mundi reparati complementum *(1. Cor. 15. 45-47)*, in quo primum principium coniungitur cum ultimo, scilicet Deus cum limo, fieret (m) in fine temporum, hoc est in sexta aetate (5), quae est aetas apta ad exercitium sa-

(j) Quantum *om.* ABCDEFGH *et editt. Arg. Aug. Nor.*
(k) Scilicet *om. ed.* 1484.
(l) Totius mundi ABCDEFGH *et ed. Ven. et* 1481.
(m) Fieri debuit *ed.* 1484.

pientiae, et ad enervationem concupiscentiae, et ad transitum a statu turbinis ad quietem, quae omnia competunt sextae aetati decursus mundi propter incarnationem filii Dei.

Quoniam ergo adventus Christi fuit in tempore legis gratiae, et in exhibitione misericordiae repromissae, et in principio aetatis sextae, et haec omnia dicunt plenitudinem, quia lex gratiae implet legem Scripturae *(Matth. 5. 17)*, et solutio promissi implet promissionem, et sexta aetas ratione perfectionis senarii (6) sonat in plenitudinem (7); hinc est, quod in adventu filii Dei dicitur esse plenitudo temporum, non propter hoc, quod in eius adventu tempus finiatur, sed quia temporalia mysteria (n) impleantur (8). Sicut autem Christus non debuit venire in principio temporis, quia adventus eius nimis fuisset festinus; sic nec debuit (o) differre usque in finem ultimum, quia tunc nimium esset tardus. Decebat enim Salvatorem venire inter tempus morbi et tempus iudicii, ut in medio introduceretur tempus remedii (p). Decebat mediatorem quaedam suorum membrorum praecedere, quaedam sequi. Decebat ductorem perfectum tunc se ostendere, cum esset opportunitas currendi ad bravium, et hoc est in fine temporum, et (q) citra (r) terminum, et in (s) approximatione ad finale iudicium; ut per timorem iudicii stimulati, et per spem praemii attracti, et per perfectionem exempli animati, vigorose et perfecte sequamur ducem *de virtute in virtutem (Psalm. 83. 8)*, usque quo perveniamus *ad bravium felicitatis aeternae (Philipp. 3. 14)*.

(n) Ministeria *ibid.*

(o) Debuit *om.* ABCDEFGH *et ed. Ven. et* 1484.

(p) *Ita ex editt. Ven. et* 1484. In medio introducere ABCDE FGH *et editt. Arg. Aug. Nor.*

(q) Et *om. ed.* 1481.

(r) Circa *ibid.*

(s) In *om. ibid.*

AD CAPUT IV.

(1) « Magis congruum fuit Filium Dei incarnari quasi in fine saeculorum, quam in principio... propter peccatum hominis puniendum;... propter morbum melius curandum;... propter ordinem universi servandum;... propter incarnationis beneficium amplius commendandum ». *3. dist. 1. a. 2. q. 4.*

(2) « Gratia Spiritus sancti non est nisi in homine grato. Gratus autem esse non potest, nisi cognoscat suam indigentiam. Indigentia autem est in nobis triplex, scilicet virtutis cognitivae, amativae, operativae, quia caeci sumus, infirmi, maligni. Oportet ergo, ut homo prius cognosceret caecitatem, infirmitatem, malignitatem, quam salvus fieret, vel gratia ei daretur: ergo fuit tempus, in quo fuit caecitas, ut in tempore ante legem, ubi vix cognoscebat aliquis Deum, imo lapides et opera manuum suarum pro Deo colebant; et ideo necesse fuit, quod homo convinceretur de ignorantia. Postea data fuit lex illuminans, et tamen *sunt multiplicatae infirmitates eorum (Psalm. 15. 4)*; et occasio fuit lex maioris transgressionis, quia: *Occasione accepta, peccatum per mandatum operatum est concupiscentiam (Rom. 7. 8)*; et ideo convinci debebant de infirmitate sive impotentia. Postea fuit tempus Prophetarum, qui eis manifeste ostendebant non posse salvari per legem. Unde *solemnitates vestras odivit anima mea. Holocausta arietum, et adipem pinguium et taurorum et hircorum nolui:*

(Isai. 1. 11.). Et ipsi eos interficiebant, et non solum ipsos, sed ipsis adhaerentes, et Prophetas falsos recipiebant; et in hoc apparuit eorum malitia. Et sic *conclusit scriptura omnia sub peccato (Gal. 3. 22.)*, quia primo per ignorantiam, secundo per infirmitatem, tertio per malitiam, ut Christus veniens omnium misereretur; et hoc etiam admiratur Apostolus *(Rom. 3. 11.)*, et allegat auctoritatem Psalmi *(13. 3.)*: *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum*». *Serm. 14. in Hexäem. circa med.*

(3) « Fides est credulitas rerum arduissimarum et difficillimarum; ideo oportuit, quod promissa miracula et signa multiformia (Scriptura) praemitteret. Sicut materia primo adaptatur, secundo introducitur forma; sic primo aliqua facilia Patriarchis fecit, ut promissa, ut quod Abrahae filius nasceretur, et quod etiam gentes sibi obedirent; quod crederet, quod filius interficeretur, quod posset resurgere, et quod Deus posset eum resuscitare. Unde ibi per promissa ductus est homo ad fidem. Post per mysteria et miracula in deserto, et per signa maxima, ut patet in transitu maris et flagellatione Aegypti *(Exod. 7. et seqq.)*. Post per oracula Prophetarum, qui praedicabant eis ventura, ut de Christi resurrectione et passione; et ipsi eis credebant. Quia ex quo videbant, quod eis eveniebant, quae eis prophetabant, et de Christo venturo eis credebant, homo sic dispositus est ad fidem recipiendam. Unde si primo dixisset Christus: Venite et credite in me, ego sum Christus; forsitan respondissent: Non possumus credere; ideo sic manuducendi erant.... Sapientia habet duas radices, scilicet timorem et amorem. Prima radix timor, quia prius est homo animalis, postea spiritualis *(1. Cor. 15. 46.)*, et quando per timorem est affectus, tunc fit spiritualis; et ideo secundum has duas radices sunt duo testamenta, unum vetus in servitutem generans, alterum novum in amorem generans. Testamentum vetus in servitutem generans, promittit temporalia, timorem incutiens per poenam. Necesse autem fuit, ut in veteri testamento esset promissum, quia si semper homo plecteretur poena, et nihil sibi promitteretur, fugeret; ideo adjuncta est promissio repromissionis terrae. Testamentum autem novum promittit spiritualia, scilicet vitam aeternam. Unde timor non potuit incuti, nec aliquod temporale promitti, nisi genti jam multiplicatae; ideo ante legem oportuit esse tempus naturae. Lex similiter in infirmitatem generabat promittens temporalia. Et quia non est facilis transitus a temporali ad aeterna, ab animali ad spirituale; ideo medium fuit tempus Prophetarum, ad aptandum homines ad spirituale testamentum. Ad hoc ergo, quod homo haberet veram sapientiam, necesse erat ut testamentum vetus praecederet novum, et Patriarcharum tempus praecederet legem. Et sic in quolibet homine est iste ordo. Primo est sensibilis, totus deditus sensibus, ut puerulus; deinde fit animalis, cum incipit loqui, et phantasmata incipiunt eum occupare; deinde rationalis, cum incipit legere et considerare; deinde intellectualis, cum fit sapiens... Salus non nisi per Christum restauratur. Non enim restauratur, nisi sit desiderata, amata, custodita. Ideo dilata est, ut custodiretur et desideraretur; quia, secundum Augustinum, ideo fit dilatio sponsae, ut carior habeatur. Similiter salus promissa est in Patriarchis, figurata in lege, praenunciata a Prophetis, persoluta a Christo. Unde oportuit, ut prius fieret Patriarcharum fixio, deinde legalium productio, tertio Prophetarum pullulatio, ultimo fructus Evangelii, et salutis per Christum plenitudo. Secundum hoc ergo nota, quod in ornamento summi pontificis quatuor erant ordines lapidum *(Exod. 28. 17)*. *In veste*, inquit, *poderis totus erat orbis terrarum: et parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant sculpta (Sap. 18. 24)*: et in illis sunt quadriformes ordines mysteriorum, quibus plantatae sunt Scripturae. Et in primo ordine, seu tempore, tria sunt mysteria, scilicet conditionis rerum, purgationis scelerum, vocationis patrum. Conditio rerum respondet prudentiae Patris; purgatio scelerum sapientiae Filii, qua judicat; vocatio patrum bonitati Spiritus sancti. Similiter sub lege tria sunt mysteria, scilicet mysterium lationis legum in quatuor libris Moysi, scilicet tribus, in quibus describitur latio legis, et in quarto est reparatio le-

gis. Genesis autem datur tempori naturae, ubi et in quo sunt magna mysteria, quia uberrimus est mysteriis. Mysterium secundum est prostrationis hostium in Josue. Tertium est promotio judicum, ut in libro Judicum et Ruth. Primum mysterium respondet Patri, ratione auctoritatis; secundum Filio, quia est Verbum mundans et purgans; tertium Spiritui sancto, ratione gratiae. Hoc tempus dicitur legis, quia adhuc Prophetae non apparuerunt. Tempus prophetiae a Samuele incepit, quod habet similiter tria mysteria; primum inunctionis regum, ut in libro Regum et Paralipomenon; secundum fuit revelationis Prophetarum, ut in Psalmis, et duodecim Prophetis minoribus et quatuor majoribus; tertium restaurationis principum et sacerdotum, et illud est Esdrae, Nehemiae et Machabaeorum. In quarto tempore sunt tria mysteria, primum redemptionis hominum in Evangelio; secundum diffusionis carismatum in Actibus Apostolorum et epistolis Pauli et canonicis, ubi ostenduntur septem dona Spiritus sancti; tertium reserationis Scripturarum in Apocalypsi. Post quod non potest esse aliud. In his duodecim mysteriis est tota sacra Scriptura. Job autem et Esther, Thobias et Judith cohaerentes sunt aliis, quia Job cohaeret legi et Prophetis, alii tres cohaerent libris restaurationis. Unde dixit Hieronymus, quod aliquando liber Job tantae auctoritatis fuit apud Judaeos, ut poneretur in arca cum virga. Haec sunt duodecim ligna pullulantia in paradiso. In quolibet istorum sunt duodecim lumina trium intelligentiarum Scripturarum, scilicet allegoria, anagogia et tropologia, et duodecim duodecies sunt centum quadraginta quatuor, et resultat numerus signatorum *(Apoc. 7. 4; 14. 1)*, et numerus civitatis *(Apoc. 21. 17)*. Unde dicitur *(Psalm. 118. 18): Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua.* De his lignis volo aedificare et erigere tabernaculum in corde. In paradiso fuit lignum vitae, et lignum scientiae boni et mali, quia in omnibus mysteriis explicatur Christus cum corpore suo, et Antichristus cum corpore suo, et diabolus. Et hoc modo Augustinus fecit librum de Civitate Dei, ubi incipit a Cain et Abel. In primis quatuor libris agit de Deo, et reprobat idolatriam; et in quatuor aliis de initio Ecclesiae; in aliis quatuor de progressu; in ultimis quatuor de Ecclesiae consummatione. Omnes enim Sancti praesignaverunt Christum tam facto quam verbo, et Job etiam magis facto quam verbo, ut dicit Gregorius. Dicamus ergo de Christo, quod est lignum vitae in medio paradisi, qui signatur in quatuor, quae sunt in primo mysterio, ab illo loco: *In principio creavit* usque ibi *corrupta est.* Signatur igitur per luminare majus, per lignum vitae, per Adae connubium, maxime per Abel occisum; quia Christus interfectus est a fratribus suis, et signum positum est Judaeis, ut non interficiantur, sed sint vagi et profugi super terram. In secundo mysterio, scilicet purgationis scelerum, signatur per Noë hierarcam, qui habuit tres filios, et signat Christum, qui habuit tres filios, scilicet Graecos, Judaeos et Latinos, quia scriptus erat titulus literis graecis, hebraicis et latinis. Signatur etiam per arcam fabricatam, quae respondet corpori Christi principaliter, secundario Ecclesiae; signatur per arcum in nubibus, qui est signum foederis; signatur per Noë nudatum, jacentem in tabernaculo ebrium. Inebriatus fuit Christus amore sponsae suae, et nudatus in cruce, quem derisit ille pessimus Cham. In mysterio vocationis signatur per quatuor; per sacrificium Isaac, quia proprie per Abraham Deus Pater signatur, per Isaac Filius, qui sicut ligna in collo portavit, sic lignum crucis Christus. Signatur per Jacob fecundantem uxores; per Judam, qui habuit duos filios, Zaram et Phares, de quo multa dicuntur in benedictionibus, scilicet: *Catulus leonis Juda etc. (Gen. 49. 9).* Unde etiam legislator interseruit figuram illam de duobus filiis Juda de Thamar. Signatur etiam per Joseph rectissime, qui venditus a suis, exaltatus fuit inter alienos. Haec sunt duodecim mysteria principalia ante tempus legis Moysi. Sub lege, in mysterio lationis legis signatur per virgam Moysi, per quam flagellatur Aegyptus, quae siccavit maria, quae est virga virtutis. Signatur per arcam testamenti, per multa in ea recondita; signatur per ornatum pontificis, mitram, superhumerale, in cujus morte profugi debebant redire ad propria. Si-

gnatur etiam per ritum sacrificii, per agnum, arietem, vitulum, quae omnia referuntur in Christum. In mysterio prostrationis hostium similiter Christus signatur per Josue ingressum, qui divisit Jordanem, ubi datur forma baptismi, et aquas, quae descendebant in mare mortuum, fecit redire in suam originem, hoc est, animas. Signatur per suum conflictum, signatur per suum triumphum, qui destruxit Hierico, suspendit reges, et post funiculis terram divisit, et est introductor in terram promissionis. Ita Christus introducit nos in caelum per suum introitum. In mysterio promotionis judicum signatur per Caleb, cui virtus duravit, qui explorator terrae fuit de tribu Juda; per Othoniel, qui propter victoriam Axam habuit uxorem; per Gedeon, de qno in Isaia *(9. 4.)* dicitur: *Sicut in die Madian;* per Samsonem, qui in omnibus refertur ad Christum, per interfectionem leonis, per portas asportatas, qui etiam plures interfecit in morte, quam vivus. Per amissionem capillorum signare non potest Christum, sed signat christianum, qui amittit septiformem gratiam Spiritus sancti. Unde quando non potest aliquid mysticari in capite, transferendum est ad membra. In mysterio inunctionis regum signatur per David, per Salomonem, per Ezechiam, per Josiam. Per David signatus est in multis. Salomon signat Christum, praeterquam in mulieribus, in quibus nullum bonum significare potest. Unde in Cantico *(6. 7)*: *Sexaginta sunt reginae, et octoginta concubinae, et adolescentularum non est numerus,* de uxoribus non loquitur ad literam, imo mysterialiter ponuntur ibi, in quibus signantur animae perfectae et imperfectae. Signatur per Ezechiam *(Isa. 38. 10)*: *Ego,* inquit, *dixi in dimidio dierum meorum, vadam ad portas inferi.* Josias etiam signat Christum, de cujus morte factae sunt lamentationes: *Quomodo sedet sola civitas etc. (Thren. 1. 1).* Melius autem dicitur sic, quia Christus ostenditur per visum, per signum, per factum. Per visum, sicut vidit Hieremias *(1. 13) ollam succensam;* et sic de aliis. Per signum, sicut de Elisaeo et Giezi, qui portavit baculum super puerum, et non revixit, et postea ipse incubuit super ipsum; et secundum Gregorium *(l. 9. mor. c. 21),* signat legem et Christum. Per verbum, quod audiebant et non videbant, sicut dicebant: *Verbum, quod locutus est Dominus etc.* Per factum, ut Jonas. In mysterio revelationis Prophetarum signatur per cantum harmoniae; etiam in psalterio decachordo, ubi David addiscit prophetare. Per lumen sapientiae in libris sapientialibus. Per canticum laetitiae, quod est sponsae Christi, in Cantico. Per visum prophetiae, quod est diversimode, unus sicut virgam vigilantem vidit Christum *(Hier. 1. 11),* alius super solium excelsum *(Isa. 6. 1),* alius vestitum *(Ezech. 9. 2).* In mysterio restaurationis primum signatur per Esdram, qui scripturam et literas reparavit; per Nehemiam, qui civitatem reparavit; per Zorobabel, qui templum reparavit; per Jesum filium Josedech, qui ritum colendi reparavit. In mysterio redemptionis hominum signatur Christus ut homo mansuetus in Matthaeo; ut leo triumphans in Marco; ut vitulus occisus in Luca, unde: *fuit in diebus Herodis sacerdos* (*Luc. 1. 5*), et oculum habet ad passionem; ut aquila volans ad divinitatem in Joanne. In mysterio diffusionis signatur per Joannem ut doctor; ut diffusor largus in Actibus, cum dedit Spiritum sanctum; ut diffusor pius ut in Paulo, in quo consummantur Actus Apostolorum. Unde Lucas pauca dicit de aliis Apostolis, et statim transit ad Paulum, qui dedit Spiritum sanctum, sicut patet de illis duodecim, qui baptizati erant baptismo Joannis *(Act. 19. 7);* nec mirum, quia ipse *Beniamin,* ut *lupus rapax (Gen. 49. 27),* ultimus Apostolorum, per quem signatur ordo futurus. Signatur ut diffusor prudens in canonicis; ut diffusor sapiens in epistolis Pauli. In mysterio reserationis Scripturae signatur per modum praesidentis, ut patet per filium hominis in medio candelabrorum, qui habebat septem stellas et septem ecclesias *(Apoc. 1. 11, et seqq.).* Per modum praeliantis, ut agnus cum bestia, cum dracone *(Ib. 12. 9).* Per modum triumphantis, quia habebat gladium et falcem acutam *(Ib. 14. 14, et seqq.)* Per modum beatificantis, quia vidit caelum novum et terram novam *(Ib. 21. 1).* Haec sunt mysteria circa lignum vitae, scilicet Scripturae, quae incipit ab aeternitate, et termi-

nata est ad aeternitatem. *In principio creavit Deus caelum et terram (Gen. 1. 1);* in fine vidit Deus *caelum novum et terram novam (Apoc. 21. 1).* Hae quadraginta octo tabulae tabernaculi *(Exod. 26. 18-25),* viginti in uno latere, et viginti in alio; in posteriori octo, in quibus ponitur arca, scilicet Christus, continens in se omnes thesauros sapientiae et scientiae *(Coloss. 2. 3)*, in quem Cherubim respiciunt. Haec sunt duodecim ligna circa lignum vitae. » *Serm. 14. in Hexaëm.*

(4) « A principio quidem conditionis naturae, collocatis in paradiso parentibus primis, dehinc propter esum ligni vetiti per divini decreti severitatem expulsis, superna misericordia non distulit hominem errabundum revocare ad poenitentiae viam, spem veniae dando per repromissum Salvatoris adventum. Et ne forte per ignorantiam et ingratitudinem tanta Dei dignatio nostrae saluti foret inefficax, in quinque saeculi hujus aetatibus per Patriarchas, Iudices, Sacerdotes, Reges et Prophetas ab Abel justo usque ad Joannem Baptistam, Filii sui adventum praenuntiare, promittere ac praefigurare non destitit, ut per multa millia temporum et annorum, magnis, miris, multiplicatis oraculis, intelligentias nostras ad finem erigeret, et affectus per viva desideria inflammaret », *Lign. vitae*, Jesus praefiguratus.

(5) « Distinguit Scriptura tempora originalia, figuralia, gratiosa, seu salutifera. Tempora originalia consistunt in primis septem diebus. Figuralia ab initio mundi usque ad Christum... et post sunt tempora gratiosa. A temporibus originalibus incepit Moyses, et ita debuit facere, quia Scriptura debuit facere seminaria, tanquam terra germinans, et post, arbores figurarum, et postea fructum: ponuntur ergo septem dies, ut tempore originali. Primus dies lucis formatae: secundus dies aquae divisae: tertius dies terrae foecundatae: quartus lucis sydereae; quintus motivae vitae: sextus humanae formae, septimus quietis primae. Septem autem sunt tempora figuralia. Tempus naturae conditae, purgandae culpae, gentis electae, legis statutae, regalis gloriae, vocis propheticae, quietis mediae. In novo testamento similiter sunt septem tempora gratiosa. Tempus collatae gratiae, baptismi in sanguine, normae fidei catholicae, normae legis justitiae, sublimis cathedrae, clarae doctrinae, pacis postremae. Accipe correspondentiam. Formatio lucis est seminarium formationis naturae, et formatio naturae, collationis gratiae. Tempus aquae divisae respondet tempori purgationis culpae, baptismi in sanguine; quia sicut dividitur aqua ab aquis, sic purgatio in aqua facta formam baptismi gerit, secundum beatum Petrum *(1. Petr. 3. 21),* tam baptismi sanguinis, quam fluminis, quam flaminis. Dies terrae foecundae, tempus gentis electae, normae fidei catholicae. Terra germinavit Abraham, et Abraham Isaac genuit, et Isaac Iacob etc. Et Ecclesia normam fidei statuit, secundum quam succedunt fideles fidelibus. Dies lucis sydereae, tempus legis statutae, tempus normae justitiae. Lex enim distincta fuit per solem, lunam et stellas, hoc est secundum ritum Dei colendi, caeremoniam, censuram judicandi, formam vivendi, sive secundum moralia, judicialia, caeremonialia: sic in Ecclesia canones; deinde leges per Justinianum in unum corpus redactae, quae primo erant paganorum, factae sunt Christianorum; et regulae monasticae, ut beati Benedicti. Canones respondent caeremonialibus, leges judicialibus, monastica moralibus. Dies vitae motivae, tempus regalis gloriae, tempus sublimis cathedrae respondent. Sicut enim una pars vitae motivae fuit repentium, altera volatilium; sic in Ecclesia una pars est Regum et Pontificum, alia subditorum. Dies humanae formae, tempus vocis propheticae, tempus clarae doctrinae, in quo esset vita prophetica, respondent. Et necesse fuit, ut in hoc tempore veniret unus ordo, scilicet habitus propheticus similis ordini Jesu Christi, cujus caput esset Angelus, ascendens ab ortu solis, conformis Christo *(Apoc. 7. 2).* Et dixit, quod jam venerat dies quietis sabati, tempus quietis mediae, tempus quietis sive pacis postremae. Tempus quietis mediae fuit, quando Prophetae nihil scripserunt; et tunc fuit silentium Prophetarum, medium inter primam quietem et ultimam. Fuit etiam tempus quietum, quia tunc in maxima pace fuit mundus totus; unde et per duodecim annos templum Romae Jani

clausum fuit ante adventum Christi, quod tempore belli semper apertum fuit, et tempore placis clausum. Unde etiam portae ruinosae factae sunt. Unde et Imperator describi fecit mundum; et Deus ponebat hoc in corde pagani, ut describeretur mundus, ut Virgo iret in Bethleem, et ibi pareret in diversorio *(Luc. 2)*. Et frequentissime inculcabam, quod non sunt a casu et a fortuna ista consimilia posita in Scriptura, sed maxima ratione, maximo mysterio: sed qui non considerat, nihil intelligit. Fuit etiam nox in suo cursu, quia tunc erat summa idolatria. Secundum hoc ergo tempus naturae conditae durat ab Adam usque ad Noë. Tempus culpae purgandae, a Noë usque ad Abraham. Tempus gentis electae, ab Abraham usque ad Moysen. Elegit enim Deus Abraham, non Lot; Isaac, non Ismaël; Jacob non Esau; et Judam, de quo natus est Christus, non fratres alios. Tempus legis statutae, a Moyse usque ad Samuelem, qui unum regem reprobum, et alium electum inunxerat. Tempus regalis gloriae, a David usque ad Ezechiam, in quo transmigratio decem tribuum facta est. Tempus vocis propheticae, ab Ezechia, stricte loquendo, large ab Ozia, qui fuit leprosus, usque ad Zorobabel. Sub Ezechia factum est illud miraculum, quod dies habuit triginta duas horas per reversionem solis. Tempus pacis et quietis, a Zorobabel usque ad Christum. In novo testamento, tempus collatae gratiae, a Christo et Apostolis, comprehendendo mortem Joannis, usque ad Clementem Papam. Tempus baptismi in sanguine, a Clemente usque ad Silvestrum, quia sub Clemente incepit magna persecutio, quando Iudaei venditi fuerunt, expulsi de Hierusalem, et Clemens missus est Chersonam cum populo in exilium in Graeciam. Et in illo tempore medio, a Clemente usque ad Silvestrum, fuerunt decem maximae persecutiones. Tempus normae catholicae, a Silvestro usque ad Leonem primum, sub quo datum est symbolum. Tempus legis justitiae, a Leone usque ad Gregorium Doctorem, in quo statutae sunt leges justitiae, et canones, et regulae catholicae et monasticae, in quo beatus Benedictus fuit, qui etiam prophetavit de beato Gregorio, et benedixit matrem praegnantem. Tempus sublimis cathedrae, a Gregorio usque ad Adrianum, sub quo mutatum est imperium, et divisum in Constantinopolim. Carolus in Ecclesia Occidentali fuit primus Imperator et Rex Italiae de Francia, quia, cum insultum alienarum gentium non possent sustinere, fecerunt eum regem Italiae, et pugnavit contra regem Longobardorum, et praevaluit. Tempus clarae doctrinae ab Adriano. Sed quantum durabit, quis potest dicere? Certum est, quod in illo sumus. Certum est etiam, quod durabit usque ad dejectionem bestiae ascendentis de abysso *(Apoc. 17. 8)*, quando confundetur Babylon, et dejicietur; et post dabitur pax. Primum tamen necesse est, ut veniat tribulatio, et non est ponendus terminus, quia nullus scit, quantum tempus illud pacis duret, quia, *cum dixerint pax et securitas*, *repente veniet super eos interitus* (*I. Thess. 5. 3*). Tempus autem septimum, scilicet ultimae quietis, incipit a clamore Angeli *(Apoc. 10. 5)*, qui jurabit per viventem in saecula saeculorum, quod tempus amplius non erit, sed in diebus septimi Angeli consummabitur. Sed septem tempora Joannes in Apocalypsi comprehendit in septem visionibus: quaelibet illarum est septiformis, et consurgit ad numerum jubilaei. » *Serm. 16. in Hexaëm. circa med.* Cfr etiam *serm. 15*, et superius §. *2. Pröemii.*

(6) « Senarius dicitur primus perfectorum, quia constat ex omnibus partibus suis aliquotis; scilicet tribus, duobus et uno. » *1. dist. 2. a. 1. q. 5.*

(7) « Numerus senarius convenienter jungitur Christi vitae et virtutibus.... Vita Christi fuit perfecta et operosa, sicut et numerus significans perfectionem operum: unde et sex diebus perfecit Deus opera creationis, et sex aetatibus perfecturus est opera reparationis. Vita etiam Christi fuit vita perfecta in omnibus partibus, et circumstantiis virtualibus integre, sicut senarius constat ex partibus aliquotis. » *Commentariol. de Doctr. Evang. n. 11.* Supplem. vol. 11.

(8) « Tempus incarnationis dicitur tempus plenitudinis multiplici de causa. Prima, quia Deus implevit, quod praefinierat. Unde super illud: *At ubi venit plenitudo temporis (Gal. 4. 4.)*, Glossa: Completum est tem-

pus, quod praefinierat Pater, quando mitteret Filium suum. Alia ratio est propter impletionem promissionis, quia ille nobis datus est, qui fuerat repromissus. Unde super: *Plenum gratiae et veritatis (Jo. 1. 14.)*, Glossa: Quoad impletionem promissorum. Tertia ratio est quantum ad completionem figurarum, quia in Christi adventu figurae illae, quae erant in veteri testamento, impletae sunt veritate: *Non veni legem solvere, sed adimplere (Matth. 5. 17.)* Quarta ratio est propter plenitudinem gratiae, quae fuit in Christo, quae fuit principium omnium plenitudinum. Unde: *In Christo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Coloss. 2. 9)*. Quinta ratio propter plenitudinem generationis; quia cum sit quadruplex modus generationis, prima quidem nec de viro, nec de muliere, sed de terra; secunda, mulieris de solo viro; tertia vero, prolis de viro et muliere; quarta vero, viri de sola muliere; ista quarta est consummata in Christi incarnatione. Sexta vero ratio est, quia tempus incarnationis est tempus sextae aetatis, in qua quidem est plenitudo et perfectio; ut sicut mundus in sexto die est consummatus, sic in sexta aetate sit reparatus.... His ergo sex rationibus dicitur tempus incarnationis tempus plenitudinis. » *3. dist. 1. dub. 1.*

CAPUT V.

De plenitudine gratiae Christi, quantum ad carismata in affectu.

(In Christo a sui conceptione fuit plenitudo omnis gratiae, scilicet gratiae personalis, — qua fuit immunis ab omni culpa: — plenitudo gratiae unionis, qua dignus est gloria et latria: — plenitudo gratiae capitis, qua influit gratiam in omnibus justis).

Postquam innotuit nobis Verbum incarnatum, quantum ad unionem naturarum, considerandum est quantum ad plenitudinem carismatum spiritualium. Circa quae primo consideranda est plenitudo gratiae in affectu, deinde plenitudo sapientiae in intellectu, et postremo plenitudo meriti in opere et [a] effectu.

De plenitudine igitur gratiae in affectu in Christo hoc tenendum est [b], quod in Christo a sui conceptione fuit plenitudo omnis gratiae, quantum ad gratiam singularis personae, quantum ad gratiam capitis, et quantum ad gratiam unionis, ita quod per gratiam singularis personae habuit omnis culpae immunitatem, et quantum ad actum et quantum ad posse, quia nec [c] peccavit, nec peccatum potuit habere. Per gratiam [d] unionis dignus est non tantum felicitate gloriae, verum etiam adoratione latriae, quae est cultus reverentiae soli Deo debitae (I). Per gratiam vero capitis influit motum et sen-

(a) In om. ed. 1484.

(b) Haec tenenda sunt ACDEG *et editt. Arg. Nor. Ven. et* 1484.

(c) Non *ed.* 1484.

(d) Autem *add.* ABCDEG *et editt. Arg. Aug. Nor.*

(I) Etsi S. Doctor in hoc capite de cultu sacratissimae Humanitati Jesu Christi praestando principaliter agat, attamen quum ex hoc occasionem nacti fuerimus exponendi etiam dogma de cultu Sanctorum, errores hic juverit apponere, qui contra cultum sive erga Ss. Humanitatem Christi, sive erga Sanctos irrepsere. Ariani igitur,

sum in universos, qui ad eum accedunt, vel per fidem rectam, vel per fidei sacramenta, sive adventum eius praecesserint, sive fuerint subsecuti. Nam turbae, quae praeibant, et quae sequebantur [e], clamabant: *Osanna filio David (Matth. 21. 9).*

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia reparatio est operatio primi principii, ita quod ab ipso manat [f] secundum liberalitatem [g], et ad ipsum reducit [h] secundum conformitatem; ideo oportet, quod fiat per gratiam et deiformitatem. Gratia enim et [i] manat a Deo liberaliter, et reddit hominem deiformem. Quoniam ergo reparativum principium per gratiam reparat, et omnis

(e) Nam qui praeibant, et qui seq. ABCD et editt. *Arg. Ven. et* 1484.

(f) Emanat *ed.* 1484. *Sic et infra.*

(g) Libertatem *ibid.*

(h) Reformat AC *et ed. Ven. et* 1484.

(i) Et *om. ed.* 1484.

qui puram creaturam in Christo agnoscebant, ipsum nullatenus adoratione dignum contendebant. Apollinaristae autem et Eutychiani, ex haeretico illorum principio de naturarum confusione et permixtione, unam latriae adorationem admittebant; dum e contra Nestoriani quemdam cultum latreuticum etiam Christo ut homini concesserunt, verum longe diversum ab eo, quo honorandus est Christus ut Deus. Wicleffus autem Christo et a divinitate separato adorationem tribuendam autumavit; demum ex Socinianis quidam adorant Christum, licet ab ipsis purus homo habeatur, ut nuncius Dei; quidam vero hoc omnino respuunt. — Contra quos Concil. Cplitanum II. Œcum. V. *can. IV.* definivit: « Si quis adorari in duabus naturis dicit Christum, ex quo duas adorationes introducunt, semotim Deo Verbo, et semotim homini; aut si quis ad peremptionem carnis, aut ad confusionem deitatis et humanitatis, unam naturam sive essentiam convenientium portentose dicens, sic adorat Christum, sed non una adoratione Deum Verbum incarnatum cum ejus carne adorat, juxta quod sanctae Dei Ecclesiae ab initio traditum est, talis anathema sit ».

Quoad ipsam Christi adorationem secundo veniunt Jansenistae, qui pro virili devotionem erga Sacratissimum Cor Jesu impugnantes, catholicos uti Christicolas per summam injuriam traducunt. Eos autem anathematizavit Pius VI. in Dogm. Constit. *Auctorem Fidei,* censuram ferendo in 62 propositionem Synodi Pistoriensis: « Doctrina, quae devotionem erga Sacratissimum Cor Jesu rejicit inter devotiones, quas notat (ipsa Synodus) velut novas, erroneas aut saltem periculosas, intellecta de hac devotione, qualis est ab Apostolica Sede probata: *falsa, temeraria, perniciosa, piarum aurium offensiva, in Apostolicam Sedem injuriosa* ». Et in censura proposit. 63: « Item in eo quod cultores Cordis Jesu hoc etiam nomine arguit (synodus), quod non advertunt Sanctissimam Carnem Christi, aut ejus partem aliquam, aut etiam humanitatem totam cum separatione aut praecisione a divinitate, dum illud adorant, ut est Cor Jesu, Cor nempe personae Verbi, cui inseparabiliter unitum est, ad eum modum, quo exangue Corpus Christi in triduo mortis sine separatione aut praecisione a divinitate adorabile fuit in sepulcro: captiosa, in fideles Cordis Christi cultores injuriosa ».

Quoad vero cultum Beatae Mariae semper Virgini debitum, quidam haeretici, quibus nomen Collyridiani, saec. IV. nimium ei dederant, eam veluti quoddam numen adorantes; quidam e converso, Antidiricomariani nuncupati, ipsam omni honore spoliabant.

res plenius et perfectius est in suo fonte et origine, quam in suo rivulo et effectu (1); necesse est, quod in principio nostro reparativo, scilicet Christo Domino, fuerit omnis gratiae plenitudo. Et quoniam reparativum principium in reparando non tantum tenet rationem principii, verum etiam medii et extremi, extremi quidem in satisfaciendo, medii in reconciliando, et principii in superfluendo; ideo necesse est, quod in Christo fuerit plenitudo gratiae, ratione extremi satisfacientis, medii reconciliantis et principii superinfluentis. Quoniam igitur extremum ad satisfaciendum idoneum, necesse est esse Deo placens, ac per hoc ab omni peccato perfecte immune (2), et hoc non potest esse nisi per

(1) *Ita ibid. rectius. In cet. alibi.*

Quoad cultum erga Crucem, eum impugnarunt saec. XII. Petrobusiani, saec. XIV. Wicleffus, saec. XVI. Lutherus et Calvinus.

Cultum denique sacrarum Imaginum et Reliquiarum impugnarunt saec. II. Gnostici, a Tertulliano in libro *Scorpiace* confutati; saec. IV. Vigilantius Gallus Presbyter, quem S. Hieronymus stricto calamo exagitavit; saec. VIII et IX. Imperatores Constantinopolitani Leo Isauricus, Constantinus Copronimus et nonnulli ex eorum successoribus, qui sacras imagines et reliquias, furentibus edictis confringendas et comburendas mandarunt, dicti propterea Iconoclastae et Stauromachi. Sanctorum causas tuiti sunt in primis SS. Gregorius II. et III. Romani Pontifices, S. Germanus Patriarc. Constant. et S. Joannes Damascenus. Contra Iconoclastas, praeter nonnulla particularia, indictum fuit Conc. Œcum. VII. Nicaenum II. an. 787, sub Adriano I. Rom. Pont., in quo cultus erga imagines ac reliquias Sanctorum adprobatus fuit. Quantum autem contra hoc dogma Novatores saec. XVI debacchati sint, omnes norunt.

Porro contra omnes Concilium Tridentinum *sess.* 25. decrevit, et Episcopis, ut fideles docerent, mandavit: « Sanctorum quoque Martyrum, et aliorum cum Christo viventium sancta corpora, quae viva membra fuerunt Christi, et templum Spiritus sancti, ab ipso ad aeternam vitam suscitanda et glorificanda, a fidelibus veneranda esse: » per quae multa beneficia a Deo hominibus praestantur; ita ut affirmantes Sanctorum » Reliquiis venerationem, atque honorem non deberi; vel eas, aliaque sacra monumenta » a fidelibus inutiliter honorari; atque eorum opis impetrandae causa Sanctorum memorias frustra frequentari, omnino damnandi sint, prout jam pridem eos damnavit, » et nunc etiam damnat Ecclesia. Imagines porro Christi, Deiparae Virginis, et aliorum » Sanctorum, in templis praesertim habendas, et retinendas, eisque debitum honorem, » et venerationem impertiendam, non quod credatur inesse aliqua in iis divinitas, vel » virtus, propter quam sint colendae; vel quod ab eis sit aliquid petendum; vel quod » fiducia in imaginibus sit figenda, veluti olim fiebat a gentibus, quae in idolis spem » suam collocabant; sed quoniam honos, qui eis exhibetur, refertur ad prototypa, quae » illae repraesentant; ita ut per imagines, quas osculamur, et coram quibus caput aperimus, et procumbimus, Christum adoremus, et Sanctos, quorum illae similitudinem » gerunt, veneremur; id quod Conciliorum, praesertim vero secundae Nicaenae Synodi, » decretis contra imaginum oppugnatores est sancitum... Si quis autem his decretis » contraria docuerit aut senserit, anathema sit ».

donum divinae gratiae in aliquo homine; necesse fuit ponere in Christo gratiam ipsam sanctificantem et confirmantem, quam vocamus gratiam singularis personae (3).

Rursus, quoniam medium ad reconciliandum conveniens non est, nisi habeat in se utramque naturam, superiorem et inferiorem, scilicet (k) adorabilem et adorantem, et hoc nullo modo fieri potest, nisi per summe dignativam et gratuitam unionem; ideo necesse est in Christo ponere gratiam super omnem gratiam, et omnimoda reverentia venerandam, quam vocamus gratiam unionis (4), ratione cuius Christus homo *est super omnia benedictus Deus (Rom. 9. 5)*, et ideo cultu latriae (5) venerandus (6).

Postremo, quia principium ad influendum efficax non est, nisi habeat in se plenitudinem fontalem et originalem, quae non tantum est plenitudo sufficientiae, sed etiam superabundantiae (7); ideo necesse est Verbum incarnatum esse *plenum gratiae et veritatis (Jo. 1. 14)*, ita quod de plenitudine eius accipere valeant universi iusti, sicut universa membra a capite recipiunt (l) influentiam motus et sensus. Et propter hoc vocatur haec gratia (8), gratia capitis (9), pro eo quod sicut caput habet in se sensuum plenitudinem, et ceteris membris est conforme, ceterisque praesidet, ac ceteris (m) beneficium praestat influentiae, quae ipsi capiti connectuntur; sic Christus habens in se gratiam superabundantem (n), et nobis consimilis est in natura, prae ceteris sanctus et iustus, ceteris, qui ad ipsum accedunt, praestat beneficium gratiae et spiritus (o), per quae fit sensus et motus in spiritualibus (10).

Et quoniam ad ipsum accedere est per fidem, vel per fidei sacramentum, et fides Christi eadem est in praeteritis, praesentibus et futuris; ideo ratio influendi in Christo ponitur respectu omnium tam praeteritorum, quam praesentium, quam etiam futurorum in Christum credentium, et in ipso (p) renatorum, qui per fidem copulantur Christo, et per gratiam influentem fiunt membra Christi, et *templa Spiritus Sancti (1. Cor. 6. 19)*, ac per hoc filii Dei Patris, connexi ad invicem per indissolubile (q) vinculum caritatis, quod sicut distantia locorum non dividitur, sic nec diuturnitate temporum separatur; ac per hoc omnes iusti (11), ubicumque sint, (r) et quandocumque fuerint (s), unum efficiunt corpus Christi mysticum, sensum et motum suscipiendo ab (t) uno capite influente secundum fontalem, radicalem et originalem plenitudinem omnis gratiae in Christo (u) habitantis, sicut in fonte.

(k) Scilicet *om.* ABCDEGH *et editt. Arg. Aug. Nor.*
(l) Accipiunt *ed.* 1484.
(m) Et *add. ibid.*
(n) Gratiae superabundantiam *ibid.*
(o) Spiritus sancti *ibid.*
(p) Ipso ABCFGH *et ed. Ven. et* 1484; Christo *ed. Rom.*
(q) Indivisibile ABCEFGH *et editt. Arg. Aug. Nor.*
(r) Sunt *ed.* 1484.
(s) Sunt *ibid.*
(t) De *ibid.*
(u) In isto ABCDEFH *et editt. Arg. Aug. Nor.*; in ipso *ed. Ven. et* 1484.

Ad Caput V.

(1) « Christo considerato in se, quantum est singulare, sive individuum, competit gratia ipsum sanctificans et confirmans; quam vocamus gratiam singularis personae. In comparatione ad Verbum unitum, competit ei gratia unionis... In comparatione vero ad corpus mysticum, competit ei gratia capitis. » *Centiloq. p. 3. sect. 28.*

(2) « Anima Christi non potuit depravari aliqua culpa. Et ratio hujus est triplex, scilicet plenitudo gratiae, consummatio gloriae, et unio divinae natnrae et humanae. » *3. dist. 12. a. 2. q. 1.*

(3) « In Christo est ponere donum gratiae, quae quidem gratia dicitur gratia singularis personae: et haec quidem donum est creatum. Et ratio huius est, quia tale donum gratiae animam Deo assimilat, et ad bonas operationes et meritorias exercendas habilitat. Quoniam ergo anima Christi fuit deiformis, et ad bene operandum habilis, alioquin non fuisset idonea ad unionem, nec ad meriti perfectionem; ideo necesse fuit in Christi anima reperiri donum talis gratiae. Et ex eadem causa necesse fuit ipsum esse creatum, ut animam posset informare, tanquam perfectissimum suum perfectibile, quod informare habet, et ut potentias posset habilitare, sicut qualitas suum subjectum habet qualificare. » *3. dist. 13. a. 1. q. 1.* — « Gratia, quae fuit in Christo, in seipsa considerata, absolute fuit finita: quod si in comparatione ad gratias aliorum consideratur, propter conjunctionem cum Verbo potest dici infinita. » *Ibid. q. 2.*

(4) « Gratia unionis dicitur tripliciter. Uno namque modo dicitur gratia unionis gratia faciens unionem; et sic nominat divinam essentiam, quae sola est illius unionis causa. Alio modo gratia unionis dicitur gratia disponens ad unionem de congruo; et sic nominat qualitatem creatam, scilicet habitum animae. Tertio modo dicitur gratia unionis, idest ipsa unio gratis facta; et sic nominat ipsam relationem. » *3. dist. 13. a. 2. q. 2.*

(5) *3. dist. 9. a. 2. per integrum* — « Latria est cultus Deo debitus et exhibitus.... Dulia est servitus, vel cultus creaturae debitus et exhibitus. » *Centiloq. p. 3. sect. 44.*

(6) « Quia est una persona in Christo, cui debetur reverentia summa, una adoratione adoranda est, scilicet latria, quantum ad utramque naturam, scilicet deitatem et humanitatem, sicut eadem adoratione adoratur in uno homine caput et pes. Concedendum est ergo, quod non solum Christus homo adorandus est latria, sed etiam humanitas ejus, in quantum est Verbo unita, quamvis per se considerata nunquam ei debeatur nisi dulia. Et quoniam caro Christi nunquam est separata a Verbo, ideo semper consideranda est ut conjuncta, et semper adoranda est latria, licet humanitati, ut per se consideratae, non debeatur nisi dulia. » *3. dist. 9. a. 1. q. 1.* — « Quoniam imago Christi introducta est ad repraesentandum eum, qui pro nobis crucifixus est, nec offert se nobis pro se, sed pro illo; ideo omnis reverentia, quae ei offertur, exhibetur Christo. Et propterea imagini Christi debet cultus latriae exhiberi. Et hoc est, quod dicit Augustinus in libro de *Doctrina Christiana (c. 9)*: Qui veneratur tale signum divinitus institutum, ejus vim significationemque intelligit: non hoc veneratur, quod videtur, et transit, sed illud potius, ad quod talia cuncta sunt referenda. » *Ibid. q. 2.* — Duplici modo exhibetur alicui honor. Aliquando in obsequium reverentiae, et iste est honor venerationis. Aliquando in testimonium virtutis, et famulatum complacentiae, et iste est honor adorationis. Uterque autem honor istorum offertur ipsi cruci. Nam crucem adoramus, et crucem veneramur: sed in hoc est differentia, quia honor venerationis exhibetur ipsi cruci tanquam instrumento nostrae salutis. Unde sicut exhibemus reverentiam sacramentis, quia est in eis aliquo modo nostrae salutis causalitas; sic cruci Christi et clavis ejus aliqua reverentia est exhibenda, et respectu istius honoris habet crux in se aliquid, propter quod habet honorari. Honor autem adorationis offertur ipsi cruci Christi ratione Crucifixi. Nemo enim intendit ei placere, vel

aliquid impetrare ab ea, sed ei, qui in ea affixus fuit; et sic debetur ei adoratio latriae. Sic enim cruci duplex honor debetur, et unus quidem est latria, alius vero non debet dici nec latria, nec dulia, quia non est species adorationis, sed vocari potest honor venerationis. » *Ibid. q. 4.* — « Quoniam latria debetur Creatori, ratione suae majestatis et excellentiae; hinc est, quod membris Christi non competit cultus latriae. » *Ibid. q. 5.* — « Beatissima Virgo Maria pura creatura est; et ideo ad honorem et cultum latriae non ascendit. Sed quoniam excellentissimum nomen habet, ita quod excellentius purae creaturae convenire non potest; ideo non tantum debetur ei honor duliae, sed hyperduliae. Hoc autem nomen est, quod Virgo existens, Dei mater est; quod quidem ita tantae dignitatis est, quod non solum viatores, sed etiam comprehensores, non solum homines, verum etiam Angeli eam revereantur quadam praerogativa speciali. Ex hoc enim, quod mater Dei est, praelata est ceteris creaturis, et eam prae ceteris decens est honorari et venerari. » *Ibid. q. 3.*

(7) « In Christo secundum humanam naturam ab ipsius conceptionis primordio fuit gratia perfecta et ordinata, et consummata plenitudo. Non enim decebat Verbum increatum uniri animae perfectissima unione, qualis est unio in unitatem personae, quin anima esset deiformis, secundum quod erat possibile. Et ideo non tantum deiformitatem habuit gratiae et gloriae, sed etiam super omnem gratiam et gloriam. Nec tantum fuit in eo plenitudo sufficientiae, sicut in Sanctis, de qua plenitudine dicitur: *Stephanus plenus gratia et fortitudine (Act. 6. 8.).* Nec tantum plenitudo praerogativae, sicut in Virgine Maria, de qua plenitudine dicitur: *Ave gratia plena (Luc. 1. 28.).* Nec tantum plenitudo numerositatis et copiae, sicut in tota Ecclesia, de qua plenitudine: *Ascendit super caelos, ut adimpleret omnia etc. (Eph. 4. 10.).* Sed etiam plenitudo superabundantiae, de qua: *Vidimus gloriam ejus etc. (Io. 1. 14.).* Plenum, inquam, plenitudine superabundantiae, propter quod subdit ad hoc probandum: *Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus (Ibid.)* ». *3 dist. 13. a. 1. q. 3.*

(8) « Ista triplex gratia non est triplex ratione diversitatis habituum, sed ratione diversae comparationis ejusdem habitus. Nam ille habitus dicitur gratia singularis personae, in quantum disponit ad Dei assimilationem, et in quantum facit animam deiformem; et per hoc consequenter disponit ad unionem personalem, et dicitur gratia unionis, et consequenter per hoc ipsum disponit ad redundantiam, sive influentiam motus et sensus in cetera membra Christi; et sic dicitur gratia capitis ». *3. dist. 13. a. 2. q. 2.*

(9) « Gratia capitis, quae fuit in Christo, ratione conformitatis naturae, et influxus per modum praeparantis, aut merentis, quid increatum dicit. Increatum vero ratione principii et influxus per modum impartientis, seu efficientis ». — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod caput in spiritualibus transumptive dicitur a capite in corporalibus; omnes autem transferentes secundum aliquam similitudinem transferunt; et ideo caput in spiritualibus dicitur secundum concomitantiam ad aliquam proprietatem capitis materialis. In capite autem materiali haec tria reperiuntur; scilicet quod est membris conforme, est membrorum principium, est etiam influxivum sensus et motus. Et propterea in capite reperiuntur omnes sensus perfectiori modo, quam in aliis membris. Omnes autem has proprietates est in Christo reperire respectu bonorum. Et ideo valde rationabiliter sancta scriptura dicit Christum esse caput Ecclesiae. Sed prima proprietas, scilicet conformitas, competit ei ratione humanae naturae. Unde Augustinus super Joannem *(tract. 80. in princ.)*: Unius naturae sunt vitis et palmites. Propter quod, cum Deus esset, cujus naturae non sumus, factus est homo, ut in illo esset vitis humana natura, cujus et nos homines palmites esse possemus; omnino enim idem est de capite, quod de vite intelligendum. Secunda autem proprietas, scilicet principiandi, competit ratione divinae naturae, secundum quod est omnium principium. Unde: *Ipse caput corporis Ecclesiae, qui est principium etc. (Col. 1. 18.).* Glossa: Qui est principium secundum divinitatem, idest fundator Ecclesiae, quia omnes justi, qui ab Abel usque ad ultimum justum generantur, virtute

divinitatis illuminantur. Tertia vero proprietas, scilicet influendi motum et sensum, competit ei ratione divinitatis et humanitatis. Dupliciter enim convenit sensum et motum gratiae influere, aut per modum praeparantis, aut per modum impartientis. Si per modum praeparantis; sic est ipsius Christi ratione humanae naturae, in qua passus est propter nos, et patiendo satisfecit, et removit inimicitias, et disposuit ad suscipiendam gratiam perfectam. Si per modum impartientis et conferentis; sic est ipsius Christi ratione divinae naturae, quia solus Deus est, qui illuminat pias mentes, solus est, qui baptizat interius, pro eo quod mens nostra immediate ab ipsa veritate formatur, sicut saepe dicit Augustinus: et ita influere per modum praeparantis est Christi hominis, per modum impartientis est Christi Dei. Vel per alia verba, et in idem redit, influere per modum merentis, Christi hominis; per modum efficientis, Christi Dei. Vel influere quantum ad remissionem poenae, Christi hominis; quantum ad remissionem culpae, Christi Dei: et sic influentia uno modo respicit Christum secundum humanam naturam creatam, alio modo secundum naturam divinam increatam. Si ergo gratia capitis dicitur illa gratia, secundum quam Christus habet influere motum et sensum in membra, restat hoc esse ponendum, quod gratia capitis uno modo nominat gratiam increatam, alio etiam modo nominat non tantum increatam, sed etiam creatam ». *3. dist. 13. a. 2. q. 1.*

(10) « Sensus in spiritualibus attenditur quantum ad cognitionem, motus vero quantum ad affectionem et dilectionem, quae est pondus inclinans unumquemque spiritum, et trahens ad locum sibi debitum. Influere ergo motum et sensum est causare in nobis fidem et dilectionem, sive fidem operantem per dilectionem, sive cognitionem et amorem ». *3. dist. 13. a. 2. q. 3.*

(11) « Gratia Christi influit in omnes, tam in Angelos, quam in homines, et qui praecesserunt ipsum, et qui secuti sunt, licet secundum magis et minus. » — « Sensus in spiritualibus attenditur quantum ad cognitionem, motus vero quantum ad affectionem, et dilectionem, quae est pondus inclinans unumquemque spiritum, et trahens ad locum sibi debitum. Influere ergo motum et sensum est causare in nobis fidem, et dilectionem, sive fidem operantem per dilectionem, sive cognitionem et amorem. Attendendum autem, quod cognitio et dilectio est in triplici differentia. Quaedam, quae respicit statum meriti; et haec dicitur gratuita. Quaedam vero, in qua consistit substantia praemii; et haec dicitur gloriosa. Quaedam, quae est utrique annexa, quae nec est de essentia meriti, nec praemii, sed de bene esse. Secundum hanc triplicem differentiam cognitionis et dilectionis est dicere, quod gratia capitis influat in membra gratia increata effective, sed gratia creata meritorie et dispositive. Nam propter meritum passionis Christi promissum patribus praecedentibus dedit Deus gratiam reconciliationis; et propter exhibitum dat nobis gratiam reconciliationis abundantius, in qua quidem gratia est sensus cognitionis, et motus affectionis; et rursus, propter illam passionem aperta est ianua, ut omnibus membris Christi detur dilectio et cognitio gloriosa, in quibus consistit perfectio motus et sensus. Ex hoc eodem Angelis mysteria multa revelantur, et gaudia multa referuntur de restauratione sua, quae invenitur facta per Christum. Et ideo etiam ipsi accipiunt motum, et sensum; non, inquam, illum, qui est de essentia gratiae et gloriae, sed qui est de bene esse, et perfectione. Concedendum est ergo, quod gratia capitis redundat in omnes cives supernae Jerusalem, licet secundum plus et minus; nam magis in homines qui redimuntur, quam in Angelos qui reintegrantur; magisque in eos, qui sequuntur eius adventum, quam in eos qui praecesserunt, quia clarius vident, et credunt, et carismatum donis amplius perfunduntur. Propter hoc si passio promissa tantum illis valuit, ut illos per viam salutis perduceret, amplius passio exhibita et soluta hoc debuit facere ». *3. dist. 13. a. 2. q. 3.*

CAPUT VI.

De plenitudine sapientiae Christi in intellectu.

(Christus cognovit res in arte aeterna, — in mente sua, — et in proprio genere).

De plenitudine vero sapientiae Christi in intellectu, hoc tenendum est, quod in Verbo incarnato, Christo scilicet Domino nostro, fuit omnis sapientiae plenitudo, non solum quantum ad cognita, verum etiam quoad cognoscendi modos et differentias. In Christo ([a]) namque fuit cognitio sempiternalis ([b]) ex parte deitatis, cognitio sensibilis ([c]) ex parte sensualitatis et carnis, cognitio scientialis ex parte mentis et spiritus. Et haec fuit triplex, quaedam scilicet per naturam, quaedam per gratiam, et quaedam per gloriam. Unde sapientiam habuit, et ut Deus et ut homo; et ut comprehensor et ut viator; et ut illuminatus ([d]) per gratiam, et ut recte formatus per naturam: et ita in universo fuerunt ([e]) in Christo quinque modi cognoscendi. Primus est secundum divinam naturam; et hoc modo cognovit omnia actualia et potentialia, finita et infinita, cognitione actuali et comprehensiva. Secundus est ([f]) per gloriam; et hoc modo cognovit omnia actualia et finita, cognitione actuali et comprehensiva, infinita vero, cognitione habituali vel excessiva. Tertius est ([g]) per gratiam; et hoc modo cognovit omnia spectantia ad humani generis redemptionem. Quartus est secundum naturam integram, cuiusmodi fuit in Adam; et hoc modo cognovit omnia, quae spectant ad universi constitutionem. Quintus est secundum sensibilem experientiam; et hoc modo cognovit omnia ([h]), quae veniunt ad organa sensuum, secundum quem modum dicitur, quod *didicit ex his, quae passus est, obedientiam (Hebr. 5. 8)*.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia, sicut reparativi principii est nos reparare per liberalissimam gratiam, sic etiam per providentissimam sapientiam. Quod enim secundum ordinem sapientiae conditum fuerat ([i]), non potest absque luce et ordine sapientiae reparari; et ideo, sicut Christus debuit esse immunis ab omni culpa, sic elongatus debuit esse ab omni ignorantia, ac per hoc totaliter repletus supernae sapientiae luce et circumfulgentia. Quapropter cognitionem perfectam habuit secundum utramque naturam, et potentiam cognoscitivam, et ([j]) secundum omnem ([k]) rerum existentiam ([l]). Quia ergo res habent esse in aeterna arte, et ([l]) in humana mente, et in proprio genere; necesse fuit Christum habere hanc

(a) In ipso *ed.* 1484.
(b) Spiritualis *ibid.*
(c) Sensualis *ibid.*
(d) Illuminans *ed. Nor.* Illuminator *ed. Aug.*
(e) Sunt *ed.* 1484.
(f) Est *om. ibid.*
(g) *Ita ibid.*
(h) Ea ABCEF GH *et ed. Arg. Aug. Nor.*
(i) Fuit ABCDE FGH *et ed. Ven. et* 1481.
(j) Et *om. ed.* 1484.
(k) *Ita* ABCDEF GH, *in cet. editt.* Omnium.
(l) Et *hic et inferius om. ed.* 1484.

triformem rerum cognitionem. Quia vero res dupliciter potest cognosci in arte, scilicet vel ab ipso artifice, vel ab alio contemplante artem; similiter habet dupliciter ([m]) cognosci in mente, etiam praeter acquisitionem, quae Christo non competit propter imperfectionem, scilicet vel secundum habitum innatum, vel secundum habitum infusum; hinc est, quod necessarium fuit, ad perfectam sapientiae plenitudinem, quinque modos praedictos reperiri in Christo Deo et homine, ut in arte aeterna cognosceret res, et per naturam deitatis et per gloriam comprehensionis; in mente autem sua per habitum naturalem et innatum, sicut cognoverunt Adam ([n]) et Angeli; et per habitum gratuitum et infusum, sicut sancti Dei per Spiritum Sanctum illuminati; in proprio vero genere cognosceret via sensus, et ([o]) memoriae et experientiae, quae in nobis facit rem incognitam cognosci, in Christo vero rem cognitam ([p]) secundum unum modum cognosci fecit secundum alium modum. Quoniam autem divina substantia, virtus et operatio est immensa; hinc est, quod secundum primum modum, qui est per naturam deitatis, infinita actualiter comprehendit ([2]), quodam enim ineffabili ([q]) modo summe infinito omnis infinitas est finita. Quia vero creaturae quantumcunque sublimatae finita est substantia, virtus et operatio, ita tamen quod mens humana non quiescit, nisi in bono infinito, nec tamen illud proprie ([r]) comprehendit, quia infinitum non comprehenditur a finito, accepta comprehensione proprie; hinc est, quod quantum ad secundum modum cognoscendi, anima Christi per gloriam comprehensionis ([3]) capit quantumcumque potest capere natura finita per bonum infinitum beatificata ([4]), cui est summe unita; ac per hoc ad finita se extendit actualiter comprehendendo ([s]), ad infinita vero habitualiter ([5]), vel etiam excedendo ([t]) ([6]). Non enim potest anima Christi aequari Verbo, nec in scientia, nec in aliquo alio ([7]).

Rursus, quia gratia maxime respicit opus reparationis; hinc est, quod secundum tertium modum cognoscendi per gratiam perfectissimam, cognovit Christus omnia, quae spectant ad reparationem nostram longe excellentius et melius, quam aliquis Prophetarum vel etiam Angelorum. Amplius ([u]), quia natura hominis bene instituta nata erat omnibus creaturis praeesse, et ipsas nosse tanquam eas, quae debebant sibi servire, sicut patuit in primi hominis conditione; hinc est, quod quantum ad quartum modum cognoscendi, cognovit Christus omnia, quae spectant ad mundanam machinam construendam, longe excellentius quam Adam.

(m) Et similiter habet esse dupliciter, et *ibid.*
(n) Et Eva *post* Adam *om.* ABCDEFGH *et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*; Cognovit Adam et Angeli *ed.* 1484.
(o) Et *om.* 1484.
(p) Notum *ibid.*
(q) Infallibili *ibid.*
(r) Proprie *ibid.*
(s) Apprehendendo *ibid.*
(t) Extendendo *ibid.*
(u) Amplius om. *ibid.*

Postremo, quia sensus non est perceptivus rerum, nisi ad obiecti praesentiam; hinc est, quod secundum cognitionem sensitivam non simul cognoscebat omnia, sed modo haec, modo illa, iuxta quod opportunum erat ad reparationem humani generis faciendam (8).

AD CAPUT VI.

(1) *3. dist. 14. a. 3 q. 1.*

(2) « Convenit aliquid cognosci cognitione habituali, et cognitione actuali, sive cognitione, quae est sicut scientia, et cognitione, quae est sicut consideratio. Si ergo loquamur de cognitione quantum ad actum considerationis, sic dicendum est, quod anima Christi nunquam tot cognoscit, quot cognoscit ipsum Verbum. Per nullam enim gloriam potest adeo sublevari creatura, ut simul et in actu judicet de infinitis, cum hoc sit infinitae virtutis. Si vero loquamur de cognitione habituali, sic concedi potest, quod scit omnia, quae cognoscit ipsum Verbum sibi unitum. Et hoc patet sic; quia cum anima Christi cognoscat ipsum Verbum habitu glorioso ita perfecte, quod non potest ipsum perfectius cognoscere; et ipsum Verbum aeternum promptam habeat voluntatem ad aperiendum ipsi animae omnia, quae in ipso relucent; nec aliquid in ipso reluceat, quod non sit natum cognosci ab anima Christi; anima Christi habet aliquid, quo facilis est ad cognoscendum omnia, quae Verbum cognoscit. Et hujus signum est, quia ad hoc quod cognoscat aliquid, quod Verbum cognoscit, quidquid illud sit, non oportet, quod detur ei novus habitus cognoscendi, sed omne quod vult, in eo potest legere ». *3. dist. 14. a. 2. q. 3.*

(3) « Quoniam Verbum aeternum est sufficientissima ratio cognoscendi omnia alia a se, quod patet, quia seipso cognoscit omnia; ideo ad hoc quod aliquis cognoscat res in Verbo, non oportet in ipso esse geminam cognitionem ipsius Verbi, et ipsius rei cognitae. Geminam dico quantum ad habitum cognoscendi; propter hoc quod habens deiformitatem gloriae, per quam cognoscit ipsum Verbum, habet unde assimilitetur ipsi Verbo, quod est perfecta ratio cognoscendi omnia alia; et ita cognoscendo Verbum habet habitum, quo possit cognoscere alia; ita quod habitus ille, prout dicitur esse Verbi, et aliorum a Verbo, non differt nisi sola comparatione. Per idem enim quod ipsum Verbum aeternum est lux et veritas in se, est exemplar aliarum rerum; et ideo qui habet, unde conformetur ipsi summae veritati, habet unde conformetur rationi cognoscendi omnia. Quoniam ergo Verbum aeternum per idem est ratio cognoscendi se et alia; ideo dico, quod anima Christi eodem habitu, quo cognoscit ipsum Verbum, cognoscit res in Verbo, existente solum differentia quantum ad comparationem, sive respectum ». *3. dist. 14. a. 2. q. 1.*

(4) « Anima Christi, sicut et animae aliorum Sanctorum, Verbum increatum cognoscit per sapientiam creatam, quae disponit ipsarum animarum potentias cognitivas, et conformes reddit, ut illud lumen aeternum cognoscant. Nec aliter potest intelligi. Quo modo enim potest anima lumen aeternum cognoscere, et claritatem summam intueri, quin ipsa efficiatur clara et luminosa? Anima autem Christi, quia est a Verbo assumpta, majorem habet deiformitatem, ac per hoc perfectiorem et eminentiorem cognitionem, quam aliqua anima beata per gloriam. Unde non est intelligendum, quod scientia unionis distinguatur a scientia comprehensionis, quasi non sit per aliquem habitum medium, sed quia excellentior et amplior deiformitas et claritas collata est animae Christi, ex hoc quod Verbo unita est, quam ex hoc quod simpliciter est beata ». *3. dist. 14. a. 1. q. 1.*

(5) « Notandum quod anima Christi beata habet cognitionem aliquorum, quae sunt essentialia gloriae, et aliquorum, quae non sunt de essentia gloriae. Si ergo loquamur de cognitione eorum, quae sunt essentialia gloriae, dico quod anima Christi omnia, quae cogno-

scit in habitu, cognoscit in actu, quia gloria est habitus in actu. Unde sicut non potest anima ejus non esse gloriosa, sic impossibile est actualem considerationem eorum, quae sunt de essentia gloriae, in ipso interrumpi. Si autem loquamur de cognitione eorum, quae non sunt essentialia gloriae, sic non est necesse, quod omnia, quae cognoscit in habitu, cognoscat in actu. Et hujus signum est, quod Deus beatis existentibus in gloria, hoc est sanctis Angelis, aliquid de novo revelat, et ostendit in se, quod prius tamen non ostendebat. Et ideo statui gloriae non repugnat considerare aliquid nunc, quod prius non considerabatur. Nec repugnat etiam perfectioni creaturae, quoniam creaturam perfici est ejus capacitatem impleri. Creatura autem plurium est capax secundum cognitionem habitualem, quam secundum considerationem actualem. Et ideo non solum in Angelis, verum etiam in anima Christi hoc verum est, quod plura cognoscit in habitu, quam consideret in actu». *3. dist. 14. a. 2. q. 2.*

(6) « Anima Christi beatissima, et aliae beatae animae vident ipsum luminis fontem, in quo reficiuntur, quiescunt, delectantur, et quodam modo a claritate illius luminis absorbentur, ut Deus ab eis undique conspiciatur, et videatur etiam in ipsis, et hoc potissime verum est in anima Christi.... Ad intelligentiam autem auctoritatum adductarum in contrarium et consimilium, notandum est, quod quinque modis habent exponi auctoritates Sanctorum, quae videntur dicere Deum in sua substantia non posse videri. Primo modo sic. Non potest videri, scilicet viribus nostris; potest tamen munere Dei. Unde super illud: *Lucem habitat inaccessibilem (1. Tim. 6. 16)*, Glossa: Inaccessibilis est viribus nostris, accessibilis muneribus suis. Secundo sic. Non potest videri substantia, scilicet in via. Unde super illud: *Quem nullus hominum videre potest (ibid.)*, Glossa: Poterit autem aliquando. Et sic illud Exodi *(33. 20): Non videbit me homo, et vivet.* Tertio modo sic. Non potest substantia videri, idest plene comprehendi. Unde super illud Job *(11. 7): Forsitan vestigia Dei comprehendes?* Glossa: Ejus essentia a nullo plene videbitur, scilicet circumscribendo. Quarto modo sic. Non potest videri substantia, idest ratio substantiae. Unde super illud: *Quod notum est Dei (Rom. 1. 19);* Glossa: Ratio substantiae ejus latet omnem creaturam; et hoc modo potest dici Trinitas sibi soli nota esse. Quinto modo sic. Nemo Dei substantiam novit, vel aliquid tale, quia non facit nosse. Matthaeus *(24. 36): De die autem illa et hora nemo novit, neque Angelus etc.* Sicut fovea caeca dicitur, quia non manifestat, quod habet in se. Et sic dicit Chrysostomus, quod Angeli non vident quid sit Deus. » *3. dist. 14. a. 1. q. 3.*

(7) « Nec anima Christi, nec aliqua creatura comprehendere potest immensitatem Verbi increati, sive ipsius Dei; et tamen ipsum totum cognoscit. Et possunt ista duo simul stare, imo necesse est ponere, quamvis difficile sit intellectui nostro capere. Si enim vere ponimus Deum simplicem, imo quia necessarium est sic credere et ponere; si cognoscitur, jam non secundum partem et partem, sed totus cognoscitur. Rursus, si Deum ponimus immensum, quia hoc credimus et fatemur, necesse est ponere, quod nunquam ab intellectu finito comprehenditur totaliter: et sic Deus a quacumque creatura ipsum cognoscente totus cognoscitur, sed tamen non totaliter. Si autem quaeratur, quo modo illud posset intelligi, dicendum quod difficillimum est intelligere, quia plus reperitur in creaturis de dissimilitudine, quam de similitudine... Et ideo exemplum ponendum est in substantia spirituali, quae est imago Dei; quia ipsa tota est in una parte corporis, et tamen in illa non difinitur, quia ratione suae simplicitatis sic est tota in illa, quod tota extra illam in parte altera. Sic et Deus in una creatura totus, et totus extra. Per hunc etiam modum oportet intelligere circa potentiam intellectivam; sed hoc melius intelligitur ratiocinatione quam exemplorum suppositione. Si quis enim videt, quod in Deo simplicitas non opponitur infinitati, videre potest, quo modo Deus potest cognosci totus, et tamen non comprehendi. » *3. dist. 14. a. 1. q. 2.*

(8) « Ille profectus scientiae experimentalis in Christo in duobus differebat a profectu cognitionis nostrae. In uno videlicet, quod Chri-

stus non proficiebat veniendo in notitiam rei prius incognitae; sed quod prius cognoscebat uno modo, scilicet per simplicem notitiam, cognoscebat alio modo, scilicet per experientiam. In alio etiam differebat; quia profectus noster est secundum existentiam, profectus vero Christi erat solum secundum apparentiam.» *3. dist. 14. a. 3. q. 2.* — « Duplex est modus cognoscendi per experientiam. Unus, qui est via in acquisitionem scientiae. Alius vero, qui est via in exercitium scientiae, ut quod prius sciebatur theorice, postmodum sciatur practice. Et primus modus experientiae reperitur in scientiae inventione. Secundus vero consistit in usu scientiae jam adeptae. Et in primo est motus ab incognito ad cognitum; in secundo vero est via, sive processus, a cognito uno modo, ut cognoscatur alio modo. Et primus modus respicit imperfectionem naturae lapsae, propter ignorantiam annexam. Secundus vero respicit statum innocentiae, in quo habitus scientiae praecessisset usum, et cognitio simplicis notitiae praecessisset cognitionem experientiae. Et iste modus fuit in Christo, et non alius, quia de statu naturae lapsae Christus non debuit assumere defectum ignorantiae. » *Ibid. ad 3.*

CAPUT VII.

De plenitudine meriti Christi [a] in effectu.

(a) Christi *om. ed.* 1484.

(In Christo fuit plenitudo meriti, quantum ad eum, qui merebatur; — quantum ad tempus, in quo merebatur; — quantum ad id, per quod merebatur; — quantum ad eum, cui merebatur; — quantum ad illud, quod merebatur nobis, et quod merebatur sibi; — et quantum ad modum, quo merebatur).

De plenitudine autem meriti Christi hoc tenendum est, quod in Christo Domino fuit omnis meriti perfectio et plenitudo [1]. Primo quantum ad eum, qui merebatur; quia non tantum fuit [b] homo, verum etiam Deus. Secundo quantum ad tempus, in quo merebatur; quia ab instanti conceptionis suae [c] usque ad horam mortis suae [2]. Tertio quantum ad id [d], per quod merebatur; quia per perfectissimum habitum caritatis, et perfectissimum exercitium virtutis in orando, in agendo et [e] in patiendo [3]. Quarto quantum ad eum, cui merebatur; quia non tantum sibi (I), verum etiam [f] nobis, imo omnibus iustis. Quinto quantum ad illud, quod merebatur nobis; quia non tantum gloriam, verum etiam gratiam et veniam, et non tantum glo-

(b) Erat ABCDE FGH *et editt. Nor. Arg. Ven. et* 1484.
(c) Suae *bis om. ib. et Aug.*
(d) Illud *ed.* 1484.
(e) Et *om. ibid.*
(f) Etiam *et ibid.*

(I) Calvinus veterum quorundam haeresim restaurans, asseruit Christum nihil sibi per passionem et mortem promeruisse — Sed contra: *Philipp.* 2. 8-11. Christus « humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium, et infernorum; et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris ».

Quotquot praeterea in Christo divinitatem denegarunt, eo ipso veram meriti actionem per suam passionem et mortem inficiati sunt. Inter hos recensendi sunt Ariani et Nestoriani; recentiori autem aevo Sociniani et Rationalistae.

riam spiritus, sed etiam stolam carnis, et apertionem ianuae caelestis. Sexto quantum ad id, quod merebatur sibi, quia licet non mereretur sibi (g) glorificationem mentis, quam iam (h) habebat, merebatur tamen glorificationem corporis (i), et accelerationem resurrectionis, et clarificationem sui nominis (4), et dignitatem iudiciariae potestatis (5). Septimo quantum ad modum, quo merebatur. Cum enim tripliciter dicatur aliquis mereri, vel de indebito faciendo debitum, vel de debito faciendo (j) magis debitum, vel de debito uno modo faciendo debitum alio modo; omnibus his modis meruit nobis, tertio tantum modo meruit sibi, faciente hoc plenitudine gratiae Spiritus Sancti, per quam Christus simul erat beatus, et in statu merendi; ita quod super (k) eius meritum omnia merita nostra habent fundari (6).

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum (l) haec est: quia cum in principio reparativo, Christo scilicet Domino nostro, necessaria fuerit (m) plenitudo gratiae et sapientiae, quae sunt nobis origo recte et sancte vivendi; necesse est, quod in Christo fuerit plenitudo et perfectio omnis meriti, secundum omnem modum plenitudinis. Quia enim in Christo fuit plenitudo gratiae unionis, per quam erat Deus ab instanti conceptionis, habens gloriam comprehensionis et motum liberi arbitrii; hinc est, quod necessario fuit in Christo perfectio meriti, et quantum ad excellentissimam dignitatem (n) merentis, et quantum ad celerrimam opportunitatem temporis.

Rursus, quia fuit in eo plenitudo gratiae singularis personae, per quam habuit firmam (o) caritatem, et omnes virtutes perfectas (p), quantum ad habitus et exercitia; necesse fuit, quod in eo esset (q) plenitudo meriti, quantum ad id, per quod contingit mereri, cuiusmodi est radix caritatis, et actus multiplicis virtutis (r). Amplius, quia fuit in eo plenitudo gratiae capitis, per quam plenissimam habuit influentiam in membra sua; hinc est, quod plenitudinem habuit meriti, non tantum respectu sui, sed etiam respectu nostri, quibus sicut omnia spiritualia, quae habemus, influit ratione deitatis (s), sic meruit ratione assumptae humanitatis, sive sint bona status praesentis, sive aeternae felicitatis.

Postremo, quia tantorum carismatum plenitudo necessario ponebat in Christo summam et perfectam felicitatem, secundum sui partem superiorem, licet dispensative propter nos esset in statu viae; hinc est, quod perfectionem habuit meriti, quantum ad id, quod meruit sibi; quia non gloriam et beatitudinem animae concreatam, quae naturaliter in ipso omne meritum anteibat (t) (7), sed solum illa, cum

(g) Sibi *om. ibid. et* ABCDEFGH *et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*
(h) Iam *om. ed.* 1484.
(i) Carnis *ibid.*
(j) Faciendo *om. ibid.*
(k) Supra *ibid.*
(l) Ita *ibid. et* ABCDEFGH *et ed. Ven.*, horum *ed. Rom.*
(m) Fuit *ed.* 1484.
(n) Excellentiam et dignitatem *ibid.*
(o) Firmissimam *ibid. et* ADEFGH *et editt. Arg. Nor. Ven.*
(p) Perfecte *ed.* 1484.
(q) Fuerit *ibid.*
(r) Nobilitatis *ibid.*
(s) Divinitatis *ibid.*
(t) Antecedebat *ibid.*

(u) Corporis *ibid.* quibus status viae stare non poterat, sicut stolam carnis (u) (8) cum glorificatione suae excellentissimae dignitatis. Hinc est, quod perfectionem habuit meriti, quantum ad modum merendi. Quia enim in ipso ab instanti conceptionis fuit perfectissima plenitudo, statim omnia meruit (9), quae potuit mereri respectu sui; ac per hoc de debito uno modo facere potuit debitum alio modo; de indebito autem debitum, vel de debito magis debitum, facere non potuit sibi, quia nullo modo potuit in sanctitate proficere, cum a principio esset sanctissimus; fecit tamen hoc nobis, qui merito ipsius iustificamur per gratiam, et (v) proficimus in iustitia, et per aeternam gloriam coronamur. Ac per hoc in merito Christi radicata sunt omnia merita nostra, sive satisfactoria poenae, sive meritoria vitae aeternae; quia nec ab offensa summi boni digni sumus absolvi, nec immensitatem aeterni proemii, quae Deus est, digni sumus lucrari, nisi per meritum hominis Dei, cui dicere possumus et debemus: *Omnia opera nostra operatus es in nobis, Domine (Isai. 26. 12).* Ipse, inquam, est Dominus (x), cui Propheta dixit: *Dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges (Psalm. 15. 8).*

(v) Et *om. ibid.*

(x) Deus *ibid.*

AD CAPUT VII.

(1) « Mereri dicitur tripliciter. Uno modo simpliciter abusive. Alio modo partim proprie et partim improprie. Tertio modo simpliciter proprie. Simpliciter abusive dicitur mereri, qui facit aliquod de genere bonorum, tamen facit illud malo modo, idest mala intentione, sicut ille, qui dat eleemosynam cum murmure; talia enim opera aliquando remunerantur a Deo ex immensa largitate, sicut innuitur de Nabuchodonosor. Ille vero meretur partim proprie, partim abusive, qui facit opus de genere bonorum, et bona intentione, verumtamen non ex caritate; sicut aliquis peccator facit opera de genere bonorum et propter Deum, in quibus de congruo se disponit ad gratiam. Ille vero meretur simpliciter proprie, qui facit bonum opus, et bona intentione, et ex caritate. Et primum quidem meritum dicitur meritum interpretativum. Secundum dicitur meritum congrui. Tertium dicitur meritum condigni. Cum ergo quaeritur, an Christus meruerit, non quaeritur de primo et secundo modo, sed quaeritur de tertio. » *3. dist. 18. a. 1. q. 2.*

(2) « Non profecit Christus secundum meritum quantum ad virtutem meriti, profecit tamen quantum ad numerum meritorum. Plura enim habuit merita in passione, quam in conceptione. » *Ibid.*

(3) « Christus non tantum meruit in actione, sed etiam in passione. Non enim passus fuit frustra, sed ex rationabili causa; nec passus fuit propter demeritum culpae, sed propter amorem veritatis et iustitiae. Et propterea notandum, quod in passione est duo considerare, videlicet passionis causam, et passionis sustinentiam. Passionis causa est a violentia agentis, sed passionis sustinentia est a voluntate patientis. Quantum ad primum, passio non est meritoria, nec demeritoria, quia est ab extra. Quantum ad secundum, potest esse meritoria et demeritoria. Meritoria autem, si quis eam perferat ex voluntate bona. Demeritoria autem, si quis eam sustineat impatienter, et ex

voluntate iniqua. Quoniam ergo Christus passionem pertulit non tantum ex voluntate bona, imo etiam ex voluntate optima; hinc est, quod passio eius fuit meritoria, non solum sicut passiones Sanctorum, sed inter omnia merita tenuit principatum. » *3. dist. 18. a. 1. q. 3.*

([4]) « Absque dubio Christus per passionem suam meruit sui nominis clarificationem. Clarificatio autem nominis ipsius Christi in hoc consistit, quod communiter homines noverint illum, qui in humana natura apparebat, esse Filium Dei, et Redemptorem mundi. Ad illud vero, quod objicitur, quod illud jam notum erat, dicendum quod est notitia certa, et est notitia per quandam conjecturam; et Christus ante passionem cognitus fuit habere nomen, quod est super omne nomen, notitia conjecturali; sed notitia certitudinali non est cognitus nisi post passionem... Vel aliter. Est notitia universalis, et est notitia particularis. Quamvis autem Christus esset notus aliquibus, quod esset vere Christus; tamen non fuit universaliter cognitus usque post passionem. Vel aliter. Est notitia nominis duplex, quantum ad vocem, et quantum ad imponendi rationem. Quantum ad vocem, cum cognoscitur quod aliquis sic vocetur; et sic multi cognoverunt Christum vocari Jesum ante passionem; sed ratione quare sic vocaretur, videlicet quia venerat salvare populum a peccatis eorum, non cognoverunt usque post passionem. Et sic clarificatio nominis Christi est manifestatio cognitionis habitae de Christo, qua cognoscitur esse Dei Filius, et Christus et Jesus, et quodlibet istorum est nomen, quod est super omne nomen. Nam Filius Dei nominat personam in una natura, Christus autem et Jesus nominant personam in duabus naturis; sed Christus nominat personam in humana natura relatam ad divinam, quia Christus dicitur unctus; Jesus autem nominat personam in divina natura relatam ad humanam, quia Jesus dicitur Salvator esse; et ideo in nomine Jesu Christi debet omne genu curvari, sicut in nomine Filii Dei (*Philipp. 2. 10-11*). Et per hoc patet responsio ad quaestionem propositam, quia nomen Filii Dei tripliciter dicitur clarificari secundum ejus triplex nomen, sive quantum ad certificationem, sive quantum ad diffusionem, sive quantum ad rationis nominandi expressionem; ita quod certificatio respicit notitiam nominis Filii Dei, diffusio notitiam nominis Christi, expressio rationis nominandi notitiam nominis Jesu. Patet etiam responsio ad objecta, quia Christus secundum haec tria nomina fuit cognitus quodam modo, fuit etiam quodam modo ignoratus. Secundum eum modum, secundum quem ignoratus fuit, meruit nomen suum per passionem clarificandum esse. » *3. dist. 18. dub. 2.*

([5]) « *Nunc judicium est mundi, nunc princeps hujus mundi ejicietur foras. Et ego, si exaltatus fuero, omnia traham ad meipsum.* Joan. 12. 31-32. *Potestatem dedit ei judicium facere, quia filius hominis est.* Ibid. 5. 27. *Hic est, qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum.* Act. 10. 42. Vide Seraph. *4. dist 48. a. 1. per integrum;* et inferius *part. 7. cap. 1.*

([6]) *3. dist. 18. a. 1. q. 2.*

([7]) « Communiter non conceditur, quod Christus sibi meruit substantiale praemium.... Ratio autem hujus est. Nam meritum dicit ordinationem ad praemium, sicut dispositio ad complementum, sicut via ad terminum; et ideo necesse est meritum praecedere praemium vel tempore, vel secundum ordinem naturae. Neutro autem modo debuit in Christo praecedere, nec praecessit, propter hoc quod anima Christi non esset ad unionem idonea, nisi esset beatissima et deiformissima, quod quidem fit per gloriae influentiam. Si ergo necesse fuit unionem illam antecedere omnia merita secundum ordinem naturae, necesse etiam fuit deiformitatem gloriae in Christo praecedere omnem usum gratiae; ideo gloria in Christo praecessit omnia merita propter summam dignitatem, quae fuit in anima Christi a sua creatione, videlicet propter unionem ipsius ad Verbum. » *3. dist. 18. a. 2. q. 1.*

([8]) « Christus Dei et hominum mediator simul debuit esse comprehensor et viator. Comprehensor propter suam dignitatem, et viator propter nostram necessitatem. Et ideo partim debuit esse in statu gloriae, partim in statu miseriae. In statu autem miseriae non debuit esse secundum superiorem partem, sed secundum inferiorem, idest secundum carnem. Et

ideo secundum divinam dispositionem necessarium fuit differri corporis Christi glorificationem, ut Christus esset in statu, in quo pro nobis posset mereri, et satisfacere. Dum autem Christus nobis merebatur, et pro nobis satisfaciebat, faciebat opus Deo placentissimum, et ita remunerabile secundum aliquam partem gloriae. Cum ergo remunerari non posset quantum ad stolam primam, sed quantum ad stolam secundam, merebatur utique tunc Christus proprii corporis gloriam. » *3. dist. 18. a. 2. q. 2.*

(9) « Christus meruit ab instanti suae conceptionis, quia omni bono et praemio dignus fuit propter plenitudinem gratiae, quam Deus animae suae infudit. ». — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod ad perfectionem meriti duo concurrunt, videlicet ipse habitus gratuitus, et ipsius habitus actus vel usus. Si ergo loquamur de merito quantum ad habitum, qui reddit habentem dignum praemio, sic absque dubio concedendum est, quod a principio suae conceptionis Christus meruit, quia omni bono et praemio dignus fuit propter plenitudinem gratiae, quam Deus animae suae contulit et infudit. Et ab hoc non discordat aliquis doctor catholicus. Si autem fiat sermo de merito quantum ad virtutis actum, sive usum, in quo proprie attenditur completa ratio merendi, sic est duplex modus dicendi. Unus, quod Christus meruit statim post principium conceptionis, non autem in ipso primo instanti. Et ratio hujus est, quia operatio debet sequi esse substantiae; ideo necesse fuit animam Christi prius esse, quam agere, praecipue eo actionis genere, quod spectat ad usum voluntatis deliberativae; talis autem est actus meritorius. Et ideo si dicatur alicubi Christum a primordio suae conceptionis meruisse, dicunt verum esse secundum quod dicit ordinem ad principium extra sumptum, non intra. Est et alius modus dicendi, quod Christus quantum ad virtutis usum et actum meruit in ipso conceptionis primordio; hoc enim datum est ei per gratiam perfectissimam, ut in primo instanti, in quo incepit esse, non tantum haberet habitum virtutum, sed etiam actum; unde simul coepit esse, et usum comprehensionis habere, et anima Christi in eodem instanti habuit creari, et infundi, et gratia informari, et exire in actum meriti, quae quidem consistit in motu bonae voluntatis. Uterque tamen istorum modorum satis est rationabilis, sed primus facilior est, et communior, et secundum istam viam plana est ad objecta responsio. Nam quod dicitur Christus ab instanti conceptionis suae fuisse vir, et quod dicitur ab instanti suae conceptionis meruisse, hoc dicitur quantum ad habitum; et hoc innuit ipsum verbum Gregorii, cum dicit: Non sibi Christus plus meruit per crucis patibulum, quam ab ipsa conceptione per gratiam virtutum. Notabile est, quod dicit per virtutum gratiam, non per virtutum usum. Habuit enim gratiam a principio, ita quod in ipso principio; usum vero habuit a principio, ita quod post principium. Et si tu objicias de beatitudine et de luce; qui hoc tenent, generaliter respondent, quod in omni creatura esse praecedit operari, tam in corporali, quam in spirituali; tam in actu naturae, quam in actu gratiae; tam etiam in actu gratiae, quam in actu gloriae. Nec obstat illud, quod objicitur de merito animae. Anima enim habet originale peccatum in sua infusione per modum habitus, non autem quantum ad actum. Et sic secundum istam viam patet responsio ad omnia objecta. Si quis autem aliam viam teneret, videlicet quod Christus in primo instanti suae conceptionis habuit usum liberi arbitrii propter excellentissimum gratiae donum, et quantum ad actum viatoris, et quantum ad actum comprehensoris, satis faciliter poterit ad objecta in contrarium respondere ». *3. dist. 18. a. 1. q. 1.*

CAPUT VIII.

De passione Christi, in quantum ad statum patientis.

(Christus debuit assumere humanam naturam, et etiam defectus circa eam, — tum corporales, — tum spirituales; — non tamen omnes, — nec qualitercumque. — Nihil potuit pati invite. — Ejus passio fuit contra voluntatem carnis).

Postquam circa Verbum incarnatum considerata est unio naturarum, considerata est nihilominus plenitudo carismatum; deinde consideranda est tolerantia passionum. Circa quam considerandus est status patientis, et modus patiendi [a], et exitus passionis. De statu vero patientis haec tenenda sunt, scilicet quod Christus assumpsit non tantum humanam naturam, sed etiam defectus circa naturam. Assumpsit enim poenalitates corporales, ut famem, sitim et lassitudinem. Assumpsit et spirituales, ut tristitiam, gemitum et timorem [b]. Nec tamen omnes corporales assumpsit, sicut sunt defectus aegritudinum corporalium [c] multiformium. Nec omnes spirituales, sicut sunt ignorantia et rebelliones carnis ad spiritum. Nec qualitercumque, quia sic necessitatem patiendi [d] suscepit, ut tamen nihil pati posset invite, nec secundum voluntatem divinitatis [e], nec secundum voluntatem rationis, licet passio fuerit contra voluntatem sensualitatis et carnis, sicut exprimit oratio Salvatoris, quae dicit: *Non sicut ego volo, sed sicut tu vis (Matth. 26. 39).*

(a) Compatiendi ed. 1481.
(b) Terrorem ibid.
(c) Corporalium om. ibid.
(d) Patiendi om. ibid.
(e) Deitatis ibid.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia cum principium reparativum in reconciliando necessario habeat mediatoris officium; ideo necesse est, quod habeat convenientiam cum utroque extremorum, non solum quantum ad naturam, verum etiam quantum ad ea, quae sunt circa naturam. Quoniam ergo Deus est iustus et beatus, impassibilis et immortalis; homo vero lapsus est peccator et miser, passibilis et [f] mortalis: necesse fuit mediatorem Dei et hominum, ut posset hominem reducere ad Deum, cum Deo communicare in iustitia et beatitudine, cum homine vero in passibilitate et mortalitate [g]; ut sic habendo mortalitatem transeuntem, et beatitudinem permanentem, hominem reduceret de praesenti miseria ad vitam beatam [1]. Sicut e contra angelus malus, habendo immortalitatem cum miseria et iniustitia, fuit mediator faciens cadere in culpam et miseriam per suggestionem suam. Quoniam ergo Christus mediator debuit habere innocentiam et beatitudinem fruitionis cum

(f) Et om. ibid.
(g) Morte ibid.

mortalitate et passibilitate; hinc est, quod simul debuit esse viator et comprehensor. De omni enim ([h]) statu aliquid habuit in se, secundum quod dicitur assumpsisse de statu innocentiae peccati immunitatem, de statu naturae lapsae mortalitatem, de statu vero gloriae beatitudinem fruitionis perfectae.

(h) Etiam *ibid.*

Rursus, quoniam poenalitates vitiosae, sicut sunt illae quatuor propter peccatum originale ([i]) inflictae ([j]), scilicet ignorantia ([2]), infirmitas, malitia ([k]) et concupiscentia, stare non possunt cum perfectissima innocentia; hinc est, quod has nec assumere ([l]) debuit, nec assumpsit ([3]). Quia ([m]) vero poenae, quae sunt exercitativae virtutis perfectae, et testificativae humanitatis verae, non simulatae, potissimae illae sunt, quae respiciunt nostram naturam in communi, sicut fames et sitis in absentia alimenti, tristitia ([4]) et timor in praesentia nocumenti ([5]); hinc est, quod illas debuit assumere ([6]), et assumpsit ([7]).

(i) *Ita ibid.* et ABCDEFGH *et editt. Nor. Arg. Aug. Ven.*; mortale *ed. Rom.*

(j) Illae . . . inflictae, *ita ed.* 1484; *in ceter.* illa inflicta.

(k) Et malitia *ibid.*

(l) Assumere non *ibid.*

(m) Quia *om. ibid.*

Postremo, quia nullus innocens debet invitus aliquam poenam sustinere, quia hoc esset contra ordinem divinae iustitiae, nullus etiam mortalis vult mori, et pati secundum appetitum naturae, quia ([n]) naturaliter refugit mortem; hinc est, quod Christus debuit habere huiusmodi poenalitates ([8]), sic tamen, ut nihil posset pati invite secundum rationem, non solum propter beatitudinem et deitatem ([o]) omnipotentem sibi unitam, per quam poterat repellere omnia, sed etiam propter perfectissimam innocentiam, qua secundum ordinem naturalis iustitiae nihil permittitur pati invite: sic etiam pateretur, ut tamen ([p]) hoc esset contra naturalem inclinationem et appetitum naturae, qui est in sensualitate et carne ([9]). Et hinc est, quod Christus orans ([10]) secundum rationem, voluntatem carnis exprimebat, qua ([q]) passionem refugiebat, cum dicebat: *Transeat a me calix iste (Matth. 26. 39)* ([11]); voluntatem tamen ([r]) rationis voluntati patris conformabat, et appetitui carnis praeponebat, cum dicebat: *Non mea voluntas, sed tua fiat (Luc. 22. 42)* ([12]). Et sic una voluntas non erat alteri contraria ([13]); quia secundum voluntatem divinam, quod iustum erat, voluit, secundum voluntatem rationis, iustitiae consensit, sed secundum voluntatem carnis poenam recusavit ([14]), sed tamen iustitiam non accusavit ([15]). Et sic unaquaeque voluntas ([16]), quod suum erat, operabatur, et quod ad se pertinebat, sequebatur, voluntas scilicet ([s]) divina iustitiam, voluntas rationalis obedientiam, voluntas carnis naturam; ac per hoc non erat in Christo colluctatio et pugna, sed pacata ordinatio et tranquillitas ordinata.

(n) Quae *ibid.*

(o) Divinitatem *ibid.*

(p) *Ita ibid.*, *in cet. editt.* etiam.

(q) *Ita ibid.* *et* ABCDEFGH *et editt. Arg. Aug. Ven. In cet.* Quae.

(r) *Ita* ABCEH *et ed.* 1481; *in cet. om.*

(s) Scilicet *om. ed.* 1481.

AD CAPUT VIII.

(1) « Si quaeratur, qualiter sit medius, responderi potest, quod medium inter duas naturas potest aliquid dici tripliciter. Aut ita quod in eo concurrant duae naturae sicut in una natura tertia. Aut ita quod in eo concurrant duae naturae, sicut in una persona. Aut ita quod in eo concurrant proprietates duabus naturis conformes. Primo modo accipiendo medium nihil potest esse medium inter humanam naturam et divinam, nec Christus, nec aliud, quia non potest ex humana natura et divina constitui aliquod tertium. Secundo modo accipiendo medium, sic Christus est medium inter humanam naturam et divinam, inquantum est una persona in duabus naturis, non ratione humanae naturae tantum, nec ratione divinae tantum, sed ratione utriusque. Tertio modo accipiendo medium, Christus est medium inter Deum et homines, secundum humanitatem, inquantum habet mortalitatem simul et beatitudinem. Mortalitatem, inquam, in qua communicat cum hominibus; beatitudinem, in qua maxime communicat cum Deo. Si vero quaeratur, qualiter et secundum quam naturam Christus sit mediator, cum mediator dicat officium reconciliationis, et mediator debeat differre ab illis, quos reconciliat, et Christus secundum divinam naturam sit ille, cui fit reconciliatio, dicendum quod non potest esse mediator secundum divinam naturam, sed secundum humanam naturam, in qna potest reconciliare secundum diversas proprietates, in quibus communicat cum Deo et cum homine. Habebat enim iustitiam et innocentiam, in qua communicat cum Deo, et mortalitatem in qua communicat cum homine; et dum mors coniungitur iustitiae, in eodem confoederatur homo peccator et mortalis Deo iusto et immortali. Reconciliati enim sumus Deo, per mortem hominis innocentis *(Rom. 5. 10)* ». *3. dist. 19. a. 2. q. 2.*

(2) *3. dist. 15. a. 2. q. 1.*

(3) « Absque dubio Christus non omnes defectus nostros assumpsit, sicut dicit Magister in litera, sed illos tantnm, quos ipsum assumere decuit, et nobis expediens fuit. Sed qui sint isti defectus, adhuc questione indiget, sicut et primum: et innuit Magister illos defectus decuisse, et expedivisse illum assumere, qui faciunt vel ad veritatis naturae assumptae ostensionem, vel ad operis, propter quod venerat, consummationem. Sed adhuc qui sunt isti defectus, difficile est discernere. Voluerunt autem aliqui dicere, quod isti sunt defectus, quos Deus plantavit in nostra natura. Quidam enim defectus sunt, quia ortum habent ex absentia gratiae, sicut ignorantia et rebellio carnis ad spiritum, et similia. Quidam autem sunt, qui non solum ex hoc ortum habent, sed etiam ex compositione partium constituentium, sicut fames, sitis, mors, dolor et consimilia, quae ortum habent non tantum ex culpa, sed ex hoc quod humana natura est ex contrariis constituta: et tales defectus sunt, qui faciunt ad veritatis naturae assumptae manifestationem, et ad operis suscepti consummationem; alii vero minime. Sed illud habet adhuc calumniam, propter hoc quod aegritudines multae ortum habent ex complexione hominis, quas constat Christum non assumpsisse. Praeterea, omnes defectus nostri poenales magis videntur secuti esse ex nostra transgressione, et divina punitione, quam ex primaria plantatione. Et propterea potest alio modo dici, quod quidam sunt defectus, qui sunt ex culpa, quidam vero qui sunt ex culpa, et ad culpam, sicut pronitas ad malum, et difficultas ad bonum. Illos autem defectus, qui non tantum sunt ex culpa, sed etiam via ad culpam, non decuit Christum assumere; quia Christus fuit minister iustitiae, omnino segregatus a peccato *(Hebr. 7. 26)*. Alios autem defectus decuit ipsum assumere, sed non omnes; quia quidam sunt defectus naturales, quidam personales. Defectus autem naturales voco illos, qui respiciunt totam naturam humanam universaliter, sicut fames, et sitis, et defectus consimiles. Personales autem defectus sunt, qui respiciunt aliquas personas specialiter, sicut diversae aegritudinum species. Quoniam ergo Christus venerat naturam humanam redimere communiter sine personarum distinctione; hinc est, quod

defectus naturales, non personales defectus, poenales tantum non vitiosos debuit in se habere ». *3. dist. 15. a. 1. q. 2.*

(4) « In Christo fuit vera tristitia, non tamen omni modo, quo in nobis est. Est enim quaedam tristitia, quae est praeter rationis imperium: et est tristitia, quae est contra rationis judicium rectum: et est tristitia, quae est subjecta rationis imperio et judicio.... In Christo fuit tristitia tantum isto tertio modo; quia de nullo tristatus fuit, nisi secundum quod dictabat ei ratio. Et hoc idem innuit Ioannes *(11. 33.)*, ubi dicitur: *Jesus autem infremuit spiritu, et turbavit semetipsum;* in quo ostenditur, quod turbatio et tristitia rationi non praesidebat, sed subjacebat. Primis autem duobus modis non fuit in Christo tristitia ». *3. dist. 15. a. 2. q. 2.* — « Quaeritur hic de hoc, quod dicitur, quod *turbavit semetipsum Jesus.* Contrarium videtur, quod dicitur Isaiae *(42. 4.): Non erit tristis, neque turbulentus.* Si dicas, quod voluntarie turbavit se, non involuntarie, sicut nos; tunc objicitur, quia perturbatio obscurat oculum mentis; ergo si in Christo mentis oculus non potuit obscurari, ne quidem potuit perturbari. Item quando perturbatio est voluntaria, tunc non solum est sensualitatis sed rationis, et completa est perturbatio; ergo si Christus voluntarie fuit perturbatus, patet ex hoc, quod plene perturbatus fuit. Resp. Dicendum, quod perturbatio uno modo est passio, sicut dicit Hieronymus *(in Matth. l. 4. c. 26. v. 37.)*, alio modo propassio; passio secundum quod ascendit in rationem, propassio secundum quod sistit in sentiente. Et hoc potest dupliciter esse. Quia aut est in sentiente de necessitate, quod non potest facere aliud; aut voluntate. Sic igitur duplex est perturbatio, scilicet rationis, et haec mala, et in malis; sensualitatis, et haec necessitate in bonis, voluntate in Christo. Quod ergo dicitur: *Non erit tristis, neque turbulentus,* intelligendum de illa, quae est rationis, vel sensualitatis involuntaria. Quod etiam objicitur, quod illa, quae est sensualitatis, obscurat mentem, saltem ad tempus, verum est, ubi est necessitatis; sed in Christo ascendebat, quantum dictante ratione volebat. Quod autem objicitur, quod voluntaria est plena, intelligitur, quando ratio turbat seipsam ». *Comm. in Evang. Joan. c. 11., n. 817.*, Supplem. Vol. I.

(5) « Timor est in triplici differentia. Quidam enim est gratuitus, quidam libidinosus, quidam naturalis inter utrumque medius. Timor autem gratuitus est in triplici differentia. Quidam est timor poenae, quidam est timor offensae, quidam reverentiae. Prima et secunda differentia non fuit in Christo, pro eo quod *perfecta caritas foras mittit timorem (1. Jo. 3. 18)* utrumque, sed secundum tertiam differentiam fuit in Christo, quia sic a perfecta caritate non expellitur, sed potius consummatur, secundum illud: *Replebit eum spiritus timoris Domini (Isai. 11. 3.);* et secundum illud: *Timor Domini sanctus permanens in saeculum saeculi (Psalm. 18. 10.).* Est etiam alius timor libidinosus, et ille similiter in multiplici differentia est. Quia est timor mundanus, et est timor humanus; et nullus istorum fuit in Christo, nec etiam in viro perfecto: et sic intelligitur verbum Augustini, quod signum perfectionis est nullus timor. Est iterum timor in tertia differentia, timor scilicet naturalis; et iste est triplici differentia. Quidam est sensualitatis praevenientis rationem. Quidam sensualitatis subjacentis rationi. Quidam vero ipsius partis rationalis. Primus timor est naturae corruptae, et quodam modo inordinatae; similiter et tertius. Secundus vero est naturae corruptae, sed tamen ordinatae. Quoniam ergo in Christo, quamvis esset defectus passibilitatis, non tamen fuit defectus inordinationis et vitiositatis; hinc est, quod fuit in eo timor medio modo, non primo, vel tertio ». *3. dist. 15. dub. 3.*

(6) « Defectus, qui fuerunt in Christo, non fuerunt in eo necessitate generationis, sed voluntate dispensationis, voluntate divina praeveniente, et voluntate creata concomitante » — « Ex alia et alia causa sunt isti defectus in nobis et in Christo. In nobis enim sunt ex necessitate contracti, sed in Christo sunt ex voluntate assumpti. Et hoc patet sic. Nos enim istos defectus trahimus a parentibus propter legem propagationis, et legem concupiscentiae, quae militat in illis membris; nam pas-

sibilis generat passibilem, et habens legem concupiscentiae in membris generat filium subjectum concupiscentiae, ex cujus concupiscentiae reatu insunt proli omnes poenalitates. Et propterea dicuntur istae poenalitates in nobis contractae, quasi ex concursu duorum tractae, videlicet propagationis naturae et corruptionis concupiscentiae. In Christo autem secus est, ipse enim neutro modo fuit propagatus, nec secundum propagationem legis naturalis, nec secundum corruptionem libidinis. Sed Spiritus sanctus adveniens in ipsam Virginem, et ipsam fecundans, carnem ejus ab omni foeditate corruptionis purificavit, passibilitatem tamen reliquit. Ex illa autem carne sapientia Patris, scilicet ipse Filius Dei, aedificavit sibi corpus immaculatum, et illud corpus univit sibi cum anima rationali, quae quidem immunitatem habuit a culpa et in se et in carne conjuncta. Et sicut immunitatem habuit a reatu culpae, sic secundum ordinem divinae justitiae immunitatem habere debuisset a passibilitate miseriae. Quod ergo in carne illa remansit poenalitas, hoc fuit ex dispensatione ipsius assumentis, concurrente simul acceptione illius animae rationalis, quae in primo instanti suae creationis habuit usum cognitionis, et placuit sibi tali corpori uniri propter salutem generis humani. Et sic patet, quod tales defectus fuerunt in Christo non necessitate generationis, sed voluntate dispensationis, voluntate, inquam, divina praeveniente, sed voluntate creata concomitante. Dico autem ipsos fuisse a voluntate divina non tanquam infligente de novo, sed tanquam a relinquente et acceptante, cum in ejus potestate et arbitrio esset defectus illos excludere » *3. dist. 15. a 1. q. 3.*

(7) « Congruum fuit Christum assumere naturam nostram cum defectibus et passibilitatibus. Et hoc triplici ex causa, principaliter videlicet propter pretium nostrae salutis, propter exemplum virtutis, et propter fulcimentum nostrae fragilitatis. Propter pretium nostrae salutis, quia proposuerat nos redimere *non corruptibilibus auro et argento* (*1. Petr. 1. 18.*), sed pretiosissimo sanguine suo, et animam suam ponere pro animabus nostris. Ad hoc autem non esset idoneus, nisi naturam deficientem et passibilem assumpsisset; et propterea defectus nostros et poenalitates debuit in seipso habere. Alia etiam ex causa congruum fuit hoc ipsum, videlicet propter exemplum virtutis, specialiter autem humilitatis, patientiae et pietatis, quibus mediantibus pervenitur ad caelum, et in quibus Christus voluit nos imitari ipsum, secundum illud: *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde etc. (Matth. 11. 29.).* Tertia ratio est propter fulcimentum nostrae fragilitatis, ob quam natura rationalis habet in se difficultatem ad credendum vera, et irascibilis ad sperandum ardua, et concupiscibilis ad amandum bona. Et ideo voluit Christus non tantum nobis similari in natura, sed etiam in defectibus et poenalitatibus, ut manifestando in se veritatem humanae naturae, praeberet fulcimentum nostrae rationali ad credendum; ostendendo nihilominus immensitatem suae misericordiae per susceptionem nostrae miseriae, praeberet irascibili fulcimentum ad sperandum; ostendendo magnitudinem suae benevolentiae, praeberet concupiscibili incitamentum ad se amandum. Et ideo licet incongruum videatur hujusmodi defectus reperiri in Christo, si per se considerentur; tamen si ad finem referantur, magna reperitur congruitatis condecentia ». *3. dist. 15. a. 1. q. 1.* Vide quoque *dist. 16. dubb. 2. 3. 4.*

(8) « Christus assumpsit istum defectum, qui est necessitas patiendi. Quantum enim erat de lege naturae, corpus illud erat resolubile et mortale, et nisi fuisset conservatum miraculose, aliquando senio defecisset. Attendendum est tamen, quod non omni modo fuit necessitas patiendi in Christo, per quem modum est in nobis, sed quodam modo sic, quodam modo aliter. Habet enim necessitas patiendi comparari ad tria, videlicet ad causam, ad subjectum, ad virtutem corporis regitivam. Si consideretur per comparationem ad causam; sic est in nobis ex duplici causa, videlicet propter foeditatem corruptionis culpabilis, et propter qualitatem naturalis compositionis. Ideo enim habemus necessitatem ad patiendum, quia reatum originalis peccati contrahimus, et quia ex contrariis agentibus et patientibus constituti sumus, ita quod continua in corpore no-

stro sit resolutio. Christus autem necessitatem habuit solum ex altera causa, passibilis enim fuit non propter reatum peccati originalis, sed propter modum talis compositionis. Similiter per comparationem ad subjectum, alio modo est necessitas patiendi in Christo et in nobis. In nobis enim est necessitas patiendi, sive per comparationem ad naturam, sive per comparationem ad personam. In Christo autem necessitas erat ad patiendum non per comparationem ad personam, quia nulla poterat astringi necessitate, quia omnia erant ei subjecta, sed per comparationem ad naturam assumptam. Similiter per comparationem ad virtutem regitivam aliter est in nobis necessitas patiendi, quam in Christo. Est enim in nobis virtus regitiva et a parte naturae et a parte voluntatis regitivae; et respectu utriusque est necessitas patiendi in nobis. Etenim nec natura nec voluntas potest in nobis passionem prohibere. Patimur enim, nolimus, velimus. In Christo autem necessitas fuit respectu virtutis naturalis, sed non respectu voluntatis. Nihil enim invitus sustinuit, nec sustinere potuit, quia non meruit. Et sic patet, quod necessitas patiendi assumpta fuit a Christo, et in Christo fuit per assumptionem; tamen non eo modo, quo in nobis est per contractionem. Ideo Christus quasi medium tenet inter nos et statum naturae institutae. Nam in nobis natura et voluntas passioni subest. In Adam vero tam natura quam voluntas passioni praeerat. In Christo vero passioni suberat natura, sed praeerat voluntas. Et hoc est, quod dicit Damascenus, quod in Christo, etsi passiones fiebant secundum legem naturae, non tamen coacte, sed voluntarie ». *3. dist. 16. a. 1. q. 3.*

(9) « Propassio secundum generalem nominis sui acceptionem dicitur esse passio diminuta; haec autem est illa, quae sistitur infra rationem, ut ratio est: et ita propassio dicit passionem partis sensualis, vel virtutis naturalis; et hoc modo vult dicere Magister et Hieronymus *(in Matth. 26.)* hujusmodi passiones fuisse in Christo. Erant enim ex horrore sensualitatis, non ratione partis rationalis ». *3. dist. 15. dub. 4.*

(10) « Decens fuit Christum orare maxime in diebus carnis suae. Ratio autem hujus condecentiae potest assignari quadruplex, videlicet propter meritum, propter virtutis exemplum, propter veritatis argumentum, et propter officium explendum. Propter meritum, quia sua petitione et postulatione merebat nobis, qui minus idonei eramus ad susceptionem beneficiorum Dei. Propter exemplum, ut scilicet discipulos suos, et per consequens alios invitaret ad orationis studium, in cujus exercitio maxime superatur adversarius; propter quod Dominus dicebat discipulis: *Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem (Matth. 26. 41.)*. Propter veritatis argumentum, ut ostenderet se verum hominem, et vere a Deo missum; propter quod dicitur: *Gratias ago tibi, Domine, quoniam audisti me: ego autem sciebam, quoniam me semper audis, sed propter populum istum, qui circumstat, ut credant, quia tu me misisti (Io. 11. 41-42)*. Propter officium, quia Christus habebat dignitatem sacerdotis et pontificis; unde sicut ad ipsius officium pertinebat sacrificium offerre pro peccatis, ita et pro peccatoribus exorare. Unde ad Hebraeos: *Omnis pontifex ab hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his, quae sunt ad Deum (Hebr. 5. 1.)* Et: *Talis decebat, ut esset nobis pontifex sanctus et innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, et excelsior caeli factus (Ib. 7. 26.)*. His ergo de causis congruum fuit et decens usum orationis in Christo reperiri ». *3. dist. 17. a. 2. q. 1.*

(11) « Ante passionem calicem ipsius Patris a te transferri petisti, non ut passionem non amares, pro qua veneras patienda, et sine qua salus humano generi non adesset; sed ne putaret quis te verum hominem passionis amaritudinem non sensisse propter claritatis unionem, verbis petentibus calicem a te transferri semel et bis et tertio, summam acerbitatem passionis tuae dubitantibus indicasti. Nobis quoque te sequentibus doctrinae et exempli formam praescripsisti in imminentibus nobis periculis, etiam cum ad utilitatem nostram pertineant, posse et debere a nobis Dominum frequentius exorari, ut flagella iracundiae suae a nobis dignetur avertere: et nihilominus, etiam si ablata non sint, exemplo passionis tuae gratanter, patienter et viriliter

cum omni perseverantia tolerare. » *Tract. de Vite mystica, n. 45.* Supplem. Vol. III.

(12) « Christi oratio in horto ad Patrem quantum ad materiam fuit sensualitatis, sed quantum ad formam et discretionem, fuit voluntatis rationalis ». — « De praedicta oratione est loqui dupliciter, aut quantum ad materiam aut quantum ad formam. Si loquamur de ipsa quantum ad materiam, cum materia orationis respiciat desiderium petentis, talis petitio fuit petitio sensualitatis tantum, cuius desiderium erat ad non moriendum. Si autem loquamur de praedicta oratione quantum ad formam, sic cum forma petitionis respiciat discretionem proponentis, et talis modus proponendi sit a discretione rationis, concedendum est, quod talis oratio fuerit voluntatis rationalis. Et per hoc patet responsio ad quaestionem propositam, et etiam ad obiecta. Ad quaestionem propositam, quia non est simpliciter concedendum, quod talis oratio fuerit simpliciter rationis, vel simpliciter sensualitatis, sed quodam modo huius, quodam modo illius. Sensualitatis quantum ad materiam, sed rationis quantum ad formam. Item sensualitatis ut moventis, sed rationis ut proponentis. Item sensualitatis ut pro quo, sed rationis ut a quo. Unde bene et recte consuevit dici, quod ratio fuerit advocatrix sensualitatis; et per hoc dissolvi possunt rationes ad utramque partem, quoniam procedunt his duabus viis, sicut patet aspicienti. Sed nunc restat quaestio, cum ratio sciret sensualitatem in hac petitione nec exaudiendam, nec dignam exaudiri, utpote quia petebat contrarium divini propositi, quomodo hanc petitionem proposuit, et pro ea allegavit. Et dicendum est ad hoc, quod huius fuit ratio triplex. Prima ad manifestationem veritatis naturae assumptae, quae naturaliter refutabat passionem; et in hoc erudivit nostram fidem. Secunda vero ad confirmandam nostram imbecillitatem, ut non diffidamus, si passionum pericula exhorremus; et in hoc erexit nostram spem. Tertio ut ostenderet voluntatem nostram divinae voluntati esse per omnia subiiciendam, quod ostendit in conditione apposita, *non sicut ego volo, sed sicut tu;* et in hoc ordinavit caritatem in nobis, quae affectum nostrum divinae voluntati per omnia conatur subiicere; unde magis oravit in illa oratione pro nobis, quam oraret pro se. Et attendendum est, quod oratio illa in petitione illa servavit formam prudentis et fidelis advocati, qui desiderium sensualitatis proponit, servata tamen forma iuris. Dictat enim ius divinum, quod omnis appetitus debet esse Deo subiectus: et per hoc patet determinatio obiectorum; patet etiam praedictae orationis finis, et utilitas. « *3. dist. 17. a. 2. q. 3.* — « Quod ergo objicitur, ad quid petebat? Dicendum, quod sicut Dominus aliqua praecipit non ad implendum, sed ad nos instruendum; sic aliquid petiit non ad impetrandum, sed ad nos instruendum. Et nos instruxit in hac petitione, quod licet nobis voluntate sensualitatis aliquid proprium velle; et iterum quod ipsa subdenda est voluntati divinae; et iterum quod diffidere non debemus, si formidamus mortem. » *Comm. in Ev. Joan. c. 12. n. 878.* Supplem. Vol. I.

(13) « Voluntates in Christo non fuerunt repugnantes, sed conformes fuerunt, licet non in volito, tamen in volendi ratione » — « Conformitatem in volito dico, quando diversae voluntates unum et idem volunt. Conformitatem in ratione volendi dico, quando idem eodem modo volunt, vel altera earum vult illud eodem modo, quo superior vult eam velle. Cum ergo ad perfectam conformitatem ista duo concurrant, alterum eorum est de necessitate conformitatis, videlicet conformitas in modo, alterum vero aliquando de necessitate, aliquando de congruitate, aliquando praeter necessitatem et congruitatem, videlicet conformitas in volito. Possibile est enim, quod voluntates sint conformes, ita quod una subsit alteri; et tamen non velint idem, quia voluntas superior non vult inferiorem velle, quod ipsa vult, sed magis velle contrarium. » *3. dist. 17. a. 1. q. 3.*

(14) « Dissensus potest esse sensualitatis ad rationem et quantum ad volitum, et quantum ad actum volendi; et hoc quidem pertinet ad naturam lapsam per poenam et culpam. Et est ponere consensum quantum ad utrumque, ita quod sensualitas subjaceat rationi; et hoc pertinet ad naturam institutam. Et est ponere medium, ita quod consentiat ratio sensualitati

respectu actus volendi, sed non respectu voliti; et hoc pertinet ad naturam habentem poenam absque culpa, qualis fuit natura a Christo assumpta, quae aliquid habuit de natura assumpta, aliquid de natura lapsa. » *3. dist. 17. a. 1, q. 3. ad 6.*

(15) « Cum oratio sit petitio procedens ex voluntate et desiderio, secundum quod voluntas humana fuit in Christo secundum triplicem differentiam, sic et oratio. Nam quaedam oratio fuit exprimens, sive procedens a voluntate rationis, quaedam a voluntate pietatis, quaedam a voluntate carnis. Oratio procedens a voluntate rationis procedebat a voluntate, quae quidem requirebat exaudiri. Et talis oratio in omnibus est exaudita; tum propter hoc quod ista voluntas erat per omnia conformis voluntati divinae; tum etiam, quia adeo petebat digne et sancte, quod in omnibus erat exaudita pro sua reverentia *(Hebr. 5. 7)*, et dignitate. Oratio autem procedens a voluntate pietatis et voluntate carnis non fuit in Christo exaudita per omnia; tum quia hac voluntate non conformabatur Deo in omni volito, sicut habitum est prius; tum etiam quia illa petitio plus ordinatur ad nostram instructionem, quam ad divinam exauditionem. Magis enim petebat hac voluntate, ut nos erudiret, quam ut Deum ad suam petitionem inclinaret. » *3. dist. 17. a. 2. q. 2.*

(16) « Cum in Christo sint plures naturae intellectuales, videlicet divina et humana, necesse est in Christo plures esse voluntates. Sicut enim in una natura corporali nobili ista duo se concomitantur, videlicet lux et calor; sic et in natura spirituali perfecta necesse est duo reperiri his duobus correspondentia, videlicet cognitionem et affectionem; sed cognitio est actus rationis, et affectio actus voluntatis. Cum ergo in Christo sint plures naturae spirituales, necessarium est in Christo ponere plures intellectus et plures voluntates » *3. dist. 17. a. 1 q. 1.* — « Christi voluntates respiciendo naturas, duae fuerunt; si vero potentias respicias, fuit triplex voluntas; quod si modum intuearis volendi, fuit quadruplex » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod voluntas Christi tripliciter habet considerari, aut secundum naturalem voluntatem, aut secundum potentiam, per quam quis vult, aut secundum modum volendi; et secundum istam triplicem considerationem tripliciter habet dividi voluntas in Christo. Secundum enim comparationem ad naturam dividi habet divisione bimembri. Duplex enim in Christo est voluntas, divina videlicet et humana, secundum duas naturas: et sic considerat Damascenus voluntatem Christi, cum eam dividit in duo membra. Si autem consideretur voluntas secundum potentias, per quas quis vult, sic dividi habet divisione trimembri. Nam in Christo fuit potentia divina, et potentia rationalis creata, et potentia sensitiva, per quarum quamlibet in actu volendi exibat... Per comparationem autem voluntatis ad modum volendi habet multiplicari voluntas in Christo divisione quadrimembri; et sic consideravit Magister Hugo voluntatem Christi, cum eam per quatuor membra divisit, ait enim sic: In Christo fuit voluntas divinitatis, et voluntas rationis, et voluntas pietatis, et voluntas carnis. Voluntas divinitatis per justitiam sententiam dictabat. Voluntas rationalis per obedientiam veritatem approbabat. Voluntas pietatis per compassionem in malo alieno suspirabat. Voluntas carnis per passionem in malo proprio murmurabat. » *Ibidem q. 2.*

CAPUT IX.

De passione Christi, quantum ad modum patiendi.

(Christus passus est passione generalissima, — acerbissima, — ignominiosissima, — interemptoria, — sed vivificativa).

De modo autem ([a]) patiendi hoc tenendum est, quod Christus (a) *Autem om. ed.* 1484. passus est passione generalissima, passione acerbissima, passione ignominiosissima, passione interemptoria, sed vivificativa. Passione, inquam, generalissima, quantum ad naturam humanam, non solum secundum omnia membra corporis principalia, verum etiam secundum omnem animae potentiam (I), licet nihil pati posset secundum divinam naturam. Passus est etiam passione acerbissima, quia non solum dolendo, ut patiens per vulnera, sed etiam condolendo, ut ([b]) (b) Prout *ibid.* compatiens propter nostra delicta. Passus est etiam passione ignominiosissima, et propter patibulum crucis, quae ([c]) erat supplicium (c) Quod *ibid.* pessimorum, et propter consortium iniquorum, videlicet latronum, *cum quibus fuit deputatus (Isai. 53. 12).* Passus est etiam ([d]) passione (d) Vero *ibid.* interemptoria, per separationem animae a corpore, salva tamen unione utriusque cum deitate. Anathema enim est, qui dicit Dei filium naturam, quam semel assumpsit, aliquando reliquisse.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia reparativum principium, sicut ordinate produxit, sic et ordinate reparare debuit genus humanum. Sic igitur reparare debet, ut salva sit libertas arbitrii, salvus sit nihilominus honor Dei, salvus sit ([e]) etiam (e) Sit *om. ibid.* ordo regiminis universi ([1]). Quia ergo reparare debuit, salva libertate arbitrii, reparavit dando exemplum efficacissimum; exemplum autem illud efficacissimum est, quod invitat et informat hominem ([f]) ad (f) Hominem *om. ibid.* culmen virtutum. Nihil autem magis informat hominem ad virtutem, quam exemplum tolerandi mortem propter iustitiam et obedientiam divinam, mortem, inquam, non quamcunque, sed poenalissimam. Nihil vero magis incitat, quam tanta benignitas, qua pro nobis altissimus Dei filius absque nostris meritis, imo cum multis

(I) Quotquot Christum carnem umbratilem ac phantasticam assumpsisse arbitrati sunt, ipsum nonnisi apparenter dolores sustinuisse censuerunt.

Contra eos autem: Conc. Ephes. an. 231. *anath.* 12. « Si quis non confitetur Dei Verbum passum carne et crucifixum carne... anathema sit ».

nostris demeritis, posuit animam suam: quae benignitas tanto maior ostenditur, quanto pro nobis graviora et abiectiora pati voluit Deus. *Qui enim proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quo modo non etiam cum illo omnia nobis donavit (Rom. 8. 32)?* Ex quo invitamur [g] ad ipsum amandum, et amatum imitandum [2].

(g) Invitatur *ibid.*

Rursus, quia reparare debuit salvo honore Dei, ideo reparavit offerendo obsequium satisfactorium [h]. Est autem satisfacere, honorem Deo debitum rependere [i]. Honor autem Deo subtractus per superbiam et inobedientiam, respectu rei, ad quam homo astringitur, nullo modo melius restituitur, quam per humiliationem et obedientiam ad eam rem, ad quam nullatenus tenebatur [3] [j]. Quoniam ergo Christus Jesus, in quantum Deus, aequalis erat Patri *in forma Dei (Philipp. 2. 6)*, in quantum homo innocens, nullatenus erat debitor mortis, dum semetipsum exinanivit, et *factus est obediens usque ad mortem (Ibid. 2. 8), exsolvit Deo, quae non rapuit (Psalm. 68. 5)*, per obsequium satisfactionis perfectae, et obtulit sacrificium suavitatis summae pro perfecta Dei placatione *(Ephes. 5. 2)*.

(h) *Ita ibid. et* ABCDEFGH *et editt. Arg. Aug. Nor. Ven.*; satisfactivum *ed. Rom.*
(i) Impendere *ed.* 1484.
(j) Tenetur *ibid.*

Postremo, quia reparare debuit salvo ordine regiminis universi, ideo per remedium convenientissimum reparavit. Convenientissimum autem est, ut contraria contrariis curentur. Quia ergo homo volens esse sapiens, ut Deus, peccavit in ligno vetito, volens delectari, ita quod inclinatus est ad libidinem, erectus in praesumptione, ac per hoc totum genus humanum infectum est, et perdidit immortalitatem, et incurrit debitam mortem; hinc est, quod ad hoc, quod homo repararetur convenienti remedio, Deus, factus homo, voluit humiliari, et in ligno pati; et contra universalem infectionem pati passione generalissima, contra libidinem passione acerbissima, contra praesumptionem passione ignominiosissima, contra mortem debitam et invitam pati voluit [k] mortem [l] non invitam, sed voluntariam.

(k) Voluit *om.* ABCDEFGH.
(l) Mortem debitam *ed.* 1484.

Quia ergo generalitas corruptionis in nobis infecerat non solum corpus et animam, sed etiam omnem corporis partem, et omnem animae potentiam; hinc est, quod Christus passus est in omni corporis parte, et in omni potentia animae, et in superiori portione rationis, quae summe in Deo delectabatur ut ratio, et propter unionem sui ad superius; et summe patiebatur ut natura, et propter coniunctionem ad inferius [4], quia Christus erat viator et comprehensor simul [5].

Rursus, quia libido vehementer infecerat in nobis animam et carnem, et quantum ad carnalia, et quantum ad spiritualia peccata; hinc est, quod Christus et acerbissima passione ([m]) passus est in carne, et amarissima compassus est in anima ([6]). Et quia in carne erat maxima ([n]) aequalitas complexionis, et perfecta vivacitas sensuum, in anima vero summa caritas ad Deum, et summa pietas ad proximum; hinc est, quod uterque dolor fuit intensissimus ([7]). Amplius, quia tumor superbiae aliquando consurgit interius ex praesumptione, et ([o]) aliquando exterius ex ostentatione et aliena laude; ideo ad remediandum omnem superbiam Christus passus est utrumque genus ignominiae, et in se patiente ([8]), et in comitatu, quem habuit in passione ([9]).

(m) Acerbissimam passionem... amarissimam *ibid.*
(n) Maximo *ibid.*
(o) Et *om. ibid.*

Postremo, quia haec omnia non attingebant divinam naturam impassibilem, sed solum humanam; hinc est, quod in morte Christi sic facta est divisio animae a carne ([10]), ut tamen salva esset unitas personae, et unio tam carnis ([11]), quam animae ([12]) cum deitate ([p]). Et quia unio animae cum corpore facit hominem, et facit vivum; hinc est, quod Christus non fuit homo ([13]) in illo triduo ([14]), licet anima et caro essent unitae cum Verbo ([15]). Unde, quia mors in humana natura non potuit mortem inducere in personam, quae semper fuit viva; ideo ([q]) mortua est mors in vita, et per Christi mortem *absorpta est mors in victoria (Os. 13. 14; 1. Cor. 15. 54)*, et devictus princeps mortis ([16]), ac per hoc homo a morte, et causa mortis ([17]) per meritum ([r]) mortis Christi ([18]), tanquam per remedium ([s]) efficacissimum liberatus ([19]).

(p) Ad deitatem *ibid.*
(q) Et ideo *ibid*
(r) *Ita ed. Rom. et* 1484; remedium ABCDEFGH *et editt Arg.Aug.Nor.*
(s) *Ita ed.* 1484; *in cet.* medium.

AD CAPUT IX.

(1) « Modus nostrae satisfactionis factae per Christum fuit conveniens, et maxime a Deo acceptandus... Fuit enim acceptissimus ad placandum Deum, congruentissimus ad curandum morbum, efficacissimus ad attrahendum genus humanum, prudentissimus ad expugnandum generis humani inimicum. » *3. dist. 20. a. 1. q. 5.* Vide *cap. 1. huius partis, not. 7.*

(2) « Quoniam devotionis fervor per frequentem passionis Christi memoriam nutritur, et conservatur in homine; ideo est dicendum consequenter, ut semper oculis cordis sui Christum in cruce tanquam morientem videat, qui devotionem in se vult conservare inextinguibilem. Propter hoc Dominus dicit in Levitico (*6. 12*): *Ignis in altari meo semper ardebit, quem nutriet sacerdos subjiciens ligna per singulos dies.* Audi, soror devotissima. Altare Dei est cor tuum: in hoc altari debet semper ardere ignis fervidae devotionis, quem singulis diebus debes nutrire per ligna crucis Christi, et memoriam passionis ipsius. Et hoc est, quod dicit Isaias propheta (*12. 3*): *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris.* Ac si diceret: Quicumque desiderat aquas gratiarum, aquas lacrymarum, iste hauriat de fontibus Salvatoris, id est de vulneribus Jesu

Christi. Accede ergo tu pedibus affectionum tuarum ad Jesum vulneratum, ad Jesum spinis coronatum, ad Jesum patibulo crucis affixum, et cum beato Thoma Apostolo non solum intuere in manibus ejus fixuras clavorum, non solum mitte manum tuam in latus ejus, sed totaliter per ostium lateris ejus ingredere usque ad cor ipsius Jesu, ibique ardentissimo amore crucifixi in Christum transformata, clavis divini amoris affixa, lancea praecordialis dilectionis transfixa , intimae compassionis transverberata, nihil aliud quaeras, nihil aliud desideres, et in nullo alio velis consolari, quam ut cum Christo tu possis mori in cruce. Et tunc cum Apostolo Paulo exclames, dicens: *Christo confixus sum cruci. Vivo jam non ego, vivit vero in me Christus (Galat. 2. 19-20).* » *De perfect. vitae ad sorores, cap. 6.*

(3) « Modus reparandi naturam humanam per satisfactionem fuit congruentissimus ex parte Dei, ut scilicet in ipso appareret misericordia et veritas; ex parte nostra propter nostram glorificationem et nostram iustificationem. » — « Dicendum, quod absque dubio magis congruum fuit genus humanum reparari per satisfactionem, quam per aliam viam, secundum quod dicit Anselmus *(lib. 1. c. 19. Cur Deus homo)* et Augustinus *(Aug. lib. 13. de Tr. c. 10).* Et ratio huius est ex parte Dei et ex parte nostra. Ex parte, inquam, Dei, quia *universae viae domini misericordia et veritas (Psalm. 24. 10),* cum ipse sit summe iustus et misericors. Et ideo in reparatione generis humani, quae est excellentissima viarum Dei, congruum est, ut simul currat misericordia cum iustitia. Et ideo decens fuit, ut Deus ab homine satisfactionem exigeret pro iniuria sibi facta. Et si homo non posset, tunc misericordia divina subveniret dando sibi Mediatorem, qui pro eo satisfaceret; et iste modus magis fuit congruus, quam alius. Nam si Deus culpam non dimisisset, sed vindictam exegisset, non manifestaretur eius misericordia. Si vero omnino dimisisset, nec satisfactionem exegisset, non manifestaretur eius iustitia. Si ergo istae duae conditiones sunt in Dei opere servandae praecipue, magis congruebat humanam naturam reparari per satisfactionem, quam per aliam viam ex parte Dei reparantis. Magis etiam congruebat ex parte nostri, pro eo quod reparatio nostra ad hoc erat, ut nos reduceret a culpa ad iustitiam, a miseria ad gloriam. Sicut ergo cum genus humanum cecidit per culpam, Deum inhonoravit per praevaricationem et inordinatam delectationem; sic cum redit a culpa ad iustitiam, decens est, ut Deum honoret sustinendo poenam; et in hoc magis reparatur ad normam justitiae. Rursus, sicut gloriosius est acquirere vitam aeternam per merita, quam sine meritis eam acquirere; sic gloriosius est reconciliari Deo per satisfactionem, quam sine. Modus ergo reparandi per satisfactionem plus convenit nostrae iustificationi et nostrae glorificationi. Si ergo haec duo principaliter considerantur in reparatione generis humani, planum est, quod hic modus reparandi magis conveniens est, tam ex parte Dei reparantis, quam ex parte humani generis reparati. » *3. dist. 20. a. 1. q. 2.*

(4) « In anima passibili duplex est genus passionum. Unum, quod patitur in se per affectiones; aliud, quo compatitur corpori propter corporis laesiones. » *3. dist. 18. dub. 1.*

(5) « Secundum communem sententiam Magistrorum passio Christi non solum stetit in sensualitate, nec tantum pervenit ad rationem inferiorem, sed extendit se usque ad superiorem portionem. Sicut enim anima nostra ex conjunctione sui ad corpus infectum tota corrumpitur, et tota inficitur secundum omnem sui vim, et secundum omnem partem, scilicet tam superiorem, quam inferiorem; sic anima Christi ex conjunctione sui ad corpus patiens et afflictum tota patiebatur et affligebatur, ut per illam passionem et dolorem illum tota peccatrix anima curaretur: et sic dolor et passio fuit in Christo secundum supremam rationis partem, quamvis in ea fuerit gaudium fruitionis. Licet autem hoc teneatur tanquam verum; difficile tamen est ad intelligendum, qualiter in anima Christi secundum eandem potentiam, et secundum eundem statum potentiae fuerit dolor et gaudium, nec dolor superveniens discontinuaverit gaudium, imo fuerit simul. Nec iterum, quod majus est, dolor intensus valde fecerat gaudium esse minus perfectum. Ad haec autem intelligenda, tria

oportet supponere, quae sunt vera et probabilia, videlicet quod gaudium fruitionis et dolor passionis non sunt affectiones contrariae, quia non sunt respectu ejusdem, nec omnino eodem modo insunt eidem; sed unum inest per se, alterum per accidens, quia gaudium inest propter conjunctionem gratuitam ipsius cum deitate, sed dolor propter naturalem conjunctionem ipsius cum carne; et quia non sunt affectiones contrariae, possunt in anima esse secundum eamdem partem. Secunda suppositio est, quod non tantum hujusmodi dolor et gaudium non sunt contraria, sed unum est materiale respectu alterius; et ideo simul eidem inesse potuerunt, sicut in vero poenitente videmus, quod simul dolet, et de dolore gaudet; sic et anima Christi secundum naturam corpori patienti compatiebatur, tamen de illa passione et compassione laetabatur. Tertia suppositio est, quod Christus simul erat viator et comprehensor, ita quod viatoris cognitio non impediebat comprehensoris cognitionem, nec affectio affectionem; et illud fuit in Christo singulare propter officium mediatoris, quo debebat experiri et divina et humana. Unde sicut simul et semel poterat perfecte converti ad Deum, et converti ad nos, ita quod una illarum conversionum alteram non impediebat, nec retardabat; sic potuit secundum eamdem partem animae simul et semel gaudere in Deo, et compati corpori suo; ita quod nec dolor a gaudio, nec gaudium a dolore pateretur aliquam diminutionem, sive remissionem. Concedendum est ergo Christum secundum superiorem portionem rationis doluisse in passione, in quantum tamen ratio illa consideratur per modum naturae. » *3. dist. 16. a. 2. q. 2.*

(6) « In Christo duplex dolor fuit, secundum quod dicunt Sancti, videlicet dolor passionis et dolor compassionis, et uterque dolor intensus fuit et acerbus. Multum enim in se doluit, et multum nobis condoluit; et uterque istorum dolorum in sensualitate fuit, et in ratione, sed ordine permutato. Nam dolor passionis et carnis primo attingebat animam secundum sensualitatem, et deinde secundum alias vires. Dolor vero compassionis primo erat in ratione, et ex ratione redundabat in sensualitatem. Sicut enim ratione nostra dolente pro peccatis nostris, gemit sensualitas et lacrymatur; sic et Christus. quia multum pro peccatis nostris doluit, de peccatis nostris flevit. « *3. dist. 16. a. 2. q. 3.*

(7) « Christi dolor acerbissimus fuit tum ex modo patiendi, tum ex causa passionis, tum ex conditione patientis. » — « Dicendum quod dolor passionis Christi inter ceteros dolores et passiones fuit acerbissimus et acutissimus. Et hoc patet, si illa considerentur, quae doloris passionem acerbiorem reddunt. Haec autem sunt tria, videlicet causa passionis, et modus patiendi, et conditio patientis. Si consideretur causa, ob quam Christus passus est, fuit in eo doloris afflictio magna. Non enim patiebatur pro culpa propria, imo pro aliena; non pro amicis tantum, sed etiam pro inimicis, et etiam pro his, quos videbat ingratos. Si autem consideretur modus patiendi, fuit in eo passio doloris acerbior, tum propter generalitatem, quia in omnibus membris affligebatur, tum etiam propter continuitatem, quia suspendium eius continuabatur, et clavi adeo affligebant pendentem, sicut afflixerunt, quando manus eius et pedes confodiebantur, in quibus maxima erat afflictio propter nervos et musculos ibidem concurrentes, in quibus praecipue viget sensus. Si autem consideretur qualitas, sive conditio patientis, maxima erat afflictio propter maximam complexionis aequalitatem et propter sensus vivacitatem. Unde quia nullus potuit ei aequari, nec aequalitate complexionis, nec vivacitate sensus, dolor illius omnium dolorum fuit acutissimus. Et ideo rationes, quae hoc ostendunt, concedamus, et ei gratias quantas possumus et supra quam possumus, referamus, si quo modo donetur nobis, ut tam graviter patienti compatiamur. Rationes vero, quae obiiciuntur ad contrarium, quae ostendunt mitigationem doloris Christi, non obviant veritati, si recte intelligantur. Convenit enim esse acerbitatem in dolore quantum ad duo, videlicet quantum ad experientiam sensus, et quantum ad repugnationem rationis. Licet autem in Christo fuerit maxima doloris afflictio quantum ad experientiam sensus, ratio tamen Christi modicos reputabat omnes illos cruciatus, nec tamen au-

ferebat acerbitatem, sed rationis subversionem. » *3. dist. 16. a. 1. q. 2.*

(8) « Septimum vinculum, quo ligatus est *(Christus)* in cruce, ferreum fuit. Hoc autem vinculum multo fortius et ferocius ceteris, quia non solum manuum, pedumque sanctissimorum compagem divisit, verum etiam illam purissimam animam a mundissimi corporis hospitio separavit. Nunc enim, o *filiae Sion, egredimini, et videte (Cant. 3. 11)* pacificum vestrum, pugnantem pro libertate vestra, in bello occumbere. Videte vitae vestrae auctorem pro vobis mortis januas introire, ut vos ad vitae viam revocaret. Videte vincula durissima, clavos ferreos, manus et pedes, qui ad salutem semper directi fuerunt, et salutem nostram operabantur in medio terrae *(Ps. 73. 12)*, crudeliter penetrare. Videte lignum crucis missum in panem nostrum *(Ierem. 11. 19)*, panem candissimum, panem delicatum, panem Angelorum, *qui de caelo descendit (Io. 6. 59)*, ut se nobis daret in cibum, et animas nostras, continuo subjectas labori, semetipso, non alio cibo reficeret; et se nobis incorporando, non ut in nostram carnem se, sed ut nos in suum spiritum transformaret. Videte ergo carissimae, quomodo justus ligatur, quomodo *cum iniquis deputatus est (Is. 53. 12)* liberrimus et optimus sponsus vester. Moritur vita vestra, non quidem pro necessitatibus suis, sed pro vestris necessitatibus. Date lacrymarum flumina in tantis vinculis morienti, quia et ipse prior pro nobis lacrymatus est. Astate pendenti, vacate et videte, quam amara, quam turpissima morte condemnetur. Sustinet enim adhuc, et diligenter considerat, si quis sit qui simul contristetur, et si quem inveniat, qui consolationem impendat, qui sanguinis rivos abstergat, qui oculos componat, qui clavos, cum quibus ligatus est, extrahat, et de cruce depositum munda sindone non panni, sed cordis involvat, et flens, cum beatis mulieribus flentibus ad tumulum prosequatur. Quaecumque anima fecerit haec assidue, spero etiam, quod laetissime resurrectionis quandoque mereatur gaudio recreari; *si enim compatimur, et conregnabimus* (*2. Tim. 2. 12)*. Quod bene sponsa in Cantico amoris ostendit, praemittens: *Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi: inter ubera mea commorabitur.* Et subjungit: *Botrus Cypri dilectus meus mihi (Cant. 1. 12 et seq.)*. Quid est fasciculus myrrhae? Myrrha amara amaritudinem passionis significat: fasciculus vero coadunationem multarum passionum ostendit. Fit ergo sponsus sponsae suae fasciculus myrrhae, quando ipsum multiplicibus affectum injuriis ad mentem reducit, quarum quaedam jam enumeratae, aliae vero enumerandae sunt. Quae sunt autem ubera sponsae, inter quae illum commoraturum affirmat? Duo ubera sponsae prosperitas et adversitas sunt. His tamquam uberibus nutritur, dum adversitate fovetur, ne in prosperis elevetur. Ponit autem dilectum suum inter haec ubera, dum illius et in adversis, et in prosperis recordatur. Ex quo evenit, ut ille, qui modo fuerat fasciculus myrrhae, idest qui mentem sponsae passionum suarum amaritudinibus amaricaverat, subito sit botrus Cypri, continens in se vinum jucunditatis et laetitiae. Quod fit, dum sponsum, quem tot viderat oppressum injuriis, et morte turpissima condemnatum, per resurrectionis triumphum gloria videt et honore coronatum, et cum humanitate, quam assumpserat, ad Patris dexteram considere, confidens se certissime per diversas tribulationes ad idem Domini sui gaudium intraturam. *Exeamus ergo* et nos, secundum monita beati Pauli Apostoli *(Hebr. 13. 13)*, cum sponso nostro bono et optimo Jesu *extra castra;* idest extra concupiscentias praesentis saeculi, *improperium* crucis et vinculorum asperitatem cum illo *portantes,* quia non decet membrum delicatum esse sub capite crucifixo, nec ad capitis corpus judicatur pertinere membrum, quod capiti compassum non fuit. Vinciamur ergo vinculis passionis boni et amantissimi Jesu, ut etiam vinculis caritatis cum illo vinciri possimus. Ipse enim vinculis caritatis devinctus, ad suscipienda vincula carnis et passionis de caelo tractus fuit ad terram. Et nos ergo, qui de terra trahi desideramus ad caelum, prius passionis vinculis nostro capiti colligemur, ut per hoc ad caritatis vincula pervenientes, unum efficiamur cum ipso, secundum quod oravit Patrem, dicens: *Rogo, Pater, ut quos dedisti mihi,* confirmati in caritate, *sint unum in nobis, sicut et tu et*

ego unum sumus (Io. 17. 22). Quid hac unitate gloriosius? Quid ultra vel optare poteris, vel habere? Unum cum sponso tu eris. O felix, felicior, imo omnium felicissima unitas. Hac unitate se Apostolus Christo unitum sentiebat, cum dixit: *Quis separabit nos a caritate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames, an persecutio, an periculum, an nuditas, an gladius? Certus sum, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque potestates, neque altitudo, neque profundum, neque alia creatura poterit nos separare a caritate, quae est in Christo Jesu (Rom. 8. 35-38).* Optemus totis desideriis hujus caritatis vinculis sponso et domino nostro colligari, ita ut ejus sequentes vestigia illuc pervenire possimus, ubi ipse est, qui dixit *(Io: 17. 24; 12. 26): Volo, Pater, ut ubi ego sum, et illi sint mecum: Ubi ego sum, ibi sit et minister meus ». Tract. de Vite mystica, nn. 16-18;* Supplem. Vol. III.

(9) « *Sol factus est niger tamquam saccus cilicinus. (Apoc. 6. 12).* In verbis istis describitur Christi passio quoad tria. Tanguntur namque auctoritas personalis, sive honor personae, et sublimitas in divino supposito ibi: *sol.* Acerbitas poenalis, sive dolor poenae in supplicio illato: *factus est niger.* Infirmitas naturalis, sive languor infirmitatis, in indumento assumpto: *tamquam saccus cilicinus.* Circa primum, ubi personalis tangitur sublimitas in divino supposito; sciendum, quod Christus fuit *sol* oriens in incarnatione, cujus ortus mirabilis, Malachiae quarto (*2*): *Orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiae.* Occidens in passione, cujus occasus flebilis, Amos octavo (*9*): *Occidet sol in meridie, et tenebrescere faciam terram in die luminis.* Descendens ad inferos, cujus descensus humilis, secundi Machabaeorum primo (*22*): *Tempus affuit, quo sol refulsit, qui prius erat in nubilo.* Ascendens ad caelos, cujus ascensus admirabilis, Isaiae trigesimo octavo (*8*): *Reversus est sol decem lineis per gradus, quos descenderat.* Circa secundum, ubi tangitur poenalis acerbitas: *factus est niger;* sciendum, quod in passione Christi fuit poena super poenam, ratione generalitatis: poena citra poenam, ratione divinitatis: poena ultra poenam, ratione nobilitatis: poena destruens poenam, ratione utilitatis. Unde ipse Cristus fuit denigratus in concilio, pecuniam promittendo: in praetorio, famam auferendo: in patibulo, poenam inferendo: in tumulo, petram superponendo. Supra: *Veni, et vide, et ecce equus albus (Apoc. 6. 2.),* nunc *niger.* Iste equus portans omnia Christus fuit, qui fuit niger factus in concilio, praetorio, patibulo, tumulo. Circa tertium, ubi tangitur naturalis infirmitas: *saccus cilicinus;* sciendum, quod *saccus* dicitur caro Christi, qui fuit saccus indutus Verbi conjunctione: ecce nexus indissolubilis, Jonae tertio (*6*): *Rex Ninive indutus est sacco, et sedit in cinere.* Consutus Spiritus sancti operatione: ecce saccus mirabilis, Job decimosexto (*16*): — *Saccum consui super cutem meam, et operui cinere carnem meam.* Conscissus supplicii passione: ecce gladius penetrabilis, Psalmista *(Ps. 29. 12): Conscidisti saccum meum, et circumdedisti me laetitia.* Assumptus in ascensione: ecce manus remunerabilis, Proverbiorum septimo (*19-20*): *Non est vir in domo tua, abiit via longissima, saccum pecuniae secum tulit». Comm. in Apocal. c. 6. nn. 449-451;* Supplem. Vol. II.

(10) « Omnis vita est ab aliquo informante vivificante; sed caro post separationem animae uniebatur alicui vivificanti per modum formae; ergo post separationem animae caro non habebat vitam. « — « Omne quod vivit, habet aliquem usum vitae, utpote uti alimento, vel sensu, vel motu, vel intellectu; sed nullum istorum caro Christi habebat post separationem animae; ergo non vivebat. » — « Nihil vivum suscitatur vel resurgit, quia suscitatio et resurrectio non est nisi mortui; sed caro Christi resurrexit et suscitata fuit; ergo post separationem animae vitam non habuit. » *3. dist. 21. a. 2. q. 2. fund. 2-4.* — « Absque dubio caro Christi post separationem animae mortua fuit, caruit enim usu et complemento vitae. Res enim corporalis non est nata vivificari nisi ab aliqua forma spirituali ipsam complente, et sibi proportionabili. Quoniam ergo in ipsa separatione animae caro Christi caruit hujusmodi forma; ideo vere fuit

mortua. Et quamvis haberet divinitatem unitam, non tamen ab ea vivificabatur, non propter defectum a parte vivificantis, sed propter improportionem vivificabilis. » *3. dist. 21. a. 2. q. 2.*

(11) « In morte Christi non fuit divinitas separata a carne. Et huius ratio triplex est, videlicet liberalitas a parte assumentis, dignitas a parte assumptibilis, utilitas ex parte assumptionis. Liberalitas, inquam, ex parte assumentis; quia cum Deus dat aliquod donum, non subtrahit illud sine culpa. Si ergo nulla culpa intervenit, non decuit divinam liberalitatem carnem, quam sibi liberaliter unierat, separari a se. Dignitas etiam ex parte assumptibilis fuit in causa, quare ista unio non debuit separari. Caro enim illa non debuit videre corruptionem, secundum illud quod dicitur in Psalmo *(15. 10)*; *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Sicut ergo nunquam decuit ipsam incinerari, sic nunquam decuit ipsam a Verbo separari. Utilitas autem ex parte assumptionis ad hoc ipsum faciebat. Ad hoc enim fiebat illa unio divinitatis ad humanam naturam, et carnis ad animam, ut procuraretur nostra salus. Et quoniam separatio carnis a divinitate in nullo faceret ad nostram salutem, pro eo quod non potest per eam fieri satisfactio, cum divinitas non possit sentire dolorem et poenam in separatione ipsius a carne; hinc est, quod non erat conveniens carnem separari a divinitate. *3. dist. 21. a. 1. q. 2.*

(12) « In morte non fuit anima separata a Verbo. Et ratio huius est; quia nec Deum decebat, nec nobis expediebat, nec illi animae congruebat. Deum non decebat, quia indissolubili matrimonio eam sibi coniunxerat. Unde sicut non decet virum reliquere uxorem, sic non decuit Verbum Dei ab anima separari. Nobis non expediebat, quia si facta fuisset separatio, anima illa non habuisset potentiam ad redimendum genus humanum captivum, nec Mediatoris officium ad reconciliandum; et neutrum erat nobis expediens, sed potius ejus oppositum. Animae etiam illi non congruebat, tum quia innocentissima, tum etiam quia beatissima. Quia beatissima erat, non poterat contra voluntatem suam separari ab eo. Quia innocentissima erat, non poterat velle separari a Verbo. Et ideo concedendum est, quod in morte anima separata a Verbo non fuit. Nam si quis contrarium diceret, iniuriam faceret Deitati, et nobis et animae Christi; et ideo dignus esset anathematizari. Et ideo dicit Damascenus *(lib. 3. de fid. ort. c. 27)*, quod quicumque hoc dixerit, anathema sit. » *3. dist. 21. a. 1. q. 1.*

(13) « Christus in triduo secundum esse actuale non fuit homo, licet secus dicat Magister et Hugo » — « Secundum naturalem philosophum, homo est quid compositum ex anima rationali et carne; sed Christus in triduo non erat huiusmodi; ergo Christus in triduo non erat homo vere » — « Nulla forma praedicatur de toto ut forma est, sed quia est forma consequens totum compositum. Si ergo homo praedicatur de Christo, necesse est quod nominet formam consequentem totum compositum; sed in Christo soluta erat compositio in triduo; ergo in triduo non poterat dici homo. Maior propositio manifesta est per inductionem et per auctoritatem Avicennae, qui eam ponit, et per auctoritatem Böetii, qui dicit, quod species est totum esse individui. » — « Corrupto superiori essentiali, necesse est corrumpi inferius; sed esse vivum superius est ad esse hominem, et est ei essentiale, quia vivere est esse viventis; ergo si Christus in triduo desiit esse vivens; ergo in triduo desiit esse homo; non ergo Christus in triduo erat homo ». — « Christus in triduo nec videre poterat, nec audire, nec loqui; ergo si erat homo, erat homo caecus, surdus et mutus; sed hoc est absurdum dicere de Christo; ergo falsum est dicere, quod Christus in triduo fuerit homo » — « Sicut unio divinae naturae et humanae facit Deum esse hominem, ita unio animae ad carnem facit esse animatum; ergo, cessante unione animae ad carnem, cessat esse animatum, et si cessat esse animatum, cessat esse animal, et si cessat esse animal, necessario cessat esse homo: ergo a primo, cum in Christo fuerit separatio animae a carne in triduo, Christus desiit esse homo in triduo; ergo non fuit homo in triduo » — « Ad hoc ipsum sunt rationes Magistri in littera, quae super hoc fundantur. Omnis homo aut est mortalis, aut immortalis; omnis etiam homo est alicubi homo; sed Christus in triduo nec erat mortalis, nec

erat immortalis, nec erat alicubi homo; quia non in sepulchro, cum non esset ibi nisi corpus; non in inferno, cum non esset ibi nisi anima; ergo Christus non fuit homo in triduo ». *3. dist. 22. a. 1. q. 1*; et *fundam. 2-7.*

(14) « De quiete corporis in sepulchro, utrum corpus Christi per triduum fuerit in sepulchro. Et quod sic videtur: *Sicut Jonas fuit tribus diebus et tribus noctibus in ventre ceti; sic filius hominis erit tribus diebus et tribus noctibus in corde terrae (Matth. 12. 40)*: ergo corpus ejus fuit tribus diebus et tribus noctibus in sepulchro » — « Item: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud (Joan. 2. 19)*. Et subiungit Evangelista, quod hoc *dicebat de templo corporis sui*; ergo redit idem quod prius » — « Item in symbolo: Tertia die resurrexit a mortuis; ergo corpus eius iacuit per triduum in sepulchro » — « Item hoc ipsum probatur per communem Ecclesiae observantiam, quae mortem ejus in die veneris celebrat, et resurrectionem in die tertia sequenti, scilicet in die Dominico; si ergo iacuit in sepulchro a morte usque ad resurrectionem, patet etc. » — « Christus requievit per triduum in sepulchro, quod per synecdochen est intelligendum » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod non conveniebat corpus Christi statim post mortem suscitari, nec tamen conveniebat suscitationem ejus usque ad generalem resurrectionem differri. Et ratio huius est, quia nostrae fidei certitudo, qua credimus nos resurrecturos, fundata est supra veram resurrectionem Christi. Ad hoc autem quod constet nobis de veritate resurrectionis Christi, duo concurrunt. Primum est, quod opportunum est, quod constet de veritate mortis. Secundum est, quod oportet, quod constet de veritate coniunctionis iteratae animae et carnis. Veritas mortis non constitisset nobis, si Christus statim resurrexisset, sed potuisset aliquis suspicari ipsum finxisse se mortuum. Veritas iteratae coniunctionis non constitisset, si Christus adhuc non resurrexisset; ergo potius posset quis desperare, quam expectare; imo certe si non resurrexisset, fides in Apostolis omnino defecisset, nec aliquis fuisse Christum Deum crederet, sed hominem purum; necesse ergo fuit propter nostrae fidei veritatem et firmitatem, resurrectionem Christi accelerari, nec tamen adeo accelerari, quin manifestaretur veritas mortis; ideo usque ad tertium diem distulit et non amplius, quia per tempus illud vere poterat manifestari fuisse mortuus. Requievit ergo, sicut dicit fides nostra, per triduum in sepulchro; non tamen per tres dies integros et completos, sed per ultimam partem diei veneris et per primam partem dominicae diei et per totam diem sabbati, ita quod requietio illa per triduum intelligenda est per synecdochen. Et in hoc omnes Sancti concordant, licet de hora temporis videatur esse controversia ». *3. dist. 22. a. 1. q. 3; et fundam.*

(15) « Verbum unica unione, quae est relatio, fuit unitum animae et carni, unica vero actu, sed pluribus in potentia, quae fiunt actu in separatione animae a corpore. Unio dicitur in tribus modis. Uno modo dicitur actio unientis. Alio modo dicitur passio unibilis. Tertio modo dicitur relatio unitorum. Cum ergo quaeritur, utrum anima et corpus uniantur ipsi hypostasi Verbi unione duplici, respondendum est: Si loquamur de unione actione, non est ibi nisi unica unio. Unica enim unione univit sibi Verbum carnem et animam, sicut unica assumptione assumpsit corpus et animam. Similiter si loquamur de unione passione, non fuit ibi nisi unica unio. Caro enim et anima non fuerunt unita ipsi Verbo in unionis primordio ut divisa, sed ut conjuncta in unam substantiam et naturam; ideo assumpta et unita fuerunt assumptione et unione unica. Si autem loquamur de unione, secundum quod est relatio unibilium, sic dicendum est, quod cum relatio non numeratur nisi per extrema, eo modo habet multiplicari, quo habet plurificari ipsum unibile. Quoniam ergo unibile ex parte humanae naturae fuit unum in actu, et plura in potentia; quia extremum illud erat humana natura constans ex corpore et anima, quae concurrebant in unum secundum actum, et poterant esse divisa et distincta; hinc est, quod quamdiu corpus et anima fuerunt conjuncta, unica unione uniebantur Verbo, unica, inquam, in actu, sed pluribus in potentia; quando vero ad invicem in morte fuerunt separata, in morte uniebantur unionibus pluri-

bus. Caro enim dicebatur unita Verbo, et anima unita; et haec relatio ex parte carnis et animae erat alia et alia. Intellecto enim, quod caro non esset unita, adhuc posset intelligi unita esse anima. » *3. dist. 21. a. 1. q. 3.*

(16)« Per passionem Christi sumus a potestate diaboli liberati, omnes quidem quantum ad sufficientiam, sed illi soli, qui sunt de eius corpore, hoc est Ecclesia, quantum ad efficaciam. Et hoc patet sic. Diabolus enim ante passionem Christi habebat duplicem manum, videlicet attrahentem et impellentem. Manus attrahens erat potestas trahendi ad limbum etiam iustos et sanctos. Manus impellens erat potestas praecipitandi in malum vel per fallaciam, vel per violentiam, quia tentabat ut draco, tentabat ut leo. Et prima manus, scilicet attractiva, erat tantae potentiae, ut nullus posset ei resistere; et haec fuit ei omnino amputata per passionem. Jam enim nullum iustum potest ad limbum trahere, quia per passionem Christi deletum est chirographum peccati Adae. Manum autem impellentem habebat ita fortem, ut cum magna difficultate posset quis ei resistere. Et ideo in multis regnabat, imo fere in omnibus, omnes enim vel superabat per fraudulentiam, vel per violentiam: et haec potestas debilitata est per passionem, per quam lumen veritatis aperitur contra diabolicam fraudulentiam, et adiutorium virtutis attribuitur contra diabolicam violentiam. Apparuit autem lumen veritatis, et interius per divinam inspirationem, et exterius per humanam instructionem. Jam enim fere omnibus est veritas propalata; et ideo est destructa idololatria, quae prius regnabat. Adiutorium etiam virtutis tribuitur per gratiae infusionem, quae reprimit concupiscentiam, et per angelicam protectionem, quae comprimit, et reprimit potestates adversas; et hoc idem virtute passionis, merito cuius mittitur nobis Spiritus sanctus, mittuntur etiam et ipsi angelici spiritus, ut superetur adversarius. Unde diabolus super omnia abhorret memoriam passionis, et figuram Crucis, per quam sumus a potestate eius liberati. » *3. dist. 19. a. 1. q. 3.*

(17) « Christus per passionem suam delevit chirographa culparum, quia per passionem suam impetravit remissionem culparum, quoad maculam et quoad reatum. » — « Ad praedictorum intelligentiam est notandum, quod sermo iste est metaphoricus, quo dicitur per passionem Christi deleri chirographa culparum. Dicitur enim chirographum a chiros, quod est manus, et graphia, quod est scriptura, quasi scriptura manu facta. Quae autem sit ista scriptura, quae dicitur chirographum decreti, et chirographum culpae, diversimode potest assignari, secundum diversas expositiones, quae innuuntur ad Colossenses *(2. 14)*. Secundum tamen expositionem, quae magis consonat verbo Apostoli et dicto Augustini, sciendum quod chirographum culpae dicitur esse memoriale, quo anima tenetur astricta et obligata alicui poenae, sicut aliquis quando obligat se alteri, facit ei chirographum: et hoc innuit Augustinus in litera *(de pec. mer. et rem. l. 2. c. 30)*, cum dicit: Culparum chirographa deleta sunt, quibus debitores ante diabolo tenebantur. Et dicitur illud chirographum culpae et chirographum decreti, quia talis obligatio consurgit ex nostra culpa tanquam ex merito, et ex divina sententia tanquam ex decreto; et sic chirographum dicitur esse memoriale illud, quo quidem peccatum manet quantum ad reatum, ratione cuius divina iustitia habet nos punire, diabolica malitia potest accusare et detinere, et conscientia nostra potest contra nos remurmurare. Et illud chirographum adversum nos habet inscribi non solum pro peccatis nostris actualibus, sed etiam pro peccato primi parentis; et ratione hujus diabolus habet in nos aliquam potestatem vel simpliciter, vel ad tempus. Quoniam ergo Christus per passionem suam non solum impetravit nobis remissionem culpae quantum ad maculam, sed etiam quantum ad reatum; hinc est, quod dicit Apostolus et Augustinus, quod Christus per passionem suam delevit chirographa culparum. Sed Apostolus dicit singulariter delens chirographum decreti, quia loquitur de memoriali transgressionis primi parentis; Augustinus vero pluraliter, quia loquitur de remissione omnium peccatorum quantum ad reatum, ut perfectum exprimat ipsius passionis effectum. Concedendum est ergo, quod per passionem Christi delentur chirographa culparum. » *3. dist. 19. a. 1. q. 2.*

(18) « Justificatio nostra attribuitur passioni Christi per modum meriti; sed per modum quietantis attribuitur resurrectioni; utrique autem per modum excitantis et regulantis. » — « Est notandum, quod nostra iustificatio attribuitur tam passioni quam resurrectioni, sicut habetur in textu et Glossa in pluribus locis. Unde super illud ad Romanos *(4. 25)* dicitur: *Mortuus est propter nostra delicta etc.* Utraque, scilicet mors et resurrectio Christi, delicta nostra tollunt, et utraque iustificant. Attamen neutri, idest nec resurrectioni, nec passioni attribui potest proprie causalitas iustificationis, sive deletio culpae, quia non invenitur ibi proprie aliquod genus causae, sicut in opponendo ostensum est. Habent tamen nihilominus aliquam causalitatem in hoc, quod habent aliquam causae proprietatem. Attribuitur enim his iustificatio nostra per modum meriti intervenientis, quod quidem habet dispositionis rationem, et reduci habet ad causam materialem. Per modum exempli provocantis et excitantis, quod quidem habet reduci ad causam moventem et efficientem. Per modum exemplaris regulantis, quod quidem habet reduci ad causam formalem. Per modum termini quietantis, quod quidem habet reduci ad causam finalem. Et ita his duobus attribuitur iustificatio, secundum proprietatem cuiuslibet generis causae. Attamen ratio merendi iustificationem attribuitur soli passioni, non resurrectioni. Ratio vero terminandi et quietandi attribuitur resurrectioni, ad quam ordinatur iustificatio, non passioni. Duo vero intermedia, scilicet excitatio et regulatio, attribuntur utrique. Nam passio excitat nos ad Dei dilectionem, et ulterius insinuat nobis, qualiter mori debeamus peccatis; et ita est exemplum provocans et exemplar regulans. Et quod sit exemplum, habetur ex prima Petri *(2. 21)*: *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum.* Quod sit exemplar, habetur ad Romanos *(6. 5)*: *Si complantati sumus similitudini mortis ipsius etc.* Similiter et resurrectio habet rationem exempli provocantis et exemplaris dirigentis. Provocat enim nos ad iustitiam, per quam acquirimus illam gloriam, quam credimus Christum habuisse in sua resurrectione, ut talia sint corpora nostra, qualia Christus in sua resurrectione monstravit, sicut dicitur in quadam Glossa. Dirigit etiam nos, dum ad eius exemplar conamur ambulare in novitate vitae; iuxta illud quod dicitur ad Romanos *(6. 4)*: *Quo modo Christus resurrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus.* Et sic tam passio quam resurrectio habet rationem excitantis et regulantis, respectu nostrae iustificationis, secundum duo, quae in nostra iustificatione habent considerari, scilicet ablatio mali et collatio boni. Ablatio mali appropriatur ipsi passioni; collatio vero boni ipsi resurrectioni. Et hoc est, quod dicitur in Glossa: *Traditus est propter delicta nostra etc.* Mors Christi sola interitum vitae veteris significat, et in resurrectione sola nova vita significatur. Ex his ergo, quae dicta sunt, patet responsio ad quaestionem supra propositam, videlicet qualiter nostra iustificatio, sive deletio culpae, sit a passione Christi. Est enim ab ea per modum meriti et per modum exemplaris et signi. Patet etiam, qualiter sit a resurrectione. » *3. dist. 19. a. 1. q. 1.*

(19) « Cum agnus innocens, qui et verus iustitiae sol, trium horarum spatio pependisset in cruce, et eodem tempore sol iste visibilis, factori suo compatiens, lucis suae radios occultasset, jam omnibus consummatis, fons ipse vitae hora nona siccatur, dum Deus et homo, Jesus, *cum clamore valido et lacrymis (Hebr. 5. 7)*, ad miserationis manifestandum affectum, et divinitatis declarandam potentiam, spiritum in manus Patris commendans, expiravit. Tunc *velum templi scissum est a summo usque deorsum, et terra mota est, et petrae scissae sunt, et monumenta aperta sunt (Matth. 27. 51 et seqq.).* Tunc ipse Centurio Deum verum ipsum esse cognovit. Tunc qui ad spectaculum insultaturi convenerant, *revertebantur percutientes corpora sua (Luc. 23. 48).* Tunc *speciosus forma prae filiis hominum (Psalm. 44. 3)*, caligantibus oculis, et pallentibus genis, pro filiis hominum deformis apparuit, factus holocaustum suavissimi odoris in conspectu paternae gloriae, ut averteret iram suam a nobis. Respice igitur, Domine sancte Pater, de san-

ctuario tuo, et de excelso caelorum habitaculo, respice, inquam, in faciem Christi tui. Respice hanc sacratissimam hostiam, quam tibi offert Pontifex noster pro peccatis nostris, et esto placabilis super nequitia populi tui. Considera et tu, homo redempte, quis, qualis et quantus est ille, qui pro te pendet in cruce; cujus mors vivificat mortuos, et cujus transitum et caelum luget et terra, et lapides duri quasi naturali compassione scinduntur. O cor humanum omni lapidum duritia durius, si ad tanti commemorationem piaculi nec terrore concuteris, nec compassione afficeris, nec compunctione scinderis, nec pietate molliris! Porro ut de latere Christi morientis formaretur Ecclesia, et Scriptura impleretur, quae dicit *(Zach. 12. 10; et Joan. 19. 37)*: *Videbunt, in quem transfixerunt;* divina est ordinatione indultum, ut unus militum lancea latus sacrum illud aperiendo perfoderet, quatenus, sanguine cum aqua manante, pretium effunderetur nostrae salutis, quod a fonte, scilicet cordis arcano, profusum, vim daret Sacramentis Ecclesiae ad vitam gratiae conferendam, essetque jam in Christo viventibus poculum fontis vivi salientis in vitam aeternam *(Joan. 4. 14)*. Ecce jam nunc lancea Saulis perfidia populi, scilicet Judaici, reprobati *(1. Reg. 18. 11)*, casso vulnere in parietem divina miseratione perlata foramen fecit in petra, et cavernam in maceria *(Cant. 2. 14)*, tanquam habitaculum columbinum. Surge igitur, amica Christi, esto sicut columba nidificans in summo ore foraminis, ibi ut passer inveniens domum *(Psalm. 83. 4)*, vigilare non cesses; ibi tanquam turtur casti amoris pullos absconde, ibi os appone, ut haurias *aquas de fontibus Salvatoris (Isa. 12. 3)* Hic enim est fons egrediens de medio paradisi *(Gen. 2. 10)*, qui in quatuor divisus capita, et in corda devota diffusus, fecundat et irrigat universam terram. Cruentatus enim Christus Dominus sanguine proprio primum sanguineo sudore, secundo flagellis, dehinc spinarum aculeis, post clavis, et tandem lancea, copiose effuso, ut *apud Deum* esset *copiosa redemptio (Psalm. 129. 7)*, vestem pontificalem habuit rubricatam, quatenus vere *rubrum* appareret *indumentum ipsius,* et *vestimenta ejus quasi calcantium in torculari (Isai. 63. 2)*. Et sic, vero Joseph in veterem dimisso cisternam (*Gen. 37. 24)*, tunica ipsius intincta sanguine hoedi, propter similitudinem carnis peccati, approbationis notitia discernenda mitteretur ad Patrem. Cognosce igitur, clementissime Pater, tunicam praedilecti filii tui Joseph, quem invidia fratrum secundum carnem, tanquam fera pessima, devoravit, et conculcavit in furore vestimentum ipsius, et omnem decorem illius reliquiis cruoris inquinavit, nam et quinque scissuras lamentabiles in ea reliquit. Hoc enim est, Domine, vestimentum, quod in manu meretricis Aegyptiae *(Gen. 39. 12)*, videlicet Synagogae, innocens puer tuus sponte dimisit, magis eligens spoliatus a carnis pallio in carcerem mortis descendere, quam adulterinae plebis acquiescendo voci, temporaliter gloriari. Nam et *proposito sibi gaudio, crucem sustinuit, confusione contempta (Hebr. 12. 2)*. Sed et tu, misericordiosissima Domina, aspice illam dilecti filii tui sacratissimam vestem, de castissimis membris et visceribus tuis, Spiritus sancti artificiositate contextam, et una cum ipso confugientibus nobis ad te veniam postula, ut digni habeamur effugere ab ira ventura. » *Lign. Vitae, Jesus sol morte pallidus, translanceatus, cruore madidus.* — « O Domine Deus, quid tibi retribuemus pro omnibus, quae dedisti nobis? Quid tibi faciemus, aut facere possumus, quod nobis in amaricatione amaritudinis constitutis, tenebris undique circumseptis, a portu salutis nimium elongatis, turbinibus et procellis ad naufragium agitatis, imo pene tempestate nimia submersis, tam nobile solatium, tam dulce consortium, tam efficax auxilium, tam pium subsidium, Virginem Mariam irradiantem stellam dedisti? O certe beata nox! o felix tenebra! o gloriosa caligo, quae tali stella radiaris! Certe haec *nox illuminatio mea in deliciis meis (Psalm. 138. 11)*. O gloriosa Virgo, si es stella maris, semper volo in hac vita esse in mari, ut sis semper mea stella; semper in mari sim perfectae amaritudinis, de peccatis meis gemendo, Christo crucifixo intime compatiendo, proximorum miseriis et vitiis condolendo. Semper volo in hoc triplici pelago navigare, ut habeam hujus stellae ducatum. Vae illis, qui sunt in deliciis,

et nolunt in hoc mare intrare; quia hac dulcissima stella carebunt. Currant undique tribulationes, et sepiant amaritudinibus inauditis, *non timebo mala, quoniam tu mecum es (Psalm. 22. 4)*. Imo tunc vere mihi refulges, cum vallatus fuero angustiis; cum humano auxilio destitutus, *intraverint aquae usque ad animam meam (Psalm. 68. 2)*; cum abiectus fuero et reprobatus ab omnibus creaturis. Me peccatorum nequissimum, et in omni malo dignissimum impugnet et stimulet, obsecro, tota mundi machina, ut mecum sit haec stella maris Maria. O quam felix ero, cum fuero ab omnibus exprobratus et conculcatus, et ab hac stella susceptus! Est enim stella maris, et in amaritudine positis ipsa relucet. O quam dulce et delectabile oculis videre hanc lucem *(Eccle. 11. 7)!* O quam bona et amabilis commutatio omnem mundi consolationem abhorrere, et longe a se irrecuperabiliter ejicere pro refulgente stella maris! Qui ergo omnis amaritudinis, compassionis et passionis mare intraverit, gaudeat quod refulgeat haec stella. Nec paveat cor imperfectum; quia impossibile est naufragium fieri, hac stella radiante; nec potest nubes aliqua interponi, nisi illa volente. O Domina mea, tu in hoc mari es navis sustentans et portans; anchora stabiliens et firmans; gubernaculum dirigens et rectificans; velum deducens et obumbrans; stella refulgens et salutis portum demonstrans, imo impetrans et conservans. Quis ergo hoc mare compunctionis, compassionis et passionis non libenter intrabit, ubi tu in omnibus subvenis et ministras? Imo ut plus dicere audeam, tu es, Maria, amarum mare facta propter Filii tui passionem et nostrarum iniquitatum compassionem. Non quod modo tristabile aliquid patiaris; sed considero mentem tuam, secundum quod in hac vita juxta crucem vivebas. Hoc modo in duplex intremus mare, scilicet Filio tuo crucifixo, et tuo cordi sibi infixo compatiendo, et de nostris iniquitatibus, quae tantae necis fuerunt occasio, intime contristando; si volumus in cor tuum intrare, quod factum est *mare magnum et spatiosum (Psalm. 103. 25)* nimis. Quis ergo non libenter intrabit in hoc mare, ut possit in cor Virginis introire? Hi certe bene intrant in cor tuum, et sunt continuo in corde tuo, qui Filii tui passionem continuo ruminant. Impossibile enim est, o Mater piissima, in Filii tui intrare vulnera, et non intrare in cor tuum; quoniam illa vulnera in corde tuo sunt perpetuo collocata. Sicut enim illa stigmata semper erunt in corpore Filii tui, sic semper in Matris mente. Quis ergo amplius tardabit, et pigritabit in hoc navigium introire? Dulce est de te audire, dulcius de te cogitare; imo dulcissimum et suavissimum per Christi vulnera in cor tuum intrare. Non recedat ergo homo a Christi passione, contumelia et vulneribus, si non vult de tuo corde exire. Ibi enim fit homo totus virgineus, totus sanctissimus, totus divinus. Ibi obliviscitur homo sui, solum recogitans quae sunt Matris et Filii. Quod nobis concedat ipse, qui est benedictus in saecula saeculorum. Amen. » *Medit. super Salut. Angel. nn. 13-18.* Supplem. Vol. III.

CAPUT X.

De passione Christi ([a]), quantum ad exitum passionis.

[a] Christi *om. ed.* 1484.

(Christus post passionem descendit ad limbum ad liberandum detentos: — resurrexit a mortuis ad vivificandum mortuos: — ascendit ad caelos reducendo captivitatem ad reintegrandam Hierusalem caelestem: — misit Spiritum Sanctum ad aedificandam Hierusalem terrestrem).

De exitu autem passionis Christi et fructu haec indubitanter tenenda sunt, quod anima Christi post passionem descendit ad infernum, sive ad limbum, ad liberationem non omnium, sed eorum, qui inter membra Christi decesserunt per fidem vivam, vel per ([b]) fidei

[b] Per *om. ibid.*

(c) Hoc *ibid.*
(d) Prius ABCD EFGH *et editt. Arg. Aug. Nor.*; primo *ed. Rom.* corpus vivificatum *ed. Ven. et* 1484.
(e) Fuit ABDEF GH *et editt. Nor. Aug.*
(f) Et *om. ed.* 1484.
(g) In sempiterno *ibid.*
(h) Convenit AC GH.

sacramenta. Post haec [c] tertia die resurrexit a mortuis resumendo corpus, quod primo [d] vivificaverat (I), sed non tale, quale prius fuerat; quia prius fuerat [e] passibile et [f] mortale, postea autem resurrexit impassibile et immortale (1), vivens perpetuo [g]. Deinde post quadraginta dies ascendit ad caelos, ubi super omnem creaturam exaltatus, sedet ad dexteram Dei Patris. Quod dictum intelligitur non quantum ad situm, qui non competit [h] Deo Patri, sed quantum ad excellentiam bonorum; quia scilicet residet in potioribus bonis Patris (2). Postremo, interiectis decem diebus, misit in Apostolos promissum Spiritum Sanctum *(Act. Apost. 2.)*, per quem congregata est Ecclesia gentium, et ordinata secundum diversas distributiones officiorum et gratiarum.

Ratio autem ad intelligentiam praedictorum haec est: quia sicut Christus, in quantum Verbum increatum, perfectissime omnia formavit, sic, in quantum incarnatum, omnia perfectissime reformare debuit. Decet enim perfectissimum principium opus non dimittere citra perfectum. Debuit ergo reparatorium principium redemptionis humanae per remedium ducere ad perfectum [i]. Ad hoc autem quod esset perfectissimum, oportuit quod esset sufficientissimum et efficacissimum. Quia sufficientissimum, ideo se extendit ad caelestia, terrestria et infernalia. Quia ergo per Christum sunt infernalia recuperata, terrestria remediata, caelestia reintegrata, ita quod primum horum fecit per veniam, secundum per gratiam et tertium per gloriam; ideo post passionem anima descendit ad inferos ad liberandum in inferno detentos (3); deinde resurrexit a mortuis, ad vivificandum [j] in peccatis mortuos (4), ascendit ad caelos reducendo captivitatem *(Ephes. 4. 8-10)*, ad redintegrandum Hierusalem caelestem; misit Spiritum Sanctum, ad aedificandum Hierusalem terrestrem. Quae omnia necessario consequuntur et exiguntur ad sufficientiam reparationis humanae.

(i) Ita recte *ex ed.* 1484; *in cet.* remedium perducere ad perfectum.
(j) Vivificandos *ibid.*

(I) Praetermissa execranda blasphemia Calvini, qui asserere ausus est Christum ita ad inferos descendisse, ut ejus anima in desperationem acta poenas damnatorum ad tempus perpessa fuerit, Christi resurrectionem inficiati sunt Albanenses, quibus praeluserat saec. I. Cerinthus, qui tamen docuit Christum quandoque fore surrecturum. Quod quidem dogma in omnibus fidei professionibus adstruitur; et S. Paulus *I. ad Cor.* 15. 17-18 scribit. « Si Christus non resurrexit, vana est fides vestra; adhuc enim estis in peccatis vestris. Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt. Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Nunc autem Christus resurrexit a mortuis, primitiae dormientium ».

Rursus, quia remedium illud fuit efficacissimum tam in eos, qui Christi adventum praecesserunt, quam in eos, qui sequuntur, qui tamen ad ipsum Christum accesserunt et accedunt, et eius membra fuerunt, et sunt; tales autem sunt, qui adhaerent ei per fidem, spem et caritatem (5); ideo remedium illud habere debuit efficaciam primo in eos, qui in Christum crediderunt, credendo speraverunt, et sperando amaverunt; ac per hoc statim debuit ad inferos descendere ad ipsorum liberationem. Unde aperta ianua caeli per Christi passionem, qui satisfaciendo amoverat romphaeam (6), mutando sententiam divinam, eripuit de inferno omnia membra sua. Debuit etiam habere efficaciam praecipuam in eos, qui Christi adventum sequuntur, ut attrahendo ad fidem, spem et caritatem, tandem ad gloriam perduceret caelestem.

Ut igitur aedificaret ad fidem, qua credimus Christum verum hominem et verum Deum, qua etiam credimus eum voluisse nos redimere per mortem, et ad vitam nos reducere posse per resurrectionem; ideo voluit resurgere ad vitam immortalem (7), interiecto tamen spatio temporis debito, scilicet triginta sex horarum, in quo ostenditur, quod (k) vere mortuus fuit; nec magis accelerare debuit (l), ne si citius resurgeret, crederetur, quod non vere mortuus fuisset, sed se mortuum finxisset; nec amplius differre, ne si semper iaceret in morte, crederetur impotens, et quod nullos posset ad vitam revocare, ideoque (m) resurrexit tertia die (8).

(k) Quia *ibid.*
(l) Debuit *ibid.*
(m) Ideo *ibid.*

Amplius, ut erigeret ad spem, ad caelestem ascendit gloriam (9), quam speramus (10). Sed quia spes non oritur, nisi ex fide immortalitatis futurae; ideo non statim ascendit, sed spatio quadraginta dierum interiecto, in quo per multa signa et argumenta veram ostenderet (n) resurrectionem, per quam animus solidaretur in fide, et sublevaretur ad sperandam (o) gloriam caelestem (11).

Postremo, ut inflammaret ad caritatem (12), misit ignem Spiritus Sancti (13) in die Pentecostes. Et quia nullus hoc igne repletur, nisi qui petit, quaerit et pulsat cum instanti et importuno spei desiderio; ideo non statim post ascensionem misit, sed decem dierum spatio interiecto (14), in quo discipuli ieiunantes, orantes et gementes disposuerunt se ad Spiritus Sancti susceptionem (15). Ac per hoc sicut debitam servavit horam in patiendo, sic in resurgendo, sic in ascendendo in caelum, sic in mittendo Spiritum Sanctum, et propter fundationem trium virtutum praedictarum, et propter multa mysteria, quae in his temporibus implicantur.

(n) Astrueret ABCDEFH *et editt. Arg. Aug. Nor. Ven. et* 1484.
(o) *Ita* ABCDEGH *et editt. Aug. Nor. Ven. et* 1484; sperandum *ed. Rom.*

Et quoniam Spiritus Sanctus, qui caritas est, et per caritatem habetur, est omnium origo carismatum; ideo cum descendit Spiritus Sanctus, effusa est plenitudo carismatum ad corpus Christi mysticum consummandum (16). Et quia diversa membra debent esse in corpore perfecto, et diversorum membrorum diversa (p) officia et exercitia, et diversorum officiorum diversa carismata (17); hinc est, quod uni *datur per Spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae, alii fides, alii gratia sanitatum, alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum; quae omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult (1. Cor. 12. 8-11),* secundum suam liberalissimam providentiam et providentissimam largitatem (18).

(p) Sunt *add. ed.* 1484.

AD CAPUT X.

(1) « Cicatrices Dominus servavit, ut dicit Beda *(in Luc. 34)*, quatuor de causis. Prima est, ut fidem resurrectionis astrueret. Secunda, ut Patrem pro nobis supplicans, quale genus mortis pertulerit, semper ostendat. Tertia, ut sua morte redemptis, quam misericorditer sint adjuti, praepositis ejusdem mortis indiciis, insinuet. Quarta, ut in judicio quam recte damnentur impii, denunciat: *Videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt (Apoc. 1. 7).* Posset et quinta ratio assignari, scilicet ad affectum nostrum inflammandum, ut dicit Ambrosius. Et sexta in victoriae signum; unde Beda *(l. c.):* Non ex impotentia servavit cicatrices, sed ut in perpetuae victoriae suae circumferat triumphum. Septima in dilectionis indicium praecipuum; unde Isaias *(49. 16): Ecce in manibus meis descripsi te.* Et *(Cant. 8. 6): Pone me ut signaculum super cor tuum ».* *Expos. in Luc. cap. 24. v. 38.*

(2) *Suscitans illum a mortuis, et constituens ad dexteram suam in caelestibus, supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro. Et omnia subjecit sub pedibus ejus: et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam.* Ephes. 1. 20-22.

(3) « Nomine inferni aliquando intelligitur poena, aliquando locus poenae. Et secundum hoc dupliciter potest aliquis dici descendere ad inferos. Aut quia descendit ad poenam, aut quia descendit ad locum poenae. Primo modo non convenit Christo, in eo enim nec fuit poena damni, nec fuit poena sensus. Secundo vero modo competit Christo. Descendit enim quantum ad illam partem, in qua erant justi, qui detinebantur merito peccati primi parentis, quae quidem pars consuevit limbus appellari. Ad illam, inquam, partem descendit non compulsus necessitate, sed sua voluntate et potestate. Ratio autem quare voluit descendere ad eripiendos illos, qui tenebantur ibi compediti, cum etiam posset facere hoc non descendendo, fuit duplex, videlicet propter consolationem vinctorum, et propter confusionem adversariorum. Propter consolationem vinctorum, quia magna fuit eis consolatio de praesentia ipsius animae Jesu Christi; et maximae fuit dignationis ostensio in hoc, quod ipse personaliter voluit descendere ad eos. Propter hoc dicit Damascenus (*lib. 3. de fid. orthod. c. 29*), quod descendit, ut his, qui in tenebris et in umbra mortis sedent, superlucescat, sicut in sua nativitate descendit, ut luceret his, qui in terris erant. Propter confusionem adversariorum, ut ipsi daemones confunderentur ex sua praesentia; et sicut vicerat eos in terra in natura assumpta, sic anima ejus de eisdem

triumpharet apud inferos, ipsos invitos expoliando ». *3. dist. 22. a. 1. q. 4.*

(4) « Iustificatio potest attribui passioni, ratione termini a quo, scilicet ratione amotionis mali; et resurrectioni, ratione termini ad quem, scilicet ratione collationis boni ». *3. dist. 19. a. 1. q. 4. ad 1.* Cfr. etiam *cap. praeced. not. 16 et 17.*

(5) « Dominus in inferno non liberavit nisi animas electorum suorum, et eorum qui erant membra ipsius. Quamvis enim passio Christi omnibus suffecerit, non tamen influit nisi in ejus membra; et ideo soli per passionem Christi salvati sunt, qui vel erant ejus membra, quando passus est, vel futuri erant per conversionem ad ipsum. Quoniam ergo multi erant in inferno, qui nec membra Christi erant, nec membra Christi futuri erant, quia non erant in statu merendi; ideo non omnes Dominus eripuit de inferno, sed tantum electos. Et hoc est, quod dicit Gregorius in quadam homilia infra octavam Paschae *(hom. 22 in Evang.).* Ait enim sic: Quod ante passionem suam dixit, in resurrectione sua Dominus implevit: *Si exaltatus fuero a terra omnia traham ad me (Io. 12. 32).* Omnia enim traxit, qui de electis suis apud inferos nullum reliquit. Omnia abstulit utique electa. Unde etiam recte per Oseam *(13. 14)* dixit: *Ero mors tua, o mors, morsus tuus ero, inferne.* Quia enim in electis suis funditus occidit mortem, mors mortis extitit. Quia vero in inferno partem abstulit, et partem reliquit, non occidit funditus, sed momordit infernum. Concedendum est ergo, quod Christus in suo descensu ad inferos non omnes liberavit de inferno ». *3. dist. 22. a. 1. q. 5.*

(6) « Est paradisus terrestris, et est paradisus caelestis, et Adam peccante utriusque janua clausa fuit. Clausio autem januae paradisi terrestris signum fuit clausionis januae paradisi caelestis. Est autem paradisus caelestis aperta visio Dei: clausio autem hujus januae fuit impossibilitas videndi Deum facie ad faciem, quae impossibilitas consurgebat ex merito peccati Adae, et ex decreto divinae sententiae, quo scilicet Deus determinaverat neminem ad sui aspectum admittere, nisi facta esset sibi emenda et satisfactio pro illo peccato. Et quoniam emenda et satisfactio facta est per Christum; hinc est, quod per meritum Christi patuit nobis ingressus in caelum ». *3. dist. 18. a. 2. q. 3.*

(7) « Dominica resurrectio quantum habuit, habeatque dulcedinis, quis explicet? Ponat aliquis tamen, si quis potest, in corde suo magnitudinem ineffabilem illius beatissimae et tristissimae passionis: videat quanto desperationis maerore illa dilectorum passi Iesu corda percussa fuerunt: videat illarum fidelium mulierum lamentationes, quae dulcissimum Jesum ad passionis locum euntem, cum sibi crucem baiularet, et cum dulcissimam animam exspiraret, non deseruerunt. Videat praecipue illam tunc spectantem mulierculam, nunc vero mundi Dominam, Matrem Domini, quam acutus doloris gladius animam pertransierit *(Luc. 2. 35).* Videat totius mundi machinam fabricatori suo compatientem, terra caligine involutam. Videat, inquam, haec, et tantae turbationi serenitatem tertiae diei, et insperatam laetitiam laetissimae resurrectionis annectat, recogitetque propensius, cum quanta exultatione susceperint Dominum a mortuis resurgentem, quem cum ingenti tristitia viderant morientem. Vide, cum quanta jucunditate recompensaverit in resurrectione discipulis suis tristitiam illam, et sanctissimam extremae comestionis suae coenam, in qua dixit: *Non bibam amodo de hoc genimine vitis, usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum (Matth. 26. 29).* Ecce jam nunc resurrexit in gloria vitis vera; comeditque et bibit cum eisdem discipulis cum gaudio maximo procul dubio, seque dubitantibus aliquibus videndum pariter et tangendum exhibuit. Nec putet quisquam, quod resurrexerit ad gaudium solis discipulis, imo et resurrexit nobis et toti mundo, beatificans omnes, qui, quamvis non videant, credunt tamen ipsum passum fuisse propter delicta nostra, et resurrexisse propter justificationem nostram *(Rom. 4. 25)*; quibus docemur, quoniam si socii fuerimus passionis, erimus et resurrectionis *(Rom. 6. 5)*; et ut non dubitemus mortalia corpora nostra resurrectionis gloria sublimanda, cum caput nostrum morte turpissima condemnatum resurrexisse credamus. Nam *sicut in*

Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur (1. Cor. 15. 22). Primitiae enim *dormientium Christus (Ibid. 20);* deinde hi, qui sunt Christi, in adventus ejus; qui ad exemplum Christi resurgentis, ad gloriam ultra non morituri resurgent ». *Tract. de Vite mystica, nn. 170-171;* Supplem. Vol. III.

(8) Vide *cap. praeced. not. 12.*

(9) « Tunc impletum est illud *(Psalm. 46. 6): Ascendit Deus in jubilo, et Dominus in voce tubae.* Et iterum *(Ephes. 4. 8): Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem: dedit dona hominibus.* Hujus ascensio fuit praefigurata in ascensione nubeculae parvae, de qua dicitur: *Ecce nubecula parva quasi vestigium hominis ascendebat etc. (3. Reg. 18. 44).* Et in ascensione Eliae: *Ascendit Elias per turbinem in caelum (4. Reg. 2. 11).* Et per ascensum solis, unde Abacuc *(3. 11)*, secundum aliam translationem: *Elevatus est sol, et luna stetit in ordine suo.* Et per hoc quod Christus ascendit ad caelestia, fuit Christi Ecclesia ordinata in suis gradibus. Unde dicitur *(Ephes. 4. 10): Qui descendit, ipse est et qui ascendit supra omnes caelos, ut impleret omnia.* Aliter autem ferebatur Christus, aliter Elias. Nam Elias virtute Angelorum et currus ignei; Christus autem virtute propria, serviente creatura, tam spirituali quam corporali. Et ideo in Psalmo *(67. 5): Qui ascendit super occasum: Dominus nomen illi.* Et *(Isa. 63. 1): Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra, iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suae? Expos. in Luc. cap. 24 in fine.*

(10) « Est et ascensio granum in botro redemptionis per passionem factae, dulce quidem granum, plurimum in se continens dulcedinis, faciens gaudium caelis et terris. Quis enim dubitet gaudium magnum factum discipulis, cum eum ut hominem viderent caelestia penetrantem? Stabant animis simul et cordibus in caelum erectis, animi sui gaudium non capientes; sed in voce jubilationis eunti Domino gratulantes. Exultavit procul dubio et caelum, omnes videlicet Angelorum chori, purpurato suo Domino nostrae carnis trabea, occurrentes et summa cum laude summum suscipientes victorem. Quod si in unius justi, sive martyris, animae adventu omnis Angelorum exultat chorus; quantum putas in singularis sui imperatoris adventu omnium ordinum spiritus exultasse? Humano igitur intellectu ad hujus laudis et gaudii magnitudinem succumbente, gaudeamus et nos, dulcedinem hujus grani recolendam admirando, et diligendo sugamus, exultantes in Spiritu Sancto, pro eo quod carnis nostrae portio in dulcissimo Domino, in summo Trinitatis throno excellentissime sit collocata; intendentes animos nostros, quantum possumus, post ipsum et in ipsum, ipsi *in humilitatis spiritu (Dan. 3. 39)* supplicantes, quatenus nos post se trahere dignetur *(Cant. 1. 3)*, ut in odorem unguentorum ipsius currentes, in illa cellaria, in illam supremam apothecam aromatum, in illa interiora sancta sanctorum mereamur introduci, quo ipse Christus caput nostrum praecessit ». *Tract. de Vite mystica, n. 172;* Supplem. Vol. 111.

(11) « *Et ipsi adorantes regressi sunt in Jerusalem cum gaudio magno (Luc. 24. 52).* Cum gaudio revertuntur, propter victoriam Domini, quem videbant penetrasse suprema caelorum. Unde Glossa: Quia Deum ac Dominum suum post triumphum resurrectionis caelos vident penetrasse, laetantur. Christus enim triumphavit plenarie, secundum illud *(Coloss. 2. 15): Expolians principatus et potestates, traduxit confidenter palam triumphans illos in semetipso.* Et de hoc gaudebant, secundum illud *(Isa. 9. 3): Laetabuntur coram te, sicut qui laetantur in messe, sicut exultant victores, capta praeda, quando dividunt spolia.* Et quia gaudium spirituale disponit nos ad actus spirituales, scilicet ad laudandum et orandum; ideo subdit *(Evangelista): Et erant semper in templo laudantes et benedicentes Deum. Amen.* In templo erant ad orandum et expectandum Spiritum sanctum, secundum illud *(Luc. 12. 36): Et vos similes hominibus expectantibus Dominum suum, quando revertatur a nuptiis etc.* » *Espos. in Luc. cap. 24. in fine.*

(12) « Quintum botri nostri granum missio Spiritus Sancti est. Quis vinum jucundissimum huius grani valeat explicare? Vinum,

inquam, et, si magis placet, mustum. Mox enim accepto ab Apostolis et aliis, qui cum eis erant, expectantibus, Spiritu Sancto, inebriati sunt, eructaverunt verbum bonum *(Psalm. 44. 2)*, loquebantur variis linguis magnalia Dei *(Act. Apost. 2. 11)*. Ante timore absconditi, nunc cucurrerunt foras; non jam timuerunt aquam populi frementis, caritatis igne succensi, tunc pro certo experientes verum esse, quod scriptum est *(Cant. 8. 7): Aquae multae non potuerunt extinguere caritatem, nec flumina obruent illam.* Irruerunt enim in eos flumina potestatum, fluxerunt aquae populosae multitudinis, flaverunt venti ac procellae comminationum, verborum, et ignis caritatis non est extinctus, imo etiam auctus est. *Ibant* enim *Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati (Act. 5. 41).* Est autem auctus ignis caritatis, pluribus per eorum praedicationem accensis, et eadem, qua ipsi ardebant, jucunditate succensis ». *Tract. de Vite mystica n. 173;* Suppl. Vol. III. — « *Effundam de spiritu meo super omnem carnem (Act. 2. 17);* quo tria notantur. Largitas dantis: *Effundam.* Pretiositas muneris: *de spiritu meo.* Et dispositio recipientis; *super omnem carnem* ». *Ars concion. n. 18;* Supplem. Vol. III.

(13) « Per adventum Spiritus sancti tria manifestata sunt mundo, peccatum, justitia et judicium. Peccatum mundi, justitia Christi, judicium diaboli. Et ratio horum trium est, quia Christus Redemptor erat mundi, diabolus deceptor, et mundus detinebatur a diabolo propter peccatum infidelitatis. Ad Ephesios *(6. 12): Adversus mundi rectores tenebrarum harum.* Et de hoc peccato Spiritus sanctus arguit mundum, dum ostendit ei suam infidelitatem. Et huic concordat litera dicens: *De peccato, quia non crediderunt.* Christus vero mundum redemit sua justitia; quia enim justus fuit, et pati non meruit, patiendo pro mundo ipsum salvavit; in cujus justitiae attestationem sublimatus est ad dexteram Patris. Et huic concordat litera: *De justitia,* scilicet mea, *quia ad Patrem vado* per sublimationem; et hoc merito justitiae *(Philipp. 8. 9): Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen.* Diabolus vero injuste mundum detinebat, et injuste contra Christum pugnavit; ideo judicatus est, quia amisit dominium in genus humanum. Et huic consonat sequens litera: *De judicio autem, quia princeps hujus mundi jam judicatus est,* idest in causa Salvatoris reus factus est. » *Comm. in Jo. c. 16. n. 1069;* Supplem. Vol. I.

(14) « Triplici ex causa non fuit datus Spiritus sanctus ante ascensum Christi. Una ratio est ex parte suscipientium, quia consolati sensibiliter praesentia corporali Christi, non desiderabant aliam consolationem. Deus autem non vult dona sua contemni, et ideo non dat nisi merentibus; ideoque oportuit Christum ab eis separari. Alia ratio ex parte mittentis, quia non decet miserum (cujusmodi erat Christus in carne mortali) donare suos servitores munere tam excellenti, nisi ipse appareat gloriosus; et ideo dicitur supra *(Jo. 7, 39): Spiritus nondum erat datus, quia Jesus nondum erat glorificatus.* Tertia ratio est ex parte utriusque, quia adhuc manebant inimicitiae inter nos et Deum; et ideo primo oportuit fieri reconciliationem, quam Spiritus sancti donationem. Ideo prius oportuit Christum pati, quam Spiritum sanctum mitti. » *Ibid. l. c. n. 1075.*

(15) « Licet Dominus statim Spiritum sanctum posset dare, voluit tamen differre, tum propter desiderium discipulorum inflammandum ad petendum, secundum illud: *Petite, et dabitur vobis (Matth. 7. 7).* Sequitur: *Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester caelestis dabit Spiritum bonum petentibus se?* Tum propter mysterium servandum, quod quinquagesima die post passionem, qui est numerus remissionis, et conficitur ex septem septenariis dierum, superaddita una unitate, ad designandum septiforme Spiritus sancti donum. Et postremo propter exemplum. Unde Glossa: Cum repente, si vellet, posset eos roborare, distulit, ut exemplum sequentibus daret, ne imperfecti ante tempus praedicare praesumerent. Ideo dicitur: *Tempus*

tacendi et tempus loquendi (Eccle. 3. 7). Et: *Antequam loquaris, disce (Eccli. 18. 19).* » *Exposit. in Luc. cap. 24. v. 49.*

([16]) « Sicut nubes ascendit, ut postmodum pluat; sic Christus ut dona sua mittat. Existens enim in terra, dedit Spiritum sanctum occulte, ascendens manifeste. Fuit autem Christus per missionem Spiritus sancti hierarca purgans: *Factus est repente de caelo sonus, tanquam advenientis spiritus vehementis (Act. 2. 2);* ecce purgatio. Hierarca illuminans: *Apparuerunt illis dispertitae linguae, tanquam ignis (Ibid.);* ecce illuminatio. Hierarca consummans: *Seditque super singulos eorum (Ibid.);* ecce perfectio. » *Serm. 3. in Hexaëm. post med.*

([17]) « Gratiae gratis datae multiplicantur propter hoc, quod ordinantur ad opera exteriora, ita quod secundum primam et immediatam rationem effectus diversos respiciunt. » *2. dist. 27. a. 1. q. 1. ad 2.* — « Gratia gratis data communiter a Theologis dicitur gratia, quae bonis et malis potest esse communis, et plurificatur in homine secundum munificentiam largitoris. » *Centiloq. p. 3. sect. 35.*

([18]) « *Magnificatus es, et invaluisti, et magnitudo tua crevit, et pervenit usque ad caelos, et potestas tua usque ad terminos universae terrae (Dan. 4. 19)....* O Christe, quia carnem sumpsisti: *magnificatus es.* De lacu nos eduxisti *(Zach. 9. 11): invaluisti.* Super caelos ascendisti: *magnitudo tua crevit, et pervenit usque ad caelos.* Apostolos et nos illuminasti: *et potestas tua usque ad terminos universae terrae. Magnificatus es* ergo in Incarnatione; *invaluisti* in Passione; *magnitudo tua crevit usque ad caelos* in Ascensione; *et potestas tua usque ad terminos universae terrae* in Spiritus sancti missione » *Ars concionandi n. 12.* Supplem. Vol. III.

PARS IV

IN TABULAS

DISTRIBUTA

C. I. — De ratione, qua

Incarnatio Verbi fuit conveniens
- *reparatori* . . . . . . quia in ea commendatur
  - divina
  - divina
  - divina
- *reparabili* . . . . . . quia in Verbo incarnato Deus se
- *ipsi reparationi*. . . quia in ea homo recuperat. . .

C. II. — De Incarnatione Verbi,

Incarnatio Verbi fuit, in quantum est a primo principio
- *effectivo*. .
- *reparativo*

DECUIT VERBUM DEI INCARNARI.

potentia . . . . . in conjunctione summe distantium in una persona.

sapientia . . . . . in perfectione universi ex conjunctione primi et ultimi.

benevolentia . . . in assumptione formae servi a Domino pro servis.

praebet homini inepto ad divinam . . {
- virtutem imitandam . . . . *imitabilem*
- lucem cognoscendam . . . . *noscibilem*
- bonitatem diligendam . . . . *amabilem.*

suam excellentiam . . . . per reparatorem excellentissimum, qui est *Deus.*

Dei amicitiam . . . . . . per mediatorem amicabilissimum, qui est *homo.*

mentis innocentiam . . . . per satisfactorem sufficientissimum, qui est *Deus-homo.*

QUANTUM AD UNIONEM NATURARUM.

. . . . *Opus Trinitatis.*

- remediando . . . . *assumptio carnis et animae secundum triplicem potentiam.*
- satisfaciendo { ab eo qui debet / ab eo qui potest } *in unitate divinae personae,* in qua communio datur idiomatum.
- reconciliando . . . . *in persona Verbi,* quae est apta {
  - ad mediationem — quia media
  - ad officia {
    - quia Verbum
    - quia Imago
    - quia Filius naturalis.

C. III. — De Incarnatione,

Incarnatio fuit
- secundum *sapientiam*. . . . modo *congruentissimo,* opponendo
- secundum *bonitatem* . . . . modo *communissimo,* concurrens ad
- secundum *virtutem* . . . . . modo *completissimo*
  - in prole, in
  - in conceptu
  - in virtute

C. IV. — De Incarnatione, quan

Incarnatio quoad tempus fuit
- *differenda*. . .
  - propter *libertatem*
  - propter *sublimitatem*
  - propter *integritatem*
- *perficienda* in plenitudine temporum
- *praemittenda* ante finem mundi, quia

QUANTUM AD MODUM.

- suggestioni diabolicae . . . . angelicam annunciationem.
- consensui mulieris deceptae. . . . consensum Virginis in bonum.
- generationi concupiscentiali. . . . caritatem Spiritus sancti sanctificantem et confirmantem.

ipsam de hierarchiâ
- angelicâ . . . . . . Gabriel . . . . Nuntius Patris
- humanâ
  - mulier, Virgo . . . . . Templum Spiritus sancti
  - vir, proles concepta — Persona Verbi
- divinâ . . . . — Persona Verbi

instanti vivificatâ et deificatâ

complente modos producendi homines

concipiente, per virtutem
- innatam
- infusam
- increatam.

TUM AD PLENITUDINEM TEMPORUM.

arbitrii
- post legem naturae. . . . ut de ignorantia
- post legem scripturae . . ut de impotentia

— convictus homo ad Deum confugeret.

remedii
- secretissimi — post testimonia Prophetarum, ut firmissime crederetur.
- saluberrimi — post desideria Patriarcharum, ut ardentissime amaretur.

universi — post quinque aetates, ut processus fieret de imperfecto ad perfectum.

scil.
- in *tempore legis gratiae,* quae implet legem scripturae.
- in *exhibitione misericordiae repromissae,* quae implet promissionem.
- in *principio sextae aetatis,* quae est idonea
  - ad exercitium sapientiae
  - ad enervationem concupiscentiae
  - ad transitum a statu turbinis ad quietem.

sic decebat
- *Salvatorem*
- *mediatorem*
- *ductorem perfectum.*

C. V. — De plenitudine gratiae C

In Christo fuit, ratione
- *extremi satisfacientis* . . . gratia *personalis*
- *medii reconciliantis* . . . . gratia *unionis*,
- *principii superinfluentis*. . gratia *capitis*

C. VI. — De plenitudine sa

Christus cognovit
- ut *Deus* . . . . per *deitatem*, . .
- ut *homo*
  - comprehensor. . . . . . per *gloriam*, . .
  - viator
    - justus. . . . . . per *gratiam*, . .
    - rationalis . . . . per *intellectum*,
    - sensibilis . . . . per *experientiam*,

CHRISTI, QUANTUM AD CARISMATA.

sanctificans
confirmans

qua dignus est { felicitate gloriae / adoratione latriae }

secundum plenitudinem { *fontalem* . . . . ut Deus-homo. / *radicalem*. . . . ut homo. / *originalem* . . . ut Deus. }

PIENTIAE CHRISTI IN INTELLECTU.

finita et infinita, actu et comprehensive finita, actualiter et comprehensive . . .	in *arte aeterna*.
spectantia ad redemptionem . . . . spectantia ad universi constitutionem. .	in *mente sua*.
quae per organa sensuum veniunt	in *proprio genere*.

In Christo fuit plenitudo meriti, ratione
- *gratiae*
  - *unionis*
  - *personae*
  - *capitis*
- *perfectae felicitatis*

MERITI CHRISTI IN EFFECTU.

- quantum *ad merentem* . . . . quia Deus-homo
- quantum *ad tempus*. . . . . quia ab instanti conceptionis suae
- quantum *ad id, per quod meruit,* quia
  - per perfectissimam caritatem
  - per exercitia perfectarum virtutum
- quantum *ad eum, cui meruit*. . . quia meruit
  - sibi
  - nobis
- quantum *ad id, quod meruit nobis,* quia meruit
  - veniam
  - gratiam
  - gloriam
- quantum *ad id, quod meruit sibi,* quia meruit
  - glorificationem carnis
  - accelerationem resurrectionis
  - clarificationem nominis
  - judiciariam potestatem
- quantum *ad modum, quo meruit*
  - nobis, scil.
    - de indebito faciendo debitum — per justificationem.
    - de debito faciendo magis debitum — per profectum in justitia.
    - de debito uno modo faciendo debitum alio modo — per coronam gloriae.
  - sibi, scil. de debito uno modo faciendo debitum alio modo — per redemptionem.

C. VIII. — De passione Christi, q

Christus, quia mediator, habuit convenientiam
- *cum Deo*. .
  - quantum ad naturam . . . .
  - quantum ad ea, quae sunt circa naturam,
- *cum homine*
  - quantum ad naturam
    - innocentem . . . .
    - lapsam. . . . .
  - quantum ad ea, quae sunt circa naturam,

C. IX. — De passione Christi,

Christus passus est
- *salva libertate arbitrii*. . . . . . dando exemplum efficacissimum ad eum
- *salvo honore Dei*. . . . . satisfaciendo ipsi per humiliationem et
- *salvo regimine universi* . . . . opponendo passionem
  - *generalissimam* . .
  - *acerbissimam*. . . .
  - *ignominiosissimam*
  - *interemptoriam* . .
  - *vivificativam*. . . .

QUANTUM AD STATUM PATIENTIS.

. . . . in justitia

. . . . in beatitudine

. . . . in immunitate a culpa

. . . . in mortalitate.

scil. ad poenalitates
- non in omnibus, scil. . . . .
  - in defectibus
    - exercitativis virtutis
    - testificativis humanitatis
  - non in vitiosis
    - ignorantiae
    - infirmitatis
    - malitiae
    - concupiscentiae.
- nec qualitercumque, quia pati invite
  - non potuit
    - secundum voluntatem divinam
    - secundum voluntatem rationis
  - potuit . . . secundum voluntatem carnis.

QUANTUM AD MODUM PATIENDI.

amandum et imitandum.

obedientiam.

- secundum omnia membra . . . . corporis
- secundum omnes potentias . . . animae

  } *generali corruptioni.*

- dolens in corpore . . . . quantum ad peccata carnalia
- condolens in anima . . . . quantum ad peccata spiritualia

  } *libidini.*

- in se patiente . . . . *internae,* seu ex praesumptione
- in comitatu . . . . *externae,* seu ex ostentatione

  } *superbiae.*

seu mortem voluntariam . . . . . *morti debitae et invitae.*

- absorbens mortem in victoria. . *ipsi morti*
- devincens principem. . . . . . . *principi mortis.*

Exitus passionis fuit perfectissimus, quia
- *sufficientissimus*
  - quoad *infernalia*
  - quoad *terrestria*
  - quoad *caelestia*
  - quoad *ecclesiam*
- *efficacissimus* — quantum *ad eos, qui*

QUANTUM AD EXITUM PASSIONIS.

per descensionem ad inferos.

per resurrectionem a mortuis.

per ascensionem ad caelum.

per missionem Spiritus sancti.

praecesserunt — per descensionem ad inferos

subsecuti sunt, eos	aedificando ad fidem. . . .	per resurrectionem
	erigendo ad spem	per ascensionem
	inflammando ad caritatem	per missionem Spiritus sancti
		per carismata.

TABULA GENERALIS

HUJUS IV PARTIS

In qua de Incarnatione Verbi agitur.

- **Incarnatio spectata**
  - *in seipsa* — fuit conveniens
    - *Deo reparatori*
    - *homini reparabili*
    - *ipsi reparationi.*
  - *in Verbo Incarnato* complectitur
    - *unionem naturarum,* quae fuit
      - quoad *opus* — a primo principio
        - *effectivo*
        - *reparativo*
          - remediando
          - satisfaciendo
          - reconciliando.
      - quoad *modum,*
        - secundum *sapientiam* — modo *congruissimo*
        - secundum *bonitatem* — modo *communissimo*
        - secundum *virtutem* — modo *completissimo.*
      - quoad *tempus,*
        - *differenda* propter
          - libertatem arbitrii
          - sublimitatem doni
          - integritatem universi
        - *perficienda* in plenitudine temporum
        - *praemittenda* ante finem mundi.
    - *plenitudinem carismatum in Christo,* scil.
      - *gratiae in affectu,* ratione
        - extremi satisfacientis
        - medii reconciliantis
        - principii superinfluentis
      - *sapientiae in intellectu*
        - ut Deus
        - ut homo
          - comprehensor
          - viator
            - justus
            - rationalis
            - sensibilis
      - *meriti in effectu,* ratione
        - gratiae
          - unionis
          - personae
          - capitis
        - perfectae felicitatis.
    - *perpessionem passionum,* in quibus
      - *patiens* habuit convenientiam
        - cum Deo
        - cum homine
      - *modus patiendi* fuit
        - salva libertate arbitrii
        - salvo honore Dei
        - salvo regimine universi
      - *exitus passionis* fuit
        - sufficientissimus
        - efficacissimus.

FINIS PRIMI VOLUMINIS.

INDEX

PRIMI VOLUMINIS

TERTIA PARS,

IN QUA DE CORRUPTELA PECCATI AGITUR.

QUARTA PARS,

IN QUA DE INCARNATIONE VERBI AGITUR.